

Ett starkare straffrättsligt skydd

– mot sexuella kränkningar, bedrägerier i vissa fall
och brott med hatmotiv avseende kön

*Betänkande av Utredningen om
barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa
frågor om brott mot kvinnor och äldre*

Stockholm 2023

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2023:80

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-525-0778-0 (tryck)

ISBN 978-91-525-0779-7 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 24 februari 2022 att ge en särskild utredare i uppdrag att se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar, särskilt när det gäller barn i åldern 15–17 år (dir. 2022:7). I uppdraget ingick också att överväga en ny straffskärpningsgrund för brott med hatbrottsmotiv med avseende på kön och att ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta behöver förstärkas.

Som särskild utredare förordnades den 4 april 2022 dåvarande riksåklagaren, numera hovrättspresidenten i Svea hovrätt, Petra Lundh.

Som sakkunniga att biträda utredningen förordnades den 9 juni 2022 dåvarande kanslirådet, numera ämnesrådet, Johanna Gustafsson och kanslirådet Ida Olsson vid Justitiedepartementet. Som experter att biträda utredningen förordnades samma dag följande personer. Byråchefen vid Åklagarmyndigheten Eva Bloch, utredaren vid Brottsförebyggande rådet Lina Fjelkegård, chefsrådmannen vid Stockholms tingsrätt Axel Peterson, kommissarien vid Polismyndigheten Björn Sellström, utredaren vid Barnafrid, Linköpings universitet, Sandra Skoog, enhetschefen vid Jämställdhetsmyndigheten Mikael Thörn, professorn vid Uppsala universitet Magnus Ulväng och advokaten Mikael Westerlund. Magnus Ulväng entledigades från uppdraget som expert i utredningen den 19 juli 2022. I hans ställe förordnades professorn vid Stockholms universitet Claes Lernestedt som expert från och med den 18 augusti 2022. Ida Olsson entledigades från uppdraget som sakkunnig i utredningen den 2 september 2023.

Som sekreterare anställdes den 4 april 2022 hovrättsassessorn Josefine Wendel.

Genom tilläggsdirektiv den 2 februari 2023 förlängdes utredningstiden till den 24 november 2023 (dir. 2023:17).

Utredningens experter och sakkunniga har i allt väsentligt ställt sig bakom utredningens överväganden och förslag. Betänkandet har därför formulerats i vi-form.

Härmed överlämnar utredningen betänkandet *Ett starkare straffrättsligt skydd – mot sexuella kränkningar, bedrägerier i vissa fall och brott med hatmotiv avseende kön* (SOU 2023:80). Utredningens uppdrag är härmed slutfört.

Stockholm i november 2023

Petra Lundh

/Josefine Wendel

Innehåll

Sammanfattning	15
Summary	31
1 Författningsförslag	49
1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken	49
2 Utredningens uppdrag och arbete	57
2.1 Uppdraget.....	57
2.2 Utredningsarbetet.....	59
2.3 Betänkandets disposition.....	61
3 Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar?	63
3.1 Inledning.....	63
3.2 Utvecklingen av sexualbrottslagstiftningen	64
3.3 Den nuvarande regleringen	72
3.3.1 Våldtäkt och sexuellt övergrepp	72
3.3.2 Oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp	84
3.3.3 Våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn.....	87
3.3.4 Utnyttjande av barn för sexuell posering.....	94
3.3.5 Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling.....	99

3.3.6	Sexuellt ofredande mot barn och sexuellt ofredande	104
3.3.7	Kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte	107
3.3.8	Köp av sexuell tjänst	109
3.3.9	Koppleri	114
3.3.10	Oaktsamhetskravet gällande målsägandens ålder vid sexualbrott mot barn	116
3.3.11	Barnpornografibrott	121
3.3.12	Människohandel för sexuella ändamål	126
3.3.13	Svenska domstolars behörighet	129
3.4	Internationella och unionsrättsliga förpliktelser	130
3.4.1	FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)	130
3.4.2	FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning	134
3.4.3	Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet (Budapestkonventionen)	135
3.4.4	Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen)	136
3.4.5	Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen)	137
3.4.6	Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor	140
3.4.7	Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF	142
3.4.8	Europaparlamentets och rådets direktiv om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF	145
3.5	Straffbestämmelser i några andra länder	148
3.5.1	Norden	148
3.5.2	Övriga Europa	160

3.6	Ungas utsatthet när det gäller sexuella handlingar mot ersättning.....	164
3.7	Sex som självskadebeteende hos unga	167
3.8	Brås rapporter ”Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling” och ”Köp av sexuella tjänster”	169
3.8.1	Regeringens uppdrag till Brå.....	169
3.8.2	”Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling” (Brå rapport 2022:4).....	170
3.8.3	”Köp av sexuella tjänster” (Brå rapport 2022:3).....	178
3.9	Sexhandelns digitalisering.....	182
3.9.1	Problembeskrivning	182
3.9.2	Försäljning av camshows.....	188
3.9.3	Kopplingen till pornografi	192
3.9.4	Exposekonton och annan spridning av material utan samtycke.....	195
3.10	Sugardejting.....	196
3.11	Tillämpningen av oaktsamhetskravet gällande målsägandens ålder i 6 kap. 13 § brottsbalken.....	201
3.11.1	Utgångspunkter.....	201
3.11.2	”Chattkontakten” NJA 2022 s. 826	204
3.11.3	Domar från hovrätterna där 6 kap. 13 § brottsbalken har tillämpats	207
3.11.4	Domar från tingsrätter där 6 kap. 13 § brottsbalken har tillämpats avseende bestämmelsen i 9 § samma kapitel.....	214
3.11.5	Överväganden och bedömning.....	216
3.12	Det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år särskilt i förhållande till köp av sexuell handling.....	221
3.12.1	Utgångspunkter.....	221
3.12.2	Synpunkter från barn	222
3.12.3	Överväganden och förslag.....	226
3.13	Det straffrättsliga skyddet vid köp av sexuella handlingar som utförs på distans	257

3.13.1	Utgångspunkter	257
3.13.2	Allmänt om sexualbrott på distans	258
3.13.3	Tillämpligheten av 6 kap. 9 § brottsbalken i distansfall	262
3.13.4	Tillämpligheten av 6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken i distansfall	264
3.13.5	Argument som har framförts för en utvidgning av 6 kap. 11 och 12 §§	268
3.13.6	Yttrandefrihetsrättsliga aspekter	270
3.13.7	Överväganden samt bedömning och förslag	278
3.14	Det straffrättsliga skyddet vid koppleribrott begångna från utlandet	293
3.14.1	Utgångspunkter	293
3.14.2	Folkrätt och jurisdiktion	295
3.14.3	Svenska domstolars behörighet enligt brottsbalken	298
3.14.4	Överväganden och bedömning	311
3.15	Bör brottsbeteckningen barnpornografibrott förändras?	317
3.15.1	Utgångspunkter	317
3.15.2	Synpunkter och överväganden i 2020 års lagstiftningsärende	318
3.15.3	Rekommendationer från internationella organ ...	326
3.15.4	Överväganden och bedömning	327
4	En ny straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön?	333
4.1	Inledning	333
4.2	Straffvärde och straffskärpning	335
4.2.1	Allmänt om bedömning av straffvärde	335
4.2.2	Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken	337
4.2.3	Domstolspraxis avseende hatbrottsmotiv	341
4.2.4	Straffskärpningsgrunden könsöverskridande identitet eller uttryck	344

4.3	Nordisk utblick.....	349
4.3.1	Danmark.....	350
4.3.2	Finland	352
4.3.3	Island.....	355
4.3.4	Norge	356
4.4	Ersättning för kränkning vid hatbrottsmotiv.....	358
4.5	Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens arbete mot hatbrott.....	359
4.6	Statistik om hatbrott i anmälningar, åtal och lagföringar...	362
4.7	Hatbrott och näthat.....	366
4.7.1	Förekomst och utveckling	366
4.7.2	Könsskillnader när det gäller utsatthet	370
4.7.3	Manofärsgrupper och kvinnohat.....	375
4.8	Argument angående kön som hatbrottsgrund.....	379
4.9	Pågående arbeten inom EU på området	386
4.9.1	Förslag till direktiv om våld mot kvinnor och våld i nära relationer	386
4.9.2	Förslag om att hatpropaganda och hatbrott ska föras in bland de brott som anges i artikel 83.1 EUF-fördraget	388
4.10	Överväganden och förslag.....	390
4.10.1	Motiv med avseende på kön bör läggas till i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken.....	391
4.10.2	Grunden könsöverskridande identitet eller uttryck i 29 kap. 2 § 7 bör ändras till könsidentitet eller könsuttryck	397
5	Ett förstärkt straffrättsligt skydd för äldre och andra särskilt utsatta?.....	405
5.1	Inledning.....	405
5.2	Brottsutsatthet hos äldre och personer med funktionsnedsättning.....	406
5.2.1	Forskning om brottsutsattheten	406

5.2.2	Polisens arbete med brott mot äldre och personer med funktionsnedsättning	412
5.2.3	Särskilt om utsatthet för bedrägeribrott.....	414
5.3	Betydelsen av offrets höga ålder eller särskilda utsatthet vid gradindelning och straffmätning	420
5.3.1	Allmänt om betydelsen av försvårande omständigheter.....	420
5.3.2	Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 3 brottsbalken – i den del som avser utnyttjande av någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig – och betydelsen av liknande omständigheter vid gradindelning	426
5.3.3	Domstolspraxis	434
5.4	Nordisk utblick	450
5.4.1	Danmark	450
5.4.2	Finland.....	451
5.4.3	Island.....	451
5.4.4	Norge.....	452
5.5	Överväganden och förslag.....	452
5.5.1	29 kap. 2 § 3 brottsbalken ger äldre och andra särskilt utsatta ett förstärkt straffrättsligt skydd.....	453
5.5.2	Skyddet bör förstärkas ytterligare när det gäller bedrägeri och olovlig befattning med betalningsverktyg.....	455
6	Konsekvenser av utredningens förslag	461
6.1	Inledning	461
6.2	Vilka berörs av våra förslag?	462
6.2.1	Personer som misstänks, åtalas och döms för brott samt brottsoffer.....	462
6.2.2	Myndigheter	464
6.2.3	Offentliga försvarare och målsägandebiträden....	465
6.3	Ekonomiska konsekvenser.....	465
6.3.1	Upplägg och anmärkningar	465

6.3.2	Förslaget om ändringar i 6 kap. 4, 6 och 9 §§ brottsbalken	468
6.3.3	Förslaget om ändringar i 6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken	479
6.3.4	Förslaget om ändringar i 9 kap. 3 och 3 c §§ brottsbalken	485
6.3.5	Förslaget om ändringar i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken	489
6.3.6	Sammantagna kostnadsökningar och frågan om finansiering	493
6.4	Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet	495
6.5	Konsekvenser för jämställdheten	496
6.6	Konsekvenser för barn	497
6.7	Konsekvenser för personer med funktionsnedsättning	499
6.8	Övriga konsekvenser	500
6.9	Ikraftträdande och informationsinsatser	501
7	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	503
7.1	Ikraftträdande	503
7.2	Övergångsbestämmelser	503
8	Författningskommentar	505
8.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	505
9	Författningsförslag som inte följer av ställningstagandena	523
9.1	Inledning	523
9.2	Alternativt författningsförslag	524
9.2.1	Alternativt förslag till lag om ändring i brottsbalken	524

9.2.2	Alternativt förslag till lag om förverkande av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt.....	530
9.2.3	Alternativt förslag till lag om förbud mot införsel och utförsel av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt.....	531
9.2.4	Alternativt förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.....	532
9.2.5	Alternativt förslag till lag om ändring i tryckfrihetsförordningen (1949:105).....	536
9.2.6	Alternativt förslag till lag om ändring i yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469)	537
9.2.7	Alternativt förslag till lag om ändring i lagen (1996:701) om Tullverkets befogenheter vid Sveriges gräns mot ett annat land inom Europeiska unionen	538
9.2.8	Alternativt förslag till lag om ändring i lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor	540
9.2.9	Alternativt förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)....	541
9.2.10	Alternativt förslag till lag om ändring i radio- och tv- lagen (2010:696)	543
9.2.11	Alternativt förslag till förordning om ändring i förordningen (2018:1942) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område.....	544
9.2.12	Anmärkning.....	545
9.3	Konsekvenser.....	545
9.3.1	Inledning.....	545
9.3.2	Vilka berörs av de alternativa förslagen?	545
9.3.3	Ekonomiska konsekvenser	546
9.3.4	Övriga konsekvenser	546
9.4	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	547
9.5	Författningsskommentar.....	547

9.5.1	Det alternativa förslaget till lag om ändring i brottsbalken	547
9.5.2	Det alternativa förslaget till lag om förverkande av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt.....	555
9.5.3	Det alternativa förslaget till lag om förbud mot införsel och utförsel av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt	556
9.5.4	Det alternativa förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	556
9.5.5	Det alternativa förslaget till lag om ändring i tryckfrihetsförordningen (1949:105)	559
9.5.6	Det alternativa förslaget till lag om ändring i yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469)	560
9.5.7	Det alternativa förslaget till lag om ändring i lagen (1996:701) om Tullverkets befogenheter vid Sveriges gräns mot ett annat land inom Europeiska unionen.....	560
9.5.8	Det alternativa förslaget till lag om ändring i lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor.....	562
9.5.9	Det alternativa förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)	563
9.5.10	Det alternativa förslaget till lag om ändring i radio- och tv-lagen (2010:696)	564
9.5.11	Det alternativa förslaget till förordning om ändring i förordningen (2018:1942) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalogens område	565

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2022:7	567
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2023:17	585
Bilaga 3	Tabell – praxisgenomgång.....	587
Bilaga 4	Tabell – praxisgenomgång.....	657

Sammanfattning

Vårt uppdrag

Vi har haft i uppdrag att se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar, överväga en ny straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön samt att ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta behöver förstärkas.

I fråga om *sexuella kränkningar* har uppdraget bestått i att

- se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling,
- se över regelverket om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst* och *koppleri* i fråga om prostitution genom användande av internetbaserade verktyg, i synnerhet när det gäller minderåriga och så kallad *sugardejting*,
- utvärdera hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella kränkningar fungerar,
- ta ställning till om brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn, och
- lämna de författningsförslag som behövs.

När det gäller frågan om en *ny straffskärpningsgrund* för brott med hatmotiv med avseende på kön har vårt uppdrag varit att

- ta ställning till om *kön* bör läggas till som en ny grund i den bestämmelse som gäller straffskärpning vid hatbrottsmotiv,

- i så fall även överväga om grunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* i samma bestämmelse bör ändras till *könsidentitet eller könsuttryck*, och
- lämna de författningsförslag som behövs.

I fråga om brott mot äldre och andra särskilt utsatta har uppdraget varit att

- ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta behöver förstärkas, och
- i så fall lämna författningsförslag.

Bedömningar och förslag

Straffansvaret för oaktsamhet gällande ålder vid sexuella kränkningar fungerar på det sätt som lagstiftaren har avsett

Vi har funnit att domstolarna tillämpar bestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken på det sätt som lagstiftaren har avsett. Av den bestämmelsen framgår att även en gärningsperson som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att en annan person inte uppnått en viss föreskriven ålder ska dömas till ansvar för brott enligt kapitlet. Paragrafen innebär alltså att undantag görs från kravet på uppsåt i förhållande till den ålder som ett barn som är offer för ett sexualbrott har uppnått. Det är tillräckligt att gärningspersonen varit oaktsam i förhållande till denna omständighet.

Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 2018. Dessförinnan tog regleringen i stället sikte på den som ”inte insåg men hade skälig anledning att anta” att offret inte uppnått viss ålder. Syftet med lagändringen var att stärka det straffrättsliga skyddet vid sexualbrott mot barn och tydliggöra att det inte krävs någon kvalificerad form av oaktsamhet i förhållande till barnets ålder för att en gärningsperson ska kunna dömas. I motiven konstaterades att den ditillsvarande ordningen, enligt förarbetsuttalanden, hade varit att bestämmelsen skulle tillämpas med stor försiktighet och att det för ansvar skulle krävas en tämligen hög grad av oaktsamhet. Enligt regeringen fanns det skäl att frångå den restriktiviteten som de nämnda förarbetsuttalandena gav uttryck för. Ett allmänt

oaktsamhetsansvar som omfattar såväl medveten som omedveten oaktsamhet skulle gälla. Avsikten var också att mindre avseende skulle fästas vid barnets kroppsutveckling än vad som skett före lagändringen.

Vår utvärdering av hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella kränkningar fungerar skulle, enligt direktiven för utredningen, ta sikte på frågan om den nyss nämnda lagändringen har fått avsedd effekt.

Som grund för utvärderingen har vi samlat in och gått igenom domar från hovrätter och tingsrätter där bestämmelsen i 6 kap. 13 §, i dess lydelse fr.o.m. den 1 juli 2018, har åberopats och tillämpats under perioden januari 2019 – juni 2022.

Vår utvärdering visar sammantaget att domstolarnas tillämpning av 6 kap. 13 § sedan lagändringen har förändrats på ett sätt som har stärkt barns straffrättsliga skydd mot sexuella kränkningar vid oaktsamhet hos gärningspersonen i fråga om barnets ålder. Utfallen är mer enhetliga och domstolarna utgår inte längre från att det krävs någon kvalificerad form av oaktsamhet. Domstolarna lägger också mindre vikt vid barnets kroppsutveckling och gör en mera allsidig oaktsamhetsbedömning än tidigare. Vår bedömning är alltså att den nämnda lagändringen har fått avsedd effekt och att regleringen i 6 kap. 13 § är ändamålsenlig.

Det straffbara området för våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn bör utvidgas

Skyddet för barn i åldern 15–17 år bör stärkas

Gällande sexuella handlingar med barn i åldern 15–17 år har vi funnit att det finns fall som inte träffas av bestämmelserna i 6 kap. brottsbalken men där det finns ett tydligt inslag av utnyttjande av barnet. I övriga nordiska länder finns det straffbestämmelser som kan tillämpas i vissa sådana situationer.

När det hos ett barn finns en sårbarhet på grund av exempelvis psykisk ohälsa kan barnets förmåga att värna sin sexuella integritet bli begränsad. Genomförande av sexuella handlingar med barn i sådana situationer kan utgöra en kränkning av barnet, även om barnet har uppnått åldern för sexuellt självbestämmande. På samma sätt förhåller det sig om den andra personen har ett särskilt inflytande över

barnet och det således finns en bristande balans i maktförhållandet mellan parterna. Vi bedömer att det straffrättsliga skyddet för barn i åldern 15–17 år behöver stärkas i fråga om fall av det nu beskrivna slaget.

Ett tillägg bör göras i 6 kap. 4 § brottsbalken

Vi föreslår att bestämmelsen i 6 kap. 4 § brottsbalken om *våldtäkt mot barn* utvidgas till att avse även gärningar där någon utnyttjar att ett barn under 18 år på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningspersonens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Utvidgningen görs genom att det andra stycket delas in i två punkter där den andra punkten utgör ett tillägg i förhållande till den nuvarande regleringen.

Kravet på *utnyttjande* innebär att nedsättningen av förmågan att värna den sexuella integriteten ska ha bidragit till barnets deltagande i den sexuella handlingen, dvs. att det finns ett orsakssamband mellan bristen i förmågan och deltagandet. Vi har dock även presenterat ett alternativt förslag, som inte följer av vårt ställningstagande, där det inte uppställs något krav på sådant orsakssamband.

Den föreslagna ändringen innebär att paragrafens första stycke även gäller för sådana fall som den nya punkten avser. Den nya punkten är dock subsidiär till bestämmelsen om *våldtäkt* i 6 kap. 1 §.

Om målsäganden har varit under 15 år, och gärningspersonen haft uppsåt till eller varit oaktsam inför det förhållandet, tillämpas 4 § redan med hänsyn till barnets ålder (första stycket). Det första stycket, vilket föreslås vara oförändrat, har på så sätt företräde framför det andra stycket. Om gärningspersonen i ett sådant fall inte haft uppsåt eller varit oaktsam till att det varit fråga om ett barn under 15 år, men det däremot finns sådan subjektiv täckning till att offret varit under 18 år, kan emellertid gärningen bedömas enligt den nya andra punkten i andra stycket.

Den utvidgning av straffansvaret som vi föreslår får betydelse även för tillämpningsområdet för straffbestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av barn* i 6 kap. 5 §. Exempelvis om barnet snart ska fylla 18 år och dess förmåga att värna sin sexuella integritet endast är nedsatt i mindre mån skulle 5 § kunna tillämpas. Däremot omfattar

ansvarsfrihetsregeln i 6 kap. 14 § – som gäller gärningar mot barn under 15 år – inte brott enligt den nya punkten i 4 § andra stycket.

Om det är fråga om en annan sexuell handling än som avses i 6 kap. 4 § – dvs. en sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar inte är att jämställa med ett vaginalt, analt eller oralt samlag – bedöms brott enligt den nya punkten i andra stycket i stället som *sexuellt övergrepp mot barn* eller *grovt sexuellt övergrepp mot barn* enligt 6 § samma kapitel.

Regleringen i 6 kap. 9 § brottsbalken bör behållas men subsidiaritetsklausulen bör tas bort

Vi har funnit att bestämmelsen i 6 kap. 9 § brottsbalken om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* bör behållas men att subsidiaritetsklausulen i bestämmelsen bör tas bort. Vid utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling kommer i och för sig den nya reglering som vi föreslår i 4 § ofta kunna tillämpas, vilket enligt vår uppfattning också är en önskvärd effekt. Förändringen innebär att straffansvaret bättre kommer att återspegla brottets allvar i dessa fall. Andra fall där någon har förmått ett barn att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling – men där det inte är bevisat att en nedsatt förmåga att värna den sexuella integriteten har förelegat och utnyttjats – bör emellertid även fortsättningsvis bestraffas enligt 9 § om barnet har deltagit i den sexuella handlingen frivilligt. Även om det också i dessa fall är fråga om ett utnyttjande av barnet är det enligt vår uppfattning inte proportionerligt att en sådan gärning hänförs till en bestämmelse där minimistraffet för brott av normalgraden är tre års fängelse (4 § första stycket). Det kan nämnas att också i övriga nordiska länder regleras brott som motsvarar *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* i separata bestämmelser som har lägre straffskalor jämfört med vad som gäller för *våldtäkt mot barn*.

Genom att subsidiaritetsklausulen i 9 § tas bort blir det möjligt att döma i konkurrens för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* och något annat sexualbrott. Enligt vårt förslag ska alltså uttrycket ”i annat fall än som avses förut i detta kapitel” strykas från 9 §. En önskvärd följd av en sådan förändring är att straffansvaret enligt den bestämmelsen även i praktiken kan omfatta fall där den sexuella handling som barnet har förmåtts att företa eller tåla har

utförts på distans, dvs. utan att någon fysisk kontakt har förekommit mellan barnet och den andra personen (jfr 8 §).

Det straffbara området för köp av sexuell tjänst och koppleri bör utvidgas och brottsbeteckningen köp av sexuell tjänst bör ändras till köp av sexuell handling

6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken bör utvidgas till att omfatta sexuella tjänster som utförs på distans

För att någon ska kunna dömas för *köp av sexuell tjänst* enligt 6 kap. 11 § brottsbalken förutsätts det i nuläget att det har förekommit någon fysisk kontakt mellan den som utför och den som köper den sexuella tjänsten. Detsamma gäller för att någon ska kunna dömas för *koppleri* enligt 12 § samma kapitel. Vi har dock funnit att straffansvaret enligt de nämnda bestämmelserna bör utvidgas så att det inte längre krävs någon sådan fysisk kontakt eller ens att den som utför och den som köper en sexuell tjänst befinner sig i samma rum. Regleringen bör alltså ändras så att den även omfattar sexuella tjänster som utförs på distans.

11 § bör avse den som förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att den ska visas för gärningspersonen

Vi har funnit att det utvidgade straffansvaret för köp av sexuella tjänster som utförs på distans bör begränsas till fall där gärningspersonens agerande leder till att en sexuell handling mot ersättning utförs och där ersättningen varit en förutsättning för den andra personens utförande av eller deltagande i en sexuell handling. En *sexuell handling* kan exempelvis bestå i att någon onanerar på sig själv. Att någon visar sig naken eller utför så kallad striptease innebär dock inte i sig att en sexuell handling utförs. Det nyss nämnda kravet på orsakssamband bör uttryckas så att gärningspersonen ska ha *förmått* den andra personen att *mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling*.

Vidare bör det utvidgade straffansvaret enligt 11 § endast avse sådana fall där *det huvudsakliga syftet* har varit *att den sexuella handlingen ska visas för gärningspersonen*. Det bör inte spela någon roll om förevisningen är avsedd att ske i realtid eller i efterhand, utan det avgö-

rande bör vara att ersättningen varit en förutsättning för att den sexuella handlingen skulle äga rum och att ersättningen i sin tur lämnats eller utlovats i huvudsakligt syfte att gärningspersonen skulle få ta del av den sexuella handlingen visuellt.

Det är svårt att dra en skarp gräns mellan å ena sidan sexuella tjänster som utförs utan någon fysisk kontakt med köparen och å andra sidan handlingar kopplade till laglig pornografi. Samtidigt måste en gränsdragning göras i detta sammanhang eftersom vårt uppdrag inte inkluderar att överväga något generellt förbud mot produktion eller köp av pornografi.

Att någon köper och tar del av pornografi utan att påverka dess innehåll faller utanför den föreslagna utvidgningen av 11 § eftersom köparen i en sådan situation inte har *förmått* den andra personen att i det enskilda fallet företa eller tåla en sexuell handling mot ersättning. Om den sexuella handlingen emellertid har föregåtts av kontakt mellan den som tar del av och den som utför handlingen, antingen i förväg eller under en liveshow, skulle dock det nämnda kravet på orsakssamband kunna vara uppfyllt. Att materialet även visas för någon annan än gärningspersonen – exempelvis genom att flera personer får tillgång till samma liveshow – bör inte i sig utesluta straffansvar.

Sådan verksamhet som kan beskrivas som produktion av ”traditionell” pornografi kommer i allmänhet inte att omfattas av det utvidgade straffansvaret enligt 11 §. Om någon avlönar en annan person för att delta i sådan produktion är inte huvudsyftet att en sexuell handling ska visas för den förstnämnda personen, utan att skapa en skildring som på något sätt ska tillhandahållas allmänheten. Vad som faktiskt har varit huvudsyftet får bedömas i varje enskilt fall och det avgörande bör inte vara hur verksamheten benämns.

12 § bör ändras som en följd av utvidgningen av 11 §

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar på det sätt som avses i den föreslagna lydelsen av 11 § bör kunna dömas för *koppleri* enligt 12 §. Såvitt avser distansfall kan det exempelvis gälla den som tillhandahåller eller administrerar en webbplats som underlättar för personer att komma i kontakt med någon som på beställning utför sexuella handlingar mot ersättning i form av så kallade *camshows*.

Det kan också handla om att någon mera direkt anlitar en annan person för att utföra föreställningar – som inkluderar sexuella handlingar – på beställning av en tredje part. Sådana föreställningar kan utföras antingen digitalt eller på exempelvis en strippklubb.

Som framgår nedan innebär vårt förslag också en viss utvidgning av 11 § när det gäller köp av fysiskt sex, på så sätt att även sexköp inom ramen för mera stadigvarande relationer kommer att omfattas av straffansvar. Också i den delen bör motsvarande utvidgning göras av 12 §.

Utvidgningen kommer inte inkräkta på yttrandefriheten enligt yttrandefrihetsgrundlagen (YGL)

Den utvidgning som vi föreslår av 6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken kommer enligt vår bedömning inte inkräkta på yttrandefriheten enligt YGL.

Genom att ansöka om och få ett utgivningsbevis kan den som publicerar sexuellt material på internet göra så att den verksamheten omfattas av YGL:s formella tillämpningsområde, under förutsättning att verksamheten vänder sig till allmänheten och övriga krav i 1 kap. 5 § YGL är uppfyllda. I sådana fall har personen en rätt enligt YGL att anskaffa uppgifter i syfte att de ska publiceras (1 kap. 10 § andra stycket YGL). Denna *anskaffarfrihet* är emellertid begränsad bl.a. på så sätt att YGL inte hindrar att det i lag meddelas föreskrifter om ansvar och ersättningsskyldighet som avser *det sätt på vilket en uppgift har anskaffats* (1 kap. 12 § 6 TF och 1 kap. 18 § YGL). Anskaffaren kan alltså utan hinder av YGL ställas till svars för de *metoder* han eller hon använder, om dessa är olagliga.

Vårt förslag om en utvidgning av det straffbara området enligt 6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken tar inte sikte på något bildinnehåll som sådant, utan avser handlingar som består i att förmå en annan person till en sexuell handling mot ersättning respektive en tredje parts främjande eller ekonomiskt utnyttjande av att någon på det sättet förmår annan till sexuella handlingar. Enligt vår uppfattning finns det inget hinder enligt YGL mot att genom vanlig lag straffbelägga sådant agerande, även om den sexuella handlingen skulle skildras och förmedlas genom ett grundlagsskyddat medium. I praktiken torde dessutom de fall som träffas av det utvidgade straffansvaret vara sådana att

YGL inte ens är formellt tillämplig eftersom det i de fallen inte är fråga om ett tillhandahållande *till allmänheten* (jfr 1 kap. 3–5 §§ YGL).

11 § bör också i övrigt ändras så den avser sexuell handling mot ersättning i visst syfte i stället för tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning

Sådana fall av sexköp med fysisk kontakt som omfattas av uttrycket *tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning* enligt den nuvarande 11 § bör givetvis även i fortsättningen träffas av straffansvar. Enligt vår uppfattning finns det dock anledning att byta ut det något oklara och föråldrade uttrycket *sexuell förbindelse* mot *sexuell handling*.

I likhet med vad vi föreslår gällande sexuella handlingar som utförs på distans måste det för straffansvar krävas att ersättningen varit en förutsättning för den andra personens utförande av eller deltagande i en sexuell handling. Kravet på orsakssamband bör även när det gäller fall av fysisk kontakt uttryckas så att gärningspersonen ska ha *förmått* den andra personen att *mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling*. Detta innebär inte någon inskränkning av det straffbara området i förhållande till den nuvarande regleringen.

Eftersom det som kan beskrivas som produktion av ”traditionell” pornografi inte är avsett att omfattas av 11 § har vi funnit att det straffbara området bör begränsas till fall där det *huvudsakliga syftet* varit att *gärningspersonen ska delta i den sexuella handlingen*.

Vad som har varit det huvudsakliga syftet får bedömas från fall till fall. I den situationen att en pornografiproducent själv är delaktig i sexuella handlingar inom ramen för sin egen produktion skulle det huvudsakliga syftet i stället kunna vara att skapa en skildring som ska tillhandahållas allmänheten. I övrigt bör dock den som förmår någon att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling som gärningspersonen själv deltar i normalt sett inte kunna undgå straffansvar med hänvisning till att handlingen dokumenterats och att syftet därför varit att ”producera pornografi”. I konsekvens med detta bör det i allmänhet inte heller gå att undgå ansvar för *koppleri* genom att hänvisa till att en betalning från någon som har deltagit i en sexuell handling har avsett skildringen av den sexuella handlingen och inte deltagandet i sig.

I förhållande till vad som gäller enligt nuvarande 11 § innebär vårt förslag en utvidgning av det straffbara området i och med att det inte är begränsat till *tillfälliga* sexuella förbindelser/handlingar. Detta är

enligt vår mening också önskvärt och det gäller oberoende av om den sexuella handlingen utförs på distans eller inte. Enligt vår uppfattning behövs det ett straffrättsligt skydd även för den som deltar i sexuella handlingar mot ersättning inom ramen för en mer eller mindre stadigvarande relation. Det gäller särskilt i fråga om fall som kan beskrivas som så kallad *sugardejting*. På sugardejtingsidor beskrivs konceptet ofta just så att det handlar om att bygga *relationer* snarare än att utbyta tjänster. Sugardejting kan inrymma såväl rena sexköp som längre relationer som innefattar mer än sexuella handlingar eller inga sexuella handlingar alls. Om det i ett enskilt fall kan visas att någon har förmått en annan person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i sådant syfte som avses i den föreslagna regleringen bör det, enligt vår uppfattning, inte ha någon betydelse att parterna kan sägas ha en stadigvarande relation. Det avgörande bör alltså inte vara hur parternas förhållande ser ut i övrigt, utan om ersättningen har varit en förutsättning för den andra personens deltagande i den sexuella handlingen.

Vi föreslår också att brottsbeteckningen *köp av sexuell tjänst* i 11 § ändras till *köp av sexuell handling*.

Koppleribrottet bör inte undantas från kravet på dubbel straffbarhet i 2 kap. 5 § brottsbalken

Vi har behandlat frågan om koppleri bör undantas från kravet på dubbel straffbarhet för domsrätt och kommit fram till att något sådant undantag inte bör införas.

Personer som står bakom webbplatser där sexuella handlingar mot ersättning förmedlas (så kallade *eskortsidor*) kan göra sig skyldiga till *koppleri* enligt 6 kap. 12 § brottsbalken. Med den utvidgning av koppleribestämmelsen som vi föreslår kommer det straffbara området även omfatta förmedling av sådana sexuella handlingar som utförs på distans, t.ex. via webbkamera. För att gärningen ska kunna lagföras i Sverige krävs det emellertid också att svensk domstol har behörighet att döma över brottet.

Om ett koppleribrott består i att tillhandahålla eller administrera en webbplats och detta sker från utlandet är brottet begånget *utanför Sverige*. I sådana fall uppstår frågan om svensk domstol är behörig enligt 2 kap. 3 § brottsbalken.

Koppleribrott som begås utomlands skulle kunna knytas till Sverige genom gärningspersonens koppling till landet (3 § 2) eller genom att

brottet riktar sig mot en svensk medborgare eller någon som har hemvist i Sverige, dvs. mot ett svensk enskilt intresse (3 § 3). Vid sådana anknytningsmoment är utgångspunkten att svensk domstol är behörig endast om gärningen är straffbar även enligt lagen på gärningsorten (5 § första stycket). Här finns alltså ett krav på att *dubbel straffbarhet* föreligger.

Vid bedömningen att koppleri inte bör undantas från kravet på dubbel straffbarhet har vi beaktat att det inte finns någon internationell, eller ens europeisk, samsyn gällande kriminalisering av koppleri. Ett svenskt undantag från kravet på dubbel straffbarhet skulle därför utgöra ett stort ingrepp i många andra staters inre angelägenheter. Vi har också beaktat risken att utomlands bosatta individer som inte har någon personlig anknytning till Sverige är omedvetna om att verksamhet med eskortsidor eller liknande är straffbart som koppleri här. Vidare har vi noterat att svårigheterna att utreda brottet och genomföra en rättegång kan antas bli mycket stora när gärningen har begåtts i ett land där koppleri inte är straffbart. Även om kravet på dubbel straffbarhet skulle tas bort i fråga om svenska domstolars behörighet finns det alltså en uppenbar risk att det inte får någon större betydelse i praktiken.

När det gäller personer som från Sverige lägger ut annonser avseende andras sexuella tjänster på webbplatser rör det sig om koppleri-brott begångna i Sverige. Gällande de brotten aktualiseras alltså inte frågan om dubbel straffbarhet för domsrätt, även om webbplatserna som sådana drivs från utlandet.

Brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott bör inte ändras

Vår bedömning är att det inte finns tillräckliga skäl att ändra brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott*.

Det har från många olika håll framförts att ordet *pornografi* kan associeras med lagliga bilder på vuxna personer som deltagit frivilligt i framställningen och att brottsbeteckningen *barnpornografibrott* därför kan missförstås som att barnet medverkat frivilligt. Enligt vår uppfattning bör dock gärningar som utgör barnpornografibrott knappast kunna förväxlas med hantering av laglig pornografi som avser vuxna personer. Vi kan därför inte se att det finns anledning att av praktiska skäl byta ut brottsbeteckningen. En annan sak är att det kan finnas

symboliska skäl för en sådan lagändring och ur ett principiellt perspektiv går det inte att bortse från den kritik som har framförts mot användningen av begreppet barnpornografi. Som har noterats i ett tidigare lagstiftningsärende är det emellertid svårt att hitta en lämplig ny brottsbeteckning som bidrar till önskvärd tydlighet och indikerar brottets allvar. Beteckningen barnpornografibrott har fördelen att den rent språkligt omfattar många olika slags bilder och alla tänkbara befattningar med bilderna. Ordet *barnpornografi* i svenskt språkbruk är dessutom ett mycket negativt laddat ord och barnpornografibrott har ett starkt stigma kopplat till sig. Det är därför inte givet att en ändring av brottsbeteckningen skulle förtydliga allvaret i brotten. Snarare finns det en risk att effekten blir den motsatta eftersom andra tänkbara begrepp inte på samma sätt fångar brottets allvar.

Även om vi alltså har kommit fram till att brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott inte bör ändras har vi behandlat frågan om hur regleringen skulle kunna utformas om en ändring anses påkallad. I det avseendet har vi lämnat ett alternativt förslag som inte följer av vårt ställningstagande. Det förslaget innebär att brotten benämns *sexuell exploatering av barn i bild* och *grov sexuell exploatering av barn i bild*. Vad som kan sägas vara problematiskt med en sådan beteckning är att den, i likhet med begreppet barnpornografibrott, inte tydliggör att vissa gärningar avser dokumenterade sexuella övergrepp mot barn, vilket enligt direktiven för vår utredning skulle vara syftet med att ändra beteckningen. Såvitt vi kan se är det dock inte praktiskt möjligt att hitta en brottsbeteckning som tydliggör det nämnda förhållandet samtidigt som den inte exkluderar material som inte avser ett bakomliggande sexualbrott. Vårt alternativa förslag är dock utformat så att beskrivningen av brottet samtidigt ändras på ett sätt som gör att i vart fall den tydliggör att vissa gärningar avser dokumenterade sexualbrott mot barn. Enligt det alternativa förslaget ändras bestämmelsen i 16 kap. 10 a § brottsbalken på så sätt att uttrycket ”Den som [...] skildrar barn i pornografisk bild” i den inledande meningen ersätts av ”Den som [...] i bild skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn i sexuell bild”.

Att överväga en uppdelning av straffbestämmelsen på så sätt att en brottstyp omfattar bilder som visar ett sexualbrott och den andra typen bilder som inte visar ett sådant brott har inte omfattats av vårt uppdrag. Vårt uppdrag har inte heller omfattat att överväga om regleringen av

barnpornografibrott bör utvidgas till att omfatta alla bilder av fullt pubertetsutvecklade personer under 18 år, oavsett om åldern framgår av bilden och omständigheterna kring den (jfr 16 kap. 10 a § tredje stycket) eller om det bör ske någon förändring av bestämmelsen i 16 kap. 10 a § fjärde stycket som gäller ansvar vid oaktamhet beträffande omständigheten att den som skildras är under 18 år.

Motiv med avseende på kön bör läggas till i straffskärpningsbestämmelsen i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken

Vi har funnit att det finns anledning att se särskilt allvarligt på brott där ett motiv har varit att kränka en person eller grupp på grund av köns-tillhörighet. Vi föreslår därför att *kön* läggs till som ny grund i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken som gäller straffskärpning vid hatbrottsmotiv. Bakgrunden till vårt ställningstagande är den ökade förekomsten av sexualiserad hatretorik som i synnerhet kvinnor utsätts för och som utgör ett hot mot det demokratiska samtalet och samhället i stort.

Med *kön* menar vi den juridiska aspekten av kön, dvs. det kön som är registrerat för offret, vilket kan vara antingen man eller kvinna. Eftersom det är gärningspersonens *motiv* som är det avgörande kan dock även fall där gärningspersonen har agerat utifrån ett felaktigt antagande om någons registrerade kön omfattas av den nya straffskärpningsgrunden.

Motivet att kränka på grund av kön behöver inte ha varit det enda eller ens det huvudsakliga motivet. Den föreslagna straffskärpningsgrunden bör däremot inte kunna tillämpas endast av det skälet att ett brott har begåtts mot en person av ett visst kön. Det betyder exempelvis att sådana förhållanden som att en man har utsatt en kvinna för vålds- eller sexualbrott inte i sig bör utgöra grund för straffskärpning enligt bestämmelsen.

Begreppet könsöverskridande identitet eller uttryck i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken bör ersättas med könsidentitet eller könsuttryck

Vi har funnit att begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken bör ersättas med *könsidentitet eller könsuttryck*. Den del av straffskärpningsbestämmelsen som gäller motiv med

avseende på könsöverskridande identitet eller uttryck är avsedd att skydda främst den grupp som ibland kallas transpersoner. Redan innan begreppet infördes i bestämmelsen hade det kritiserats på grund av att det utgår från ett avvikarperspektiv, dvs. att det utgår från en uppfattning om normen och pekar ut dem som inte följer denna. På grund av risken för gränsdragningssvårigheter i förhållande till *kön*, som i det skedet inte skulle omfattas av straffskärpningsregeln, utformades dock bestämmelsen ändå på så sätt att *könsöverskridande identitet eller uttryck* användes.

Vid bedömningen att begreppet bör ersättas med *könsidentitet eller könsuttryck* har vi beaktat att det föreslagna införandet av en ny straffskärpningsgrund för motiv med avseende på *kön* kommer minska behovet av att i rättstillämpningen tydligt skilja mellan å ena sidan motiv med avseende på någons könsidentitet eller könsuttryck och å andra sidan motiv med avseende på någons registrerade kön. Oavsett vilken aspekt av kön i vidare mening som ett hatmotiv grundar sig i kommer motivet att vara en försvårande omständighet som ska beaktas särskilt vid bedömningen av brottets straffvärde. Vi har också beaktat den kritik som termen *könsöverskridande identitet eller uttryck* har mött under lång tid samt att uttrycket skiljer sig från hur de övriga straffskärpningsgrunderna i 29 kap. 2 § 7 har formulerats. Vidare är begreppet *könsidentitet eller könsuttryck* ett uttryck som används i flera internationella instrument när det gäller skydd för transpersoner. Det är dessutom den termen som används i de danska och norska straffskärpningsbestämmelserna gällande transfobiska hatmotiv. Vid en samlad bedömning av olika skäl för respektive mot att ändra begreppet i 29 kap. 2 § 7 har vi funnit att skälen för en sådan lagändring väger tyngst.

Bestämmelserna om grovt bedrägeri och grov olovlig befattning med betalningsverktyg bör ges ytterligare kvalifikationsgrunder

Vi föreslår att bestämmelsen om *grovt bedrägeri* i 9 kap. 3 § brottsbalken kompletteras med två nya kvalifikationsgrunder som avser gärningar som *ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt* respektive fall där *gärningspersonen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning*. Den sistnämnda kvalifikationsgrunden föreslås också läggas till i bestämmelsen om *olovlig befattning med betalningsverktyg* i 3 c § samma kapitel.

Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 3 är avsedd att ge äldre och andra särskilt utsatta ett förstärkt straffrättsligt skydd. Vi har funnit att detta i praktiken också får genomslag i domstolarnas avgöranden. Mot den bakgrunden ser vi inte något behov av att ändra i den bestämmelsen och inte heller att införa någon ny straffskärpningsgrund som gäller brott mot äldre eller andra särskilt utsatta.

När det gäller bedrägeribrottslighet kan dock äldre och funktionsnedsatta personer ofta vara särskilt sårbara. Bedrägerier mot äldre har också ökat kraftigt den senaste tiden och begås ofta systematiskt av organiserade ligor. Dessutom är bedrägerier en stor och viktig inkomstkälla för många kriminella nätverk. Vi har därför funnit att det straffrättsliga skyddet behöver förstärkas på bedrägeriområdet. Ett genomförande av förslaget bör leda till att fler sådana brott rubriceras som grova samt i vissa fall att andra försvårande omständigheter, som i sig är tillräckliga för att kvalificera brottet som grovt, får ökat genomslag vid bedömningen av straffvärdet för det grova brottet.

Med *skyddslös* eller *utsatt ställning* menar vi att offret har en nedsatt förmåga att försvara sig. Så kan vara fallet exempelvis när brott begås mot en äldre person eller en person med funktionsnedsättning. Kravet på *hänsynslöst utnyttjande* innebär att det ska finnas ett orsakssamband mellan utförandet av gärningen och offrets skyddslöshet eller utsatthet, vilket gör gärningen särskilt klandervärd.

Brottslighet som har utövats i *organiserad form* tar sikte på gärningar som har begåtts inom ramen för en struktur där flera personer samverkat under en inte helt obetydlig tidsperiod för att begå brott. Med brottslighet som *utövats systematiskt* avses brottslighet där ett visst tillvägagångssätt upprepats ett flertal gånger av antingen en ensam gärningsperson eller av flera personer i samförstånd samt att det därutöver finns något ytterligare moment, exempelvis att brotten följt en brottsplan, föregåtts av noggranna förberedelser eller utförts på ett förslaget sätt. Enligt vår uppfattning finns det skäl att förtydliga att organisationen och/eller systematiken vid bedrägerier särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. I bestämmelsen om *grov olovlig befattning med betalningsverktyg* finns redan en sådan kvalifikationsgrund.

Konsekvenser av utredningens förslag

De som främst berörs av våra förslag är personer som misstänks, åtalas och döms respektive utsätts för sådana brott som förslagen avser, myndigheterna inom rättsväsendet samt försvarsadvokater och målsägandebiträden. Även Statens institutionsstyrelse (SiS) samt socialtjänsten vid kommunerna kan påverkas av förslagen.

Sammantaget kan våra förslag antas leda till en årlig kostnadsökning för Kriminalvården på cirka 245 miljoner kronor, för staten avseende rättsliga biträden på cirka 24 miljoner kronor och för domstolarnas handläggning av mål på cirka 10 miljoner kronor. Förslagen kan inte genomföras utan att ekonomiska tillskott tillförs Kriminalvården, anslaget ”Rättsliga biträden m.m.” samt Sveriges Domstolar. Tillskotten bör finansieras genom ökade anslag motsvarande de nyss angivna beloppen. Kostnadsökningarna för Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten och Brottsoffermyndigheten bedöms, i vart fall på kort sikt, rymmas inom befintliga anslag. För att avgöra de myndigheternas förmåga att hantera kostnaderna på längre sikt är det dock lämpligt att konsekvenserna följs upp och utvärderas när den nya lagstiftningen har varit i kraft en tid. Kostnadsökningarna för rättsväsendets myndigheter i övrigt samt för SiS och kommunerna bedöms inte vara större än att de kan hanteras inom ramen för befintliga anslag.

Våra förslag kan antas få positiva effekter när det gäller brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet. Flera av förslagen kan också antas få positiva effekter för att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män och mellan andra personer i samhället. Därtill kan vissa förslag antas få positiva effekter för säkerställande av barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen samt av funktionsnedsattas rättigheter i enlighet med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Ikraftträdande m.m.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2025. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Det finns behov av speciella informationsinsatser i samband med att lagändringarna träder i kraft.

Summary

Our remit

Our remit was to review the protection against sexual violations provided by criminal law, consider a new ground for aggravating circumstances for hate crimes with regard to gender, and decide whether the protection provided by criminal law for the elderly and other particularly vulnerable people needs to be enhanced.

In relation to *sexual violations*, the remit was to:

- review the protection provided by criminal law against sexual violations of children aged 15–17 years, in particular in relation to the exploitation of a child through the purchase of a sexual act,
- review the regulations on the *exploitation of a child through the purchase of a sexual act, the purchase of sexual services* and *procuring* in relation to prostitution through the use of online tools, in particular in relation to minors and *sugar dating*,
- evaluate how criminal liability for negligence regarding age in connection with sexual violations is applied in practice,
- decide whether the crime designations *child pornography offence* and *gross child pornography offence* should be amended to clarify that certain offences are documented sexual assault of a child, and
- submit the legislative proposals required.

In relation to a *new ground for aggravating circumstances* for hate crimes with regard to gender, our remit was to:

- decide whether *gender* should be added as a new ground to the provision on aggravating circumstances for hate crimes,

- if so, also consider whether the ground of *transgender identity or expression* in the same provision should be amended to *gender identity or gender expression*, and
- submit the legislative proposals required.

In relation to *offences against the elderly and other particularly vulnerable people*, the remit was to:

- decide whether the protection provided by criminal law to the elderly and other particularly vulnerable people needs to be enhanced, and
- if so to submit legislative proposals.

Assessments and proposals

Criminal liability for negligence regarding age in connection with sexual violations is applied in practice as the legislator intended

We have found that the courts apply the provision in Chapter 6, Section 13, of the Swedish Criminal Code as intended by the legislator. This provision makes it clear that a perpetrator who did not have intent but was negligent regarding the circumstance that another person had not attained a certain prescribed age should also be held liable for an offence under the chapter. The Section thus entails an exception to the requirement for intent in relation to the age of a child who is the victim of a sex crime. It is sufficient for the perpetrator to have been negligent regarding this circumstance.

The provision gained its current wording by means of legislation that entered into force on 1 July 2018. Previously, the provision referred instead to a person who ‘did not realise but had reasonable grounds to assume’ that the victim had not attained a certain age. The purpose of the amendment was to enhance the protection provided by criminal law in the case of sex crimes against children and to clarify that no qualified form of negligence regarding the child’s age is required for a perpetrator to be convicted. It was noted in the grounds that the previous arrangement, according to the preparatory work statements, had been that the provision should be applied with great caution and that a fairly high degree of negligence would be required

for liability. In the Government's view, there were grounds for departing from the restrictive nature of the above preparatory work statements. General liability for negligence including both conscious and unconscious negligence was to apply. The intention was also for less importance to be attached to the child's physical development than before the amendment.

Under the terms of reference of the inquiry, our evaluation of how criminal liability for negligence regarding age in sexual violations is applied should focus on whether the above amendment has had the intended effect.

As a basis for the evaluation, we collected and reviewed judgments from courts of appeal and district courts in which the provision in Chapter 6, Section 13, in its wording from 1 July 2018, was invoked and applied during the period January 2019 – June 2022.

Overall, our evaluation shows that the courts' application of Chapter 6, Section 13, since the amendment changed in a manner that enhanced the protection provided by criminal law to children against sexual violations in which the perpetrator was negligent regarding the child's age. The outcomes are more uniform and the courts no longer assume that a qualified form of negligence is required. The courts also place less emphasis on the child's physical development and make a more comprehensive assessment of negligence than before. Our assessment is therefore that the above amendment has had the intended effect and that the provision in Chapter 6, Section 13, is appropriate.

The punishable scope for rape and sexual assault of a child should be extended

Protection for children aged 15–17 should be enhanced

With regard to sexual acts with children aged 15–17, we found that there are cases that are not covered by the provisions in Chapter 6 of the Swedish Criminal Code, but in which there is a clear element of exploitation of the child. The other Nordic countries have penalty provisions that may be applied in certain such situations.

When a child has a vulnerability, for example on account of mental ill-health, the child's ability to protect their sexual integrity may be limited. Performing sexual acts with children in such situations may constitute a violation of the child, even if the child has attained the age

of sexual consent. The same situation pertains if the other person has a particular influence over the child, and there is therefore a power imbalance between the parties. Our assessment is that the protection provided by criminal law to children aged 15–17 needs to be enhanced in cases of the kind described above.

An addition should be made to Chapter 6, Section 4, of the Swedish Criminal Code

We propose that the provision in Chapter 6, Section 4, of the Swedish Criminal Code on *rape of a child* be extended to include offences in which a person exploits the fact that a child under the age of 18 has an impaired ability to protect their sexual integrity due to mental ill-health, disability, alcohol or other substance abuse, the perpetrator's authority or otherwise in view of the circumstances. The extension should be implemented by dividing the second paragraph into two sub-paragraphs, with the second sub-paragraph being an addition to the current provision.

The *exploitation* requirement means that the impairment of the ability to protect their sexual integrity must have contributed to the child's participation in the sexual act, i.e. there must be a causal connection between the lack of ability and the participation. However, we have also presented an alternative proposal, which does not follow from our position, in which no such causal connection is required.

The proposed amendment means that the first paragraph of the section also applies to the cases referred to in the new sub-paragraph. However, the new sub-paragraph is subsidiary to the provision on *rape* in Chapter 6, Section 1.

If the victim was under 15 years of age, and the perpetrator had intent or was negligent of this fact, Section 4 already applies in view of the child's age (first paragraph). The first paragraph, for which no amendment is proposed, thus takes precedence over the second paragraph. However, if in such a case the perpetrator had no intent or was not negligent of the fact that the child was under the age of 15 but had intent or was negligent of the fact that the victim was under the age of 18, the offence may be judged according to the new second sub-paragraph in the second paragraph.

The extension of criminal liability that we propose is also of importance for the scope of application of the penalty provision relating to *sexual exploitation of a child* in Chapter 6, Section 5. For example, if the child is about to turn 18 and their ability to protect their sexual integrity is only slightly impaired, Section 5 could be applied. On the other hand, the exemption from liability in Chapter 6, Section 14, which relates to offences against children under 15 years of age, does not cover offences under the new sub-paragraph in Section 4, second paragraph.

In the case of a sexual act other than those referred to in Chapter 6, Section 4, i.e. a sexual act which, given the seriousness of the violation, is not comparable to vaginal, anal or oral intercourse, the offence under the new sub-paragraph in the second paragraph is instead judged to be *sexual assault of a child* or *gross sexual assault of a child* under Section 6 of the same chapter.

The provision in Chapter 6, Section 9, of the Swedish Criminal Code should be retained but the subsidiarity clause should be removed

We found that the provision in Chapter 6, Section 9, of the Swedish Criminal Code on the *exploitation of a child through the purchase of a sexual act* should be retained, but the subsidiarity clause in the provision should be removed. The new provision that we propose in Section 4 will often be applicable to exploitation of a child through the purchase of a sexual act, and this is also a desirable effect, in our opinion. The change means that criminal liability will better reflect the severity of the offence in these cases. However, other cases in which a child has been induced to undertake or submit to a sexual act in return for payment, but in which it has not been proven that an impaired ability to protect sexual integrity was present and exploited, should continue to be punished under Section 9 if the child participated in the sexual act voluntarily. Although these cases also involve exploitation of the child, in our view it is not proportionate to include such an act in a provision in which the minimum penalty for an offence of normal severity is three years' imprisonment (Section 4, first paragraph). It may be noted that other Nordic countries also regulate offences corresponding to the *exploitation of a child*

through the purchase of a sexual act in separate provisions with a lower scale of penalties than for *rape of a child*.

The removal of the subsidiarity clause in Section 9 allows for concurrent sentencing for the *exploitation of a child through the purchase of a sexual act* and any other sex crime. Under our proposal, the expression ‘in cases other than those previously referred to in this Chapter’ should therefore be deleted from Section 9. A desirable consequence of such a change is that criminal liability under this provision may also in practice cover cases in which the sexual act that the child has been induced to undertake or submit to was performed remotely, i.e. without any physical contact between the child and the other person (cf. Section 8).

The punishable scope of the purchase of sexual services and procuring should be extended, and the designation purchase of sexual services should be changed to purchase of a sexual act

Chapter 6, Sections 11 and 12, of the Swedish Criminal Code should be extended to cover sexual services provided remotely

For someone to be convicted of *purchase of sexual services* under Chapter 6, Section 11, of the Swedish Criminal Code, it is currently required that there has been some physical contact between the person undertaking and the person purchasing the sexual service. The same applies to conviction for *procuring* under Section 12 of the same chapter. However, we found that criminal liability under these provisions should be extended so that, in future, no such physical contact is required or even that the person undertaking and the person purchasing a sexual service be in the same room. The provision should therefore be amended to also include sexual services provided remotely.

Section 11 should refer to a person who induces a person to undertake or submit to a sexual act in return for payment with the main purpose of showing it to the perpetrator

We found that extended criminal liability for the purchase of sexual services provided remotely should be limited to cases in which the perpetrator’s behaviour leads to the performance of a sexual act in return for payment and where the payment was a precondition for

the performance of or participation in a sexual act by the other person. A *sexual act* may, for example, consist of someone masturbating. However, being naked or performing a striptease does not in itself constitute a sexual act. The above requirement for a causal connection should be expressed in such a way that the perpetrator must have *induced* the other person to *undertake or submit to a sexual act in return for payment*.

Furthermore, extended criminal liability under Section 11 should only apply to cases in which the *main purpose* was to *show the sexual act to the perpetrator*. It should not matter whether the performance is intended to take place in real time or afterwards; the decisive factor should be that the payment was a precondition for the sexual act to take place and that the payment in turn was made or promised with the main purpose of allowing the perpetrator to view the sexual act visually.

It is difficult to draw a clear line between, on the one hand, sexual services performed without any physical contact with the purchaser and, on the other hand, acts related to legal pornography. At the same time, a distinction must be made in this context, as our remit does not include considering a general ban on the production or purchase of pornography.

The purchase and viewing of pornography without influencing its content falls outside the proposed extension of Section 11 because, in such a situation, the purchaser has not *induced* the other person to undertake or submit to a sexual act in return for payment in that particular case. However, if the sexual act was preceded by contact between the person viewing and the person performing the act, either beforehand or during a live show, the above requirement for a causal connection could have been met. The fact that the material is also shown to someone other than the perpetrator, for example by several people having access to the same live show, should not in itself exclude criminal liability.

Activities that may be described as the production of ‘traditional’ pornography will generally not be subject to extended criminal liability under Section 11. If someone pays another person to participate in such production, the main purpose is not for a sexual act to be shown to the first person; it is to create a performance that is somehow to be provided to the public. The actual main purpose must be assessed in

each individual case, and the name of the activity should not be the decisive factor.

Section 12 should be amended as a consequence of the extension of Section 11

A person who promotes or improperly financially exploits the fact that a person is induced to undertake or submit to sexual acts in return for payment in the manner referred to in the proposed wording of Section 11 should be capable of being convicted of *procuring* under Section 12. For remote cases, this could apply, for example, to a person who provides or administers a website that facilitates contact with a person who performs sexual acts on demand in return for payment in the form of *camshows*. This may also involve someone more directly engaging another person to perform performances, including sexual acts, on behalf of a third party. Such performances may be performed either digitally or in a strip club, for example.

As shown below, our proposal also entails a certain extension of Section 11 with regard to the purchase of physical sex, so that the purchase of sex in the context of more permanent relationships will also be subject to criminal liability. Section 12 should also be extended accordingly in this respect.

The extension will not infringe upon freedom of expression under the Fundamental Law on Freedom of Expression

In our assessment, the proposed extension of Chapter 6, Sections 11 and 12, of the Swedish Criminal Code will not infringe upon freedom of expression under the Fundamental Law on Freedom of Expression.

By applying for and obtaining a certificate of publication, a person who publishes sexual material online may bring that activity within the formal scope of the Fundamental Law on Freedom of Expression, provided that the activity is aimed at the public and other requirements in Chapter 1, Section 5, of the Fundamental Law on Freedom of Expression are met. In such cases, the person has a right under the Fundamental Law on Freedom of Expression to procure information for the purpose of publishing it (Chapter 1, Section 10, second paragraph, of

the Fundamental Law on Freedom of Expression). However, this *freedom to procure information* is limited, in part in that the Fundamental Law on Freedom of Expression does not prevent the enactment of statutory provisions on liability and compensation obligations relating to the *manner in which information has been procured* (Chapter 1, Section 12, sixth paragraph of the Freedom of the Press Act, and Chapter 1, Section 18, of the Fundamental Law on Freedom of Expression). Consequently, notwithstanding the Fundamental Law on Freedom of Expression, the person procuring the information may be held accountable for the *methods* he or she uses if they are unlawful.

Our proposal to extend the punishable scope under Chapter 6, Sections 11 and 12 of the Swedish Criminal Code does not address any visual content as such. It refers to acts consisting of inducing another person to perform a sexual act in return for payment, or the promotion or financial exploitation by a third party of a person thus inducing another person to perform sexual acts. In our view, there is no impediment under the Fundamental Law on Freedom of Expression to punishing such behaviour through ordinary law, even if the sexual act is depicted and conveyed through a constitutionally protected medium. In practice, moreover, the cases subject to extended criminal liability are likely to be such that the Fundamental Law on Freedom of Expression is not even formally applicable, since in those cases it is not a question of provision *to the public* (cf. Chapter 1, Sections 3–5, of the Fundamental Law on Freedom of Expression).

Section 11 should also be amended to refer to a sexual act in return for payment for a specific purpose instead of casual sexual relations in return for payment

Such cases of purchase of sex with physical contact that are covered by the term *casual sexual relations in return for a payment* in the current Section 11 should, of course, continue to incur criminal liability. However, in our view, there is a need to replace the somewhat unclear and outdated term *sexual relations* with *sexual act*.

As we propose for sexual acts performed remotely, criminal liability must require that the payment was a precondition for the performance of or participation in a sexual act by the other person. In cases involving physical contact, the requirement for a causal connection should also be expressed in such a way that the perpetrator

must have *induced* the other person to *undertake or submit to a sexual act in return for payment*. This does not imply any restriction to the punishable scope compared to the current provision.

Since that which may be described as the production of ‘traditional’ pornography is not intended to be encompassed by Section 11, we found that the punishable scope should be limited to cases in which the *main purpose* was for the *perpetrator to participate in the sexual act*.

The main purpose must be assessed on a case-by-case basis. In the situation in which a pornography producer is personally involved in sexual acts in the context of their own production, the main purpose could instead be to create a depiction to be provided to the public. Otherwise, however, a person who induces a person to undertake or submit to a sexual act in which the perpetrator personally participates, in return for payment, should not normally be able to evade criminal liability on the grounds that the act was documented and that the purpose was therefore to ‘produce pornography’. Consistently with this, it should also generally not be possible to evade liability for *procuring* by referring to the fact that a payment from a person who participated in a sexual act was for the depiction of the sexual act and not for the participation itself.

Compared to the current Section 11, our proposal extends the punishable scope by not limiting it to *casual* sexual relations/acts. In our opinion, this is also desirable and applies regardless of whether the sexual act is performed remotely or not. In our view, protection under criminal law is also needed for those who participate in sexual acts in return for payment in the context of a more or less permanent relationship. This is particularly true in cases that may be described as *sugar dating*. On sugar dating websites, the concept is often described as being about building *relationships* rather than exchanging services. Sugar dating may encompass solely purchasing sex as well as longer relationships that involve more than sexual acts or no sexual acts at all. If it can be shown in an individual case that a person has induced another person to undertake or submit to a sexual act in return for payment for a purpose referred to in the proposed provision, in our view it should be irrelevant that the parties may be said to have a permanent relationship. The decisive factor should therefore not be the nature of the relationship between the parties, but whether the

payment was a precondition for the other person's participation in the sexual act.

We also propose that the designation *purchase of sexual services* in Section 11 be amended to *purchase of a sexual act*.

The offence of procuring should not be exempt from the dual criminality requirement in Chapter 2, Section 5, of the Swedish Criminal Code

We considered whether procuring should be exempted from the requirement of dual criminality for jurisdiction and concluded that no such exemption should be introduced.

Persons behind websites on which sexual acts are provided in return for payment (*escort sites*) may be guilty of *procuring* under Chapter 6, Section 12, of the Swedish Criminal Code. With the proposed extension of the provision relating to procuring, the punishable scope will also include the mediation of sexual acts performed remotely, for example via webcam. However, for an offence to be subject to legal proceedings in Sweden, a Swedish court must also have jurisdiction to try the offence.

If an offence of procuring consists of providing or administering a website from abroad, the offence is committed *outside Sweden*. In such cases, the question arises of whether a Swedish court has jurisdiction under Chapter 2, Section 3, of the Swedish Criminal Code.

An offence of procuring committed abroad could be linked to Sweden through the perpetrator's connection to the country (Section 3(2)) or through the fact that the offence is committed against a Swedish citizen or a person resident in Sweden, i.e. against a Swedish private interest (Section 3(3)). In cases with such connections, the basic rule is that a Swedish court has jurisdiction only if the offence is also punishable under the law of the place where it was committed (Section 5, first paragraph). There is thus a requirement for *dual criminality*.

When we assessed that procuring should not be exempted from the requirement of dual criminality, we took into account the fact that there is no international, or even European, consensus on the criminalisation of procuring. A Swedish exemption from the requirement for dual criminality would therefore constitute a major intervention in the internal affairs of many other states. We also considered the risk that individuals resident abroad who have no personal connection to

Sweden are unaware that activities involving escort sites or similar are punishable here as procuring. Furthermore, we noted that the difficulties of investigating the offence and conducting a trial may be assumed to be major when the offence has been committed in a country in which procuring is not a criminal offence. Consequently, even if the requirement for dual criminality were to be removed in relation to the jurisdiction of Swedish courts, there is an obvious risk that it would not be of great significance in practice.

In the case of persons posting advertisements for the sexual services of others on websites from Sweden, these are offences of procuring committed *in Sweden*. For these offences, the issue of dual criminality does not arise for jurisdiction, even if the websites themselves are operated from abroad.

The designations child pornography offence and gross child pornography offence should not be changed

Our assessment is that there are not sufficient grounds to change the designations *child pornography offence* and *gross child pornography offence*.

It has been widely argued that the word *pornography* can be associated with legal images of adults who have voluntarily participated in their production and that the designation *child pornography offence* may therefore be misunderstood to mean that the child participated voluntarily. In our view, however, acts constituting child pornography offences can hardly be confused with the handling of legal pornography involving adults. We can therefore see no reason to change the designation of the offence for practical reasons. On the other hand, there may be symbolic reasons for such an amendment to the law, and from a position of principle, the criticism that has been levelled at the use of the term child pornography cannot be ignored. However, as was noted in a previous legislative matter, it is difficult to find a suitable new designation for the offence that contributes to the desired clarity and indicates the severity of the offence. The designation child pornography offence has the advantage that, purely linguistically, it covers many different types of image and all conceivable uses of the images. The term *child pornography* in Swedish (*barnpornografi*) is also a very negative word, and child pornography offences have a strong stigma attached to them. It is

therefore not clear that a change in the designation of the offence would clarify the severity of the offences. Instead, there is a risk that the effect would be the opposite, as other conceivable terms do not capture the severity of the offence in the same way.

Although we thus concluded that the designations child pornography offence and gross child pornography offence should not be changed, we addressed the question of how the provision could be worded if a change were considered necessary. In this respect, we have made an alternative proposal that does not follow from our position. This proposal entails the offences being designated *sexual exploitation of a child in images* and *gross sexual exploitation of a child in images*. The problem associated with such a designation is that, like the term child pornography offence, it does not make it clear that certain acts relate to documented sexual assault of a child which, according to the terms of reference of our inquiry, would be the purpose of changing the designation. However, as far as we can see, it is not practically feasible to find a designation that clarifies this circumstance while not excluding material that does not relate to an underlying sex crime. However, our alternative proposal is worded to simultaneously change the description of the offence in a way that at least makes it clear that certain offences relate to documented sex crimes against children. Under the alternative proposal, the provision in Chapter 16, Section 10a, of the Swedish Criminal Code is amended in such a way that the expression ‘A person who [...] depicts a child in a pornographic image’ in the introductory sentence is replaced by ‘A person who [...] depicts a sex crime against a child or otherwise depicts a child in a sexual image’.

Considering a division of the penalty provision so that one type of offence covers images depicting a sex crime and the other type of offence covers images that do not depict such an offence was beyond our remit. Nor did our remit include considering whether the regulation of child pornography offences should be extended to cover all images of persons under 18 years of age whose pubertal development is complete, regardless of whether the age is apparent from the image and the circumstances surrounding it (cf. Chapter 16, Section 10a, third paragraph) or whether there should be any change to the provision in Chapter 16, Section 10a, fourth paragraph, concerning liability for negligence regarding the circumstance that the person depicted is under 18 years of age.

Motives relating to gender should be added to the aggravating circumstances provision in Chapter 29, Section 2(7), of the Swedish Criminal Code

We found that there is reason to take a particularly serious view of offences in which a motive was to violate a person or group on the basis of gender affiliation. We therefore propose that *gender* be added as a new ground to Chapter 29, Section 2(7), of the Swedish Criminal Code, which concerns aggravating circumstances for hate crimes. The background to our position is the increasing incidence of sexualised hate speech to which women in particular are exposed and which constitutes a threat to democratic discourse and society as a whole.

By *gender* we mean the legal aspect of gender, i.e. the gender registered for the victim, which may be either male or female. However, since it is the perpetrator's *motive* that is decisive, cases in which the perpetrator has acted on the basis of an erroneous assumption about a person's registered gender may also be covered by the new ground for aggravating circumstances.

The motive to violate a person on the basis of gender need not have been the only or even the main motive. However, it should not be possible to apply the proposed ground for aggravating circumstances merely because an offence has been committed against a person of a particular gender. This means, for example, that circumstances such as the fact that a man has subjected a woman to a violent crime or a sex crime should not in itself constitute grounds for aggravating circumstances under the provision.

The term transgender identity or expression in Chapter 29, Section 2(7), of the Swedish Criminal Code should be replaced by gender identity or gender expression

We found that the term *transgender identity or expression* in Chapter 29, Section 2(7), of the Swedish Criminal Code should be replaced by *gender identity or gender expression*. The part of the aggravating circumstances provision concerning motives related to transgender identity or expression is intended primarily to protect the group sometimes referred to as transgender people. Even before the term was introduced in the provision, it had been criticised for being based on a deviant perspective, i.e. it is based on a perception

of the norm and singles out those who do not comply with it. However, on account of the risk of demarcation difficulties in relation to *gender*, which at that stage was not intended to be covered by the rule on aggravating circumstances, the provision was nevertheless worded in such a way that *transgender identity or expression* was used.

When we assessed that the term should be replaced by *gender identity or gender expression*, we took into account the fact that the proposed introduction of a new ground for aggravating circumstances for motives relating to *gender* will reduce the need to clearly distinguish in the application of the law between motives relating to a person's gender identity or gender expression and motives relating to a person's registered gender. Regardless of the aspect of gender in the broader sense on which a hate motive is based, the motive will be an aggravating circumstance to be taken into account in particular when assessing the penal value of the offence. We also took into account the criticism that the term *transgender identity or expression* has faced for a long time and the fact that the term differs from how the other grounds for aggravating circumstances in Chapter 29, Section 2(7), were worded. Furthermore, the term *gender identity or gender expression* is an expression used in several international instruments regarding the protection of transgender persons. It is also the term used in the Danish and Norwegian aggravating circumstances provisions for transphobic hate motives. In an overall assessment of the various grounds for and against changing the term in Chapter 29, Section 2(7), we found that the grounds for such an amendment carry the greatest weight.

The provisions on gross fraud and gross unlawful handling of a payment instrument should be given additional grounds for qualification

We propose that the provision on *gross fraud* in Chapter 9, Section 3, of the Swedish Criminal Code be supplemented by two new grounds for qualification relating to offences that *were part of criminal activities conducted in an organised form or systematically*, and cases in which the *perpetrator ruthlessly exploited the defenceless or vulnerable position of the victim*. It is also proposed that the latter ground for qualification be added to the provision on *unlawful handling of a payment instrument* in Section 3c of the same chapter.

The aggravating circumstances rule in Chapter 29, Section 2(3), is intended to provide the elderly and other particularly vulnerable people with enhanced protection under criminal law. We found that, in practice, this is also reflected in the decisions of the courts. Against this background, we do not see any need to amend this provision or to introduce a new ground for aggravating circumstances for offences against the elderly or other particularly vulnerable people.

However, when it comes to fraud, older and disabled people may often be particularly vulnerable. Fraud against the elderly has also increased significantly in recent times and is often committed systematically by organised gangs. Moreover, fraud is a major and important source of income for many criminal networks. We therefore found that the protection provided by criminal law needs to be enhanced in the area of fraud. Implementation of the proposal should lead to more such offences being classified as gross and, in some cases, to other aggravating circumstances, which in themselves are sufficient to qualify the offence as gross, having a greater impact on the assessment of the penal value of a gross offence.

By *defenceless* or *vulnerable position*, we mean that the victim has a reduced ability to defend themselves. This may be the case, for example, when an offence is committed against an elderly person or a person with a disability. The requirement for *ruthless exploitation* means that there must be a causal connection between the commission of the offence and the victim's defencelessness or vulnerability, which makes the offence particularly reprehensible.

Criminal activities conducted in an *organised form* refers to offences committed within a structure in which several people collaborated over a fairly significant period of time to commit crimes. Criminal activities *conducted systematically* refers to criminal activities in which a certain approach has been repeated several times, either by a single perpetrator or by several persons acting in concert, and in which there is some additional element, such as a criminal plan, careful preparation or cunning. In our view, there is reason to clarify the fact that the organisation and/or systematic nature of fraud should be specifically considered when assessing whether an offence is gross. The provision on *gross unlawful handling of a payment instrument* already contains such grounds for qualification.

Consequences of the inquiry's proposals

Those who are mainly affected by our proposals are persons suspected of, prosecuted for, convicted for or subjected to the offences covered by the proposals, and the authorities in the judicial system and counsels for the defence and counsels for the injured party. The National Board of Institutional Care (SiS) and the social services in the municipalities may also be affected by the proposals.

All in all, our proposals may be assumed to lead to an annual increase in costs for the Swedish Prison and Probation Service of approximately SEK 245 million, for the State in terms of legal counsels of approximately SEK 24 million and for the courts' handling of cases of approximately SEK 10 million. The proposals cannot be implemented without additional funding for the Swedish Prison and Probation Service, the appropriation 'Legal counsels, etc'. and the Courts of Sweden. The additional funding should be financed through increased appropriations corresponding to the above amounts. The increases in costs for the Swedish Prosecution Authority, the Swedish Police Authority and the Swedish Crime Victim Authority are expected, at least in the short term, to be accommodated within existing appropriations. However, to determine the ability of the authorities to manage costs in the longer term, it is appropriate to monitor and evaluate the impact after the new legislation has been in force for some time. The increases in costs for other authorities in the judicial system and for SiS and the municipalities are not deemed to be higher than can be managed within the framework of existing appropriations.

Our proposals may be expected to have a positive impact on criminal activities and crime prevention. Several of the proposals may also be expected to have a positive impact on achieving equality between women and men and between other people in society. In addition, some proposals may be expected to have a positive impact on ensuring the rights of the child under the Convention on the Rights of the Child and the rights of persons with disabilities under the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Entry into force, etc.

It is proposed that these legislative amendments enter into force on 1 July 2025. No specific transitional provisions are needed.

There is a need for special information measures in connection with the legislative amendments entering into force.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 4, 6, 9, 11, 12 och 15 §§, 9 kap. 3 och 3 c §§ samt 29 kap. 2 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

4 §

Den som, med ett barn under femton år, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Första stycket gäller även den som begår en gärning som avses där mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

Första stycket gäller även den som begår en gärning som avses där

1. mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut, *eller,*

2. om gärningsmannen, i annat fall än som avses i första punkten eller 1 §, utnyttjar att ett barn

under arton år på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.

Om ett brott som avses i första eller andra stycket är grovt, döms för grovt våldtäkt mot barn till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

6 §

Den som, med ett barn under femton år eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Den som, med ett barn under femton år, eller med ett barn *under arton år och där omständigheterna är sådana* som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år.

Om brottet är grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst ett år och sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om

brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

9 §

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Den som förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

11 §

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms för köp av sexuell tjänst till fängelse i högst ett år.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, *förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att gärningsmannen ska delta i handlingen eller att handlingen ska visas för gärningsmannen*, döms för köp av sexuell handling till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

12 §

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person *förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar, på det sätt som avses i 11 §*, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för *grovt koppleri* till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för *sexuella handlingar mot ersättning, på det sätt som avses i 11 §*, och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

15 §

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell *handling*, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

Detsamma gäller för förberedelse till koppleri samt för förberedelse och stämpling till och underlåtenhet att avslöja eller förhindra

våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt koppleri.

9 kap.

3 §

Är brott som avses i 1 § att anse som grovt, döms för grovt bedrägeri till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har missbrukat allmänt förtroende eller använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. gärningsmannen har missbrukat allmänt förtroende eller använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. eller vilseledande bokföring,

2. *gärningen har* avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada,

3. *gärningen har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt,*

4. *gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning,* eller

5. *gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art.*

3 c §

Den som

1. olovligen införskaffar ett betalningsverktyg,

2. för bedräglig användning förvanskar ett betalningsverktyg eller framställer ett falskt betalningsverktyg, eller

3. använder ett olovligen införskaffat eller förvanskat eller falskt betalningsverktyg eller på annat sätt tar befattning med ett sådant betalningsverktyg

döms för olovlig befattning med betalningsverktyg till böter eller fängelse i högst två år.

Med betalningsverktyg avses skyddade verktyg, handlingar eller uppgifter som ger möjlighet att överföra pengar eller ett penningvärde.

Om ett brott som avses i första stycket är grovt, döms för grov olovlig befattning med betalningsverktyg till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen

1. har avsett betydande värde eller kunnat medföra synnerligen kännbar skada,
2. har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt, eller
3. annars har varit av särskilt farlig art.

Det ska inte dömas till ansvar enligt denna paragraf om gärningen är belagd med samma eller strängare straff enligt någon annan bestämmelse i denna balk.

29 kap.

2 §

Som försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarigare följder än det faktiskt fått,
2. om den tilltalade visat stor hänsynslöshet,
3. om den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig,

Om ett brott som avses i första stycket är grovt, döms för grov olovlig befattning med betalningsverktyg till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. gärningen har avsett betydande värde eller kunnat medföra synnerligen kännbar skada,
2. *gärningen* har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt,
3. *gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning,* eller
4. *gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art.*

4. om den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,

5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,

6. om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering,

7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet,

7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, *kön, könsidentitet eller könsuttryck* eller annan liknande omständighet,

8. om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person,

9. om brottet begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående innehaft ett uppdrag som förtroendevald i stat, kommun, region, Sametinget eller Europaparlamentet, eller

10. om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, eller

11. om brottet begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående yrkesmässigt bedrivit nyhetsförmedling eller annan journalistik.

2 Utredningens uppdrag och arbete

2.1 Uppdraget

Utredningens direktiv beslutades av regeringen den 24 februari 2022. Den 2 februari 2023 beslutade regeringen om tilläggsdirektiv. Direktiven finns bifogade som *bilaga 1* och *2*.

Uppdraget har i huvudsak bestått av att se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar, överväga en ny straffskärpningsgrund för brott med hatbrottsmotiv med avseende på kön samt att ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta personer behöver förstärkas.

Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar?

Utredningens uppdrag i detta avseende har varit att

- se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling,
- se över regelverket om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst* och *koppleri* i fråga om prostitution genom användande av internetbaserade verktyg, i synnerhet när det gäller minderåriga och så kallad *sugardejting*, och
- vid behov lämna författningsförslag.

Uppdraget har också omfattat att

- utvärdera hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella kränkningar fungerar, och
- ta ställning till om brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn och i så fall lämna författningsförslag.

En ny straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön?

I denna del har uppdraget varit att

- ta ställning till om *kön* bör läggas till som en ny grund i den bestämmelse som gäller straffskärpning vid hatbrottsmotiv,
- i så fall även överväga om grunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* bör ändras till *könsidentitet eller könsuttryck*, och
- vid behov lämna författningsförslag.

Ett förstärkt straffrättsligt skydd för äldre och andra särskilt utsatta?

Slutligen har vi haft i uppdrag att

- ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta behöver förstärkas, och
- i så fall lämna författningsförslag.

Som en bakgrund till uppdraget i den här delen kan nämnas den nationella strategi för att förebygga mäns våld mot kvinnor som regeringen överlämnade till riksdagen i november 2016 och som gäller under perioden 2017–2026 (skr. 2016/17:10). Av strategin framgår att även våld mot äldre är ett prioriterat område. Strategin nämner också särskilt att insatser för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor genomgående måste utgå från ett funktionshinderperspektiv och vara tillgängliga för alla, oavsett funktionsförmåga.

Vidare bör nämnas att riksdagen i april 2020 tillkännagav för regeringen att rättsväsendet ska se särskilt allvarligt på brott mot äldre och andra särskilt utsatta personer (bet. 2019/20:JuU29 punkt 3 och rskr. 2019/20:233). I tillkännagivandet efterfrågades en uppföljning av den straffskärpningsreform som genomfördes 2010 (prop. 2009/10:147) och som bl.a. syftade till att straffskärpningsgrunderna i brottsbalken skulle få större genomslag. Det angavs också i tillkännagivandet att ytterligare skärpningar bör föreslås om det behövs.

2.2 Utredningsarbetet

Vårt arbete har bedrivits på sedvanligt sätt med regelbundna sammanträden med förordnade experter och sakkunniga. Sedan augusti 2022 har vi hållit sammanlagt nio sammanträden, varav ett tvådagars internatsammanträde. Utöver dessa möten har underhandskontakter med utredningens experter och sakkunniga ägt rum. Genom expertgruppen har vi löpande utbytt information med Justitiedepartementet, Brottsförebyggande rådet, Jämställdhetsmyndigheten, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Med de två sistnämnda myndigheterna har vi också tagit särskilda kontakter. När det gäller frågan om ekonomiska konsekvenser av utredningens förslag har uppgifter dessutom inhämtats från Domstolsverkets enhet för analys och finansiering samt från Brottsoffermyndigheten.

Vidare har vi haft möten med företrädare för föreningen Talita, riksförbundet Unizon, riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter (RFSL), transföreningen FPES, paraplyorganisationen Funktionsrätt Sverige och seniororganisationen SPF Seniorerna.

En central del av vårt uppdrag har varit översynen av det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år. Att barn och unga får komma till tals i alla frågor som rör dem är en av grundprinciperna i barnkonventionen (artikel 12). Det är därför viktigt att barn och unga involveras i utredningsarbete inför framtagande av ny lagstiftning. Att deras åsikter beaktas är också en förutsättning för att lagstiftningen ska motsvara barns behov i praktiken. Vi har därför tidigt under utredningsarbetet haft kontakt med utredare hos Barnombudsmannen för att få kunskap om hur vi på

bästa sätt skulle kunna hämta in synpunkter från barn. Utredarna har förordat att sådana synpunkter i detta fall hämtas in med hjälp av en eller flera barnrättsorganisationer.

Vi har haft möten med företrädare för organisationerna ECPAT Sverige och ChildX (tidigare Child10) samt med ombudsmannen mot kommersiell sexuell exploatering av barn (OKSE). De har gett sin respektive syn på behovet av lagändringar när det gäller barns skydd mot sexuella kränkningar. De har också delat med sig av sina erfarenheter av hur barn och unga själva ofta upplever utsatthet för sådana kränkningar. Därutöver har vi tagit del av rapporter från undersökningar där barn har fått möjlighet att komma till tals och framföra sina åsikter.

Vi har bedömt det vara av särskilt intresse att få veta hur barn och unga ser på en lagändring som skulle innebära att bestämmelsen om *våldtäkt mot barn* i 6 kap. 4 § brottsbalken utvidgas till att omfatta fall där gärningspersonen utnyttjar att ett barn under 18 år har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Mot den bakgrunden har vi – med hjälp av Barnafrid vid Linköpings universitet – ställt enkätfrågor till ungdomar i åldern 15–17 år gällande behovet av ett förstärkt straffrättsligt skydd i det avseendet. Vi har också fått in synpunkter från barn i den nämnda frågan genom att ECPAT Sverige på uppdrag av oss har anordnat en vinjettbaserad fokusgruppdiskussion där ungdomar i åldern 15–16 år deltagit.

Utredningens preliminära överväganden i frågorna om ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar samt om en ny straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön har presenterats och synpunkter inhämtats vid ett seminarium i straffrätt vid juridiska fakulteten vid Lunds universitet den 3 april 2023.

Samråd har ägt rum med Utredningen om skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi (A 2022:02).

Experterna och de sakkunniga har i allt väsentligt ställt sig bakom utredningens överväganden och förslag. Betänkandet har därför formulerats i vi-form.

2.3 Betänkandets disposition

Betänkandet innehåller nio numrerade kapitel. I *kapitel 1* redovisas våra författningsförslag. Därefter behandlas i förevarande kapitel vårt uppdrag och arbete.

I *kapitel 3* behandlas frågan om ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar. Kapitlet rymmer frågeställningar om oakt-samhetskravet gällande ett barns ålder, det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år särskilt i förhållande till köp av sexuell handling, köp av sexuella handlingar som utförs på distans, koppleribrott begångna från utlandet samt brottsbeteckningen barnpornografibrott.

Frågan om en ny straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön behandlas i *kapitel 4*.

I *kapitel 5* behandlas frågan om ett förstärkt straffrättsligt skydd för äldre och andra särskilt utsatta.

Konsekvenserna av utredningens förslag behandlas huvudsakligen i *kapitel 6*.

I *kapitel 7* finns våra överväganden i fråga om ikraftträdande och övergångsbestämmelser.

Kapitel 8 innehåller en kommentar till de författningsförslag som redovisas i kapitel 1.

I *kapitel 9* behandlas författningsförslag som inte följer av ställningstagandena men som diskuteras närmare i avsnitt 3.12.3 och 3.15.4.

3 Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar?

3.1 Inledning

En första del av vårt uppdrag är att se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Uppdraget i denna del omfattar också en översyn av regelverket om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri* i fråga om prostitution genom användande av internetbaserade verktyg, i synnerhet när det gäller minderåriga och så kallad sugardejting.

Straffbestämmelser om de centrala sexualbrotten finns i 6 kap. brottsbalken. Gemensamt för de bestämmelser i kapitlet som gäller barn är att en förutsättning för att de ska vara tillämpliga är att målsäganden är under en viss ålder. Den åldersgräns som är av betydelse är vanligen 15 år men i vissa fall 18 år. Enligt 6 kap. 13 § krävs inte uppsåt utan enbart oaktsamhet i förhållande till just barnets ålder. Den 1 juli 2018 gjordes förändringar i lagstiftningen i syfte att stärka det straffrättsliga skyddet vid sexualbrott mot barn i de fall gärningspersonen är oaktsam i fråga om barnets ålder.¹ Vårt uppdrag innefattar att utvärdera hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella kränkningar fungerar och därmed om den nämnda lagändringen har fått avsedd effekt.

I vårt uppdrag ligger också att ta ställning till om brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* i 16 kap. 10 a § brottsbalken bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott av det slaget är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn.

¹ Se prop. 2017/18:177.

I det här avsnittet behandlas inledningsvis den allmänna utvecklingen av sexualbrottslagstiftningen (avsnitt 3.2) följt av en beskrivning av de nuvarande bestämmelserna på området och viss ytterligare bakgrund till dessa (avsnitt 3.3). Efter detta följer en kortare redogörelse över för ämnet relevanta internationella och unionsrättsliga förpliktelser (avsnitt 3.4) samt straffbestämmelser i några andra länder (avsnitt 3.5). Därefter behandlas frågor om ungas utsatthet när det gäller sexuella handlingar mot ersättning (avsnitt 3.6) samt sex som självskadebeteende hos unga (avsnitt 3.7). Sedan behandlas i avsnitt 3.8 Brottsförebyggande rådets rapporter *Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (Brå rapport 2022:4) och *Köp av sexuella tjänster* (Brå rapport 2022:3) följt av beskrivningar av sexhandelns digitalisering (avsnitt 3.9) och fenomenet sugardejting (avsnitt 3.10). Slutligen redovisas vår översyn och våra överväganden i respektive del av uppdraget (avsnitt 3.11–3.15)

3.2 Utvecklingen av sexualbrottslagstiftningen

Utgångspunkten för regleringen av sexualbrott är att varje människa i varje situation har rätt att bestämma över sin egen kropp och sexualitet och att dennes önskan att inte ha samlag eller annat sexuellt umgänge ovillkorligen ska respekteras. När brottsbalken infördes 1965 placerades våldtäktsbestämmelsen och de övriga sexualbrotten i 6 kap. om sedlighetsbrott. I förarbetena framhölls att huvudsyftet med att beivra dessa brott var att bereda straffrättsligt skydd för barn och ungdomar mot sexuella kränkningar och att även i övrigt värna individens integritet i sexuellt hänseende.²

Huvudstadgandet i 6 kap. har sedan balkens tillkomst utgjorts av bestämmelsen om *våldtäkt*. Straffansvaret för det brottet har emellertid utvecklats och förändrats genom ett flertal reformer. Också de övriga straffbestämmelserna om sexualbrott har genomgått betydande förändringar.

Genom en reform 1984 (prop. 1983/84:105) slopades uttrycket sedlighetsbrott och 6 kap. fick rubriken ”Om sexualbrott”. Skälen till ändringarna var bl.a. att de tidigare bestämmelserna var präglade av äldre tiders moralföreställningar i sexuella frågor och att bestämmelsernas utformning till en del grundades på en föråldrad kvinno-

² Se SOU 1953:14 s. 228 och 262.

syn. Ytterligare ett skäl för översynen var intresset av att ta till vara den sociologiska och kriminologiska forskningen på området som bl.a. hade belyst omfattningen och skadeverkningarna av vissa sexualbrott, främst våldtäkt och koppleri samt sexuella övergrepp mot barn.³ Reformen innebar att våldtäktsbrottet gjordes könsneutralt, vilket innebar att brottet kunde förövas av både män och kvinnor och att övergreppet kunde vara av såväl heterosexuell som homosexuell natur. En särskild straffskala infördes för grova våldtäktsfall. Dessutom upphävdes en bestämmelse om *våldförande* som skulle tillämpas om ett våldtäktsbrott med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller annars var att anse som mindre grovt. Vad som i stället skulle bedömas enligt en ny bestämmelse var om brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt var att anse som mindre allvarligt. Genom reformen infördes också bestämmelser om straff för *sexuellt utnyttjande*, *sexuellt utnyttjande av underårig* och *sexuellt umgänge med barn*. De två sistnämnda bestämmelserna ersatte en tidigare reglering om *otukt med ungdom* respektive *otukt med barn*. Kriminaliseringen av blottning och liknande förfaranden behölls men brottsbeteckningen ändrades från *otuktigt beteende* till *sexuellt ofredande*. Vidare blev det, till skillnad från tidigare, straffbart att förmå ett barn under 15 år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd även om det inte var fråga om sexuell beröring eller sexuell umgänge. Avseende den senare kriminaliseringen, vilken innefattades i bestämmelsen om sexuell ofredande, anfördes i propositionen att det skulle röra sig om en handling som utan att innefatta beröring har en klar och för en vuxen person otvetydig sexuell prägel. Som exempel gavs att barn utnyttjas som modell för en framställning av pornografisk bild.⁴ Genom 1984 års reform skärptes dessutom bestämmelserna om straff för *koppleri* och straffbarhet för sexualbrott på försöks-, förberedelse- och stämplingsstadiet utvidgades.

Straffbestämmelserna har därefter ändrats flera gånger, framför allt i syfte att förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utnyttjas i sexuella sammanhang och att i lagstiftningen ytterligare markera allvaret i övergrepp mot barn. Den 1 juli 1992 ändrades bestämmelserna om *våldtäkt* och *sexuellt utnyttjande av underårig* på så sätt att offrets låga ålder fördes in som en omständighet som särskilt ska beaktas vid

³ Se prop. 1983/84:105 s. 15.

⁴ Se a. prop. s. 35 och 56.

bedömande av om ett sådant brott är grovt.⁵ Året därpå skärptes straffskalan för *sexuellt ofredande*.⁶ Den 1 januari 1995 fördes sådant handlande som avsågs i bestämmelsen om *sexuellt umgänge med barn* in under bestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av underårig*.⁷ Samtidigt utvidgades bestämmelsen om *sexuellt ofredande* på så sätt att det blev straffbart att förmå även den som är fyllda 15 men inte 18 år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd, om handlingen är ett led i framställning av pornografisk bild eller utgör posering i annat fall än när det är fråga om framställning av en bild.

Genom 2005 års sexualbrottsreform (prop. 2004/05:45) infördes ett nytt 6 kap. i brottsbalken som ersatte det tidigare. Kapitlet fick namnet "Om sexualbrotten". Syftet med ändringarna var att ytterligare förstärka och tydliggöra varje människas absoluta rätt till personlig och sexuell integritet och sexuell självbestämmande, att lyfta fram och förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utsättas för sexuella kränkningar och att skapa klara och väl avgränsade bestämmelser.⁸ Genom reformen sänktes kravet på våld eller hot vid våldtäktsbrottet. Dessutom utvidgades tillämpningsområdet till att omfatta även de så kallade utnyttjandefallen som tidigare hade bedömts som *sexuellt utnyttjande*. Med dessa fall avsågs situationer där gärningspersonen otillbörligt utnyttjat att offret, på grund av t.ex. berusning, befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd även om något våld eller hot inte förekommit och även om det inte varit gärningspersonen som försatt offret i det hjälplösa tillståndet. Den tidigare bestämmelsen om sexuell utnyttjande behölls i den del som den avsåg utnyttjande av person i beroendeställning och *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* infördes som ny beteckning för det brottet. Vidare ersattes begreppet *sexuellt umgänge* med begreppet *sexuell handling*. Uttrycket sexuell umgänge hade kritiserats bl.a. för att det ansågs föra tankarna till en frivillig och ömsesidig sexualakt mellan två personer. Vidare hade det i praxis ofta lagts stor vikt vid om handlingen haft tillräcklig varaktighet, vilket i sin tur medfört att bedömningarna kommit att bli tämligen tekniska. Begreppet sexuell handling skulle i allt väsentligt ha samma innebörd som sexuell umgänge, men omfatta något mer.

⁵ Se prop. 1991/92:35.

⁶ Se prop. 1992/93:141.

⁷ Se prop. 1994/95:2.

⁸ Se prop. 2004/05:45 s. 21.

Reformen 2005 innebar även genomgripande förändringar när det gäller sexualbrott mot barn. Det infördes särskilda bestämmelser om *våldtäkt mot barn* och *sexuellt övergrepp mot barn* där något krav på tvång inte uppställdes. Bestämmelserna omfattade barn under 15 år och dessutom barn i åldern 15–17 år som utnyttjats av personer med ett särskilt ansvar för dem. En särskild straffbestämmelse om *sexuellt utnyttjande av barn* infördes för sådana fall av våldtäkt mot barn som med hänsyn till omständigheterna vid brottet var att anse som mindre allvarliga. Det infördes också en ansvarsfrihetsregel med innebörden att den som i vissa fall begått en gärning mot ett barn under 15 år inte skulle dömas till ansvar om det var uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder och utveckling mellan den som begått gärningen och barnet samt omständigheterna i övrigt.

Utöver de nu nämnda lagändringarna infördes genom 2005 års reform en särskild straffbestämmelse för *köp av sexuell handling av barn* som ersatte den tidigare om *förförelse av ungdom*. Det innebar en skärpning bl.a. genom att tillämpningsområdet utvidgades till att omfatta köp av sexuella handlingar av barn som skett under andra förhållanden än sådana som utgör rena prostitutionsförhållanden. Vidare infördes en särskild bestämmelse om *utnyttjande av barn för sexuell posering*. Reformen innebar också att lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster upphävdes och en särskild straffbestämmelse om *köp av sexuell tjänst* infördes i 6 kap. brottsbalken. Samtidigt utvidgades tillämpningsområdet till att omfatta även den som nyttjar en sexuell tjänst som någon annan betalar för. Slutligen sammanfördes bestämmelserna om *koppleri* och *grovt koppleri* till en ny paragraf och tillämpningsområdet för grovt brott utvidgades.

Sedan det nya 6 kap. brottsbalken hade varit i kraft några år tillsatte regeringen 2008 års sexualbrottsutredning för att utvärdera hur 2005 års sexualbrottsreform hade tillämpats. Utredningen skulle även utreda och ta ställning till om kravet på tvång som grund för straffansvar för våldtäkt borde ersättas med ett krav på bristande samtycke. Slutligen skulle utredningen analysera frågan om Sveriges tillträde till Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp och om det i så fall skulle krävas några lagändringar vid ett tillträde (konventionen och genomförandet av den i svensk rätt behandlas i avsnitt 3.4.5). Utvärderingen visade att skyddet för personlig och sexuell integritet och sexuell självbestämmande

totalt sett hade förstärkts och tydliggjorts, liksom att skyddet för barn, dvs. personer under 18 år, hade förbättrats. Dock ansåg utredningen att det fortfarande fanns en del brister i lagstiftningen och tillämpningen av den, varför vissa förändringar föreslogs.⁹ Det ledde till att tillämpningsområdet för våldtäktsbrottet utvidgades ytterligare genom lagändringar som trädde i kraft den 1 juli 2013.¹⁰ Någon samtyckesreglering infördes inte. Utvidgningen innebar däremot att fler fall av sexuella utnyttjanden kriminaliserades som *våldtäkt* genom att begreppet *hjälplost tillstånd* ersattes av det vidare begreppet *särskilt utsatt situation*. Det skulle därmed bli tydligt att även sådana situationer där ett offer möter övergreppet med passivitet omfattas av våldtäktsbrottet.¹¹ Vidare tydliggjordes kränkningens betydelse vid avgränsningen av den sexuella handlingen i våldtäktsbrotten mot både barn och vuxna. Bedömningen av om en sexuell handling är jämförlig med samlag skulle nu göras utifrån om den ”med hänsyn till *kränkningens allvar* är jämförlig med samlag” och inte som tidigare om den ”med hänsyn till *kränkningens art* och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag”. Det uttalades i förarbetena att den kränkning som ett sexuellt övergrepp innebär kan vara att bedöma på olika sätt beroende på om offret är ett barn eller en vuxen person.¹² För att ytterligare markera allvaret i sexualbrott som riktar sig mot barn utvidgades dessutom tillämpningsområdet för *grovt sexuellt övergrepp mot barn*. Vidare höjdes straffminimum för samma brott.¹³

Dessförinnan hade den 1 juli 2009 ett nytt brott införts i 6 kap. brottsbalken benämnt *kontakt med barn i sexuellt syfte* (så kallad grooming).¹⁴ Brottet skulle ta sikte på kontakter med barn under 15 år, exempelvis genom internet, som syftar till att möjliggöra sexuella övergrepp vid ett fysiskt sammanträffande med barnet. Den 1 januari 2018 ändrades brottsbeteckningen till *kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte*. Samtidigt skärptes straffansvaret bl.a. genom att maximistraftet för brottet höjdes från fängelse i ett år till fängelse i två år.¹⁵

Senare under 2018 genomfördes en reform (prop. 2017/18:177) med omfattande förändringar för straffansvaret på sexualbrottsområdet, bl.a. genom att en *frivillighetsbaserad reglering* och ett särskilt

⁹ Se SOU 2010:71.

¹⁰ Se prop. 2012/13:111.

¹¹ Se a. prop. s. 112 och 113.

¹² Se a. prop. s. 42, 113 och 114.

¹³ Se a. prop. s. 114–116.

¹⁴ Se prop. 2008/09:149.

¹⁵ Se prop. 2016/17:214.

oaktsambetsansvar för *våldtäkt* respektive *sexuellt övergrepp* infördes. Syftet med ändringarna var, i likhet med tidigare reformer, att tydliggöra varje människas rätt till personlig och sexuell integritet och sexuell självbestämmande. Genom reformen kom gränsen för straffbar gärning att gå vid om deltagandet i en sexuell aktivitet varit frivilligt eller inte. Det skulle inte längre krävas att gärningspersonen använt sig av våld eller hot, eller utnyttjat offrets särskilt utsatta situation, för att kunna dömas för t.ex. våldtäkt. Vid bedömningen av om ett deltagande varit frivilligt eller inte skulle det särskilt beaktas om frivillighet kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. Vidare angavs i lagtexten ett antal omständigheter som innebär att ett deltagande aldrig kan anses som frivilligt. Utöver fall där deltagandet är en följd av hot eller våld rör det sig om situationer där gärningspersonen otillbörligt utnyttjar att den andra personen befinner sig i en särskilt utsatt situation eller där gärningspersonen förmår offret att delta genom att allvarligt missbruka att denne står i beroendeställning till gärningspersonen.

I samband med reformen ändrades brottsbeteckningen *sexuellt tvång* till *sexuellt övergrepp*. Bestämmelsen om sexuell övergrepp skulle omfatta fall där någon, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i våldtäktsparagrafen. Vidare innebar den nya regleringen att straffansvaret för *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp* utvidgades på det sättet att vissa gärningar som tidigare bedömdes som *sexuellt ofredande* kom att omfattas. Det kan handla om fall där den sexuella handlingen utförs på ett sådant sätt att offret överrumplas av den, exempelvis sexuella handlingar som utförs i folksamlingar under festivaler, konserter och liknande arrangemang. Ett annat exempel på fall som tidigare bestraffades som sexuell ofredande, men som med den nya regleringen kom att omfattas av tillämpningsområdet för våldtäkt och sexuell övergrepp, är situationer där den utsatte, som inte kan anses vara i en särskilt utsatt situation, bemöter ett övergrepp med passivitet. Den nya regleringen innebar också att situationer som enligt tidigare lagstiftning var att bedöma som *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* kom att omfattas av bestämmelserna om *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp*. Den särskilda straffbestämmelsen om utnyttjande av person i beroendeställning togs därför bort. Det oaktsambetsansvar som infördes för våldtäkt respektive sexuell övergrepp skulle gälla den som begår en sådan gärning och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att

den andra personen inte deltar frivilligt. Brotten skulle benämnas *oaktsam våldtäkt* respektive *oaktsamt sexuellt övergrepp*. Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, skulle det inte dömas till ansvar.

Genom 2018 års reform stärktes också det straffrättsliga skyddet vid sexualbrott mot barn när det gäller oaktsamhet hos gärningspersonen i fråga om barnets ålder. Gärningspersonens ansvar skulle avgöras utifrån en allmän oaktsamhetsbedömning utan krav på oaktsamhet av mer kvalificerat slag och mindre avseende skulle fästas vid barnets kroppsutveckling än vad som dittills skett med anledning av tidigare förarbetsuttalanden. Vidare höjdes genom reformen minimistraflet för *grov våldtäkt* och *grov våldtäkt mot barn* från fängelse i fyra år till fängelse i fem år. Slutligen gjordes tillägg i kvalifikationsgrunderna för *grov våldtäkt* och *grovt sexuellt övergrepp*. Tilläggen innebar att det, utöver den omständigheten att fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet, särskilt skulle beaktas om gärningspersonen ”har använt våld eller hot” som varit av särskilt allvarlig art och om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet ”eller offrets låga ålder” visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Den 1 januari 2020 infördes lagändringar som syftade till att förstärka det straffrättsliga skyddet mot *köp av sexuell handling av barn*.¹⁶ Straffskalan för det brottet skärptes dels genom att minimistraflet höjdes från böter till fängelse, dels genom att maximistraflet höjdes till fängelse i fyra år. Samtidigt ändrades brottsbeteckningen till *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*.

Senare samma år gjordes en lagändring som innebar att preskription för bl.a. våldtäktsbrott som begåtts mot barn avskaffades.¹⁷

Genom en reform som trädde i kraft den 1 augusti 2022 (prop. 2021/22:231) skärptes straffskalan för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* ytterligare genom att minimistraflet höjdes till fängelse i sex månader. Samtidigt infördes en särskild straffskala om fängelse i högst ett år för sådant brott som är mindre grovt.

2022 års reform innebar också ett flertal andra förändringar. För att stärka skyddet mot allvarliga sexuella kränkningar som begås på distans, t.ex. över internet, utvidgades straffansvaret för *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp* till att omfatta den som *förmår en person* som inte deltar frivilligt *att företa eller tåla en sådan sexuell handling* som avses

¹⁶ Se prop. 2018/19:157.

¹⁷ Se prop. 2019/20:69.

i respektive straffbestämmelse. Straffansvaret för *våldtäkt mot barn* och *sexuellt övergrepp mot barn* utvidgades till att omfatta den som *på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan sexuell handling* som avses i de straffbestämmelserna. Det utvidgade straffansvaret för distansbrott kom, utan någon särskild lagändring i den delen, att träffa även bestämmelserna om *oaktsam våldtäkt*, *oaktsamt sexuellt övergrepp* och *sexuellt utnyttjande av barn*.¹⁸ Vidare gjordes bestämmelserna om *våldtäkt* och *våldtäkt mot barn* mer neutrala med avseende på kön och sexuell läggning. Detta genom att samlagsbegreppet ändrades på så sätt att orden *vaginalt*, *analt* eller *oralt* lades till före ordet *samlag*.¹⁹ En annan förändring var att straffansvaret för *utnyttjande av barn för sexuell posering* utvidgades till att omfatta även den som *försätter ett barn i en situation som innebär sexuell posering* eller utnyttjar att någon annan försätter ett barn i en sådan situation. Det innebar att bestämmelsen även kom att avse ageranden där barnet av någon anledning, t.ex. sömn, berusning, rädsla eller funktionsnedsättning, förhållit sig passivt.²⁰

Genom 2022 års reform höjdes dessutom straffnivån för ett flertal sexualbrott. Det skedde genom att minimistraflet för *våldtäkt* och *våldtäkt mot barn* höjdes från fängelse i två år till fängelse i tre år. Minimistraflet för *sexuellt övergrepp* och *sexuellt övergrepp mot barn* höjdes från fängelseminimum till fängelse i sex månader, minimistraflet för *grovt sexuellt övergrepp* höjdes från fängelse i sex månader till fängelse i ett år och minimistraflet för *grovt sexuellt övergrepp mot barn* höjdes från fängelse i ett år till fängelse i ett år och sex månader. Vidare höjdes minimistraflet för *utnyttjande av barn för sexuell posering* från böter till fängelse. Också minimistraflet för *köp av sexuell tjänst* höjdes från böter till fängelse och minimistraflet för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* höjdes från fängelseminimum till fängelse i sex månader. Slutligen infördes nya straffbestämmelser om *sexuellt ofredande mot barn*, *grovt sexuellt ofredande mot barn* och *grovt sexuellt ofredande*.²¹

¹⁸ Se prop. 2021/22:231 s. 21–31.

¹⁹ Se a. prop. s. 31–36.

²⁰ Se a. prop. s. 38–43.

²¹ Se a. prop. s. 44–77.

3.3 Den nuvarande regleringen

3.3.1 Våldtäkt och sexuellt övergrepp

Av 6 kap. 1 § brottsbalken följer att den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för *våldtäkt* till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan handling. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. En person kan, enligt vad som anges i första stycket fjärde meningen, aldrig anses delta frivilligt om deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan, gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Om brottet är grovt, döms för *grovt våldtäkt* till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Av 2 § följer att den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 § döms för *sexuellt övergrepp* till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Detsamma gäller den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan handling. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte tillämpas 1 § första stycket tredje och fjärde meningarna.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år. Om brottet är grovt, döms för *grovt sexuellt övergrepp* till fängelse i lägst

ett och högst sex år. Kvalifikationsgrunderna för grovt brott är desamma som i 1 §.

Sedan 2018 års reform går alltså gränsen för straffbar gärning vid om deltagandet i en sexuell handling är frivilligt eller inte.²² Det krävs således inte längre att gärningspersonen har använt sig av våld eller hot eller utnyttjat offrets särskilt utsatta situation. Vidare gäller sedan den 1 augusti 2022 att straffansvaret för våldtäkt och sexuell övergrepp även omfattar den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan sexuell handling som avses i respektive straffbestämmelse. Regleringen i den delen kan tillämpas i fall då gärningspersonen inte fysiskt har genomfört den sexuella handlingen och inte heller deltagit på distans, t.ex. genom video- eller ljudöverföring, under den del av händelseförloppet som innehåller det agerande som kan kvalificera handlingen som sexuell (jfr NJA 2018 s. 1103).²³

Det som avgör om ett brott ska rubriceras som våldtäkt eller sexuell övergrepp är vilken *typ av sexuell handling* det är fråga om. För våldtäkt krävs att den sexuella handlingen är ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller att handlingen med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag. Alla tre formerna av samlag förutsätter beröring av eller med könsorgan. Det krävs däremot inte att någon penetration har skett.²⁴ Straffansvaret för sexuell övergrepp träffar andra sexuella handlingar än de som avses i bestämmelsen om våldtäkt, dvs. sexuella handlingar som inte är vaginalt, analt eller oralt samlag och inte heller är så kvalificerade att de med hänsyn till kränkningens allvar är jämförliga med samlag.

Bedömningen av om en målsägande har *deltagit frivilligt* i den sexuella handlingen eller inte ska grundas på situationen i dess helhet. Straffansvaret sträcker sig inte så långt att en persons inre önskan att inte delta är tillräcklig för straffansvar, om personen ändå de facto går med på det. Den omständigheten att en person utsätts för påtryckningar eller övertalningsförsök och sedan tillåter en sexuell handling innebär i sig inte heller att ett frivilligt deltagande inte föreligger. Det avgörande är om personen har haft möjlighet att fritt ta ställning till om han eller hon ska delta i den sexuella handlingen. Det innebär t.ex. att så kallat tjatsex inte är straffbart om personen

²² Se prop. 2017/18:177.

²³ Se prop. 2021/22:231 s. 84 och 85.

²⁴ Se a. prop. s. 84.

valt att delta i den sexuella handlingen och det saknas omständigheter som innebär att det valet inte ska tillmätas betydelse (se 1 § första stycket fjärde meningen).²⁵ Frivilligheten måste föreligga då den sexuella handlingen företas. Det förhållandet att en person i förväg angett att han eller hon vill delta i en sexuell handling innebär inte att en senare genomförd sexuell handling ska anses vara frivillig. Det frivilliga deltagandet måste även föreligga under hela den sexuella handlingen.²⁶ Ett deltagande kan anses vara frivilligt även om målsäganden inte haft full insikt om relevanta förhållanden. Att målsäganden är i villfarelse beträffande någon omständighet som haft betydelse för dennes val att delta i den sexuella handlingen innebär alltså inte att deltagandet är ofrivilligt i den mening som avses här. Att någon lurats att delta i sexuell samvaro genom osanna påståenden om t.ex. kändisskap, ålder, sysselsättning eller huruvida preventivmedel ska användas gör alltså inte att deltagandet ska anses ofrivilligt. Under vissa förhållanden kan emellertid ett vilseledande tillmätas betydelse vid tillämpning av paragrafen. Så är fallet när en person inte haft möjlighet att förstå vem, dvs. vilken kropp, en sexuell handling genomförs med.²⁷

Som framgått ovan anges i 1 § första stycket *fjärde meningen* omständigheter vars förekomst innebär att ett deltagande i en sexuell handling aldrig kan anses vara frivilligt, inte ens om målsäganden skulle ha uttryckt att han eller hon deltar frivilligt. Föreligger någon av dessa situationer är alltså deltagandet att anse som ofrivilligt.²⁸ I övriga fall får man pröva om deltagandet är frivilligt i enlighet med tredje meningen.

Av fjärde meningen *första punkten* följer att ett deltagande i en sexuell handling aldrig kan anses vara frivilligt om det är ”en följd av miss-handel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan”. Ett exempel på hot av det sistnämnda slaget kan vara att gärningspersonen hotar en person med att sprida poseringsbilder som den hotade vid ett tidigare tillfälle har skickat till gärningspersonen.²⁹

Erbjudanden om något mot deltagande i en sexuell handling är inte ett sådant medel som innebär att ett frivilligt deltagande inte kan

²⁵ Se prop. 2017/18:177 s. 33 och 78.

²⁶ Se a. prop. s. 79.

²⁷ Se a. prop. s. 42, 43 och 79.

²⁸ Se a. prop. s. 37, 38 och 80.

²⁹ Se a. prop. s. 80.

anses föreligga. I vissa situationer kan det dock vara omöjligt för en person att avstå från ett erbjudande. Så kan t.ex. vara fallet för den som befinner sig i livsfara eller annan liknande allvarlig fara och erbjuds hjälp mot deltagande i en sexuell handling. Ett samtycke till sexuell umgänge som har lämnats av någon som i praktiken inte har något annat val än att acceptera erbjudandet kan inte ses som ett utövande av personens självbestämmanderätt. Avgörande är om personen som befinner sig i en sådan situation att han eller hon inte har möjlighet att avstå från ett erbjudande kan anses befinna sig i en särskilt utsatt situation (se punkten 2).³⁰

En skillnad mot vad som gällde före den 1 juli 2018 är att det för straffansvar inte längre krävs att den person som genomför den sexuella handlingen är densamma som, eller agerar i samförstånd med, den som har utövat våldet eller hotet mot målsäganden. Även den som inte själv utövat våld eller hot, men som hade uppsåt till att målsägandens deltagande till följd av våld eller hot inte var frivilligt, omfattas av straffansvaret om han eller hon genomför en sexuell handling med den utsatte. I förarbetena till 2018 års reform angavs att ett exempel på när detta utvidgade straffansvar kan komma att aktualiseras är vid *människohandel som syftar till prostitution* och målsäganden genom våld eller hot tvingas att delta i sexuella handlingar med personer som köper sexuella tjänster. Det kan vara så att målsäganden i dessa fall befinner sig i en särskilt utsatt situation (se punkten 2) och att sexköparen av den anledningen skulle kunna dömas för våldtäkt eller sexuellt övergrepp. Om den sexuella handlingen är framtvungen av någon annan genom våld eller hot skulle dock sexköparen, om han eller hon har uppsåt till detta, redan på den grunden kunna dömas för våldtäkt eller sexuellt övergrepp oavsett om målsäganden befinner sig i en särskilt utsatt situation eller inte.³¹ I 2018 års lagstiftningsärende var *Sveriges advokatsamfund* i sitt remissvar kritiskt till att köp av sexuell tjänst som sker från en person som är tvingad att utföra sexuella tjänster av någon annan än köparen av tjänsterna skulle kunna komma att rubriceras som våldtäkt, samtidigt som samma handling vid frivillig försäljning av sexuell tjänst endast kunde straffas enligt en betydligt lägre straffskala. Regeringen ansåg dock att skillnaden i straffvärde var väl motiverad och påpekade att det är en betydligt mer straffvärd handling att köpa en sexuell tjänst med vetskap om att personen är

³⁰ Se a. prop. s. 81.

³¹ Se a. prop. s. 39, 81 och 82.

tvingad till detta än att köpa den sexuella tjänsten av någon som säljer den frivilligt.³²

Av fjärde meningen *andra punkten* framgår att ett deltagande i en sexuell handling inte kan anses vara frivilligt om ”gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation”. Den andra punkten överensstämmer med utnyttjandefallen som tidigare fanns i våldtäktsbestämmelsens andra stycke.

Karakteristiskt för en *särskilt utsatt situation* är att offret har klart begränsade möjligheter att freda sin sexuella integritet och undgå ett övergrepp. För straffansvar krävs således inte att offret helt saknar förmåga att värja sig eller kontrollera sitt handlande. Det innebär vid t.ex. tillstånd av berusning eller annan drogpåverkan hos offret att kravet på att personen ska ha befunnit sig i en särskilt utsatt situation är uppfyllt även om personen inte är så berusad att han eller hon helt saknar förmåga att uppfatta det sexuella övergreppet. Exempelvis kan det vara fråga om en kraftigt berusad person som på grund av sin påverkansgrad har klart begränsade möjligheter att värja sig mot ett övergrepp, men ändå är så pass medveten att han eller hon efteråt kan ge en någorlunda sammanhängande bild av händelseförloppet eller delar av det.³³ Bedömningen av om ett offer befinner sig i en särskilt utsatt situation ska grundas på situationen i dess helhet. Uppräkningen i bestämmelsen är inte uttömmande. De uppräknade förhållandena kan var för sig eller i kombination med andra leda till att offret har befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Den utsatta situationen har då hindrat personen från att göra ett fritt val. En persons berusningsgrad kan t.ex. i kombination med att personen är ung och befinner sig på en främmande plats tillsammans med någon som inte är känd för personen sedan tidigare innebära att personen befinner sig i en sådan utsatt situation att ett deltagande i en sexuell handling inte ska anses frivilligt.³⁴ Av äldre förarbeten framgår att en särskilt utsatt situation kan föreligga såväl i de situationer där gärningspersonen tagit initiativet till den sexuella handlingen som situationer där offret varit initiativtagare till den.³⁵

³² Se a. prop. s. 36 och 39.

³³ Se prop. 2012/13:111 s. 26–31 och 112 samt prop. 2017/18:177 s. 82.

³⁴ Se prop. 2017/18:177 s. 82.

³⁵ Se prop. 2004/05:45 s. 136.

Kravet på *otillbörlighet* innebär att ett val att delta endast ska underkännas i sådana fall där en sexuell handling kan sägas innebära ett angrepp på den andra personens sexuella integritet. En objektiv bedömning av om utnyttjandet av ett visst tillstånd har varit otillbörligt eller inte ska göras.³⁶ För straffbarhet krävs att gärningspersonen ska ha uppnått sitt syfte genom att utnyttja den andres tillstånd. Detta innebär, enligt förarbetena, att det ska finnas ett orsakssamband mellan tillståndet hos den mot vilken gärningen riktade sig och dennes deltagande i den sexuella handlingen.³⁷

I den juridiska litteraturen har det beskrivits så att det, för att det ska vara fråga om ett *utnyttjande*, krävs att den särskilt utsatta situationen varit en förutsättning för genomförandet av den sexuella handlingen.³⁸ Vidare har Nils Jareborg m.fl. anfört att kravet på *otillbörlighet* i praktiken innebär att det ska göras en normativ bedömning av om gärningen är straffvärd. Det förhållandet att någon befunnit sig i en utsatt situation och därför *riskerat att bli utnyttjad* betyder inte nödvändigtvis att denne också *blivit utnyttjad*. Författarna har i det avseendet anfört att vid bedömningen måste beaktas att även t.ex. psykiskt störda personer har rätt till ett sexualliv. De har också anfört att bedömningen av otillbörligheten i någon mån kan påverkas av relationen mellan parterna, samtidigt som det tveklöst är så att ett otillbörligt utnyttjande kan ske också inom ramen för en äktenskapsliknande relation.³⁹ Gällande personer som lider av en psykisk störning har det i äldre förarbeten konstaterats att det även i de fall där sådana personer tar initiativet till umgänget kan tänkas förekomma fall som ter sig otillbörliga och straffvärda, t.ex. om offret under inflytande av sin störning är sexuellt aktiv på ett sätt som inte skulle ha skett om han eller hon varit frisk.⁴⁰

I tiden innan begreppet *hjälpöst tillstånd* i våldtäktsparagrafen ersattes av det vidare begreppet *särskilt utsatt situation* (jfr prop. 2012/13:111) anförde Petter Asp att en utvidgning av tillämpningsområdet avseende tillståndet eller situationen med stor sannolikhet skulle komma att innebära att större vikt måste läggas vid otillbörlighetsbedömningen (se vidare avsnitt 3.12).⁴¹

³⁶ Se prop. 2017/18:177 s. 82 och 83.

³⁷ Se prop. 2004/05:45 s. 138 samt prop. 2017/18:177 s. 82 och 83.

³⁸ Se Nils Jareborg m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. 2015 s. 120 samt Petter Asp, *Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 §*, Lexino 2022-08-18, JUNO.

³⁹ Se Jareborg m.fl., a.a. a.s.

⁴⁰ Se prop. 1991/92:35 s. 19 och 20.

⁴¹ Se Petter Asp, *Sex och samtycke*, 2010 s. 144 och 145.

Det kan nämnas att också 2008 års sexualbrottsutredning påpekade att den som i och för sig befinner sig i en utsatt situation kan ha en verklig önskan om kroppslig närhet, inkluderande sexuella handlingar, och att det då inte alltid bör anses vara ett otillbörligt utnyttjande att genomföra en sexuell handling med personen.⁴²

I 2018 års lagstiftningsärende framhöll ett antal remissinstanser, bl.a. föreningen *Fatta*, att den föreslagna regleringen avseende utnyttjande av annans särskilt utsatta situation inte fångade upp straffvärda fall av sexuellt utnyttjande av unga personer som har ett självskadebeteende. Enligt *Fatta* borde uppräknningen av omständigheter som kan utgöra en särskilt utsatt situation därför kompletteras. Begreppet *psykisk ohälsa* som används i dansk lagstiftning skulle enligt föreningen tydliggöra att självskadebeteende är en omständighet som kan utgöra en särskilt utsatt situation.⁴³ Regeringen delade *Fattas* uppfattning att det finns skäl att se allvarligt på dessa utnyttjandesituationer. Enligt regeringens mening borde sådana fall ofta vara att bedöma som att en särskilt utsatt situation föreligger. När det gäller behovet av att lägga till ytterligare situationer menade regeringen att det också borde beaktas att bestämmelsens formulering att personen ”annars, med hänsyn till omständigheterna” befinner sig i en särskilt utsatt situation, i enskilda fall ger utrymme för att bedöma att ytterligare situationer är så graverande att ett val att delta inte ska tillmätas betydelse. Regeringen ansåg mot denna bakgrund, i likhet med kommittén, att det saknades behov av att lägga till ytterligare situationer till uppräknningen.⁴⁴

Svea hovrätts dom den 19 maj 2015 i mål B 2517-15 gällde bl.a. frågan om det förelegat en särskilt utsatt situation. En man åtalades för grov våldtäkt, alternativt köp av sexuell handling av barn, grov misshandel och sexuellt ofredande (åtalspunkterna 1–5). I gärningspåståendet angavs bl.a. att han genom våld tvingat målsäganden A till oralt, analt och vaginalt samlag samt att han otillbörligt utnyttjat att hon befann sig i en särskilt utsatt situation. Det framgick i huvudsak följande av utredningen. Den tilltalade och A, som var 16 år gammal, hade ett par månader tidigare fått kontakt via ett chattforum. De träffades därefter vid fyra tillfällen före den aktuella händelsen varvid den tilltalade köpte sexuella handlingar av A. Vid tidpunkten

⁴² Se SOU 2010:71 s. 241.

⁴³ Se prop. 2017/18:177 s. 37. Det begrepp som används i dansk sexualbrottslagstiftning är dock inte *psykisk ohälsa* utan *sinnessjukedom*, se avsnitt 3.5.1.

⁴⁴ Se a. prop. s. 41.

för den åtalade gärningen hade de det sexuella umgänge som åklagaren angett. Den tilltalade utdelade då slag med tillhygge mot A, satte fast klämmor på hennes bröst och i underlivet, tryckte en toalettborste mot hennes underliv, tog stryptag på henne samt förnedrade henne genom att spotta och kissa på henne. En del av handlingarna ägde rum när A var bunden till händer och fötter. Den tilltalade gjorde gällande att A hade samtyckt till hans agerande. Han hävdade också att han inte otyckligt hade utnyttjat att hon befann sig i en särskilt utsatt situation. I vart fall hade han inte insett detta. Tingsrätten dömde den tilltalade för köp av sexuell handling av barn, men ogillade åtalet i övrigt. Efter överklagande ändrade hovrätten tingsrättens dom i skuldfrågan endast på så sätt att han även dömdes för misshandel. Hovrätten konstaterade att A hade samtyckt till att delta i de sexuella handlingarna och till att utsättas för våld. Hon hade därmed inte tvingats till de sexuella handlingarna. Enligt hovrättens bedömning hade A inte heller befunnit sig i en särskilt utsatt situation. A hade ett dåligt psykiskt mående som gav upphov till ett självskadebeteende. Det var emellertid inte klarlagt att det hade förelegat ett entydigt och direkt orsakssamband mellan A:s psykiska mående och det förhållandet att hon hade haft samlag med den tilltalade. Något som ansågs kunna tala mot ett sådant samband var att samlagen skett mot betalning. Dessutom var A:s självskadebeteende inriktat på att bereda henne själv smärta. Inte heller det förhållandet att A endast var 16 år gammal var något som sett för sig ansågs innebära att hon befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Åklagaren hade inte visat att A varit kraftigt berusad under händelsen. Vidare hade det inte framkommit att A skulle ha motsatt sig att vara bunden under en del av händelseförloppet eller att detta moment kommit som en överraskning för henne. Av den film som hade visats i hovrätten framgick inte heller att hon i något skede bett den tilltalade att lösgöra henne från repet. Hovrätten redovisade även sin syn på frågan huruvida den tilltalade för det fall hovrätten i stället skulle ha kommit fram till att A befunnit sig i en särskilt utsatt situation, skulle haft uppsåt till detta förhållande. Vid den bedömningen beaktade hovrätten att han även tidigare hade köpt sexuella handlingar av A. Även vid dessa tillfällen bestod de sexuella handlingarna av såväl orala som anala och vaginala samlag. De tidigare samlagen genomfördes under liknande förhållanden som den aktuella gärningen. Mot den bakgrunden var det enligt hovrätten svårt att se att den tilltalade skulle ha kunnat inse att A nu befann sig

i en särskilt utsatt situation och att han varit medveten om att han otillbörligt utnyttjat denna situation.

Ett annat avgörande som gällde frågan om det förelegat en särskilt utsatt situation är Svea hovrätts dom den 23 november 2021 i mål B 5232-21. En man åtalades för bl.a. fyra fall av *våldtäkt* mot en kvinna i 20-årsåldern som hade en lindring utvecklingsstörning. Hon hade också en ångestproblematik och ett självskaдебeteende som medfört att hon varit inlagd på psykiatrisk klinik under delar av den aktuella perioden. Av vittnesuppgifter framgick att målsäganden hade en mognadsnivå som motsvarar en 14–15-åring. Den tilltalade var mer än 25 år äldre än målsäganden. De hade lärt känna varandra i samband ett idrottsevenemang utomlands som i huvudsak riktade sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning. Den tilltalade var där i en ledarfunktion. Därefter fortsatte de att ha kontakt och målsäganden lärde även känna den tilltalades hustru. Kontakten pågick under flera år och målsäganden upplevde så småningom den tilltalade och hustrun som ”extraföräldrar”. Hon kallade dem emellanåt för ”mamma” och ”pappa” och skrev sig på makarnas adress, även om hon bodde tillsammans med sin pojkvän på en annan adress. De kom också överens om att hustrun skulle hjälpa målsäganden med hennes ekonomi. Enligt åtalet hade den tilltalade vid fyra tillfällen haft samlag med målsäganden och därvid bl.a. otillbörligt utnyttjat att målsäganden på grund av psykisk sjukdom och med hänsyn till omständigheterna i övrigt, bl.a. att hon varit i beroendeställning i förhållande till den tilltalade, befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Både tingsrätten och hovrätten fann det styrkt att samlagen hade ägt rum. Vidare fann domstolarna ingen anledning att ifrågasätta målsägandens uppgifter om att den tilltalade genom tjat hade förmått målsäganden att delta såväl i samlagen som i sexuella sms-konversationer dem emellan. Där emot var det enligt domstolarna inte visat att den tilltalade otillbörligen utnyttjat att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Den tilltalade frikändes därför från våldtäktsåtalet. Två av hovrättens ledamöter var skiljaktiga och ville döma för fyra fall av våldtäkt. De ansåg med hänsyn till målsägandens funktionsnedsättning och den tilltalades betydelse som ”pappa” för henne samt hans tjat om sexuellt umgänge som hon på grund av sin funktionsnedsättning haft svårt att värja sig emot, att målsäganden vid samtliga tillfällen befunnit sig i en särskilt utsatt situation som den tilltalade otillbörligen utnyttjat.

I Svea hovrätts dom den 27 mars 2023 i mål B 262-22 kom hovrätten däremot fram till att en 16-årig flicka befunnit sig i en särskilt utsatt situation och att den man som var tilltalad i det målet otillbörligt utnyttjat detta när han hade samlag med henne. Hovrätten fann att den tilltalade skulle dömas för *våldtäkt* redan av det skälet att målsägandens deltagande i samlaget varit en följd av fysiskt betvingande från den tilltalades sida. Även om det alltså inte fick någon självständig betydelse för bedömningen av om målsäganden deltagit frivilligt i samlaget prövade hovrätten ändå frågan om den tilltalade otillbörligt utnyttjat att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Av hovrättens dom i den delen framgår att målsäganden led av en omfattande psykiatrisk problematik med flera överlappande neuropsykiatriska diagnoser och PTSD. Hennes dåliga psykiska hälsa kom till uttryck bl.a. genom självmordsförsök och annat självskadebeteende, längre perioder av heldygnsvård inom barn- och ungdomspsykiatri, omhändertaganden enligt LVU, svår ångest samt bristande impulskontroll och bristande förmåga att inse konsekvenserna av sina handlingar. Det framgick vidare att hon var omogen, tedde sig yngre än sin biologiska ålder och hade stora sociala svårigheter. Målsägandens nedsatta sociala förmågor var, enligt hovrättens mening, märkbara i de inspelade förhören med henne. Utöver målsägandens funktionsnedsättning beaktade hovrätten att den tilltalade var 33 år äldre än henne samt att hon av allt att döma varit rädd för att hennes samröre med honom, om det blev känt, skulle leda till att den pågående vården enligt LVU inte längre kunde ske i hemmet. Förutom en kort promenad tillsammans, då den tilltalade köpt cigaretter åt henne, kände de varandra endast genom en sexchatt där den tilltalade tydligt gett uttryck för sin vilja att dominera över henne. Vid en bedömning av de nämnda omständigheterna ansåg hovrätten, till skillnad från tingsrätten, att målsäganden hade befunnit sig i en särskilt utsatt situation som klart begränsat hennes förmåga att freda sin sexuella integritet. Vidare konstaterade hovrätten att hennes hälsotillstånd inte rimligen kunde ha undgått den tilltalade, särskilt som de träffats vid ett tidigare tillfälle och gått en promenad tillsammans. Det hade även framkommit att den tilltalade hade vuxna barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar vilket, enligt hovrätten, gjorde det än mer tydligt att han måste ha förstått att målsäganden hade allvarliga psykiska och sociala problem att hantera. Utredningen visade också att han visste om att hon behövde pengar och inte tilläts ha en telefon samt att

hon oroade sig över att hennes mor skulle komma hem och upptäcka dem. Mot denna bakgrund fann hovrätten det utrett att den tilltalade varit medveten om de omständigheter, utöver ålderskillnaden, som innebar att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Genom att ändå ha samlag med henne ansågs han otillbörligt ha utnyttjat att hon befunnit sig i en sådan situation. Med beaktande av att det förekommit visst våld och att den unga målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation ansåg hovrätten att brottets straffvärde inte understeg fängelse i två år och sex månader. (Minimistraflet för våldtäkt var vid den tiden fängelse i två år.)

Den fjärde meningen *tredje punkten* innebär att ett deltagande aldrig kan anses som frivilligt om ”gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen”.

För att en *beroendeställning* ska föreligga krävs att det är fråga om ett avhängighetsförhållande mellan gärningspersonen och den mot vilken brottet riktas. Beroendeställningen kan t.ex. ha sin grund i ekonomiska mellanhavanden eller i ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Den kan också grundas på förhållandet mellan en på kriminalvårdsanstalt intagen person och en tjänsteman där. Ställningen kan även vara av annat slag, exempelvis en narkomans beroende av den som tillhandahåller honom eller henne narkotika.⁴⁵ Ett löfte om ekonomisk hjälp i ett ekonomiskt trångmål innebär emellertid inte att en beroendeställning föreligger. Vidare måste beroendet gälla just i förhållande till gärningspersonen. Det räcker alltså inte med att denne har en överordnad ställning. Inom grundskolan och vid studier på universitet och högskolor kan en beroendeställning ha sin grund i en lärares ställning som examinator.⁴⁶

En förutsättning för ansvar är att beroendeställningen *allvarligt missbrukas*. Så kan vara fallet t.ex. då en arbetsgivare eller en arbetsledare hotar med avsked och därmed förmår den underordnade till en sexuell handling. I kravet på att missbruket ska ha varit allvarligt ligger att den mot vilken gärningen förövas ska stå under ett tryck som är av allvarlig betydelse för honom eller henne.⁴⁷

Det krävs att det är gärningspersonen som är aktiv i den meningen att han eller hon måste ha *förmått* offret att delta i den sexuella

⁴⁵ Se prop. 2004/05:45 s. 141, prop. 1991/92:35 s. 23 och NJA II 1962 s. 174.

⁴⁶ Se Nils Jareborg m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. 2015 s. 128.

⁴⁷ Se NJA II 1962 s. 174 och 175.

handlingen. Även om något slag av påverkan krävs, betyder ”förmå” inte att den som har begått gärningen behöver övervinna ett motstånd från den andres sida.⁴⁸ Något krav på att det är gärningspersonen som tar initiativet uppställs inte.⁴⁹

Som framgått av avsnitt 3.2 gjordes i samband med 2018 års reform ett tillägg i *kvalifikationsgrunderna* för grov våldtäkt och grovt sexuellt övergrepp som innebär att det särskilt ska beaktas om gärningsmannen med hänsyn till *offrets låga ålder* visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Före 2005 års reform angavs det uttryckligen i bestämmelsen om grov våldtäkt att hänsyn skulle tas till offrets låga ålder vid bedömningen av om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet. När straffbestämmelsen om våldtäkt mot barn infördes ansågs det inte längre finnas något behov av att i lagtexten ange offrets låga ålder som ett särskilt rekvisit för grov våldtäkt. Med hänvisning till tidigare förarbetsuttalanden angavs emellertid i propositionen att det kan finnas skäl att bedöma övergrepp även mot äldre barn som grova och att rekvisitet att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet i vissa fall torde omfatta även sådana omständigheter. Det framhölls också att avsikten inte var att på något sätt ändra den praxis på området som gällde för övergrepp mot barn mellan 15 och 18 år.⁵⁰

Tolkningen av bestämmelsen i det här avseendet visade sig dock tämligen restriktiv i rättstillämpningen. I syfte att säkerställa att offrets låga ålder får ett tydligt genomslag som kvalificerande omständighet i rubriceringsfrågan ansåg regeringen att detta åter skulle anges som ett sådant förhållande som innebär att gärningsmannen kan anses ha visat särskild hänsynslöshet eller råhet.⁵¹ När motsvarande kvalifikationsgrund införts 1992 hade det uttalats att avsikten med att särskilt nämna offrets låga ålder var att ge uttryck för det särskilda skydd som mindre barn bör ha mot sexuella övergrepp samt att offrets ålder allmänt sett bör tillmätas större betydelse ju lägre den är. Det hade vidare anförts att detta självfallet inte utesluter att det, bl.a. med hänsyn till offrets personliga omständigheter, kan finnas anledning att bedöma även övergrepp mot äldre barn som grova.⁵² I samband med 2018 års reform konstaterades att med hänsyn till de sär-

⁴⁸ Se prop. 1991/92:35 s. 20.

⁴⁹ Se prop. 2017/18:177 s. 83.

⁵⁰ Se prop. 2004/05:45 s. 57 och 139.

⁵¹ Se prop. 2017/18:177 s. 65 och 66.

⁵² Se prop. 1991/92:35 s. 11–13.

skilda straffbestämmelserna om sexualbrott mot barn som numera finns bör omständigheten framför allt få betydelse när det gäller brottsoffer som har fyllt 15 men inte 18 år. Vidare konstaterades att nämnda omständighet även kan vara relevant för brottsoffer som är yngre än 15 år om det inte går att styrka att gärningsmannen haft uppsåt till eller varit oaktsam beträffande omständigheten att barnet varit under 15 år.⁵³

3.3.2 Oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp

Den som begår en gärning som avses i 6 kap. 1 § brottsbalken och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, döms enligt 1 a § för *oaktsam våldtäkt* till fängelse i högst fyra år. Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

På motsvarande sätt anges i 3 § att den som begår en gärning som avses i 2 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för *oaktsamt sexuellt övergrepp* till fängelse i högst fyra år. Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte heller här dömas till ansvar.

För straffansvar förutsätts objektivet att det är fråga om en gärning som avses i 1 § eller 2 §. I subjektivt hänseende krävs det beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt endast grov oaktsamhet. I övrigt fordras uppsåt.

Kravet på *grov oaktsamhet* innebär att ansvaret är avsett att träffa sådana gärningar som, trots frånvaron av uppsåt, är påtagligt straffvärda. Det ska alltså vara fråga om en kvalificerad oaktsamhet. Bedömningen ska ta sin utgångspunkt i vad som är styrkt om gärningen och omständigheterna runt densamma.⁵⁴

Grov oaktsamhet bör enligt förarbetena regelmässigt anses föreligga i de fall gärningspersonen är medvetet oaktsam, dvs. när gärningspersonen faktiskt misstänker att den andra personen inte deltar frivilligt men ändå genomför den sexuella handlingen. Bedömningen av medveten oaktsamhet motsvarar det första ledet i prövningen av det så kallade likgiltighetsuppsåtet.⁵⁵

⁵³ Se prop. 2017/18:177 s. 66.

⁵⁴ Se a. prop. s. 48, 49, 84 och 85.

⁵⁵ Se a. prop. s. 85.

Det är inte uteslutet att beteckna även omedveten oaktsamhet som grov. Även mer påtagliga fall när gärningspersonen inte miss-tänker, alltså inte inser risken för, att deltagandet är ofrivilligt, men borde ha gjort det omfattas därför av straffansvar. I dessa fall krävs för ansvar att det finns något som personen kunde ha gjort för att komma till insikt och att det också är något som denne verkligen borde ha gjort. Ofta är det som personen kan göra för att komma till insikt något ganska enkelt, som att fråga eller tänka efter. Vad som bör göras beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Skyldig-heten att vidta någon åtgärd ökar ju tydligare tecken det finns hos den andra personen på att deltagandet inte är frivilligt. Om en person t.ex. betar sig på ett sätt som indikerar att denne är mycket berusad är det en omständighet som talar för att gärningspersonen borde inse att personen befinner sig i en särskilt utsatt situation och därmed inte kan anses delta frivilligt. Omedveten oaktsamhet kan alltså bedömas som grov om gärningspersonen inte har bemödat sig om att t.ex. kontrollera de närmare förhållandena, trots att det funnits starka skäl att göra det. Regleringen avser däremot inte att träffa varje fall där det i efterhand går att säga att det kunde ha funnits anledning att vidta ytterligare åtgärder för att komma till insikt. Det fordras att oaktsamheten i det enskilda fallet framstår som klart klandervärd.⁵⁶

Vid straffvärdebedömningen ska hänsyn tas både till graden av oaktsamhet hos gärningspersonen och till vilken sexuell handling det är fråga om. En gärning som innefattar medveten oaktsamhet är mer straffvärd än om den utförs med en lägre nivå av oaktsamhet. På samma sätt påverkas straffvärdet av den grad av kränkning som den sexuella handlingen innebär för brottsoffret.⁵⁷

Genom andra stycket i 1 a och 3 §§ bestäms den nedre gränsen för straffansvar. Enligt bestämmelserna ska det inte dömas till ansvar om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig. Vid bedömningen ska hänsyn tas till samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Skulle förfarandet, om det förelegat uppsåt i förhållande till att den andra personen inte deltar frivilligt, varit att bedöma enligt den lindrigaste graden av brottet bör ansvar normalt inte komma i fråga vid grov oaktsamhet.⁵⁸

⁵⁶ Se a. prop. a.s.

⁵⁷ Se a. prop. a.s.

⁵⁸ Se a. prop. a.s.

Rättsfallet ”Övernattningen” NJA 2019 s. 668 gällde en person som hade genomfört ett vaginalt samlag och fört in fingrar i målsägandens underliv utan att hon deltagit frivilligt i de sexuella handlingarna. Högsta domstolen fann att det inte var visat att den tilltalade haft uppsåt men däremot att han varit grovt oaktsam i förhållande till den omständigheten att målsäganden inte deltog frivilligt. Han dömdes för oaktsam våldtäkt. Det var fråga om medveten oaktsamhet. Straffvärdet låg enligt Högsta domstolen påtagligt över straffminimum för brottet och ansågs motsvara fängelse i åtta månader.

Det senare rättsfallet ”Övernattningen II” NJA 2022 s. 237 gällde en person som hade genomfört ett oralt samlag med målsäganden genom att ha tryckt ned och hållit fast hennes huvud mot sitt könsorgan och fört in detta i hennes mun. Han hade därefter även genomfört ett vaginalt samlag med målsäganden och då urinerat i henne. Det var styrkt att målsäganden inte deltog frivilligt i dessa sexuella handlingar. Frågan i Högsta domstolen var om den tilltalade hade varit omedvetet oaktsam och – om så var fallet – om denna oaktsamhet var sådan att den skulle bedömas som grov och han därför skulle dömas för oaktsam våldtäkt. Högsta domstolen uttalade att det allmänt sett finns endast ett begränsat utrymme för att bedöma omedveten oaktsamhet som grov. Det måste då röra sig om ett kvalificerat och markant avsteg från det aktsamhetskrav som kan ställas i den föreliggande situationen och oaktsamheten ska framstå som påfallande klandervärd. Högsta domstolen noterade också att straffskalan för oaktsam våldtäkt inte omfattade böter utan endast fängelse och att det vid valet av påföljd för oaktsam våldtäkt också fanns en presumtion för fängelse (se ”Oaktsamhet och art” NJA 2021 s. 536). I det aktuella fallet ansågs det inte utrett att den tilltalade faktiskt misstänkte att målsäganden inte deltog frivilligt. Det förhållandet att målsäganden i hög grad var passiv, tillsammans med den handgriplighet som förekom, talade enligt domstolen med viss styrka för att den tilltalade borde ha förstått att hon inte deltog frivilligt. Samtidigt fanns det utöver detta inte några andra tecken på att hon inte var med på de sexuella handlingarna. Med beaktande av vad som i övrigt framkommit om hur deras relation och sexuella samvaro gestaltat sig ansågs det inte finnas något tydligt stöd i utredningen för att omständigheterna var sådana att den tilltalade borde ha förstått att målsäganden denna gång inte deltog frivilligt i oralsexet och samlaget. I vart fall kunde enligt Högsta domstolen den oaktsamhet som må ha förelegat inte anses som så påfallande klan-

dervärd att den skulle bedömas som grov och föranleda straffrättsligt ansvar. Den tilltalade frikändes därför.

3.3.3 Våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn

Den som, med ett barn under 15 år, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms enligt 6 kap. 4 § brottsbalken för *våldtäkt mot barn* till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling. Vad som nu sagts gäller enligt andra stycket även den som begår en sådan gärning som avses i bestämmelsen mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

Om brottet är grovt, döms för *grov våldtäkt mot barn* till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Är brottet med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms enligt 5 § för *sexuellt utnyttjande av barn* till fängelse i högst fyra år.

Av 6 § följer att den som, med ett barn under 15 år eller med ett barn som fyllt 15 men inte 18 år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§, döms för *sexuellt övergrepp mot barn* till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år. Om brottet är grovt, döms för *grov sexuellt övergrepp mot barn* till fängelse i lägst ett år och sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller miss-

brukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet. Uttrycket att gärningsmannen är *närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende* innebär att det vid ett sexuellt övergrepp mot barn ska ses som försvårande att brottet begåtts av en person som står barnet nära eller annars har anförtrots eller haft tillsyn över barnet. Avsikten är emellertid inte att brottet i alla sådana situationer ska bedömas som grovt. Detta gäller även i fråga om de brott som riktar sig mot barn i åldern 15–17 år och som gärningspersonen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket. En bedömning av samtliga omständigheter måste alltid göras i varje enskilt fall. Med *närstående* avses främst någon av barnets föräldrar eller fosterföräldrar eller sambor till dessa. Men även andra vuxna personer som barnet har en nära och förtroendefull relation till bör enligt förarbetena omfattas, t.ex. mor- och farföräldrar samt mostrar, fastrar, morbröder och farbröder. Med uttrycket *i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende* avses även andra personkategorier som finns i barnets omgivning och som barnet har en särskild relation till, t.ex. kan det handla om nära vänner till familjen, skol- och förskolepersonal, barnvakter och idrottsledare.⁵⁹

För situationerna att någon, i annat fall än som avses förut i 6 kap. har vaginalt samlag med ett i biologisk mening eget barn eller dess avkomling eller med sitt helsyskon, finns särskilda straffbestämmelser i 7 § om *samlag med avkomling* respektive *samlag med syskon*.

När brotten *våldtäkt mot barn*, *sexuellt övergrepp mot barn* och *sexuellt utnyttjande av barn* infördes i samband med 2005 års sexualbrottsreform påpekade regeringen i propositionen att motiven bakom den lagstiftning som skyddar vuxna och den som skyddar barn mot sexuella övergrepp delvis är olika. Regeringen anförde i det avseendet bl.a. följande. Flera av straffbestämmelserna i 6 kap. brottsbalken, inte minst våldtäktsbestämmelsen, bygger på föreställningen om människors förmåga till viljeuttryck. När det gäller övergrepp som riktar sig mot barn framstår det emellertid som främmande att laborera med begrepp som frivillighet och samtycke. Barns förmåga att ge uttryck för sin vilja i sådana situationer är också av naturliga skäl mycket begränsad. Därtill kommer att den sexuella självbestäm-

⁵⁹ Se prop. 2012/13:111 s. 115.

manderätten enligt svensk rätt inträder först vid 15 års ålder. Den reglering som infördes avsåg att klargöra att barn aldrig kan samtycka till sexuella handlingar och det skulle inte lämnas något utrymme för diskussioner om huruvida barnet möjligen själv har ”medverkat” i och alltså inte tvingats till den sexuella aktiviteten.⁶⁰ Bestämmelserna innehåller därför inte något krav på tvång eller utnyttjande. Vidare omfattar regleringen inte bara sådana fall då gärningspersonen själv aktivt initierat den sexuella handlingen utan också sådana fall då barnet tagit initiativ till handlingen.⁶¹

Det som avgör om brottet utgör våldtäkt mot barn eller sexuellt övergrepp mot barn, är på samma sätt som när det gäller motsvarande brott mot vuxna, *vilken typ av sexuell handling* det rör sig om. Som exempel på sexuellt övergrepp mot barn har i förarbetena nämnts en man som förmår ett barn under 15 år att onanera åt honom eller en person som mer än flyktigt sexuellt berör en pojkes eller flickas könsorgan. Ett annat exempel som har nämnts är en person som förmår offret att onanera på sig själv. Det har vidare understrukits att bestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn endast är tillämplig när bestämmelserna om våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn är uteslutna.⁶²

Den särskilda regleringen avseende barn som fyllt 15 men inte 18 år ska skydda ungdomar från att utnyttjas av personer som har ett *särskilt ansvar* för dem. Bestämmelsen innebär ett absolut förbud för personer i den beskrivna personkretsen att genomföra vissa sexuella handlingar med ungdomar till vilka de står i vissa angivna förhållanden. Förbudet gäller oavsett om gärningspersonen har använt sig av tvång, utnyttjat någon särskild utsatthet hos den underårige eller om det är gärningspersonen eller den underårige som har tagit initiativet till handlingen.⁶³ Före 2005 års sexualbrottsreform fanns regleringen i bestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av underårige*. Anledningen till att bestämmelsen infördes var att skyddsbehovet ansågs större för barn och ungdomar under 18 år än för vuxna personer. Bestämmelsen infördes också för att förebygga att ungdomar, utan att tvingas till det, skulle dras in i ett sexuellt förhållande som de inte är mogna för. Enligt vad som angavs i äldre förarbeten kan det vara fråga om övertalning eller annat utnyttjande av det faktiska överläge

⁶⁰ Se prop. 2004/05:45 s. 67–70.

⁶¹ Se a. prop. s. 143.

⁶² Se a. prop. s. 80.

⁶³ Se a. prop. s. 143.

som en vuxen person intar i förhållande till den underårige.⁶⁴ Avgörande är inte den rättsliga vårdnaden utan förbudet träffar varje person som står i ett vårdnadsförhållande till barnet såsom en fosterförälder eller en person som är partner till en av barnets biologiska föräldrar. Personkretsen omfattar även den som svarar för den underåriges vård eller tillsyn i en annan egenskap än som vårdnadshavare eller släkting. Sådana situationer kan föreligga t.ex. när en underårig omhändertagits med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård eller lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt. I förarbetena har konstaterats att barn som omhändertagits med stöd av de nu nämnda lagarna ofta befinner sig i en mycket utsatt situation som motiverar ett särskilt skydd. Här gäller förbudet dem som har vård- eller tillsynsfunktioner på institutionen där den underårige är intagen. Förbudet träffar också dem som i det enskilda fallet har tillsyn över en underårig, t.ex. en övervakare. Det förutsätts dock att vården eller tillsynen i de nu nämnda fallen inte är frivillig.⁶⁵

Det utvidgade straffansvaret för den som på ett *otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan sexuell handling* som avses i respektive straffbestämmelse, tar sikte på situationer där gärningspersonen inte har genomfört en sexuell handling med offret. Det kan, på samma sätt som i fråga om brott enligt 1 och 2 §§, bli aktuellt i fall då gärningspersonen inte fysiskt har genomfört handlingen och inte heller deltagit på distans, t.ex. genom video- eller ljudöverföring, under den del av händelseförloppet som innehåller det agerande som kan kvalificera handlingen som sexuell (jfr NJA 2018 s. 1103).⁶⁶

I rekvisitet att gärningspersonen ska *förmå* barnet till den sexuella handlingen ligger ett krav på kausalitet mellan gärningspersonens handlande och att offret företar eller tål den sexuella handlingen. Det innebär att det finns ett krav på ett aktivt handlande från gärningspersonen som är inriktat på ett visst resultat. Redan subtila påtryckningar kan vara tillräckligt för att någon ska kunna sägas ha förmått barnet att företa eller tåla handlingen.⁶⁷

För att ett handlande ska anses *otillbörligt* krävs inte att det varit fråga om våld eller hot. Redan relativt begränsade påtryckningar kan anses otillbörliga. Det kan t.ex. röra sig om löften om förmåner men

⁶⁴ Se prop. 1983/84:105 s. 27 samt prop. 2004/05:45 s. 63 och 65.

⁶⁵ Se prop. 2004/05:45 s. 72 och 73.

⁶⁶ Se prop. 2021/22:231 s. 87.

⁶⁷ Se a. prop. a.s.

också antydningar om att gärningspersonen ska avslöja kontakterna för barnets anhöriga eller att något annat obehagligt kan hända. Vidare kan det handla om att gärningspersonen utger sig för att vara någon annan, t.ex. en person som är jämnårig med offret. Den påtryckning som gärningspersonen utsätter barnet för behöver inte vara omedelbart överhängande för barnet. Detta innebär att barnet inte behöver utföra eller tåla den sexuella handlingen direkt efter gärningspersonens påtryckningar utan att det kan passera viss tid. En bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, där hänsyn tas till bl.a. påtryckningens allvar och barnets utsatthet, ska alltid göras.⁶⁸ Orsaken till att det för straffansvar krävs att påverkan varit *otillbörlig* är att utan en sådan kvalificering av rekvisitet *förmå* skulle gärningar som inte är skadliga för barnet kriminaliseras. Som exempel nämndes i propositionen att straffansvaret annars skulle omfatta en sexualupplysare eller kompis som genom uppmuntran förmår en 14-åring att hemma i ensamhet utforska sin sexualitet genom onani. Att kriminalisera påverkan som inte är skadlig för barnet utan till och med kan vara positiv ansågs givetvis inte önskvärt.⁶⁹

Liksom för andra sexualbrott som förutsätter en sexuell handling är brottet att anse som fullbordat när den sexuella handlingen kommit till utförande. För brottets fullbordande krävs således inte att det skett någon dokumentation eller någon återkoppling till gärningspersonen om att den sexuella handlingen ägt rum.⁷⁰

Vid bedömningen av om en gärning som utgör våldtäkt mot barn ska anses vara mindre grov, och i stället rubriceras som *sexuellt utnyttjande av barn* enligt 5 §, ska hänsyn tas till samtliga omständigheter som förelåg vid brottets begående. Bestämmelsen är avsedd att tillämpas restriktivt. Enligt förarbetena torde den helt sakna betydelse vid brott som riktar sig mot mindre barn. Som typexempel på när bestämmelsen kan tillämpas har nämnts fall där två personer, varav den ena är strax under 15 år, frivilligt har samlag med varandra. Det har också angetts att tillämpning av bestämmelsen kan aktualiseras vid frivilliga samlag i vissa av de situationer som anges i 4 § andra stycket, dvs. då brottet riktas mot någon som är i åldern 15–17 år. Det fall som har nämnts i det avseendet är att gärningspersonen enligt myndighets beslut svarar för den unges fostran. En förutsätt-

⁶⁸ Se a. prop. a.s.

⁶⁹ Se a. prop. s. 28.

⁷⁰ Se a. prop. s. 88.

ning för att bestämmelsen ska tillämpas är dock att den person som gärningen riktats mot, med hänsyn till sin utveckling och omständigheterna i övrigt, haft förutsättningar att bedöma och ta ställning till situationen.⁷¹

I rättsfallet ”Tonårsflickorna I” NJA 2006 s. 79 I dömde Högsta domstolen för *sexuellt utnyttjande av barn*. Avgörandet gällde en 25-årig man som haft samlag med en flicka som var 13 år och tio månader. Samlaget hade varit helt frivilligt från målsägandens sida och det hade präglats av ömsesidighet. Högsta domstolen påpekade att det visserligen i propositionen (prop. 2004/05:45 s. 67 och 70) gjorts till synes kategoriska uttalanden om att det vid övergrepp mot barn framstår som främmande att laborera med begrepp som frivillighet och samtycke och att barn aldrig kan samtycka till sexuella handlingar. Enligt Högsta domstolen måste det antas att dessa uttalanden främst tar sikte på övergrepp mot mindre barn. Uttalandena ansågs inte förhindra att frivillighet beaktas som en för den straffrättsliga bedömningen relevant faktor, även om betydelsen av detta måste bedömas med hänsyn till barnets mognad och förmåga att inse innebörden av sitt handlande.

Rättsfallet ”Tonårsflickorna II” NJA 2006 s. 79 II gällde en man i 25-årsåldern som haft samlag med en flicka som var 14 år och tio månader. Flickan hade uppgett att hon före samlaget sade nej flera gånger men hade i Högsta domstolen tillagt att hon inte vet om den tilltalade uppfattade detta. Enligt domstolen fick bedömningen utgå från att den tilltalade uppfattat samlaget som frivilligt från målsägandens sida. Med denna utgångspunkt och i betraktande av den korta tid som återstod innan målsäganden skulle fylla 15 år bedömdes gärningen som *sexuellt utnyttjande av barn*. Bedömt enligt 6 kap. 5 § brottsbalken ansågs gärningen emellertid vara av allvarligt slag, eftersom målsäganden som den tilltalade kände till hade varit vaken hela natten och därvid druckit alkohol i en inte obetydlig omfattning, låt vara att utredningen fick anses ge vid handen att hon långt ifrån varit i ett hjälplöst tillstånd.

Också i ”Finnslättfallet” NJA 2015 s. 948 dömde Högsta domstolen för *sexuellt utnyttjande av barn*. Det avgörandet gällde en 19-årig man som haft samlag med en flicka som var knappt 14 år och sex månader. Det hade inte varit fråga om ett sådant fall där samlaget byggts på fullständig frivillighet och ömsesidighet. Mycket tydde på

⁷¹ Se prop. 2004/05:45 s. 77 och 144.

att målsäganden inte ville ha samlag. Det fanns emellertid inte underlag för annan bedömning än att den tilltalade uppfattat samlaget som frivilligt från hennes sida. Med hänsyn härtill och med beaktande av den tilltalades och målsägandens ålder ansågs gärningen inte vara så allvarlig att den skulle bedömas som våldtäkt mot barn.

Enligt vad Högsta domstolen uttalade i ”Chattkontakten” NJA 2022 s. 826 finns det knappast något utrymme för att bedöma gärningen som mindre grov om en tilltalad har förmått ett barn under 15 år att *mot ersättning* genomföra ett samlag eller en därmed jämförlig sexuell handling.

I 6 kap. 14 § föreskrivs *ansvarsfrihet* för vissa gärningar enligt kapitlet mot barn under 15 år, om det är uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder och utveckling mellan den som har begått gärningen och barnet samt omständigheterna i övrigt. Bestämmelsen är tillämplig vid bl.a. sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn som är mindre allvarligt. Avsikten är att bestämmelsen ska tillämpas med stor restriktivitet. För att något övergrepp inte ska ha skett krävs att barnet i ålder befinner sig nära gränsen för den sexuella självbestämmanderätten, dvs. 15 år. Den som har begått gärningen bör endast vara obetydligt äldre och kommit obetydligt längre i sin mognad. Vidare bör hänsyn tas till omständigheterna i övrigt, i första hand parternas relation till varandra och omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs. Det krävs att barnet deltagit i den sexuella handlingen helt frivilligt, dvs. utan att tvång eller någon annan form av otillbörlig påverkan har använts. Ett typiskt fall där man kan tänka sig ansvarsfrihet är enligt förarbetena att en 16-åring och en 14-åring som har en nära och god relation till varandra deltar i en ömsesidig och helt frivillig sexuell handling.⁷²

2014 års sexualbrottskommitté konstaterade att om man vill öka det straffrättsliga skyddet för personer upp till 18 år ytterligare kan man överväga om *åldern för den sexuella självbestämmanderätten* ska höjas från 15 till 18 år, vilket skulle ligga i linje med att andra beslut om den egna personen får fattas först när den åldern uppnåtts. Enligt kommittén vore emellertid en höjning av åldern för den sexuella självbestämmanderätten olycklig av flera orsaker. I betänkandet konstaterades att sexualitet i grunden är något positivt och att intresset för sexuell samvaro dessutom växer fram successivt i tonåren. Att förmå

⁷² Se a. prop. s. 116, 151 och 152.

ungdomar att helt avhålla sig från sexuella handlingar fram till den dag de fyller 18 år vore enligt kommittén knappast möjligt och inte heller önskvärt. Det skulle krävas en hel del undantag från en sådan lag för att den skulle vara möjlig att tillämpa, vilket i sig enbart skulle riskera att undergräva hela lagstiftningen även beträffande yngre barn. Kommitténs slutsats var att barn som har fyllt 15 men inte 18 år även i fortsättningen bör anses kapabla att ge uttryck för ett frivilligt val att delta i sexuella handlingar.⁷³ Frågan om vad den sexuella självbestämmanderätten innebär och om lämplig åldersgräns för denna behandlades också i förarbetena till 2005 års sexualbrottsreform.⁷⁴

I propositionen till den sistnämnda reformen anfördes vidare att bestämmelserna om *våldtäkt mot barn*, *sexuellt utnyttjande av barn* och *sexuellt övergrepp mot barn* är fristående och inte subsidiära i förhållande till de dåvarande paragraferna i 6 kap. 1–3 §§. Det angavs innebära att om ett förfarande uppfyller förutsättningarna för straffbarhet både enligt 4 § om *våldtäkt mot barn* och 1 § om *våldtäkt* – t.ex. i fall då gärningspersonen genom våld tvingat ett barn under 15 år till samlag – ska endast 4 § tillämpas. Det noterades dock att det i undantagsfall kan förekomma att 1 § tillämpas vid övergrepp på personer under 15 år, t.ex. då gärningspersonen varken insåg eller hade skälig anledning att anta att barnet inte hade uppnått 15 års ålder. Vidare angavs att om en gärning enligt 4 eller 6 § innefattar ett sådant allvarligt missbruk av beroendeställning som avsågs i bestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* i 3 § (numera 1 § första stycket fjärde meningen 3) skulle endast 4 eller 6 § tillämpas. Det uttalades också att när det gäller 5 § om *sexuellt utnyttjande av barn* torde inte någon konkurrenssituation uppstå i förhållande till 1–3 §§.⁷⁵

3.3.4 Utnyttjande av barn för sexuell posering

Den som främjar eller utnyttjar att ett barn under 15 år utför eller medverkar i sexuell posering, döms enligt 6 kap. 8 § brottsbalken för *utnyttjande av barn för sexuell posering* till fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som försätter barnet i eller utnyttjar att barnet av någon annan försätts i en situation som innebär sexuell posering.

⁷³ Se SOU 2016:60 s. 237 och 238.

⁷⁴ Se prop. 2004/05:45 s. 19 och 156 samt SOU 2001:14 s. 111–113.

⁷⁵ Se a. prop. s. 82 och 134.

Vad som nu sagts gäller även den som begår en sådan gärning som avses i bestämmelsen mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling.

Om brottet är grovt, döms för *grovt utnyttjande av barn för sexuell posering* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Straffbestämmelsen om utnyttjande av barn för sexuell posering infördes 2005 i samband med att Sverige genomförde EU:s rambeslut om bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi.⁷⁶ Dessförinnan omfattades den typen av utnyttjande i viss mån av bestämmelsen om *sexuellt ofredande*. Sådana fall där rekrytering av barn som fyllt 15 men inte 18 år skett, utan att någon form av otillbörlig påverkan förekommit, föll emellertid utanför det straffbara området enligt den bestämmelsen. Det innebar att lagstiftningen inte till alla delar ansågs svara mot de åtaganden som följde av rambeslutet.⁷⁷

Åtgärderna i rambeslutet var begränsade till barns deltagande i *pornografiska föreställningar*. Regeringen anförde dock i propositionen att den utvidgade kriminaliseringen inte borde begränsas till enbart sådana framträdanden. Starka skäl ansågs i stället tala för att låta det utvidgade straffbara området, i likhet med vad som var fallet enligt den dåvarande lagstiftningen, omfatta också sexuell posering som sker i andra sammanhang än på så kallade sexklubbar, t.ex. i en privat krets eller för framställning av pornografiska bilder.⁷⁸

När det gäller barn under 15 år ger bestämmelsen om utnyttjande av barn för sexuell posering ett absolut skydd mot utnyttjande för sådan posering. Mot bakgrund av att den som uppnått 15 års ålder i princip har rätt till ett eget sexualliv ansågs däremot ett generellt absolut förbud gällande barn i åldern 15–17 år få alltför långtgående konsekvenser. Som exempel nämndes i propositionen att en 25-årig man straffritt kan ha samlag med en 15-årig flicka under förutsättning att flickans medverkan är frivillig i alla avseenden och parterna inte står i något beroendeförhållande till varandra. Om ett generellt absolut förbud mot sexuell posering infördes skulle detta medföra att mannen

⁷⁶ Numera ersatt av Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF, se avsnitt 3.4.7.

⁷⁷ Se prop. 2004/04:45 s. 94–98.

⁷⁸ Se a. prop. s. 98.

straffritt skulle kunna ha samlag med flickan, men riskera att begå ett sexualbrott i det fall flickan före samlaget i syfte att väcka bådassexualdrift klär av sig inför honom, dvs. utför en sexuell posering. Flickans samtycke skulle vara av betydelse vid den straffrättsliga bedömningen av om samlaget var frivilligt, men inte vid bedömningen av poseringen. Det nu sagda talade enligt regeringen med styrka för att ett poseringsförbud när det gäller 15–17-åringar måste begränsas på något sätt. Det angavs därför att det för ansvar skulle krävas att poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling.⁷⁹

Med rekvisitet *främja* avses detsamma som i bestämmelsen om koppleri (se avsnitt 3.3.9). I propositionen nämndes som exempel att en person skapar möjlighet eller underlättar för ett barn att posera genom att ställa lokal till förfogande för poseringen.⁸⁰ Enligt vad som har anförts i litteraturen kan ett främjande också bestå i en psykisk påverkan som inte är obetydlig, liksom att tvinga, förmå eller förleda barnet att utföra eller medverka i posering.⁸¹

Rekvisitet *utnyttjar* avser t.ex. sådana fall där någon drar ekonomisk vinning eller tillskansar sig andra fördelar än rent ekonomiska av att ett barn utför sexuell posering. Men också sådana situationer där någon låter ett barn sexuellt posera inför sig eller utnyttjar ett barn för framställning av pornografisk bild omfattas av uttrycket.⁸²

För att rekvisitet *sexuell posering* ska vara uppfyllt krävs att det antingen är fråga om medverkande i eller utförande av en sexuell handling eller ohöjld exponering av sexuell innebörd. Handlingen ska för en vuxen person ha en klar och otvetydig sexuell karaktär. I uttrycket ligger även att handlingen ska utföras inför en eller flera personer eller framför en kamera för dokumentation på eller förmedling av bild.⁸³

När det gäller barn som fyllt 15 men inte 18 år krävs som framgått ovan att poseringen är *ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling*. Av uttrycket följer att det är tillräckligt för straffansvar att poseringen typiskt sett är sådan att barnets hälsa eller utveckling kan skadas. Det behöver alltså inte i det enskilda fallet bevisas att så verkligen har skett. Enligt vad som har angetts i förarbetena är kravet

⁷⁹ Se a. prop. s. 99–101.

⁸⁰ Se a. prop. s. 146.

⁸¹ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 6 kap. 12 §, Petter Asp, Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 12 §, Lexino 2022-08-18, JUNO samt Nils Jareborg m.fl., Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, 2 uppl. 2015 s. 136 och 146.

⁸² Se a. prop. s. 146.

⁸³ Se a. prop. s. 146.

regelmässigt uppfyllt då poseringen skett mot *ersättning* eller under *tvång*, eller barnet blivit vilselett eller någon övertalat eller på annat sätt påverkat barnet att posera i en för barnet *typiskt sett skadlig miljö*, som t.ex. på en sexklubb eller för framställning av pornografiska bilder. Vad gäller sexuell posering som sker mot ersättning avses såväl ekonomisk ersättning som ersättning av annat slag – t.ex. kläder, smycken, alkohol eller narkotika. Ersättningen behöver inte ha lämnats till den unge, utan även sådana fall där ersättningen har lämnats helt eller delvis till någon annan omfattas. Som exempel på när bestämmelsen kan tillämpas har nämnts den som engagerar barnet för posering på t.ex. en sexklubb eller den som betalar för en enskild posering på en sådan klubb. Även det fallet där den person som avser att nyttja den sexuella poseringen låter någon annan betala för densamma omfattas av tillämpningsområdet.⁸⁴ Utanför det straffbara området faller däremot sådan frivillig medverkan som då t.ex. en pojkvän och en flickvän sexuellt poserar inför varandra i syfte att utforska sin sexualitet.⁸⁵

Tillägget att straffansvaret även omfattar den som *försätter ett barn i en situation som innebär sexuell posering* eller utnyttjar att ett barn av någon annan försätts i en situation som innebär sexuell posering infördes i samband med 2022 års reform. Straffansvaret omfattar fall då barnet förhållit sig passivt, t.ex. till följd av sömn, berusning, rädsla eller funktionsnedsättning, och därmed inte utfört eller medverkat i den sexuella poseringen.⁸⁶ I uttrycket *försätta* ligger ett krav på att gärningspersonen genom aktivt handlande får barnet att befinna sig i en situation som innebär sexuell posering. Med rekvisitet *utnyttjar* avses detsamma som i ovan behandlade första stycket första meningen. Straffansvaret träffar utnyttjande som sker i realtid i anslutning till att någon annan försätter barnet i en sexuell pose. Det kan exempelvis handla om att någon, på plats eller via en livesändning över internet, tar del av poseringen eller utnyttjar situationen för framställning av pornografisk bild.⁸⁷

I samband med 2022 års reform höjdes också straffminimum för utnyttjande av barn för sexuell posering från böter till fängelse. Det gjordes i syfte att höja straffnivån för brottet.⁸⁸ I förarbetena kon-

⁸⁴ Se a. prop. s. 146 och 147.

⁸⁵ Se a. prop. s. 101.

⁸⁶ Se prop. 2021/22:231 s. 89 och 90.

⁸⁷ Se a. prop. s. 90.

⁸⁸ Se a. prop. s. 89.

staterades att straffbestämmelsen på senare år hade fått förnyad aktualitet genom den tekniska utvecklingen och möjligheten till elektronisk kommunikation. Det var inte ovanligt med fall där barn förmås att posera framför en webbkamera efter instruktioner från gärningspersonen och inte sällan dokumenterades handlingen. Av studier framgick att en faktor som starkt påverkar barns mående är rädsla för att gärningspersonen ska sprida de fotografier eller filmer som personen har av dem. Regeringen konstaterade att barn som utnyttjas för sexuell posering riskerar att drabbas av såväl fysiska som psykiska skadeverkningar och att detta givetvis även gäller i de fall då gärningspersonen inte dokumenterat utan endast beskådat barnet. Mot den bakgrunden bedömde regeringen att böter inte kunde anses vara ett tillräckligt straff för något av de straffbara ageranden som ryms inom bestämmelsen.⁸⁹

Remissinstanserna *Inte din hora* och *Child10* hade motsatt sig förslaget om höjning av straffminimum och ansåg att kommersiellt utnyttjande av barn för sexuell posering i stället skulle inkorporeras i övriga sexualbrott mot barn. Regeringen fann därför anledning att framhålla att brottet utnyttjande av barn för sexuell posering inte främst tar sikte på sexuella handlingar utan kompletterar de övriga sexualbrotten genom att straffbelägga ett annat agerande. Vidare noterades att den utvidgning som samtidigt skulle ske av bestämmelserna om våldtäkt och sexuell övergrepp och motsvarande brott mot barn, för att skärpa straffansvaret för sexualbrott på distans, innebar att fler gärningar som typiskt sett även innefattar posering skulle komma att bli straffbara som t.ex. våldtäkt mot barn.⁹⁰

Ansvarsfrihetsregeln i 6 kap. 14 § brottsbalken är tillämplig för utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 8 § första stycket, då barnet inte fyllt 15 år, men inte för brott enligt andra stycket. Förutsättningen är att det är uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder och utveckling mellan gärningsman och offer. Ett typiskt fall där man enligt förarbetena kan tänka sig ansvarsfrihet är en 14-åring som poserar sexuellt för en partner.⁹¹

⁸⁹ Se a. prop. s. 59 och 60.

⁹⁰ Se a. prop. s. 60.

⁹¹ Se prop. 2004/04:45 s. 152.

3.3.5 Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

Den som, i annat fall än som avses förut i kapitlet, förmår ett barn som inte fyllt 18 år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms enligt 6 kap. 9 § brottsbalken för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år. Vad som nu har sagts gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

Bestämmelsen tar i första hand sikte på köp av sexuella handlingar av barn över 15 år. När det gäller barn under 15 år blir andra straffbestämmelser om sexualbrott tillämpliga, t.ex. *våldtäkt mot barn*.⁹²

Före 2005 års sexualbrottsreform dömdes den som genom att utlova eller ge ersättning skaffat eller försökt skaffa sig tillfälligt sexuell umgänge med någon under 18 år för *förförelse av ungdom* till böter eller fängelse i högst sex månader. 2005 infördes i stället en straffbestämmelse om *köp av sexuell handling av barn*. I syfte att skapa ett så heläckande straffrättsligt skydd som möjligt mot att ungdomar dras in i prostitution utvidgades då det kriminaliserade området. Det skedde dels genom att uttrycket *sexuellt umgänge* ersattes med uttrycket *sexuell handling*, dels genom att även köp av sexuella handlingar som sker under andra förhållanden än sådana som utgör rena prostitutionsförhållanden kom att omfattas. Det senare genom att ordet *tillfälligt* togs bort. Vidare utvidgades straffansvaret till att träffa även den som nyttjar den sexuella handlingen men låter någon annan betala för den.⁹³

I samband med reformen 2005 höjdes också maximistraftet från sex månaders fängelse till fängelse i två år. Det gjordes för att markera att köp av sexuella handlingar av barn generellt sett har ett högre straffvärde än motsvarande gärningar som riktar sig mot vuxna personer.⁹⁴

Straffbestämmelsen fick sin nuvarande brottsbeteckning *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2020. Samtidigt ändrades straffskalan så att minimistraftet höjdes från böter till fängelse och maximistraftet höjdes till fängelse i fyra år.⁹⁵

⁹² Se prop. 2021/22:231 s. 64.

⁹³ Se prop. 2004/05:45 s. 91, 92, 147 och 148.

⁹⁴ Se a. prop. s. 93 och 148.

⁹⁵ Se prop. 2018/19:157.

Den nya brottsbeteckningen syftade till att tydliggöra brottets allvar och särskilda beskaffenhet. Den skulle markera att ett köp av sexuell handling av en ung person aldrig får ses som en affärstransaktion mellan två jämbördiga parter.⁹⁶ Som skäl för att skärpa synen på brottet anförde regeringen bl.a. följande. Den tekniska utvecklingen med internets expansion och den utbredda användningen av datorer och andra tekniska hjälpmedel har väsentligt ökat möjligheterna för vuxna att i sexuella syften komma i kontakt med barn. Erfarenheter hos barn och unga av att ha sålt sexuella handlingar medför generellt sett omfattande skadeeffekter för dem. Aktuell forskning visar att de barn och ungdomar som utnyttjas i prostitution ofta har en problematisk livssituation med dålig psykisk hälsa, bristande vuxenkontakter och missbruk. Av utredningens redogörelse framgår att de sexuella handlingar som köpare efterfrågar av unga offer generellt sett är av ett mer hänsynslöst slag, eftersom de unga som säljer sex har betydligt svårare att sätta gränser än vuxna. De unga riskerar därmed att utnyttjas grovt. Det finns numera bättre kunskap om prostitutionens skadeverkningar för barn och unga och om utbredningen av försäljning av sex som ett led i ett självskadebeteende. Vid överväganden kring kriminaliseringen av köp av sexuell handling av barn är därför skyddsaspekterna för barnet särskilt framträdande. Även för det samhällseliga intresset av att motverka att barn utnyttjas genom köp av sexuella handlingar är kriminaliseringen av stor betydelse. Det är därför viktigt att det av lagstiftningen tydligt framgår att brottet är oacceptabelt och att det innebär en allvarlig kränkning av barnet.⁹⁷

Som skäl till skärpningen av straffskalan anförde regeringen att det fanns anledning att ännu tydligare markera att köp av sexuella handlingar av barn generellt sett har ett högre straffvärde än motsvarande handlingar som riktar sig mot vuxna. Det påpekades också att Sverige hade kritiserats av FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) för att inte se tillräckligt allvarligt på bl.a. köp av sexuell handling av barn och för att påföljderna för detta brott inte var proportionerliga (angående barnrättskommitténs, kritik se avsnitt 3.4.1).⁹⁸ Vidare konstaterade regeringen att brottet köp av sexuell handling av barn kan avse gärningar av mycket allvarligt slag. Det kan handla om att den som företar eller tål den sexuella handlingen befinner sig i en

⁹⁶ Se a. prop. s. 16 och 17.

⁹⁷ Se a. prop. s. 13.

⁹⁸ Se a. prop. s. 14 och 15.

mycket skyddslös eller annars mycket utsatt situation. Det kan också vara fråga om andra omständigheter som innebär att gärningen är av särskilt hänsynslös art. Enligt regeringens mening behövde det säkerställas att det finns ett tillräckligt utrymme i straffskalan för sådana särskilt allvarliga fall av köp av sexuell handling av barn.⁹⁹

I samband med lagändringen 2020 övervägdes också en gradindelning av brottet. 2014 års människohandelsutredning hade haft i uppdrag att bl.a. se över straffskalan för köp av sexuell handling av barn för att säkerställa att den motsvarar brottets allvar. Utredningen föreslog att brottet skulle gradindelas på så sätt att ett grovt brott skulle införas.¹⁰⁰ Vid bedömning av om brottet är grovt skulle enligt förslaget särskilt beaktas om barnet befunnit sig i en utsatt situation eller om gärningen annars varit av hänsynslös art.¹⁰¹ I likhet med sin inställning till motsvarande förslag till ändring i bestämmelsen om köp av sexuell tjänst (se avsnitt 3.3.8) ansåg regeringen emellertid att det saknades tillräckliga skäl att gradindela brottet. Vidare konstaterade regeringen att det inom ramen för det lagstiftningsärendet som var aktuellt saknades möjlighet att ta ställning till en lösning som en remissinstans, *Umeå tingsrätt*, hade förordat om att införliva brottet i någon annan straffbestämmelse om sexualbrott mot barn.¹⁰²

Genom 2022 års reform höjdes straffminimum för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling från allmänna fängelseminimum till fängelse i sex månader. Samtidigt infördes en särskild straffskala om fängelse i högst ett år för mindre grovt brott. Höjningen av straffminimum syftade till att höja straffnivån för brottet.¹⁰³ I motiven konstaterades att utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling alltid avser en *sexuell handling*, dvs. inte enbart en sexuell beröring eller kontakt av annat slag, vilket innebär att det ställs höga krav på gärningen för att straffansvar över huvud taget ska komma i fråga.¹⁰⁴ Regeringen instämde dock i vad riksdagen hade anfört i ett tillkännagivande¹⁰⁵ om att det kan finnas fall av köp av sexuell handling av barn som har ett lägre straffvärde än fängelse i sex månader. Som exempel nämndes fall där ersättning i någon form visserligen förekommit men där offret är nära 18 års ålder och skillnaden i ålder mellan offer och gärningsman är

⁹⁹ Se a. prop. s. 16.

¹⁰⁰ Se SOU 2016:42 s. 153–168.

¹⁰¹ Se a. SOU s. 170.

¹⁰² Se a. prop. s. 13 och 14.

¹⁰³ Se prop. 2021/22:231 s. 90.

¹⁰⁴ Se a. prop. s. 64.

¹⁰⁵ Se bet. 2017/18:JuU29 s. 26 och rskr. 2017/18:302.

liten och omständigheterna även i övrigt är sådana att straffvärdet är lågt. Enligt regeringen borde det därför, och för att tillgodose riksdagens tillkännagivande, införas en särskild straffskala på fängelse i högst ett år med avseende på brott som är att bedöma som mindre grova. Avsikten är att den särskilda straffskalan ska tillämpas endast i undantagsfall då omständigheterna klart avviker från vad som normalt är fallet.¹⁰⁶

Remissinstanserna *ECPAT*, *Svenska Föreningen för Barn- och Ungdomspsykiatri (SFBUP)*, *Inte din hora* och *Child10* hade framfört att straffskalan för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling borde skärpas så att den motsvarar straffskalorna för allvarligare sexualbrott. Mot den bakgrunden påpekade regeringen att den som köper sex av ett barn under 15 år kan dömas för bl.a. *våldtäkt mot barn* och att den som köper sex av ett barn som fyllt 15 år och som inte deltar frivilligt kan dömas för bl.a. *våldtäkt* och *oaktsam våldtäkt*. Regeringen konstaterade således att vid vissa allvarliga fall av utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling kan andra allvarligare sexualbrottsbestämmelser tillämpas.¹⁰⁷

I propositionen gjordes också uttalanden om brottets *art*. Regeringen konstaterade att utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling innefattar ett allvarligt angrepp på den personliga integriteten och att brotten framstår som särskilt angelägna att motverka. Barn riskerar i större utsträckning än tidigare att exploateras och utnyttjas i prostitution och människohandel när förövare hittar nya vägar och arenor att nå dem på nätet. Det handlar också om brottslighet som är svår att förebygga. Mot den bakgrunden ansåg regeringen att brottet, bortsett från de fall som bedöms som mindre grova, är av sådan art att det bör finnas en presumtion för att välja fängelse som påföljd (se 30 kap. 4 § andra stycket brottsbalken). Styrkan av fängelsepresumtionen måste emellertid bestämmas med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁰⁸

Det kan nämnas att Högsta domstolen i notisavgörandet NJA 2022 not N 5 – som meddelades dagen innan den nyss nämnda propositionen lämnades till riksdagen – kom fram till att det vid utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling finns en presumtion för fängelse med hänsyn till brottets art. Utifrån den då gällande straff-

¹⁰⁶ Se a. prop s. 65 och 90.

¹⁰⁷ Se a. prop s. 63–65.

¹⁰⁸ Se a. prop. s. s. 65 och 90.

skalan med 14 dagars fängelse som straffminimum skulle som utgångspunkt gälla att villkorlig dom i förening med samhällstjänst, trots brottslighetens art, kunde komma i fråga vid sådant brott om straffmättningsvärdet inte är högre än att det motsvarar fängelse i tre månader. Vid skyddstillsyn skulle det utrymmet vara något större. (Se p. 8 och 9 i avgörandet.)

Med *ersättning* avses här detsamma som när det gäller *utnyttjande av barn för sexuell posering och köp av sexuell tjänst*. Begreppet ersättning omfattar alltså förutom pengar även materiella saker, som t.ex. smycken, kläder, alkohol eller narkotika.¹⁰⁹ Ersättningen ska ha varit en förutsättning för att barnet ska ha utfört eller genomlidit den sexuella handlingen. Den behöver inte ha lämnats över i förväg, utan redan ett utlovande av ersättning är tillräckligt för straffansvar.¹¹⁰

I promemorian *Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften* (Ds 2007:13), som låg till grund för införandet av 6 kap. 10 a § brottsbalken (se avsnitt 3.3.7), påpekades att det för straffansvar när det gäller sexköp av barn – till skillnad från vad som gäller vid köp av sexuell tjänst av en vuxen person enligt 11 § – inte krävs att det är fråga om en tillfällig sexuell förbindelse av den karaktär som begreppet prostitution i allmänhet står för. Enligt vad som angavs i promemorian avser 9 § även sexuella handlingar som sker inom ramen för en relation som bygger på förutsättningen att pengar, smycken, kläder eller andra ersättningsformer utgår till den unge.¹¹¹ Att avsikten varit att sådana förfaranden ska omfattas av straffansvaret framgår också i viss mån av förarbetena till den tidigare bestämmelsen om *köp av sexuell handling av barn*.¹¹² Som framgått ovan gjordes vid införandet av den bestämmelsen en utvidgning av det kriminaliserade området till att även avse andra situationer än rena prostitutionsförhållanden. I propositionen gjordes uttalanden om ungas väg in i prostitution. Det konstaterades i det avseendet att redan i de sexuella relationer som kan förekomma innan man kan tala om egentlig prostitution har sexualiteten inte sällan fått en varukaraktär i den betydelsen att den byts mot t.ex. materiella ting som kläder och smycken. Som ett annat exempel på situationer som i förlängningen kan leda den unge in i prostitution, och som skulle omfattas av kriminaliseringen, nämns

¹⁰⁹ Se prop. 2004/04:45 s. 104 och 148.

¹¹⁰ Se a. prop. s. 92 samt Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 6 kap. 9 §.

¹¹¹ Se Ds 2007:13 s. 55 och 56.

¹¹² Se prop. 2004/05:45 s. 92 och SOU 2001:14 s. 254 och 255.

des att någon drar fördel av en ung persons svaghet eller bristande mognad och mot ersättning lockar, förleder och utnyttjar honom eller henne i sexuellt syfte.¹¹³

3.3.6 Sexuellt ofredande mot barn och sexuellt ofredande

Den som, i annat fall än som avses förut i kapitlet, sexuellt berör ett barn under 15 år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms enligt 6 kap. 10 § brottsbalken för *sexuellt ofredande mot barn* till fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som begår en gärning enligt andra stycket mot ett barn under 15 år. Av andra stycket följer att den som, i annat fall än som avses förut i kapitlet, blottar sig för någon annan på ett sätt som är ägnat att väcka obehag eller annars genom ord eller handlande ofredar en person på ett sätt som är ägnat att kränka personens sexuella integritet döms för *sexuellt ofredande* till böter eller fängelse i högst två år.

Om ett brott som avses i första stycket är grovt, döms för *grovt sexuellt ofredande mot barn* till fängelse i lägst sex månader och högst tre år. Om ett brott som avses i andra stycket är grovt, döms för *grovt sexuellt ofredande* enligt samma straffskala. Vid bedömningen av om ett brott är grovt ska det särskilt beaktas om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till offrets låga ålder eller någon annan omständighet visat särskild hänsynslöshet.

När brottsbalken trädde i kraft 1965 reglerades handlingar som i dag omfattas av sexuellt ofredande av straffbestämmelsen om *otuktigt beteende*. För otuktigt beteende dömdes dels den som berörde ett barn under 15 år på ett sedlighetssårande sätt, dels den som blottade sig för annan på ett sätt som var ägnat att väcka anstöt eller annars genom ord eller handling som uppenbart sårade tukt och sedlighet uppträdde anstötligt mot annan. Som framgått av avsnitt 3.2 ändrades brottsbeteckningen till sexuellt ofredande i samband med 1984 års reform.¹¹⁴ Bestämmelsen om sexuellt ofredande, som utgjort en nedre gräns för vad som är straffbelagt som sexualbrott, har därefter förändrats genom ett flertal lagändringar.¹¹⁵

¹¹³ Se a. prop. a.s.

¹¹⁴ Se prop. 1983/84:105.

¹¹⁵ Se SOU 2021:43 s. 178–183.

Sedan den 1 augusti 2022 (prop. 2021/22:231) är paragrafen uppdelad i en bestämmelse som avser sexuellt ofredande mot barn under 15 år (första stycket) och en bestämmelse som avser sexuellt ofredande i övriga fall (andra stycket). I samband med den lagändringen togs böter bort från straffskalan för sexuellt ofredande mot barn och de särskilda straffskalorna och brottsbeteckningarna för brott som bedöms som grova infördes.

Med *sexuell beröring* i första stycket förstås andra sexuella beröringar än sådana som innefattas i begreppet sexuell handling, dvs. andra sexuella beröringar än sådana som kan utgöra våldtäkt eller sexuellt övergrepp eller motsvarande brott mot barn. Gärningen kan bestå i att sexuellt beröra ett barn på ett mindre varaktigt eller närgånget sätt än vad som krävs för att en sexuell handling ska föreligga.¹¹⁶

Bedömningen av om en handling enligt andra stycket varit *ägnad att kränka den sexuella integriteten* ska göras objektiverat och utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Av betydelse vid den bedömningen är exempelvis vem som företar handlingen, mot vem den riktas samt i vilken miljö och i vilket sammanhang som gärningen sker. En och samma handling kan vara ägnad att kränka ett barns sexuella integritet men inte en vuxens.¹¹⁷

Syftet med att brotten gradindelades var att skapa förutsättningar för domstolarna i att ökad utsträckning beakta försvårande omständigheter och således göra mer nyanserade bedömningar av straffvärdet. Därmed skulle en skärpt reaktion för de allvarligaste och mest hänsynslösa gärningarna åstadkommas. I propositionen nämndes att allvarliga fall av sexuellt ofredande kan handla om kvalificerade sexuella beröringar som dock inte är att bedöma som sexuella handlingar, såsom beröring av könsorgan, stjärt eller bröst. Det angavs också kunna handla om gärningar som inte innefattar sexuella beröringar men som ändå är allvarliga. Vidare konstaterade regeringen att det i praxis förekommer omständigheter som t.ex. betvingande, förnedrande inslag, att målsäganden varit ung eller i en utsatt situation och att fler än en gärningsman deltagit i kränkningen. Exempelvis nämndes ett fall där tre gärningsmän tillsammans och i samförstånd kvällstid i en skogs-dunge utsatt en ensam ung flicka för sexuellt ofredande genom att hålla fast henne, ta på hennes bröst och med händerna ta innanför hennes byxor. Det nämndes också ett fall där en gärningsman suttit

¹¹⁶ Se prop. 2021/22:231 s. 66.

¹¹⁷ Se a. prop. s. 70 och 73.

gränslösa över en yngre målsägande och fått utlösning i målsägandens ansikte.¹¹⁸

Uttrycket *särskild hänsynslöshet* som kvalifikationsgrund för grovt brott omfattar, enligt vad som angavs i propositionen, en mängd tänkbara försvårande beteenden, såväl sådana som är hänförliga till offrets situation som sådana som är hänförliga till karaktären av angreppet. Gärningspersonen kan t.ex. anses ha agerat särskilt hänsynslöst om denne har utnyttjat att offret befunnit sig i en utsatt situation eller skyddslös ställning eller om offret var i beroendeställning till gärningspersonen. Offrets låga ålder är ett i lagtexten särskilt angivet exempel på en omständighet som kan medföra att gärningspersonen ska anses ha visat särskild hänsynslöshet. Låg ålder hos offret kan tala för att det varit fråga om särskild hänsynslöshet även när brottet riktats mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år. I de fall det varit fråga om sexuella beröringar bör enligt författningskommentaren offrets ålder tillmätas större betydelse ju yngre offret är.¹¹⁹

Grovt sexuellt ofredande mot barn och grovt sexuellt ofredande är, enligt vad som angavs i propositionen, brottslighet av sådan *art* att det bör finnas en presumtion för att välja fängelse som påföljd. Styrkan i fängelsepresumtionen måste dock avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.¹²⁰

I samband med 2022 års lagändringar hade flera remissinstanser framhållit att det är viktigt att även barn i åldern 15–17 år har ett starkt och tydligt straffrättsligt skydd mot sexuella ofredanden. Regeringen konstaterade emellertid att det inte är möjligt att ge denna åldersgrupp samma särbehandling som barn under 15 år. Detta då det inte finns, och inte heller bör finnas, något absolut förbud mot att sexuellt beröra en person som uppnått åldern för sexuellt självbestämmande eller mot att förmå en sådan person att företa eller delta i handlingar med sexuell innebörd. Regeringen ansåg att såväl barn under 15 år som barn över 15 år genom bestämmelserna om sexuellt ofredande mot barn och sexuellt ofredande ges ett starkt och tydligt straffrättsligt skydd mot sexuella ofredanden.¹²¹

¹¹⁸ Se a. prop. s. 73 och 74.

¹¹⁹ Se a. prop. s. 75, 76 och 92.

¹²⁰ Se a. prop. s. 76, 77 och 92.

¹²¹ Se a. prop. s. 68, 72 och 73.

3.3.7 Kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte

Den som, i syfte att mot ett barn under 15 år begå en gärning för vilken straff föreskrivs i 4, 5, 6, 8 eller 10 §, föreslår en träff eller stämmer träff med barnet, döms enligt 6 kap. 10 a § brottsbalken för *kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte* till böter eller fängelse i högst två år.

Som framgått av avsnitt 3.2 tillkom brottet *kontakt med barn i sexuellt syfte* den 1 juli 2009. Brottet, som i vardagligt tal också benämns grooming, tog sikte på kontakter med barn under 15 år, exempelvis genom internet, som syftade till att möjliggöra sexuella övergrepp vid ett fysiskt sammanträffande med barnet. För straffansvar krävdes att gärningspersonen, i syfte att begå vissa gärningar enligt 6 kap. brottsbalken mot barnet, träffat en överenskommelse med barnet om ett sammanträffande samt därefter vidtagit någon åtgärd som var ägnad att främja att ett sådant sammanträffande kom till stånd. Att förebygga och förhindra att barn under 15 år utsätts för sexuella övergrepp vid fysiska sammanträffanden ansågs ha blivit särskilt viktigt med hänsyn till den tekniska utvecklingen och de nya möjligheter till elektronisk kommunikation som den medfört.¹²²

ECPAT Sverige och *Föreningen Svenska UNICEF-kommittén* hade i sina remissvar framfört att kriminaliseringen även borde omfatta kontakter med barn i åldersgruppen 15–18 år. De hade i det avseendet hänvisat till artikel 34 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) samt dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (se avsnitt 3.4.1). Regeringen konstaterade emellertid att det förhållandet att den sexuella självbestämmanderätten i Sverige infaller vid 15 års ålder svårligen låter sig förenas med en kriminalisering som omfattar kontakter med barn ända upp till 18 år. En sådan skulle nämligen innebära att frågan om den eventuella efterföljande handlingens karaktär av legitim eller straffbar handling i de flesta fall blir beroende av den unges inställning och vilja. Regeringen ansåg därför att bestämmelsens tillämpningsområde borde begränsas till gärningar som riktas mot barn under 15 år. En sådan ordning bedömdes inte strida mot barnkonventionen eller dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.¹²³

¹²² Se prop. 2008/09:149 s. 18–20.

¹²³ Se a. prop. s. 21 och 27.

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2018 skärptes straffansvaret på så sätt att ansvar inträder redan när en vuxen eller annan straffmyndig person föreslår en träff för ett barn under 15 år eller stämmer träff med barnet i syfte att begå en gärning av det nämnda slaget. Det skulle inte längre krävas någon ytterligare åtgärd som är ägnad att främja att en sådan träff kommer till stånd.¹²⁴ Vidare ändrades brottsbeteckningen till *kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte*. Detta för att på ett tydligare sätt beskriva vilka gärningar som omfattas av straffbestämmelsen.¹²⁵ Samtidigt höjdes också maximistraffet för brottet från fängelse i ett år till fängelse i två år. Höjningen gjordes för att skapa utrymme för att värdera de allvarligaste kontaktbrotten högre än vad den tidigare straffskalan gav möjlighet till, men syftade inte till någon generell straffskärpning.¹²⁶

Med *träff* avses såväl ett fysiskt sammanträffande som ett möte via ett tekniskt hjälpmedel. Gärningspersonens syfte med en sådan träff ska vara att begå något av de i paragrafen uppräknade sexualbrotten mot barnet. Beträffande syftet förutsätts direkt uppsåt. Det är fråga om ett så kallat överskjutande uppsåt, vilket innebär att brottet fullbordas fastän något sexualbrott inte kommit till stånd, förutsatt att övriga förutsättningar är uppfyllda.¹²⁷

Med uttrycket *föreslår en träff* avses att gärningspersonen på något sätt väcker frågan om att han eller hon och barnet ska träffas på viss tid och plats. Uttrycket omfattar också ett förslag om en träff genom ett tekniskt hjälpmedel t.ex. på ett chattforum. Det måste även i det senare fallet röra sig om ett konkret och preciserat förslag. Ett allmänt uttryckt önskemål om fortsatta kontakter är inte tillräckligt. Vidare förutsätter straffansvaret att förslaget lämnats till ett eller flera specifika barn.¹²⁸

Det är även straffbart att *stämna träff* med ett barn i syfte att begå något av de uppräknade brotten mot barnet. Det saknar betydelse om initiativet att träffas kommit från gärningspersonen eller barnet och straffansvar inträder även om barnet inte haft för avsikt att träffa gärningspersonen. Med rekvisitet avses att gärningspersonen och barnet kommer överens om att träffas på viss tid och plats eller, när

¹²⁴ Se prop. 2016/17:214 s. 11–14.

¹²⁵ Se a. prop. s. 14 och 15.

¹²⁶ Se a. prop. s. 15 och 16.

¹²⁷ Se a. prop. s. 18 samt prop. 2008/09:149 s. 46.

¹²⁸ Se prop. 2016/17:214 s. 18.

det gäller en träff genom ett tekniskt hjälpmedel, på t.ex. ett visst forum.¹²⁹

Straffansvaret avseende kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte omfattar inte kontakter som syftar till att förmå ett barn att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling på sätt som anges i 6 kap. 9 § om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*. Skälet till detta är att bestämmelsen i 9 §, som framgått av avsnitt 3.3.5, i praktiken främst blir tillämplig i fråga om barn mellan 15 och 18 år. När det gäller barn under 15 år blir andra straffbestämmelser om sexualbrott tillämpliga, t.ex. *våldtäkt mot barn*, eftersom 9 § uttryckligen är subsidiär till de tidigare bestämmelserna i 6 kap.¹³⁰

Straffansvaret enligt 10 a § omfattar inte heller handlingar som syftar till att främja eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttja att ett barn har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning på det sätt som avses i 12 § om *koppleri*.¹³¹

Den särskilda ansvarsfrihetsregeln i 6 kap. 14 § är tillämplig i fråga om kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte. Förutsättningen för detta är att den åsyftade gärningen antingen varit *sexuellt utnyttjande av barn* enligt 5 §, *sexuellt övergrepp mot barn* enligt 6 § andra stycket, *utnyttjande av barn för sexuell posering* enligt 8 § första stycket eller *sexuellt ofredande mot barn* enligt 10 § första stycket första meningen och att denna gärning, om den hade fullbordats, uppenbarligen inte skulle ha inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder och utveckling mellan gärningsman och offer (14 § andra stycket).

3.3.8 Köp av sexuell tjänst

Den som, i annat fall än som avses förut i kapitlet, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms enligt 6 kap. 11 § brottsbalken för *köp av sexuell tjänst* till fängelse i högst ett år. Vad som nu sagts gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

Straffbestämmelsen om köp av sexuell tjänst infördes den 1 januari 1999 genom lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster

¹²⁹ Se a. prop. s. 18.

¹³⁰ Se prop. 2008/09:149 s. 30.

¹³¹ Se a. prop. s. 30.

(sexköpslagen).¹³² Dessförinnan var köp av sexuella tjänster straffbart endast när det var fråga om att någon mot ersättning sökte skaffa sig tillfälliga sexuella förbindelser från någon som inte fyllt 18 år. Även koppleri var straffbart.

I samband med 2005 års sexualbrottsreform införlivades straffbestämmelsen om köp av sexuell tjänst i 6 kap. 11 § brottsbalken.¹³³

Med *ersättning* avses såväl ekonomisk ersättning som ersättning av annat slag, t.ex. alkohol eller narkotika. Även den som erbjuder ersättning men som sedan inte erlagger den utlovade ersättningen får anses ha skaffat sig den tillfälliga sexuella förbindelsen mot ersättning, om den utlovade ersättningen var en förutsättning för den sexuella förbindelsen. Med *sexuell förbindelse* avses främst samlag, men det räcker även med annat sexuell umgänge.¹³⁴

Enligt vad regeringen uttalade i samband med att brottet fördes in i brottsbalken bör varje köp av en sexuell förbindelse av en prostituerad anses som en *tillfällig* sexuell förbindelse, även om en köpare vid flera tillfällen eller regelmässigt köper sexuella tjänster av samma prostituerad. Regeringen övervägde då om ordet *tillfällig* borde tas bort för att tydliggöra att stamkunders köp av sexuella tjänster av prostituerade bör omfattas av lagen. Enligt regeringen fanns det emellertid skäl som talade däremot. Ett sådant skäl angavs vara att det inte skulle bli lika tydligt att mer stadigvarande förbindelser – såsom inom ett äktenskap eller ett samboförhållande – inte omfattas av straffbestämmelsen.¹³⁵ För straffansvar krävs inte att den som säljer den sexuella tjänsten lever som prostituerad utan det kan röra sig om ett enstaka tillfälle där personen säljer en sexuell tjänst.¹³⁶

Den 1 juli 2011 höjdes maximistraffet för köp av sexuell tjänst från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.¹³⁷ Bakgrunden till straffskärpningen var att en utvärdering av tillämpningen av förbudet mot köp av sexuell tjänst hade visat att det fanns en stor likformighet när det gällde bedömningen av straffvärde och påföljdsval. Sedan Högsta domstolen 2001 prövat frågan om straffmätning för ett köp av sexuell tjänst (se NJA 2001 s. 527) hade mer än 85 procent av alla lagföringar för brottet medfört påföljden 50 dagsböter och i

¹³² Se prop. 1997/98:55 där bakgrunden till kriminaliseringen av sexköp och skäl för respektive emot en sådan kriminalisering diskuteras ingående.

¹³³ Se prop. 2004/05:45.

¹³⁴ Se prop. 1997/98:55 s. 136.

¹³⁵ Se prop. 2004/05:45 s. 105 och 106.

¹³⁶ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 6 kap. 11 §.

¹³⁷ Se prop. 2010/11:77.

domarna hade sällan redovisats några förmildrande eller försvårande omständigheter.¹³⁸

Syftet med höjningen av straffmaximum var att skapa ytterligare utrymme för en mer nyanserad bedömning av straffvärdet vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst. Som exempel på när det finns anledning att se allvarligare på brottet än vad som dittills varit fallet angavs situationer där det enskilda köpet av en sexuell tjänst bär tydliga likheter med sexualbrott av mer allvarligt slag. Som ytterligare exempel angavs att den som utför en sexuell tjänst befinner sig i en skyddslös eller annars utsatt situation, t.ex. på grund av en beroendeställning, ett psykiskt funktionshinder eller märkbar alkohol- eller annan drogpåverkan eller att han eller hon är ett offer för människohandel eller annan liknande organiserad brottslighet.¹³⁹

I samband med höjningen av straffmaximum övervägdes också en gradindelning av brottet. Regeringen ansåg dock att en sådan indelning skulle ha flera nackdelar. Det anfördes bl.a. att det med en sådan lösning skulle finnas risk för att resurser enbart skulle satsas på mera straffvärda fall, att färre brott totalt sett skulle beivras och att den attitydpåverkande effekten på sikt skulle minska. Vidare framhölls att en gradindelning väcker frågor av systematisk och lagteknisk karaktär, i första hand i förhållande till köp av sexuell handling av barn men också till andra sexualbrott.¹⁴⁰ Lagrådet förordade att regeringen, utan en samtidig gradindelning, skulle pröva att komplettera lagtexten med exempel på försvårande omständigheter alternativt ändra gärningsbeskrivningarna för andra sexualbrott så att de täckte de straffvärda fall av sexköp som avsågs med lagförslaget. Inte heller dessa förslag ansåg regeringen dock lämpliga.¹⁴¹ Samtidigt övervägdes frågan om att undanta brottet köp av sexuell tjänst från kravet på *dubbel straffbarhet*¹⁴² men regeringen bedömde att det saknades tillräckliga skäl för ett sådant undantag.¹⁴³

I samband med den nämnda lagändringen konstaterade regeringen för övrigt att köp av sexuell tjänst kan utgöra såväl ett brott mot person som ett brott mot allmän ordning och att den som har utfört en sexuell tjänst därmed, beroende på omständigheterna kan

¹³⁸ Se SOU 2010:49 s. 216.

¹³⁹ Se a. prop. s. 7 och 8.

¹⁴⁰ Se a. prop. s. 10.

¹⁴¹ Se a. prop. a.s.

¹⁴² Jfr avsnitt 3.3.13.

¹⁴³ Se a. prop. s. 11–14.

vara att anse som målsägande i ett mål om brott mot förbudet mot köp av sexuell tjänst.¹⁴⁴

2014 års människohandelsutredning hade i uppdrag att bl.a. utvärdera vilket genomslag 2011 års höjning av straffmaximum för köp av sexuell tjänst hade fått. I delbetänkandet SOU 2016:42 konstaterade utredningen att det var mycket ovanligt att påföljden bestämdes till något annat än dagsböter och att den vanligaste påföljden för ett enskilda fall av köp av sexuell tjänst fortfarande var 50 dagsböter. Något genomslag av 2011 års höjning av straffmaximum bedömdes alltså inte ha skett. Utredningen anförde även att det var ovanligt att förmildrande eller försvårande omständigheter redovisades.¹⁴⁵ Också regeringen bedömde att straffbestämmelsen i praktiken inte hade kommit att tillämpas på ett sådant sätt som avsågs med lagändringen 2011 och ansåg att valet av påföljd för köp av sexuell tjänst fortfarande i alltför hög utsträckning följde en schablon samt att förekomsten av försvårande omständigheter beaktades alltför sällan. Regeringen anslöt sig därför till utredningens bedömning att det fanns ett behov av åtgärder för att åstadkomma en mer nyanserad bedömning av straffvärdet vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst. Enligt regeringen fick emellertid straffskalans yttre ramar anses ge ett tillräckligt utrymme för sådana nyanserade bedömningar, varför dessa borde vara oförändrade.¹⁴⁶

Utredningen hade föreslagit att brottet skulle gradindelas så att det infördes ett brott som benämndes grovt köp av sexuell tjänst. Vid gradindelningen skulle enligt förslaget särskilt beaktas om den som har utfört den sexuella tjänsten befunnit sig i en utsatt situation eller om gärningen annars varit av hänsynslös art. Syftet var att bl.a. träffa situationer där någon är offer för människohandel eller annan liknande organiserad brottslighet.¹⁴⁷

Ett flertal remissinstanser hade emellertid invänt att en gradindelning av brottet kunde medföra påtagliga olägenheter, inte minst eftersom en sådan skulle riskera leda till att rättsväsendets resurser huvudsakligen satsades på de mer straffvärda fallen och att färre brott totalt sett skulle beivras. Regeringen ansåg sammantaget även vid detta tillfälle att det inte var lämpligt att gradindela brottet. Någon ändring av straffbestämmelsen genomfördes därför inte. Enligt regeringen skulle mer nyanserade bedömningar av straffvärdet vid allvarliga fall av

¹⁴⁴ Se a. prop. s. 14–15.

¹⁴⁵ Se SOU 2016:42 s. 88–91.

¹⁴⁶ Se prop. 2018/19:157 s. 7–9.

¹⁴⁷ Se a. SOU s. 93–98.

brottet i stället åstadkommas genom andra åtgärder, såsom informations- och utbildningsinsatser till bl.a. de brottsbekämpande myndigheterna samt utvecklande av arbetsmetoderna. I det avseendet påpekade regeringen att utredningen vid sin genomgång av praxis och förundersökningar avseende lagförda köp av sexuell tjänst hade funnit att försvårande omständigheter hade kunnat utredas och åberopas av polis och åklagare i betydligt fler fall än vad som skett. Som förklaring till den uppkomna situationen hade framförts att det till stor del är en resursfråga. Vidare hade bristande utbildning och information angetts som skäl.¹⁴⁸

Vid bedömningen av behovet av ändringar i bestämmelsen om köp av sexuell tjänst beaktade regeringen också de ändringar i lagstiftningen om sexualbrott som trädde i kraft den 1 juli 2018 (prop. 2017/18:177).¹⁴⁹ I förarbetena till de ändringarna angavs att ett konkret fall där det utvidgade straffansvaret för *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp* kan komma att aktualiseras är vid människohandel som syftar till prostitution (se avsnitt 3.3.12). Vidare konstaterades i samband 2018 års reform att den nya regleringen, tillsammans med införandet av ett oaktsamhetsansvar, kunde komma att leda till att sexköpare i större utsträckning än i tidigare döms för våldtäkt eller sexuellt övergrepp i stället för köp av sexuell tjänst. En följd av en sådan förändring skulle vara att betydligt mer kännbara straff än vad som gällde vid köp av sexuell tjänst skulle komma att dömas ut.¹⁵⁰

Den nuvarande straffskalan för köp av sexuell tjänst infördes den 1 augusti 2022 då minimistraffet höjdes från böter till fängelse.¹⁵¹ Regeringen konstaterade i propositionen att böter aldrig kan anses vara en tillräcklig påföljd för köp av sexuell tjänst, utan att straffvärdet för brottet alltid ligger på fängelsenivå. Två remissinstanser hade framfört att det borde övervägas om brottet ska utgöra ett så kallat artbrott. Regeringen konstaterade i det avseendet att förekomsten av sexköp visserligen utgör ett allvarligt problem och att det är fråga om brottslighet som det ter sig särskilt angeläget att motverka. Enligt regeringen fanns det emellertid inte tillräckliga skäl att uttala att det med hänsyn till brottslighetens art bör finnas en presumtion för att välja fängelse som påföljd.¹⁵²

¹⁴⁸ Se a. prop. s. 8–11.

¹⁴⁹ Se prop. 2018/19:157 s. 10.

¹⁵⁰ Se prop. 2017/18:177 s. 39.

¹⁵¹ Se prop. 2021/22:231.

¹⁵² Se a. prop. s. 61–63.

3.3.9 Koppleri

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning döms enligt 6 kap. 12 § brottsbalken för *koppleri* till fängelse i högst fyra år. Straffbestämmelsen om koppleri innehåller även bestämmelser om lägenhetsupplåtares ansvar i vissa fall när lägenheten används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Är ett koppleribrott att anse som grovt, döms för *grovt koppleri* till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Vid brottsbalkens tillkomst fanns en bestämmelse om koppleri som omfattade gärningar bestående i bl.a. att vanemässigt främja eller utnyttja annans otuktiga levnadssätt eller att för att bereda sig vinning främja eller utnyttja annans otuktiga levnadssätt.¹⁵³

1984 utvidgades tillämpningsområdet genom att bestämmelserna om lägenhetsupplåtares ansvar lades till. Samtidigt infördes en särskild paragraf för grovt koppleri.¹⁵⁴

I samband med 2005 års reform sammanfördes, som framgått av avsnitt 3.2, bestämmelserna om koppleri och grovt koppleri till en ny paragraf. Tillämpningsområdet för grovt koppleri utvidgades till att, utöver fall av hänsynslöst utnyttjande av annan, även omfatta brott som avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller medfört betydande vinning. Syftet var att fånga upp sådan verksamhet som bedrivits under förhållanden likartade dem som omfattas av straffbestämmelsen i 4 kap. 1 a § brottsbalken om människohandel (se avsnitt 3.3.12) men där någon otillbörlig påverkan inte kunnat visas. Straffmaximum för det grova brottet höjdes samtidigt från sex till åtta års fängelse.¹⁵⁵

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2018 skärptes maximistraffet för det grova brottet ytterligare till nuvarande tio år i syfte att skapa ytterligare utrymme i straffskalan för de särskilt hänsynslösa fallen.¹⁵⁶ Remissinstanserna *Kvinnofronten* och *Unizon* hade

¹⁵³ Se prop. 1983/84:105 s. 40 och NJA II 1962 s. 188–191.

¹⁵⁴ Se a. prop. s. 6, 37 och 40–43.

¹⁵⁵ Se prop. 2004/05:45 s. 111–113.

¹⁵⁶ Se prop. 2017/18:123.

förespråkade en skärpning också av minimistraftet för brott av normalgraden. Regeringen ansåg dock att det straffet inte borde höjas.¹⁵⁷

Ett sätt att *hänsynslöst utnyttja* en annan person kan vara att använda sig av eller åstadkomma ett drogberoende hos denne för att förmå honom eller henne att prostituera sig till vinning för gärningspersonen. Ett annat sätt kan vara att utsätta en person för misshandel i syfte att få honom eller henne att inleda eller fortsätta en verksamhet som prostituerad.¹⁵⁸

Främjande av annans prostitution kan ske på många olika sätt. Det kan t.ex. ske genom att någon upplåter lokal att användas för prostitution eller lämnar anvisningar till prostituerades adresser. Även psykisk påverkan som inte är alltför obetydlig och som leder till att den andre beslutar sig för att börja eller fortsätta med prostitution kan utgöra främjande. För straffbarhet krävs inte att gärningspersonens åtgärd i det enskilda fallet har lett till att annan person har haft prostitutionskontakter. Om övriga förutsättningar är uppfyllda är det tillräckligt att gärningspersonen genom sin handling har skapat möjlighet eller underlättat för den andra personen att ha tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.¹⁵⁹

Med uttrycket *ekonomiskt utnyttjar* avses att gärningspersonen på något sätt tillgodogör sig delar av den prostituerades inkomster. Kravet på att det ska vara fråga om ett *otillbörligt* ekonomiskt utnyttjande är i regel uppfyllt om någon på annans prostitution skaffar sig fördelar utan vederlag eller mot vederlag som står i missförhållande till vad han eller hon själv presterat. Ett sådant typfall där gärningspersonen inte aktivt främjar annans prostitution men ändå utnyttjar att annan prostituerar sig är när en person, som sammanbor eller är gift med en prostituerad, låter sig underhållas av denne. Något krav på att utnyttjandet sker regelbundet uppställs inte. Även den som vid ett enstaka tillfälle ekonomiskt utnyttjar en prostituerad otillbörligt kan alltså göra sig skyldig till koppleri.¹⁶⁰ Som framgår av lagtexten måste det emellertid vara fråga om *flera sexuella förbindelser* som främjas eller utnyttjas. Främjandet eller utnyttjandet ska alltså i någon mån ha satts i system. Avsikten har varit att från tillämpningsområdet för koppleri-bestämmelsen undanta sådana situationer då någon vid ett enstaka tillfälle exempelvis förmedlar kontakt med en prostituerad genom

¹⁵⁷ Se a. prop. s. 30–32.

¹⁵⁸ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 6 kap. 12 §.

¹⁵⁹ Se prop. 2004/05:45 s. 108 samt prop. 1983/84:105 s. 57.

¹⁶⁰ Se prop. 2004/05:45 s. 108.

att lämna över ett telefonnummer eller då en taxichaufför på begäran av en kund kör denne till en gata där kunden kan få kontakt med en prostituerad.¹⁶¹

3.3.10 Oaktsamhetskravet gällande målsägandens ålder vid sexualbrott mot barn

Som framgått ovan är en förutsättning för att de straffbestämmelser i 6 kap. brottsbalken som gäller barn ska vara tillämpliga att den som utsätts för brottet är under en viss ålder. Den åldersgräns som är av betydelse är vanligen 15 år men i vissa fall 18 år.

Huvudregeln är att det krävs uppsåt för att någon ska kunna fällas till ansvar för brott enligt brottsbalken men om det särskilt föreskrivs något annat gäller det (1 kap. 2 § första stycket brottsbalken). När det gäller sexualbrott mot barn finns ett sådant undantag i 6 kap. 13 § brottsbalken. Av den bestämmelsen framgår att även en gärningsperson som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte uppnått en viss föreskriven ålder ska dömas till ansvar för brott enligt kapitlet.

Bestämmelsen i 6 kap. 13 § innebär alltså ett undantag från kravet på uppsåt i förhållande till den ålder som ett barn som är offer för ett sexualbrott har uppnått. Det är tillräckligt att gärningspersonen varit oaktsam i förhållande till denna omständighet. De bestämmelser som föreskriver ansvar för gärning som någon begår mot en person under en viss ålder finns i 6 kap. 4–6 och 8–10 a §§ brottsbalken. Det handlar alltså om brotten *våldtäkt mot barn*, *grov våldtäkt mot barn*, *sexuellt utnyttjande av barn*, *sexuellt övergrepp mot barn*, *grovt sexuellt övergrepp mot barn*, *utnyttjande av barn för sexuell posering*, *grovt utnyttjande av barn för sexuell posering*, *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*, *sexuellt ofredande mot barn*, *grovt sexuellt ofredande mot barn* samt *kontakt för att träffa ett barn i sexuell syfte*.

För det fall att sådan oaktsamhet som avses i 6 kap. 13 § inte kan visas kan bestämmelser i 6 kap. som inte har sådana ålderskrav komma att tillämpas i stället. Exempelvis kan den som åtalas för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* och som inte funnits ha varit oaktsam beträffande omständigheten att den unge var under 18 år i stället dömas för *köp av sexuell tjänst*.

¹⁶¹ Se a. prop. s. 110 och 111 samt prop. 1983/84 :105 s. 57 och 58.

En reglering med ett oaktsamhetskrav infördes i samband med brottsbalkens tillkomst. Bakgrunden till införandet och de motiv som låg bakom beskrivs i delbetänkandet *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling m.m.* av 2014 års människohandelsutredning.¹⁶² I betänkandet beskrivs också vissa allmänna utgångspunkter rörande sexualbrott mot barn (avsnitt 5.2) och straffrättsliga principer rörande personligt ansvar (avsnitt 5.3). Vidare redogörs för bl.a. vissa andra straffbestämmelser där oaktsamhet kan leda till ansvar (avsnitt 5.6) och för jämförlig lagstiftning i några utvalda länder (avsnitt 5.7).

Genom lagändringar 1984, 1998 och 2005 har regleringen justerats, i huvudsak språkligt.¹⁶³ I samband med 2005 års reform anförde flera remissinstanser, bl.a. *Rädda Barnen*, *RFSU* och *Föreningen Svenska UNICEF-kommittén*, att det borde övervägas om inte en gärningsperson alltid ska dömas till ansvar när brottet riktar sig mot ett barn som inte har uppnått den ålder som föreskrivs. Regeringen delade inte denna uppfattning utan anförde att ett införande av straffrättsligt ansvar som är oberoende av uppsåt eller oaktsamhet, dvs. ett närmast strikt ansvar, skulle strida mot grundläggande straffrättsliga principer och därför inte kunde komma i fråga. Den bedömning som gjordes var att bestämmelsen skulle kvarstå i princip oförändrad.¹⁶⁴ Också i samband med att brottet *kontakt med barn i sexuellt syfte* infördes konstaterade regeringen att ett strikt ansvar med avseende på barnets ålder inte kunde komma i fråga.¹⁶⁵

Av de ursprungliga förarbetena till 6 kap. 13 § framgår att bestämmelsen var avsedd att tillämpas med stor försiktighet och att det för straffansvar skulle ställas krav på en tämligen hög grad av oaktsamhet.¹⁶⁶ Till ansvar skulle inte dömas om barnet hade en kroppsutveckling som var naturlig för den som klart passerat åldersgränsen, förutsatt att inte heller omständigheterna i övrigt gav gärningspersonen anledning att vara på sin vakt. Det var alltså i gränsfallen som gärningspersonen inte skulle kunna undgå ansvar genom att hänvisa till att han eller hon inte haft säker kännedom om barnets verkliga ålder.¹⁶⁷

¹⁶² Se SOU 2016:42 s. 208–210.

¹⁶³ Se prop. 1983/84:105, prop. 1997/98:55 samt prop. 2004/05:45.

¹⁶⁴ Se prop. 2004/05:45 s. 114.

¹⁶⁵ Se prop. 2008/09:149 s. 28.

¹⁶⁶ Se NJA II 1962 s. 192 och 193.

¹⁶⁷ Se prop. 2004/05:45 s. 113 och 114.

2014 års människohandelsutredning fick i uppdrag att se över och utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet i 6 kap. 13 § och överväga behovet av lagändringar. I utredningens ovan nämnda delbetänkande redovisas en praxisgenomgång som omfattar domar från tingsrätter och hovrätter under åren 2008–2015 där domstolarna tilläpplade bestämmelsen. Utifrån genomgången konstaterade utredningen att det var oklart vilken nivå av oaktsamhet som krävdes för straffansvar, att det var sällan som domstolarna resonerade kring frågan om den tilltalade handlat *omedvetet* oaktsamt och att domstolarnas oaktsamhetsbedömningar varierade i alltför stor utsträckning.¹⁶⁸

Utredningen uppmärksammade särskilt att användandet av den unges kroppsutveckling som grund för rättsliga överväganden inrymmer flera komplikationer och dessutom problem ur integritetssynpunkt. En del av svårigheterna angavs bero på att barns pubertetsutveckling varierar avsevärt såväl mellan olika individer som mellan flickor och pojkar. Pubertetsutvecklingen är också beroende av flera olika faktorer, bl.a. etnicitet och sociala omständigheter, och infaller nuförtiden också generellt sett i betydligt lägre åldrar än tidigare.¹⁶⁹

Särskilt barn i åldern 15–17 år riskerade enligt utredningen att få ett otillräckligt skydd mot sexuella övergrepp på grund av att det fanns avsevärda svårigheter att bevisa en gärningspersons insikt eller oaktsamhet i förhållande till en 15–17-årigs ålder. Utredningen hade också funnit mycket få domar som avsåg den ålderskategorin.¹⁷⁰

Mot den angivna bakgrunden – och med hänsyn även till att ungas användning av internet hade skapat en i det närmaste helt oöversedd kontaktyta mellan barn och vuxna, vilket gett mycket gynnsamma förutsättningar för vuxna som vill komma i kontakt med barn i sexuella syften – ansåg utredningen att det fanns starka skäl att förändra bestämmelsen i 6 kap. 13 § och tydliggöra att det inte krävs någon kvalificerad form av oaktsamhet i förhållande till barnets ålder för att en gärningsperson ska kunna dömas till ansvar.¹⁷¹

Regeringen instämde i den nämnda slutsatsen. Bestämmelsens dåvarande formulering av oaktsamhetskravet ”inte insåg men hade skälig anledning att anta” ansågs till sin ordalydelse i och för sig innebära en lämplig avgränsning av det straffbara området. Förarbetsuttalandena om restriktivitet vid tillämpningen av bestämmelsen bedömdes dock

¹⁶⁸ Se SOU 2016:42 s. 262–265.

¹⁶⁹ Se a. SOU s. 212–214, 265 och 266.

¹⁷⁰ Se a. SOU s. 237, 238 och 266.

¹⁷¹ Se a. SOU s. 267–280.

ha medfört att rättspraxis inte var enhetlig och heller inte alltid stod i överensstämmelse med bestämmelsens ordalydelse.¹⁷²

Genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 2018 fick bestämmelsen sin nuvarande lydelse som alltså utformats så att ansvaret gäller även ”den som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte uppnått den [föreskrivna] åldern”. I propositionen framhölls att gärningspersonens ansvar ska avgöras utifrån en allmän oaktsamhetsbedömning utan krav på oaktsamhet av mer kvalificerat slag. Oaktsamheten kan vara antingen medveten eller omedveten. Samtliga för gärningspersonen iakttagbara omständigheter som inträffat, eller förhållanden som förelegat, vid tidpunkten för gärningen ska beaktas. Avsikten är att mindre avseende ska fästas vid barnets kroppsutveckling än vad som skett före lagändringen 2018 med anledning av de tidigare förarbetsuttalandena. Även fortsättningsvis kan barnets kroppsliga mognad vara av betydelse för bedömningen av om en person varit oaktsam i förhållande till den unges ålder. Vid denna bedömning måste dock beaktas att ungas kroppsutveckling varierar och att barns pubertet generellt sett infaller i lägre åldrar än tidigare. I stället för att lägga huvudsakligt fokus på barnets kroppsutveckling ska samtliga omständigheter som förelegat vid tiden för gärningen beaktas.¹⁷³

Straffansvar vid *medveten* oaktsamhet omfattar det fallet att gärningspersonen misstänker att barnet är under den för ett visst brott relevanta åldern, dvs. 15 eller 18 år, men ändå genomför den aktuella gärningen. Bedömningen av medveten oaktsamhet motsvarar första ledet i prövningen av likgiltighetsuppsåtet. Det innebär att kravet på oaktsamhet är uppfyllt i de fall en prövning av likgiltighetsuppsåtet utfaller negativt endast på grund av att det brister i likgiltighetsuppsåtets andra led, dvs. när gärningspersonen insåg risken för att barnet inte uppnått en viss ålder men inte var likgiltig till att så verkligen var fallet.¹⁷⁴

Straffansvaret omfattar även den situationen att gärningspersonen varit *omedvetet* oaktsam, dvs. när personen inte misstänker, alltså inte inser risken för, att barnet inte har uppnått en viss ålder, men borde ha gjort det. I dessa fall krävs för ansvar att det finns något som gärningspersonen kunde ha gjort för att komma till insikt och att det

¹⁷² Se prop. 2017/18:177 s. 55–58.

¹⁷³ Se a. prop. s. 56–58, 88 och 89.

¹⁷⁴ Se a. prop. s. 88.

också är något som denne borde ha gjort. Ofta är det som personen kan göra för att komma till insikt något ganska enkelt, som att fråga, tänka efter eller kontrollera de närmare förhållandena. Skyldigheten att vidta någon form av kontroll av den unges ålder ökar ju tydligare indikationer det finns på att denne inte uppnått en viss ålder. Den omständigheten att en person över huvud taget inte har vidtagit någon form av kontroll av den unges ålder kan alltså, om förhållandena medfört att personen borde ha varit på sin vakt, tala för att han eller hon inte har agerat med tillräcklig grad av aktsamhet för att undvika straffansvar. Förhållandet att en person har vidtagit olika former av kontrollåtgärder för att få klarhet i den unges ålder kan däremot tala för att personen inte varit oaktsam, under förutsättning att åtgärderna varit allvarligt menade. Hur långtgående denna kontroll bör vara får, enligt vad som angavs i propositionen, bedömas från fall till fall i rättstillämpningen.¹⁷⁵

Också i samband med 2018 års lagstiftningsärendet förespråkade vissa remissinstanser, bl.a. *ECPAT*, *Plattformen Civila Sverige mot människohandel*, *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*, *Unizon* och *Malmö stad*, att det i stället skulle införas ett strikt ansvar gällande ålder. Även *Barnombudsmannen*, som avstyrkte utredningens förslag med hänvisning till att det varken skulle komma att stärka skyddet för barn eller medföra den skärpning av rättspraxis som eftersträvades, förordade i första hand att det infördes ett strikt ansvar. I andra hand förespråkade *Barnombudsmannen* att ett strikt ansvar infördes åtminstone vid *köp av sexuell handling av barn*, och att det vid övriga sexualbrott infördes en kontrollskyldighet gällande barnets ålder. Regeringen konstaterade dock att ett strikt ansvar, dvs. ett ansvar även utan att det föreligger vare sig uppsåt eller oaktsamhet i förhållande till barnets ålder, inte kunde komma i fråga, då detta skulle innebära ett kraftigt avsteg från den straffrättsliga skuldprincipen. Regeringen ansåg vidare att även ett införande av en uttryckligen lagreglerad kontrollskyldighet rörande barnets ålder skulle vara alltför långtgående.¹⁷⁶

I rättsfallet ”Chattkontakten” NJA 2022 s. 826 behandlades frågan om en man som åtalats för bl.a. *våldtäkt mot barn* hade varit omedvetet oaktsam beträffande den omständigheten att målsäganden var under 15 år (se vidare avsnitt 3.11.2).

¹⁷⁵ Se a. prop. s. 88 och 89.

¹⁷⁶ Se a. prop. s. 57.

3.3.11 Barnpornografibrott

Straffbestämmelsen om *barnpornografibrott* finns i 16 kap. 10 a § brottsbalken och straffbelägger den som

1. skildrar barn i pornografisk bild,
2. sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan,
3. förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn,
4. förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder, eller
5. innehar en sådan bild av barn eller betraktar en sådan bild som han eller hon berett sig tillgång till.

Straffet för barnpornografibrott är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter eller fängelse i högst sex månader.

Av bestämmelsens tredje stycke framgår att det som avses med barn är en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under 18 år. Är pubertetsutvecklingen fullbordad ska ansvar för gärning enligt de nyss angivna punkterna 2–5 i första stycket dömas ut bara om det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under 18 år.

För gärning som avser skildring (första stycket 1) döms, enligt fjärde stycket, även den som inte haft uppsåt till men varit oaktksam beträffande omständigheten att den som skildras är under 18 år.

Utöver nu nämnda gärningsformer är det också, enligt femte stycket, straffbart att av oaktksamhet sprida barnpornografiska bilder, om spridningen skett i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt döms, enligt sjätte stycket, för *grovt barnpornografibrott* till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte, utgjort ett led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt eller i större omfattning, avsett en särskilt stor mängd bilder eller avsett bilder där barnen är särskilt unga, utsätts för våld eller tvång eller utnyttjas på annat särskilt hänsynslöst sätt.

I 16 kap. 10 b § brottsbalken regleras ansvarsfrihet för barnpornografibrott i vissa fall.

Straffbestämmelsen om barnpornografibrott infördes i brottsbalken 1980 och har därefter utvidgats vid ett flertal tillfällen. Ursprungligen var det endast straffbelagt att skildra barn i pornografisk bild med uppsåt att bilden skulle spridas liksom att sprida en sådan bild. Som motiv för kriminaliseringen angavs den integritetsskada som kan uppkomma när barn medverkar vid tillkomsten av pornografiska alster liksom att framställning och spridning av barnpornografiska alster är kränkande för barn över huvud taget.¹⁷⁷

Maximistraflet för barnpornografibrott höjdes från sex månaders till två års fängelse genom lagstiftning som trädde i kraft 1993.¹⁷⁸

Därefter gjordes omfattande förändringar 1999 som innebar dels att barnpornografiska bilder undantogs från tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens respektive tillämpningsområde, dels att ytterligare ett antal former av befattning med sådana bilder kriminaliserades.¹⁷⁹

I samband med 2005 års sexualbrottsreform höjdes straffmaximum för grovt barnpornografibrott till fängelse i sex år. Lagändringen gjorde för att svensk lagstiftning skulle uppfylla kraven i EU:s rambeslut om bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi (numera ersatt av Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF, se avsnitt 3.4.7).¹⁸⁰

I syfte att åstadkomma en effektivare bekämpning av barnpornografibrott genomfördes därefter lagändringar som trädde i kraft den 1 juli 2010 respektive den 1 januari 2011. De innebar bl.a. att straffbestämmelsen utvidgades till att också omfatta *betraktande* av bilder som någon berett sig tillgång till och att de omständigheter som ska kunna medföra att ett barnpornografibrott bedöms som grovt brott förtydligades. Därtill utvidgades det straffbara området för den form av barnpornografibrott som består i att *skildra* barn i pornografisk bild. Utvidgningen innebar att det för straffbar skildring av en fullt pubertetsutvecklade person under 18 år inte längre skulle krävas att åldern framgår av bilden och omständigheterna kring den. För övriga

¹⁷⁷ Se prop. 1978/79:179 s. 8.

¹⁷⁸ Se prop. 1992/93:141.

¹⁷⁹ Se prop. 1997/98:43.

¹⁸⁰ Se prop. 2004/05:45 s. 118 och 119.

former av barnpornografibrott skulle det emellertid även fortsättningsvis krävas att bilden visar en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som, när det framgår av bilden och omständigheterna kring den, är under 18 år.¹⁸¹

Inför de ovan nämnda lagändringarna 1999 hade det övervägts om det fanns anledning att generellt utvidga tillämpningsområdet för straffbestämmelsen till att omfatta alla bilder av fullt pubertetsutvecklade personer under 18 år, alldeles oavsett om åldern framgår av bilden och omständigheterna kring den. Som skäl för att inte införa en bestämd åldersgräns anfördes i propositionen bl.a. att det på allvar kunde ifrågasättas om en sådan reglering är förenlig med den straffrättsliga legalitetsprincipen (för en innehavare av t.ex. en film upp-gavs det vara omöjligt att avgöra om det han eller hon innehar är förbjudet eller inte) samt att regleringen inte på ett effektivt sätt skulle kunna upprätthållas. Enligt regeringen vägde dessa nackdelar tyngre än fördelarna. Inte heller ansågs FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen, se avsnitt 3.4.1) göra det nödvändigt för Sverige att införa en bestämd åldersgräns.¹⁸² Det sistnämnda innebar att regeringen gjorde samma bedömning som den hade gjort inför Sveriges godkännande av barnkonventionen.¹⁸³ Bedömningen upprätthölls också i samband med Sveriges godkännande 2006 av det fakultativa protokoll till barnkonventionen som avser försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.¹⁸⁴ Även i samband med 2011 års lagändringar behandlades frågan om det fanns anledning att utvidga tillämpningsområdet till att omfatta alla bilder. Av skäl motsvarande de som angetts ovan fann regeringen emellertid att så inte borde ske.¹⁸⁵

Den 1 maj 2020 skärptes minimistraffet för det grova brottet från fängelse i sex månader till fängelse i ett år. Vidare utvidgades straffansvaret avseende skildring (första stycket 1) till att omfatta även den som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den som skildras är under 18 år (fjärde stycket). Detta oaktsamhetsansvar i förhållande till åldern motsvarar vad som gäller för sexualbrott enligt 6 kap. 13 § (se avsnitt 3.3.10).¹⁸⁶

¹⁸¹ Se prop. 2009/10:70 s. 22–29.

¹⁸² Se prop. 1997/98:43 s. 81–87.

¹⁸³ Se prop. 1989/90:107 s. 77 och 78.

¹⁸⁴ Se prop. 2005/06:68 s. 26–29.

¹⁸⁵ Se prop. 2009/10:70 s. 23–27.

¹⁸⁶ Se prop. 2019/20:69 s. 19, 20, 24–26 och 49.

I samband med det sistnämnda lagstiftningsärendet övervägdes om straffbestämmelsen om barnpornografibrott borde flyttas till 6 kap. brottsbalken och om brottsbeteckningen barnpornografibrott borde ändras. Regeringen fann dock att så inte borde ske.¹⁸⁷ Vilka överväganden som gjordes i fråga om ändring av brottsbeteckningen beskrivs närmare i avsnitt 3.15.

Barnpornografibrottet omfattar befattning med pornografiska *bilder* av barn i alla slags medier. Det kan röra sig om bilder i tryckta skrifter såväl som bilder i film eller video eller bilder som görs tillgängliga genom internet. En bild anses *pornografisk* när den, utan att ha några vetenskapliga eller konstnärliga värden, på ett ohöljt och utmanande sätt skildrar ett sexuellt motiv. Straffbarheten för barnpornografibrott är inte begränsad till befattning med bilder där barn är inbegripna i handlingar som uppenbarligen har en sexuell innebörd, utan bestämmelsen omfattar också bilder där barn förekommer tillsammans med en eller flera vuxna personer som utför sådana handlingar. Även bilder där ett barn framställs på ett sätt som är ägnat att vädja till sexualdriften utan att det avbildade barnet kan sägas ha deltagit i ett sexuellt beteende vid avbildningen kan falla inom det straffbara området. För att en bild av ett barn ska vara straffbar krävs att den enligt vanligt språkbruk och allmänna värderingar är pornografisk.¹⁸⁸ Även teckningar med barnpornografiskt innehåll kan omfattas av det straffbara området.¹⁸⁹

Att *skildra* barn i pornografisk bild innebär att en sådan bild av barn framställs. En barnpornografisk bild kan framställas på olika sätt, exempelvis genom att ett verkligt barn fotograferas, filmas eller tecknas av. Genom olika tekniker kan också mer eller mindre verklighetstroga artificiella bilder skapas. Nya framställningar kan också skapas genom att redan befintliga skildringar mångfaldigas eller manipuleras.¹⁹⁰

Med *spridning* avses alla förfaranden genom vilka ett bildinnehåll förmedlas till eller görs tillgängligt för andra, dock under förutsättning att bilden gjorts tillgänglig för fler än endast ett fåtal personer. Riktas sig förfarandet till en enskild person eller en begränsad krets av personer kan det i stället, med hänsyn till omständigheterna, vara fråga om t.ex. straffbar överlåtelse, upplåtelse eller förevisning. Med *överlåtelse* avses att en bild säljs, byts eller skänks bort och med *upp-*

¹⁸⁷ Se a. prop. s. 16–19 och 26–28.

¹⁸⁸ Se a. prop. s. 11 samt prop. 2009/10:70 s. 16.

¹⁸⁹ Se prop. 1978/79:179 s. 8, prop. 1997/98:43 s. 78 och 79 samt prop. 2019/20:69 s. 17. Ang. icke verklighetstroga bilder, jfr dock NJA 2012 s. 400.

¹⁹⁰ Se prop. 2019/20:69 s. 12.

låtelse att den hyrs eller lånas ut. *Förevisning* innebär t.ex. att en person visar en bild eller spelar upp en film för någon annan.¹⁹¹

Den gärningsform som består i att någon *förvärvar eller bjuder ut* en barnpornografisk bild träffar främst den som uppträder som mellanhand. I övrigt utgör sådana åtgärder ofta led i t.ex. spridning eller överlåtelse.¹⁹²

Att någon *förmedlar kontakter mellan köpare och säljare eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel* med barnpornografiska bilder innebär att han eller hon vidtar vissa åtgärder som, utan att innefatta befattning med bilderna, är ägnade att öka spridningen av dem. Detta kan t.ex. vara fallet om någon tillhandahåller en lista med adresser till köpare och säljare utan att kontaktförmedlaren tar någon ytterligare del i förfarandet. För straffbarhet krävs att förmedlingsverksamheten kan sägas vara satt i system. Det krävs således mer än en enstaka transaktion eller förmedling.¹⁹³

Med *innehav* avses detsamma som i t.ex. narkotikastrafflagen (1968:64), nämligen att i civilrättslig mening ha besittning till något. Gärningsformen att någon *betraktar* en pornografisk bild av barn som han eller hon berett sig tillgång till är avsedd att träffa främst det fallet att någon på teknisk väg tittar på en barnpornografisk bild utan att för den skull inneha bilden. I uttrycket *bereda sig tillgång till* ligger ett krav på aktivitet. En sådan aktivitet uppvisar t.ex. den som erlägger betalning för att få titta på barnpornografiska bilder eller beträffande vilken det kan konstateras ett mönster av ansträngningar för att på andra vägar få tillgång till sådana bilder. I uttrycket *betrakta* ligger att gärningspersonen därutöver ska ha tillgodogjort sig bildens innehåll. Straffansvaret träffar inte den som oavsiktligt har kommit att titta på en barnpornografisk bild, t.ex. genom att utan att ha begärt det dirigeras om till en webbsida med barnpornografiskt material.¹⁹⁴

Flera av bestämmelserna om sexualbrott i 6 kap. brottsbalken kan vara en spärr för produktion av barnpornografi. Ansvar för sexualbrott mot barnen kan dömas ut i brottskonkurrens med barnpornografibrott. Barnpornografiska bilder kan emellertid framställas utan att man kommer i konflikt med bestämmelserna i 6 kap. Ett flertal

¹⁹¹ Se a. prop. a.s.

¹⁹² Se a. prop. a.s.

¹⁹³ Se a. prop. a.s.

¹⁹⁴ Se a. prop. a.s.

befattningar är straffbelagda i 16 kap. 10 a § utan att dessa konkurrerar med sexualbrotten i 6 kap.¹⁹⁵

3.3.12 Människohandel för sexuella ändamål

Av 4 kap. 1 a § brottsbalken följer att den som, i annat fall än som avses i bestämmelsen om människorov i 4 kap. 1 §, genom

1. olaga tvång,
2. vilseledande,
3. utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller
4. annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ

rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för bl.a. sexuella ändamål, döms för *människohandel* till fängelse i lägst två och högst tio år.

Om brottet riktas mot en person som är under 18 år krävs, enligt andra stycket, inte att något otillbörligt medel har använts. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt 18 år.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms, enligt tredje stycket, till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Denna bestämmelse om människohandel infördes i brottsbalken 2004.¹⁹⁶ Dessförinnan fanns en bestämmelse gällande *människohandel för sexuella ändamål* som hade införts 2002.¹⁹⁷ Bestämmelsen ändrades sedan i viss mån 2010 och åter 2018.¹⁹⁸

Människohandel är ofta internationella och gränsöverskridande brott. Det finns också ett flertal internationella instrument som be-

¹⁹⁵ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, Kommentaren till 16 kap. 10 a §.

¹⁹⁶ Se prop. 2003/04:111.

¹⁹⁷ Se prop. 2001/02:124.

¹⁹⁸ Se prop. 2009/10:152 samt prop. 2017/18:123.

handlar människohandel såsom EU:s människohandelsdirektiv¹⁹⁹, FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet med dess tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (det så kallade Palermoprotokollet) samt Europarådets konvention²⁰⁰ om bekämpande av handel med människor.

För straffansvar enligt bestämmelsens första stycke krävs, som framgått ovan, att handelsåtgärderna vidtas genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant *otillbörligt medel*. Det måste föreligga ett orsakssamband mellan användandet av det otillbörliga medlet och handelsåtgärden. Med *olaga tvång* (punkten 1) avses detsamma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § brottsbalken, dvs. att genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga annan att underkasta sig någon åtgärd. Rekviritet *vilseledande* (punkten 2) innebär förmedlande av en oriktig uppfattning till någon och förekommer bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § brottsbalken.²⁰¹

Med *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* (punkten 3) avses olika situationer där gärningspersonen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, t.ex. till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Andra exempel är situationer där gärningspersonen utnyttjar att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom, eller är beroende av narkotika. Med *annat sådant otillbörligt medel* (punkten 4) avses situationer där gärningspersonen på andra sätt bemästrar offrets fria och verkliga vilja. Vid en helhetsbedömning ska omständigheterna ha varit sådana att offret inte har haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig handelsåtgärden, dvs. att rekryteras, transporterats, överföras, inhysas eller tas emot.²⁰²

För straffansvar krävs att gärningspersonen har vidtagit handelsåtgärderna i syfte att exploatera offret. Med *exploatering* avses ett otillbörligt användande av offret. Det krävs ett direkt uppsåt i förhållande

¹⁹⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF, se avsnitt 3.4.8.

²⁰⁰ CETS nr 197, se avsnitt 3.4.6.

²⁰¹ Se prop. 2009/10:152 s. 59 och 60.

²⁰² Se prop. 2017/18:123 s. 21 och 57 samt prop. 2009/10:152 s. 60.

till exploateringen. Det är dock inte nödvändigt att denna har kommit till stånd för att brottet ska anses fullbordat. Offrets eventuella samtycke till den åsyftade exploateringen saknar betydelse för den straffrättsliga bedömningen. I förarbetena anges att med exploatering för *sexuella ändamål* avses att offret ska utsättas för sexualbrott eller utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser, dvs. prostitution samt ett otillbörligt användande av offret för medverkan vid framställning av pornografiska alster eller medverkan i pornografisk föreställning.²⁰³

Den särskilda regleringen i andra stycket, gällande handel med personer som inte har fyllt 18 år, innebär att det i de fallen inte krävs att gärningspersonen har genomfört handeln med användande av något otillbörligt medel. För straffansvar är det i stället tillräckligt att gärningspersonen vidtar handelsåtgärden i syfte att exploatera offret för något av de i paragrafen angivna ändamålen. Att straffansvaret träffar den som begår en sådan gärning även om han eller hon inte haft uppsåt till men varit *oaktsam* beträffande omständigheten att den andra personen inte hade fyllt 18 år innebär att det – på liknande sätt som vid tillämpning av 6 kap. 13 § brottsbalken (se avsnitt 3.3.10) – ska göras en allmän oaktsamhetsbedömning av vad personen i fråga har insett, misstänkt eller bort misstänka avseende den unges ålder. Samtliga omständigheter som är iakttagbara för den som begår gärningen ska beaktas. Eftersom barnets ålder är ett objektivi brottsrekvisit som ska vara täckt av uppsåt eller oaktsamhet vid tiden för gärningen, är det endast omständigheter som inträffat eller förhållanden som förelegat vid denna tidpunkt som ska beaktas. Någon kvalificerad form av oaktsamhet krävs inte. En person bör normalt sett anses ha varit oaktsam om han eller hon misstänkt att barnet var under 18 år, eller i vart fall varit tveksam till om barnet uppnått den åldern, och inte vidtagit någon åtgärd för att klarlägga åldern. Om situationen är den att personen inte ens misstänkt låg ålder kan oaktsamhet i förhållande till åldern ändå anses ha förelegat om han eller hon haft förmåga och tillfälle att vidta åtgärder för att komma till insikt om åldern och det kunnat begäras av honom eller henne att vidta dessa åtgärder.²⁰⁴

Genom bestämmelsen om människohandel straffbeläggs gärningar som delvis också faller under straffbestämmelserna om *koppleri* och *grovt koppleri* i 6 kap. 12 § brottsbalken. Till skillnad från koppleribestämmelserna omfattar regleringen avseende människo-

²⁰³ Se prop. 2009/10:152 s. 60.

²⁰⁴ Se prop. 2017/18:123 s. 58.

handel emellertid inte endast utnyttjande och främjande av någon annans prostitution utan också andra former av sexuell exploatering.²⁰⁵ Om rekvisiten för människohandel är uppfyllda ska domstolen döma för det brottet även om gärningen i och för sig också kunnat rubriceras som koppleri eller grovt koppleri.²⁰⁶

3.3.13 Svenska domstolars behörighet

Bestämmelser om svensk domstols behörighet finns i 2 kap. brottsbalken. I 1 § anges att svensk domstol är behörig att döma över brott som har *begåtts i Sverige*. Av andra stycket framgår att ett brott anses ha begåtts i Sverige i huvudsak om gärningspersonen handlade här eller om brottets effekt inträdde här.

En särskild fråga av betydelse vid lokalisering av brott är vad som gäller för brott som begåtts på internet. Några särskilda bestämmelser om det finns inte, utan de allmänna bestämmelserna i 2 kap. brottsbalken är tillämpliga även för it-relaterad brottslighet. Ett brott som begåtts på internet får därför lokaliseras utifrån var en viss handling har vidtagits och var effekten har inträtt. Såväl i litteraturen som i tidigare lagstiftningsärenden har det konstaterats att en sådan handling vanligtvis har begåtts vid den dator som har använts för att få ett datorsystem att utföra den aktuella funktionen, medan effekten ytterst får lokaliseras med hänsyn till den enskilda straffbestämmelsens utformning. Vidare har det anförts att det på goda grunder kan diskuteras om brottsbalkens generella bestämmelser är särskilt väl anpassade såvitt avser domsrätt för brottslighet med it-anknytning samt att den frågan kan behöva utredas.²⁰⁷

När det gäller brott som har begåtts *utanför Sverige* är svensk domstol behörig i de fall som avses i 3 §.²⁰⁸ Det rör sig bl.a. om brott som har begåtts av en svensk medborgare eller en utlänning med hemvist i Sverige (punkten 2) och brott som har riktat sig mot någon som har hemvist i Sverige (punkten 3). I dessa fall är emellertid utgångspunkten enligt 5 § att svensk domstol är behörig endast om gärningen är

²⁰⁵ Se a. prop. s. 40. Som exempel på sådan annan form av sexuell exploatering nämns i propositionen bl.a. utnyttjanden av vuxna i pornografiska sammanhang.

²⁰⁶ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 4 kap. 1 a §.

²⁰⁷ Se bl.a. prop. 2020/21:204 s. 99, SOU 2018:87 s. 159, 160, 218 och 219 samt Agneta Bäcklund m.fl., a.a. Kommentaren till 2 kap. 1 §.

²⁰⁸ Som framgår av 2 kap. 4 § finns det även i specialstraffrätten bestämmelser om svensk domstols behörighet att döma över brott som har begåtts utanför Sverige.

straffbar även enligt lagen på gärningsorten (dubbel straffbarhet) och att det inte får dömas till påföljd som är strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten. Detta krav på dubbel straffbarhet gäller dock inte för vissa i 5 § andra stycket särskilt angivna brott. Bland dessa brott finns bl.a. *människohandel* och vissa *barnpornografibrott* (punkten 4 a) och, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt 18 år, samtliga brott i 6 kap. brottsbalken förutom *samlag med avkomling* respektive *syskon, sexuellt ofredande mot barn* och *sexuellt ofredande* samt motsvarande grova brott, *kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte* och *köp av sexuell tjänst* (punkten 4 c).

De brott där det inte finns något krav på dubbel straffbarhet, exempelvis *våldtäkt mot barn*, *utnyttjande av barn för sexuell posering*, *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* eller *koppleri* som avser barn, kan alltså – om det är fråga om sådana fall som avses i 2 kap. 3 § – bestraffas i Sverige även om de skulle vara straffria i det land där de begicks. Däremot har svenska domstolar inte rätt att pröva brott som exempelvis *köp av sexuell tjänst* eller *koppleri* i fråga om vuxna brottsoffer om brotten begåtts i ett land där sådana gärningar inte är straffbara.

Frågan om svenska domstolars behörighet behandlas närmare i avsnitt 3.14 som avser det straffrättsliga skyddet vid koppleribrott begångna från utlandet.

3.4 Internationella och unionsrättsliga förpliktelser

3.4.1 FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989 och trädde i kraft den 2 september 1990. Sedan den 1 januari 2020 gäller artiklarna 1–42 i konventionen som svensk lag.²⁰⁹

Barnkonventionen ger som utgångspunkt skydd åt alla som inte har fyllt 18 år (artikel 1) och syftar till att ge barn en starkare juridisk ställning. I barnkonventionen anges ett flertal rättigheter som alla barn har och som alltid ska beaktas vid beslut som rör barn. Vid dessa

²⁰⁹ Se lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

bedömningar ska man alltid utgå från vad som är bäst för barnet (artikel 3).

De artiklar som är viktigast för våra överväganden är artiklarna 19 och 34. Av artikel 19 följer att barn ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i förälders, vårdnadshavares eller annan persons vård. Artikel 34 anger att barn ska skyddas från alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Konventionsstaterna ska särskilt vidta alla lämpliga åtgärder för att förhindra a) att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling, b) att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet och c) att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material. Eftersom artikeln anger att alla lämpliga åtgärder ska vidtas får det förutsättas att sådana utnyttjanden och övergrepp normalt bör vara kriminaliserade och straffbelagda för att kraven enligt konventionen ska vara uppfyllda.²¹⁰

Till barnkonventionen finns det tre fakultativa tilläggsprotokoll. Det andra tilläggsprotokollet avser försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Protokollet i dess lydelse på engelska tillsammans med en översättning till svenska finns bilagt den proposition som låg till grund för att Sverige antog tilläggsprotokollet år 2007.²¹¹ I tilläggsprotokollet finns en uppräknning av gärningar som bör vara kriminaliserade. Såvitt är av intresse för artikel 34 i konventionen rör dessa främst handel med barn för sexuell exploatering, barnprostitution och barnpornografi.²¹²

Av ingressen till det andra tilläggsprotokollet framgår att det var den omfattande och ökande internationella handeln med barn i syfte att sälja barn, bedriva barnprostitution och framställa barnpornografi, den ökande sexturismen samt den ökande tillgången på barnpornografi på internet och i annan teknik som krävde att staterna ökade sina ansträngningar såväl nationellt som internationellt för att säkerställa det skydd för barn och unga som barnkonventionen kräver.

FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) övervakar att konventionsstaterna efterlever barnkonventionen. De stater som har anslutit sig till konventionen ska kontinuerligt rapportera till

²¹⁰ Se SOU 2020:63 s. 1341.

²¹¹ Se prop. 2005/06:68.

²¹² Se artikel 3 i det andra tilläggsprotokollet.

barnrättskommittén om vad staten gör för att leva upp till konventionens krav. Barnrättskommittén lämnar i samband med sin granskning av en landrapport sammanfattande slutsatser, där rekommendationer ges om hur konventionsstaten bör agera för att på ett bättre sätt efterleva barnkonventionen. Sverige har rapporterat till kommittén år 1992, 1997, 2002, 2007, 2012 och 2021.

I sina slutsatser över Sveriges rapport från 2012 uttryckte barnrättskommittén i mars 2015 oro över den fortgående barnprostitutionen och barnpornografin i landet och rekommenderade att Sverige anstränger sig ytterligare för att eliminera förekomsten av utnyttjande och sexuella övergrepp. Kommittén återkom också till slutsatser och rekommendationer som den tidigare hade lämnat gällande det andra tilläggsprotokollet. I det avseendet upprepade kommittén sin oro över att svensk lagstiftning inte särskilt definierar och förbjuder alla de brott som anges i artiklarna 1, 2 och 3 i protokollet och att brottsbalken inte omfattar alla de brotten. Kommittén uttryckte också, i likhet med vad den hade gjort i tidigare slutsatser, oro över att Sverige i sin rättspraxis och lagstiftning inte alltid ger brottsutsatta barn som är över 15 år tillräckligt skydd. Sverige uppmanades därför att kriminalisera alla de brott som avses i artiklarna 1, 2 och 3 i det fakultativa protokollet och alla former av barnpornografi samt att belägga sexuellt utnyttjande med straff som står i proportion till brottets svårhetsgrad och ge alla barn som utsatts för övergrepp, inklusive barn över 15 år, ett fullgott rättsligt skydd. Därutöver uppmanade kommittén Sverige att bl.a. ompröva sin inställning när det gäller att köp av sexuell handling av barn och utnyttjande av barn för sexuella ändamål anses som ”mindre allvarliga sexualbrott mot barn” och att ta bort kravet på dubbel straffbarhet för utlämning när sådana brott begås utanför landets territorium.²¹³

Samtliga dessa frågor togs också upp i barnrättskommitténs frågelistor inför Sveriges rapportering till kommittén under 2021.²¹⁴ I den rapport som lämnades redogjorde regeringen för hur de svenska straffbestämmelserna om sexualbrott mot barn såg ut efter lagändringarna 2018 (prop. 2017/18:177) och 2020 (prop. 2019/20:69).²¹⁵ Vidare an-

²¹³ Se United Nations, Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden, 6 March 2015, CRC/C/SWE/CO/5.

²¹⁴ Se United Nations, Committee on the Rights of the Child, List of issues prior to submission of the combined sixth and seventh periodic reports of Sweden, 23 July 2020, CRC/C/SWE/QPR/6-7.

²¹⁵ Se arbetsmarknadsdepartementet, promemoria 2021-10-15.

gavs att en särskild utredare hade haft i uppdrag att bl.a. se över straffskalorna för sexualbrotten och lämna förslag på de förändringar som kunde behövas för att dessa i tillräcklig mån skulle spegla brottens allvar (SOU 2021:43 och prop. 2021/22:231). Regeringen nämnde också att den avsåg att tillsätta en utredning som bl.a. skulle se över det straffrättsliga skyddet mot sexualbrott för barn mellan 15 och 17 år, särskilt i förhållande till sexköp. Gällande barnpornografibrottet anförde regeringen att den avsåg att tillsätta en utredning som bl.a. skulle se över om det i lagtext bör tydliggöras att vissa barnpornografibrott är dokumenterade övergrepp av barn genom att brottsrubriceringen ändras.²¹⁶ Slutligen redogjorde regeringen för 2020 års lagändringar i fråga om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (prop. 2018/19:157) och påtalade att kravet på dubbel straffbarhet för sådant brott och för utnyttjande av barn för sexuell posering som begåtts utomlands avskaffades den 1 juli 2013 (prop. 2012/13:111).

I sina slutsatser som presenterades den 6 februari 2023 upprepade Barnrättskommittén den tidigare lämnade rekommendationen att Sverige bör kriminalisera alla former av försäljning och sexuellt utnyttjande av barn, i linje med artiklarna 2 och 3 i det fakultativa protokollet. Vidare angavs att kriminaliseringen när det gäller befattning med material som skildrar sexuella övergrepp mot barn bör omfatta allt sådant material, oavsett åldersskillnaden mellan gärningspersonen och offret samt oberoende av offrets pubertetsutveckling.²¹⁷

I samband med att den proposition som låg till grund för inkorporeringen av barnkonventionen i svensk rätt lämnades till riksdagen under våren 2018 (prop. 2017/18:186) gav regeringen Barnkonventionsutredningen i uppdrag att genomföra en kartläggning för att belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med konventionen.

Utredningen som presenterade sitt betänkande i november 2020 fann att svensk straffrättslig lagstiftning och praxis var förenlig med innebörden av artikel 19.²¹⁸

När det gäller artikel 34 fann utredningen att svensk lagstiftning och praxis i huvudsak överensstämde med artikelns innebörd. Så bedömdes dock inte vara fallet i fråga om det straffrättsliga skyddet

²¹⁶ Jfr direktiven till vår utredning, bilaga 1.

²¹⁷ Se United Nations, Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Sweden, 6 February 2023, CRC/C/SWE/CO/6-7.

²¹⁸ Se SOU 2020:63 s. 805–807, 815 och 816.

mot sexuella gärningar som begås genom digitala medier när gärningspersonen inte närvarar i realtid. Som framgått ovan har de svenska bestämmelserna om *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp* och motsvarande brott mot barn numera utvidgats så att även övergrepp som sker på distans och där gärningspersonen inte tagit del av övergreppet i realtid omfattas (prop. 2021/22:231). Vidare konstaterade utredningen att när det gäller *barnpornografibrott* som inte avser skildring är skyddet sämre för ett barn med fullbordad pubertetsutveckling än för andra barn. Även med beaktande av de skäl om legalitet, bevisproblematik och utredningssvårigheter som i tidigare lagstiftningsärenden hade framförts som motiv för särregleringen fann utredningen att det inte är motiverat att barn med fullbordad pubertetsutveckling ges ett mindre omfattande skydd. Utredningens bedömning var att svensk lagstiftning i denna del inte stämmer överens med artikel 34.²¹⁹ Som framgår av avsnitt 3.3.11 och 3.4.7 har regeringen varit av en annan uppfattning.²²⁰

3.4.2 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning antogs av FN:s generalförsamling den 13 december 2006. I mars 2007 undertecknade Sverige konventionen samt det fakultativa protokollet som innebär att den som anser att hans eller hennes rättigheter är kränkta har möjlighet att klaga till en övervakningskommitté. För Sveriges del trädde konventionen och protokollet i kraft i januari 2009.²²¹

Konventionen tillhör de centrala konventionerna om mänskliga rättigheter men skapar inte i sig några nya rättigheter, utan har till syfte att undanröja hinder för personer med funktionsnedsättning att åtnjuta sina mänskliga rättigheter.

Enligt artikel 6.1 i konventionen ska konventionsstaterna erkänna att *kvinnor och flickor* med funktionsnedsättning är utsatta för flerfaldig diskriminering och därför vidta åtgärder för att säkerställa att de fullt och likaberättigat åtnjuter alla mänskliga rättigheter och grund-

²¹⁹ Se a. SOU s. 1341–1346.

²²⁰ Se prop. 1989/90:107 s. 77 och 78, prop. 1997/98:43 s. 81–87, prop. 2005/06:68 s. 28 och 29 samt prop. 2009/10:70 s. 23–27.

²²¹ Se prop. 2008/09:28 och SÖ 2008:26. Konventionen i dess lydelse på engelska och en översättning till svenska finns bilagd propositionen.

läggande friheter. Vidare ska konventionsstaterna vidta alla nödvändiga åtgärder som behövs för att säkerställa att *barn* med funktionsnedsättning fullt åtnjuter alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn (artikel 7.1). Konventionsstaterna ska också vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att skydda personer med funktionsnedsättning, såväl inom som utom hemmet, mot alla former av *utnyttjande, våld och övergrepp* (artikel 16.1).

3.4.3 Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet (Budapestkonventionen)

I november 2001 antog Europarådets ministerkommitté en konvention om IT-relaterad brottslighet, ETS nr 185 (Budapestkonventionen, även benämnd IT-konventionen). Konventionen trädde i kraft den 1 juli 2004. Sverige undertecknade konventionen i november 2001 och tillträdde den i maj 2021.²²²

Budapestkonventionen har tre huvudsyften. Det första är att åstadkomma en tillnärmning av ländernas nationella straffrätt beträffande vissa gärningar. Det andra är att säkerställa att det finns nationella processrättsliga bestämmelser som tillgodoser behovet av att utreda och lagföra de brott som behandlas i konventionen och andra brott som begås med hjälp av datorer samt att kunna ta till vara bevisning i elektronisk form. Det tredje är att lägga grunden för ett snabbt och effektivt internationellt samarbete vid bekämpningen av it-relaterade brott.

Budapestkonventionen innehåller krav på att konventionsstaterna kriminaliserar vissa gärningar som begås med hjälp av datorsystem. Det gäller bl.a. brott som hänför sig till barnpornografi (artikel 9). Sådana brott ska vara straffbara med effektiva, proportionella och avskräckande påföljder, innefattande frihetsberövande (artikel 13). Konventionen ålägger också konventionsstaterna att utöva domsrätt över sådana brott, bl.a. när de begåtts inom dess territorium (artikel 22).

Av artikel 9 framgår att olika former av befattning med barnpornografi ska vara straffbart när gärningen begås uppsåtligen och orättmätigt. Med barnpornografi avses material som visuellt avbildar minderåriga på vissa i artikeln närmare angivna sätt. Begreppet minderårig innefattar alla personer under 18 år.

²²² Se prop. 2020/21:72. Konventionen i dess lydelse på engelska och en översättning till svenska finns bilagd propositionen.

I samband med att Sverige tillträdde konventionen bedömde regeringen att det i praktiken inte förelåg någon diskrepans mellan vad som ska vara straffbart enligt artikel 9 och vad som är kriminaliserat enligt svensk rätt (16 kap. 10 a § brottsbalken). Svensk rätt bedömdes alltså uppfylla konventionens krav på kriminalisering av brott som hänför sig till barnpornografi genom befintliga straffbestämmelser.²²³

3.4.4 Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen)

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, CETS nr 210 (Istanbulkonventionen) antogs den 7 april 2011. Sverige undertecknade konventionen den 11 maj 2011 och tillträdde den i juli 2014.²²⁴

Konventionen fördömer alla former av våld och beskriver våld mot kvinnor som ett uttryck för historiskt ojämlika maktförhållanden mellan kvinnor och män. Den slår fast att våld mot kvinnor är könsrelaterat på strukturell nivå. Vidare konstateras i konventionen att kvinnor och flickor riskerar att utsättas för könsrelaterat våld och våld i hemmet i större utsträckning än män. Ett av konventionens syften är således att skydda kvinnor från alla former av våld och att förebygga och lagföra när det gäller sådant våld (artikel 1).

I konventionens definition av våld mot kvinnor ingår bl.a. könsrelaterat våld som leder till fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande (artikel 3 a). I begreppet kvinnor omfattas även flickor under 18 år (artikel 3 f).

De stater som har anslutit sig till konventionen har ett ansvar för att vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder för att förebygga, utreda, straffa och gottgöra våldshandlingar som omfattas av konventionen och som begås av icke-statliga aktörer (artikel 5.2). Exempel på åtgärder som staterna har åtagit sig att kriminalisera är sexuellt våld (artikel 36).

Sveriges tillträde till konventionen behandlades i prop. 2013/14:208. Regeringens slutsats var att endast smärre lagändringar – som inte är av betydelse för vårt uppdrag – var nödvändiga för ett tillträde.

²²³ Se a. prop. s. 54.

²²⁴ Se prop. 2013/14:208. En svensk översättning av konventionen finns bilagd propositionen.

3.4.5 Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen)

Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, CETS nr 201, (Lanzarotekonventionen) öppnades för undertecknande den 25 oktober 2007. Sverige undertecknade konventionen samma dag och tillträdde den i oktober 2013.²²⁵

Konventionens syfte är att förebygga och bekämpa sexuell exploatering och sexuella övergrepp mot barn, att skydda rättigheterna hos barn som utsatts för sexuell exploatering och sexuella övergrepp och slutligen att främja nationellt och internationellt samarbete i frågan (artikel 1). Med barn avses alla människor under 18 år (artikel 3 c).

Konventionen innehåller bl.a. skyldigheter för medlemsstaterna att införa straffbestämmelser som ska skydda barn mot sexuella övergrepp, barnprostitution, barnpornografi, deltagande i pornografiska föreställningar, bevittnande av sexuella övergrepp och sexuella handlingar och kontaktsökande med barn i sexuellt syfte (artiklarna 18–23). Staterna är även skyldiga att vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder som innebär att den som begår något av de uppräknade brotten ådöms ett proportionerligt straff (artikel 27).

Av artikel 18.2 följer att det är upp till varje stat att fastställa vid vilken ålder den sexuella självbestämmanderätten ska inträda.

Sveriges tillträde till konventionen behandlades i prop. 2012/13:111 där regeringen bedömde att Sverige inte behövde genomföra några ändringar i 6 kap. brottsbalken för att kunna tillträda den. Sverige förbehöll sig dock rätten att inte tillämpa artiklarna 20.1 a och e beträffande framställning och innehav av pornografiskt material där barn, som uppnått åldern för sexuellt självbestämmande, deltar och där dessa bilder framställts och innehas av dem med deras samtycke och enbart för deras privata bruk och att inte kriminalisera försök till gärningar som avses i artiklarna 22 och 23 om barns bevittnande av sexuella övergrepp eller sexuella handlingar respektive om kontaktsökning med barn i sexuellt syfte.

När det gäller sexuella övergrepp ska enligt konventionens artikel 18.1 b kriminaliseringen omfatta sexuella handlingar där

²²⁵ Se prop. 2012/13:111. Konventionen i dess lydelse på engelska och en översättning till svenska finns bilagd propositionen.

- tvång, våld eller hot används; eller
- en erkänd förtroendeställning, makt eller inflytande över barnet missbrukas, även när så sker inom familjen; eller
- en för barnet särskilt utsatt situation missbrukas, främst på grund av ett intellektuellt eller fysiskt funktionshinder eller en beroendesituation.

Avsikten med den *andra strecksatsen* är enligt förklaranderapporten till konventionen att ge skydd åt barn i vissa relationer även om barnet har uppnått åldern för sexuellt självbestämmande och även om varken tvång, våld eller hot används. Bestämmelsen tar sikte på situationer där någon utnyttjar en förtroendeställning, makt eller inflytande där personens auktoritet gör det möjligt att kontrollera, bestraffa eller belöna barnet känslomässigt eller ekonomiskt eller till och med kroppsligt. *Förtroendeställningen* kan ha en biologisk, social eller religiös grund. De olika exempel som ges i rapporten på vilka som kan ha en erkänd förtroendeställning i förhållande till ett barn är föräldrar, andra familjemedlemmar, fosterföräldrar, andra som ansvarar för barnets vård, lärare, personer med en självvårdande roll, personer inom vården, arbetsgivare, personer med ekonomisk kontroll över ett barn eller personer som annars utövar kontroll över barnet. Begreppen *makt* respektive *inflytande* över barnet beskrivs inte närmare i förklaranderapporten.²²⁶

Termen *beroendesituation* i den *tredje strecksatsen* tar sikte på bl.a. barn med alkohol- eller drogproblem men täcker också andra situationer där barnet i praktiken inte har något annat val än att gå med på den sexuella handlingen. Orsaken till en sådan beroendesituation kan vara fysisk, känslomässig, familjerelaterad, social eller ekonomisk, såsom exempelvis ekonomiskt beroende eller ett bräckligt hälsotillstånd. I förklaranderapporten anges att om ett barn i en sådan situation samtycker till sexuellt umgänge kan barnets sårbarhet göra att samtycket bör fränkännas verkan.²²⁷

I lagstiftningsärendet om Sveriges tillträde till konventionen fann 2008 års sexualbrottsutredning att det kunde ifrågasättas om inte konventionens uttryck om *missbruk av erkänd förtroendeställning, makt*

²²⁶ Se Council of Europe, Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (CETS nr 201) Explanatory Report art. 123–125.

²²⁷ Se Council of Europe, a.a. art. 126.

och inflytande, i den del den enligt svensk rätt motsvarades av bestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* i 6 kap. 3 § brottsbalken²²⁸, var något vidare än vad som avses med den svenska motsvarigheten *missbruk av beroendeställning*. Utredningen påpekade att det i förklaranderapporten till konventionen inte, som i förarbetena till 6 kap. 3 § brottsbalken (prop. 2004/05:45 s. 141), anges att det ska vara fråga om ett avhängighetsförhållande. I stället krävs enligt konventionen att det är fråga om en *möjlighet* att kontrollera, bestraffa eller belöna barnet känslomässigt, ekonomiskt eller till och med kroppsligt. En viss diskrepans kunde därmed enligt utredningen finnas i förhållande till konventionen.²²⁹

Regeringen delade inte utredningens bedömning i nu nämnda avseenden. I stället var regeringen av uppfattningen att de exempel på situationer av förtroendeställning, makt och inflytande som konventionen avser att omfatta i denna del i allt väsentligt motsvarades av tillämpningsområdet för bestämmelsen om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning. Dessutom tillade regeringen att uttrycket *missbruk av erkänd förtroendeställning, makt och inflytande* även återfinns i EU:s rambeslut om bekämpande av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi (numera ersatt av Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF, se avsnitt 3.4.7). Regeringen påpekade att i samband med genomförandet av rambeslutet gjordes bedömningen att Sverige uppfyllde rambeslutet i denna del och att den svenska regleringen med uttrycket ”missbruk av beroendeställning”, även om uttryckssätten skiljer sig åt, i sak torde ligga väl i linje med rambeslutets krav (se prop. 2003/04:12 s. 31 f.). Mot denna bakgrund ansåg regeringen att Sverige uppfyllde konventionsåtagandena i detta avseende.²³⁰

²²⁸ Efter 2018 års sexualbrottsreform omfattas situationer som tidigare var att bedöma som *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* i stället av bestämmelserna om *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp*, men lagändringen var inte avsedd att innebära någon ändring av rekvisitet ”beroendeställning”, se prop. 2017/18:177.

²²⁹ Se SOU 2010:71 s. 431–435.

²³⁰ Se prop. 2012/13:111 s. 80.

3.4.6 Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor

Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor, CETS nr 197, från 2005 trädde i kraft den 1 februari 2008 och för Sverige trädde den i kraft den 1 september 2010.²³¹

Av konventionens ingress framgår att Europarådets medlemsstater och övriga stater som undertecknat konventionen anser att människohandel är ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en kränkning av människans värdighet och integritet samt att handel med människor kan leda till slaveri för brottsoffren. Vidare anges att respekt för offrens rättigheter, skydd av offren och åtgärder för att bekämpa människohandel måste vara ett övergripande mål samt att alla åtgärder och initiativ för bekämpande av handel med människor måste vara icke-diskriminerande och beakta jämställdhetsperspektivet och barnets rättigheter.

Konventionen syftar till att förhindra och bekämpa människohandel, konstruera ett fullständigt regelverk för skydd av och hjälp till människohandelsoffer och vittnen, garantera effektiva brottsutredningar och åtal samt att främja internationellt samarbete när det gäller insatser mot människohandel (artikel 1.1).

Alla former av människohandel omfattas, nationell eller gränsöverskridande, oberoende av dess eventuella samband med organiserad brottslighet (artikel 2).

Med *människohandel* avses enligt konventionen rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilsedande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet, eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. *Utnyttjande* kan innebära utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ.²³² Rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av per-

²³¹ Se prop. 2009/10:152. Konventionen i dess lydelse på engelska och en översättning till svenska finns bilagd propositionen.

²³² Se artikel 4 a.

soner under 18 år i syfte att utnyttja dessa ska betraktas som människohandel även om inget av de nyss nämnda medlen har använts.²³³

Konventionsstaterna åläggs bl.a. att kriminalisera människohandel och belägga sådana gärningar med effektiva, proportionella och avskräckande påföljder. Det ska vara fråga om straff som medför frihetsberövande och som kan föranleda utlämning.²³⁴

För att säkerställa ett effektivt genomförande av bestämmelserna tillhandahåller konventionen en övervakningsmekanism genom Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA). GRETA ska regelbundet utvärdera varje konventionsstats tillämpning av konventionen. På grundval av GRETA:s rapport och slutsatser från en utvärdering kan en partskommitté utfärda rekommendationer till den utvärderade staten.²³⁵

När det gäller Sverige har GRETA genomfört utvärderingar 2014 och 2018. En tredje utvärderingsomgången är ännu inte avslutad. Partskommitténs rekommendationer efter utvärderingen 2018 avsåg att Sverige bör vidta ytterligare åtgärder i huvudsak när det gäller kompetenshöjande åtgärder, förebyggande arbete, identifiering av människohandelsoffer och stöd till dessa, särskilt när det gäller barn, samt effektivisering när det gäller brottsutredningar och lagföring.²³⁶

I GRETA:s frågeformulär till den svenska regeringen inför den tredje utvärderingsomgången efterfrågades bl.a. information om framväxande trender i landet, sedan den andra utvärderingsomgången, när det gäller nya former av exploatering och nya rekryteringsmetoder. Med hänvisning till Jämställdhetsmyndighetens rapport *Prostitution och människohandel* (rapport 2021:23)²³⁷ svarade regeringen att användandet av digitala plattformar där försäljning av sexuella tjänster explicit erbjuds hade ökat samt att det verkade ha skett en tydlig professionalisering av kommunikationen, designmönster och affärsmodeller för verksamheten. Vidare angav regeringen att många kontakter avseende sexuella tjänster också tas via sociala medier eller på så kallade sugardejtingsidor samt att fall av utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling med koppling till sugardejting hade ökat.²³⁸

²³³ Se artiklarna 4 c och d.

²³⁴ Se artiklarna 18 och 23.

²³⁵ Se artiklarna 1.2 och 36–38.

²³⁶ Se Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings; Recommendation CP(2018)28.

²³⁷ Se vidare avsnitten 3.9 och 3.10.

²³⁸ Se GRETA(2018)26_SWE_rep, offentliggjort den 13 juli 2022, s. 23–25.

3.4.7 Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF

Europaparlamentets och rådets direktiv²³⁹ om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF trädde i kraft den 17 december 2011. I direktivet finns minimiregler för brottsrekvisit och påföljder när det gäller sexuella övergrepp mot och sexuell exploatering av barn, barnpornografi och kontaktsökning med barn för sexuella ändamål. Direktivet syftar även till att stärka åtgärderna för att förebygga sådana brott och förbättra skyddet för dess offer (artikel 1). Med barn avses varje person som är under 18 år (artikel 2 a). Åldern för sexuell självbestämmande anges i direktivet som den ålder under vilken det enligt nationell lag är förbjudet att ägna sig åt sexuella handlingar med ett barn (artikel 2 b).

I beaktandesatserna (punkten 5) anges att barnkonventionen och dess andra fakultativa tilläggsprotokoll (se avsnitt 3.4.1) samt Lanzarotekonventionen (se avsnitt 3.4.5) är avgörande steg i processen för att öka det internationella samarbetet när det gäller att skydda barn från alla former av sexuell exploatering och sexuella övergrepp. Vidare fastslås att allvarliga brott som sexuell exploatering av barn och barnpornografi kräver en övergripande strategi som omfattar lagföring av gärningsmän, skydd av barn som är brottsoffer och förebyggandet av fenomenet. Det anges också att rambeslut 2004/68/RIF borde ersättas med ett nytt instrument som tillhandahåller en sådan övergripande rättslig ram (punkten 6). Syftet med direktivet är att ändra och utöka bestämmelserna i nämnda rambeslut (punkten 48).

Direktivet är också avsett att komplettera EU:s människohandelsdirektiv²⁴⁰ eftersom vissa offer för människohandel även är barn som har utsatts för sexuella övergrepp eller sexuell exploatering (punkten 7).

Vidare anges i beaktandesatserna (punkten 12) att allvarliga former av sexuella övergrepp mot barn och sexuell exploatering av barn bör omfattas av effektiva, proportionella och avskräckande påföljder. Detta omfattar framför allt olika former av sexuella övergrepp mot barn och sexuell exploatering av barn som underlättas genom användningen av informations- och kommunikationsteknik, exem-

²³⁹ 2011/93/EU av den 13 december 2011.

²⁴⁰ Se avsnitt 3.4.8.

pelvis då kontakt söks med barn i sexuella syften via sociala medier och chattrum på internet. Det maximala fängelsestraff som föreskrivs i direktivet för de brott som avses däri bör gälla åtminstone för *de allvarligaste formerna* av dessa brott (punkten 13). Det framgår också att medlemsstaterna bör ange försvårande omständigheter i sin nationella lagstiftning i enlighet med de tillämpliga regler om försvårande omständigheter som fastställts genom deras rättssystem (punkten 21).

I artiklarna 3–6 anges de gärningar som ska vara straffbelagda. Där framgår även de krav som direktivet uppställer i fråga om lägsta maximistraff för olika gärningar. Det är enbart uppsåtliga brott som avses.

Artikel 3 behandlar brott som har samband med sexuella övergrepp. För vissa av gärningarna i den artikeln gäller kriminaliseringskravet endast när det riktar sig mot barn som inte uppnått åldern för sexuell självbestämmande. Att i sexuellt syfte förorsaka att ett barn, som inte har uppnått åldern för sexuell självbestämmande, blir vittne till sexuella handlingar eller sexuella övergrepp, även om barnet inte tvingas delta, ska vara belagt med ett maximistraff på minst ett respektive två års fängelse (artiklarna 3.2 och 3.3). Utförande av sexuella handlingar med ett barn, som inte har uppnått åldern för sexuell självbestämmande, ska vara belagt med ett maximistraff på minst fem års fängelse (artikel 3.4). Vidare framgår av artikel 3.5. (i) att utförande av sexuella handlingar med ett barn, om *missbruk av en erkänd förtroendeställning eller av makt eller inflytande över barnet förekommer*, ska vara belagt med ett maximistraff på minst åtta års fängelse om barnet inte har uppnått åldern för sexuell självbestämmande och minst tre års fängelse om barnet uppnått denna ålder. Motsvarande gäller om det förekommer *missbruk av barnets särskilt utsatta situation*, framför allt till följd av ett psykiskt eller fysiskt funktionshinder eller en beroendeställning (artikel 3.5 ii). Om tvång, våld eller hot brukas i samband med sexuella handlingar med barn ska det vara belagt med ett maximistraff på minst tio års fängelse om barnet inte uppnått åldern för sexuell självbestämmande och minst fem års fängelse om barnet uppnått den åldern (artikel 3.5 iii). Motsvarande strafflatituder gäller för det fall att någon genom tvång, våld eller hot förmår ett barn att ägna sig åt sexuella handlingar med en tredje part (artikel 3.6).

Artikel 4 behandlar brott som har samband med sexuell exploatering med avseende på barns deltagande i pornografiska föreställ-

ningar och barnprostitution. Straffen i artikel 4 är, liksom i artikel 3, differentierade beroende på om brottet riktar sig mot ett barn som uppnått åldern för sexuell självbestämmande eller inte.

Artikel 5 avser brott som har samband med barnpornografi och artikel 6 avser kontaktsökning med barn i sexuell syfte.

I artikel 25 behandlas åtgärder mot webbplatser som innehåller eller sprider barnpornografi. I första punkten anges att medlemsstaterna ska vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa ett avlägsnande utan dröjsmål av webbsidor som innehåller eller sprider barnpornografi och vars värdserverar ligger på deras eget territorium, samt sträva efter att uppnå ett avlägsnande av sådana webbsidor vars värdserverar ligger utanför deras territorium. Vidare anges i andra punkten att medlemsstaterna i fråga om den nämnda sortens webbsidor får vidta åtgärder för att blockera tillträdet till webbsidorna för internetanvändare inom sitt territorium. Sådana åtgärder måste inrättas genom transparenta förfaranden och ska tillhandahålla adekvata skyddsmekanismer, särskilt för att säkerställa att begränsningen inskränks till vad som är nödvändigt och proportionerligt och att användarna informeras om orsaken till begränsningen. Skyddsmekanismerna ska även inbegripa möjlighet till rättslig prövning.

Direktivets genomförande i svensk rätt behandlades i prop. 2012/13:194. Regeringen ansåg att svensk rätt uppfyllde de flesta åtagandena i direktivet med undantag för vissa frågor om preskription och registerkontroll. För att Sverige skulle uppfylla även dessa delar av direktivet föreslog regeringen en ny lag om registerkontroll av personer som ska arbeta med barn. Vidare föreslog regeringen att preskriptionstiden för det dåvarande brottet *köp av sexuell handling av barn* och för *sexuellt ofredande* som begåtts mot ett barn skulle förlängas så att preskriptionstiden skulle börja löpa först den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år. Lagändringarna trädde i kraft den 18 december 2013.

3.4.8 Europaparlamentets och rådets direktiv om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF

Europaparlamentets och rådets direktiv²⁴¹ om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF – det så kallade människohandelsdirektivet – antogs i mars 2011. Enligt en analys gjord av Justitiedepartementet i mars 2013 behövdes inte några lagändringar eller andra åtgärder vidtas i svensk rätt till följd av direktivet.²⁴²

I direktivet finns minimiregler om fastställande av brottsrekvisit och påföljder på området människohandel. Det innehåller också gemensamma bestämmelser som syftar till att, med beaktande av genusperspektivet, stärka åtgärderna för att förebygga människohandelsbrott samt skydda brottsoffrens rättigheter (artikel 1).

Enligt artikel 2 ska kriminaliseringen omfatta uppsåtliga gärningar som avser rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer, inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över dessa personer, genom hot om eller användning av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta situation eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Med en *utsatt situation* avses en situation där den berörda personen inte har något verkligt eller godtagbart alternativ till att underkasta sig utnyttjandet (artikel 2.2).

Om en handling av det nämnda slaget involverar en person under 18 år ska det vara ett straffbelagt människohandelsbrott, även om inget av de nyss nämnda medlen har använts (artiklarna 2.5 och 2.6).

Utnyttjandet kan avse andras prostitution eller andra former av sexuell exploatering, tvångsarbete eller tvångstjänster, inklusive tiggeri, slaveri eller slaveriliknande förhållanden, trældom, utnyttjande av brottslig verksamhet eller avlägsnande av organ (artikel 2.3).

I artikel 4 finns regler om påföljder. Lägsta maximistraff för människohandelsbrott ska vara fem års fängelse. För sådana brott där vissa försvärande omständigheter föreligger ska lägsta maximistraff

²⁴¹ 2011/36/EU av den 5 april 2011.

²⁴² Se Ju2013/275/L5.

vara tio års fängelse. Det gäller bl.a. om offret varit ett barn eller om brottet begåtts inom ramen för en kriminell organisation.

Direktivet innehåller också bestämmelser om bl.a. juridiska personers ansvar (artikel 5), utvidgad jurisdiktion och undantag från kravet på dubbel straffbarhet (artikel 10), skyldighet för medlemsstaterna att vidta förebyggande åtgärder bl.a. bestående i att överväga att straffbelägga användningen av sådana tjänster som är ett resultat av människohandel och den som använder tjänsten har vetskap om det (artikel 18) samt om inrättande av nationella rapportörer (artikel 19).

I Sverige är det Polismyndigheten som är nationell rapportör. Inom ramen för det uppdraget redogör myndigheten varje år i en skrivelse till regeringen för omfattningen av människohandel till, i och genom Sverige samt lämnar förslag på hur människohandeln kan förebyggas och bekämpas. En årlig rapportering görs även till EU-kommissionen som i sin tur rapporterar regelbundet till Europaparlamentet. I arbetet som nationell rapportör ligger också att informera om hur Sverige arbetar för att förebygga och bekämpa människohandel för alla ändamål och prostitution samt att leda och utveckla det kompetenshöjande arbetet inom Polismyndigheten rörande frågor om människohandel.²⁴³

Den 14 april 2021 presenterade Europeiska kommissionen ett meddelande om en EU:s strategi mot människohandel 2021–2025. Av strategin framgår att kommissionen avser att ge ytterligare stöd till medlemsstaterna vid genomförandet av människohandelsdirektivet, bl.a. genom särskild finansiering, i synnerhet till könsspecifika och barnrelaterade aspekter. Det anges också att kommissionen avser att påbörja en studie för att utvärdera människohandelsdirektivet och mot bakgrund av utvärderingens resultat överväga en översyn av direktivet.²⁴⁴

Därefter presenterade kommissionen den 19 december 2022 ett förslag till ändring av människohandelsdirektivet.²⁴⁵ Ett syfte med förslaget är att ta itu med de utmaningar som den *ökande digitaliseringen* av människohandeln innebär och att stärka de straffrättsliga åtgärderna mot brott som begås med hjälp av tekniska hjälpmedel. I detta avseende noteras att de metoder som används av människo-

²⁴³ Se bl.a. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, Människohandel för sexuella och andra ändamål. Lägesrapport 21, 2020.

²⁴⁴ Se Europeiska kommissionen, COM(2021) 171 final, se också Regeringskansliet, Faktapromemoria 2020/21:FPM105.

²⁴⁵ Se Europeiska kommissionen, COM(2022) 732 final.

handlare, som ofta verkar inom ramen för organiserad brottslighet, också har förändrats, vilket har lett till en ökad risk för människohandel. Tekniska framsteg gör det möjligt för människohandlare att rekrytera, annonsera ut och utnyttja offer på distans och att ge exploaterande material stor spridning på nätet. Samma tekniska hjälpmedel gör det svårare att upptäcka brottet, identifiera gärningsmännen och spåra de pengar som använts för att begå brottet och de vinster som det genererar. Mot denna bakgrund föreslår kommissionen att en ny artikel 2 a läggs till, där det uttryckligen anges att de uppsåtliga gärningar och medel som avses i artikel 2.1, samt utnyttjande enligt definitionen i artikel 2.3, ska omfatta gärningar som begås genom användning av informations- och kommunikationsteknik. Detta är avsett att säkerställa att brottets onlinedimension beaktas för varje del av människohandelsbrott. Ett annat syfte med förslaget är att införa nya brott som avser *användning av tjänster* som är ett resultat av utnyttjande om denna användning sker med kännedom om att personen i fråga är offer för människohandel. Enligt nuvarande artikel 18.4 ska medlemsstaterna överväga att vidta åtgärder för att straffbelägga användning av tjänster som är ett resultat av utnyttjande om denna användning sker med kännedom om att personen i fråga är offer för ett människohandelsbrott. Det är en frivillig bestämmelse som medlemsstaterna inte är skyldiga att införliva. Enligt förslaget skulle detta emellertid bli obligatoriskt. Av förslaget framgår att Sverige tillhör de länder som redan har straffbelagt sådan användning av tjänster när det gäller människohandel för sexuell exploatering. Förslaget har förhandlats i EU:s ministerråd och en allmän riktlinje har beslutats. Under hösten 2023 kommer förhandlingar att inledas mellan EU-kommissionen, rådet och Europaparlamentet innan ett slutligt direktiv kan antas.

3.5 Straffbestämmelser i några andra länder

3.5.1 Norden

Danmark

Den som har samlag med någon som inte har samtyckt till det döms enligt 216 § i den danska straffeloven²⁴⁶ för *våldtäkt* till fängelse i högst åtta år. Straffansvaret för våldtäkt omfattar också den som har samlag med ett barn under 12 år samt den som har fyllt 22 år och har samlag med ett barn under 15 år (216 § andra stycket). I de båda sistnämnda fallen är straffet fängelse i högst tolv år. Den nämnda bestämmelsen är enligt 225 § tillämplig också om det rör sig om andra sexuella handlingar än samlag, inbegripet att gärningspersonen förmå offret att utföra sexuella handlingar på sig själv.

Det finns också en särskild bestämmelse om att den som utför en sexuell handling genom att utnyttja en persons sinnessjukdom eller mentala utvecklingsstörning döms till fängelse i upp till fyra år (218 §). Vidare framgår av 220 § att den som utför en sexuell handling genom att grovt missbruka att den andra personen står i beroendeställning på grund av förhållanden som avser anställning, ekonomi, behandling eller omsorg döms till fängelse i upp till ett år, eller om brottet begåtts mot en person under 18 år i upp till fyra år. Detsamma gäller om en religiös ledare utför en sexuell handling genom att grovt missbruka en beroendeställning mellan ledaren och någon i dennes församling.

För fall där en person under 18 år står i beroendeförhållande till gärningspersonen på vissa andra sätt finns särskilda bestämmelser i 223 §. I första stycket anges att den som har bl.a. samlag med en person under 18 år som är styvbarn eller fosterbarn till gärningsmannen, eller anförtrotts honom eller henne för utbildning eller fostran, döms till fängelse i upp till 4 år. Enligt andra stycket ska också den som *under grovt missbruk av överlägsenhet baserat på ålder och erfarenhet förför en person under 18 år till samlag* dömas till samma straff. Även denna reglering är tillämplig också när det rör sig om andra sexuella handlingar än samlag (225 §).

Eftersom sexuella handlingar med barn under 15 år bestraffas som *våldtäkt* är det i första hand vid sexuella handlingar med barn i åldern 15–17 år som 223 § blir aktuell. Rekvisitet *förför* i bestämmelsens andra stycke innebär att det för ansvar krävs att det är gär-

²⁴⁶ Nr 741 af 13/06/2023.

ningspersonen och inte den minderårige som tagit initiativ till den sexuella handlingen. Att den minderårige tidigare har haft ett sexuellt förhållande har däremot ingen betydelse. Bestämmelsen kan inte användas när det gäller personer som står varandra nära i ålder, utveckling och erfarenhet. I övrigt anses det bero på domstolens relativt fria skön om bestämmelsen ska användas eller inte.²⁴⁷

Av förarbeten från 2012, som avsåg en ändring av 223 § första stycket, framgår att det var mycket ovanligt att det andra stycket tillämpades av domstolarna.²⁴⁸ Tre avgöranden nämndes dock. Det första (UfR 2003.1616V) gällde en man (ålder okänd men han var taxichaufför) som kommit i kontakt med en 15-årig pojke via internet genom att utge sig för att vara en jämnårig flicka. Mannen hade sedan lockat med sig pojken in i sin bil genom att uppge att han var flickans pappa och att han skulle köra pojken hem till flickan. När de kom till mannens bostad drog han ned byxorna på pojken och utförde oralsex på honom. Mannen dömdes enligt 223 § andra stycket till fängelse i 60 dagar. Det andra avgörandet (TfK 2006.546) avsåg en man som under flera års tid haft bl.a. orala samlag med en pojke. Mannen var då 31–34 år och pojken 15–17 år. De hade kommit i kontakt med varandra genom att pojken kommit hem till mannen för att besöka mannens styvbarn som pojken var kompis med. Mannen dömdes till fängelse i ett år och sex månader men den påföljden omfattade också andra sexualbrott mot barn. Det tredje avgörandet där 223 § andra stycket tillämpades (TfK 2010.415) gällde en 62-årig man som hade fått en 15-årig pojke att dra ner byxorna och som därefter onanerat åt pojken. Mannen hade känt pojken i flera år och var medveten om att pojken ”inte fungerade som en normal 15-åring”. Påföljden bestämdes till fängelse i 40 dagar.

Av Karnov-kommentaren till 223 § andra stycket framgår att bestämmelsen också tillämpades i två avgöranden under 1940- och 1950-talet. I det ena fallet (U 1944.194) hade en 38-årig man, efter överenskommelse med sin fru, haft samlag med en 16-årig kvinnlig släkting. Det andra fallet (U 1959.808) gällde en 45-årig man som hade inlett ett förhållande med familjens hembiträde som nyss hade fyllt 15 år.²⁴⁹

²⁴⁷ Se Thomas Elholm m.fl., Kommenteret straffelov, Speciel del, 12 uppl. 2021 s. 436.

²⁴⁸ Se Straffelovrådets betänkning nr. 1534/2012 om seksualförbrydelser s. 415.

²⁴⁹ Se Michael Hansen Jensen, Karnovs lovsamling, 33 uppl. 2017 s. 5945.

Av 224 § straffeloven följer att den som mot betalning eller löfte om betalning har samlag med en person under 18 år döms till böter eller fängelse i upp till två år. Också att medverka till att en person under 18 år mot betalning eller löfte om betalning har samlag med en kund är straffbart. En sådan handling bestraffas med böter eller fängelse i högst sex år.

Den nämnda bestämmelsen är enligt 225 § tillämplig också om det rör sig om andra sexuella handlingar än samlag, inbegripet att gärningspersonen förmår offret att utföra sexuella handlingar på sig själv. Det sista ledet avseende den som förmår annan att utföra sexuella handlingar på sig själv infördes genom en lagändring den 1 juli 2023. Av förarbetena framgår att det inte spelar någon roll om gärningspersonen befinner sig i samma fysiska rum som offret eller exempelvis instruerar offret att utföra handlingar via videochatt.²⁵⁰

Av 228 § straffeloven följer att även den som var oaktsam i förhållande till den utsattes tillstånd eller ålder kan dömas för de ovan nämnda brotten men att straffet då är lägre.

Köp av sexuella tjänster av en person som har fyllt 18 år är inte kriminaliserat i Danmark. Koppleriverksamhet är däremot i stor utsträckning förbjuden och straffansvaret omfattar bl.a. den som utnyttjar eller främjar att någon annan har sexuellt umgänge med en kund mot betalning eller löfte om betalning (233 §).

I den danska straffeloven används inte uttrycket *barnpornografi*. Sedan en lagändring den 1 juli 2023 förekommer inte heller ordet *pornografisk* i de straffbestämmelser som motsvarar den svenska regleringen om barnpornografibrott. Lagändringen innebar att termen *pornografisk* ersattes med *sexuell*. Bestämmelserna föreskriver straffansvar för den som tar (226 §) eller på visst annat sätt befattar sig med (235 §) sexuellt material såsom fotografier, filmer eller liknande av en person under 18 år, samt för den som medverkar till att någon under 18 år deltar i en sexuell föreställning eller är åskådare till en sådan föreställning (227 §).

Syftet med den nämnda lagändringen var att tydliggöra att sådant material som omfattas av bestämmelserna inte får förväxlas med pornografiskt material föreställande vuxna personer som har samtyckt till deltagande. Användningen av ordet pornografiskt ansågs också kunna bagatellisera allvaret i att materialet kan utgöra bevis

²⁵⁰ Se den danska regeringens proposition – Lovforslag nr. L 50 Folketinget 2022-23 (2. Samling) s. 30.

om sexuella övergrepp mot barn och/eller sexualisering av barn. Avsikten var dock inte att ändringen skulle innebära någon förändring i sak.²⁵¹ I betänkandet berördes frågan om vilket uttryck som skulle kunna användas i stället för *pornografiskt*. I det avseendet konstaterades att terminologin bör omfatta inte endast sexuellt övergreppsmaterial, utan också annat material med sexuellt innehåll. Detta mot bakgrund av att sexuellt material avseende barn i åldern 15–17 år inte nödvändigtvis avbildar ett övergrepp i sig. Det bedömdes därför rimligt att tala om *sexuellt material*, snarare än *övergreppsmaterial*.²⁵²

Finland

Sedan den 1 januari 2023 är bestämmelserna om *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp* i den finska strafflagen²⁵³, i likhet med de svenska, baserade på avsaknad av frivillighet. Som exempel på fall där deltagande i sexuella handlingar inte kan anses vara frivilligt anges i bestämmelserna bl.a. att personen inte har kunnat utforma eller uttrycka sin vilja på grund av medvetlöshet, sjukdom, funktionsnedsättning, rädsla, kraftig berusning eller nedsatt medvetandetillstånd eller på grund av att situationen uppstått plötsligt eller att en särskild maktposition allvarligt missbrukats eller av någon annan därmed jämförbar orsak (20 kap. 1 § andra stycket 3 och 3 § andra stycket 3 strafflagen). Straffet för våldtäkt av normalgraden är fängelse i lägst ett och högst sex år.

Vidare finns det i 20 kap. 5 § en bestämmelse om *sexuellt utnyttjande*. Den är aktuell om någon genom att utnyttja sin ställning får en person som

1. inte har fyllt 18 år och som i en skola, inrättning eller fritidsverksamhet eller i ett arbetsförhållande står under gärningsmannens bestämmanderätt eller övervakning eller i något annat därmed jämförbart underordnat förhållande till gärningsmannen,
2. inte har fyllt 18 år och som på grund av *omognad samt åldersskillnaden mellan parterna har en väsentligt svagare förmåga att självständigt besluta om sitt sexuella beteende* än gärningsmannen,

²⁵¹ Se den danska regeringens proposition – Lovforslag nr. L 50 Folketinget 2022-23 (2. Samling) s. 17–19 samt Arbudsgruppen om digitala kränkelse, rapport 2022 s. 83–86.

²⁵² Se Arbudsgruppen om digitala kränkelse, a.a. s. 84 och 85.

²⁵³ Nr 19.12.1889/39.

3. vårdas på ett sjukhus eller någon annan inrättning och som på grund av sjukdom, funktionsnedsättning eller något annat svaghetstillstånd har försämrade möjligheter att utforma eller uttrycka sin vilja, eller
4. har försämrade möjligheter att utforma eller uttrycka sin vilja på grund av att gärningsmannen missbrukar en särskild maktposition

att delta i samlag eller att företa någon annan sexuell handling som väsentligt kränker personens sexuella självbestämmanderätt.

Straffet är fängelse i lägst fyra månader och högst fyra år. Skillnaden mellan den första och andra punkten i 5 § är att den *andra punkten* inte förutsätter att gärningspersonen är i en formell auktoritetsställning i förhållande till offret. Det som avses är i stället enligt förarbetena utnyttjande i en situation där den unge har svagare förutsättningar att fatta beslut om inledande av sexuellt umgänge än den äldre och mognare parten. Jämfört med vad som gällde före den 1 januari 2023 krävs det inte längre att gärningspersonen *grovt missbrukar* den unga personens omognad.²⁵⁴ En förutsättning för straffansvar är att den unges förmåga att självständigt besluta om sitt sexuella beteende på grund av personens omognad samt åldersskillnaden mellan parterna är *väsentligt svagare* än gärningspersonens. Den omognare och yngre parten kan vara i en svagare eller underordnad ställning och därför inte ha förmågan att på likvärdiga grunder besluta om sitt deltagande i sexuellt umgänge. Den väsentliga kränkningen av den sexuella självbestämmanderätten grundar sig på att gärningspersonen *utnyttjar* sin starkare ställning för att få en sådan ung person att företa en sexuell handling. Vid bedömningen av unga personers förmåga att självständigt besluta om sitt sexuella beteende ska utöver parternas ålder också deras psykiska utveckling beaktas. Syftet med bestämmelsen är inte att begränsa sexuella relationer mellan unga eller alla sexuella relationer mellan unga och äldre personer. Inte heller sådana relationer där den äldre personen är mognare och i en starkare ställning, om den unga ändå har en tillräckligt jämbördig förmåga och frihet att själv besluta om sitt deltagande i sexuella handlingar. Åldersskillnaden har betydelse för bedömningen av skillnaden i mognad mellan parterna. Enligt förarbetena förutsätts det för straff-

²⁵⁴ Se a. prop. s. 109.

barhet i praktiken att ålderskillnaden är större än cirka fem år, om det inte annars finns en tydlig skevhet i fråga om mognad.²⁵⁵

Tillämpningsområdet för den *fjärde punkten* omfattar sådana särskilda maktpositioner som, i likhet med den *första punkten*, grundar sig på arbetsförhållanden, ekonomiska maktförhållanden, träningsrelationer, religiös eller mental auktoritet eller någon annan mental maktposition eller behovet av praktisk hjälp. Sexuellt utnyttjande som grundar sig på en mental maktposition kan till exempel ha samband med en vård- eller terapirelation eller grunda sig på en stark religiös eller annan övertygelse, om till exempel de ledande personerna i en rörelse som förutsätter sådan mental hängivenhet utnyttjar sin auktoritetsposition på fel sätt.²⁵⁶

När det gäller sexuella handlingar med barn under 16 år kan bestämmelser om *våldtäkt mot barn* eller *sexuellt utnyttjande av barn* och motsvarande grova brott bli aktuella (20 kap. 12–16 §§). Detsamma gäller sexuella handlingar med barn som har fyllt 16 men inte 18 år om gärningspersonen är barnets förälder eller står i en ställning till barnet som motsvarar en förälders (20 kap. 12 § andra stycket och 14 § andra stycket).

Enligt 20 kap. 9 § döms den som genom att utlova eller ge ersättning till någon som är under 18 år för att ha samlag, eller företa någon annan sexuell handling, för *erbjudande av ersättning för sexuell handling mot ung person*. Straffet är böter eller fängelse i högst två år. För brottet döms även den som deltar i en sexuell handling med en person under 18 år som någon annan har utlovat eller gett ersättning för.

Med *sexuell handling* avses ”en gärning som har en väsentligt sexuell innebörd med hänsyn till gärningsmannen och den som gärningen riktar sig mot samt gärningsomständigheterna” (20 kap. 23 § andra stycket). Enligt förarbetena kan begreppet sexuell handling omfatta bl.a. att någon förmås att inleda en sexuell handling med sig själv eller med en tredje person. I fråga om straffbarheten för en handling som inte innebär beröring saknas det, enligt förarbetena, betydelse om den utförs i fysisk närhet mellan parterna eller med hjälp av kommunikationsteknologi.²⁵⁷

²⁵⁵ Se a. prop. s. 109 och 110.

²⁵⁶ Se a. prop. s. 111.

²⁵⁷ Se den finska regeringens proposition till riksdagen RP 13/2022 s. 104–105.

I finsk lagstiftning finns det inte något särskilt stadgande om oaksamhet i förhållande till den utsattes ålder. Det innebär att det alltid krävs att gärningspersonen har haft uppsåt i det avseendet.²⁵⁸

När det gäller sexköp av personer över 18 år har Finland förbud endast i vissa avseenden. Enligt 2 kap. 7 § i den finska ordningslagen²⁵⁹ är det förbjudet att på *allmän plats* köpa och mot betalning erbjuda sexuella tjänster. En sådan gärning bestraffas som ordningsförseelse. I bestämmelsen anges att med *sexuella tjänster* avses *samlag* enligt 20 kap. 23 § första stycket strafflagen samt en *därmed jämförlig sexuell handling*. Någon hänvisning till den ovan nämnda definitionen av *sexuell handling* i 20 kap. 23 § andra stycket – som tycks avse *andra* sexuella handlingar än sådana som är jämförliga med samlag och som även omfattar distansfall – finns däremot inte i 2 kap. 7 § ordningslagen.

Vidare finns det i 20 kap. 8 § i den finska strafflagen ett förbud mot *utnyttjande av person som är föremål för sexhandel*. Bestämmelsen avser bl.a. den som genom att utlova eller ge en ersättning som representerar ett direkt ekonomiskt värde får någon som är föremål för ett brott om avses i 10 eller 11 § (koppleri respektive grovt koppleri) eller i 25 kap. 3 eller 3 a § (människohandel respektive grov människohandel) att ha samlag eller företa en därmed jämförlig sexuell handling. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader. Av tredje stycket följer att straffansvaret även omfattar den som inte haft uppsåt till men haft skäl att misstänka att den andra personen var föremål för brott av de nyss nämnda slagen.

Sedan en lagändring den 1 januari 2023 regleras brott som motsvarar *barnpornografibrott* i den finska strafflagens 20 kap. om sexualbrott i stället för 17 kap. om brott mot allmän ordning där bestämmelserna fanns dessförinnan. Lagändringen innebar också att termen *pornografisk* ersattes med *sexuell*.

20 kap. 19 § avser brottet *spridning av bild som på ett sexuellt sätt visar barn*. För sådant brott döms den som bl.a. tillverkar, saluför eller på annat sätt tillgängliggör en verklighetsbaserad eller verklighetstrogen bild eller bildupptagning som på ett sexuellt sätt visar barn. Motsvarande grovt brott regleras i 20 §. Vidare avser 21 § *innehav av bild som på ett sexuellt sätt visar barn* och 22 § *besökande av föreställning som på ett sexuellt sätt visar barn*.

²⁵⁸ Se 3 kap. 5 § strafflagen.

²⁵⁹ Nr 27.6.2003/612.

I propositionen till de nämnda lagändringarna angavs att avsikten med ändringen av begreppet *pornografisk* till *sexuell* inte var att påverka bestämmelsernas tillämpningsområde. Avsikten var däremot att hänvisningen till sexuell karaktär bättre skulle svara mot bestämmelsernas primära syfte, som är att skydda barn mot sexuella och skadliga handlingar, inte att skydda den allmänna moralen eller allmänna sedlighetsuppfattningar. Dessutom ansågs termen *sexuell* vara tydligare och mer allmänspråklig än termen *pornografisk*.²⁶⁰

I propositionen noterades att tillverkning av en bild som på ett sexuellt sätt visar barn också kan vara straffbart enligt bestämmelserna om *sexuellt övergrepp mot barn* (14 och 15 §§) och *sexuellt utnyttjande av barn* (16 §), men att det inte ska dömas för sådana brott om 19 § är tillämplig. Om tillverkningen har bestraffats enligt 14–16 §§ och bilden har spridits efter tillverkningen kan 19 § bli tillämplig i fråga om spridningen. Vidare påpekades i propositionen att en bilds sexuella karaktär inte definieras enbart av omständigheterna när bilden tillverkas eller av huruvida tillverkningen av bilden i sig uppfyller rekvisitet för något annat sexualbrott.²⁶¹

Island

Regleringen om *våldtäkt* i den isländska strafflagen²⁶² är samtyckesbaserad och straffet är lägst ett och högst 16 år (194 § första stycket). Brottet omfattar även den situationen att någon utför en sexuell handling med en person genom att utnyttja personens psykiska sjukdom eller andra psykiska funktionsnedsättningar eller att personen annars inte kan motverka handlingen eller förstå dess betydelse (194 § andra stycket). För sexuella handlingar som utförs genom missbruk av någons beroendeställning när det gäller ekonomi, anställning eller klientförhållande finns en särskild bestämmelse (198 §). Det finns också en särskild reglering avseende sexuella handlingar med barn under 18 år som gärningspersonen är närstående till eller har ett särskilt ansvar för (201 §).

Den som har samlag eller annat sexuellt umgänge med ett barn under 15 år kan dömas till fängelse i lägst ett och högst 16 år enligt 202 §. I 202 § tredje stycket finns en särskild bestämmelse avseende

²⁶⁰ Se a. prop. s. 128 och 129.

²⁶¹ Se a. prop a.s.

²⁶² Nr 19/1940.

den som genom *bedrägeri, gåvor eller på annat sätt förför ett barn under 18 år* till samlag eller annat sexuellt umgänge. Straffet är fängelse i högst fyra år.

Av 204 § följer att även den som endast varit oaktksam beträffande barnets ålder kan dömas för brott enligt 202 § men att straffet då är lägre.

Den som betalar eller utlovar betalning eller annat vederlag för prostitution döms enligt 206 § till böter eller fängelse i högst ett år. Om den prostituerade är under 18 år är maximistraffet i stället fängelse i två år. Även *koppleri* straffbeläggs genom den nämnda bestämmelsen. Vad som avses med *prostitution* anges inte i lagtexten och framgår inte heller av den motion som låg till grund för införandet av bestämmelsen i 206 §. I motionen hänvisades det emellertid uttryckligen till de svenska och norska förbuden mot köp av sexuella tjänster.²⁶³

Den isländska strafflagen innehåller i 210 § ett generellt förbud mot produktion och distribution av *pornografi*. I den bestämmelsen fanns det tidigare en högre straffskala gällande sådant material som skildrar barn på ett sexuellt eller pornografiskt sätt.

Sedan den 1 juni 2022 finns det i stället en särskild reglering i 210 a § som tar sikte på material avseende barn.²⁶⁴ Den nya bestämmelsen gäller den som bl.a. producerar, sprider, innehar eller tittar på *bilder som visar sexuella övergrepp mot ett barn eller sexuellt skildrar ett barn*. Också bilder som visar personer som är 18 år och äldre på ett sexuellt sätt omfattas, förutsatt att personen agerar som ett barn. Detsamma gäller om ett barn imiteras i fiktivt material. För dessa fall gäller dock en lägre straffskala än vad som gäller när materialet avser verkliga barn under 18 år.

Vidare finns det i 210 b § en bestämmelse som avser medverkan till att ett barn deltar i en *naken- eller pornografisk föreställning*.

I 210 a § används alltså inte ordet *pornografiskt*. Av propositionen till den nämnda lagändringen framgår att bakgrunden till att det uttrycket ströks var att ordet *sexuellt* ansågs omfatta det beteende som avses samt att begreppet *pornografiskt* ansågs föråldrat när det gäller

²⁶³ Se den isländska motionen 136. lögjafarþing 2008–2009. Þskj. 583–342. mál samt SOU 2010:49 s. 138.

²⁶⁴ Se <https://www.althingi.is/alttext/stjt/2022.029.html>, publicerad den 9 juni 2022, hämtad den 17 januari 2023.

barnbrott.²⁶⁵ Frågan om en motsvarande ändring borde göras i 210 b § berördes inte i propositionen.

Norge

Bestämmelserna om *våldtäkt*, *oaktsam våldtäkt* och motsvarande grova brott i den norska straffeloven²⁶⁶ avser bl.a. den som har sexuellt umgänge med någon som är medvetlös eller av andra skäl oförmögen att motstå gärningen (291–294 §§). För *våldtäkt* av normalgraden är straffet fängelse i högst tio år. Bestämmelserna kompletteras av en reglering om *sexuell handling utan samtycke* som bestraffas med böter eller fängelse i upp till ett år (297 §).

Vidare finns det i 295 § en bestämmelse om *missbruk av maktposition och liknande* där straffet är fängelse i högst sex år. Den bestämmelsen är aktuell om någon har, eller medverkar till att någon annan har, sexuellt umgänge genom

- a) missbruk av ställning, beroendeförhållande eller tillitsförhållande,
- b) utnyttjande av någons psykiska sjukdom eller psykiska utvecklingsstörning, om förhållandet inte träffas av 291 §, eller
- c) utnyttjande av en person under 18 år i en särskilt sårbar livssituation.

Punkten a kan avse missbruk av *formell ställning*, såsom i relationen läkare-patient eller lärare-elev, samtidigt som hänsyn ska tas också till omständigheter som parternas ålder och erfarenhet samt det sätt på vilket förhållandet inleddes. När det gäller *beroendeförhållande* omfattas olika fall av personlig avhängighet, såsom anställningsförhållande, ekonomiskt beroende och särskild tacksamhetsskuld samt även förhållanden inom familjen. Rekvisiten beroendeförhållande och *tillitsförhållande* överlappar ofta varandra. Tillitsförhållande har dock en självständig betydelse i fall där en gärningsperson har inlett ett förtroligt förhållande med någon genom lögner eller manipulation och missbrukar det förhållandet i sexuella syften.²⁶⁷

²⁶⁵ Se 152:a lagstiftningssessionen 2021–2022. Förslagsproposition 558 – mål 389, <https://www.althingi.is/altext/152/s/0558.html>, hämtad den 17 januari 2023.

²⁶⁶ LOV-2005-05-20-28.

²⁶⁷ Se Magnus Matningsdal, *Straffeloven: De straffbare handlingene*, kommentarutgåve 2017, kommentaren till 295 §.

I Høyesteretts dom HR-2016-2492-A ansågs ett beroende- och tillitsförhållande ha missbrukats. Avgörandet gällde en man som under 12 års tid haft regelbundna samlag med sin 33 år yngre kvinnliga granne från det att hon var 16 år. Kontakten mellan dem hade inletts genom att hon var barnvakt åt hans barn. Hennes hemsituation var svår och hon hade knappt några vänner. Mannen hade varit något av en fadersfigur för henne och hade stor kontroll över hennes liv.

Punkten c infördes i syfte att säkerställa att norsk lag överensstämmer med Lanzarotekonventionen²⁶⁸ artikel 18.1 b tredje strecksatsen som gäller utnyttjande av en för barnet särskilt utsatt situation. I propositionen konstaterade den norska regeringen att sådana situationer ofta kunde omfattas av 295 § punkten a eller, om någon form av vederlag har lämnats, av bestämmelsen i 309 § om köp av sexuella tjänster av minderåriga. För att vara säker på att konventionsförplikterna uppfylldes i detta avseende infördes dock en separat punkt som särskilt tog sikte på personer under 18 år.²⁶⁹ Karakteristiskt för fall som skulle falla under punkten c angavs, i motsats till punkterna a och b, vara att det inte finns någon etablerad relation (beroende, tillit eller liknande) mellan parterna, utan att den sexuella handlingen mer är ett isolerat fall av missbruk av offrets utsatta livssituation.²⁷⁰

Gällande sexuella handlingar med barn under 14 år kan straffbestämmelser om *våldtäkt av barn under 14 år* eller *grov våldtäkt av barn under 14 år* bli aktuella (299–301 §§). Vidare finns en reglering avseende *sexuellt umgänge med barn mellan 14 och 16 år* och *grovt sexuellt umgänge med barn mellan 14 och 16 år* (302 och 303 §§). Det finns också en särskild bestämmelse avseende *sexuell handling med barn under 16 år* (304 §).

Okunskap i fråga om barnets i ålder i nu nämnda avseenden leder, enligt vad som anges i 307 §, inte till straffrihet om den tilltalade kan klandras för sin okunnighet.

I praktiken blir 295 § punkten c bara aktuell när det gäller sexuella handlingar med barn mellan 14 och 18 år, eftersom den bestämmelsen är subsidiär till regleringen om *våldtäkt mot barn under 14 år*.²⁷¹ Av 309 § framgår att den som själv har, eller medverkar till att annan har, sexuellt umgänge eller utför annan sexuell handling med en person

²⁶⁸ Se avsnitt 3.4.5.

²⁶⁹ I fråga om barnets ålder är det även här tillräckligt med oaksamhet, se 307 §.

²⁷⁰ Se den norska regeringens proposition Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 238.

²⁷¹ Se a. prop. a.s. När det däremot gäller brottet *sexuellt umgänge med barn mellan 14 och 16 år* döms i stället i brottskonkurrens för sådant brott och brott enligt 295 §, se s. 441.

under 18 år genom att utge eller avtala om vederlag döms för *köp av sexuella tjänster från minderåriga*. Straffet är böter eller fängelse i högst två år. Detsamma gäller i fall där ersättningen har utgetts eller avtalats av någon annan. Straffansvaret träffar också den som på det nyss angivna sättet får en person under 18 år att utföra handlingar som motsvarar sexuellt umgänge med sig själv (första stycket punkten c). Har en gärning som omfattas av 309 § utförts på ett särskilt kränkande sätt, utan att det är straffbart enligt andra bestämmelser, är straffet fängelse i högst tre år (andra stycket).

Den som köper sexuella tjänster av vuxna döms enligt 316 § till böter eller fängelse i högst ett år. I övrigt är den bestämmelsen utformad på samma sätt som 309 § och omfattar alltså även den som, på det sätt som anges i bestämmelsen, får någon att utföra handlingar som motsvarar sexuellt umgänge med sig själv. Också ”fasta kundförhållanden” omfattas av förbuden, men vanliga parförhållanden faller utanför.²⁷²

I 315 § straffbeläggs koppleri bestående i bl.a. främjande av annans prostitution. För det brottet döms till böter eller fängelse i högst sex år. Enligt vad som anses i tredje stycket avses med begreppet *prostitution* att en person får ersättning för att ha sexuellt umgänge eller utföra sexuell handling med någon annan eller för att utföra handlingar som motsvarar sexuellt umgänge med sig själv.

Bestämmelserna i 309, 315 och 316 §§ omfattar alltså bl.a. den situationen att någon mot ersättning eller löfte om ersättning utför handlingar som motsvarar *sexuellt umgänge med sig själv*, men däremot inte att personen utför en *annan sexuell handling* med sig själv. Begreppet *sexuellt umgänge* avser enligt förarbetena samlag och samlagsliknande handlingar men också onani. Till *annan sexuell handling* hör i stället andra former av beröring av en annans kropp som har en sexuell karaktär, exempelvis beröring av någons könsorgan eller bröst. Om beröringen har en viss intensitet likställs den emellertid med onani och räknas som *sexuellt umgänge*. Enligt den proposition som låg till grund för införandet av 316 § och av första stycket punkten c i 309 § utgör exempelvis ren striptease inte sexuellt umgänge och avsikten var inte heller att striptease skulle omfattas av bestämmelsernas tillämpningsområde.²⁷³ Det angavs inte i propositionen att det för straffansvar skulle krävas att parterna fysiskt befinner sig på samma plats när offret utför den aktuella handlingen med sig själv

²⁷² Se Matningsdal, a.a., kommentaren till 309 §.

²⁷³ Se den norska regeringens proposition Ot.prp.nr. 48 (2007-2008) s. 10–11 och 18.

och det framstår som att även handlingar som utförs på distans i och för sig kan omfattas av bestämmelserna. Däremot konstaterade den norska regeringen att förbudet mot *köp av sexuella tjänster av vuxna* inte är avsett att träffa inspelning av pornografi, vilket också angavs gälla för bestämmelsen om *koppleri*.²⁷⁴ Det kan nämnas att *försäljning* och annan *distribution* av viss typ av pornografi emellertid är straffbelagt enligt 317 §.

I den norska straffeloven används inte begreppet *barnpornografi*. Däremot straffbeläggs genom 310 § *uppvisning av sexuella övergrepp mot barn eller uppvisning som sexualiserar barn*. Vidare finns det i 311 § en straffbestämmelse om *framställning av sexuella övergrepp mot barn eller framställning som sexualiserar barn*.

Skillnaden mellan de två bestämmelserna är att 310 § gäller deltagande vid liveframställningar, medan 311 § gäller befattning med lagrat material.²⁷⁵ Befattningen kan bestå av såväl produktion och spridning som innehav.

Sexuella övergrepp mot barn kan bestå av våldtäkt men också lindrigare sexualbrott där offret är under 18 år. Det andra alternativet – *framställning som sexualiserar barn* – är enligt förarbetena av särskild betydelse när det gäller sexuellt utmanande uppvisningar av barns könsorgan. En vanlig nakenbild som inte särskilt fokuserar på könsorganen faller däremot utanför. Avgörande är om bilden är ägnad att ge sexuella associationer.²⁷⁶

3.5.2 Övriga Europa

Frankrike

Enligt bestämmelserna i den franska strafflagen²⁷⁷ om *våldtäkt* och andra *sexuella övergrepp* kan sådana brott begås genom våld, tvång, hot eller överraskning (artikel 222–22). Det nämnda tvånget kan vara ”fysiskt eller moraliskt”. Om gärningen har begåtts mot någon under 18 år kan det moraliska tvånget bero på åldersskillnaden mellan offret och gärningspersonen och på den rättsliga eller faktiska auktoritet som gärningspersonen har över offret (artikel 222-22-1).

²⁷⁴ Se a. prop. s. 12.

²⁷⁵ Se den norska regeringens proposition Ot,prp.nr. 22 (2008-2009) s. 263.

²⁷⁶ Se Matningsdal, a.a., kommentaren till 311 §.

²⁷⁷ Code pénal.

Enligt artikel 222-23-1 är det straffbart som *våldtäkt* att en vuxen person har sexuellt umgänge, som avser penetration eller oralt samlag, med ett barn under 15 år om ålderskillnaden mellan barnet och den vuxne är minst fem år. Av andra stycket framgår att villkoret om åldersskillnad inte gäller om gärningen har begåtts i utbyte mot ersättning eller löfte om ersättning. En motsvarande bestämmelse om *sexuella övergrepp* finns i artikel 222-29-2.

Det utgör också *våldtäkt* om en vuxen person har sexuellt umgänge, som avser penetration eller oralt samlag, med någon under 18 år som den vuxne är släkt med eller har juridisk eller faktisk bestämmanderätt över (artikel 222-23-2).

Vidare finns det en särskild bestämmelse om *sexuella övergrepp* som begås mot en person vars särskilda utsatthet – på grund av bl.a. ålder eller sjukdom eller till följd av otryggheten i personens ekonomiska eller sociala situation – är uppenbar eller känd för gärningspersonen (artikel 222-29).

Sexköp av vuxna kriminaliserades i Frankrike 2016 i samband med införandet av en lag för att stärka kampen mot prostitutions-systemet och stödet till prostituerade.²⁷⁸ Förbudet mot köp av sexuella handlingar omfattar den som har relationer av sexuell natur med en person som ägnar sig åt prostitution, i utbyte mot ersättning, löfte om ersättning, tillhandahållande av en naturaförmån eller löfte om en sådan förmån (artikel 20 i den nämnda lagen, införd i artikel 611-1 i Code pénal). Om den prostituerade är minderårig eller har en särskild sårbarhet på grund av sjukdom, funktionshinder eller graviditet – och detta är uppenbart eller känt för gärningspersonen – bedöms brottet enligt en strängare straffskala (artikel 225-12 i Code pénal). Lagtexten innehåller inte någon definition av *relationer av sexuell natur*.

Det kan nämnas att ett stort antal personer som uppger att de säljer sexuella tjänster har vänt sig till Europadomstolen där de gör gällande att det franska förbudet mot sexköp strider mot artiklarna 2, 3 och 8 i Europakonventionen som gäller rätt till liv, förbud mot tortyr och rätt till privatliv. Den svenska regeringen beslutade under 2021 att Sverige skulle intervensera i målen på Frankrikes sida, dvs. gå in som en tredje part, för att försvara den svenska modellen gällande förbudet mot köp av sexuella tjänster. I augusti 2023 beslutade Europadomstolen att det

²⁷⁸ Lag Nr 2016-444 av den 13 april 2016.

inte föreligger någon avvisningsgrund i målet och att det därför ska prövas i sak.²⁷⁹

I den franska bestämmelsen som straffbelägger vad som motsvarar *barnpornografibrott* enligt svensk lag, används begreppet *pornografisk framställning* (artikel 227-23 i den franska strafflagen).

Irland

Irländska bestämmelser om sexualbrott finns bl.a. i Criminal Law (Rape) Act 1981 och Criminal Law (Rape) (Amendment) Act 1990. Där framgår att *våldtäkt* kan bestraffas med fängelse på livstid. Gällande sexualbrott mot barn och andra personer i behov av särskilt skydd finns bestämmelser i The Criminal Law (Sexual Offences) Act 1993 med tillägg i The Criminal Law (Sexual Offences) Act 2017. Av tillägget från 2017 (avsnitt 17) framgår att det är straffbart att delta i en sexuell handling med ett barn under 17 år. Sexuella handlingar med barn under 15 år bestraffas enligt en strängare straffskala (avsnitt 16). Av bestämmelserna framgår att det inte ska dömas till ansvar om gärningspersonen kan bevisa att han eller hon misstog sig i fråga om barnets ålder.

Det finns också en särskild bestämmelse (avsnitt 18) som gäller den situationen att en person i auktoritetsställning deltar i en sexuell handling med ett barn som har fyllt 17 men inte 18 år.

Oavsett ålder kan, enligt avsnitt 21, en person sakna förmåga att samtycka till en sexuell handling om han eller hon på grund av ett psykiskt eller intellektuellt funktionshinder eller en psykisk sjukdom är oförmögen att

- a) förstå handlingens art eller förutse dess konsekvenser,
- b) utvärdera relevant information i syfte att besluta huruvida den ska delta eller inte, eller
- c) meddela sitt samtycke till handlingen genom tal, teckenspråk eller på annat sätt.

Genom det nämnda tillägget från 2017 infördes också ett förbud mot köp av sexuella tjänster (avsnitt 25). Förbudet avser den som betalar,

²⁷⁹ Se Europadomstolens pressmeddelande, ECHR 238 (2023), den 31 augusti 2023 samt Advokaten, Nr 7 2021, s. 16.

eller utlovar betalning eller annan ersättning, i syfte att delta i sexuella aktiviteter med en prostituerad. Definitionen av *sexuella aktiviteter* är vid och omfattar enligt bestämmelsen varje aktivitet som en ”reasonable person” skulle anse vara sexuell.

Köp av sexuella tjänster av en person som är utsatt för människohandel bestraffas enligt en särskild bestämmelse som har en strängare straffskala (avsnitt 26).

I irländsk rätt används begreppet *barnpornografi* i de bestämmelser som straffbelägger befattning med den typen av material (avsnitt 12 och 14 i The Criminal Law [Sexual Offences] Act 2017).

Spanien

Den 1 september 2022 trädde en ny samtyckesbaserad sexualbrottslagstiftning i kraft i Spanien.²⁸⁰ Ett av syftena med den nya lagen – som innebar ändringar i bl.a. strafflagen²⁸¹ – är att särskilt reagera på sexuellt våld som begås i den digitala miljön.²⁸²

Enligt artikel 181 i den konsoliderade versionen av strafflagen är det straffbart att utföra sexuella handlingar med ett barn under 16 år. Av bestämmelsen framgår att *sexuella handlingar* också innefattar sådana handlingar som på gärningspersonens begäran utförs av barnet med en tredje part eller av barnet på egen hand.

Den som med hjälp av internet, telefon eller annan informations- och kommunikationsteknik kontaktar ett barn under 16 år och utför handlingar som syftar till att lura barnet att tillhandahålla pornografiskt material eller visa gärningspersonen pornografiska bilder som visar eller avbildar en minderårig, döms enligt en särskild bestämmelse (artikel 183 andra stycket).

Ett fritt samtycke från ett barn under 16 år kan utesluta straffrättsligt ansvar för de nu nämnda brotten, om gärningspersonen står den underåriga nära i ålder och utvecklingsgrad eller fysisk och psykisk mognad (artikel 183 a).

Vidare finns det i strafflagen en särskild bestämmelse gällande den som med användning av vissa otillbörliga medel förmår en vuxen

²⁸⁰ Ley Orgánica 10/2022, de 6 de septiembre, de garantía integral de la libertad sexual.

²⁸¹ Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal.

²⁸² Se INEAF Business School, <https://www.ineaf.es/tribuna/entra-en-vigor-la-ley-organica-de-garantia-integral-de-la-libertad-sexual/>, publicerad den 8 september 2022, hämtad den 17 november 2022.

person att prostituera sig (artikel 187) och en annan bestämmelse som avser koppleri av minderåriga eller personer som till följd funktionshinder är i behov av ett särskilt skydd (artikel 188).

Beträffande minderåriga och personer som till följd funktionshinder är i behov av ett särskilt skydd finns också ett förbud avseende sexuellt umgänge mot betalning (artikel 188 punkten 4).

Köp av sexuella handlingar av vuxna är än så länge inte kriminaliserat i Spanien men det har lagts fram förslag om en sådan kriminalisering.²⁸³

I likhet med vad som gäller enligt irländsk rätt förekommer begreppet *barnpornografi* i den spanska straffbestämmelsen om sådant brott (avsnitt 189 i den spanska strafflagen).

3.6 Ungas utsatthet när det gäller sexuella handlingar mot ersättning

I Folkhälsomyndighetens befolkningsundersökning om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter i Sverige 2017 uppgav 1,5 procent av kvinnorna och 1 procent av männen att de någon gång hade tagit emot ersättning för sex. För gruppen hbtq-personer²⁸⁴, oavsett kön, var motsvarande andel 7 procent.²⁸⁵

En rapport från ECPAT Sverige från 2023 om brottsutsatthet bland barn som identifierar sig som hbtqia+²⁸⁶ visade tydligt att pojkar som identifierar sig som hbtqia+ och ickebinära blir utnyttjade genom köp av sexuell handling i avsevärt större utsträckning än andra grupper. Drygt 10 procent av de hbtqia+-barn som svarat på frågor om brottsutsatthet i ECPAT:s undersökning uppgav att de hade "sålt

²⁸³ Se bl.a. <https://www.dw.com/es/piden-ley-integral-contra-la-prostituci%C3%B3n-en-espa%C3%B1a-el-mayor-consumidor-de-europa/a-59589624>, publicerad den 22 oktober 2021, hämtad den 17 november 2022 samt https://www.ondacero.es/noticias/espana/claves-ley-prostitucion-aprobada-congreso-diputados_20220607629fa1cc42136300015375ae.html, publicerad den 7 juni 2022, hämtad den 17 november 2022.

²⁸⁴ Vi använder som utgångspunkt begreppet *hbtqi* som är ett paraplybegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner, personer med queera uttryck och identiteter samt intersexpersoner. Att det begrepp som används här är hbtq, dvs. utan "i", beror på att det är detta som anges i rapporten.

²⁸⁵ Se Folkhälsomyndigheten, Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter i Sverige 2017, Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017.

²⁸⁶ Att det begrepp som används här är hbtqia+ beror på att rapporten anges avse den gruppen. Tillägget "a" står för asexualitet och plustecknet används för att visa att uppräknningen inte är uttömmande. I rapporten används emellanåt också förkortningen hbtq+, dvs. utan "i" och "a".

sex”, vilket var mer än fem gånger så många som bland barnen i referensgruppen som inte identifierar sig som hbtqia+. ²⁸⁷

Stiftelsen Allmänna Barnhuset har på uppdrag av regeringen gjort nationella studier avseende ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering. Resultaten av den senaste studien publicerades 2021. Den undersökningen byggde på enkätsvar från omkring 3 300 gymnasieelever i årskurs tre. Drygt 1 procent av de elever som hade tillfrågats svarade att de någon gång tagit emot ersättning för sex. Den andelen hade legat stabilt sedan den första undersökningen genomfördes 2004. De flesta elever som uppgav att de hade sålt sex hade gjort det någon eller några enstaka gånger. Andelen ungdomar som sålt sex fler än fem gånger var 0,3 procent i hela undersökningsgruppen. I rapporten framhölls att det inte går att bedöma i vilken mån andelen gymnasieelever som uppgav att de sålt sex speglar sexuell exploatering av barn i stort i Sverige. Det noterades att undersökningen inte nådde de särskilt utsatta grupper som inte går i gymnasiet eller som inte talar svenska. Den verkliga omfattningen av barn och unga som utnyttjats i sexuell exploatering kunde därför vara betydligt större. ²⁸⁸

De handlingar som eleverna i studien hade fått ersättning för varierade. Att visa sitt könsorgan för någon (68 procent), att onanera åt någon (54 procent), att ha oralsex (54 procent), vaginalt samlag (46 procent) eller att låta sig fotograferas eller filmas naken (40 procent) var alla vanliga former. Elever hade även fått ersättning för att ha analsex (22 procent) eller för att bli fotograferade eller filmade i sexuella situationer (30 procent).

Den vanligaste formen av ersättning för sex var pengar (65 procent), följt av alkohol/cigaretter (27 procent), droger (19 procent), aktiviteter (16 procent), mat eller boende (14 procent) och gemenskap/tillhörighet (14 procent). Enstaka elever hade fått mobiltelefon/dator/surfplatta (8,1 procent) eller modelljobb (5,4 procent) som ersättning.

Ungefär hälften av de elever som tagit emot ersättning för sex hade kommit i kontakt med köparen via olika typer av forum på internet (49 procent). Oftast handlade det om en dating/sexasajt (38 procent)

²⁸⁷ Se ECPAT Sverige, Consent is KEY, En rapport om brottsutsatthet bland barn som identifierar sig som HBTQIA+, 2023.

²⁸⁸ Se Åsa Landberg m.fl., Unga, sex och internet efter #metoo: Om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, september 2021, s. 51–60.

eller ett öppet chatforum (24 procent), men det förekom också att kontakten etablerats via en community utan fokus på sex där eleven var medlem. Utanför internet var tips genom kompisar den vanligaste kontaktvägen (27 procent). Det förekom även att elever hade fått kontakt med köpare på nattklubb eller annat uteställe (8,1 procent) och att vuxna hade förmedlat kontakt till köparen (5,4 procent). Tre elever uppgav att någon annan person sålt kontakten med dem (8,1 procent) och två elever (5,4 procent) hade fått kontakt med köpare på gatan. En relativt stor del av eleverna som tagit emot ersättning för sex (22 procent) svarade att de fått kontakt med köparen på annat sätt än något av de svarsalternativ som gavs.

De personer som betalat för sex var ofta tidigare okända (43 procent), men det förekom även att de var nära vänner (27 procent) eller ytliga bekanta (16 procent) till eleven. Totalt 43 procent av eleverna hade sålt sex till någon som de lärt känna via internet. En majoritet av samtliga elever som hade sålt sex uppgav att köparna var män eller pojkar (84 procent). Köparna var oftast personer i åldern mellan 15 och 25 år (57 procent). Det förekom även att eleverna tagit emot ersättning för sex från barn under 15 år (8,1 procent). Andelen som sålt sex till en person mellan 26 och 45 år var 35 procent och andelen som sålt sex till en person över 46 år var 27 procent (flera svarsalternativ kunde markeras).

De anledningar som ungdomarna själva uppgav för att sälja sex varierade. Det vanligaste var behov av pengar (47 procent), men det är enligt forskarna värt att notera att drygt hälften av eleverna som sålt sex inte uppgav detta som ett skäl. 19 procent uppgav att behov av droger var ett skäl och 17 procent uppgav att ett skäl var att de var drogade/berusade. Skälet till att sälja sex kunde också vara emotionellt, 42 procent uppgav att de sålde sex för att det var roligt/spännande, men en lika stor andel uppgav att de sålde sex för att de mådde psykiskt dåligt. Andra skäl var att få uppskattning (28 procent), att känna närhet (25 procent) och att dämpa ångest (25 procent). Också olika typer av press från omgivningen uppgavs som anledning till att sälja sex, det kunde handla om att påverkas av partner/kompis (19 procent), att bli övertalad av sexköparen (19 procent) eller i ett fall att bli tvingad att sälja sex (2,8 procent). En fjärdedel av eleverna uppgav att en anledning till att de sålt sex helt enkelt var att de gillade sex. Här fanns en tydlig könsskillnad, 60 procent av pojkarna uppgav det som ett skäl, jämfört med 12 procent av flickorna. Totalt 28 procent

av de elever som sålt sex uppgav att de var berusade eller drogade vid första tillfället. Två elever (5,6 procent) uppgav att de blivit allvarligt fysiskt skadade i samband med att de sålt sex.

Elever som sålt sex hade en signifikant sämre hälsa än andra elever och dessutom större svårigheter att reglera känslor. En mycket stor andel av de elever som sålt sex hade även utsatts för sexuella övergrepp, något som angavs ligga i linje med tidigare forskning. Flickorna var särskilt utsatta, 88 procent hade utsatts för något sexuellt övergrepp och 64 procent hade utsatts för orala, anala eller vaginala övergrepp (penetrerande övergrepp). Även pojkarna var betydligt mer utsatta för sexuella övergrepp än de pojkar som inte sålt sex, 36 procent hade utsatts för något övergrepp och 27 procent hade utsatts för penetrerande övergrepp. De elever som sålt sex var i högre grad diagnostiserade med någon funktionsvariation än andra elever (81 procent jämfört med 60 procent). Skillnaden var dock enbart signifikant för pojkar (91 procent av pojkarna uppgav någon funktionsvariation jämfört med 76 procent av flickorna).

I avsnitten 3.9–3.10 beskriver vi hur den ökade digitaliseringen i samhället i allmänhet och av sexhandeln i synnerhet har inneburit en ökad risk för barn och unga att utnyttjas för sexuella handlingar mot ersättning. Av beskrivningarna framgår också att sådant utnyttjande inte sällan kan kopplas till så kallad *sugardejting*.

3.7 Sex som självskadebeteende hos unga

Utöver frågan om sex mot ersättning behandlade den nyss nämnda studien från Stiftelsen Allmänna Barnhuset också bl.a. frågan om olika självskadebeteenden hos unga.²⁸⁹ Bland deltagarna i studien uppgav 28 procent att de någon gång avsiktligt skadat sig själva genom att exempelvis skära eller bränna sig. En separat fråga fanns gällande att använda sex som självskadebeteende, vilket 6 procent svarade att de hade varit med om. I en tidigare studie från 2014 hade endast 2 procent svarat att de hade skadat sig med sex. Det rörde sig alltså om mer än en dubbling sedan den tidigare studien.

Orsaken till att eleverna hade skadat sig med sex angavs oftast vara att de mådde psykiskt dåligt eller ville dämpa ångest. Det kunde också handla om att hantera jobbiga känslor efter sexuella övergrepp.

²⁸⁹ Se Åsa Landberg m.fl., a.a. s. 72–79.

I rapporten beskrivs att andra forskare har undersökt vilka funktioner som sex som självskadebeteende kan fylla. Enligt den forskningen var det vanligast med så kallade *automatiska funktioner* som att "lindra känslor av tomhet och avdomning", "stoppa dåliga känslor" eller "straffa sig själv". Det förekom också *sociala funktioner* som att "försöka få en reaktion från någon även om det är en negativ reaktion", "få uppmärksamhet" eller "känna sig mer delaktig i en grupp".

De deltagare som hade skadat sig med sex skattade sin hälsa som signifikant sämre än de som inte hade skadat sig på det sättet. Det fanns också ett samband mellan att ha skadat sig med sex och att ha sämre förmåga att reglera känslor. Av de ungdomar som uppgett sig ha skadat sig med sex (191 stycken) beskrev 82 procent att de också hade erfarenhet av annat självskadebeteende. De unga med sexuellt självskadebeteende hade också i mycket hög grad utsatts för sexuella övergrepp i olika former. De hade dessutom oftare någon form av diagnosticerad funktionsnedsättning än deltagarna utan sexuellt självskadebeteende. Att det hos barn med självskadebeteende ofta finns en bakomliggande funktionsnedsättning är något som också Funktionsrätt Sverige har framhållit i våra kontakter med den organisationen.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset konstaterar i rapporten att eftersom unga med sexuellt självskadebeteende på många olika sätt signalerar allvarlig psykisk ohälsa i kombination med att de lever mycket riskfyllda liv när de självskadar sig och utsätter sig för situationer där de riskerar att bli utsatta för våld och sexuella övergrepp är detta en viktig grupp för myndigheter att uppmärksamma. Vidare påpekas att intentionen med att inkludera sex som självskadebeteende aldrig har varit att skuldbelägga offren, utan att det tvärtom är ett sätt att beskriva mekanismerna bakom att unga går till sexuella möten där de skadas fysiskt och psykiskt.

3.8 Brås rapporter "Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling" och "Köp av sexuella tjänster"

3.8.1 Regeringens uppdrag till Brå

Regeringen gav under hösten 2020 Brottsförebyggande rådet (Brå) i uppdrag att följa upp och analysera tillämpningen av dels förbudet mot *köp av sexuell tjänst* (6 kap. 11 § brottsbalken), dels förbudet mot *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (6 kap. 9 § brottsbalken). Brå skulle inom ramen för uppdraget belysa rättsväsendets hantering av dessa brott från anmälan till dom. I det ingick att utifrån ärendena beskriva och analysera vilka som köper och säljer sex respektive utnyttjar barn genom köp av sexuell handling samt hur köpen initieras och genomförs, beskriva orsakerna till att anmälningar av sexköp läggs ner, kartlägga vilka påföljder som döms ut för sexköp och hur dessa motiveras samt analysera i vilken mån de personer som sålt sex har haft målsägandestatus i de aktuella ärendena. Brå skulle utifrån ärendena även studera i vilken utsträckning personer döms för *våldtäkt* eller *oaktsam våldtäkt* vid sexköp och vad som utmärker dessa ärenden. I den mån det framgår av de studerade ärendena skulle Brå också studera om ärendena har koppling till människohandel, människoexploatering²⁹⁰ och koppleriverksamhet eller så kallad sugardejting. I uppdraget ingick vidare att beskriva hur polis och åklagare arbetar med anmälda ärenden om sexköp samt hur samverkan med socialtjänsten ser ut. Brå skulle också vid behov lämna förslag på hur rättsväsendets hantering av anmälda sexköpsbrott och samverkan med socialtjänsten skulle kunna utvecklas.²⁹¹

Enligt ett tillägg till det ursprungliga uppdraget skulle Brå även göra en analys av vad det skulle innebära att den som säljer sexuella handlingar ses som målsägande, bl.a. om stödet inom rättsprocessen för den som säljer sexuella handlingar skulle förbättras.²⁹²

I april 2022 presenterade Brå resultaten av sin kartläggning och sina synpunkter i rapporterna *Köp av sexuella tjänster – En uppföljning av lagens tillämpning* (Brå rapport 2022:3) och *Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling – En uppföljning av lagens tillämpning* (Brå rapport 2022:4).

²⁹⁰ Se 4 kap. 1 b § brottsbalken.

²⁹¹ Se Ju2020/03554.

²⁹² Se Ju2021/03806.

I rapporterna används begreppet *gärningsman* när det uppenbart handlar om en manlig gärningsperson. Avseende de fallen används samma begrepp även i detta betänkande.

3.8.2 "Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling" (Brå rapport 2022:4)

I uppföljningen avseende *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*²⁹³ gick Brå igenom handlingar från 69 ärenden från 2019 (förundersökningar och domar) där sådana brott hade anmälts och 12 ärenden från 2020 (endast domar). Brå genomförde också bl.a. ett flertal intervjuer med representanter för rättsväsendet och socialtjänsten.

Sedan rapporten publicerades har, som framgått av avsnitt 3.3.5, minimistraflet för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* höjts från allmänna fängelseminimum till fängelse i sex månader samtidigt som en särskild straffskala om fängelse i högst ett år har införts för mindre grovt brott.²⁹⁴

Ärendestudien visade att anmälda sexköpsbrott mot barn ofta ingår i *komplexa utredningar*. I drygt 70 procent av ärendena förekom fler än en brottsrubricering. I regel handlade det om att en person misstänktes för upprepade brott mot en och samma målsägande, t.ex. genom upprepade träffar med sexuella handlingar mot ersättning eller att den misstänkte filmat eller fotograferat barnet i samband med träffen alternativt påverkat målsäganden att fotografera sig själv och skicka bilder. Det fanns också ett flertal ärenden som även innehöll misstänkta våldtäkter.²⁹⁵

I linje med vad som framkommit i tidigare studier fanns det i många ärenden dokumentation som tydde på att målsäganden på olika sätt mår dåligt och befann sig i en *mycket svår och påfrestande situation* – både i och med sin brottsutsatthet och i livet i övrigt. Det handlade ofta om depressioner, ångest och självska debeteenden. Det fanns också ärenden med vittnesuppgifter om tidigare självmordsförsök och i flera fall fanns det uppgifter om pågående kontakter med barn- och ungdomspsykiatri. I några ärenden beskrevs ett dåligt psykiskt mående som i första hand en konsekvens av det aktuella övergreppet. En målsägande uppgav i förhör att hon fått en

²⁹³ Före den 1 januari 2020 benämndes brottet *köp av sexuell handling av barn*, se avsnitt 3.3.5.

²⁹⁴ Se prop. 2021/22:231.

²⁹⁵ Se Brå, rapport 2022:4 s. 41 och 42.

panikångestattack på grund av den misstänkta gärningsmannens hot om att sprida hennes sexuella bilder och filmer. I ett flertal ärenden framgick även att målsäganden hade problem med missbruk av alkohol, narkotika eller tabletter. I fråga om målsägandenas boende- och familjesituation framgick det i en knapp tredjedel av ärendena att målsäganden vid något tillfälle hade varit placerad i ett familjehem, i ett jourhem eller vid en institution. Placeringen kunde ha varit aktuell vid tiden för det pågående brottet eller blivit aktuell först därefter.²⁹⁶ Att barn och ungdomar med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning i högre grad än andra unga befinner sig i olika typer av utsatthet hade också bekräftats av flera tidigare studier.²⁹⁷

Brå konstaterade att vid utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling ägnar sig gärningspersonen i någon mån alltid åt *manipulation och förskjutning av barnens gränser*. I flera ärenden framgick det av förhör eller av utskrivna chattar att gärningsmannen hade visat omsorg och omtanke på ett manipulerande sätt. I ett exempel var gärningsmannen väldigt trevlig, uppmuntrande och ömsint när kontakten inleddes och målsäganden fick bl.a. många komplimanger. De träffades och hade sex mot ersättning vid ett tillfälle och efter det ville gärningsmannen bl.a. ha ett videosamtal med målsäganden där hon skulle visa sin kropp medan han onanerade. Målsäganden var tydlig med att hon inte ville men gärningsmannen tjatade. För att få sin vilja igenom hotade gärningsmannen med att skicka tidigare filmer till målsägandens föräldrar. Hot om spridning av tidigare tagna bilder för att tvinga målsäganden att göra saker förekom även i andra ärenden med andra misstänkta och andra målsägande. I några ärenden framgick också att målsägandens gränser förskjutits genom en gradvis normalisering. I ett ärende inleddes övergreppen med att gärningsmannen fick målsäganden att låta sig masseras mot ersättning, vid senare träffar blev massagen mer sexuell och så småningom handlade det om oral- och analsex. En tolkning som Brå gjorde av flertalet ärenden var att barnen visserligen varit medvetna om att det från gärningsmannens håll funnits förväntningar på sexuella handlingar, men att de själva inte varit säkra på att de skulle gå med på det och att de upplevt att de haft kontroll och möjlighet att säga nej. När träffen sedan väl inletts har de blivit mer eller mindre överrumplade eller rädda, inte klarat av att sätta gränser och då gått med på saker de inte velat. I några fall var

²⁹⁶ Se Brå, a.a. s. 44 och 45.

²⁹⁷ Se Brå, a.a. s. 17 och 18.

det också tydligt att målsägandena ställt upp på saker de egentligen inte velat eftersom de befunnit sig i ett beroendeförhållande eller i tacksamhetsskuld till gärningsmannen. Det fanns också flera exempel på målsägande vars gränser redan hade suddats ut eller förskjutits av tidigare gärningsmän.²⁹⁸

Förskjutning av barnets gränser kunde också ske genom att gärningsmannen helt enkelt utnyttjar det ojämlika maktförhållandet som råder mellan barn och vuxna.²⁹⁹ Med hänvisning till en kartläggning som Jämställdhetsmyndigheten³⁰⁰ låtit utföra konstaterade Brå att informanter hade uttryckt att den beroendeställning som barn befinner sig i generellt i förhållande till vuxna gör barn särskilt utsatta och sårbara. Detta gör också att barnen manipuleras till att tro att de själva är skyldiga till de övergrepp de utsätts för.³⁰¹

Ungefär en tredjedel av alla ärenden i studien hade någon form av koppling till så kallad *sugardejting* (se vidare avsnitt 3.10).

Till skillnad från vad som var fallet när det gäller kontakt med vuxna för sexuella handlingar (se Brå rapport 2022:3) var det ovanligt att kontakt skedde via så kallade *eskortsidor*.

Ersättningen för den sexuella handlingen bestod i tolv ärenden i första hand av alkohol, narkotika eller tobak. I ytterligare sju ärenden hade det utöver pengar även förekommit alkohol, narkotika eller tobak som en del av ersättningen. I regel hade målsägande och gärningsman i de här ärendena fått kontakt och bestämt möte via sociala medier. Kontakten kunde vara ny, med syfte just att få till den aktuella träffen, men det fanns också ärenden där personerna hade ingått i varandras nätverk på sociala medier redan före den aktuella kontakten och antingen kände varandra eller var bekanta sedan tidigare. Det fanns också exempel där kontakten hade inletts i den fysiska miljön. I flera ärenden var en kompis till målsäganden också inblandad i ärendet. Det kunde t.ex. vara en kompis som drivit på för att de tillsammans skulle få tillgång till alkohol eller som av andra anledningar förmedlat kontakten. I ett par ärenden vittnade målsäganden i förhör om att hon känt sig pressad av kompisar. Det fanns både ärenden där den misstänkte gärningsmannen tagit kontakt med målsäganden med förslag om sexuella handlingar mot ersättning och ärenden där målsäganden eller målsägandens kompis initierat kontakt för att få tag

²⁹⁸ Se Brå, a.a. s. 45 och 46.

²⁹⁹ Se Brå, a.a. s. 9, 18 och 19.

³⁰⁰ Se Jämställdhetsmyndigheten, Prostitution och människohandel (rapport 2021:23).

³⁰¹ Se Brå, a.a. s. 19.

på alkohol eller andra droger. Det samlade värdet av ersättningen var i många fall väldigt lågt. Det kunde vara en flaska sprit, ett paket cigaretter och i något fall bara en enstaka cigarett. I flera ärenden uppgav målsäganden att hon inte hade trott att någonting verkligen skulle hända och att hon inte förstod varför hon gick med på det. Träffarna hade ägt rum antingen hemma hos den misstänkta gärningsmannen, utomhus, i en bil eller i någon offentlig lokal. Bland de ärenden där ersättningen i första hand bestod av alkohol, tobak eller narkotika var flera av de misstänkta gärningsmännen förhållandevis unga och ålderskillnaden mellan målsägande och gärningsman var oftast mindre än i övriga ärenden.

En knapp tredjedel av ärendena hade kategoriserats som *försöksbrott*. Det rörde sig då om förslag om sexuella handlingar mot ersättning efter att kontakt skett antingen digitalt, via sociala medier eller datorspel, eller genom att en eller flera män närmat sig barnet eller barnen fysiskt.

I ett par av ärendena hade övergrepp skett enbart *på distans via internet*, utan några försök att även träffas fysiskt. Den misstänkta gärningspersonen hade i dessa ärenden fått kontakt med målsäganden genom sociala medier.

Endast ett fåtal av ärendena hade koppling till *människohandel eller koppleri*. Det fanns dokumenterade kopplingar till människohandel i två ärenden. Båda dessa ärenden involverade samma målsägande, en utländsk 17-årig flicka som via sociala medier rekryterats av en man i Sverige för att åka hit och sälja sexuella handlingar via sugardejting- och eskortsidor. Koppling till koppleri förekom också i två ärenden. I det första ärendet hade en målsägande som var under 15 år sålt sexuella handlingar via sugardejtingsidor till flera oidentifierade gärningsmän. Enligt hennes egna uppgifter var det hon själv som kommit på idén att sälja sexuella handlingar för att hjälpa sin pojkvän som hade ekonomiska svårigheter. Pojkvännen hade sedan varit involverad i att organisera träffarna med gärningsmännen och tagit del av den ekonomiska ersättningen. Han misstänktes för grovt koppleri, med hänvisning till att det inneburit ett hänsynslöst utnyttjande med tanke på målsägandens låga ålder samt att verksamheten bedrivits i större omfattning och genererat stora summor pengar. Vid tiden för Brås insamling av material var ärendet fortfarande öppet. Med hän-

visning till litteraturen³⁰² konstaterade Brå att detta är ett exempel på ett ärende som möjligen hade kunnat utredas som människohandel, med hänvisning till att pojkvännen i viss mån rekryterat den minderåriga målsäganden till prostitutionen genom att hänsynslöst ha utnyttjat hennes känslomässiga sårbarhet. Det andra ärendet rubricerades som koppleri i både polisutredningen och åklagarens stämningsansökan. Tingsrätten bedömde i stället brottet som medhjälp till köp av sexuell handling av barn, eftersom det endast varit fråga om ett tillfälle. Ärendet gällde en 16-årig målsägande som tillsammans med en jämnårig kompis kommit i kontakt med gärningsmannen, varpå målsäganden haft samlag med honom i utbyte mot en flaska sprit. Spriten skulle drickas när kompisen fyllde år några dagar senare. Kompisen hade varit drivande i kontakten med gärningsmannen, bestämt mötesplats för de sexuella handlingarna och även varit aktiv i valet av alkohol som han skulle köpa åt dem. I ärendestudien förekom det ytterligare fall där jämnåriga kompisar främjat eller underlättat för målsäganden att utföra sexuella handlingar mot ersättning. Detta verkar dock enligt Brå sällan leda till dokumenterade misstankar eller åtal om koppleribrott.

Av ärendena i studien hade över hälften initierats av polisen, antingen via så kallad bakspårning eller genom polisens uppsökande arbete i riskmiljöer. I en knapp tredjedel av ärendena hade anmälan föranletts av uppgifter direkt från målsäganden, det vill säga inte inom ramen för en annan utredning. I de ärenden där det anmälda brottet var ett försöksbrott var det vanligare att det var målsägandens egna uppgifter som lett fram till en polisanmälan än bland ärenden med fullbordade brott.

Ungefär hälften av de undersökta ärendena hade lagts ner. Av de ärenden som gick till åtal (28 stycken) hade 23 stycken hunnit avgöras i domstol vid tiden för Brås insamling. I samtliga dessa blev den tilltalade dömd – i de allra flesta fall för köp av sexuell handling av barn. I några ärenden dömdes i stället för försök till det brottet. Det förekom också i några ärenden att domstolen ändrade rubriceringen från köp av sexuell handling av barn till något annat sexualbrott. De nya rubriceringar som förekom var grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, sexuellt ofredande och sexuellt övergrepp mot barn.

³⁰² Märta C. Johansson, 'Love is in the Air' Exploring recruitment into prostitution by abuse of a position of vulnerability as human trafficking. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*, 9(2), s. 22–41, 2022.

I några ärenden hade den tilltalades inställning varit att den ersättning som lämnats avsett annat än de sexuella handlingarna och utgjort exempelvis gåvor.

I flera ärenden förnekade den tilltalade kännedom om att målsäganden varit under 18 år. Det förekom emellertid inte något frikännande på grund av avsaknad av uppsåt eller oaktsamhet beträffande målsägandens ålder. I sex ärenden med målsägande i åldern 15–17 år bedömde tingsrätten att det inte fanns bevis för att den tilltalade känt till att målsäganden varit under 18 år, men att den tilltalade varit oaktsam i förhållande till det. Genomgången av domarna i dessa ärenden visade att tingsrätten motiverat gärningspersonens oaktsamhet både utifrån att denne inte hade vidtagit åtgärder för att kontrollera målsägandens ålder och utifrån att denne hade vidtagit åtgärder för att kontrollera åldern.

I tre av de ärenden där den tilltalade dömdes för köp av sexuell handling av barn eller försök till sådant brott var målsäganden under 15 år, vilket den tilltalade kände till eller var oaktsam i förhållande till. I domarna fördes dock inga resonemang om hur de gärningarna skulle rubriceras, dvs. om det i stället hade varit aktuellt att döma för våldtäkt mot barn eller försök till våldtäkt mot barn.

Bland ärendena från 2019 var det endast i ett fall som det framgick av domen att tingsrätten beaktat *försvårande omständigheter* gällande sexköpsbrottet. Det rörde sig då om att gärningsmannen utnyttjat målsägandens låga ålder och psykiska funktionsnedsättning. I detta ärende dömdes gärningsmannen till fängelse i två år och sex månader för våldtäkt och två fall av köp av sexuell handling av barn mot en och samma 15-åriga målsägande. Bland ärendena från tiden efter 2020 års straffskärpning fanns det två exempel på när försvårande omständigheter hade beaktats. I det ena fallet rörde det sig om att den tilltalade hade förmått en målsägande som, enligt hans egen föreställning om hennes ålder, precis uppnått åldern för sexuellt självbestämmande att utföra avancerade sexuella handlingar mot ersättning. I ett annat fall kände den 54-åriga tilltalade målsägandens familj och hade funnits i hennes krets under hela hennes uppväxt. Han hade uppsåtligt begått gärningen sent på kvällen medan hon kunde förväntas vara ensam på sitt rum. Det förelåg även en stor ålderskillnad mellan den tilltalade och målsäganden.

I tio av ärendena fanns också ett *misstänkt våldtäktsbrott* registrerat. Hälften av dessa avsåg våldtäkt och den andra hälften våldtäkt

mot barn till följd av att målsäganden var under 15 år. I tre av de sistnämnda ärendena var det de sexuella handlingarna som genomförts mot ersättning som rubricerades som våldtäkt mot barn. Av de ärendena ledde ett till en fällande dom för våldtäkt mot barn. Det handlade om en gärningsman som under ett par års tid vid upprepade tillfällen förmått målsäganden att utföra olika sexuella handlingar mot ersättning. Vid tiden för brotten arbetade gärningsmannen på målsägandens skola. Ett ärende var fortfarande öppet hos polisen när Brå samlade in materialet. I ärendet misstänktes målsägandens pojkvän för grovt koppleri genom att ha främjat att hon, som var under 15 år, genomfört sexuella handlingar mot ersättning. Flera oidentifierade gärningsmän som köpt sexuella handlingar av målsäganden var misstänkta för våldtäkt mot barn. Två ärenden rörde samlade händelseförlopp där de sexuella handlingarna mot ersättning genom gärningsmannens agerande hade övergått i en misstänkt våldtäkt. Målsägandena i dessa ärenden var över 15 år. Tre ärenden rörde situationer där de sexuella handlingarna mot ersättning *i sig* utgjorde en misstänkt våldtäkt, till följd av att gärningsmannen varit medveten eller grovt oaktsam gällande omständigheten att målsäganden inte deltog frivilligt. Även i dessa ärenden var målsägandena över 15 år. Det första ärendet handlade om en målsägande som vid tre tillfällen fått ersättning för sexuella handlingar av den misstänkte gärningsmannen. Samtliga tillfällen hade skett i gärningsmannens bil, efter att han kört ut med målsäganden till olika skogsvägar. Gärningsmannen åtalas för våldtäkt avseende det andra tillfället, men dömdes i stället för köp av sexuell handling av barn i enlighet med andrahandsyrkandet. Tingsrätten angav att det utifrån den presenterade bevisningen inte gick att dra några säkra slutsatser om att målsäganden inte deltog frivilligt. I det andra ärendet hade målsäganden, i utbyte mot narkotikaklassade tabletter, övertalats att utföra en sexuell handling på den misstänkte gärningsmannen som under delar av tiden de träffades var i tjänst i sin yrkesroll. Den misstänkte hade även vid ett tidigare tillfälle, utan krav på motprestation, gett henne pengar som han sedan sade att hon måste lämna tillbaka om hon inte gick med på att utföra den sexuella handlingen. Målsäganden uppgav att hon känt sig trängd och tvingad till att ställa upp på den sexuella handlingen. Det upprättades en anmälan om våldtäkt, men åklagaren bedömde att den inte höll för åtal och ändrade rubriceringen till köp av sexuell handling av barn. Det tredje ärendet innefattade ett digitalt

händelseförlopp där målsäganden initialt utlovades pengar för en avklädd bild och sedan pressades till att utföra allt grövre sexuella handlingar på bild och film för att få pengarna. Förundersökningen lades ned på grund av att polisen trots omfattande utredningsåtgärder inte lyckades identifiera gärningsmannen. Brå konstaterade att det alltså sammantaget var fyra ärenden i materialet som lett till våldtäktsåtal, varav tre resulterat i en fällande dom för våldtäkt eller våldtäkt mot barn.

Utöver de misstänkta våldtäktsbrott som redovisats ovan fanns ytterligare ett stort antal ärenden där det förelåg olika typer av *försvårande omständigheter*. Enligt Brå innebar dessa omständigheter att det med hänvisning till bristande frivillighet eventuellt hade varit möjligt att utreda, yrka och döma för våldtäkt eller oaktsam våldtäkt. Alternativt hade det varit möjligt att beakta de försvårande omständigheterna för att döma till ett strängare straff för själva sexköpsbrottet. De försvårande omständigheterna bestod bl.a. i att målsäganden led av psykisk ohälsa eller var alkohol- eller narkotikapåverkad. Det förekom även ärenden där det förelåg en stor åldersskillnad eller ett beroendeförhållande mellan målsäganden och den misstänkte gärningsmannen och ärenden där de sexuella handlingarna innehöll förnedrande inslag. I många fall framgick av materialet att den misstänkte gärningsmannen varit medveten om målsägandens utsatta situation, men trots detta utnyttjat målsäganden genom att köpa sexuella handlingar. En återkommande omständighet var att målsäganden hade någon form av psykisk ohälsa, såsom depression, ångest, åstörning eller självskadebeteende. I drygt 50 procent av de studerade ärendena fanns uppgifter som indikerade detta. I en handfull ärenden vittnade målsäganden specifikt om ett sexuellt självskadebeteende, i vissa fall kombinerat med andra typer av självskador. Exempelvis framgick i ett ärende att målsäganden i en chattkonversation med gärningsmannen, efter att han köpt sexuella handlingar av henne, berättade för honom att hon led av depression och ångest och att hon använde sex för att skada sig själv. Trots detta köpte gärningsmannen sexuella handlingar av henne vid ytterligare ett tillfälle. Det fanns i ärendet inga dokumenterade misstankar om våldtäkt. Gärningsmannen dömdes för två köp av sexuell handling av barn till villkorlig dom och dagsböter och det angavs inte att några försvårande omständigheter beaktades vid straffmätningen. Två ärenden i materialet inbegrep en 17-årig målsägande som var utsatt för människohandel och som i förhör

uppgav att hon varit påverkad av alkohol och narkotika vid genomförandet av de sexuella handlingarna. Det framgick också av materialet att det var människohandlaren som hade skött kontakten med köparna av de sexuella handlingarna. I det ena ärendet uppgav den misstänkte gärningsmannen i förhör att de båda druckit alkohol och att målsäganden berättat för honom att det var en tredje part som skötte chattkontakten med köpare. Den misstänkte gärningsmannen i det andra ärendet uppgav i förhör att målsäganden tog narkotika under tiden de var tillsammans. I ett samordnat mål dömdes båda gärningsmännen till dagsböter för köp av sexuell handling av barn. Det fanns ingen dokumenterad misstanke om våldtäkt i något av ärendena och inte heller framgick av domen att några försvärande omständigheter hade beaktats vid straffmätningen för sexköpsbrotten.

Att våldtäktslagstiftningen sällan tillämpas när barn fått ersättning för sexuella handlingar var en uppfattning som även framkom i intervjumaterialet. Bland annat beskrev en åklagare hur förekomsten av ersättning till och med gör det svårare att betrakta ett utnyttjande som en våldtäkt. Som framgått ovan var Brås slutsats att det borde finnas utrymme att i större utsträckning dels pröva våldtäktslagstiftningen, dels beakta försvärande omständigheter i samband med sexköpsbrott mot barn.

Mot bakgrund av att det straffrättsliga skyddet avseende sexualbrott mot barn i åldern 15–17 år är mindre omfattande än för yngre barn välkomnade Brå att den förvarande utredningen getts i uppdrag att se över det straffrättsliga skyddet för barn i den ålderskategorin, särskilt i förhållande till sexköpsbrott.

3.8.3 ”Köp av sexuella tjänster” (Brå rapport 2022:3)

I uppföljningen avseende *köp av sexuell tjänst* gick Brå igenom 292 ärenden med anmälda sexköpsbrott (förundersökningar och domar). Brå genomförde också bl.a. ett flertal intervjuer med representanter för rättsväsendet och socialtjänsten.

Sedan rapporten publicerades har, som framgått av avsnitt 3.3.8, minimistraftet för köp av sexuell tjänst höjts från böter till fängelse.³⁰³

³⁰³ Se prop. 2021/22:231.

Av rapporten framgår att köp av sexuell tjänst är ett spaningsbrott och att ungefär två tredjedelar av ärendena i studien hade initierats av polisen. Detta innebär att de typer av sexköpsbrott och arenor som återfinns bland de anmälda ärendena till stor del är en konsekvens av polisens arbete och inriktningen på arbetet. Vidare framgår att det vanligaste sättet för ett sexköpsbrott att uppdagas är att polisen arbetar uppsökande mot så kallade *eskortsidor* för att identifiera personer som säljer sexuella tjänster. Vad som avses är öppna webbplatsar med annonser eller profiler avseende personer, företrädesvis kvinnor, vars sexuella handlingar erbjuds mot ersättning. Ofta finns det ett telefonnummer angivet för köparen att ringa eller använda för att skicka ett skriftligt meddelande. Det kan variera om telefonnumret går direkt till säljaren av de sexuella handlingarna eller till en tredje part som förmedlar kontakten. I rapporten angavs att eskortsidorna i de allra flesta fall är baserade och administrerade från utlandet och att de därmed i väldigt begränsad utsträckning regleras av svenska lagar (se vidare avsnitt 3.9).

Endast i ett fåtal ärenden (sju stycken) hade kontakten tagits via en så kallad *sugardejtingsida* (se vidare avsnitt 3.10).

Av intervjumaterialet framgick att även helt *andra webbplatser och sociala forum på internet* hade använts för kontakt och förmedling av sexuella tjänster. Det kunde röra sig om lokala köp- och säljsajter, sociala medieplattformar samt olika dejtingsajter.

Ett fåtal ärenden (fyra stycken) kunde knytas till *massagesalonger* och i elva ärenden hade köpare fått *kontakt utomhus* på gatan eller i anslutning till en nattklubb.

Brå studerade särskilt *misstänkta våldtäkter* i samband med sexköpsbrott. Av ärendena med anmälda köp av sexuell tjänst innehöll 16 ärenden även en anmälan om våldtäkt. I tolv av dem var rubriceringen våldtäkt och i övriga fyra oäktsam våldtäkt, försök till våldtäkt, medhjälp till våldtäkt respektive våldtäkt mot barn. I majoriteten av dessa fall rörde det sig om situationer där ett på förhand uppgjort sexköp hade övergått i en våldtäkt genom köparens agerande. Endast ett av ärendena resulterade i en fällande våldtäktsdom. Det handlade om att gärningsmannen med fysiskt våld hade tilltvingat sig sexuella handlingar utöver det som gjorts upp på förhand. Ingen av de anmälda våldtäkterna kunde anses röra en situation där det uppgjorda sexköpet *i sig* utgjorde en våldtäkt till följd av att säljaren blivit hotad av en annan person än den som utfört den sexuella handlingen och

inte heller att köparen på något annat sätt varit medveten om eller grovt oaktsam gällande omständigheten att säljaren inte deltog frivilligt i sexköpet. Flera intervjupersoner hade beskrivit svårigheten i att dels bevisa ett bakomliggande människohandelsbrott, dels bevisa att den misstänkte köparen vid tiden för sexköpet var medveten om eller grovt oaktsam beträffande säljarens utsatthet. En polisanställd hade beskrivit att hela "sexköpsvärlden" är förklädd till att handla om frivillighet, med eskortsidor fyllda av förföriska bilder och köpare som får sms där innehållet bara visar på att detta är något som säljaren *vill* göra. I rapporten nämns en tingsrättsdom från 2019 som gällde *oaktsam våldtäkt* vid sexköp.³⁰⁴ Det målet avsåg sexköp av en kvinna som var utsatt för människohandel. Bevisningen för att gärningsmannen vid tiden för sexköpet var medveten om hennes utsatta situation var mycket stark, vilket möjliggjorde en fällande dom. Bland annat hade han efter sexköpet skrivit en recension om säljaren på en eskortsida och där skrivit "misstänkt trafficking". Han bedömdes ha varit grovt oaktsam i förhållande till den omständigheten att kvinnan var utsatt för människohandel och av det skälet inte kunde medverka frivilligt i de sexuella handlingarna. Flera intervjupersoner hade nämnt denna dom och uttryckt att bevisläget i allmänhet inte är så klart gällande gärningspersonens kännedom om säljarens utsatthet för människohandel.

Försvårande omständigheter hade redovisats endast i två domar. I den ena angavs det vara försvårande att köparen vid ett stort antal tillfällen köpt sexuella tjänster av två säljare som båda uppgav att de haft svårt att säga nej till köparen på grund av osäkerhet och viss rädsla inför hur han skulle reagera, samt att en av säljarna även hade en psykisk funktionsnedsättning. Samtidigt angavs som förmildrande att köparen och säljarna initialt hade sex utan att någon ersättning betalades. I det andra ärendet anförde tingsrätten att det måste ha varit uppenbart för köparen att säljaren befann sig i en särskilt utsatt situation. I studien förekom emellertid ytterligare ärenden där det enligt Brå faktiskt fanns olika typer av försvårande omständigheter i samband med sexköpsbrottet. Det handlade exempelvis om att säljaren varit narkotika- eller alkoholpåverkad och att sexköpet hade avtalats genom en tredje part. I ett fall rörde det sig om en 19-årig säljare som uppgav att hon hade ett självskadebeteende och att hon var alkoholpåverkad vid gärningstillfällena. Brås ärendegenomgång visade emel-

³⁰⁴ Se Uppsala tingsrätts dom den 26 april 2019 i mål B 4530-18.

lertid att denna typ av omständigheter sällan redovisades i domarna eller resulterade i strängare påföljder. Enligt Brå fanns det också i några ärenden omständigheter som gjorde att sexköpet eventuellt hade kunnat utredas och prövas som våldtäkt.

Även intervjuer och samtal i samband med Brås utredning bekräftade enligt Brå att hela rättskedjan kan bli bättre på att beakta försvårande omständigheter.

I 25 procent av de studerade ärendena fanns det dokumentation som tydde på att sexköpsbrottet hade kopplingar till *människohandel*, *koppleri* eller *människoexploatering*. Det vanligaste sambandet var till koppleri. Baserat på intervjumaterialet bedömdes den faktiska andelen ärenden med inblandning av tredje part vara betydligt högre än 25 procent.

Ärendestudien visade att det var sällan som säljaren hade *målsägandestatus* i mål om köp av sexuell tjänst, utan att säljaren i allmänhet hanterades som vittne. Endast en av tio säljare hade fått målsägandestatus och då förekom i regel andra brott i anslutning till sexköpet. Brå analyserade möjliga effekter av att rutinmässigt ge den som säljer sexuella handlingar målsägandestatus och fann att ett sådant förfarande skulle vara förenat med svårigheter. Brås bedömning var att en förbättrad utredning vid försvårande omständigheter och målsägandestatus till säljare just i sådana ärenden skulle vara bättre än att rutinmässigt ge säljare av sexuella handlingar målsägandestatus. I det avseendet påpekade Brå också att strävan efter en resurs- och tidseffektiv lagföring i polisens arbetsmetoder inte får motverka utredning av försvårande omständigheter eller annan brottslighet mot säljaren när det finns skäl till det. Enligt Brå var det dock uppenbart att det både hos polis och åklagare saknades incitament att lägga mer resurser på utredningsåtgärder i sexköpsärenden i syfte att få till strängare straff. Avseende lagförslaget om att böter skulle utmönstras ur straffskalan för köp av sexuell tjänst (prop. 2021/22:231) – som vid tiden för publicering av rapporten ännu inte hade lett till lagstiftning – konstaterade Brå att en sådan straffskärpning skulle förändra påföljdspraxis och att det är möjligt att strängare straff skulle fungera mer avskräckande för presumtiva sexköpare. Samtidigt skulle enligt Brå strängare straff sannolikt leda till att fler misstänkta skulle välja att förneka brott, vilket i sin tur skulle medföra mer resurskrävande utredningar och rättsprocesser genom högre krav på bevisning och fler avgöranden i domstol. Brå konstaterade

således att även vad gäller straffskalan ställs prioriteringen av ett stort antal lagföringar mot ett lägre antal lagföringar med mer ingripande påföljder.

3.9 Sexhandelns digitalisering

3.9.1 Problembeskrivning

Redan i förarbetena till den tidigare sexköpslagen (se avsnitt 3.3.8) konstaterades att prostitutionen hade förändrats i takt med att samhället i övrigt förändrats, att nya kontaktvägar öppnats via bl.a. data-nät och att sexindustrin hade expanderat och tagit till sig den nya tekniska utvecklingen.³⁰⁵ I samband med den utvärdering av förbudet mot *köp av sexuell tjänst* som låg till grund för en straffskärpning avseende det brottet 2011 uppmärksammandes att prostitution där den inledande kontakten tas via internet var en viktig och växande prostitutionsarena. Särskilt när det gäller ungdomar i prostitution spelade internet en viktig roll och de flesta ungdomar som utnyttjats sexuellt mot betalning bedömdes ha fått kontakt med köpare via internet. Exponeringen av unga på internet hade också utvecklats oavsett förbudet mot köp av sexuell tjänst.³⁰⁶

I Jämställdhetsmyndighetens rapport *Prostitution och människohandel* (rapport 2021:23) konstateras att en stor del av kontakterna mellan den som utför sexuella handlingar mot betalning och den som är villig att betala för sex numera tas via olika webbsidor. I rapporten beskrivs att utbudet av webbsidor där sexuella tjänster erbjuds (så kallade eskortsidor) kan sägas fungera som en marknadsplats för köpare och säljare att mötas. En del av de sexuella tjänster som förekommer på internet är digitala, till exempel via webbkamera, där den betalande parten köper en digital "sexshow" (så kallad camshow) och den monetära transaktionen sker via ett konto på internet kopplat till säljaren.³⁰⁷ I andra fall sker själva mötet mellan parterna på fysiska platser såsom hotell, egen bostad/köparens bostad, så kallade lägenhetsbordeller, andrahandslägenheter eller bostäder hyrda via företag vars affärsidé bygger på konkurrens med hotell- och turistnäringen. Det framgår också av rapporten att sex mot ersättning – utöver på

³⁰⁵ Se SOU 1995:15 s. 100 samt prop. 1997/98:55 s. 102.

³⁰⁶ Se SOU 2010:49 s. 109–111 och 115–121.

³⁰⁷ Se vidare avsnitt 3.9.2.

webbplatser avsedda för förmedling av sexuella tjänster – efterfrågas i digitala rum avsedda för exempelvis spel och/eller plattformar för sociala gemenskaper, vilka i huvudsak riktar sig till en yngre målgrupp.³⁰⁸

Jämställdhetsmyndighetens kartläggning av annonser och profiler på webbplatser avsedda för sexuella tjänster har visat att det skett en professionalisering av kommunikationen, där designmönster, utbudet av webbtjänster, informations- och lokaliseringsteknologin alltmer liknar konventionella företag som bedrivs av näringslivet. I början av 2000-talet delades information om sexuella tjänster av personer som själva var intresserade av att köpa, för att numera tillhandahållas av kommersiella verksamheter som har specialiserat sig på informationshantering och finner ett ekonomiskt värde i att agera förmedlare mellan köpare och säljare. Tidigare var informationsutbytet och hanteringen lokal och nationell och för svensk del koncentrerad till storstadsregionerna. I dag utgörs detta av webbplatser som riktar sig till flera geografiska marknader där Sverige endast är en liten del. Webbplatserna i sig är sällan eller aldrig baserade i Sverige utan sköts och administreras från utlandet. Det som tidigare utgjordes av relativt enkla egen-sammanställda listor/förteckningar över personer som utförde sexuella tjänster, utgörs i dag av fullskaliga plattformar med sök- och matchningstjänster utvecklade för varuhandel. Till form och innehåll påminner affärsmodellen om annan e-handel och samlar ett antal olika aktörer som gör ekonomisk vinst bl.a. genom att ta betalt av den som vill annonsera eller genom reklamintäkter. Profilerna är ofta ordnade efter en mall som organiserar publicering och tillgänglighet och kan liknas vid en profil på sociala medier. Det kan vara den som utför de sexuella tjänsterna som själv har lagt upp annonsen eller någon annan. Flera av webbplatserna använder sig av matchningstjänster där så kallad push-information syftar till att öka aktiviteten. Det bygger på en lokaliseringsteknologi där användaren (den som vill köpa sex) får information sänd till sig när en matchning uppstår. Ofta handlar det om att en viss person (den som utför sexuella tjänster) befinner sig i ett visst område eller att det har tillkommit en ny person (säljare) i ett område som angivits som intressant för den som vill köpa sex. Några av webbportalerna efterfrågar också tillgång till användarens GPS och kan på det sättet snabbt skicka ut den efterfrågade push-informationen. Av kartläggningen

³⁰⁸ Se Jämställdhetsmyndigheten (rapport 2021:23) s. 80–81.

framgick att antalet annonser och profiler som erbjuder sex mot ersättning hade ökat sedan senaste kartläggningen gjordes 2015.³⁰⁹

Att de flesta webbplatser för prostitutionsändamål som används i Sverige kan lokaliseras till servrar i utlandet framgår också av Polismyndighetens rapport *Människohandel för sexuella och andra ändamål* – lägesrapport 21 avseende 2019 samt av organisationen Realstars och tidningen Faktums rapport *De digitala bordellerna* från 2018. Av den sistnämnda rapporten framgår att webbplatserna i allmänhet har separata sidor inriktade mot sexköpare i några utvalda länder, såsom de skandinaviska länderna och Finland eller dessa länder med tillägg av Polen, Spanien och Italien. Informationen på de sidor som riktar sig mot den svenska marknaden är ofta angiven på svenska. Den som lägger ut annonser/profiler måste på vissa av webbplatserna betala för detta, medan det på andra är gratis så länge man inte väljer premiumtjänster.³¹⁰

I Polismyndighetens lägesrapport beskrivs att sexköpande män beställer kvinnor och flickor till eller i Sverige via annonser på internet genom att ringa eller skicka ett sms till ett svenskt mobiltelefonnummer. Ibland kopplas samtalet eller sms:et vidare till en bokningscentral/callcenter i utlandet eller direkt till kvinnan eller den ansvariga hallicken. På webbsidorna anges priser för köp av olika sexuella tjänster. Resor och hotellrum kan beställas av en bokningscentral som också ser till att kvinnorna skickas till Sverige i de fall de inte redan är i landet eller till ett annat land beroende på sexköparnas önskemål. Information om tid och plats för överenskomna köp av sexuella tjänster förmedlas till offren och de sexköpande männen genom telefonsamtal eller chattapplikationer som Tiktok, Tumbler, Viber och WhatsApp i stället för som tidigare genom e-post och sms. Det förekommer också att mobilnumret kopplas till en person, oftast en kvinna som utger sig för att vara kvinnan i annonsen, men som i stället har till uppgift att boka ett möte mellan den sexköpande mannen och den kvinna som ska utnyttjas. En del annonser innehåller svenska mobilnummer som aktiveras när kvinnorna anländer till Sverige. På webbplatserna kan sexköpande män beställa en kvinna

³⁰⁹ Se Jämställdhetsmyndigheten, a.a. s. 81–87.

³¹⁰ Se Johan Frisk, *De digitala bordellerna – En rapport om prostitution och människohandel på nätet och vad som kan göras för att stoppa den*, Realstars och Faktum, 2018.

till sitt hem eller hotellrum (outcall) eller boka ett besök hos kvinnan i en lägenhetsbordell eller på ett hotellrum (incall).³¹¹

Av den nämnda lägesrapporten framgår att de aktuella serverna fanns i bl.a. Tyskland där de inte kunde stängas ned på laglig grund. I det tyska rättsfallet *Elysium Case* från 2017 som nämns i rapporten var situationen en annan.³¹² *Elysium* var en plattform, byggd som ett forum, som hade funnits sedan slutet av 2016 och var tillgänglig endast via Darknet³¹³. Med över 87 000 medlemmar världen över användes plattformen för att utbyta material med övergrepp mot barn samt för att boka möten för sexuella övergrepp mot barn. Elysium omfattade också chattgrupper på tyska, franska, spanska och italienska. I juni 2017 kunde tysk polis i samband med en stor polisoperation samordnad av Europol stänga ned plattformen och ta servern i beslag. Fyra tyska medborgare som misstänktes ha drivit, administrerat och använt plattformen åtalades vid tysk domstol. De dömdes för brott som avsåg deltagande i en kriminell organisation.³¹⁴

I det svar från den svenska regeringen till Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA), som behandlats i avsnitt 3.4.6, konstaterade regeringen att internationellt rättsligt samarbete är avgörande för att internetrelaterad och gränsöverskridande brottslighet ska kunna bekämpas. Vidare konstaterades att sådant samarbete ofta försvåras på grund av att det i många länder saknas effektiv lagstiftning eller på grund av att det finns en betydande diskrepans mellan nationella lagar. Regeringen angav att detta särskilt påverkar förmågan hos svenska brottsbekämpande myndigheter att lagligt stänga ned webbplatser som bl.a. avser försäljning av sexuella tjänster som utförs av människohandelsoffer.

Under 2021 anmälde en rad organisationer och privatpersoner företrädare för fyra olika webbplatser till svensk polis för koppleri-brott. På webbplatserna annonserades sexuella tjänster i Sverige. En förundersökning inleddes men lades senare ned av åklagaren. I nedläggningsbeslutet konstaterade åklagaren att innehållet på hems-

³¹¹ Se Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, Människohandel för sexuella och andra ändamål. Lägesrapport 21, 2020 s. 17.

³¹² Se Polismyndigheten, a.a. a.s.

³¹³ *Darknet* syftar vanligen på de krypterade nätverk som finns på deep web, den del av internet som inte ingår i sökmotorernas index och som därför inte kan nås med exempelvis Google, se <https://sv.wikipedia.org/wiki/Darknet>, hämtad den 5 oktober 2022.

³¹⁴ Se <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/14-arrests-in-takedown-of-massive-child-sexual-abuse-platform>, publicerad den 7 juli 2017, hämtad den 4 oktober 2022 samt United Nations Office on Drugs and Crime, Sherlock Newsletter, Issue no. 16, November 2020.

dorna tveklöst var sådant att den eller de som tillhandahåller, administrerar, äger eller får inkomster från sidorna främjar prostitution och därigenom begår koppleribrott i Sverige.³¹⁵ Eftersom sidorna var upprättade, ägda, administrerade samt innehade bankräkningar i andra länder – bl.a. England, Spanien, Tyskland och USA – hade Sverige emellertid inte omedelbar jurisdiktion över sidorna. För att svenska myndigheter i en sådan situation själva ska få vidta åtgärder i utlandet – såsom biträde med förhör med misstänkta och vittnen, utlämning eller överlämnande av misstänkta personer, förverkande av egendom eller inhämtande av uppgifter från banker – krävs *dubbel straffbarhet*, dvs. att den misstänkta gärningen är ett brott inte bara i Sverige utan också i det land där misstänkta personer befinner sig och/eller verksamheten bedrivs.³¹⁶ Åklagarens bedömning var att det inte förelåg dubbel straffbarhet i de aktuella fallen. En fortsatt utredning bedömdes därför inte vara meningsfull. Slutligen konstaterade åklagaren att det inte heller fanns någon tydlig och uppenbar möjlighet för Åklagarmyndigheten att *blockera* sidorna för internetanvändare i Sverige. I sistnämnda avseende nämnde åklagaren att det gällande hemsidor med misstänkt barnpornografiskt material finns en så kallad *spärrlista* som Polismyndigheten har upprättat och som landets internetleverantörer frivilligt åtar sig att följa. I beslutet angavs att en sådan ordning – kanske – vore möjlig att införa även för hemsidor ämnade åt koppleri, men att det inte är en fråga för Åklagarmyndigheten.

Det frivilliga samarbetet kring den nämnda spärrlistan (även kallad *blockeringslista*) går ut på att polisen ger internetleverantörer uppgift om vilka webbplatser som innehåller barnpornografi. För de webbplatserna ordnar de internetleverantörer som deltar i samarbetet en automatisk omdirigering som innebär att de besökare som försöker surfa in på en hemsida möts av en *stoppsida* som begränsar personens möjlighet att komma vidare.³¹⁷

Som framgått av avsnitt 3.4.7 finns det i artikel 25.2 i direktivet³¹⁸ om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi stöd för att medlemsstaterna kan vidta åtgärder för att *blockera* internetanvändare inom sitt territo-

³¹⁵ Jfr däremot vår slutsats i avsnitt 3.14 att koppleribrott bestående i att sexuella tjänster i Sverige förmedlas från utlandet via internet är begångna *utanför Sverige*.

³¹⁶ Se avsnitt 3.3.13 och 3.14.

³¹⁷ Se Polismyndigheten, <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/brott-mot-barn/dokumentation-av-sexuella-overgrepp-mot-barn/>, granskad den 13 september 2018, hämtad den 20 oktober 2022.

³¹⁸ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU av den 13 december 2011.

rium från att få tillträde till hemsidor som innehåller eller sprider barnpornografi. Dessutom föreskrivs i artikel 25.1 en skyldighet för medlemsstaterna att vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa ett *avlägsnande* utan dröjsmål av webbsidor som innehåller eller sprider barnpornografi och vars värdserverar ligger på deras eget territorium, samt att sträva efter att uppnå ett avlägsnande av sådana webbsidor vars värdserverar ligger utanför deras territorium.

Europeiska kommissionen har konstaterat att flera leverantörer av värdtjänster eller interpersonella kommunikationstjänster frivilligt redan använder sig av teknik för att bl.a. avlägsna material som avser sexuella övergrepp mot barn på nätet från sina tjänster. När det särskilt gäller kommunikationstjänster trädde den 3 augusti 2021 en tillfällig förordning³¹⁹ i kraft med ett tillfälligt undantag från vissa bestämmelser i direktivet om integritet och elektronisk kommunikation³²⁰ vad gäller användning av teknik hos tillhandahållare av nummeroberoende interpersonella kommunikationstjänster för behandling av personuppgifter och andra uppgifter i syfte att bekämpa sexuella övergrepp mot barn på nätet. Kommissionen har emellertid anfört dels att frivilliga åtgärder inte räcker, dels att det faktum att flera medlemsstater har börjat förbereda och anta nationella regler för att bekämpa sexuella övergrepp mot barn på nätet leder till en ökad fragmentering av den digitala inre marknaden för tjänster. Mot den bakgrunden är det enligt kommissionen nödvändigt med enhetliga unionsregler på området. Kommissionen har därför den 11 maj 2022 lagt fram ett omfattande och detaljerat förslag till en förordning för att bekämpa sexuella övergrepp mot barn.³²¹ Förslaget är avsett att ersätta den tillfälliga förordningen och innebär bl.a. skyldigheter för internetleverantörer att spåra, rapportera, blockera och avlägsna material med sexuella övergrepp mot barn, eller kontaktsökning med barn (gromning) från sina tjänster. Den svenska regeringen har välkomnat kommissionens förslag.³²²

Att motverka rättslig fragmentering av regelverket på den inre marknaden är också syftet med den förordning om en inre marknad för digitala tjänster (rättsakten om digitala tjänster) och om ändring av direktiv 2000/31/EG (Digital Service Act – DSA) som kommis-

³¹⁹ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2021/1232 av den 14 juli 2021.

³²⁰ Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/58/EG av den 12 juli 2002 om behandling av personuppgifter och integritetsskydd inom sektorn för elektronisk kommunikation.

³²¹ Se Europeiska kommissionen, COM(2022) 209 final.

³²² Se Regeringskansliet, Faktapromemoria 2021/22:FPM99.

sionen presenterade förslag om i december 2020.³²³ Den förordningen tar bl.a. sikte på ansvar för leverantörer av digitala tjänster, särskilt online-plattformar såsom sociala medier och marknadsplatser, när det gäller olagligt innehåll online. Förslaget innehåller bestämmelser som avser exempelvis borttagning eller blockering av sådant innehåll.

I april 2022 nåddes en politisk överenskommelse om rättsakten om digitala tjänster. Den röstades igenom i Europaparlamentet i juli 2022, antogs av Europeiska unionens råd den 4 oktober 2022 och trädde i kraft den 16 november 2022. De nya reglerna börjar tillämpas 15 månader efter ikraftträdandet, dvs. den 17 februari 2024.³²⁴

Det ovan nämnda förslaget till förordning för att bekämpa sexuella övergrepp mot barn är avsett att komplettera rättsakten om digitala tjänster.³²⁵

Som framgått av avsnitt 3.4.8 presenterade kommissionen den 19 december 2022 ett förslag till ändring av människohandelsdirektivet som bl.a. syftar till att ta itu med de utmaningar som den ökande digitaliseringen av människohandeln innebär och att stärka de straffrättsliga åtgärderna mot brott som begås med hjälp av tekniska hjälpmedel. I det avseendet noteras i förslaget att tekniska framsteg och spridningen av sociala medier har skapat nya möjligheter för människohandlare att rekrytera offer på nätet, utöva kontroll över dem på distans och nå ut till en bred grupp användare genom omfattande delning av exploaterande material.³²⁶

3.9.2 Försäljning av camshows

Kompetenscenter prostitution, Malmö stad, genomförde 2010 en regional undersökning som bl.a. avsåg i vilken omfattning unga använde webbkamera i sexuella sammanhang med eller utan ersättning. 985 ungdomar i huvudsak mellan 15 och 23 år besvarade en webbenkät. Av dessa svarade 73 procent att de hade haft så kallad webcamsex. En tredjedel av dessa, 219 personer, svarade att de hade funderat på att de kan tjäna pengar eller få annan ersättning genom att de visar

³²³ Se Europeiska kommissionen, COM(2020) 825 final, se också Regeringskansliet, Fakta-promemoria 2020/21:FPM67.

³²⁴ Se <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package>, uppdaterad den 6 juni 2023, hämtad den 31 augusti 2023, samt <https://www.consilium.europa.eu/sv/policies/digital-services-package/>, uppdaterad den 26 oktober 2022, hämtad den 31 augusti 2023.

³²⁵ Se Europeiska kommissionen, COM(2022) 209 final.

³²⁶ Se Europeiska kommissionen, COM(2022) 732 final.

upp sig i webbkamera. Av de personerna svarade cirka hälften, 103 personer (dvs. drygt 10 procent av det totala antal personer som besvarade enkäten) att de hade tagit emot pengar eller annan ersättning för webcamsex.³²⁷

Företrädare för ECPAT Sverige har upplyst om att det bland barn och unga har blivit allt vanligare att de säljer bilder eller filmer där de utför sexuella handlingar på sig själva. ECPAT har också beskrivit att gränsen mellan den fysiska och den digitala verkligheten inte är lika skarp för unga som för de flesta vuxna samt att teknikutvecklingen har förändrat både ungas utforskande av sin sexualitet och sättet de har sex på.³²⁸

2018 publicerade organisationen Realstars och tidningen Faktum rapporten *De digitala bordellerna* där 13 olika eskortsidor som vid den tiden riktade sig mot bl.a. svenska sexköpare beskrivs. Av rapporten framgår att det på två av dessa webbplatser utöver eskortannonser även fanns annonser för camshows samt försäljning av inspelade videofilmer med sexuellt innehåll.³²⁹

I en artikel i The Guardian från 2020 beskrivs hur ”cam girls” i bl.a. USA arbetar för webbkamerastudior där tittarna betalar dem för att strippa, onanera och chatta i realtid, med möjlighet till en privat show utan andra tittare till ett högre pris. En inte obetydlig del av intäkterna tillfaller studion. Företrädare för studion övervakar sändningarna och ger utföraren av showen feedback via en meddelandetjänst online. Av artikeln framgår att ett alternativ till arbetet för en webbkamerastudio är att webbkameramodellen själv sänder camshows från sitt hem via olika streamingsajter och interagerar med sina tittare i chattrumsgemenskaper.³³⁰

OnlyFans en internetbaserad abonnemangstjänst och betalplattform som är baserad i London. Tjänsten startade 2016 som en plattform där innehållsskapare kan dela videoklipp och bilder på låsta konton/profilsidor som man behöver betala för att följa. Plattformen har till stora delar vuxit och uppmärksammats på grund av det

³²⁷ Se Malmö stad, Handlar det om val? Sexhandel via community, chatt och portal: En rapport kring försäljning och köp av sexuella tjänster via Internets olika kontaktformer samt ungas användning av webcam i sexuella sammanhang, Sociala resursförvaltningen, Kompetenscenter prostitution, 2010 s. 87–107.

³²⁸ Se vidare ECPAT Sverige, En rapport om barns och ungas syn på sexualitet, samtycke och relationer på nätet, 2022.

³²⁹ Se Johan Frisk, De digitala bordellerna – En rapport om prostitution och människohandel på nätet och vad som kan göras för att stoppa den, Realstars och Faktum, 2018 s. 21 och 25.

³³⁰ Se Sofia Barrett-Ibarria, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2020/jan/14/cam-girl-webcamming-porn-industry>, publicerad den 14 januari 2020, hämtad den 3 februari 2023.

sexuella och pornografiska material som finns där. Tjänsten gör att innehållsskaparna får pengar från sina ”fans” på månadsbasis. Det finns också en pay-per-view-funktion och möjlighet att lämna dricks. OnlyFans tar 20 procent av intäkterna. 2021 ska OnlyFans själva sagt sig ha 130 miljoner konsumenter och 2 miljoner innehållsproducenter.³³¹ Via plattformens chattfunktion kan konsumenterna ha direktkontakt med innehållsskaparna och be om att få köpa specifikt material.

Kvinnoororganisationer vittnar om att många unga tjejer med erfarenhet av sexuellt våld och psykisk ohälsa dras in i prostitution via sajter som Onlyfans, där de pressas att lägga upp bilder med sexuellt innehåll mot betalning.³³²

I SVT Edit-dokumentären *Pornfluencers* från 2021 beskrivs att OnlyFans säljs in som ett enkelt sätt att tjäna snabba pengar och som något roligt, spännande och sexigt, men att den andra sidan av myntet är utsatthet och normalisering av porr. I dokumentären medverkar bl.a. en 28-årig kvinna som är innehållsskapare tillsammans med sin partner. Kvinnan uppges tillhöra toppskiktet på OnlyFans med 1 200 betalande fans och en genomsnittlig inkomst på 220 000 kronor per månad. Hon säger att OnlyFans ger frihet eftersom det möjliggör eget företagande och att hon själv bestämmer vad hon lägger upp på sin profilsida. En annan medverkande i dokumentären är Meghan Donevan som är forskningsledare på den ideella föreningen Talita som arbetar med att hjälpa kvinnor ut ur prostitution, pornografi och människohandel för sexuella ändamål. Hon beskriver att Talita har kontakt med tjejer som på olika sätt har blivit utsatta på OnlyFans samt att många tjejer tvingas till att lägga ut sig där av ekonomiska skäl. Kriminalinspektören Simon Häggström uppger i dokumentären att plattformar som OnlyFans leder till att barn och unga stegvis dras in i sexhandel samt att polisen klart och tydligt ser att det utgör en inkörsport till prostitution. Gabriella Kärnekull Wolfe – som grundade föreningen #intedinhora och numera arbetar som ombudsman mot kommersiell sexuell exploatering av barn (civilsamhällesinitiativ) – uppger på liknande vis att OnlyFans är ett sätt att få unga att komma in i sexindustrin. Hon beskriver det som koppleri och menar att de flesta som börjar sälja sex på OnlyFans inte har någon tidigare erfarenhet

³³¹ Se <https://sv.wikipedia.org/wiki/Onlyfans>, uppdaterad den 25 april 2022, hämtad den 3 februari 2023.

³³² Se Sveriges Kvinnolobby och CEDAW-nätverket, *Kvinnor i Sverige 2021 – En granskning av hur Sverige lever upp till Kvinnokonventionen*, 2021 s. 22.

av porrindustrin. Flera medverkande i dokumentären uppger vidare att det sker en normalisering på området och att innehållsskaparnas gränser för vilket slags material de går med på att producera förskjuts till följd av konkurrensen och konsumenternas önskemål.

Det nämnda problemet med gränsförskjutning har också påtalats av föreningen Talitas grundare som vi haft kontakt med. De kvinnor som föreningen arbetar med upplever ofta att utsattheten i samband med sexuella tjänster som utförs via internet är större än vid försäljning av fysiskt sex eftersom köparen i det förstnämnda fallet kan spara materialet som dessutom riskerar att spridas. Enligt Talita finns det ett stort behov av att straffbelägga köp av sexuella handlingar som utförs på distans.

I de kontakter vi har haft med åklagare som arbetar med frågor kopplade till människohandel har åklagarna framfört att det, i vart fall utomlands, förekommer att personer tvingas att utföra eller delta i sexuella handlingar i syfte att de ska filmas och materialet läggs ut på exempelvis OnlyFans. Åklagarnas uppfattning är också att utförande av sexuella tjänster på distans kan vara en inkörsport till traditionell prostitution eftersom det kan vara lättare att förmå någon att börja utföra sexuella handlingar via internet än att börja prostituera sig i traditionell bemärkelse.

Av en kartläggning som New York Times har gjort framgår att ett vanligt förekommande fenomen när det gäller OnlyFanskonton är så kallad *e-pimping*. Det handlar om företag främst i USA, men även i Europa, som säger sig hjälpa kvinnor som vill göra karriär på OnlyFans. För att tjäna mycket pengar på OnlyFans behöver man ha många prenumeranter och hålla kontakt med dem genom att chatta så att de fortsätter att köpa material. För det ändamålet har *e-pimping*företagen anställda ”chattare”. Chattarna är ofta unga män boende i Filippinerna eller något annat land där lönerna är låga. De får tillgång till kvinnornas OnlyFanskonton och det är dessa chattare som i själva verket skriver med de manliga prenumeranterna men utger sig för att vara de kvinnliga webbkameramodellerna. Företagen som har specialiserat sig på *e-pimping* knyter till sig kvinnor som redan använder OnlyFans för att sälja lättklädda bilder och videos. De rekryterar emellertid också tjejer som de hittar på andra plattformar och förmår dem att börja med att sälja sådant material. Vissa

av företagen tar mer än 30 procent av kvinnornas intäkter och själva plattformen OnlyFans tar, som framgått ovan, 20 procent.³³³

3.9.3 Kopplingen till pornografi

Att sexuella handlingar mot ersättning kan utföras på distans i form av camshows innebär att gränsen mellan prostitution och pornografi i viss mån suddas ut, vilket organisationer från civilsamhället framhöll i Brås undersökning avseende *köp av sexuell tjänst* som behandlats i avsnitt 3.8.3.³³⁴

Av en rapport från föreningen Talita om den svenska porrindustrin framgår att det dels finns en traditionell sådan där producenter koordinerar inspelningar och därefter sköter distributionen av materialet från egna webbplatser, dels olika internetforum där kvinnor, som kallas *bloggare* eller *glamourmodeller*, kan ansluta sig för att själva ladda upp och sälja pornografiska bilder och filmer. Den största delen av den svenska porrproduktionen sker genom sådana internetforum. Materialet på forumen kan bestå i alltifrån bilder där kvinnorna poserar lättklädda till filmer där de onanerar eller deltar i sexuella handlingar med en eller flera män. Vissa delar av innehållet på forumen är gratis men den största delen måste köpas av konsumenterna. Kvinnorna som laddar upp bilder och filmer behåller en viss procent av förtjänsten, medan företagen som står bakom forumen tar en andel (mellan 20 och 50 procent).³³⁵ En person med erfarenhet från att vara modell på sådana forum berättade för Talita att det förekom att personer hörde av sig till henne med förfrågningar om privat material innehållande specifika sexuella handlingar.³³⁶ Vidare framgår av rapporten att en av de ”traditionella” producenterna av pornografi erbjuder konsumenterna att påverka innehållet i det material han producerar. Tittarna kan efterfråga en specifik kvinna att medverka i en film eller ange vilken sexuell handling de önskar ska utföras med hennes kropp. I rapporten konstateras att det nämnda förhållandet suddar ut gränserna mellan prostitution och pornografi. I likhet med den

³³³ Se Ezra Marcus, <https://www.nytimes.com/2022/05/16/magazine/e-pimps-onlyfans.html>, publicerad den 16 maj 2022, hämtad den 3 februari 2023 samt Irena Pozar, <https://www.expressen.se/kronikor/irena-pozar/e-hallickarna-har-tagit-makten-pa-onlyfans/>, publicerad den 15 juni 2022, hämtad den 3 februari 2023.

³³⁴ Se Brå, rapport 2022:3 s. 28.

³³⁵ Se Talita, *Syns man inte finns man inte. Inblick i den svenska porrindustrin*, 2019 s. 11–21 och 59.

³³⁶ Se Talita, a.a. s. 43.

som betalar en kvinna för att få använda och ha kontroll över hennes kropp kan porrkonsumenten i de nämnda situationerna påverka vad kvinnan utsätts för. I rapporten noteras också att de män som den aktuella producenten rekryterar till sina filmer, till skillnad från kvinnorna, verkar delta i porrproduktionen utan kompensation.³³⁷

Talitas grundare har i våra kontakter med föreningen uppgett att kvinnor som förekommer i pornografi inte på något sätt är mindre utsatta än de kvinnor som utnyttjas för prostitution. Enligt föreningen vore det därför rimligt att en pornografiproducents agerande bestraffas som *koppleri*. De har dessutom – med hänvisning till Svea hovrätts dom den 15 juni 2022 mål B 4927-22 – anfört att det är orimligt att en person enligt dagens reglering lagligt kan betala en sådan producent för att få ha sex med en tredje person om det sker inom ramen för pornografiproduktion (se vidare avsnitt 3.13).

Med anledning av ett regeringsuppdrag³³⁸ har Barnombudsmannen under 2020–2021 genomfört en kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn och unga. I en av de delrapporter där kartläggningen presenteras berörs frågan om kopplingen mellan pornografi, prostitution och människohandel. Där framgår att flera civila och offentliga aktörer pekar på att det finns en sådan koppling. Aktörer som arbetar med mäns våld mot kvinnor och utsatta i prostitution hade betonat att produktionen av pornografi är tätt kopplat till prostitution och människohandel samt att de ser pornografi som dokumenterad prostitution. Det framgår också att livserfarenheterna hos kvinnor som medverkat i pornografi som producerats i Sverige ofta överlappar med personer i prostitution och även att de kvinnorna ofta har erfarenheter av att utnyttjas i prostitution. En grupp unga informanter i studien med egna erfarenheter av kommersiell sexuell exploatering och våld sade sig ha sett en normalisering av ungas inställning till att sälja sexualiserade bilder eller filmer på sig själva. De menade att barn och unga genom nya plattformar och tjänster såsom sugardejtingsajter och sajter som OnlyFans lätt dras in i olika former av kommersiell sexuell exploatering på internet. Informanterna lyfte en oro för att denna normalisering innebär att unga, speciellt flickor, tror att de har kontroll och att det är ett snabbt och lätt sätt att tjäna pengar. Att de snabbt ska kunna köpa fina saker som ger status, som till exempel kläder, telefoner och annat. Informanterna menade vidare att detta väldigt snabbt kan

³³⁷ Se Talita, a.a. s. 13.

³³⁸ A2020/0036/JÅM.

leda till situationer där förövare använder offrets egentagna bilder eller filmer för att bedriva utpressning, eller att förövare använder plattformarna i groomingssyfte. Detta menade intervjupersonerna innebär en stor risk för att hamna i eller rekryteras till prostitution.³³⁹

Den 30 juni 2022 beslutade regeringen att en särskild utredare ska kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi samt föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård för vuxna och barn kan förbättras.³⁴⁰ Uppdraget ska redovisas senast den 29 november 2023. Utredaren ska bl.a. analysera brottslighet kopplad till produktion och distribution av pornografi och undersöka varför det finns så få lagföringar för *olaga våldsskildring* (16 kap. 10 c § brottsbalken) beträffande våldspornografi samt föreslå åtgärder för att brott i större utsträckning ska beivras. Utredningen ska också kartlägga vilka andra brott som förekommer med koppling till produktion och distribution av pornografi och i vilken utsträckning de anmäls, utreds samt leder till åtal och lagföring. Syftet med analysen och de förslag som lämnas ska vara att brott med koppling till produktion och distribution av pornografi ska anmälas, utredas och lagföras, inom ramen för befintlig lagstiftning. Utredningen ska omfatta både sexuellt material som produceras och distribueras av någon annan och material som produceras och distribueras av en person som själv förekommer i materialet. I utredningens direktiv konstateras att kunskapen om utsatthet och exploatering inom pornografiproduktion är otillräcklig. Det anges i direktiven att en viss del av den pornografi som produceras i Sverige filmas och distribueras av producenter som anställer kvinnor och män för att medverka, men att det bara finns ett fåtal sådana producenter och att det är oklart hur många som är aktiva. Vidare noteras att det därutöver finns ett stort antal internetsidor där pornografi sprids och internetforum där användare kan lägga upp eget material, på enbart sig själva eller tillsammans med andra. Det anges att det inte heller är ovanligt att det erbjuds direktkontakt med användare och att användare kan skicka in önskemål om filmer, vilket gör att forumen befinner sig i en gråzon mellan pornografi och prostitution.

³³⁹ Se Barnombudsmannen, Kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn och unga, Delrapport 3 – Insamlade erfarenheter från offentliga och ideella aktörer samt barn och Unga, Dnr 2020-0063, s. 41–43.

³⁴⁰ Se dir. 2022:100 och dir. 2023:37.

3.9.4 Exposekonton och annan spridning av material utan samtycke

Utredningen om ett modernt och starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten beskrev i sitt betänkande (SOU 2016:7) fenomenet *hämndporr* som innebär att någon publicerar nakenbilder och/eller bilder och filmer med sexuellt innehåll på en individ utan dennes samtycke. Publiceringen sker ofta av en person som den utsatta tidigare har haft en kärleksrelation med och motivet bakom publiceringen är oftast att skada, förödmjuka eller på annat sätt hämnas på den utsatta personen efter att kärleksrelationen har upphört. Av beskrivningen framgår också att det förekommer att flickor skickar sexuella bilder på sig själva till okända vuxna personer på nätet som en del av sitt självskadebeteende och att många flickor inte räknar med risken att materialet sprids vidare. Därutöver beskrivs att unga personer som får bilder av sig själva spridda på nätet kan få sin psykiska hälsa skadad och att det finns exempel på självmord hos sådana personer.³⁴¹

Ett specifikt fenomen som har blivit allt vanligare särskilt bland barn och unga är så kallade *exposekonton*. Det handlar om bilder eller filmer, oftast på flickor eller kvinnor, med intimt eller sexuellt innehåll som sprids genom internetplattformar som Reddit eller Discord. En användare startar en tråd, ofta med ett misogynt namn och/eller expose i titeln, där användaren uppmanar andra att dela material. Sedan ansluter sig fler användare till forumet och delar egna länkar till Dropbox eller andra fildelningstjänster. Många användare efterfrågar material avseende flickor och kvinnor i deras närhet och uppger deras namn och skola. Exposekonton kan både vara lokala och globala. Länkarna till fildelningstjänsterna säljs antingen genom att användaren swishar en summa eller startar en prenumeration. Vissa exposekonton består av mycket stora mängder namngivna bilder och filmer. Ett återkommande tema är att besökare skapar en hätsk stämning och att de uthängda personerna förnedras verbalt i kommentarstrådar och på bilderna. Kommentarer är ofta sexistiska och syftar till att skambelägga de som hängs ut.³⁴²

Enligt en enkätundersökning som ECPAT Sverige genomförde 2022 hade nästan var sjätte flicka, knappt en av tio pojkar och knappt en av tio icke-binära varit med om att deras intima bilder lagts upp på

³⁴¹ Se SOU 2016:7 s. 138–141.

³⁴² Se ECPAT Sverige, Jag tittade bara, jag gjorde inget elakt – En rapport om barns utsatthet på exposekonton, 2023.

ett exposekonto. Flera av barnen som blivit uthängda på sådant konto berättade att de hade skickat bilderna eller filmerna i förtroende men när något ändrades i relationen hade personen spridit materialet. ECPAT Sverige beskriver att det i vissa fall ser ut att finnas ekonomiska incitament att driva ett exposekonto, alternativt att personen som ligger bakom kontot kräver att den som tittar måste bidra med eget material. Vidare beskrivs att en konsekvens av sådana konton är att många barn upplever ett överhängande hot att bli uthängda. En partner, skolkamrat eller okänd person kan använda hotet om uthängning på ett exposekonto för att få barn att producera och skicka (mer) övergreppsmaterial. Förutom att barn som får bilder spridda via exposekonton hotas är det enligt organisationen vanligt att de blir erbjudna pengar för sex eller nakenbilder.³⁴³

3.10 Sugardejting

Med hänvisning till bl.a. Jämställdhetsmyndighetens rapport *Prostitution och människohandel* (rapport 2021:23) konstaterade Brå i den ovan behandlade rapporten *Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (rapport 2022:4) att barn i större utsträckning än tidigare riskerar att utsättas för kommersiell sexuell exploatering och att detta delvis är ett resultat av digitaliseringen där olika sociala plattformar på internet möjliggör för förövare att komma i kontakt med barn. Vidare beskrevs att en internetarena som under de senaste åren fått alltmer uppmärksamhet kopplat till sexköpsbrott mot barn är webbplatser där kontakter för så kallad *sugardejting* förmedlas.

I den allmänna beskrivningen av sugardejting framställs fenomenet i regel som en relation mellan en ”äldre” person (företrädesvis en man) och en ung åtråvärd person (företrädesvis en kvinna) med en överenskommelse där båda vill ha någonting av den andre – umgänge, intimitet och eventuellt sex i utbyte mot restaurangbesök, resor, lyxiga saker och pengar.³⁴⁴ Det är också den beskrivning som används på flera sugardejtingsidor. Där anges ofta att sugardejting handlar om att bygga relationer snarare än om att utbyta tjänster. Flera offentliga aktörer och

³⁴³ Se ECPAT Sverige, a.a.

³⁴⁴ Se Sven-Axel Månsson, *Prostitution: Aktörerna, relationerna och omvärlden*, 2018, Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, Människohandel för sexuella och andra ändamål. Lägesrapport 21, 2020, samt Lena Gunnarsson och Sofia Strid, *Varieties of sugar dating in Sweden: Content, compensation, motivations*. *Social Problems*, 2021.

organisationer lyfter emellertid fram risker med hur sugardejting framställs och att det kan locka barn och unga till kommersiell sexuell exploatering. Sugardejting anses i många fall vara en omskrivning för prostitution och sugardejtingsidor anses vara ytterligare ett sätt för vuxna män att få kontakt med barn för att utnyttja dem sexuellt.³⁴⁵

Brå konstaterade vidare att det också finns forskning som beskriver sugardejting som någonting mer komplext – ett fenomen som kan inrymma såväl ren prostitution som lång- och kortvariga relationer som innefattar mer än sexuella handlingar, eller inga sexuella handlingar alls. Enligt Lena Gunnarssons och Sofia Strids forskning, där personer med erfarenhet av sugardejting som vuxna har intervjuats, brukar en dejt inom ramen för sugardejting ofta innehålla en middag före de sexuella handlingarna och det förekommer även resor, spabesök och shopping. Dock är forskarna tydliga med att sugardejting är en del av en fortsatt expansion av den kommersiella sex- och intimitetsindustrin och att det lockar till sig personer som inte annars skulle ägnat sig åt sex mot ersättning.³⁴⁶

Som framgått av avsnitt 3.8.2 hade ungefär en tredjedel av ärendena i Brås uppföljning avseende *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* någon form av koppling till sugardejting. Den samlade bilden av dessa ärenden var enligt Brå att de innehåller helt andra typer av kontakter, träffar och relationer än det ”glamorösa och ömsesidiga utbyte” som beskrivs av bland annat sugardejtingsidorna själva. I de flesta av dessa ärenden hade kontakten mellan den misstänkte gärningsmannen och målsäganden skett via en så kallad sugardejtingsida. I övriga ärenden som bedömdes ha koppling till sugardejting hade kontakt uppstått antingen via någon annan form av dejtingsida, via sociala medier eller genom att den misstänkte och målsäganden känt till varandra sedan tidigare.

I några ärenden hade det vid träffarna förekommit umgänge av dejtingkaraktär, t.ex. hotellvistelser och middagar. I dessa ärenden uttryckte den misstänkte gärningsmannen i den kommunikation som föregick träffarna att han var ute efter en långvarig relation. I ett exempel menade såväl målsäganden som den misstänkte att den första träffen syftade till att de skulle få lära känna varandra och se

³⁴⁵ Se Jämställdhetsmyndigheten, <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/nyheter/sugardejting-ett-annat-ord-for-prostitution/>, uppdaterad den 2 maj 2022, hämtad den 1 september 2023 samt Realstars, www.hyrflickvän.se, kampanjsida <https://xn--hyrflickvn-y5a.se/>, hämtad den 4 augusti 2022.

³⁴⁶ Se Gunnarsson och Strid, a.a.

om de båda var intresserade av någonting mer. I några ärenden rörde det sig också om relativt långa relationer, över ett års tid, med ett stort antal träffar.

Målsägandenas beskrivningar av relationerna gav dock, enligt Brå, inte intryck av att det i praktiken handlat om någonting annat än ersättning för sexuella handlingar. En målsägande beskrev i förhör att hon när hon gick in i sugardejting haft bilden av att det skulle handla om dejting med bio och kanske resor. Men att relationen till hennes "sugardaddy" blev någonting helt annat. Hon hade vid varje tillfälle träffat mannen på morgonen innan skolan och han hade alltid krävt analsex. Vid flera tillfällen hade det förekommit handlingar som framstår som mycket allvarliga övergrepp. När förhör hölls med målsäganden, ett par år efter det senaste övergreppet, beskrev hon att hon först då förstod att gärningsmannen manipulerade henne och fick henne att acceptera saker som hon inte ville.

Det fanns även ett antal ärenden som kunde kopplas till sugardejting i stort sett enbart på grund av att kontakten skett via en sugardejtingsida. Alltså ärenden där det enligt utredningsmaterialet i stort sett inte förekommit några dejtingliknande inslag utöver sexuella handlingar. I några fall hade träffarna föregåtts av relativt långa perioder av chattande med innehåll som skapar en känsla av romantik och ömsesidighet. De faktiska träffarna hade dock varit korta möten som enbart bestått av sexuella handlingar mot ersättning.

I alla ärenden hade det förekommit ekonomisk ersättning men summan varierade stort. De ärenden där träffarna innehållit dejtinginslag var de med högst ersättning, upp till 4 000 kronor per träff. I dessa ärenden hade träffarna också pågått under betydligt längre tid än i övriga ärenden. I ett annat exempel där kontakt tagits via en sugardejtingsida hade målsäganden fått 300 kronor för att utföra oralsex på en man i hans bil. I ett fåtal ärenden förekom även presenter.

I flera fall var samma gärningsman aktuell även i andra ärenden än de som Brå undersökte. De andra ärendena kunde röra ytterligare köp av sexuell handling av barn, köp av sexuell tjänst, våldtäkt, våldtäkt mot barn och utnyttjande av barn för sexuell posering. På samma sätt framkom det att flera av de aktuella målsägandena förekom i ytterligare ärenden utanför materialet.

I den delen av Brås studie som redovisades i rapporten *Köp av sexuella tjänster* (rapport 2022:3) var det, som framgått av avsnitt 3.8.3, endast sju av de studerade ärendena som hade någon koppling till

sugardejting. Den samlade bilden av dessa var att omständigheterna i praktiken inte skilde sig mycket från övriga ärenden och att träffarna i regel enbart bestått av sexuella handlingar mot ersättning. Det som skilde dem från andra sexköpsbrott var att kommunikationen och överenskommelserna inte hade karaktären av beställningar på samma sätt och att kontakten som föregick träffen pågått under längre tid. I samtliga fall handlade det om upprepade träffar eller återkommande kontakt. I alla ärenden utom ett hade det förekommit ekonomisk ersättning. Det varierade dock hur direkt ersättningen knöts till de sexuella handlingarna. Ersättningen var generellt högre vid den här typen av sexköpsbrott än vid sexköpsbrott via eskortsidor, samtidigt som träffarna pågick under betydligt längre tid. Säljarna var kvinnor boende i Sverige och med ett undantag mellan 18 och 19 år.

Att antalet ärenden med koppling till sugardejting är förhållandevis få när det gäller *köp av sexuell tjänst* kan förklaras av att det är ett spaningsbrott där polisens arbete i första hand är inriktat mot så kallade eskortsidor – dvs. öppna webbplatser med annonser om sexuella tjänster – och inte mot sugardejtingsidor.

Av ECPAT Sveriges rapport om brottsutsatthet bland barn som identifierar sig som hbtqia+³⁴⁷ framgår att de barnen i högre utsträckning uppger sig ha erfarenhet av sugardejting än andra barn. Pojkar som identifierar sig som hbtqia+ stack ut som dem med mest erfarenhet av sugardejting. I den gruppen uppgav 40 procent att de själva hade sugardejtat eller att de hade en vän som gjort det. Motsvarande siffra bland flickor som identifierar sig som hbtqia+ var drygt 24 procent. Bland flickorna i referensgruppen var siffran drygt 13 procent och bland pojkarna i referensgruppen drygt 11 procent. Enligt vad som beskrivs i rapporten hade de barn identifierar sig som hbtqia+ en mera öppen inställning till sugardejting som ofta motiveras med individens kroppsliga autonomi och rätten till en egen sexualitet – även då den innebär att utnyttjas genom köp av sexuell handling. I rapporten noteras också att för barn och unga som identifierar sig som hbtq+ kan det leda till en ökad sårbarhet att inte ha kommit ut ännu, vilket kan bidra till att de söker sexuella relationer på internet. Det beskrivs som vanligt med relationer mellan barn i tonåren och vuxna samt att vuxna använder sin makt, sina erfarenheter och

³⁴⁷ Som framgått av avsnitt 3.6 är orsaken till att begreppet hbtqia+ används här att rapporten anges avse den gruppen.

barnens beroendeställning för att utnyttja barn i sårbara situationer – till exempel unga hbtq-personer som inte har kommit ut.³⁴⁸

Företrädare för ECPAT Sverige har upplyst om att barn och unga som organisationen kommer i kontakt med ofta har uppfattningen att sugardejting är något helt annat än att sälja sex och att det är ”tryggare”. De unga ser ofta sugardejting som en relation som båda parter har ett utbyte av. Att det finns en obalans i maktförhållandet brukar barnen inte uppfatta. När de har blivit äldre och ser tillbaka på sugardejtingen kan de emellertid ofta se att relationen inte varit jämlik. Enligt ECPAT upplever barnen ofta att deras samtycke till de sexuella handlingarna vänds emot dem. Också av Brås studie avseende *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (se avsnitt 3.8.2) framgår det att barn manipuleras till att tro att de själva är skyldiga till de övergrepp de utsätts för.³⁴⁹

I våra kontakter med ECPAT har det också framkommit att sociala medier, snarare än sugardejtingsidor, är det som oftast används för att stämma träff i sugardejtingfall. Om barnet sedan vill sluta att sugardejta är det vanligt att dokumentation, såsom bilder och filmer där barnen deltar i sexuella handlingar, används som påtryckningsmedel för att kontakten ska fortsätta.

Genom Solna tingsrätts dom den 7 juni 2018 i mål B 3088-17 dömdes en man i 50-årsåldern för 18 fall av *köp av sexuell handling av barn* och fyra fall av *köp av sexuell tjänst*. De sex målsägandena var flickor i åldrarna 15 till 17 år (en av dem fyllde 18 år under den tid som åtalet avsåg) och hade kommit i kontakt med mannen på olika sugardejtingsidor. Den ersättning som mannen lämnat hade i huvudsak bestått av pengar, påfyllnad av mobiltelefonkort, kläder, skönhetsvård och restaurangbesök. I domen behandlade tingsrätten frågan om det funnits en koppling mellan ersättningen och de sexuella handlingarna. Tingsrätten fann att ersättningen i samtliga fall hade varit en förutsättning för målsägandenas medverkan i de sexuella handlingarna. Det hade alltså varit fråga om sex mot ersättning, vilket mannen också bedömdes ha haft insikt om. Det kan också nämnas att samtliga målsägande hade uppgett att de, för att få tillgång till sugardejtingsidorna, felaktigt hade angett på sidorna att de var minst 18 år gamla. Med hänsyn till omständigheterna i övrigt bedömdes mannen ändå ha

³⁴⁸ Se ECPAT Sverige, ”Consent is KEY, En rapport om brottsutsatthet bland barn som identifierar sig som HBTQIA+”, 2023.

³⁴⁹ Se Brå, rapport 2022:4 s. 18–19 och 48.

känt till att fem av målsägandena var under 18 år. Beträffande den sjätte målsäganden bedömdes mannen i stället ha varit oaktsam i förhållande till den omständigheten. Påföljden bestämdes till fängelse i tio månader. Enligt tingsrätten hade samtliga gärningar som utgjorde köp av sexuell handling av barn straffvärden på fängelsenivå. Avseende en av målsägandena bedömdes var och en av gärningarna ha ett straffvärde motsvarande tre månaders fängelse. Detta med hänvisning till att hon endast var 15 år gammal och mannen kände till att hon inte var äldre än 16 år. Han kände också till att målsäganden var psykiskt skör och det ansågs ha varit uppenbart för honom att hon var särskilt sårbar. Hovrätten ändrade domen endast på så sätt att straffet sänktes till fängelse i åtta månader.³⁵⁰

Under 2019 rapporterades i media om att den norske vd:n för sugardejtingsidan ”Rich meet beautiful” hade dömts av belgisk domstol för bl.a. osedlighet och uppmaning till prostitution. Detta efter att lastbilar med reklamplakat avseende den nämnda hemsidan hade placerats ut utanför universitetet i Bryssel. Plakaten skulle locka unga kvinnliga studenter att, som reklambudskapet lydde, ”förbättra sin livsstil genom att skaffa sig en sugardaddy”. På plakaten sågs en kvinnas överkropp, utan ansikte och med knappt skylda bröst. Liknande plakat hade tidigare placerats ut utanför Chalmers tekniska högskola i Göteborg. Efter flera polisanmälningar inledde svensk åklagare förundersökning om koppleri som emellertid senare lades ned med hänvisning till att det inte gick att visa att brott hade ägt rum. Det tycks inte finnas något exempel på att en svensk förundersökning avseende koppleri mot en företrädare för en sugardejtingsida har gått till åtal.

3.11 Tillämpningen av oaktsamhetskravet gällande målsägandens ålder i 6 kap. 13 § brottsbalken

3.11.1 Utgångspunkter

Som framgått av avsnitt 3.3.10 innebär bestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken ett undantag från kravet på uppsåt i förhållande till den ålder som ett barn som är offer för ett sexualbrott har uppnått. Enligt bestämmelsen döms även ”den som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten” att offret inte uppnått viss före-

³⁵⁰ Se Svea hovrätts dom den 29 november 2018 i mål B 6826-18.

skrivna ålder. Före lagändringen den 1 juli 2018 (prop. 2017/18:177) tog regleringen i stället sikte på den som ”inte insåg men hade skälig anledning att anta” att offret inte uppnått den åldern.

Gällande tillämpningen av bestämmelsen i dess dåvarande lydelse hade 2014 års människohandelsutredning vid sin praxisgenomgång funnit att det var oklart vilken nivå av oaktsamhet som krävdes för straffansvar, att det var sällan som domstolarna resonerade kring frågan om den tilltalade handlat *omedvetet* oaktsamt och att domstolarnas oaktsamhetsbedömningar varierade i alltför stor utsträckning.³⁵¹ Vid utredningens samtal med företrädare för de brottsbekämpande myndigheterna hade framkommit att det upplevdes som mycket svårt att bevisa för domstolen att gärningspersonen varit oaktsam i förhållande till den unges ålder.³⁵² Utredningen hade särskilt uppmärksammat att användandet av den unges kroppsutveckling som grund för rättsliga överväganden inrymmer flera komplikationer och dessutom problem ur integritetssynpunkt. Vidare hade utredningen noterat att särskilt barn i åldern 15–17 år riskerade få ett otillräckligt skydd mot sexuella övergrepp på grund av att det fanns avsevärda svårigheter att bevisa en gärningspersons insikt eller oaktsamhet i förhållande till en 15–17-årig ålder. Utredningen hade också funnit mycket få domar som avsåg den ålderskategorin.³⁵³

Syftet med lagändringen den 1 juli 2018 var att stärka det straffrättsliga skyddet vid sexualbrott mot barn och tydliggöra att det inte krävs någon kvalificerad form av oaktsamhet i förhållande till barnets ålder för att en gärningsperson ska kunna dömas. I motiven konstaterades att den dittillsvarande ordningen, enligt förarbetsuttalanden, hade varit att bestämmelsen skulle tillämpas med stor försiktighet och att det för ansvar skulle krävas en tämligen hög grad av oaktsamhet. Enligt regeringen fanns det skäl att frångå den restriktivitet som de nämnda förarbetsuttalandena gav uttryck för. Ett allmänt oaktsamhetsansvar som omfattar såväl medveten som omedveten oaktsamhet skulle gälla. Avsikten var också att mindre avseende skulle fästas vid barnets kroppsutveckling än vad som skett före lagändringen. Även fortsättningsvis skulle barnets kroppsliga mognad kunna vara av betydelse för bedömningen av om en person varit oaktsam i förhållande till den unges ålder. I författningskommentaren framhölls dock

³⁵¹ Se SOU 2016:42 s. 262–265.

³⁵² Se a. SOU s. 238.

³⁵³ Se a. SOU s. 212–214, 265 och 266.

att domstolen vid denna bedömning måste beakta att ungas kroppsutveckling varierar och att barns pubertet generellt sett infaller i lägre åldrar än tidigare. I stället för att lägga huvudsakligt fokus på barnets kroppsutveckling ska samtliga omständigheter som förelegat vid tiden för gärningen beaktas.³⁵⁴

Enligt direktiven för vår utredning ska vi utvärdera hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella kränkningar fungerar. Utvärderingen ska ta sikte på frågan om den nyss nämnda lagändringen har fått avsedd effekt.

Som grund för vår utvärdering har vi samlat in och gått igenom de 56 domar från hovrätterna där bestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken, i dess lydelse fr.o.m. den 1 juli 2018, har åberopats och tillämpats under perioden januari 2019 – juni 2022.³⁵⁵ De domar vi har hämtat in redovisas i tabellformat i *bilaga 3* till betänkandet. Vi har också gått igenom Högsta domstolens dom ”Chattkontakten” NJA 2022 s. 826 som meddelades den 30 november 2022. Det rättsfallet behandlas i nästföljande avsnitt. Det finns inte i övrigt några avgöranden från Högsta domstolen där 6 kap. 13 § i dess nuvarande lydelse har prövats.

Från perioden januari 2019 – juni 2022 finns också 39 hovrättsdomar i mål där 6 kap. 13 § åberopades av åklagaren men inte tillämpades av hovrätten på grund av att den tilltalade bedömdes ha haft *uppsåt* i förhållande till barnets ålder. Därutöver finns ett flertal sådana domar i mål där åklagaren endast gjorde gällande uppsåt i det avseendet. Inget av dessa avgöranden behandlas närmare här.

Endast i tre av de hovrättsavgöranden som vi behandlar avser hovrättens oaktsamhetsbedömning den 18-årsgräns som finns i bestämmelsen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* i 6 kap. 9 § brottsbalken.³⁵⁶ Mot den bakgrunden har vi även hämtat in tingsrättsdomar från samma period som gäller det brottet och där oaktsamhetsfrågan prövades enligt 6 kap. 13 § i dess nuvarande lydelse.³⁵⁷ De domarna är elva till antalet och redovisas i tabellformat i *bilaga 4* till

³⁵⁴ Se prop. 2017/18:177 s. 56–58, 88 och 89.

³⁵⁵ Avgörandena har identifierats genom sökningar i rättsdatabasen JUNO, Norstedts Juridik.

³⁵⁶ Före den 1 januari 2020 benämndes brottet *köp av sexuell handling av barn*, se avsnitt 3.3.5. De domar som här avses är Svea hovrätts domar den 17 juni 2021 i mål B 359-21, den 16 december 2021 i mål B 1767-21 (fyra tilltalade) och den 18 maj 2022 i mål B 1617-22.

³⁵⁷ Nacka tingsrätts dom den 9 april 2020 i mål B 906-20 prövades av hovrätten som emellertid fann att den tilltalade hade haft uppsåt i förhållande till målsägandens ålder. Stockholms tingsrätts dom den 15 januari 2020 i mål B 10836-19 prövades av hovrätten såvitt avser de tilltalade AB och MS, varvid hovrätten inte gjorde någon annan bedömning än tingsrätten. Detsamma gäller Stockholms tingsrätts dom den 10 november 2020 i mål B 11811-20.

betänkandet. Det bör även här påpekas att det vid sidan av de inhämtade avgörandena finns ett flertal tingsrättsdomar från samma period, avseende det nyss nämnda brottet, där frågan om oaktsamhet inte blev aktuell på grund av att domstolen fann att den tilltalade haft uppsåt i förhållande till barnets ålder eller att åklagaren endast gjorde gällande uppsåt i det avseendet.

I samtliga fall som vi har undersökt var den tilltalade en man eller pojke. När vi återger avgöranden benämner vi därför i vissa fall den tilltalade som ”han”. Målsäganden var i de flesta mål en flicka och endast i ett par fall en pojke. Det förekommer att vi benämner målsäganden som ”hon” i fall där det rörde sig om en flicka och som ”han” när det rörde sig om en pojke.

Vi har endast haft tillgång till domstolarnas domar i målen. Något ytterligare material, såsom förhör som hållits under förundersökningen, har vi alltså inte gått igenom.

Vid våra kontakter med anställda inom Åklagarmyndigheten har det framkommit att många åklagare har upplevt att det även efter lagändringen den 1 juli 2018 har varit svårt att bevisa att det funnits subjektiv täckning avseende det faktum att barnet varit under 15 år.³⁵⁸ Flera åklagare har dock framhållit att Högsta domstolens avgörande i ”Chattkontakten” kan antas komma att medföra positiva förändringar i det avseendet.

3.11.2 ”Chattkontakten” NJA 2022 s. 826

Målet gällde en 20-årig man som åtalats för *våldtäkt mot barn* bestående i att han haft vaginalt samlag med en 13-årig flicka och att flickan hade genomfört oralt samlag med honom. I andra hand hade åklagaren yrkat att mannen skulle dömas för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* med hänvisning till att flickan skulle få pengar för det sexuella umgänget.

Den tilltalade erkände att han hade förmått målsäganden att ha sexuellt umgänge med honom mot betalning i enlighet med åklagarens andrahandspåstående. Han förnekade att han hade haft kännedom om att målsäganden var under 15 år eller att han varit oaktsam när det gällde hennes ålder.

³⁵⁸ Jfr SOU 2016:42 s. 238.

Tingsrätten ansåg det inte styrkt att den tilltalade haft uppsåt till eller varit oaktsam beträffande det förhållandet att målsäganden var under 15 år men fällde honom till ansvar enligt åklagarens andrahandsyrkande.

Hovrätten fann däremot att den tilltalade hade varit oaktsam beträffande omständigheten att målsäganden var under 15 år och dömde honom för *våldtäkt mot barn* till fängelse i ett år.

Frågan i Högsta domstolen var i första hand om den tilltalade skulle anses ha varit *omedvetet* oaktsam beträffande den omständigheten att målsäganden inte hade uppnått 15 års ålder.

Högsta domstolen konstaterade att uttalanden i förarbetena (prop. 2017/18:177 s. 88 och 89) om att skyldigheten att vidta någon form av kontroll av åldern ökar ju tydligare indikationer det finns på att den unge inte har uppnått en viss ålder får förstås så att det – i en situation med tydliga indikationer på att den unge är underårig – är oaktsamt att genomföra sexuella handlingar med den unge utan att först ha förvissat sig om att han eller hon trots allt har åldern inne.³⁵⁹

Vidare noterade domstolen att ett antal olika omständigheter kan utgöra indikationer på att en ung person är yngre än den åldersgräns på 15 år som är relevant enligt en del av straffbestämmelserna i 6 kap. brottsbalken samt att bedömningen dessutom måste ta hänsyn till att situationerna kan vara i hög grad varierande.³⁶⁰

Om gärningsmannen och den unge är *bekanta* med varandra sedan tidigare blir den tidigare kännedomen om den unge av stor betydelse. Det kan handla om att gärningsmannen har kunskap om att den unge går i en viss skola eller en viss skolklass, har en viss umgängeskrets eller känner till liknande information. Även i de fall då gärningsmannen inte är personligen bekant med den unge men känner till henne eller honom kan denna typ av kunskap ge gärningsmannen en tillräckligt tydlig indikation på den unges ålder.³⁶¹

När gärningsmannen och den unge är sedan tidigare helt *obekanta* med varandra, blir situationen betydligt svårare att bedöma för gärningsmannen. Denne har då färre referenspunkter för att bedöma åldern, vilket medför en större risk för att bedömningen är felaktig. Kravet på försiktighet måste då öka. Den unges kroppsutveckling kommer i en sådan situation normalt inte att vara en omständighet

³⁵⁹ Se p. 27 och 28 i avgörandet.

³⁶⁰ Se p. 31.

³⁶¹ Se p. 32.

som ger gärningsmannen anledning att bortse från risken för att den unge är yngre än 15 år.³⁶²

Vidare anförde Högsta domstolen att en *uppgift från den unge* om åldern inte alltid kan tas för god. Det gäller särskilt när det är fråga om en kontakt som initierats anonymt och på distans. Att den unge inte ger några (eller mycket få) uppgifter om sig själv och sin omgivning måste ses som en varningssignal. Underlaget för en bedömning av åldern har då inte förbättrats. Vissa situationer kan dessutom präglas av ett särskilt intresse av anonymitet hos alla inblandade, t.ex. köp av sexuell tjänst som är en i sig straffbelagd gärning. Detta kan ytterligare öka risken för att den unge ger felaktiga uppgifter om sin ålder och sin person.³⁶³

I det aktuella fallet kände den tilltalade och målsäganden inte varandra sedan tidigare. De kom i kontakt på ett öppet chattforum som ger besökarna möjlighet att kommunicera anonymt med främlingar och där besökarna slumpvis paras ihop för samtal. Enligt den tilltalade skrev målsäganden på hans fråga i början av chatten att hon var 15 år. Relativt omgående därefter bad han att få köpa sexuella handlingar från henne. Några timmar efter kontakten på internet träffades den tilltalade och målsäganden i den tilltalades bil och genomförde de sexuella handlingar som åtalet avsåg. Enligt den tilltalade drog han av målsägandens utseende och uppträdande slutsatsen att hon var minst 15, kanske 16 år gammal. Han hade med sig kontanter till den utlovade betalningen. Betalning kom dock inte att ske eftersom de blev avbrutna genom att målsäganden blev uppringd av sin pappa.³⁶⁴

Högsta domstolen konstaterade att situationen alltså var den att den tilltalade skulle köpa sexuella handlingar av en person som han hade haft en mycket kortvarig och anonym kontakt med via internet och som bara kort förklarat att hon var 15 år gammal, dvs. att hon precis hade uppnått åldern för sexuellt självbestämmande. Redan dessa omständigheter innebar enligt domstolen att det fanns indikationer på att målsäganden i själva verket kunde vara yngre än 15 år. Att det fanns en risk för detta hade den tilltalade kunnat inse om han hade tänkt efter. Att han vid tillfället var förhållandevis ung, 20 år gammal, ansågs inte medföra att han saknat förmåga till sådan eftertanke och det fanns inte heller något annat som tydde på att han hade

³⁶² Se p. 33.

³⁶³ Se p. 34.

³⁶⁴ Se p. 37 och 38.

nedsatt förmåga i det avseendet. Enligt domstolen kunde det då också begäras av honom att han använde sitt förstånd och tänkte efter.³⁶⁵

Målsägandens kroppsutveckling och allmänna framtoning ansågs inte vara sådan att det gav den tilltalade anledning att dra slutsatsen att det trots allt inte fanns en risk för att hon inte hade fyllt 15 år. Det samma gällde det som målsäganden mycket kortfattat uppgav om sin sexuella erfarenhet. Några andra uppgifter för att bedöma åldern hade han inte. Den information han hade tillgång till innebar enligt domstolen således inte att han kunde bortse från varningssignalerna om målsägandens ålder.³⁶⁶

Det anförda ansågs innebära att den tilltalade var omedvetet oaktsam beträffande den omständigheten att målsäganden inte hade uppnått 15 års ålder.³⁶⁷ Mot den bakgrunden fastställde Högsta domstolen hovrättens domslut.

3.11.3 Domar från hovrätterna där 6 kap. 13 § brottsbalken har tillämpats

Domstolarnas slutsatser

Vissa av hovrättsdomarna i det granskade materialet avser flera tilltalade. Vår genomgång omfattar oaktsamhetsbedömningar gällande totalt 67 tilltalade.³⁶⁸ 56 av dessa hade enligt hovrättens bedömning varit oaktsamma i förhållande till målsägandens ålder. I elva fall, dvs. drygt 16 procent av fallen, kom hovrätten i stället fram till att det inte hade förelegat någon oaktsamhet i det avseendet. I sju av de sistnämnda fallen frikändes den tilltalade. De åtalerna avsåg *våldtäkt mot barn* (fem fall)³⁶⁹ respektive *grov våldtäkt mot barn* (två fall)³⁷⁰. I fyra fall dömdes den tilltalade i stället för ett annat sexualbrott i enlighet med vad åklagaren hade yrkat i andra hand. Det rörde sig om en tilltalad som åtalats för *sexuellt övergrepp mot barn* men döm-

³⁶⁵ Se p. 39.

³⁶⁶ Se p. 40.

³⁶⁷ Se p. 41.

³⁶⁸ Varje avgörande beträffande en tilltalad behandlas här som *ett fall*, även om avgörandet avser flera åtalpunkter.

³⁶⁹ Se Svea hovrätts domar den 6 mars 2019 i mål B 182-19, den 17 juni 2020 i mål B 5129-20 och den 16 december 2020 i mål B 5697-20, Göta hovrätts dom den 5 augusti 2020 i mål B 1868-20 samt Hovrätten för Västra Sveriges dom den 28 april 2021 i mål B 1870-21.

³⁷⁰ Se Göta hovrätts dom den 19 mars 2021 i mål B 3781-20 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 3 november 2021 i mål B 5217-21.

des för *köp av sexuell handling med barn*³⁷¹ och tre tilltalade som åtalats för *köp av sexuell handling med barn* men dömdes för *köp av sexuell tjänst*³⁷².

I elva av de undersökta fallen gjorde hovrätten en bedömning som skilde sig från tingsrättens när det gäller den tilltalades oaktsamhet avseende barnets ålder och som fick betydelse för utgången i skuldfrågan. Det rörde sig antingen om att tingsrätten ansåg att den tilltalade varit oaktsam (eller haft uppsåt) men hovrätten fann att det inte förelegat någon oaktsamhet (sex fall) eller omvänt att tingsrätten ansåg att den tilltalade inte varit oaktsam men hovrätten fann att så varit fallet (fem fall). I två av de sistnämnda fallen var tingsrättens respektive ordförande skiljaktig och menade att den tilltalade hade varit oaktsam, vilket också hovrätten kom fram till.³⁷³ Bland de 56 fall där hovrätten *inte* gjorde någon annan bedömning i oaktsamhetsfrågan än tingsrätten av betydelse för utgången i skuldfrågan fanns tre fall där hovrätten i och för sig gjorde en annan bedömning av om oaktsamheten varit medveten eller omedveten. Det fanns också två fall där tingsrättens uppfattning var att den tilltalade hade haft uppsåt i fråga om barnets ålder men där hovrätten i stället fann att det rörde sig om oaktsamhet.

Hur utförligt domstolen³⁷⁴ motiverade sin uppfattning i oaktsamhetsfrågan varierade. I vissa fall konstaterades med hänvisning till omständigheterna kortfattat att den tilltalade ”i vart fall varit oaktsam” i fråga om målsägandens ålder. De flesta domar innehåller dock en närmare redogörelse för bedömningen. I många fall framgår det också om den tilltalades oaktsamhet ansågs ha varit medveten eller omedveten. Det framgår i 15 av fallen att det var fråga om *medveten* oaktsamhet och i 31 av fallen att oaktsamheten varit *omedveten*. I resterande tio oaktsamhetsfall är det svårt att utläsa om det var medveten eller omedveten oaktsamhet som avsågs.

³⁷¹ Se Svea hovrätts dom den 26 februari 2020 i mål B 262-20.

³⁷² Se Svea hovrätts domar den 17 juni 2021 i mål B 359-21 och den 16 december 2021 i mål B 1767-21 (de tilltalade UE och MG).

³⁷³ Se Göta hovrätts dom den 30 augusti 2021 i mål B 2268-21 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 8 december 2021 i mål B 4254-21.

³⁷⁴ Med ”domstolen” avses här hovrätten eller, när hovrätten instämde i tingsrättens bedömning utan angivande av egna domskäl i den delen, tingsrätten.

Omständigheter som särskilt beaktades av domstolen³⁷⁵

Hur den tilltalade och målsäganden fick kontakt

En viktig omständighet vid bedömningen av om den tilltalade varit oaktsam i förhållande till målsägandens ålder är naturligtvis hur parterna först kommit i kontakt med varandra och vilken kännedom den tilltalade haft om målsäganden innan den sexuella handlingen ägde rum.

I drygt 37 procent av fallen (25 stycken) hade den tilltalade och målsäganden *fått kontakt med varandra på internet* och inte haft något fysiskt möte före den sexuella handlingen.³⁷⁶ Kontakten hade i många fall inletts via Snapchat eller annan kommunikationsapp och i vissa fall på sugardejtingsidor eller andra webbplatser. Här beaktade domstolen ofta vilken information den tilltalade hade fått om målsägandens födelseår.³⁷⁷ Gällande Snapchat konstaterade domstolen i två fall att det är allmänt känt att den appen ofta används av minderåriga, vilket talade för att oaktsamhet förelåg.³⁷⁸ Att kontakten hade inletts på en sugardejtingsida ansågs i en dom avseende flera tilltalade ha manat till viss försiktighet och eftertänksamhet när det gäller ålder.³⁷⁹ I ett annat fall ansågs däremot en sugardejtingsida som kontaktsätt inte vara en omständighet som borde ha gett den tilltalade skäl att misstänka att målsäganden var underårig.³⁸⁰

Drygt 25 procent av avgörandena (17 stycken) gällde parter som *inte alls varit bekanta* med varandra sedan tidigare, utan som fått kontakt och träffats första gången samma dag som den sexuella handlingen ägde rum. De hade ofta mötts på en fest eller via gemensamma bekanta. Det förekom också att mötet hade skett mera slumpmässigt utomhus eller på annan offentlig plats. Att den tilltalade saknade närmare kännedom om målsäganden var en omständighet som i sex fall angavs som skäl för att den tilltalade skulle ha vidtagit fler åtgärder för att kon-

³⁷⁵ Ibid.

³⁷⁶ I tre av de fallen skedde aldrig något fysiskt möte utan den sexuella handlingen utfördes på distans.

³⁷⁷ Även målsägandens utseende och vilka kontrollåtgärder den tilltalade hade vidtagit beaktades ofta, se nedan under rubrikerna *Omständigheter hänförliga till målsäganden* och *Den tilltalades agerande*.

³⁷⁸ Se Svea hovrätts domar den 12 november 2020 i mål B 10534-20 (som visserligen avsåg en tilltalad som hade träffat målsäganden vid ett tillfälle före den sexuella handlingen) och den 19 april 2022 i mål B 8711-21.

³⁷⁹ Se Svea hovrätts dom den 16 december 2021 i mål B 1767-21.

³⁸⁰ Se Svea hovrätts dom den 17 juni 2021 i mål B 359-21.

trollera målsägandens ålder.³⁸¹ I ett par fall ansåg domstolen till och med att den omständigheten talade för att den tilltalade hade insett risken för att målsäganden var under 15 år, dvs. att den tilltalade varit medvetet oaktsam.³⁸² Förhållanden som ofta fick betydelse i de fall där den tilltalade inte haft någon tidigare kontakt med målsäganden var åldern hos andra i sällskapet eller hos gemensamma bekanta. Att sådana personer varit unga ansågs i flera fall tala för att den tilltalade hade varit oaktsam gällande målsägandens ålder.³⁸³ Omvänt ansågs i ett fall de förhållandena att målsäganden kom till den aktuella festen med en person i 18-årsåldern och att flertalet festdeltagare syntes ha varit en bra bit över 15 år tala emot att den tilltalade varit oaktsam i fråga om att målsäganden var under 15 år.³⁸⁴

I resterande drygt 37 procent av fallen (25 stycken) hade den tilltalade och målsäganden en *något närmare bekantskap* och hade träffats vid i vart fall något tillfälle före den sexuella handlingen. Det kunde röra sig om att de gick på samma skola eller att de hade inlett en relation efter att först ha fått kontakt på nätet. I två avgöranden angav domstolen att just det förhållandet att den tilltalade hade haft kontakt eller varit bekant med målsäganden under en längre tid talade för att han hade haft insikt om målsägandens ålder.³⁸⁵ Åldern hos gemensamma kompisar som den tilltalade och målsäganden hade träffats genom beaktades ofta även i de fall där den tilltalade och målsäganden hade en något närmare bekantskap. I några fall hade målsäganden varit kompis med den tilltalades dåvarande eller tidigare flickvän. Flickvännens låga ålder ansågs i två sådana fall tala för att den tilltalade borde ha förstått att målsäganden kunde vara i samma ålder och därmed under 15 år.³⁸⁶ Omvänt ansågs i ett avgörande flickvännens höga ålder tala för att det inte hade kunnat begäras av den till-

³⁸¹ Se Hovrätten för Övre Norrlands dom den 23 maj 2019 i mål B 345-19, Svea hovrätts domar den 25 maj 2019 i mål B 9027-19 och den 22 januari 2021 i mål B 13243-20 samt Göta hovrätts domar den 21 februari 2020 i mål B 4015-19 och den 18 januari 2022 i mål B 3625-21.

³⁸² Se Hovrätten för Västra Sveriges domar den 15 april 2020 i mål B 5675-19 och den 7 juni 2021 i mål B 1198-21.

³⁸³ Se Hovrätten för Övre Norrlands domar den 13 februari 2019 i mål B 1134-18 (den tilltalade RM) och den 7 juli 2021 i mål B 531-21, Hovrätten för Västra Sveriges domar den 3 december 2019 i mål B 4935-19, den 15 april 2020 i mål B 5675-19 och den 8 december 2021 i mål B 4254-21, Göta hovrätts domar den 29 januari 2021 i mål B 3606-20 och den 18 januari 2022 i mål B 3625-21 samt Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 17 september 2021 i mål B 2812-21.

³⁸⁴ Se Hovrätten för Västra Sveriges dom den 28 april 2021 i mål B 1870-21.

³⁸⁵ Se Hovrätten för Västra Sveriges dom den 20 januari 2020 i mål B 5571-19 och Göta hovrätts dom den 13 juni 2022 i mål B 1677-22.

³⁸⁶ Se Göta hovrätts dom den 24 september 2021 i mål B 696-21 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 8 december 2021 i mål B 4254-21.

talade att han vidtog ytterligare kontrollåtgärder.³⁸⁷ Av betydelse i det fallet var emellertid också att flickvännen hade varit närvarande vid de sexuella handlingarna och själv haft viss fysisk kontakt med målsäganden.

Omständigheter hänförliga till målsäganden

I drygt 28 procent av bedömningarna (19 stycken) lyfte domstolen fram något som tog sikte på *målsägandens utseende* och/eller *kroppsutveckling*. Ofta konstaterade domstolen – som en omständighet bland flera som talade för att den tilltalade varit oaktsam – att målsäganden såg ung ut och att det hade utgjort skäl för den tilltalade att närmare kontrollera åldern. Endast i tre fall fick målsägandens utseende eller kroppsutveckling betydelse i motsatt riktning, dvs. som skäl för att oaktsamhet inte förelåg. I det ena fallet kom hovrätten fram till att den tilltalades uppgift om att målsäganden sagt till honom att hon var 17 år och att han litade på det inte var motbevisad.³⁸⁸ Vid den bedömningen beaktade domstolen att målsägandens utseende och kroppsutveckling i och för sig medgav att hon skulle kunna vara 17 år. Vidare ansåg domstolen att den tilltalade – genom att fråga målsäganden hur gammal hon var och få ett svar som framstod som trovärdigt – hade vidtagit de kontrollåtgärder som kunde begäras av honom. Den tilltalade bedömdes därmed ha iakttagit nödvändig aktsamhet och inte varit oaktsam beträffande omständigheten att målsäganden var under 15 år.

Det andra avgörandet där målsägandens utseende och kroppsutveckling nämnades och där oaktsamhet inte ansågs ha förelegat gällde 18-årsgränsen i 6 kap. 9 § brottsbalken.³⁸⁹ I det fallet konstaterade domstolen att det inte fanns någon bevisning som gav stöd för att den tilltalade varit oaktsam och att inte heller de omständigheter under vilka den tilltalade och målsäganden fick kontakt (de hade träffats på en sugardejtingsida) var sådana att de borde ha gett den tilltalade skäl att misstänka att målsäganden var underårig. Vidare anförde domstolen att det inte heller fanns något som tydligt utvisade att målsägandens kroppsutveckling, utseende eller uppträdande vid det

³⁸⁷ Se Hovrätten för Västra Sveriges dom den 3 november 2021 i mål B 5217-21.

³⁸⁸ Se Svea hovrätts dom den 6 mars 2019 i mål B 182-19.

³⁸⁹ Se Svea hovrätts dom den 17 juni 2021 i mål B 359-21

aktuella tillfället borde ha gett den tilltalade skäl att misstänka att målsäganden var under 18 år.

I det tredje fallet konstaterade tingsrätten – vars bedömning hovrätten i huvudsak instämde i – bl.a. att målsäganden i och för sig gett ett åldersadekvat intryck på videoförhören, men att det var vanskligt att utifrån detta dra några säkra slutsatser om hur hon såg ut och uppträdde när hon var i kontakt med den tilltalade eftersom hon då torde ha försökt ge sken av att vara i den ålder som hon uppgett för honom.³⁹⁰ Vidare anförde tingsrätten att det av granskningsprotokoll av de filmer som målsäganden hade skickat till den tilltalade framgick att hennes kön var färdigpuberterat samt att det inte var utrett att hennes kroppsutveckling i sig skulle ha gett den tilltalade anledning att misstänka att hon var yngre än 15 år.

I drygt 19 procent av fallen (13 stycken) hade målsäganden lämnat en *felaktig uppgift* om sin ålder och påstått sig vara över 15 år trots att så inte varit fallet. I nio av dessa fall bedömdes den tilltalade ändå ha varit oaktsam. Det berodde på att det funnits omständigheter som gett den tilltalade anledning att misstänka att målsägandens uppgift inte stämde. En sådan varningssignal kunde vara att målsägandens utseende stämde överens med vad som får betraktas som normalt för den verkliga åldern.³⁹¹ Andra omständigheter som lyftes fram var att målsäganden hade ändrat sig eller på annat sätt lämnat flera skiftande uppgifter om sin ålder.³⁹² I de fyra fall där målsäganden hade ljugit om sin ålder och den tilltalade inte bedömdes ha varit oaktsam hade det däremot inte funnits några särskilda indikationer på att målsägandens uppgift om sin ålder varit felaktig.³⁹³

Andra förhållanden som i flera fall beaktades av domstolarna var den tilltalades kännedom om målsägandens *födelseår* eller vilken *skola* målsäganden gick på. I samtliga fall där den tilltalade hade varit medveten om något av dessa förhållanden (14 fall) – bortsett från det ovan nämnda målet³⁹⁴ där målsäganden hade varit kompis med den tilltalades dåvarande flickvän som var äldre – fann domstolen att den tilltalade

³⁹⁰ Se Svea hovrätts dom den 16 december 2020 i mål B 5697-20.

³⁹¹ Se Svea hovrätts dom den 11 december 2020 i mål B 11526-20 och Göta hovrätts dom den 13 juni i mål B 1677-22.

³⁹² Se Hovrätten för Övre Norrlands dom den 23 maj 2019 i mål B 345-19, Svea hovrätts dom den 3 augusti 2020 i mål 2020-08-03 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 29 juni 2022 i mål B 2429-21.

³⁹³ Se Svea hovrätts domar den 6 mars 2019 i mål B 182-19, den 26 februari 2020 i mål B 262-20 och den 16 december 2020 i mål B 5697-20 samt Hovrätten för Västra Sveriges dom den 28 april 2021 i mål B 1870-21.

³⁹⁴ Se Hovrätten för Västra Sveriges dom den 3 november 2021 i mål B 5217-21.

hade varit oaktsam. Liknande omständigheter som i några fall ansågs tala för oaktsamhet var att den tilltalade visste att målsäganden *bodde hemma* respektive i *familjehem*.

I några avgöranden bidrog det förhållandet att målsäganden ville ha hjälp att *köpa alkohol* till att domstolen bedömde att oaktsamhet hade förelegat.³⁹⁵

Den tilltalades agerande

Att den tilltalade *inte* hade gjort *tillräckliga efterforskningar* för att kontrollera målsägandens ålder, exempelvis genom att fråga, var något som domstolen ofta lyfte fram och som i flertalet fall ledde till att den tilltalade ansågs ha varit oaktsam. Omvänt bidrog i ett par fall det förhållandet att den tilltalade hade frågat om åldern till att oaktsamhet inte ansågs ha förelegat.³⁹⁶ Det förekom dock att den tilltalade bedömdes ha varit oaktsam trots att han hade frågat om åldern, eftersom omständigheterna i övrigt var sådana att ytterligare kontroller borde ha vidtagits.³⁹⁷

I ett fall beaktade domstolen att den tilltalade själv hade *ljugit om sin ålder* i kontakten med målsäganden som ett skäl för att han borde ha vidtagit ytterligare kontrollåtgärder.³⁹⁸

Det var ovanligt att omständigheter hänförliga till *den tilltalades person* – såsom den tilltalades egen ålder eller förmåga att bedöma åldern hos unga personer – lyftes fram vid oaktsamhetsbedömningen.³⁹⁹ I ett fall konstaterade domstolen emellertid att den tilltalade var påtagligt äldre än målsäganden och att hans egna ålder hade varit föremål för viss diskussion före de sexuella handlingarna.⁴⁰⁰ Det nyss sagda ansågs tala för att den tilltalade borde ha ställt motfrågor till den utseendemässigt påtagligt unga målsäganden om hennes ålder. I ett annat avgörande beaktade domstolen, som skäl mot oaktsamhet, att den tilltalade hade en funktionsnedsättning och nedsatt utvecklingsnivå.⁴⁰¹

³⁹⁵ Se Göta hovrätts dom den 30 juni 2020 i mål B 1465-20, Svea hovrätts dom den 15 januari 2021 i mål B 12651-20 och Hovrätten för Övre Norrlands dom den 7 juli 2021 i mål B 531-21.

³⁹⁶ Se Svea hovrätts domar den 6 mars 2019 i mål B 182-19 och den 16 december 2020 i mål B 5697-20.

³⁹⁷ Se Göta hovrätts dom den 19 mars 2021 i mål B 3781-20 (den tilltalade MAD) och Svea hovrätts dom den 10 maj 2021 i mål B 3050-21 (den tilltalade BS).

³⁹⁸ Se Svea hovrätts dom den 22 januari 2021 i mål B 13243-20.

³⁹⁹ Jfr SOU 2016:42 s. 228–230.

⁴⁰⁰ Se Svea hovrätts dom den 18 december 2020 i mål B 3757-20.

⁴⁰¹ Se Svea hovrätts dom den 17 juni 2020 i mål B 5129-20.

3.11.4 Domar från tingsrätter där 6 kap. 13 § brottsbalken har tillämpats avseende bestämmelsen i 9 § samma kapitel

Domstolarnas slutsatser

De elva tingsrättsdomar som vi har granskat avser 15 olika tilltalade. Av dessa tilltalade bedömdes 13 ha varit oaktsamma i förhållande till att målsäganden var under 18 år. Beträffande två tilltalade, dvs. i drygt 13 procent av fallen, var bedömningen däremot att de inte hade varit oaktsamma i nämnda avseende och därför inte kunde dömas enligt 6 kap. 9 § brottsbalken. De två personerna dömdes i stället för *köp av sexuell tjänst*.⁴⁰²

I de avgöranden där oaktsamhet bedömdes föreligga angavs i fyra fall att det var fråga om *medveten* oaktsamhet. I de resterande fallen angavs inte uttryckligen vilken typ av oaktsamhet som var aktuell. Domstolen uttalade sig i de fallen inte heller specifikt om den tilltalade faktiskt insett risken för att målsäganden var under 18 år eller endast borde ha insett den risken. Däremot innehöll domskälen redogörelser för omständigheter som talade för att det fanns en sådan risk och som därmed gav den tilltalade anledning att kontrollera saken.

Omständigheter som särskilt beaktades av domstolen

Hur den tilltalade och målsäganden fick kontakt

Majoriteten av de tilltalade (12 stycken) hade kommit i kontakt med målsäganden genom en *eskortsida*, *sugardejtingsida* eller annan webbsida för förmedling av sexuella kontakter.

I ett fall där kontakten hade inletts på en eskortsida anförde tingsrätten att det måste vara ett minimikrav att ”den som på detta ljuskygga sätt skaffar sig en sexuell förbindelse med en person, som ändå måste ha sett rätt ung ut, i varje fall ställer någon fråga om personens ålder”.⁴⁰³ Eftersom den tilltalade i det fallet inte hade ställt någon sådan fråga hade han enligt tingsrätten varit oaktsam beträffande omständigheten att målsäganden var under 18 år.

⁴⁰² Se Östersunds tingsrätts dom den 12 april 2022 i mål B 403-21 och Falu tingsrätts dom den 14 juni 2022 i mål B 4091-18 (den tilltalade MM).

⁴⁰³ Se Falu tingsrätts dom den 14 juni 2022 i mål B 4091-18 (den tilltalade PL).

I övriga avgöranden lyftes inte kontaktsättet som sådant fram som en omständighet av särskild betydelse för oaktsamhetsbedömningen.

Omständigheter hänförliga till målsäganden

I tre domar noterade tingsrätten att målsäganden i den annons som den tilltalade svarat på hade *uppgett sig vara 18 år*. Detta fick i två av fallen inte någon större betydelse eftersom 18 år var den lägsta ålder som kunde anges om annonsen över huvud taget skulle godkännas.⁴⁰⁴ I det tredje fallet ansåg tingsrätten emellertid att det förhållandet att annonsen, som låg till grund för den tilltalades beslut att kontakta målsäganden, innehöll uppgiften om att målsäganden var 18 år måste vara en utgångspunkt för bedömningen.⁴⁰⁵ I några andra fall hade målsäganden i annonsen inte uppgett någon specifik ålder men däremot angett att hon var ”ung”.⁴⁰⁶ Den uppgiften ansågs tala för att den tilltalade varit oaktsam och ledde – i förening med andra omständigheter, främst målsägandens unga utseende – till att oaktsamhetskravet bedömes vara uppfyllt. En målsägande hade i ett tidigare skede meddelat den tilltalade att hon var strax under 18 år. Den omständigheten talade enligt domstolen för att den tilltalade varit oaktsam i förhållande till att målsäganden var under 18 år även vid de sexuella handlingarna.⁴⁰⁷

Målsägandens *utseende* och/eller *Kroppsutveckling* beaktades avseende sex tilltalade, dvs. i 40 procent av fallen. Att utseendet inte gjorde att målsäganden framstod som äldre än sin verkliga ålder angavs i ett avgörande vara en omständighet som talade för att den tilltalade hade varit oaktsam.⁴⁰⁸ I ett annat avgörande konstaterades beträffande två av de tilltalade att bl.a. målsägandens ungdomliga utseende gjorde att de borde ha frågat om hennes ålder.⁴⁰⁹ Också i den ovan nämnda domen – där uppgiften i annonsen om att målsäganden var 18 år var en utgångspunkt för bedömningen – angavs målsägandes utseende vara av betydelse, men då i motsatt riktning. Tingsrätten bedömde där att måls-

⁴⁰⁴ Se Nacka tingsrätts dom den 9 april 2020 i mål B 906-20 och Mora tingsrätts dom den 2 juli 2020 i mål 138-19.

⁴⁰⁵ Se Östersunds tingsrätts dom den 12 april 2022 i mål B 403-21.

⁴⁰⁶ Se Varbergs tingsrätts dom den 13 september 2019 i mål B 2810-18 och Nyköpings tingsrätts dom den 14 oktober 2019 i mål B 2609-18.

⁴⁰⁷ Se Mora tingsrätts dom den 2 juli 2020 i mål 138-19.

⁴⁰⁸ Se Stockholms tingsrätts dom den 10 november 2020 i mål B 11811-20.

⁴⁰⁹ Se Falu tingsrätts dom den 14 juni 2022 i mål B 4091-18 (de tilltalade MM och PL).

ägandens utseende och utveckling *inte* var en omständighet som borde ha väckt den tilltalades misstanke om att hon var yngre än vad hon uppgett.⁴¹⁰ Det var det enda avgörandet där utseendet och/eller kroppsutvecklingen togs upp som ett skäl mot oaktsamhet.

Andra omständigheter som domstolarna beaktade var att den tilltalade kände till att målsäganden gick i *skolan* eller att målsäganden *bodde hemma* respektive i *familjehem*.⁴¹¹ I några fall beaktades att målsäganden ville att den tilltalade skulle *köpa ut alkohol* respektive *cigaretter*.⁴¹²

Den tilltalades agerande

Gemensamt för de två fall där oaktsamhet inte ansågs föreligga var att respektive tilltalad före den sexuella handlingen hade *frågat målsäganden om hennes ålder* och fått till svar att hon var över 18 år.⁴¹³ I en annan dom ansågs däremot det förhållandet att målsäganden hade fått frågan om sin ålder innebära att de tre tilltalade hade insett att det fanns en risk att målsäganden kunde vara under 18 år.⁴¹⁴ I ett av de fallen framgick det av målsägandens uppgifter att hon hade svarat att hon var 18 år, medan hon avseende två tilltalade inte mindes vad hon uppgett. Vad målsäganden hade svarat på de tilltalades frågor angavs dock inte vara av någon särskild betydelse för tingsrättens bedömning, utan respektive tilltalad ansågs redan till följd av sin fråga ha varit medvetet oaktsam i förhållande till att hon var under 18 år.

3.11.5 Överväganden och bedömning

Bedömning: Domstolarnas tillämpning av 6 kap. 13 § brottsbalken har förändrats på det sätt som avsågs med lagändringen den 1 juli 2018 (jfr prop. 2017/18:177).

Bedömningarna är mer enhetliga och domstolarna utgår inte längre från att det krävs någon kvalificerad form av oaktsamhet.

⁴¹⁰ Se Östersunds tingsrätts dom den 12 april 2022 i mål B 403-21.

⁴¹¹ Se Varbergs tingsrätts dom den 13 september 2019 i mål B 2810-18, Nacka tingsrätts dom den 9 april 2020 i mål 906-20 och Mora tingsrätts dom den 2 juli 2020 i mål B 138-19.

⁴¹² Se Stockholms tingsrätts dom den 10 november 2020 i mål B 11811-20 och Malmö tingsrätts dom den 22 mars 2022 i mål B 9397-20.

⁴¹³ Se Östersunds tingsrätts dom den 12 april 2022 i mål B 403-21 och Falu tingsrätts dom den 14 juni 2022 i mål B 4091-18 (den tilltalade MM).

⁴¹⁴ Se Stockholms tingsrätts dom den 15 januari 2020 i mål B 10836-19.

Domstolarna lägger också mindre vikt vid barnets kroppsutveckling och gör en mera allsidig oaktsamhetsbedömning än tidigare.

De beskrivna förändringarna har stärkt barns straffrättsliga skydd mot sexuella kränkningar vid oaktsamhet hos gärningspersonen i fråga om barnets ålder.

Bedömningarna är mer enhetliga

Som framgått ovan har Högsta domstolen genom sitt avgörande i ”Chattkontakten” NJA 2022 s. 826 numera gjort vägledande uttalanden om var gränsen ska gå för straffbar oaktsamhet i förhållande till barnets ålder. Rättsfallet visar särskilt hur bedömningen ska göras när det gäller *omedveten* oaktsamhet och tydliggör bl.a. att en uppgift från den unge om åldern inte alltid kan tas för god.

”Chattkontakten” kommer rimligen att bidra till att underrätternas avgöranden framöver blir alltmer enhetliga och att tillämpningen anpassas efter den vägledning som Högsta domstolen har gett. Vår genomgång av tingsrätts- och hovrättspraxis visar emellertid på en större enhetlighet i tillämpningen redan i tiden före Högsta domstolens dom, jämfört med hur det såg ut före lagändringen den 1 juli 2018.

Av de hovrättsavgöranden som vi har undersökt från perioden januari 2019 – juni 2022 framgår att det var relativt ovanligt att ut-fallet av hovrättens oaktsamhetsbedömning skilde sig från tingsrättens. Endast i omkring 16 procent av fallen gjorde hovrätten en annan bedömning än tingsrätten i fråga om den tilltalades oaktsamhet avseende målsägandens ålder som fick betydelse för utgången i skuldfrågan. Det kan jämföras med de hovrättsavgöranden som 2014 års människohandelsutredning gick igenom vid sin utvärdering av hur 6 kap. 13 § brottsbalken i dess tidigare lydelse tillämpades. Bland de avgörandena låg motsvarande ändringsfrekvens på omkring 30 procent.⁴¹⁵ Att hovrätten oftare än tidigare gör samma bedömning som tingsrätten talar för att osäkerheten hos domstolarna har minskat när det gäller vilken nivå av oaktsamhet som krävs i förhållande till barnets ålder.

⁴¹⁵ Se SOU 2016:42. Ändringsfrekvensen anges inte uttryckligen i betänkandet men går att utläsa ur dess bilaga 4.

Domstolarnas bedömningar har också blivit mer enhetliga gällande i vilken riktning vissa specifika omständigheter talar.⁴¹⁶ Vi har visserligen sett ett par exempel på att bedömningen i fall där samma eller liknande omständigheter beaktades ledde till motsatta utfall. Det tydligaste exemplet är att hovrätten i ett avgörande ansåg att den omständigheten att kontakten hade inletts på en sugardejtjingsida utgjorde skäl för den tilltalade att misstänka att målsäganden var underårig, medan hovrätten i ett annat avgörande ansåg att så inte var fallet.⁴¹⁷ Vidare framgår det av tingsrättsavgörandena att den tilltalades frågor om målsägandens ålder kunde ha viss ansvarsbefriande verkan, men att sådana frågor också kunde anses tala för att den tilltalade insåg att det fanns en risk för att målsäganden var underårig.⁴¹⁸ I övrigt är vår generella bild att domstolarna i det granskade materialet beaktade liknande omständigheter på i huvudsak samma sätt.

Den tilltalade bedöms oftare ha varit oaktsam

En viktig slutsats som kan dras av vår genomgång av tingsrätts- och hovrättspraxis är att det sedan lagändringen den 1 juli 2018 har blivit betydligt vanligare att domstolarna vid sin tillämpning av 6 kap. 13 § brottsbalken finner att den tilltalade har varit oaktsam i förhållande till barnets ålder. Som framgått av avsnitt 3.11.3 och 3.11.4 bedömde domstolen i cirka 16 procent av hovrättsavgörandena och 13 procent av tingsrättsavgörandena att sådan oaktsamhet *inte* hade förelegat. Andelen friande domar – där den tilltalade alltså inte heller dömdes för något annat sexualbrott än vad åklagaren yrkat i första hand – var bland hovrättsavgörandena drygt 10 procent (sju fall). Bland tingsrättsavgörandena fanns inga friande domar. Vad som nu sagts kan jämföras med den utvärdering som 2014 års människohandelsutredning gjorde. Den utredningen hade gått igenom 89 domar från tingsrätter och hovrätter under åren 2009 – 2015 där tillämpning av 6 kap. 13 § brottsbalken i dess dåvarande lydelse hade varit aktuell. Av domarna hade cirka 17 procent varit friande. Cirka 57 procent hade varit fällande domar där den tilltalade dömts helt i enlighet med åtalet och cirka 26 procent

⁴¹⁶ Jfr a. SOU s. 230, 264 och 265.

⁴¹⁷ Se Svea hovrätts domar den 16 december 2021 i mål B 1767-21 och den 17 juni 2021 i mål B 359-21.

⁴¹⁸ Se Östersunds tingsrätts dom den 12 april 2022 i mål B 403-21 och Falu tingsrätts dom den 14 juni 2022 i mål B 4091-18 (den tilltalade MM) samt jfr Stockholms tingsrätts dom den 15 januari 2020 i mål B 10836-19.

fällande domar där den tilltalade fällt till ansvar för annat brott än vad åklagaren yrkat. Av de fällande domarna hade domstolen i cirka 64 procent av fallen funnit att den tilltalade haft skälig anledning att anta att målsäganden var underårig.⁴¹⁹ Genomgången inkluderade – till skillnad från vår genomgång – fall där domstolen bedömde att den tilltalade haft *uppsåt* i förhållande till målsägandens ålder eller där oaktsamhetsfrågan av annan anledning inte blev föremål för domstolens prövning. Hur stor andel av de faktiskt utförda oaktsamhetsbedömningarna som resulterade i att domstolen kom fram till att den tilltalade *inte* haft skälig anledning att anta att målsäganden var under den relevanta åldern anges inte uttryckligen i betänkandet. Av tabellen i betänkandets bilaga 4 kan dock utläsas att det rörde sig om 29 av 80 fall, dvs. omkring 36 procent av fallen. Det kan också nämnas att utredningen konstaterade att domstolarna i ganska hög utsträckning hänvisade till förarbetsuttalandena om restriktivitet.⁴²⁰

Av vår genomgång har också framkommit att domstolarna – till skillnad från vad som var fallet före 2018 års lagändring – inte sällan resonerar kring frågan om den tilltalade agerat *medvetet* eller *omedvetet* oaktsamt.⁴²¹ I vissa fall, särskilt bland tingsrättsavgörandena, är det visserligen något oklart om domstolen bedömde att oaktsamheten var medveten eller omedveten. Sett till hovrättsavgörandena är det emellertid tydligt att den tilltalade ofta döms för att ha varit omedvetet oaktsam.

Utifrån de tingsrätts- och hovrättsdomar som vi har gått igenom kan den slutsatsen dras att domstolarna numera inte kräver någon kvalificerad form av oaktsamhet i förhållande till barnets ålder för att ansvar ska dömas ut. Domstolarna utgår alltså inte längre från sådan restriktivitet som motivuttalanden till bestämmelsen i dess tidigare lydelse gav uttryck för. Att så är fallet framgår i första hand av det som nyss redovisats om att den tilltalade oftare bedöms ha varit oaktsam och att det blivit vanligare att ansvar döms ut vid *omedveten* oaktsamhet.

Vi har inte funnit att det finns någon avgörande skillnad i hur domstolarna gör oaktsamhetsbedömningen beroende på vilken typ av sexualbrott mot barn det rör sig om och om det är 15-årsgränsen eller 18-årsgränsen som är aktuell. När det gäller 18-årsgränsen är det emellertid något vanligare att domstolen kommer fram till att

⁴¹⁹ Se a. SOU s. 245.

⁴²⁰ Se a. SOU a.s.

⁴²¹ Jfr a. SOU s. 262–264.

den tilltalade inte varit oaktsam. De fall där domstolen har prövat frågan om oaktsamhet i förhållande till att målsäganden var under 18 år har alla avsett brottet *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* i 6 kap. 9 § brottsbalken.⁴²² Bedömningarna avser totalt 21 olika tilltalade.⁴²³ Gällande fem av dessa, dvs. i knappt 24 procent av fallen, kom domstolen fram till att oaktsamhet inte förelåg.⁴²⁴ Det bör dock påpekas att materialet i denna del är förhållandevis begränsat när det gäller mängden avgöranden.

Vidare framgår av materialet att vissa slags faktiska omständigheter numera värderas på ett mindre restriktivt sätt än tidigare. Exempelvis fanns det bland de avgöranden som 2014 års människohandelsutredning undersökte flera fall där kännedom om att målsäganden gick på en högstadieskola inte ansågs ha gett anledning att misstänka att målsäganden kunde vara under 15 år.⁴²⁵ I de fall vi har gått igenom ansåg domstolarna i princip utan undantag att de tilltalade som kände till vilken skola målsäganden gick på hade varit oaktsamma.⁴²⁶

Mindre fokus läggs på barnets kroppsutveckling

Vår undersökning visar att domstolarna inte längre lägger huvudsakligt fokus på barnets kroppsutveckling utan att samtliga omständigheter vid gärningen beaktas. Bland avgörandena i 2014 års människohandelsutrednings genomgång var målsägandens utseende och/eller kroppsutveckling en omständighet som domstolarna fäste avseende vid i stort sett i samtliga fall.⁴²⁷ Bland domarna i vår undersökning tog domstolen i cirka 28 procent av hovrättsavgörandena och 40 procent av tingsrättsavgörandena i och för sig upp omständigheten i fråga. Det var dock sällan den enda omständigheten som lyftes fram utan den nämndes som ett förhållande bland flera och ansågs oftast tala för att den tilltalade borde ha kontrollerat åldern närmare.

⁴²² Före den 1 januari 2020 benämndes brottet *köp av sexuell handling av barn*, se avsnitt 3.3.5.

⁴²³ Elva tingsrättsdomar avseende 15 tilltalade och tre hovrättsdomar avseende sex tilltalade.

⁴²⁴ Se Svea hovrätts domar den 17 juni 2021 i mål B 359-21 och den 16 december 2021 i mål B 1767-21 (de tilltalade UE och MG), Östersunds tingsrätts dom den 12 april 2022 i mål B 403-21 och Falu tingsrätts dom den 14 juni 2022 i mål B 4091-18 (den tilltalade MM).

⁴²⁵ Samtidigt hade i några fall en sådan kännedom hos den tilltalade lett till att denne ansetts ha haft skäligen anledning att anta att målsäganden inte fyllt 15 år, se SOU 2016:42 s. 226, 227 och 264.

⁴²⁶ Den tilltalades kännedom om den unges skolgång nämndes för övrigt i SOU 2016:42 som en omständighet som enligt utredningens mening särskilt *borde* kunna leda till att en gärningsman bedöms som oaktsam, se a. SOU s. 279 och 303.

⁴²⁷ Se a. SOU s. 225.

Vår sammantagna bedömning

Även om många åklagare har upplevt att det också efter lagändringen den 1 juli 2018 har varit svårt att bevisa oaktsamhet i förhållande till barnets ålder visar vår utvärdering sammantaget att domstolarnas tillämpning av bestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken sedan lagändringen har förändrats på ett sätt som har stärkt barns straffrättsliga skydd mot sexuella kränkningar vid oaktsamhet hos gärningspersonen i fråga om barnets ålder. Utfallen är mer enhetliga och domstolarna utgår inte längre från att det krävs någon kvalificerad form av oaktsamhet. Domstolarna lägger också mindre vikt vid barnets kroppsutveckling och gör en mera allsidig oaktsamhetsbedömning än tidigare. Vår bedömning är alltså att den nämnda lagändringen har fått avsedd effekt och att regleringen i 6 kap. 13 § är ändamålsenlig.

3.12 Det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år särskilt i förhållande till köp av sexuell handling

3.12.1 Utgångspunkter

I våra direktiv noteras i fråga om sexuella kränkningar att det kan finnas situationer som typiskt sett innebär en risk för utnyttjande av ett barn i åldern 15–17 år och som kan ses som straffvärda men som i dag faller utanför lagstiftningen. Vidare anges att det också kan ifrågasättas om försäljning av en sexuell handling bör ses som en del av ett barns sexuella självbestämmande. Vi har därför fått i uppdrag att överväga om det straffrättsliga skyddet för barn i åldern 15–17 år bör stärkas, särskilt i förhållande till *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (6 kap. 9 § brottsbalken).

Vi ska också se över regleringen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* och undersöka om den är ändamålsenligt utformad bl.a. med avseende på fenomenet sugardejting. Vad som menas med *sugardejting* har beskrivits i avsnitt 3.10.

Också i de övriga nordiska länderna är köp av sexuella handlingar av en person under 18 år reglerat i särskilda bestämmelser (se avsnitt 3.5). Ett sådant brott bestraffas enligt de bestämmelserna med fängelse i upp till två år. Länderna skiljer sig dock åt vad gäller åldersgränsen för samtycke till en sexuell handling, vilket avgör vid vilken

ålder andra brottsrubriceringar, såsom *våldtäkt mot barn*, blir aktuella i första hand. I Norge och Finland är det som utgångspunkt olagligt att genomföra sexuella handlingar med barn under 16 år. I Danmark och Island går motsvarande gräns vid 15 år.⁴²⁸

I detta avsnitt beskrivs inledningsvis vissa synpunkter som vi har fått in från barn. Vi redovisar sedan våra överväganden och förslag när det gäller det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år och de förändringar av lagstiftningen som vi föreslår för att stärka det skyddet. Därefter redovisas våra överväganden och förslag när det gäller regleringen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*.

I avsnitt 3.9 har vi beskrivit att det blivit allt vanligare att material med sexuellt innehåll avseende unga personer sprids utan personens samtycke, bl.a. via så kallade *exposekonton*. Den som sprider material på det sättet kan göra sig skyldig till exempelvis *barnpornografibrott* (16 kap. 10 a § brottsbalken) eller *olaga integritetsintrång* (4 kap. 6 c § brottsbalken). Som också framgår av avsnitt 3.9 pågår det på EU-nivå en rättslig utveckling som rör digitala tjänster och avlägsnande av olagligt innehåll på internet. Det handlar bl.a. om befogenheter för nationella myndigheter att agera mot olagligt innehåll och krav på leverantörer av digitala förmedlingstjänster, särskilt online-plattformar såsom sociala medier och marknadsplatser. Ett syfte med den EU-förordning (rättsakten om digitala tjänster) som har antagits, men som ännu inte är tillämplig, är att motverka rättslig fragmentering av regelverket på den inre marknaden. Mot denna bakgrund omfattas frågan om borttagning av sexuellt material som har spridits utan samtycke inte av våra överväganden.

3.12.2 Synpunkter från barn

I avsnitt 2.2 har vi beskrivit varför det är viktigt att barn och unga involveras i utredningsarbete inför framtagande av ny lagstiftning samt hur vi på olika sätt har arbetat för att få in barns röster. En central del i det arbetet har varit att vi med hjälp av Barnafriad vid Linköpings universitet har ställt enkätfrågor till ungdomar i åldern

⁴²⁸ Se Brå, rapport 2022:4 s. 17 samt Charlotta Holmström, Young People, Vulnerabilities and Prostitution/Sex for Compensation in the Nordic Countries – A Study of Knowledge, Social Initiatives and Legal Measures. TemaNord 2019:546. Danmark: Nordic Council of Ministers, s. 20–23, 60, 91 och 122.

15–17 år gällande behovet av ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar av barn i den ålderskategorin.

En enkätfråga gällde hur de svarande skulle se på en lagändring som innebär att det blir olagligt att ha sex med en 15–17-åring som är i en utsatt situation och därför inte riktigt kan sätta gränser när det gäller sex. Av de tio ungdomar som svarade på frågan angav fem att det var ett *mycket bra* förslag och fyra att det var ett *ganska bra* förslag. En ungdom svarade att den inte visste. Ingen av ungdomarna svarade att en lagändring av det nämnda slaget skulle vara dålig (svarsalternativen *ganska dåligt* respektive *mycket dåligt* fanns att välja mellan). Det bör påpekas ungdomarna inte fick någon information om vilken brottsbeteckning och/eller straffskala som skulle kunna bli aktuell om lagändringen genomförs. En liknande fråga gällde om det är viktigt att ungdomar som inte alltid själva kan sätta gränser när det gäller sex bör skyddas från att någon har sex med dem. Där valde fyra ungdomar svarsalternativet *mycket viktigt* och fyra ungdomar alternativet *ganska viktigt*. Två ungdomar angav att de inte visste. Ingen valde svarsalternativet *helt oviktigt* eller *inte så viktigt*. Det går dock inte att dra den slutsatsen att de ungdomar som svarade att den nämnda lagändringen skulle vara *ganska bra* – respektive att det är *ganska viktigt* att skydda ungdomar i sådana fall – är tveklöst positiva till att lagen ändras på det sättet.

I fritextrutorna till de två nämnda frågorna påpekade någon att om en person är i en utsatt situation så bör det självklart vara olagligt att ha sex med personen även om den är över 15 år. En annan svarande uttryckte en liknande ståndpunkt och noterade att samhället måste hjälpa dem som mår dåligt psykiskt. Någon av ungdomarna påpekade att även en person som mår dåligt och är i en utsatt situation har ett eget val och om personen väljer att ha sex så får den stå för det. Det framfördes också att det finns en risk att en ungdom ljuger om att den inte kunde sätta gränser, fast den egentligen kunde det, och att den andra personen då blir oskyldigt dömd för brott.

En fritextfråga ställdes om det finns någon särskild situation där det borde vara olagligt att ha sex med en 15–17-åring. Flera svar tog sikte på att det inte borde vara tillåtet i fall där ungdomen är berusad. Några svar avsåg fall av stor ålderskillnad eller dåligt psykiskt mående eller de faktorerna i kombination. Enligt ett svar borde det överhuvudtaget inte vara tillåtet att ha samlag med någon under 18 år.

En annan fråga gällde vikten av att ungdomar får ha sex om de vill det, även om de själva inte alltid kan sätta gränser när det gäller sex. Här svarade sex ungdomar att det är *ganska viktigt* och tre att det är *mycket viktigt*. En ungdom angav att den inte visste. I fritextrutan till denna fråga noterades bl.a. att man måste få pröva för att veta var gränsen går samt att om en ungdom går med på det så kan den inte ångra sig sedan och säga att det är olagligt. Ett fritextsvar tog upp att ungdomar i och för sig bör få ha sex om de känner för det, men att vissa personer kan ha svårt att säga nej när de inte vill, särskilt när de är 15 år. Vidare lämnades även här svaret att ungdomar i den åldern inte bör få ha samlag oavsett samtycke.

Vi har också fått in synpunkter från barn genom att ECPAT Sverige på uppdrag av oss har anordnat en fokusgruppdiskussion. I fokusgruppen deltog fem ungdomar i åldern 15–16 år, varav fyra flickor och en pojke. Diskussionen utgick från tre fiktiva scenarion, så kallade vinjetter. Målsättningen var att inhämta barns röster i fråga om det behövs ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år.

Den första vinjetten avsåg en sugardejtingsituation med en 16-årig flicka och en 32-årig man. Mannen hade kontaktat flickan på Instagram där han skrivit att hon var snygg och sexig och att han ville träffa henne. Han hade också skrivit att de kunde gå och shoppa tillsammans och att han kunde betala, vilket också skedde vid två tillfällen. Vid slutet av den andra träffen hade mannen sagt att han ville träffas på hotell och ha sex nästa gång. Han hade också sagt att de kunde gå och shoppa innan de går till hotellet. Ungdomarnas reaktioner på vinjetten var fokuserade kring ålderskillnaden snarare än att det fanns ersättning inblandad. Det fanns en enighet kring att skillnaden i ålder skapade en asymmetri som riskerade att drabba den yngre. Samtliga flickor i gruppen ansåg att det behövs ett starkare skydd när det gäller sex med omyndiga personer om ålderskillnaden är för stor. En av flickorna argumenterade för att åldern för allt sexuellt självbestämmande bör höjas. Pojken i gruppen ansåg att det skydd som finns i dag är tillräckligt, även om han också såg den relation som beskrevs i vinjetten som problematisk. Han berörde svårigheten att dra en tydlig linje för var ett sexuellt självbestämmande bör börja och att varje typ av gränsdragning innebär ett problem. Ingen av ungdomarna såg det beskrivna scenariot som ett sexköp utan tolkade det som en form av manipulering från den vuxnes sida. De uttryckte

också att ersättningen kan innebära att barnet känner krav på sig att ha sex fast han eller hon inte vill. Vidare var ungdomarna tydliga med att den vuxne, vid sidan av att ha den ekonomiska makten, också har mer makt i kraft av sin ålder. Pojken i gruppen ansåg dock att det beskrivna agerandet hos den vuxne borde vara okej så länge det finns samtycke.

Den andra vinjetten gällde en 24-årig man som hade en förtroendeställning i förhållande till en 16-åring flicka. Mannen var flickans kickboxningstränare och brukade ge henne beröm för träningen. En dag hade han frågat om hon ville komma hem till honom efter träningen, vilket flickan tackade ja till. Hemma hos tränaren hade han sagt att han alltid tyckt att hon är den sexigaste tjejen på träningen och att han var intresserad av henne. Det hela hade slutat med att mannen och flickan haft sex, även om flickan egentligen varit obehaglig i förhållande till det. Ungdomarnas diskussion gällande denna vinjett var fokuserad kring dels frågan om flickan hade samtyckt till att ha sex, dels att den vuxne hade en förtroendeposition i förhållande till henne. I sistnämnde avseende nämndes inledningsvis att flickan kunde få fördelar genom att ha sex med sin tränare och att det skulle vara orättvist mot de andra som han tränade. En bit in förändrades diskussionen och fokuserade i stället på att flickan kunde påverkas negativt av upplevelsen. Ungdomarna berörde också den skam och tystnadskultur som kan bli en del av att ha utsatts för ett sexuellt övergrepp. Någon uttryckte att en tränare inte borde få ha ett förhållande med någon som den tränar.

Den tredje vinjetten gällde sexuella kontakter på internet. En 16-åring flicka som haft det jobbigt både hemma och i skolan – och som under en period självskadat sig genom att skära sig – hade träffat en man på nätet. Mannen hade gett henne en massa komplimanger och bett henne skicka en nakenbild på sig själv, vilket hon också gjorde. Efter att ha fått ytterligare komplimanger hade flickan skickat fler bilder. Det hade fått henne att må bättre eftersom mannen alltid sagt så snälla saker om henne. Det hela hade slutat med att flickan gick med på att onanera framför webbkameran. I sistnämnda avseende innehöll vinjetten omständigheter som kan sägas innebära att flickans deltagande i den sexuella handlingen inte varit frivilligt i den mening som avses i bestämmelsen om *våldtäkt* i 6 kap. 1 § brottsbalken. De omständigheterna och ungdomarnas reflektioner som utgår från dessa är inte av direkt relevans för våra överväganden och beskrivs därför

inte närmare här. Vad som däremot kan nämnas är att ungdomarna i gruppen beskrev det som ett generellt problem i barns digitala liv att framför allt äldre män kontakter barn på internet. Vidare återkom ungdomarna till asymmetrin mellan yngre och äldre.

3.12.3 Överväganden och förslag

Förslag: Bestämmelsen i 6 kap. 4 § brottsbalken som gäller *våldtäkt mot barn* ändras på så sätt att en ny punkt förs in i det andra stycket. Den nya punkten avser gärningar där gärningsmannen, i annat fall än som avses i den nuvarande regleringen i andra stycket eller 1 §, utnyttjar att ett barn under 18 år på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Ändringen innebär att paragrafens första stycke även gäller för sådana fall som den nya punkten avser.

Bestämmelsen i 6 kap. 6 § brottsbalken som gäller *sexuellt övergrepp mot barn* ändras på så sätt att hänvisningen i första stycket till 4 § andra stycket även omfattar den utvidgade regleringen i 4 § andra stycket andra punkten.

Bestämmelsen i 6 kap. 9 § brottsbalken som gäller *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* behålls men uttrycket ”i annat fall än som avses förut i detta kapitel” tas bort så att bestämmelsen inte längre är subsidiär till de tidigare bestämmelserna i kapitlet.

Skyddet för barn i åldern 15–17 år bör stärkas

Som framgått ovan har vi i uppgift att överväga om det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år bör stärkas.

Frågan om lämplig åldersgräns för den sexuella självbestämmanderätten har berörts i tidigare lagstiftningsärenden.⁴²⁹ Slutsatsen har varit att barn som har fyllt 15 år även i fortsättningen bör anses kapabla att ge uttryck för ett frivilligt val att delta i sexuella handlingar. Vi gör inte någon annan bedömning i det avseendet.

⁴²⁹ Se SOU 2001:14 s. 111–113, prop. 2004/05:45 s. 19 och 156 samt SOU 2016:60 s. 237 och 238.

Att den sexuella självbestämmanderätten inträder vid 15 års ålder medför att regleringen av sexualbrott mot barn i åldern 15–17 år inte kan utformas på ett sätt som i alla delar motsvarar regleringen gällande barn under 15 år. Samtidigt är det tydligt att skyddsbehovet för ålderskategorin 15–17 år är större än för vuxna. Det är bakgrunden till att den nuvarande bestämmelsen i 6 kap. 4 § brottsbalken om *våldtäkt mot barn* innehåller ett absolut förbud mot att ha sexuell umgänge med barn under 18 år som gärningspersonen har en särskild relation till eller ett särskilt ansvar för (andra stycket).⁴³⁰ Bestämmelsen infördes också för att förebygga att ungdomar, utan att tvingas till det, skulle dras in i ett sexuell förhållande som de inte är mogna för. Enligt vad som angavs i äldre förarbeten kunde det vara fråga om övertalning eller annat utnyttjande av det faktiska överläge som en vuxen person intar i förhållande till den underårige.⁴³¹

Det kan finnas straffvärda fall där det inte är fråga om ett sådant närstående förhållande eller särskilt ansvar som avses i 6 kap. 4 § andra stycket, men där någon utnyttjar ett överläge för att genomföra en sexuell handling med ett barn mellan 15 och 18 år eller för att förmå barnet att företa eller tåla en sådan handling. I vissa fall kan då bestämmelserna om *våldtäkt* eller *sexuellt övergrepp* samt motsvarande oaktsamma brott vara tillämpliga (6 kap. 1–3 §§). Det kan röra sig om att gärningspersonen otillbörligt utnyttjar att den unge befinner sig i en särskilt utsatt situation (1 § första stycket fjärde meningen 2) eller att gärningspersonen förmår den unge att delta genom att allvarligt missbruka en beroendeställning (1 § första stycket fjärde meningen 3)⁴³². Som framgått av avsnitt 3.3.1 ska bedömningen av om ett offer befinner sig i en *särskilt utsatt situation* grundas på situationen i dess helhet. Om offret är en ung person kan detta vägas in i helhetsbedömningen. Det avgörande är om den utsatta situationen kan sägas ha hindrat personen från att göra ett fritt val. För att det ska vara fråga om en *beroendeställning* krävs enligt förarbetena att det är fråga om ett avhängighetsförhållande mellan gärningspersonen och den mot vilken brottet riktas. Beroendeställningen kan t.ex. ha sin grund i ekonomiska mellanhavanden eller i ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Den kan

⁴³⁰ Före 2005 års sexualbrottsreform fanns regleringen i bestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av underårige*.

⁴³¹ Se prop. 1983/84:105 s. 27 samt prop. 2004/05:45 s. 63 och 65.

⁴³² Den reglering som nu finns i 6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 3 brottsbalken fanns före 2005 års sexualbrottsreform i bestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning*.

också grundas på förhållandet mellan en på kriminalvårdsanstalt intagen person och en tjänsteman där. Ställningen kan även vara av annat slag, exempelvis en narkomans beroende av den som tillhandahåller honom eller henne narkotika.⁴³³ Ett löfte om ekonomisk hjälp i ett ekonomiskt trångmål innebär emellertid inte att en beroendeställning föreligger. Vidare måste beroendet gälla just i förhållande till gärningspersonen och det räcker inte med att denne har en överordnad ställning. Inom skolan kan en beroendeställning ha sin grund i en lärares ställning som examinator.⁴³⁴ En förutsättning för ansvar är att beroendeställningen *allvarligt missbrukas*.

Om någon förmår ett barn mellan 15 och 18 år att mot *ersättning* företa eller tåla en sexuell handling kan – om den ovan behandlade våldtäktsregleringen inte är tillämplig – personen dömas för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* enligt 6 kap. 9 § brottsbalken.⁴³⁵

Den som främjar eller utnyttjar att ett barn i den nämnda ålderskategorin utför eller medverkar i sexuell posering kan – om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling – dömas för *utnyttjande av barn för sexuell posering* enligt 6 kap. 8 §. Detsamma gäller den som försätter barnet i eller utnyttjar att barnet av någon annan försätts i en situation som innebär sexuell posering. Som framgått av avsnitt 3.3.4 anses sådan posering regelmässigt ha varit ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling om poseringen har skett mot ersättning.

Även om många fall av sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år omfattas av de nyss nämnda bestämmelserna kan det ifrågasättas om den nuvarande regleringen ger ett tillräckligt starkt skydd för den ålderskategorin. Det gäller inte minst med hänsyn till Sveriges internationella och unionsrättsliga förpliktelser.

Som vi har angett i avsnitt 3.4.5 följer det av Lanzarote-konventionen artikel 18.1 b en skyldighet att ha nationella straffbestämmelser som skyddar alla under 18 år mot sexuella handlingar där

- tvång, våld eller hot används; eller
- en erkänd förtroendeställning, makt eller inflytande över barnet missbrukas, även när så sker inom familjen; eller

⁴³³ Se prop. 2004/05:45 s. 141, prop. 1991/92:35 s. 23 och NJA II 1962 s. 174.

⁴³⁴ Se Nils Jareborg m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. 2015 s. 128.

⁴³⁵ Se avsnitt 3.3.5.

- en för barnet särskilt utsatt situation missbrukas, främst på grund av ett intellektuellt eller fysiskt funktionshinder eller en beroendesituation.

Avsikten med den *andra strecksatsen* är att ge skydd åt barn i vissa relationer även om barnet har uppnått åldern för sexuellt självbestämmande och även om varken tvång, våld eller hot används. Bestämelsen tar sikte på situationer där någons auktoritet gör det möjligt att kontrollera, bestraffa eller belöna barnet känslomässigt, ekonomiskt eller till och med kroppsligt.⁴³⁶

Termen beroendesituation i den *tredje strecksatsen* tar bl.a. sikte på barn med alkohol- eller drogproblem men täcker också andra situationer där barnet i praktiken inte har något annat val än att gå med på den sexuella handlingen. Orsaken till en sådan beroendesituation kan vara fysisk, känslomässig, familjerelaterad, social eller ekonomisk, såsom exempelvis ekonomiskt beroende eller ett bräckligt hälsotillstånd. I förklaranderapporten till konventionen anges att om ett barn i en sådan situation samtycker till sexuellt umgänge kan barnets sårbarhet göra att samtycket bör fränkännas verkan.⁴³⁷

Som beskrivits i avsnitt 3.4.5 framförde 2008 års sexualbrottsutredning – i lagstiftningsärendet om Sveriges tillträde till Lanzarotekonventionen – att det kunde ifrågasättas om inte konventionens uttryck om *missbruk av erkänd förtroendeställning, makt eller inflytande* är något vidare än vad som avses med den svenska motsvarigheten *missbruk av beroendeställning* i den dåvarande bestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* som numera finns i våldtäktsparagrafen (6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 3 brottsbalken). Utredningen påpekade att det i förklaranderapporten inte – som i förarbetena till dåvarande 6 kap. 3 § brottsbalken (prop. 2004/05:45 s. 141) – anges att det ska vara fråga om ett avhängighetsförhållande. I stället krävs enligt konventionen att det är fråga om en möjlighet att kontrollera, bestraffa eller belöna barnet känslomässigt, ekonomiskt eller till och med kroppsligt. Som exempel nämnde utredningen att i en situation med lärare-elev uppställs det i svensk rätt ett krav på att läraren ska ha ett särskilt ansvar i förhållande till eleven, t.ex. betygsättande lärare och mentor, för att beroende-

⁴³⁶ Se Council of Europe, Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (CETS No. 201) Explanatory Report art. 124.

⁴³⁷ Se Council of Europe, a.a. art. 126.

ställning ska föreligga. Enligt utredningen framstod det som tveksamt om kravet skulle ställas lika högt enligt konventionen. En viss diskrepans kunde därmed enligt utredningen finnas i förhållande till konventionen.⁴³⁸

Regeringen delade inte utredningens bedömning i nu nämnda avseenden. I stället var regeringen av uppfattningen att de exempel på situationer av förtroendeställning, makt och inflytande som konventionen avser att omfatta i denna del i allt väsentligt motsvarades av tillämpningsområdet för den dåvarande bestämmelsen om *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning*.⁴³⁹

Uttrycket *missbruk av erkänd förtroendeställning, makt eller inflytande* förekommer, som framgått av avsnitt 3.4.7, även i Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF. Enligt direktivets artikel 3.5 (i) ska utförande av sexuella handlingar med ett barn, om missbruk av en erkänd förtroendeställning eller av makt eller inflytande över barnet förekommer, vara belagt med ett maximistraff på minst åtta års fängelse om barnet inte har uppnått åldern för sexuellt självbestämmande och minst tre års fängelse om barnet uppnått den åldern.⁴⁴⁰ Vid genomförandet av såväl det ursprungliga rambeslutet som det efterföljande direktivet ansåg regeringen att svensk rätt uppfyllde åtagandena i dessa delar.⁴⁴¹

I avsnitt 3.5 har sexualbrottslagstiftningen i bl.a. övriga nordiska länder beskrivits. Där framgår det att den danska straffeloven 223 § andra stycket straffbelägger sexuella handlingar med en person under 18 år där det förkommer *grovt missbruk av överlägsenhet baserat på ålder och erfarenhet*. Den finska strafflagens 20 kap. 5 § tar sikte på den som genom att *utnyttja sin ställning* får någon som inte fyllt 18 år – och som *på grund av omognad samt åldersskillnaden mellan parterna har en väsentligt svagare förmåga att självständigt besluta om sitt sexuella beteende än gärningsmannen* – att delta i eller företa sexuella handlingar. Den isländska strafflagens 202 § tredje stycke avser den som *genom bedrägeri, gåvor eller på annat sätt förför ett barn*

⁴³⁸ Se SOU 2010:71 s. 431–433.

⁴³⁹ Se prop. 2012/13:111 s. 80.

⁴⁴⁰ Motsvarande gäller om det förekommer missbruk av *barnets särskilt utsatta situation*, framför allt till följd av ett psykiskt eller fysiskt funktionshinder eller en beroendeställning (artikel 3.5 ii).

⁴⁴¹ Se prop. 2012/13:194 s. 14–16 samt prop. 2003/04:12 s. 31 och 32.

under 18 år till samlag eller annat sexuellt umgänge. Vidare finns det i den norska straffeloven 295 § en bestämmelse om *missbruk av makt-position* och liknande som omfattar sexuella handlingar som utförs genom bl.a. missbruk av tillitsförhållande eller utnyttjande av en person under 18 år i en särskilt sårbar livssituation. Också i den franska strafflagen regleras sexuella handlingar med barn under 18 år särskilt (artikel 222-22-1.) I de fallen kan *åldersskillnaden mellan offret och gärningspersonen och den rättsliga eller faktiska auktoritet som gärningspersonen har över offret* innebära att sådant ”moraliskt tvång” har förelegat som gör att gärningen anses utgöra *våldtäkt* eller *sexuellt övergrepp*.

De nu nämnda bestämmelserna i dansk, finsk, isländsk, norsk respektive fransk lagstiftning tycks innebära att något fler situationer omfattas av de ländernas straffrättsliga reglering än vad som är fallet enligt svensk rätt.

När det gäller sexuella handlingar med barn i åldern 15–17 år finns det fall som inte träffas av bestämmelserna i 6 kap. brottsbalken men där det finns ett tydligt inslag av utnyttjande av barnet. Som exempel på ett sådant fall kan nämnas den situation som var aktuell i ett hovrättsavgörande där en man i 40-årsåldern åtalats för bl.a. *våldtäkt* alternativt *anstiftan* eller *medhjälp till våldtäkt*.⁴⁴² Enligt åtalet hade mannen via internet, genom råd och dåd, främjat att en okänd gärningsman genomfört ett oralt samlag med målsäganden som inte kunde anses ha deltagit frivilligt.⁴⁴³ I gärningsbeskrivningen angavs att målsäganden inte kunde anses ha deltagit frivilligt då den tilltalade otillbörligt utnyttjat att hon med hänsyn till sin låga ålder, sin diagnos samt psykiska mående befunnit sig i en särskilt utsatt situation och i beroendeställning till den tilltalade. Tingsrätten ogillade åtalet med hänvisning till att det inte var visat att den tilltalade vare sig initierat eller varit delaktig i målsägandens kontakt med den okända gärningsmannen på ett sådant sätt att den tilltalade medverkat till brott. Hovrätten konstaterade att det genom utredningen var klarlagt att målsäganden, som var 15 år, mådde psykiskt mycket dåligt, att den tilltalade hade god kännedom om hennes mående och att han i deras kontakter utnyttjade detta för sina syften. Samtidigt hade det av målsägandens egna

⁴⁴² Hovrätten för Västra Sveriges dom den 18 juni 2021 i mål B 2622-21 (den tilltalade NM, målsäganden Sekretess 5).

⁴⁴³ Han hade enligt åtalet varit delaktig i kontakten mellan den okände gärningsmannen och målsäganden samt instruerat dem om vilka sexuella handlingar som skulle genomföras, samt att dessa skulle filmas och skickas till honom.

uppgifter framkommit att hon under sina kontakter med den tilltalade vägrade att genomföra vissa sexuella handlingar och efter ett tag helt sade nej till att skicka ytterligare sexuella bilder till honom och även förklarade att hon inte ville ta emot fler filmklipp där han onerade.⁴⁴⁴ Dessa sistnämnda omständigheter medförde enligt hovrätten att målsäganden trots sin låga ålder, sina diagnoser och psykiska mående *inte* kunde anses ha haft *så klart begränsade möjligheter att skydda sin sexualitet att hon skulle bedömas ha befunnit sig i en särskilt utsatt situation*. Inte heller kunde hon anses ha stått i någon *beroendeställning* till den tilltalade. Att målsäganden genom den tilltalades manipulativa beteende kom att få förtroende för honom och ansåg att han vid något tillfälle var den enda som kunde hjälpa henne vid panikångestattacker, medförde inte att någon beroendeställning uppstått som kunde föranleda bedömningen att hennes deltagande i det orala samlaget med den okända gärningsmannen varit ofrivilligt. Eftersom de objektiva kriterierna för *våldtäkt* därmed inte ansågs uppfyllda ogillades åtalet som tog sikte på sådant brott redan av den anledningen. Handlandet bedömdes i stället som *grovt utnyttjande av barn för sexuell posering* i enlighet med ett alternativt yrkande som åklagaren hade framställt i hovrätten. Vad som gör avgörandet intressant som exempel är att målsägandens deltagande i den sexuella handlingen inte kunde anses ha varit ofrivilligt trots att inslaget av utnyttjande framstår som påtagligt.

Ett annat exempel på fall där våldtäktslagstiftningen inte ansågs kunna tillämpas trots tydliga inslag av utnyttjande är det som var aktuellt i den hovrättsdom⁴⁴⁵ som vi har beskrivit i 3.3.1. Avgörandet gällde en 16-årig flicka med självskadebeteende som mot ersättning hade deltagit i sexuella handlingar där hon också utsattes för våld och förnedring.

Ytterligare ett exempel på fall av utnyttjande kan vara att en lärare eller annan skolanställd har en sexuell relation med en minderårig elev. Om det inte är fråga om en betygsättande lärare eller en person som på annat sätt har ett särskilt ansvar för eleven rör det sig i allmänhet inte om en sådan *beroendeställning* som avses i 6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 3 brottsbalken. Här kan nämnas ett

⁴⁴⁴ Den tilltalade åtalades och dömdes genom samma dom också för *grovt utnyttjande av barn för sexuell posering* bestående i att han förmått samma målsägande att medverka i sexuell posering vid i vart fall cirka 100 tillfällen.

⁴⁴⁵ Svea hovrätts dom den 19 maj 2015 i mål B 2517-15.

hovrättsavgörande⁴⁴⁶ som i och för sig gällde åtal för *våldtäkt mot barn*, eftersom målsäganden var under 15 år, men där betydelsen av en skolanställds ansvar för en elev diskuterades. En 27-årig man hade haft samlag och vid några andra tillfällen genomfört sexuella handlingar jämförliga med samlag med en 14-årig flicka som var elev på den skola där han arbetade som elevassistent. De började träffas under en period då målsäganden mådde psykiskt och fysiskt dåligt och den tilltalade hade varit medveten om hennes dåliga mående. Vid bedömningen av om brottet var att anse som mindre grovt och därmed att bedöma som *sexuellt utnyttjande av barn* (jfr avsnitt 3.3.3) beaktade hovrätten att samtliga sexuella handlingar varit frivilliga från målsägandens sida och att de präglats av ömsesidighet. Den tilltalade hade förklarat att han varit förälskad i målsäganden och hon hade uppnått en sådan ålder att denna inte ansågs utgöra något hinder mot att beakta frivilligheten. Hon fick också anses ha en sådan mognad att det saknades anledning att bortse från frivilligheten. Dessa omständigheter talade enligt hovrätten för att gärningen var mindre grov. I motsatt riktning talade det förhållandet att den tilltalade varit elevassistent på målsägandens skola, att han kände till att hon mådde fysiskt och psykiskt dåligt och att det av den anledningen skulle kunna finnas en beroende- och förtroenderelation mellan dem. Av utredningen framgick dock att målsäganden inte tillhört den grupp elever som den tilltalade särskilt haft ansvar för. Även om han varit en länk mellan kuratorn på skolan och målsäganden ansågs den omständigheten inte vara av sådan styrka att gärningen på denna grund var att bedöma som våldtäkt mot barn. Hovrätten fann i stället vid en samlad bedömning att gärningen skulle rubriceras som sexuellt utnyttjande av barn. Två av juristdomarna var skiljaktiga och ville döma för våldtäkt mot barn. De fäste då särskild vikt vid det *beroende- och förtroendeförhållande* som följde av att den tilltalade var anställd på den skola målsäganden gick i, att han där – enligt egen uppgift – var den enda vuxne som hon ville prata med och att han redan från ett tidigt skede av deras bekantskap var väl medveten om att hon mådde fysiskt och psykiskt dåligt. Om samma omständigheter hade förelegat – men barnet i stället varit mellan 15 och 18 år – skulle rimligen frågan om beroendeställning ha blivit avgörande för om elevassistentens agerande överhuvudtaget hade träffats av den nuvarande straffrättsliga regleringen (jfr 6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 3 brottsbalken).

⁴⁴⁶ Svea hovrätts dom den 27 september 2011 i mål B 6759-11.

Utifrån den bedömning som hovrättens majoritet gjorde skulle agerandet i ett sådant fall inte ha varit straffbart.

När det hos ett barn finns en sårbarhet på grund av exempelvis psykisk ohälsa kan barnets förmåga att värna sin sexuella integritet bli begränsad. Den företrädare för organisationen Funktionsrätt Sverige som vi varit i kontakt med har påpekat att detta i hög grad också gäller barn med funktionsnedsättningar. Genomförande av sexuella handlingar med barn i sådana situationer kan utgöra en kränkning av barnet, även om barnet har uppnått åldern för sexuellt självbestämmande. På samma sätt förhåller det sig om den andra personen har ett särskilt inflytande över barnet och det således finns en bristande balans i maktförhållandet mellan parterna. Vi bedömer att det straffrättsliga skyddet för barn i åldern 15–17 år behöver stärkas i fråga om fall av det nu beskrivna slaget.

Ett tillägg bör göras i 6 kap. 4 § brottsbalken

Vi föreslår en utvidgning av straffansvaret för *våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn* och *sexuellt övergrepp mot barn* när det gäller sexuella handlingar med barn i åldern 15–17 år. Detta straffansvar bör omfatta såväl de situationer där gärningspersonen har tagit initiativet till den sexuella handlingen som situationer där barnet varit initiativtagare till den.⁴⁴⁷

Utvidgningen bör ske genom att en ny punkt förs in i 6 kap. 4 § andra stycket brottsbalken. Denna punkt bör avse sexuella handlingar med barn i åldern 15–17 år som har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.

Nedsättningen av barnets förmåga i det nämnda avseendet behöver inte vara så omfattande att barnet är praktiskt taget hindrad från att göra ett fritt val. Tillämpningsområdet för den föreslagna bestämmelsen är därför vidare än vad som gäller i fråga om *särskilt utsatt situation* enligt 6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 2 brottsbalken.⁴⁴⁸

Ett barn som mår psykiskt dåligt kan ofta ha en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Det gäller oavsett om symtomen uppfyller kriterierna för en psykiatrisk diagnos eller inte. Därför an-

⁴⁴⁷ Jfr prop. 2004/05:45 s. 136.

⁴⁴⁸ Jfr prop. 2012/13:111 s. 28–31 och 112 samt prop. 2017/18:177 s. 82.

ges i lagtextförslaget *psykisk ohälsa*⁴⁴⁹ som ett exempel på vad som kan föranleda en sådan nedsättning. Att psykisk ohälsa medför att ett barns förmåga att värna sin sexuella integritet är nedsatt kan vara särskilt vanligt när det gäller barn med sexuellt självskadebeteende.⁴⁵⁰ Funktionsrätt Sverige har noterat att det hos barn med självskadebeteende ofta finns en bakomliggande funktionsnedsättning. Också i andra fall kan, enligt organisationen, barn som har en funktionsnedsättning vara särskilt utsatta när det gäller sexuella kränkningar. Det kan bero på att barnet har ett stödbehov och att övergrepp då begås av exempelvis färdtjänstpersonal eller personal på boenden. Därutöver finns det ofta en allmän utsatthet på grund av att barnet har en lägre mognadsnivå än jämnåriga. En neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (NPF) kan medföra att barnet är mognadsmässigt yngre än sin ålder, även om barnet inte har diagnosen intellektuell funktionsnedsättning. Barn med NPF är också mer utsatta på internet än sina jämnåriga.⁴⁵¹ Mot denna bakgrund förespråkar Funktionsrätt Sverige att ett förstärkt straffrättsligt skydd för barn i åldern 15–17 år uttryckligen avser bl.a. barn med funktionsnedsättning. Vi delar den bedömningen och föreslår därför att även *funktionsnedsättning* anges som ett exempel på vad som kan medföra att ett barns förmåga att värna sin sexuella integritet är nedsatt. Det kan nämnas att flera undersökningar visar att unga med funktionsnedsättningar är utsatta för sexualbrott i betydligt större utsträckning än unga i den övriga befolkningen.⁴⁵² Också barn som har problem med missbruk av exempelvis alkohol eller narkotika kan ofta ha en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.⁴⁵³ Detta bör komma till uttryck i lagtexten genom att även *missbruk* nämns som exempel. Därutöver kan exempelvis svåra hemförhållanden eller ekonomisk utsatthet hos barnet medföra en nedsättning av förmågan att värna den sexuella integriteten.

⁴⁴⁹ Psykisk ohälsa används ofta som ett sammanfattande begrepp för både lindriga psykiska besvär som oro och nedstämdhet, och symtom som uppfyller kriterierna för psykiatriska tillstånd.

⁴⁵⁰ Jfr avsnitt 3.7, prop. 2017/18:177 s. 41 samt Brå, rapport 2022:4 s. 44 och 45.

⁴⁵¹ Se Statens medieråd och Attention (Nätkoll), Mer, oftare och längre tid – Så gör barn och unga med NPF på nätet, 2016.

⁴⁵² Se bl.a. Myndigheten för delaktighet, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning (rapport 2023:15) s. 14–17 samt Carl-Göran Svedin m.fl., Mer utsatta än andra – om våld och övergrepp mot barn med funktionsnedsättningar, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Myndigheten för delaktighet 2023.

⁴⁵³ Jfr Lanzarotekonventionen artikel 18.1 b tredje strecksatsen.

Ett barns förmåga att värna sin sexuella integritet kan också vara nedsatt på grund av att gärningspersonen – av andra skäl än de nyss nämnda eller av sådana skäl i kombination med andra förhållanden – har ett särskilt inflytande över barnet. Så kan vara fallet när det gäller exempelvis släktningar, skolpersonal och idrottsledare, även om det inte är fråga om ett sådant närstående förhållande eller särskilt ansvar som avses i nuvarande 4 § andra stycket och inte heller en sådan beroendeställning som 1 § första stycket fjärde meningen 3 tar sikte på. Inflytandet kan också ha en mera informell grund och bero på exempelvis manipulativt beteende från gärningspersonens sida eller på den naturliga auktoritet som äldre personer generellt sett har i förhållande till barn. Stor åldersskillnad kan därför ofta innebära att barnets förmåga att värna sin sexuella integritet sätts ned. Att ett barn erbjuds ekonomiska fördelar för att delta i sexuella handlingar är ett annat exempel på fall där det ofta finns en sådan bristande balans i maktförhållandet som gör att barnets förmåga att sätta gränser gällande sin sexualitet blir nedsatt. Det ojämlika maktförhållandet kan i sådana fall också utnyttjas av gärningspersonen för att förmå barnet att delta i allt grövre sexuella handlingar. (Som beskrivs närmare nedan kan det i fall av sexuella handlingar mot ersättning dessutom ofta vara så att barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet redan med hänsyn till barnets svåra personliga förhållanden.)

Vid sugardejting kan en maktobalans föreligga även om det inte finns ett tydligt orsakssamband mellan att ersättning lämnats och att barnet deltagit i en sexuell handling. Av vår redogörelse i avsnitt 3.10 framgår att det är vanligt att barn som haft sugardejtingförhållanden först i efterhand, när de blivit äldre, uppfattar att relationen inte varit jämlik. Av redogörelsen framgår också att barnet ofta manipuleras av den andra personen i sådana förhållanden. I det sammanhanget kan noteras att ingen av de ungdomar som deltog i ECPAT Sveriges fokusgruppdiskussion (se avsnitt 3.12.2) såg det beskrivna sugardejtingsscenariot som ett sexköp. I stället tolkade de det scenariot just som en form av manipulering från den vuxnes sida. De påpekade samtidigt att ersättningen kan få barnet att göra saker som han eller hon egentligen inte vill.

Att utförande av sexuella handlingar i fall av maktobalans av det nämnda slaget straffbeläggs – i första hand som *våldtäkt mot barn* – ligger väl i linje med bestämmelserna i Lanzarotekonventionen respek-

tive EU-direktivet om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi såvitt avser *missbruk av erkänd förtroendeställning, makt eller inflytande över barnet*.⁴⁵⁴ Som framgått ovan tar den regleringen sikte på fall där gärningspersonens auktoritet gör det möjligt att på något sätt kontrollera, bestraffa eller belöna barnet.⁴⁵⁵

Som ytterligare ett exempel på vad som kan medföra att barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet i den mening som avses i den nya punkten 6 kap. 4 § andra stycket bör mot den angivna bakgrunden lämpligen *gärningsmannens auktoritet* anges.

Uppräkningen i den föreslagna nya punkten bör inte vara uttömmande, utan den nämnda förmågan bör kunna vara nedsatt också *annars med hänsyn till omständigheterna*. Som angetts ovan kan exempelvis svåra hemförhållanden eller ekonomisk utsatthet hos barnet medföra en sådan nedsättning. Bedömningen av om barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet bör grundas på situationen i dess helhet.

Av den nya punkten bör det alltså framgå att första stycket i 4 § även gäller den som begår en gärning som avses där mot ett barn under 18 år om *barnet på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet*.

Av den föreslagna hänvisningen till första stycket – som numera också gäller den som *på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla* den sexuella handlingen – följer att även övergrepp som sker på distans, t.ex. över internet, oavsett om gärningspersonen tar del av övergreppet i realtid eller inte, omfattas av den utvidgning av straffansvaret som vi föreslår.⁴⁵⁶

Gärningspersonen behöver inte själv klassificera situationen så att barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Det är tillräckligt att kravet på subjektiv täckning i det avseendet är uppfyllt i förhållande till förekomsten av de faktiska omständigheter som ligger till grund för domstolens bedömning.⁴⁵⁷ Av bestämmelsen i 6 kap. 13 § följer att det beträffande omständigheten att offret

⁴⁵⁴ Se artikel 18.1 b andra strecksatsen i Lanzarotekonventionen respektive artikel 3.5. (i) i EU-direktivet.

⁴⁵⁵ Jfr Council of Europe, Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (CETS No. 201) Explanatory Report art. 124.

⁴⁵⁶ Jfr prop. 2021/22:231 s. 24–31.

⁴⁵⁷ Jfr prop. 2017/18:177 s. 83.

inte har fyllt 18 år är tillräckligt med oaktsamhet hos gärningspersonen. Avseende övriga sakförhållanden bör det krävas uppsåt.

Det kan diskuteras om det straffbara området skulle bli alltför vidsträckt med en reglering av det nämnda slaget. Den saken och frågan om hur det utökade skyddets räckvidd skulle kunna avgränsas behandlas under nästföljande rubrik.

Det finns olika sätt att avgränsa det utökade skyddets räckvidd

Den del av våldtäktsbestämmelsen (6 kap. 1 §) som avser att offret befinner sig i en särskilt utsatt situation (första stycket fjärde meningen 2) tar enligt lagtexten sikte på fall där gärningspersonen *otillbörligt utnyttjar* att offret är i en sådan situation. Som framgått av avsnitt 3.3.1 innebär kravet på *otillbörlighet*, enligt förarbetena, att offrets val att delta i en sexuell handling endast ska underkännas i sådana fall där handlingen kan sägas innebära ett angrepp på den andra personens sexuella integritet. En objektiv bedömning av om utnyttjandet av ett visst tillstånd har varit otillbörligt eller inte ska göras.⁴⁵⁸ För straffbarhet krävs vidare att gärningspersonen ska ha uppnått sitt syfte genom att *utnyttja* den andres tillstånd. Detta innebär, enligt förarbetena, att det ska finnas ett orsakssamband mellan tillståndet hos den mot vilken gärningen riktade sig och dennes deltagande i den sexuella handlingen.⁴⁵⁹ Det har i den juridiska litteraturen uttryckts så att det, för att det ska vara fråga om ett *utnyttjande*, krävs att den särskilt utsatta situationen varit en förutsättning för genomförandet av den sexuella handlingen.⁴⁶⁰

I den juridiska litteraturen har också uttalats att kravet på *otillbörlighet* i praktiken innebär att det ska göras en normativ bedömning av om gärningen är straffvärd. Vidare har angetts att det förhållandet att någon befunnit sig i en utsatt situation och därför *riskerat* att bli utnyttjad inte nödvändigtvis betyder att denne *också blivit utnyttjad*. I det avseendet har noterats att vid bedömningen måste beaktas att även t.ex. psykiskt störda personer har rätt till ett sexuelliv. Det har också anförts att bedömningen av otillbörligheten i

⁴⁵⁸ Se a. prop. s. 82 och 83.

⁴⁵⁹ Se prop. 2004/05:45 s. 138 samt prop. 2017/18:177 s. 82 och 83.

⁴⁶⁰ Se Nils Jareborg m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. 2015 s. 120 samt Petter Asp, *Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 §*, Lexino 2022-08-18, JUNO.

någon mån kan påverkas av relationen mellan parterna.⁴⁶¹ Gällande personer som lider av en psykisk störning har det i äldre förarbeten konstaterats att det även i de fall där sådana personer tar initiativet till umgänget kan tänkas förekomma fall som ter sig otillbörliga och straffvärda, t.ex. om offret under inflytande av sin störning är sexuellt aktiv på ett sätt som inte skulle ha skett om han eller hon varit frisk.⁴⁶²

I tiden innan begreppet *hjälplost tillstånd* i bl.a. våldtäktsparagrafen ersattes av det vidare begreppet *särskilt utsatt situation* (jfr prop. 2012/13:111) anförde Petter Asp att en utvidgning av tillämpningsområdet avseende tillståndet eller situationen med stor sannolikhet skulle komma att innebära att större vikt måste läggas vid otillbörlighetsbedömningen. Enligt honom gällde detta särskilt med hänsyn till att sex inte uteslutande är något negativt, utan mycket väl (och kanske oftast) kan vara ett uttryck för kärlek, närhet, ömhet, spänning, stimulans osv., dvs. för något som också den som befinner sig i en utsatt position (och kanske just därför) kan vara i behov av.⁴⁶³

Också 2008 års sexualbrottsutredning påpekade att den som i och för sig befinner sig i en utsatt situation kan ha en verklig önskan om kroppslig närhet, inkluderande sexuella handlingar, och att det då inte alltid bör anses vara ett otillbörligt utnyttjande att genomföra en sexuell handling med personen.⁴⁶⁴

Asp noterade att det i det nämnda avseendet uppstår svåra avvägningar, där man också måste beakta att en kriminalisering indirekt kan begränsa friheten för den person som regleringen avser att skydda. Det finns inte något som säger att den som befinner sig i en utsatt situation inte kan både vilja ha och behöva den form av mänsklig närhet eller kroppslig njutning som sexuella handlingar innebär, samtidigt som en person i en sådan situation ofta *riskerar* att utnyttjas. Enligt hans uppfattning skulle vi inte komma ifrån att någon form av ganska öppen otillbörlighetsbedömning måste överlämnas till domstolen. Detta eftersom det inte räcker att peka ut vissa situationer, utan att någon form av normativ bedömning med utgångspunkt i den enskilda situationen måste adderas för att resultatet ska bli rimligt. Att en utvidgning av tillämpningsområdet avseende tillståndet eller situationen troligen skulle komma att innebära att större

⁴⁶¹ Se Jareborg m.fl., a.a. a.s.

⁴⁶² Se prop. 1991/92:35 s. 19 och 20.

⁴⁶³ Se Petter Asp, *Sex och samtycke*, 2010 s. 144 och 145.

⁴⁶⁴ Se SOU 2010:71 s. 241.

vikt måste läggas vid otillbörlighetsbedömningen innebar dock, enligt Asp, inte att det skulle bli fråga om ett nollsummespel. Även om den del av tillämpningsområdet som skulle skäras bort genom någon form av otillbörlighetsbedömning sannolikt skulle bli större efter en sådan utvidgning, angavs en reform ändå kunna fylla en funktion eftersom det med den dåvarande lagstiftningen fanns situationer där man över huvud taget aldrig nådde fram till någon bedömning därför att kravet på hjälplöst tillstånd inte var uppfyllt.⁴⁶⁵

Det kan nämnas att bestämmelsen om *människohandel*, i den del som avser utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, inte innehåller något uttryckligt krav på otillbörlighet (4 kap. 1 a § första stycket 3 brottsbalken), samtidigt som den regleringen tycks utgå ifrån att utnyttjande av det nämnda slaget utgör ett *otillbörligt medel* (se 4 kap. 1 a § första stycket 4). Som framgått av avsnitt 3.3.12 är det som avses med *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* olika situationer där gärningspersonen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, t.ex. till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Andra exempel är situationer där gärningspersonen utnyttjar att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom, eller är beroende av narkotika.⁴⁶⁶ Enligt förarbetena avses i huvudsak samma sorts situationer när det gäller *utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation* i bestämmelsen om *människoexploatering* (4 kap. 1 b §). Inte heller här finns något uttryckligt krav på otillbörlighet.

Utsatt belägenhet respektive *beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation* enligt de nyss nämnda bestämmelserna tar alltså sikte på situationer som i vissa fall kan sammanfalla med vad som kan medföra en nedsatt förmåga att värna den sexuella integriteten, samtidigt som det enligt vårt förslag, till skillnad från vad som gäller vid människohandel, inte ska krävas att situationen allvarligt begränsat offrets alternativ.

Frågan är då om straffansvaret enligt den nya punkt som vi föreslår i 6 kap. 4 § andra stycket på liknande sätt som i våldtäktsbestämmelsen bör begränsas till fall där gärningspersonen *otillbörligt utnyttjat*

⁴⁶⁵ Se Asp, a.a. s. 145 och 146.

⁴⁶⁶ Se prop. 2017/18:123 s. 21 och 57.

att ett barn i åldern 15–17 år har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.

En tydlig utgångspunkt måste vara att det utvidgade straffansvaret endast ska träffa sådana fall där de sexuella handlingarna har inneburit ett angrepp på offrets integritet. Enligt den nuvarande lagstiftningen anses barn under 15 år inte kunna ge uttryck för ett frivilligt val att delta i sexuella handlingar (4 § första stycket).⁴⁶⁷ Det samma gäller barn i ålderskategorin 15–17 år som gärningspersonen har en särskild relation till eller ett särskilt ansvar för (4 § andra stycket). I dessa fall ges barn ett absolut skydd mot sexuella handlingar. På motsvarande sätt skulle den nya punkten i 4 § andra stycket kunna utgå från ställningstagandet att ett barn som har fyllt 15 år och har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet inte är kapabel att samtycka till sexuella handlingar. Utifrån en sådan ståndpunkt skulle genomförande av sexuella handlingar med ett sådant barn – objektivt sett och utan hänsyn till det enskilda barnets personliga uppfattning – utgöra ett straffvärt utnyttjande av barnet. Den sexuella självbestämmanderätt som ett barn i den ålderskategorin i och för sig har skulle alltså inte omfatta samtycke till sexuella handlingar i situationer där barnet inte kan sätta gränser i det avseendet. I stället skulle barnet ges ett absolut skydd mot sexuella handlingar i dessa fall. Det innebär att det inte skulle spela någon roll om det finns ett orsaks samband mellan nedsättningen av förmågan att värna den sexuella integriteten och barnets deltagande i den sexuella handlingen eller inte. Med detta synsätt skulle alltså den nya punkten i 4 § andra stycket – i likhet med vad som gäller för 4 § i övrigt – inte behöva innehålla något särskilt krav på *utnyttjande* av barnets nedsatta förmåga. Inte heller skulle det behöva överlämnas till domstolen att i det enskilda fallet ta ställning till om gärningspersonens agerande varit *otillbörligt*.

En sådan reglering skulle innebära en inte obetydlig inskränkning av ungdomars rätt till sexuellt självbestämmande, men endast i vissa situationer. I avsnittet ovan har vi angett exempel på omständigheter som kan medföra att ett barn i åldern 15–17 år har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Att en sådan omständighet föreligger innebär dock inte per automatik att den nämnda förmågan också är nedsatt. Självklart kan även den som t.ex. lider av psykisk ohälsa, eller har en funktionsnedsättning eller ett missbruk, ha full-

⁴⁶⁷ Se prop. 2004/05:45 s. 67 och 70 samt jfr ”Tonårsflickorna I” NJA 2006 s. 79 I.

goda möjligheter att sätta gränser för sin integritet. På samma sätt förhåller det sig med svårigheter kopplade till hemförhållanden eller ekonomisk utsatthet hos barnet. Också när det gäller gärningspersonens auktoritet är det avgörande om inflytandet över barnet faktiskt har medfört en nedsättning av barnets förmåga att värna sin sexuella integritet.

Den nämnda inskränkningen av rätten till sexuellt självbestämmande skulle alltså inte träffa alla 15–17-åringar med någon form av sårbarhet eller alla fall av bristande maktbalans, men däremot de fall där barnets förmåga att sätta gränser gällande sin sexualitet är nedsatt.

Mot bakgrund av att den som fyllt 15 år i princip har rätt till ett eget sexualliv kan en sådan reglering ändå sägas få alltför långtgående konsekvenser. Det kan därför hävdas att det utvidgade skyddet bör begränsas till fall där den nedsatta förmågan att värna den sexuella integriteten också har bidragit till barnets deltagande i den sexuella handlingen, dvs. fall där det finns ett orsakssamband mellan den bristande förmågan och deltagandet. Ett beaktansvärt argument för en sådan begränsning är att en 15–17-åring som har svårt att sätta gränser gällande sin sexualitet kan ha en verklig önskan om kroppslig närhet, inkluderande sexuella handlingar.⁴⁶⁸ Ett barn i den åldern som t.ex. har ett sexuellt självskadebeteende kan, som framgått ovan, ofta ha en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Om ett sådant barn är sexuellt aktivt och det hänger samman med självskadebeteendet finns det ett orsakssamband mellan den nedsatta förmågan och barnets deltagande i den sexuella handlingen. I det fallet är det, enligt vår uppfattning, tydligt att barnets sexuella integritet har blivit kränkt. Det kan dock även tänkas att en 15–17-åring – som i och för sig har ett sexuellt självskadebeteende eller av annan orsak har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet – har en sexuell relation som inte barnets sårbarhet har bidragit till. I det sistnämnda fallet saknas alltså det nämnda orsakssambandet och det är inte lika tydligt att sexuella handlingar med barnet utgör ett straffvärt utnyttjande. Ett krav på orsakssamband skulle kunna uttryckas så att det krävs att gärningspersonen har *utnyttjat* att barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.⁴⁶⁹ Enligt vår utgångspunkt skulle sådant utnyttjande kunna föreligga även om det, utöver nedsättningen av den nämnda förmågan, också finns andra orsaker som har bidragit till bar-

⁴⁶⁸ Jfr bl.a. SOU 2010:71 s. 241.

⁴⁶⁹ Jfr t.ex. prop. 2017/18:177 s. 82 och 83.

nets deltagande. Nedsättningen skulle alltså inte behöva ha varit *den enda* orsaken.⁴⁷⁰ Vad som däremot skulle falla utanför det straffbara området är situationer där barnet helt oberoende av den nedsatta förmågan skulle ha deltagit i den sexuella handlingen.

I subjektivt hänseende skulle det då krävas att gärningspersonen har uppsåt inte bara i förhållande de faktiska omständigheter som konstituerar den nedsatta förmågan, utan också till de faktiska omständigheter som gör att domstolen kommer fram till att ett orsakssamband föreligger. Däremot skulle gärningspersonen inte själv behöva klassificera sitt handlande som utnyttjande.⁴⁷¹ Som exempel på fall där det kravet på subjektiv täckning är uppfyllt kan nämnas att gärningspersonen inser – eller i vart fall har likgiltighetsuppsåt till – dels att målsäganden mår psykiskt dåligt, dels att det dåliga psykiska måendet bidrar till att målsäganden deltar i den sexuella handlingen.⁴⁷² Andra exempel kan vara att gärningspersonen har uppsåt till att målsäganden deltar i den sexuella handlingen mot ersättning eller till att målsägandens deltagande av annat skäl är en följd av gärningspersonens maktövertag.

Vidare kan det diskuteras om det bör åligga domstolen att i det enskilda fallet, utöver att ta ställning till om ett orsakssamband föreligger, också göra en normativ bedömning av om den aktuella gärningen är straffvärd.⁴⁷³ Det skulle i så fall – i likhet med vad som gäller enligt 1 § – kunna uttryckas så att utnyttjandet ska ha varit otillbörligt. Den nya punkten skulle då avse den som *otillbörligt utnyttjar* att barnet på det sätt som beskrivits ovan har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Regleringen skulle emellertid lika gärna kunna utgå från ett ställningstagande från lagstiftarens sida att sexuella handlingar genom utnyttjande av en 15–17-åringar bristande förmåga i nämnda avseende, objektivt sett, alltid innebär en straffbar kränkning av barnet. Att barn i åldern 15–17 år har ett större skyddsbehov än vuxna när det gäller sexuella handlingar talar för en sådan ståndpunkt.

⁴⁷⁰ Angående konkurrens mellan olika skadeorsaker och att flera faktorer i samverkan kan anses orsaka en skada, se Petter Asp m.fl. Kriminalrättens grunder, 2 uppl. 2013 s. 80 samt Mårten Schultz, Kausalitetspraktikan, SvJT 2011 s. 465–494.

⁴⁷¹ Jfr prop. 2017/18:177 s. 83.

⁴⁷² Jfr Svea hovrätts dom den 27 mars 2023 i mål B 262-22, som behandlas i avsnitt 3.3.1, i den del som gäller *särskilt utsatt situation* enligt bestämmelsen om *våldtäkt*. Där konstaterade hovrätten bl.a. att målsägandens hälsotillstånd inte rimligen kunde ha undgått den tilltalade och att han måste ha förstått att målsäganden hade allvarliga psykiska och sociala problem att hantera.

⁴⁷³ Jfr Petter Asp, Sex och samtycke, 2010 s. 144–146.

Det finns alltså olika sätt att avgränsa räckvidden av det utökade straffrättsliga skyddet på detta område. Om 15–17-åringar som inte kan sätta gränser gällande sin sexualitet bör ges ett absolut skydd mot sexuella handlingar eller om det straffbara området bör avgränsas till fall där det finns ett orsakssamband mellan den bristande förmågan och deltagandet i den sexuella handlingen är ytterst en rättspolitisk fråga. Detsamma gäller frågan om det med den sistnämnda lösningen också bör överlämnas till domstolen att göra någon form av normativ bedömning. Vilken lösning som väljs påverkar hur mycket den sexuella självbestämmanderätten för barn i åldern 15–17 år inskränks.

I våra kontakter med Funktionsrätt Sverige har organisationen påpekat att det är viktigt att en reglering som avser att skydda barn i åldern 15–17 år som bl.a. är funktionsnedsatta inte uppfattas så att den fråntar barnet dess sexuella rättigheter. Enligt organisationen är det ett problem att personer med intellektuella funktionsnedsättningar ibland betraktas som att de inte har en sexualitet, vilket inte är korrekt.

Vi tolkar svaren från den enkätundersökning som behandlats i avsnitt 3.12.2 på så sätt att de ungdomar som svarat i och för sig tycker att det är viktigt att den som är under 18 år och inte kan sätta gränser för sin sexualitet skyddas från att någon har sex med personen. Samtidigt visar enkätsvaren att ungdomarna också ser det som viktigt att även den som inte kan sätta sådana gränser kan ha sex om den vill det. Som framgått av avsnitt 3.12.2 var det emellertid något färre ungdomar (tre) som svarade att den saken är *mycket viktig* jämfört med de (fem) som svarade att en kriminalisering av det slag som vi överväger skulle vara *mycket bra* och de (fyra) som svarade att det är *mycket viktigt* att ungdomar som inte alltid kan sätta gränser när det gäller sex skyddas från att någon har sex med dem. Med hänsyn till det mycket begränsade underlaget går det inte att dra några vittgående slutsatser av enkätundersökningen. I den lilla grupp som har tillfrågats och svarat kan det dock anas att en liten övervikt anser att det nämnda skyddet är något viktigare än det sexuella självbestämmandet.

Också när det gäller den fokusgruppdiskussion som ECPAT Sverige har anordnat måste det beaktas att underlaget är mycket begränsat. Av de ungdomar som deltog i diskussionen ansåg dock de flesta (fyra av fem) att 15–17-åringar behöver ett starkare skydd mot sexuella kränkningar i fall där ålderskillnaden är stor och det därför finns en maktobalans mellan parterna. Någon av ungdomarna fram-

förde en liknande åsikt när det gäller fall där en vuxen har en förtroendeposition i förhållande till barnet. Att stor åldersskillnad skapar en asymmetri som riskerar att drabba den yngre var något som ungdomarna framförde också när det gäller sexuella kontakter på internet. Som framgått ovan ansåg emellertid en av ungdomarna (den enda pojken i gruppen) att det skydd som finns i dag är tillräckligt. Han noterade dock att det är svårt att dra en tydlig linje för var ett sexuellt självbestämmande bör börja och att varje typ av gränsdragning innebär ett problem.

Utifrån de omständigheter och argument som redovisats ovan har vi stannat för att föreslå en reglering som endast omfattar fall där det finns ett orsakssamband mellan barnets nedsatta förmåga att värna sin sexuella integritet och dess deltagande i den sexuella handlingen. Detta genom att ett krav på *utnyttjande* av den nedsatta förmågan uppställs. Vi föreslår däremot inte att någon särskild otillbörlighetsbedömning överlämnas till domstolen.

Den föreslagna punkten föreskriver därför att paragrafens första stycke även gäller den som begår en gärning som avses där om *gärningsmannen utnyttjar att ett barn under 18 år på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet*.

Ett alternativt förslag – om en reglering utan krav på orsakssamband bedöms lämpligare – är att det anges att paragrafens första stycke även gäller den som begår en gärning som avses där mot ett barn under 18 år som *på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet*. För att ge ett brett beredningsunderlag i det fortsatta arbetet lämnas ett författningsförslag även för detta alternativ (se kapitel 9).

Den nya punkten bör vara subsidiär till 6 kap. 1 §

I förarbetena till bestämmelserna om *våldtäkt mot barn* och *sexuellt utnyttjande av barn* anfördes att de är fristående och inte subsidiära i förhållande till de dåvarande paragraferna i 6 kap. 1–3 §§. Det angavs innebära att om ett förfarande uppfyller förutsättningarna för straffbarhet både enligt 4 § om *våldtäkt mot barn* och 1 § om *våldtäkt* –

t.ex. i fall då gärningspersonen genom våld tvingat ett barn under 15 år till samlag – är utgångspunkten att endast 4 § ska tillämpas. Det noterades dock att det i undantagsfall kan förekomma att 1 § tillämpas vid övergrepp på personer under 15 år, t.ex. då gärningspersonen varken insåg eller hade skälig anledning att anta att barnet inte hade uppnått 15 års ålder.⁴⁷⁴

Som framgår av lagtexten avser 4 § andra stycket i dess nuvarande lydelse gärningar mot barn som har fyllt 15 men inte 18 år. Om barnet är under 15 år – och gärningspersonen haft uppsåt eller varit oaktsam i förhållande till den omständigheten – tillämpas bestämmelserna om *våldtäkt mot barn* – eller *sexuellt övergrepp mot barn* om det är fråga om andra sexuella handlingar än vaginala, anala eller orala samlag och sådana sexuella handlingar som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförliga med samlag – redan med hänsyn till barnets ålder (4 § första stycket och 6 § första stycket). Det första stycket i 4 § har på så sätt företräd framför det andra stycket. I fall där gärningspersonen har en sådan relation till eller särskilt ansvar för barnet som avses i nuvarande andra stycket (enligt förslaget första punkten i det stycket) bör den regleringen i sin tur ha företräd framför den nya reglering som vi föreslår gällande utnyttjande av barnets nedsatta förmåga att värna sin sexuella integritet, vilket bör markeras i lagtexten.

Frågan är dock om det ovan nämnda förhållandet att 4 § har företräd framför bl.a. 1 § bör gälla också i fråga om den nya regleringen. Systematiska skäl talar för en sådan företrädesordning. Det skulle i så fall innebära att om en person t.ex. har samlag med en 15-åring som befinner sig i en *särskilt utsatt situation* (6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 2 brottsbalken) och gärningspersonens agerande därför träffas både av den nya regleringen och bestämmelsen om *våldtäkt* bedöms gärningen i första hand som *våldtäkt mot barn*. Med en sådan ordning framstår det vidare som mest följdriktigt att även andra fall där en 15–17-åring deltagande i en sexuell handling inte har varit frivilligt i den mening som avses i 1 § i första hand hänförs till bestämmelsen om *våldtäkt mot barn*. Det skulle i så fall kunna åstadkommas genom att det i 4 § andra stycket förs in dels en andra punkt som gäller fall där en 15–17-åring deltagande inte är frivilligt i den mening som avses i 1 §, dels en tredje punkt som gäller fall av utnyttjande av bar-

⁴⁷⁴ Se prop. 2004/05:45 s. 82 och 134.

nets nedsatta förmåga att värna sin sexuella integritet. (En första punkt skulle omfatta den nuvarande regleringen i det andra stycket.)

Det skulle dock kunna framstå som stötande, inte minst ur brotts-offrets synpunkt, om t.ex. en överfallsvåldtäkt mot en 17-åring bedömdes som *våldtäkt mot barn* och inte som *våldtäkt*, eftersom det i ett sådant fall är gärningspersonens användande av våld eller hot som utmärker gärningen snarare än offrets låga ålder. Däremot framstår det som naturligt att offrets ålder i en sådan situation kan beaktas som en kvalifikationsgrund för grovt brott. Detta är väl förenligt med att *offrets låga ålder* är en omständighet som enligt 1 § tredje stycket kan innebära att gärningspersonen anses ha visat sådan särskild hänsynslöshet eller råhet att gärningen bedöms som *grov våldtäkt*. I bestämmelsen om *grov våldtäkt mot barn* (4 § tredje stycket) används i stället uttrycket *barnets låga ålder*, vilket syftar på yngre barn och alltså inte är aktuellt när det gäller ålderskategorin 15–17 år.

En reglering som utgår från att våldtäktsfall som omfattas av 1 § i stället ska hänföras till 4 § om offret är 15–17 år skulle dessutom vara svår att förena med det förhållandet att det vid brott enligt 1 § som är mindre grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år (1 § andra stycket), medan det vid brott enligt 4 § som är mindre grovt döms för *sexuellt utnyttjande av barn* med en straffskala som i och för sig sträcker sig till fängelse i högst fyra år men som börjar på allmänna fängelseminimum (5 §). Den nämnda företrädesordningen skulle därför kunna ge intrycket av att genomförande av sexuella handlingar med någon som har fyllt 15 men inte 18 år och som inte har deltagit frivilligt är mindre allvarligt än motsvarande brott mot en vuxen person, vilket givetvis inte är fallet.

Därtill kommer att det vid bristande frivillighet – men däremot inte i de fall som den nya regleringen avses ta sikte på – kan vara aktuellt att döma för *oaktsam våldtäkt* enligt 1 a §. Även detta talar mot att fall där en 15–17-åring inte har deltagit frivilligt ska bedömas enligt 4 §.

Mot den angivna bakgrunden är vår uppfattning att den nya punkten i 4 § andra stycket bör vara subsidiär till bestämmelsen om våldtäkt i 1 §, även om det innebär ett avsteg från vad som i övrigt gäller beträffande förhållandet mellan 4 och 1 §§. Den nya punkten bör därför inledas med ”i annat fall än som avses i första punkten eller 1 §”.

Ytterligare en fråga är vad som bör gälla om barnet är under 15 år och gärningspersonen inte haft uppsåt till eller varit oaktsam inför det förhållandet, men däremot inför det förhållandet att barnet är under 18 år. Enligt vår uppfattning bör den nya regleringen kunna tillämpas i ett sådant fall. Tillämpningsområdet för den nya punkten bör därför inte avgränsas till att barnet har *fyllt 15* men inte 18 år (jfr den nuvarande regleringen i 4 § andra stycket), utan endast till att barnet är *under 18 år*. När det gäller gärningspersoner som står i ett sådant förhållande till barnet som avses i nuvarande 4 § andra stycket torde det i allmänhet vara uppenbart att kravet på subjektiv täckning i förhållande till barnets ålder är uppfyllt. Eftersom den frågan alltså inte ställs på sin spets i de fallen har vi inte sett något behov av att ändra regleringen i den delen. Enligt den föreslagna första punkten i andra stycket förutsätts alltså, i likhet med vad som har gällt hittills, att barnet har fyllt 15 men inte 18 år.

Frågan om hur den nya punkten i 4 § andra stycket förhåller sig till bestämmelsen i 9 § om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* behandlas nedan.

Rubriceringsfrågor m.m.

Om ett brott som avses i den nya punkten i 4 § andra stycket är grovt kan det – utan någon ytterligare lagändring i det avseendet – dömas för *grov våldtäkt mot barn* enligt bestämmelsens tredje stycke. Som framgår av lagtexten ska det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Med *våld eller hot om brottslig gärning* avses detsamma som i 6 kap. 1 §.⁴⁷⁵ Om det har förekommit sådant våld eller hot vid sexuella handlingar med ett barn i åldern 15–17 år vars nedsatta förmåga att värna sin sexuella integritet har utnyttjats kommer i allmänhet 1 § tillämpas i stället för 4 § eftersom den ska ha företräde framför den nya regleringen. I en sådan situation kan det finnas andra grunder som kvalificerar våldtäktsbrottet som grovt, så-

⁴⁷⁵ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 6 kap. 4 § samt prop. 2004/05:45 s. 75.

som att gärningspersonen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder visat särskild hänsynslöshet eller råhet (1 § tredje stycket). Om barnets deltagande emellertid varit frivilligt och således inte en *följd av* våldet eller hotet (jfr Svea hovrätts dom den 19 maj 2015 i mål B 2517-15 som behandlats i avsnitt 3.3.1), och gärningen därför bedöms enligt den nya punkten i 4 § andra stycket, skulle våldet eller hotet dock kunna utgöra en grund för att rubricera brottet som *grov våldtäkt mot barn*. Brott enligt den nya punkten i 4 § andra stycket kan också komma att bedömas som *grov våldtäkt mot barn* med hänsyn till övriga ovan nämnda kvalifikationsgrunder. Att gärningspersonen anses ha visat särskild hänsynslöshet eller råhet endast med hänsyn till ”barnets låga ålder” torde dock inte förekomma i de fallen.⁴⁷⁶

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna vid brottet är att anse som mindre grovt bör det i stället dömas för *sexuellt utnyttjande av barn* enligt 5 § som har en lindrigare straffskala. I avsnitt 3.3.3 har beskrivits att 5 § är avsedd att tillämpas restriktivt. Som typexempel på när bestämmelsen kan tillämpas har i förarbetena nämnts fall där två personer, varav den ena är strax under 15 år, frivilligt har samlag med varandra. Det har också angetts att tillämpning av bestämmelsen kan aktualiseras vid frivilliga samlag i vissa av de situationer som anges i nuvarande 4 § andra stycket, dvs. då brottet riktas mot någon som är i åldern 15–17 år. Det fall som har nämnts i det avseendet är att gärningspersonen enligt myndighets beslut svarar för den unges fostran. En förutsättning för att bestämmelsen ska tillämpas är dock att den person som gärningen riktats mot, med hänsyn till sin utveckling och omständigheterna i övrigt, haft förutsättningar att bedöma och ta ställning till situationen.⁴⁷⁷ I de situationer som avses i den nya punkten i 4 § andra stycket bör det avgörande för bedömningen vara vilken kränkning den aktuella sexuella handlingen har inneburit för målsäganden med hänsyn till graden av utsatthet.⁴⁷⁸ Exempelvis om barnet snart ska fylla 18 år och dess förmåga att värna sin sexuella integritet endast är nedsatt i mindre mån skulle 5 § kunna tillämpas.

I 6 kap. 14 § föreskrivs ansvarsfrihet för vissa gärningar enligt kapitlet mot barn under 15 år, om det är uppenbart att gärningen inte

⁴⁷⁶ Jfr prop. 1991/92:35 s. 14–15.

⁴⁷⁷ Se prop. 2004/05:45. s. 77 och 144.

⁴⁷⁸ Jfr angående våldtäktsbrottet prop. 2017/18:177 s. 83 och 84.

inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder och utveckling mellan den som har begått gärningen och barnet samt omständigheterna i övrigt. Bestämmelsen är tillämplig vid bl.a. *sexuellt utnyttjande av barn* och *sexuellt övergrepp mot barn* som är mindre allvarligt. Avsikten är att bestämmelsen ska tillämpas med stor restriktivitet. För att något övergrepp inte ska ha skett krävs att barnet i ålder befinner sig nära gränsen för den sexuella självbestämmanderätten, dvs. 15 år. Den som har begått gärningen bör endast vara obetydligt äldre och kommit obetydligt längre i sin mognad. Vidare bör hänsyn tas till omständigheterna i övrigt, i första hand parternas relation till varandra och omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs. Det krävs att barnet deltagit i den sexuella handlingen helt frivilligt, dvs. utan att tvång eller någon annan form av otillbörlig påverkan har använts. Ett typiskt fall där man kan tänka sig ansvarsfrihet är enligt förarbetena att en 16-åring och en 14-åring som har en nära och god relation till varandra deltar i en ömsesidig och helt frivillig sexuell handling.⁴⁷⁹ Som framgår av lagtexten är ansvarsfrihetsregeln inte tillämplig när det gäller barn över 15 år och den avser fall där parterna är nära varandra i ålder och utveckling och där det är uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet. Fall där det uppenbarligen inte varit fråga om något övergrepp är inte avsedda att träffas av den nya regleringen i 4 § andra stycket, vilket framgår av kravet på utnyttjande av barnets nedsatta förmåga att värna sin sexuella integritet. Mot den bakgrunden finns det enligt vår uppfattning inte något behov av att låta ansvarsfrihetsregeln omfatta brott enligt den nya punkten i 6 kap. 4 § andra stycket. Vi föreslår därför inte någon ändring av 14 §.

Om det är fråga om en annan sexuell handling än som avses i 6 kap. 4 och 5 § – dvs. en sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar inte är att jämställa med ett vaginalt, analt eller oralt samlag – bör brott enligt den nya punkten i 4 § andra stycket bedömas som *sexuellt övergrepp mot barn* enligt 6 §. Första stycket i 6 § bör därför ändras så att hänvisningen där till 4 § andra stycket även omfattar sådana brott. Ändringen innebär också att ett brott av det aktuella slaget som är mindre grovt kan komma att bestraffas enligt den lindrigare straffskalan i 6 § andra stycket. Den straffskalan sträcker sig från böter till fängelse i högst ett år. Vidare kommer grova fall kunna bedömas som *grovt sexuellt övergrepp mot barn* enligt 6 § tredje

⁴⁷⁹ Se prop. 2004/05:45 s. 116, 151 och 152.

stycket. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska enligt den bestämmelsen särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Som framgått av avsnitt 3.3.3 innebär uttrycket att gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende att det vid ett sexuellt övergrepp mot barn ska ses som försvårande att brottet begåtts av en person som står barnet nära eller annars har anförtrots eller haft tillsyn över barnet. Avsikten är emellertid inte att brottet i alla sådana situationer ska bedömas som grovt. Detta gäller även i fråga om de brott som riktar sig mot barn i åldern 15–17 år och som gärningspersonen står i ett sådant förhållande till som avses i nuvarande 4 § andra stycket. En bedömning av samtliga omständigheter måste alltid göras i varje enskilt fall. Med *närstående* avses främst någon av barnets föräldrar eller fosterföräldrar eller sambor till dessa. Men även andra vuxna personer som barnet har en nära och förtroendefull relation till bör enligt förarbetena omfattas, t.ex. mor- och farföräldrar samt mostrar, fastrar, morbröder och farbröder. Uttrycket *i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende* tar sikte på andra personkategorier som finns i barnets omgivning och som barnet har en särskild relation till, t.ex. kan det handla om nära vänner till familjen, skol- och förskolepersonal, barnvakter och idrottsledare.⁴⁸⁰

De angivna exemplen på omständigheter som kan kvalificera ett *sexuellt övergrepp mot barn* som grovt skiljer sig alltså i vissa avseenden från kvalifikationsgrunderna när det gäller *grov våldtäkt mot barn* i 4 §. Diskrepansen har diskuterats i ett tidigare lagstiftningsärende där regeringen anförde att skillnaden i utformningen av de grova brotten kunde motiveras främst av att förutsättningarna för brotten våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn skiljer sig åt.⁴⁸¹ I det nämnda lagstiftningsärendet diskuterades också lämpligheten i att gärningspersonens närståenderelation till barnet eller särskilda vård- eller tillsynsansvar både utgör en brottsförutsättning när det gäller sexuellt övergrepp mot barn i åldern 15–17 år (jfr 4 §

⁴⁸⁰ Se prop. 2012/13:111 s. 115.

⁴⁸¹ Se a. prop. s. 45–48.

andra stycket) och även anges som en sådan omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett sådant brott är grovt. Regeringen såg inte något principiellt hinder mot att låta den nämnda omständigheten komma till direkt uttryck i 6 § och framhöll att en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet ska göras.⁴⁸²

Med den lagändring som vi föreslår kan, som framgått ovan, gärningspersonens auktoritet få betydelse för om barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet och därmed om en brottslig gärning föreligger enligt den nya punkten i 4 § andra stycket. Det innebär att det blir en viss överlappning mellan den nya regleringen och kvalifikationsgrunden i 6 § tredje stycket som tar sikte på att gärningspersonen är *närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende*. Utifrån den nyss nämnda ståndpunkten som regeringen redovisat gällande brottsförsättningarna i 4 § andra stycket i dess nuvarande lydelse finns det dock inte något hinder mot en sådan ordning.

Bestämmelsen i 6 kap. 9 § brottsbalken bör behållas

Bestämmelsen i 6 kap. 9 § brottsbalken om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* har behandlats närmare i avsnitt 3.3.5. Med rekvisitet *ersättning* avses förutom pengar även materiella saker, såsom smycken, kläder, alkohol eller narkotika.⁴⁸³ Även förmåner som exempelvis resor eller restaurangbesök omfattas rimligen. Det avgörande är då inte om parterna benämner ersättningen som ”betalning” eller som ”gåva”, utan om ersättningen – eller löfte om ersättning – varit en försättning för barnets medverkan i en sexuell handling. Om det finns ett sådant orsakssamband och övriga rekvisit är uppfyllda kan alltså 9 § tillämpas också i fall av så kallad sugardejting (se avsnitt 3.10).

I avsnitt 3.13 behandlas frågan om tillämpligheten av 9 § när det gäller sexuella handlingar som utförs på distans, t.ex. via internet.

Av avsnitt 3.6 har framgått att av de gymnasieelever i Stiftelsen Allmänna Barnhusets undersökning som svarade att de hade tagit emot ersättning för sex uppgav 19 procent att de hade gjort det på grund av behov av droger. 42 procent uppgav att de sålde sex för att de mådde psykiskt dåligt. Elever som hade haft sex mot ersättning

⁴⁸² Se a. prop. s. 47–50.

⁴⁸³ Se prop. 2004/04:45 s. 104, 147 och 148.

hade en signifikant sämre hälsa än andra elever och var i högre grad diagnostiserade med någon funktionsvariation.⁴⁸⁴

Som beskrivits i avsnitt 3.8 var det också bland ärendena i Brås studie avseende *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (rapport 2022:4) vanligt att målsägandena på olika sätt mådde dåligt och befann sig i en mycket svår och påfrestande situation. Det handlade ofta om depressioner, ångest och självskadebeteenden. I ett flertal ärenden framgick även att målsäganden hade problem med missbruk av alkohol, narkotika eller tabletter. Det var också vanligt att målsäganden hade varit placerad i ett familjehem, i ett jourhem eller vid en institution. Att barn och ungdomar med erfarenhet av sexuella handlingar mot ersättning i högre grad än andra unga befinner sig i olika typer av utsatthet hade också bekräftats av flera tidigare studier. Vidare noterade Brå att man ofta kunde se att barnets gränser förskjutits, bl.a. genom en gradvis normalisering och manipulering och genom att gärningsmannen utnyttjar det ojämlika maktförhållandet som råder mellan barn och vuxna. Brå konstaterade att stor åldersskillnad, beroendeställning och psykisk ohälsa var vanligt förekommande i studien och utgjorde försvårande omständigheter, men att det var ovanligt att sådana omständigheter fick genomslag vid straffmätningen eller ledde till att våldtäktslagstiftningen prövades.

I våra kontakter med Ombudsmannen mot kommersiell sexuell exploatering av barn (OKSE) och ChildX (tidigare Child10) har den uppfattningen framförts att brottet *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* borde inkorporeras i brottet *våldtäkt mot barn*. En stor andel av de 329 personer i åldern 15–40 år som under sommaren 2021 besvarade en enkätundersökning utförd av organisationen #intedinhora var av samma uppfattning. Som framgår av avsnitt 3.3.5 framfördes liknande synpunkter i flera remissvar avseende det betänkande (SOU 2021:43) som låg till grund för 2022 års sexualbrottsreform. Också i våra kontakter med anställda inom Jämställdhetsmyndigheten har den synpunkten lämnats att *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* inte bör finnas kvar som ett specifikt brott, utan att den typen av handlingar bör falla in under övriga straffbestämmelser i 6 kap. brottsbalken, t.ex. *våldtäkt mot barn*.

⁴⁸⁴ Se Åsa Landberg m.fl., Unga, sex och internet efter #metoo: Om ungdomars sexualitet och utsatthet för sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020/2021, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, september 2021, s. 51–61.

Med hänsyn till vad som ovan beskrivits om utsattheten hos många barn som deltar i sexuella handlingar mot ersättning bör det vid sådana handlingar ofta kunna konstateras att barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet och att gärningspersonen utnyttjat detta. Betalningen kan också i sig skapa en sådan obalans i maktförhållandet mellan barnet och gärningspersonen som gör att den nämnda förmågan hos barnet sätts ned.

Genom den nya regleringen i 4 § kommer alltså många fall som enligt nuvarande lagstiftning bedöms som *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* enligt 9 § kunna bestraffas som i första hand *våldtäkt mot barn*. Utrymmet att döma för brott enligt 9 § kommer därmed att minska. Detta är enligt vår uppfattning en önskvärd effekt. Förändringen innebär att straffansvaret bättre kommer att återspegla brottets allvar i dessa fall.

Andra fall där någon har förmått ett barn att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling – men där det inte är bevisat att en nedsatt förmåga att värna den sexuella integriteten har förelegat och utnyttjats – bör emellertid även fortsättningsvis bestraffas enligt 9 § om barnet har deltagit i den sexuella handlingen frivilligt. Även om det också i dessa fall är fråga om ett utnyttjande av barnet är det enligt vår uppfattning inte proportionerligt att en sådan gärning hänförs till en bestämmelse där minimistraftet för brott av normalgraden är tre års fängelse (4 § första stycket). Det kan nämnas att också i övriga nordiska länder regleras brott som motsvarar *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* i separata bestämmelser som har lägre straffskalor jämfört med vad som gäller för *våldtäkt mot barn* (se avsnitt 3.5).

I undantagsfall – då omständigheterna klart avviker från vad som normalt är fallet – kan brottet bedömas enligt den lindrigare straffskalan i 9 § andra stycket. Som exempel på situationer där 9 § andra stycket kan tillämpas har i tidigare förarbeten nämnts att ersättning i någon form visserligen förekommit men offret är nära 18 års ålder och skillnaden i ålder mellan offer och gärningsman är liten och omständigheterna även i övrigt är sådana att straffvärdet är lågt.⁴⁸⁵

Som framgått av avsnitt 3.3.5 fick 9 § sin nuvarande brottsbeteckning *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2020. Samtidigt ändrades straffskalan så att minimistraftet höjdes från böter till fängelse och

⁴⁸⁵ Se prop. 2021/22:231 s. 65 och 90.

maximistrafvet höjdes till fängelse i fyra år.⁴⁸⁶ I syfte att höja straffnivån för brottet ytterligare skärptes den 1 augusti 2022 minimistrafvet från allmänna fängelseminimum till fängelse i sex månader. Vid den sistnämnda lagändringen infördes också den särskilda straffskalan om fängelse i högst ett år för mindre grovt brott.⁴⁸⁷ Att införa en särskild straffskala för grovt brott har i tidigare lagstiftningsärenden bedömts vara olämpligt.⁴⁸⁸

Enligt vår uppfattning finns det inte skäl att i nuläget ytterligare förändra bestämmelsen i 9 § i sak. (Se däremot våra överväganden om borttagande av bestämmelsens subsidiaritetsklausul i nästföljande avsnitt.) Som framgått ovan kommer en följd av den utvidgning av 4 § som vi föreslår bli att många fall av utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling kommer att omfattas av andra sexualbrottsbestämmelser med strängare straffskalor. Det gäller i första hand regleringen om *våldtäkt mot barn*. Då kan gärningspersonen, utan att åklagaren behöver bevisa att offrets deltagande inte var frivilligt på det sätt som avses i bestämmelsen som *våldtäkt* i 1 §, dömas enligt en straffskala där minimistrafvet för brott av normalgraden är fängelse i tre år. Tröskeln för när allvarliga fall kan leda till strängare straff sänks alltså genom den föreslagna lagändringen.⁴⁸⁹

9 § bör inte längre vara subsidiär till de tidigare bestämmelserna i kapitlet

Bestämmelsen i 9 § är enligt den nuvarande regleringen subsidiär till de tidigare bestämmelserna i kapitlet och ska alltså endast tillämpas om inte ansvar för brott enligt 1–8 §§ kan komma in fråga. Det framgår av uttrycket ”Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel”. En sådan subsidiaritetsklausul fanns också i bestämmelsen om *köp av sexuell handling av barn* som infördes i 9 § 2005.⁴⁹⁰ Också bestämmelsen om *köp av sexuell tjänst* i 11 § är uttryckligen subsidiär till de föregående paragraferna i kapitlet. I förarbetena har konstaterats att det innebär bl.a. att 11 § inte blir tillämplig vid köp av sexuella tjänster av personer under 18 år, där 9 § i stället ska tillämpas.⁴⁹¹

⁴⁸⁶ Se prop. 2018/19:157.

⁴⁸⁷ Se prop. 2021/22:231.

⁴⁸⁸ Se prop. 2018/19:157 s. 12–14 samt SOU 2021:43 s. 333.

⁴⁸⁹ Jfr prop. 2021/22:231 s. 63–65.

⁴⁹⁰ Se prop. 2004/05:45.

⁴⁹¹ Se a. prop. s. 150.

Straffskalan för *köp av sexuell handling av barn* var när det brottet infördes böter eller fängelse i högst två år. Det fanns vid den tidpunkten inte något brott i 1–8 §§ som hade en lindrigare straffskala än så. Som framgått ovan har straffskalan i 9 § därefter skärpts i två omgångar så att den numera sträcker sig från fängelse i sex månader till fängelse i fyra år. En följd av de nämnda straffskärpningarna har blivit att straffskalan för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*, om det inte är fråga om mindre grovt brott enligt 9 § andra stycket, är strängare än straffskalan för *sexuellt utnyttjande av barn* (5 §) och straffskalorna för normalgraden av brotten *sexuellt övergrepp* (2 §) och *sexuellt övergrepp mot barn* (6 §). Den är också strängare än straffskalan för normalgraden av *utnyttjande av barn för sexuell posering* (8 §). Frågan om 9 § ändå fortsatt borde vara subsidiär till de nyss nämnda bestämmelserna berördes inte i de förarbeten som låg till grund för att straffskalan i 9 § skärptes.⁴⁹²

I propositionen till 2022 års sexualbrottsreform diskuterades däremot frågan om införande av en liknande subsidiaritetsklausul i 8 § som avser *utnyttjande av barn för sexuell posering*. Regeringen fann dock att det även i fortsättningen borde vara möjligt att döma i konkurrens för sådant brott och något annat sexualbrott. Som skäl för detta angavs i huvudsak att skyddsintresset för straffbestämmelsen i 8 § – som inte har den sexuella kränkningen som sitt direkta skyddsintresse utan straffbelägger ett främjande eller utnyttjande av att barnet poserar – delvis är ett annat än skyddsintresset för bestämmelserna om bl.a. *våldtäkt*. Regeringen ansåg således att någon subsidiaritetsklausul inte skulle införas. Lösningen av konkurrensfrågor skulle i stället, liksom tidigare, vara en uppgift för rättstillämpningen.⁴⁹³

Med hänsyn till att straffskalan för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* numera är strängare än för vissa av de föregående brotten i kapitlet måste sådana gärningar som avses i 9 § kunna föranleda ansvar enligt den bestämmelsen även om handlandet också träffas av någon paragraf tidigare i kapitlet. Vi föreslår därför att subsidiaritetsklausulen i 9 § tas bort så att det, i likhet med vad som gäller för 8 §, blir möjligt att döma i konkurrens för sådant brott och något annat sexualbrott. Enligt vårt förslag ska alltså uttrycket ”i annat fall än som avses förut i detta kapitel” strykas från 9 §.

⁴⁹² Jfr prop. 2021/22:231, SOU 2021:43, prop. 2018/19:157 samt SOU 2016:42.

⁴⁹³ Se prop. 2021/22:231 s. 25 och 43.

Förslaget innebär att det i vissa fall kommer finnas förutsättningar att döma för såväl brott enligt 9 § som något brott enligt 1–8 §§. Som utgångspunkt bör då den bestämmelse som har den strängaste straffskalan tillämpas och det mindre allvarliga brottet konsumeras, samtidigt som det sistnämnda brottet kan vägas in vid bedömningen av allvaret i den gärning som personen ska dömas för.⁴⁹⁴ Den som genom samma handlande gör sig skyldig till både *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* och *våldtäkt mot barn* (4 §) kommer alltså i allmänhet även fortsättningsvis dömas endast för *våldtäkt mot barn*. Det samma gäller i förhållandet mellan 9 § och brottet *grovt sexuellt övergrepp mot barn* (6 § tredje stycket). Omvänt bör utgångspunkten vara att en gärningsperson inte döms för exempelvis normalgraden av *sexuellt övergrepp mot barn* (6 § första stycket) eller *utnyttjande av barn för sexuell posering* (8 § första stycket) om rekvisiten i 9 § är uppfyllda, utan då i första hand för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*. Det är dock upp till domstolen att utifrån allmänna principer om brottskonkurrens avgöra konkurrensfrågan i det enskilda fallet.

3.13 Det straffrättsliga skyddet vid köp av sexuella handlingar som utförs på distans

3.13.1 Utgångspunkter

Som framgått av avsnitt 3.9 om sexhandelns digitalisering är en del av de sexuella tjänster som förekommer på internet digitala och utförs exempelvis via webbkamera som en digital ”sexshow”, så kallad *cam-show*. Det förekommer såväl inspelade shower som livestreaming-shower. Den som utför showen kan på uppdrag av köparen genomföra sexuella handlingar på sig själv eller tillsammans med någon annan person. Sådana digitala sexuella tjänster säljs också av barn och unga.⁴⁹⁵

Att sexuella handlingar mot ersättning kan utföras på distans på det sättet innebär att gränsen mellan prostitution och pornografi i viss mån suddas ut, vilket organisationer från civilsamhället hade framhållit i Brås undersökning avseende *köp av sexuell tjänst* som behandlats i avsnitt 3.8.3.⁴⁹⁶ Det finns också exempel på att svenska produ-

⁴⁹⁴ Jfr t.ex. ”Tejpningen” NJA 2013 s. 397 p. 16.

⁴⁹⁵ Se bl.a. ECPAT Sverige, En rapport om barns och ungas syn på sexualitet, samtycke och relationer på nätet, 2022.

⁴⁹⁶ Se Brå, rapport 2022:3 s. 28.

center av pornografi erbjuder kunder att påverka innehållet i porrfilmer, där kundens agerande kan sägas ligga i gränslandet mellan konsumtion av pornografi och sexköp. En liknande gråzon föreligger när det gäller den sortens pornografi som produceras genom att modellerna själva laddar upp bilder och filmer där de utför eller deltar i sexuella handlingar. Materialet kan laddas upp på renodlade porrforum eller på plattformar som OnlyFans. I båda fallen kan det finnas möjlighet till direktkontakt mellan modellen och den som tar del av materialet.⁴⁹⁷

Enligt våra direktiv ska vi se över regleringen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri*. Vår uppgift i det avseendet är att undersöka om regleringen är ändamålsenligt utformad bl.a. när det gäller gärningar som begås genom användande av internetbaserade verktyg. Här bör enligt direktiven beaktas att yngre vuxna finns bland dem som drabbas. Översynen bör därför gälla alla åldrar, men minderåriga bör uppmärksammas särskilt.

Vårt uppdrag inkluderar inte att överväga något allmänt förbud mot pornografi.⁴⁹⁸

I detta avsnitt behandlas frågan om det straffrättsliga skyddet vid köp av sexuella handlingar som utförs på distans, främst via internet. Inledningsvis beskrivs rättsläget i fråga om sexualbrott på distans i allmänhet. Vi behandlar därefter frågan om bestämmelserna 6 kap. 9 § respektive 11 och 12 §§ brottsbalken i nuläget kan tillämpas i fall där den sexuella handlingen har utförts på distans. Sedan behandlas argument som har framförts om att 11 och 12 §§ bör utvidgas till att avse sådana distansfall. Därefter ges en redogörelse för vissa yttrandefrihetsrättsliga aspekter. Slutligen redovisas våra överväganden.

Frågan om det straffrättsliga skyddet vid koppleribrott begångna utomlands behandlas i avsnitt 3.14.

3.13.2 Allmänt om sexualbrott på distans

I avsnitt 3.2 har beskrivits att begreppet *sexuellt umgänge* ersattes med begreppet *sexuell handling* genom 2005 års sexualbrottsreform. Ändringen innebar bl.a. att det inte längre skulle krävas att en handling innefattat fysisk och varaktig kroppslig beröring. Avgörande

⁴⁹⁷ Se Talita, Syns man inte finns man inte. Inblick i den svenska porrindustrin, 2019.

⁴⁹⁸ Jfr prop. 1997/98:55 s. 106 samt SOU 2001:14 s. 403–416.

skulle i stället vara om handlingen haft en påtaglig sexuell prägel och varit ägnad att kränka offrets sexuella integritet. Begreppet sexuell handling fick därmed en vidare innebörd än sexuell umgänge. En stor mängd olika sexuella handlingar som en person kan utsättas för skulle omfattas av begreppet. Karakteriserande för sådana handlingar skulle vara att gärningspersonen på ett eller annat sätt använder eller utnyttjar offrets kropp som ett hjälpmedel för att bereda sig själv sexuell tillfredsställelse. Regeringen överlät ett visst tolkningsutrymme till rättstillämpningen för att i varje enskilt fall bedöma om ett visst agerande skulle anses utgöra en sexuell handling. Begreppet skulle även kunna avse sådana situationer där gärningspersonen själv vidtar eller förmår offret att vidta flera olika handlingar som sedda var för sig inte kvalificerar för bedömningen ”sexuell handling” men som sedda tillsammans i dess helhet gör det.⁴⁹⁹ Som ett exempel på en sådan *annan sexuell handling* som avsågs i dåvarande 6 kap. 2 § brottsbalken nämndes i propositionen att någon förmår en annan person att onanera på sig själv.⁵⁰⁰

Av Högsta domstolens praxis före 2022 års sexualbrottsreform (prop. 2021/22:231) framgick att bestämmelserna om *våldtäkt mot barn* och *sexuellt övergrepp mot barn* omfattade den situationen att den sexuella handlingen genomförs med den andra personen på distans med användning av digitala hjälpmedel, såsom videosamtal, förutsatt att gärningspersonen på något sätt deltar under den del av händelseförloppet som innehåller det agerande av den andra personen som kan kvalificera handlingen som sexuell. Däremot ansågs rekvisitet att *genomföra* en sexuell handling med ett barn inte omfatta att förmå ett barn att senare i ensamhet utföra en sexuell handling på sig själv, filma detta och sedan överföra filmen till gärningspersonen. Vid sådana tidsuppdelade händelseförlopp gick det alltså inte att döma för *våldtäkt mot barn* eller *sexuellt övergrepp mot barn*.⁵⁰¹ Det förekom emellertid att ansvar för *grovt utnyttjande av barn för sexuell posering* blev aktuellt i sådana fall.⁵⁰²

Ett av huvudsyftena med 2022 års reform var att stärka skyddet mot allvarliga sexuella kränkningar som begås på distans, t.ex. över internet. I betänkandet redovisades resultatet av studier som hade analyserat hur barn påverkas av sexualbrott som begåtts över inter-

⁴⁹⁹ Se prop. 2004/05:45 s. 31–35.

⁵⁰⁰ Se a. prop. s. 80 och 140.

⁵⁰¹ Se NJA 2015 s. 501 p. 9 och NJA 2018 s. 1103 p. 17.

⁵⁰² Se t.ex. Hovrätten för Västra Sveriges dom den 30 april 2019 i mål B 1756-19.

net. Enligt en av studierna uppvisar barn som har utsatts för sexuella övergrepp över internet psykisk ohälsa och posttraumatiska symtom i mycket hög grad. I studien konstaterades att detta indikerar att övergrepp på nätet är lika allvarliga som övergrepp som sker utanför nätet. I en annan studie konstaterades att de barn som har utsatts för sexuella övergrepp över internet uppvisar samma symtom som barn som utsatts för sexuella övergrepp offline. Av båda dessa studier framgick också att barns hälsa påverkas negativt av att övergrepp dokumenterats och av att övergreppsmaterial kan spridas.⁵⁰³

I samband med remitteringen av betänkandet ifrågasatte *Brå* om kränkningen vid handlingar med uppdelat förlopp kan antas vara densamma som när handlingarna följs av gärningspersonen i realtid. *Brå* anförde att brottsoffrets utsatthet vid utförandet av de sexuella handlingarna torde vara lägre, om än fortfarande allvarlig, när gärningspersonen inte är närvarande fysiskt eller på distans i realtid. Att graden av kränkning och lidandet i många fall ändå är lika stort som vid fysiska övergrepp eller vid distansbrott i realtid beror, enligt vad *Brå* anförde, till stor del på dokumentationen av övergreppet och rädslan för spridning av övergreppsmaterialet och inte i första hand på kränkningen genom den sexuella handlingen i sig. *Brå* menade att detta talar för en särreglering som fokuserar på kombinationen av den sexuella kränkningen och rädslan för spridning snarare än att jämställa den sexuella kränkningen vid de två typerna av brott. Också *Solna tingsrätt* ifrågasatte om graden av kränkning verkligen är densamma vid så vitt skilda fall som att en gärningsperson med våld tvingat en målsägande till samlag respektive att en gärningsperson förmått en person som inte deltagit frivilligt att i enrum utföra en med samlag jämförlig handling på sig själv. *Brottsoffermyndigheten* menade däremot att den kränkning som brottsoffret utsätts för är densamma och i vart fall lika allvarlig som om gärningspersonen tagit del av övergreppet i realtid. *ECPAT* påpekade att barn som förmås att utföra handlingar på sig själva inte sällan känner en stor skuld och skam samt ett stort medansvar. Enligt vad *ECPAT* anförde är det inte omöjligt att barnet känner en än större skam och skuld när förövaren inte närvarar i realtid eftersom omgivningen kan anse att barnet haft möjlighet att agera på annat sätt.⁵⁰⁴

⁵⁰³ Se SOU 2021:43 s. 142–145.

⁵⁰⁴ Se prop. 2021/22:231 s. 22 och 23.

Utredningen hade inte kunnat identifiera några studier som analyserat hur vuxna personer påverkas av sexualbrott som sker på distans.⁵⁰⁵ Regeringen konstaterade dock i propositionen att det saknas anledning att utgå från annat än att även vuxna tar skada av sådana brott i den mån de förekommer. Enligt regeringen borde en utgångspunkt för lagstiftningen vara att sexualbrott som sker på distans, såväl mot barn som vuxna, kan vara lika allvarliga som sexualbrott som inte sker på distans och att så är fallet också då gärningspersonen inte har deltagit i realtid när den sexuella handlingen företagits. Även vid sådana distansbrott med ett uppdelat händelseförlopp borde det enligt regeringen finnas ett ändamålsenligt straffrättsligt skydd på en nivå som motsvarar regleringen av de allvarligaste sexualbrotten. Vid sidan av rekvisitet *genomföra* behövdes det därför ett rekvisit som träffar de situationer som bedömdes straffvärda men som före reformen föll utanför det straffbara området.⁵⁰⁶

I likhet med utredningen ansåg regeringen att handlingsrekvisitet *förmå* borde användas för att beskriva det handlande som vid sidan av genomförande borde omfattas av straffansvar. I det avseendet påpekade regeringen att *förmå* redan förekom bl.a. i straffbestämmelserna i 6 kap. brottsbalken om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (9 §) och *sexuellt ofredande* (10 §).⁵⁰⁷

Vidare konstaterade regeringen att det för straffansvar borde krävas att gärningspersonens handlande leder till att offret på något sätt är med om den sexuella handlingen. Det noterades att det i fråga om distansbrott ofta är offret som utför sexualhandlingen på sig själv, men att det också förekommer att gärningspersonens agerande avser att någon annan utför den sexuella handlingen på offret eller att offret utför den sexuella handlingen på någon annan. Regeringen delade utredningens uppfattning att lagtexten borde utformas så att det uppställs krav på att offret ska *företa eller tåla* en sexuell handling. Regeringen påpekade att uttrycket *företa eller tåla* var väl inarbetat och har en tydlig avgränsning samt att det redan förekom i bestämmelsen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (9 §).⁵⁰⁸

Mot denna bakgrund utvidgades straffansvaret för *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp* till att omfatta den som ”förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla” en sådan sexuell handling som avses

⁵⁰⁵ Se a. SOU s. 142.

⁵⁰⁶ Se a. prop. s. 24–26

⁵⁰⁷ Se a. prop. s. 26–29.

⁵⁰⁸ Se a. prop. s. 29.

i respektive straffbestämmelse. Dessutom utvidgades straffansvaret för *våldtäkt mot barn* och *sexuellt övergrepp mot barn* till att omfatta den som ”på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla” en sådan sexuell handling som avses i de straffbestämmelserna. För straffansvar krävs inte enligt någon av de nämnda bestämmelserna att övergreppet dokumenteras eller att det sker någon särskild återkoppling till gärningspersonen.⁵⁰⁹

3.13.3 Tillämpligheten av 6 kap. 9 § brottsbalken i distansfall

Som framgått av avsnitt 3.3.4 konstaterade regeringen i samband med 2022 års reform att bestämmelsen i 6 kap. 8 § brottsbalken om *utnyttjande av barn för sexuell posering* på senare år fått förnyad aktualitet genom den tekniska utvecklingen och möjligheten till elektronisk kommunikation. Det angavs i det avseendet att det inte var ovanligt med fall där barn förmås att posera framför en webbkamera efter instruktioner från gärningspersonen.⁵¹⁰

Rekvisitet *sexuell posering* avser medverkande i eller utförande av en sexuell handling eller ohöjd exponering av sexuell innebörd inför en eller flera personer eller framför en kamera.⁵¹¹ I samband med reformen framhöll regeringen dock att brottet *inte främst tar sikte på sexuella handlingar* utan kompletterar de övriga sexualbrotten genom att straffbelägga ett annat agerande. Regeringen noterade också att den utvidgning som samtidigt skedde av bestämmelserna om *våldtäkt* och *sexuellt övergrepp* och motsvarande brott mot barn, för att skärpa straffansvaret för sexualbrott på distans, innebar att fler gärningar som typiskt sett även innefattar posering skulle komma att vara straffbara som t.ex. *våldtäkt mot barn*.⁵¹²

Om ett barns sexuella posering har skett mot *ersättning* anses poseringen regelmässigt ha varit ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling, vilket är en förutsättning för straffansvar enligt 6 kap. 8 § när det gäller barn i åldern 15–17 år.⁵¹³

Beträffande fall där ersättning har betalats eller utlovats och där poseringen har utgjort en sexuell handling uppstår frågan om gär-

⁵⁰⁹ Se a. prop. s. 29–31.

⁵¹⁰ Se a. prop. s. 59 och 60.

⁵¹¹ Se prop. 2004/04:45 s. 146.

⁵¹² Se prop. 2021/22:231 s. 60.

⁵¹³ Se prop. 2004/04:45 s. 146 och 147.

ningen omfattas av bestämmelsen i 6 kap. 9 § brottsbalken om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*. Bland ärendena i Brå studie avseende det brottet (Brå rapport 2022:4) angavs det, som framgått av avsnitt 3.8.2, finnas ett par fall där övergrepp hade skett enbart på distans via internet, utan några försök att även träffas fysiskt. Enligt uppgift från Brå gick endast ett av de ärendena till åtal. I samband med åtalet ändrades brottsrubriceringen till *grovt utnyttjande av barn för sexuell posering*, vilket den tilltalade också dömdes för.

Vid sökningar i rättsdatabasen JUNO, Norstedts Juridik, i november 2022 har vi funnit endast en tingsrättsdom⁵¹⁴ avseende tillämpning av 6 kap. 9 § i distansfall. Avgörandet gällde en man som enligt vad tingsrätten funnit utrett hade betalat för en ”sexshow” som en 15-åring flicka på Filippinerna utförde framför en webbkamera medan mannen närvarade i realtid via Skype. Tingsrätten dömde mannen för *köp av sexuell handling av barn* enligt 6 kap. 9 § i dess lydelse före den 1 januari 2020. Hovrätten ogillade dock åtalet på grund av att det inte ansågs bevisat att det var just den utpekade målsäganden som hade utfört showen.⁵¹⁵

Frågan om brottet *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* kan bli aktuellt i distansfall berördes inte uttryckligen i förarbetena till 2022 års reform där översynen av straffansvaret för sexualbrott på distans i första hand avsåg brotten i 6 kap. 1–6 §§ brottsbalken.⁵¹⁶ Att det genomföranderekvisit som den regleringen bygger på kompletterades med rekvisiten *förmå* respektive *företa eller tåla* som redan förekom i 9 §, vilket regeringen också påpekade, måste dock tolkas så att regeringens uppfattning var att också den bestämmelsen i och för sig omfattar distansfall inklusive sådana situationer där gärningspersonen inte har deltagit i realtid när den sexuella handlingen företagits.

Att det sällan förekommer åtal för brott enligt 6 kap. 9 § på distans torde kunna förklaras av att den bestämmelsen uttryckligen är subsidiär till de tidigare paragraferna i kapitlet och att gärningspersonens agerande i de fallen i allmänhet också träffas av bestämmelsen i 8 § om *utnyttjande av barn för sexuell posering*. Att utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling på distans täcks in av 8 § var också en bedömning som Brå gav uttryck för i sitt remissyttrande över SOU 2021:43.

⁵¹⁴ Växjö tingsrätts dom den 2 juli 2021 i mål B 5966-20 (åtalspunkt 4).

⁵¹⁵ Se Göta hovrätts dom den 1 oktober 2021 i mål B 2659-21.

⁵¹⁶ Se SOU 2021:43 samt prop. 2021/22:231.

Som framgått av avsnitt 3.12 föreslår vi att subsidiaritetsklausulen i 6 kap. 9 § tas bort. Med det förslaget bör det oftare kunna bli aktuellt att åtala och döma för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* i distansfall. Samtidigt innebär vårt förslag om utvidgning av 6 kap. 4 § att fler fall av sexuella handlingar mot ersättning – oavsett om gärningen har begåtts på distans eller inte – kommer att omfattas av regleringen om *våldtäkt mot barn*.

3.13.4 Tillämpligheten av 6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken i distansfall

Bestämmelsen om *köp av sexuell tjänst* i 6 kap. 11 § brottsbalken tar sikte på den som skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning. Straffansvaret för *koppleri* 12 § avser den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning

Begreppet *tillfällig sexuell förbindelse* är inte definierat i lagtexten. Som framgått av avsnitt 3.3.8 uttalades i propositionen till den tidigare sexköpslagen att med *sexuell förbindelse* avses främst samlag, men att det även räcker med annat sexuell umgänge.⁵¹⁷ Regeringen gav uttryck för samma uppfattning 2005 när förbudet mot *köp av sexuell tjänst* togs in i brottsbalken i stället för att regleras i en särskild lag.⁵¹⁸ Med *sexuellt umgänge* avsågs detsamma som med äldre rätts uttryck *könsligt umgänge*. Det uttrycket innefattade, förutom samlag, främst någorlunda varaktig beröring av den andres könsorgan eller beröring av den andres kropp med det egna könsorganet.⁵¹⁹ I den nyss nämnda propositionen konstaterade regeringen vidare, med hänvisning till uttalanden i doktrin, att nakenposering inte torde omfattas av begreppet *sexuell förbindelse*.⁵²⁰ Att nakenposering inte anses omfattas av regleringen framgår också av den utvärdering av förbudet mot *köp av sexuell tjänst* som låg till grund för en straffskärpning avseende det brottet 2011.⁵²¹

Det kan nämnas att 1993 års Prostitutionsutredning i sitt betänkande (SOU 1995:15) hade föreslagit införande av ett brott benämnt *könshandel* som skulle omfatta inte bara köp av samlag och annat sexu-

⁵¹⁷ Se prop. 1997/98:55 s. 136.

⁵¹⁸ Se prop. 2004/05:45 s. 150.

⁵¹⁹ Se prop. 1983/84:105 s. 50 och NJA II 1962 s. 166 och 167.

⁵²⁰ Se prop. 1997/98:55 s. 136 och 137 med hänvisning till Nils Jareborg, Brotten, 2 uppl. s. 319.

⁵²¹ SOU 2010:49 s. 219.

ellt umgänge, utan också sådana sexuella tjänster där någon beröring av könsdelar inte direkt förekommit. Som exempel på sådana tjänster nämnde utredningen så kallad privat posering som förekommer på sexklubbar. I den föreslagna bestämmelsen användes ändå begreppet *tillfällig sexuell förbindelse*. Enligt utredningen kunde det begreppet även innefatta annan sexuell aktivitet än sexuellt umgänge. I den föreslagna författningskommentaren tydliggjordes att uttrycket avsåg också sådana tjänster där beröring av könsdelar inte direkt förekommit, t.ex. sexuell posering.⁵²² Utredningen hade också föreslagit att straffansvaret för *koppleri* skulle utvidgas till att omfatta även den som främjar eller bereder sig vinning av att annan har tillfällig sexuell förbindelse där kroppskontakt inte förekommer. Denna utvidgning av straffansvaret skulle, enligt utredningen, inte kräva någon omformulering av lagtexten som språkligt ansågs täcka in också de nämnda fallen. Utredningen noterade dock att det behövde slås fast att lagtexten framdeles skulle ha denna innebörd.⁵²³ Utifrån de ovan nämnda uttalandena i den efterföljande propositionen framstår det som att regeringen däremot utgick från att sexuell förbindelse inte innefattade någon annan sexuell aktivitet än sexuellt umgänge.⁵²⁴

Sedan 2005 års sexualbrottsreform används, som framgått ovan, inte begreppet *sexuellt umgänge* i 6 kap. brottsbalken utan det har ersatts av rekvisitet *sexuell handling*. När det gäller förbudet mot *köp av sexuell tjänst* hade kommittén föreslagit att det skulle innefatta sådana sexuella aktiviteter som utgör *sexuellt umgänge*. Kommittén hade anfört att de skäl som motiverar en skärpt syn på vilka gärningar som lagstiftningen om sexualbrott bör riktas mot, beträffande bl.a. köp av sexuella tjänster, inte är lika starka som när det gäller de renodlade brotten mot offrens sexuella integritet.⁵²⁵ Remissinstanserna *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Domstolsverket* hade invänt mot detta och ifrågasatt bl.a. om det inte vore tydligare och mer konsekvent att även låta förbudet mot köp av sexuella tjänster anknyta till begreppet *sexuell handling*. Eftersom regeringen ansåg att begreppet *tillfällig sexuell förbindelse* borde behållas i lagtexten skulle enligt regeringen detta begrepp, precis som tidigare, anknyta till samlag och annat *sexuellt umgänge enligt tidigare förarbeten*.⁵²⁶

⁵²² Se SOU 1995:15 s. 92–94, 210, 211 och 237.

⁵²³ Se a. SOU s. 230–232 och 238.

⁵²⁴ Se prop. 1997/98:55 s. 136 och 137.

⁵²⁵ Se SOU 2001:14 s. 296–297 och 310.

⁵²⁶ Se prop. 2004/05:45 s. 107.

Trots de nu nämnda uttalandena i propositionen har det i litteraturen framförts den uppfattningen att en *sexuell förbindelse* enligt 6 kap. 11 § brottsbalken föreligger vid samlag eller någon annan *sexuell handling enligt begreppsbildningen i 6 kap. 2 §*, varvid det konstaterats att striptease, nakenposering eller nakensällskap inte omfattas eftersom det inte utgör en *sexuell handling*.⁵²⁷ Per Ole Träskman har däremot uttryckt att innebörden av begreppet *sexuell förbindelse* inte förändrades genom 2005 års reform.⁵²⁸

Petter Asp har noterat att det inte finns något vägledande avgörande i fråga om den nedre gränsen för tillfällig sexuell förbindelse i detta avseende. Han har emellertid konstaterat att Arbetsdomstolen i AD 63/2007 – som gällde avskedande av en icke ordinarie domare på grund av påstått köp av sexuell tjänst – fann att en handling bestående i att domaren mot betalning onanerat inför en lättklädd kvinna utan att någon fysisk kontakt förekommit mellan dem inte var en sådan gärning som omfattades av kriminaliseringen.⁵²⁹ Vi har inte hittat några andra domstolsavgöranden där denna fråga berörs.

Brå konstaterade i sin rapport *Prostitution och människohandel för sexuella ändamål* (rapport 2011:18) att sexhandel utan fysisk beröring är ett utforskat område samt att de kartläggningar som gjorts främst avser prostitution med fysisk kontakt eftersom förbudet mot *köp av sexuell tjänst* enbart avser den typen av sexhandel. Brå noterade dock att flera forskare hade lyft fram att det även finns andra typer av prostitution som också behövde belysas, till exempel posering med smekning av den egna kroppen i ett och samma rum eller genom webbkamera.

Vid remitteringen av SOU 2021:43 – som låg till grund för sexualbrottsreformen 2022 – påtalade Brå och Unizon att det fanns behov av att utreda om brottet *köp av sexuell tjänst* kan begås på distans. Brå noterade att utredningen hade fokuserat på 6 kap. 1–6 §§ brottsbalken, men att resonemangen om sexualbrott på distans, i realtid samt med uppdelat förlopp, också skulle kunna aktualiseras gällande 11 §. Brå påpekade att det i så fall skulle krävas en analys av eventuella vidare följder, exempelvis avseende viss typ av pornografi. *Uni-*

⁵²⁷ Se Nils Jareborg m.fl., *Brotten mot person och förmögensbrotten*, 2 uppl. 2015 s. 143 samt Agneta Bäcklund m.fl., *Brottsbalken*, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 6 kap. 11 §.

⁵²⁸ Se Per Ole Träskman, *Sexuella och andra (farliga) förbindelser samt försök därtill. Legalitetsprincipen och köp av sexuell tjänst*. Festskrift till Suzanne Wennberg, 2009 s. 383 ff. på s. 402.

⁵²⁹ Se Petter Asp, *Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 11 §*, avsnitt 2.2, Lexino 2022-08-18, JUNO.

zon framhöll att prostitution mer och mer övergår till internet och att utredningen hade berört exempelvis webcamfilmer i fråga om andra sexualbrott. Enligt Unizon borde det ses över huruvida köp av sexuella tjänster på distans – vilket Unizon beskrev som ”pornografi i realtid” – kan medföra straffansvar enligt 11 §.

Frågan om brottet *köp av sexuell tjänst* kan begås på distans beröres inte i den efterföljande propositionen (prop. 2021/22:231).

Det som är avgörande för om de nuvarande bestämmelserna i 11 och 12 §§ kan tolkas så att de omfattar distansfall är om rekvisitet *sexuell förbindelse* kan sägas anknyta till den tidigare eller till den nuvarande begreppsbildning i 6 kap. brottsbalken. Detta eftersom *sexuell handling* – till skillnad från *sexuellt umgänge* – inte förutsätter någon fysisk beröring utan även kan bestå i exempelvis att offret onanerar på sig själv.⁵³⁰ Genomförande av en *sexuell handling* förutsätter inte heller att gärningspersonen fysiskt har befunnit sig på samma plats som offret utan kan förekomma på distans.⁵³¹ Om rekvisitet *sexuell förbindelse* skulle bedömas omfatta sådana distansfall kan frågan uppstå om det också gäller fall där gärningspersonen inte har deltagit i realtid när den sexuella handlingen ägt rum. I det avseendet kan noteras att 11 § varken är uppbyggd kring något genomföranderekvisit eller avser att gärningspersonen *förmår* offret att *företa eller tåla* handlingen i fråga. Bestämmelsen tar i stället sikte på att gärningspersonen *skaffar sig* den sexuella förbindelsen mot ersättning, vilket innebär att personen köper den sexuella tjänsten.⁵³² Samtidigt omfattar straffansvaret även det fall att ersättningen har utlovats eller getts av någon annan (11 § andra stycket). Handlingsrekvisitet *skaffar sig* utesluter, såvitt vi kan se, i och för sig inte att distansfall med ett uppdelat händelseförlopp omfattas.

Med hänsyn till det oklara rättsläge som nu har beskrivits torde dock legalitetsskäl hindra en domstol från att tolka rekvisitet *sexuell förbindelse* så att det överhuvudtaget inkluderar sexuella handlingar där det inte förekommit någon fysisk kontakt mellan parterna. Bestämmelserna i 6 kap. 11 och 12 § kan alltså i nuläget inte tillämpas vid köp av sexuella handlingar som utförs på distans, t.ex. via webbkamera. Det gäller oavsett om den sexuella tjänsten består i att någon utför en sexuell handling på sig själv eller att den personen deltar i en fysisk sexuell handling med en tredje part. Om 6 kap. 11 och 12 § ska kunna tillämpas

⁵³⁰ Se prop. 2004/05:45 s. 140.

⁵³¹ Se NJA 2015 s. 501 p. 9 och prop. 2021/22:231 s. 20.

⁵³² Se prop. 1997/98:55 s. 136 och prop. 2004/05:45 s. 104.

vid köp av sexuella handlingar som utförs på distans skulle alltså de bestämmelserna behöva förändras så att det straffbara området utvidgas.

3.13.5 Argument som har framförts för en utvidgning av 6 kap. 11 och 12 §§

Grundarna av föreningen Talita – som arbetar med att hjälpa kvinnor ut ur prostitution, pornografi och människohandel för sexuella ändamål – har framfört att det finns ett stort behov av att straffbelägga köp av sexuella handlingar som utförs på distans och *koppleri* med avseende på sådana handlingar. De har uppgett att de kvinnor som föreningen arbetar med ofta upplever att utsattheten i samband med sexuella tjänster som utförs i form av camshows är större än vid försäljning av fysiskt sex, eftersom köparen i det förstnämnda fallet kan spara materialet som dessutom riskerar att spridas. Utsattheten har beskrivits som särskilt stor när det gäller camshows där utföraren inte kan styra över innehållet själv, utan där köparen beställer en specifik show. I sådana fall sker, enligt vad Talitas grundare har uppgett, ofta en gränsförskjutning när det gäller vad kvinnorna går med på att utföra.

Som framgått av avsnitt 3.9.2 har problemet med gränsförskjutning när det gäller försäljning av camshows också påtalats av flera andra aktörer som dessutom har framhållit att försäljning av sexuella handlingar på distans ofta är en inkörsport till annan prostitution.

Företrädare för Jämställdhetsmyndighetens nationella samordning mot prostitution och människohandel har uttryckt att det vore en naturlig del av utvecklingen att låta även köp av sexuella tjänster av vuxna som utförs på distans omfattas av straffansvar, eftersom gränsen mellan våra ”verkliga” liv och digitala liv alltmer suddas ut. En liknande uppfattning har uttryckts av anställda inom Polismyndigheten.

I våra kontakter med åklagare som arbetar med frågor kopplade till människohandel har det uttryckts att eftersom sexualbrottsregleringen i övrigt numera omfattar distansfall vore det konsekvent om detsamma gällde för sexköp. Enligt åklagarna kan utförande av sexuella tjänster på distans också vara en inkörsport till traditionell prostitution eftersom det kan vara lättare att förmå någon att börja utföra sexuella handlingar via internet än att börja prostituera sig i traditionell bemärkelse. Åklagarna har också framfört att det, i vart fall utomlands, förekom-

mer att personer tvingas att utföra eller delta i sexuella handlingar i syfte att de ska filmas och materialet läggs ut exempelvis på plattformen OnlyFans. Att försäljning av sexualiserade bilder eller filmer och användande av plattformar som OnlyFans kan leda till att personer dras in i olika former av kommersiell sexuell exploatering framgår också av Barnombudsmannens kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn som har beskrivits i avsnitt 3.9.3.

Om köp av sexuella handlingar som utförs på distans skulle kriminaliseras tror de åklagare vi haft kontakt med att sådana brott skulle kunna upptäckas dels genom att polisen kan spana efter brotten på internet, dels i samband med exempelvis informationsinhämtning från mobiltelefoner eller datorer i andra ärenden. Samtidigt har åklagarna pekat på risken för att många köp av sexuella tjänster som utförs på distans inte skulle gå att utreda och lagföra, eller ens upptäcka, på grund av att tjänsten har utförts av någon som befinner sig i utlandet. Om det rör sig om ett land där sexköp inte är straffbart kommer det inte gå att få rättslig hjälp från det landets myndigheter eftersom det för sådan hjälp uppställs krav på dubbel straffbarhet.

Enligt Talitas grundare vore det rimligt att en pornografiproducents agerande bestraffas som *koppleri*. De har dessutom – med hänvisning till Svea hovrätts dom den 15 juni 2022 mål B 4927-22 – anfört att det är orimligt att en person enligt dagens reglering lagligt kan betala en sådan producent för att få ha sex med en tredje person om det sker inom ramen för vad som kan kallas pornografiproduktion. Genom den nämnda domen frikändes en person som hade åtalats för koppleri bestående i att han organiserat ett möte mellan en sexköpare och målsäganden samt tagit emot ersättningen från köparen. Den tilltalade hade uppgett att han och målsäganden hade kommit överens med köparen om att spela in en film och att betalningen avsåg kostnaderna för filmen.⁵³³ Hovrätten lyfte fram vissa omständigheter som ansågs tala för att syftet med mötet varit att spela in en film. Vidare anförde hovrätten att de sexuella aktiviteterna hade skett inom ramen för den tilltalades och målsägandens bolag och att ersättningen hade betalats till detta bolag. Hovrätten konstaterade att oavsett om betalningen avsett produktion av en film eller det sexuella umgänget som sådant hade det vid dessa förhål-

⁵³³ Köparen hade uppgett att han betalade för en trekant och en filmspelning. Han åtalades för *köp av sexuell tjänst*, vilket han erkände och han dömdes av tingsrätten för det brottet. Tingsrättens dom överklagades inte i den delen.

landen inte varit fråga om koppleri. Till skillnad från tingsrätten ogillade hovrätten därför koppleriåtalet. Avgörandet har kritiserats från flera håll och det har uttryckts att det framstår som lätt att kringgå koppleribestämmelsen genom den här typen av skenverksamhet.⁵³⁴

Den nämnda hovrättsdomen har granskats av SVT Nyheter i en artikelserie som handlar om att svenska aktörer mot betalning erbjuder sex som fotograferas eller filmas, i syfte att kringgå sexköps- och koppleriregleringen. Det sker i bolagsform och tanken är att såväl främjarens som köparens agerande ska vara lagligt eftersom det klassas som framställning av porr. Aktörerna utgår från att köparens betalning avser bilderna och inte de sexuella handlingarna i sig.⁵³⁵

3.13.6 Yttrandefrihetsrättsliga aspekter

Av 2 kap. 1 § regeringsformen (RF) framgår att var och en gentemot det allmänna är tillförsäkrad bl.a. yttrandefrihet och informationsfrihet. I bestämmelsen beskrivs yttrandefriheten som frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Informationsfriheten beskrivs som frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden. Yttrandefriheten och informationsfriheten får begränsas bl.a. genom lag, men endast för att tillgodose vissa särskilt angivna ändamål eller om särskilt viktiga skäl föranleder det. Begränsningar får göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. (2 kap. 20–23 §§ RF).

I Europakonventionen finns regler om yttrandefrihet i artikel 10.1. Enligt artikeln har var och en rätt till yttrandefrihet som innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning och oberoende av territoriella gränser. Rätten till yttrandefrihet får begränsas genom lag enligt vad som anges i artikel 10.2.

⁵³⁴ Se Linnea Carlén och Johan Bünz, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/kammaraklagaren-om-friande-hovrattsdomen-hogst-bekymmersamt>, publicerad den 14 maj 2023, samt Hedda Berglund, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/talita-om-pastadda-porrfilmingspelningar-samhallat-maste-markera>, uppdaterad den 15 maj 2023, båda hämtade den 16 maj 2023.

⁵³⁵ Se Linnea Carlén, Johan Bünz och Sara Cosar, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/svenska-aktorer-fotar-och-filmar-sex-for-att-kringga-sexbrottslagar>, uppdaterad den 15 maj 2023, och <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/hansalde-kvinna-genom-bolag-friades-for-koppleri-i-hovratten>, uppdaterad den 15 maj 2023, båda hämtade den 16 maj 2023.

Enligt 1 kap. 1 § första stycket yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) är var och en gentemot det allmänna tillförsäkrad rätt att i ljudradio, tv och vissa liknande överföringar, offentliga uppspelningar ur en databas samt filmer, videogram, ljudupptagningar och andra tekniska upptagningar offentligen uttrycka tankar, åsikter och känslor och i övrigt lämna uppgifter i vilket ämne som helst. På detta område får det inte göras några andra begränsningar i yttrandefriheten än de som följer av YGL (1 kap. 1 § andra stycket andra meningen). Här går det alltså inte att begränsa yttrandefriheten genom allmän lag, såvida inte YGL medger det.

Beträffande innehållet i tryckta skrifter finns motsvarande skydd i tryckfrihetsförordningen (TF).

YGL och TF bygger i huvudsak på samma grundläggande principer om etableringsfrihet, meddelar- och anskaffarfrihet samt förbud mot censur och andra hindrande åtgärder. *Meddelarfriheten* enligt YGL tar sikte på den rätt som var och en har att lämna uppgifter för publicering i framställningar som den grundlagen omfattar (1 kap. 10 § första stycket). *Anskaffarfriheten* tar sikte på rätten att anskaffa uppgifter i syfte att de ska publiceras i sådana framställningar (1 kap. 10 § andra stycket).

Tillhandahållande av material på *internet* omfattas som utgångspunkt inte av grundlagsskyddet enligt YGL. Enligt 1 kap. 3 § YGL är emellertid den grundlagen tillämplig på *sändningar av program* som är riktade till allmänheten och avsedda att tas emot med tekniska hjälpmedel. Som sändningar av program anses också tillhandahållande till allmänheten på särskild begäran av direktsända eller inspelade program, om starttidpunkten och innehållet inte kan påverkas av mottagaren och programmen tillhandahålls av ett traditionellt medieföretag (t.ex. en nyhetsredaktion eller nyhetsbyrå), eller någon annan om det finns ett utgivningsbevis för verksamheten (andra stycket, den så kallade *webbsändningsregeln*). Enligt den så kallade *databasregeln* i 1 kap. 4 § YGL gäller detsamma i fråga om tillhandahållande av information ur databaser, vars innehåll kan ändras endast av den som driver verksamheten, om det sker genom överföring på särskild begäran, överföring enligt överenskommelse i förväg, framställning på särskild begäran av tekniska upptagningar, skrifter eller bilder, eller offentlig uppspelning. Med *databaser* i detta sammanhang avses i allmänhet *webbplatser/hemsidor*. Med *överföring på särskild begäran* avses att användaren tar del av information genom att gå in på en webbplats och därigenom

startar överföringen till sig.⁵³⁶ Det ska emellertid vara fråga om enkelriktad information. Publicering på interaktiva internetplattformar som sociala medier faller utanför.⁵³⁷

Avgränsningen i databasregeln att innehållet ska kunna *ändras endast av den som driver verksamheten* har att göra med YGL:s ensamansvar, dvs. att endast den som enligt YGL är ansvarig för framställningen får dömas till straff och andra påföljder. Fullt straffrättsligt ansvar för ett innehåll förutsätter att innehållet inte kan utökas eller ändras utan medgivande från den ensamt ansvarige.⁵³⁸

Kravet enligt webbsändningsregeln att *starttidpunkten* och innehållet *inte kan påverkas av mottagaren* innebär att den regeln bara är tillämplig på tidsbundna sändningar, t.ex. program enligt tablå. Sådana program sänds oftast av traditionella medieföretag men kan också förekomma hos enskilda med utgivningsbevis och ”egen tv-kanal”. På en webbsändning där starttidpunkten kan påverkas av mottagaren tillämpas i stället databasregeln.⁵³⁹

Både webbsändningsregeln och databasregeln förutsätter att det är fråga om ett tillhandahållande *till allmänheten*. Budskapet ska alltså vara riktat till en bredare allmänhet och information som lämnas i privata eller slutna sammanhang omfattas inte. Vem som helst ska i princip kunna ta del av innehållet, men kravet hindrar inte den som sänder att ta betalt för de tjänster som erbjuds.⁵⁴⁰

Traditionella medier omfattas alltså automatiskt av grundlagsskydd enligt webbsändningsregeln respektive databasregeln. Den som sänder program, eller driver en databas, som inte omfattas av automatiskt grundlagsskydd kan själv välja om *utgivningsbevis* ska sökas. När sådant bevis erhålls har sändningen eller databasen samma ställning som om den hade haft automatiskt skydd.⁵⁴¹ Det står öppet för vem som helst som är verksam med webbpublicering att söka sådant frivilligt grundlagsskydd. Det kan gälla allt från medieföretag som enbart är verksamma på webben till amatörbloggare.⁵⁴² Av 1 kap. 5 § YGL

⁵³⁶ Därutöver kan databasregeln också omfatta exempelvis s.k. pushinformation (överföring enligt överenskommelse i förväg), e-böcker och ljudböcker (framställning på särskild begäran av tekniska upptagningar, skrifter eller bilder) samt ”digital bio” (offentlig uppspelning), se Hans-Gunnar Axberger, Yttrandefrihetsgrundlagarna, Rättigheter och gränser för medier och medborgare, 5 uppl. 2023, avsnitt 2.5.5.

⁵³⁷ Se Axberger, a.a. avsnitt 2.1, 2.5.2, 2.5.3.

⁵³⁸ Se SOU 2020:45 s. 399.

⁵³⁹ Se Axberger, a.a. avsnitt 2.5.7.3.

⁵⁴⁰ Se Axberger, a.a. avsnitt 2.1, 2.3.1 och 2.4.2.

⁵⁴¹ Se bl.a. prop. 2021/22:59 s. 35–37.

⁵⁴² Se Axberger, a.a. avsnitt 2.5.4.

framgår de krav som får ställas på den som söker utgivningsbevis. Det ska vara fråga om en verksamhet som vänder sig till allmänheten, vars innehåll inte kan ändras av mottagarna och som fungerar på något av de sätt som anges i databasregeln. Överföringarna ska ske från Sverige.⁵⁴³ Det ska finnas en behörig utgivare och verksamheten ska ha ett särskilt namn. Om de krav som anges i bestämmelsen, vilka alltså är av formellt slag, är uppfyllda ska utgivningsbevis utfärdas. Myndigheten får inte ta hänsyn till vad databasen har för innehåll och syfte eller vem som driver den.⁵⁴⁴ Av 3 kap. 19 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden framgår att sådant utgivningsbevis utfärdas av Myndigheten för press, radio och tv på ansökan av den som bedriver verksamheten. Vidare framgår av förordningen (2002:916) om avgifter i vissa yttrandefrihetsärenden att ansökningsavgiften för närvarande är 3 000 kronor.

Om det är fråga om en framställning som faller under YGL:s formella tillämpningsområde gäller enligt den så kallade *exklusivitetsprincipen* i 1 kap. 14 § att en myndighet eller ett annat allmänt organ inte utan stöd i YGL får ingripa mot någon för att han eller hon i ett program eller en teknisk upptagning har missbrukat yttrandefriheten eller medverkat till ett sådant missbruk. Inte heller får de utan stöd i YGL av sådan anledning ingripa mot programmet eller upptagningen. Samma princip gäller enligt TF för innehåll i tryckt skrift.

Exklusivitetsprincipen innebär bl.a. att YGL är exklusiv straff- och processlag på den del av yttrandefrihetens område som skyddas av YGL. Om en person åtalas för ett handlande som omfattas av skydd enligt YGL ska åtalet prövas i den särskilda ordning som föreskrivs där och ansvar kan endast dömas ut för vissa särskilt uppräknade gärningar som kan utgöra yttrandefrihetsbrott (5 kap. 1 § YGL och 7 kap. 2–20 §§ TF). Denna brottskatalog innefattar bl.a. *olaga hot, förtal, hets mot folkgrupp* och *olaga våldsskildring*. Om t.ex. nya typer av yttranden skulle straffbeläggas enligt brottsbalken, kan sådana yttranden i medier som skyddas enligt YGL inte bestraffas om inte motsvarande bestämmelse också har förts in i den nämnda brottskatalogen. Regelsystemet innebär alltså ett krav på dubbel kriminalisering av gärningen.

⁵⁴³ Av NJA 2001 s. 445 framgår att sändningen dock inte nödvändigtvis behöver ske från en server i Sverige.

⁵⁴⁴ Se Axberger, a.a. a. avsnitt.

Räckvidden av exklusivitetsprincipen är dock begränsad. Agerande som överhuvudtaget inte kan aktualisera ett ”missbruk av yttrandefriheten” faller utanför YGL:s skydd och bedöms enligt allmän lag. Uttrycket *missbruk av yttrandefriheten* måste tolkas i belysning av yttrandefrihetens ändamål, nämligen att säkra ett fritt meningsutbyte, en fri och allsidig upplysning och ett fritt konstnärligt skapande (1 kap. 1 § andra stycket första meningen). Frågan om en framställnings innehåll är ett resultat av ett bruk av yttrandefriheten brukar beskrivas som frågan om grundlagens *materiella* tillämpningsområde. En framställning som är brottslig i något annat avseende än som ett överskridande av yttrandefrihetens gränser faller utanför det området och blir att bedöma enligt allmän lag, eftersom den inte anses ha något med yttrandefriheten att göra. Det kan exempelvis gälla ett reklammeddelande som används som led i ett bedrägeribrott. Utifrån samma princip har också renodlad kommersiell reklam ansetts kunna regleras genom vanlig lag. Framställningar av ren underhållningskaraktär samt pornografi anses däremot falla inom skyddade området.⁵⁴⁵

Rättsfallet NJA 1979 s. 602 gällde en tidning som hade publicerat annonser där prostituerade erbjöd sina tjänster. Tidningens chef och ansvarige utgivare åtalades för *koppleri* med anledning av att han hade medgett införandet av annonserna. I fråga om gärningen kunde prövas utan hinder av TF:s bestämmelser konstaterade Högsta domstolen att ett meddelande som är lagstridigt i annat hänseende än som ett överskridande av gränserna för yttrandefriheten faller utanför det grundlagsskyddade området. Domstolen noterade också att i vad mån åtgärder mot meddelande i tryckt skrift kan vidtas med stöd av allmän lag i tveksamma fall blir att bedöma med utgångspunkt i TF:s syfte. De i målet aktuella annonserna var av rent kommersiell natur och kunde, enligt Högsta domstolen, inte uppfattas såsom inlägg i debatten om prostitutionen eller på något annat sätt som opinions- eller åsiktsbildande. Mot den bakgrunden ansågs det inte finnas något hinder mot att pröva åtalet enligt allmän lag och den tilltalade dömdes för koppleri.

I den juridiska litteraturen har det påpekats att man av det nämnda rättsfallet inte kan dra den slutsatsen att prostitutionsbefrämjande yttranden är uteslutna från TF:s tillämplighet, eftersom

⁵⁴⁵ Se Hans-Gunnar Axberger, *Yttrandefrihetsgrundlagen* (1991:1469), 1 kap. 14 §, Karnov 2023-01-01, JUNO samt SOU 2001:14 s. 407–410. För kommersiell reklam i radio/tv finns det dessutom ett brett undantag från YGL:s tillämpningsområde i 1 kap. 19 §.

Högsta domstolen betonade de kommersiella aspekterna och anförde ett resonemang som var hämtat från reklam- och förmögenhetsbrottsundantagen.⁵⁴⁶

Gällande barnpornografi finns det i 1 kap. 21 § ett uttryckligt undantag från YGL:s tillämpningsområde. Annan pornografi anses däremot, som framgått ovan, höra till yttrandefrihetens område. Det sistnämnda förhållandet är bakgrunden till att *olaga våldsskildring* som innebär att någon i bild skildrar sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden sprids har upptagits i brottskatalogen (7 kap. 7 § TF samt 5 kap. 1 och 2 §§ YGL.)⁵⁴⁷

1993 års Prostitutionsutredning föreslog i sitt betänkande (SOU 1995:15) att brottsbalkens straffbestämmelse om *koppleri* skulle utvidgas till att omfatta produktion av pornografi. Enligt förslaget skulle koppleriansvaret omfatta främjande/otillbörligt ekonomiskt utnyttjande inte endast av att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, utan också av att *annan för framställning av pornografiska alster mot ersättning har tillfällig sexuell förbindelse som innefattar samlag eller har grovt kränkande karaktär*. Som exempel på handling av grovt kränkande karaktär nämndes bl.a. att ett föremål förs in i en kvinnas vagina. I avsnitt 3.13.4 har vi beskrivit att utredningen – utöver pornografifallen – också föreslog att koppleriansvaret skulle utvidgas till att omfatta allt ekonomiskt profiterande på annans deltagande i sexuella aktiviteter, även om någon beröring av könsdelar inte direkt förekommer, t.ex. sexuell posering. Den sistnämnda utvidgningen av straffansvaret skulle, enligt utredningen, inte kräva någon omformulering av lagtexten som språkligt ansågs täcka in också de nämnda fallen. En sexfilmsproducents agerande ansågs däremot inte kunna täckas in av den dåvarande lagtextens lydelse. Detta eftersom det var klart att lagstiftaren enbart hade avsett att straffbelägga koppleri i form av profiterande på annans prostitution i den meningen att denna har tillfälliga sexuella förbindelser med ”kunder” som betalar för att få sexuell stimulering, medan sexfilmsproducenten avlönar andra för att de ska ha sexuell umgänge med varandra.⁵⁴⁸

Enligt utredningen gick det inte att motivera att man straffar den traditionella kopplaren men betraktar pornografibranschens och sex-

⁵⁴⁶ Se Hans-Gunnar Axberger, Tryckfrihetens gränser, 1984 s. 50, 51, 61 och 62.

⁵⁴⁷ Se Hans-Gunnar Axberger, Yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469), 1 kap. 14 §, Karnov 2023-01-01, JUNO och Yttrandefrihetsgrundlagarna, Rättigheter och gränser för medier och medborgare, 2022, avsnitt 3.3.3.

⁵⁴⁸ Se SOU 1995:15 s. 230–232 och 238.

klubbsverksamhetens huvudaktörers handlande som rättsenligt. Vidare anförde utredningen att det föreslagna koppleriansvaret i samband med framställning av pornografisk bild eller film inte inkräktade på tryckfriheten eller yttrandefriheten. Utredningen påpekade att det inte var fråga om att straffbelägga framställningen av bilden eller filmen utan det bakomliggande agerandet.⁵⁴⁹

Regeringen konstaterade att utredningens förslag om ett utvidgat koppleriansvar tog sikte på framställning av pornografiska bilder och att förslaget därför skulle få konsekvenser för tryckfriheten och yttrandefriheten. Enligt regeringen hade dessa konsekvenser inte be-lysts tillräckligt av utredningen. Mot den bakgrunden ansåg regeringen att koppleribestämmelsens omfattning borde övervägas i en ny utredning.⁵⁵⁰

Det var därefter 1998 års Sexualbrottskommitté som fick i uppdrag att utreda frågan. Enligt direktiven skulle kommittén utreda om koppleriansvaret kunde utvidgas till att omfatta det syfte som 1993 års Prostitutionsutrednings förslag avsåg – att jämställa pornografibranschens och sexklubbsverksamhetens huvudaktörer med den traditionelle kopplaren – på något annat sätt än det som prostitutionsutredningen hade föreslagit. En utgångspunkt skulle vara att förslagen inte skulle leda till inskränkningar i de grundlagsfästa reglerna om tryckfrihet och yttrandefrihet. Vidare angavs i direktiven att det inte var kommitténs uppgift att föreslå ett allmänt förbud mot pornografi. Kommittén tolkade uppdraget i den delen så att det skulle röra sig om en utvidgning som syftar till att motverka främjandet eller det ekonomiska utnyttjandet av pornografi och posering.⁵⁵¹

Enligt kommittén kunde det ifrågasättas om en sådan utvidgning av koppleriansvaret är förenlig med TF:s och YGL:s bestämmelser om skydd för produktion och spridning av skrifter och filmer, dvs. om ett användande av straffhotet om koppleriansvar i syfte att undertrycka bild- och filmproduktion av detta slag är förenligt med den fria etableringsrätten. Kommittén noterade att man mot detta i och för sig kunde anföra att generella hinder som inte har med det förväntade innehållet att göra inte anses strida mot grundlagarna. Som exempel nämndes att arbetsmiljölagens straffsanktionerade bestämmelser om minderårigs användande i arbete också gäller beträffande produktion och spridning

⁵⁴⁹ Se a. SOU s. 231.

⁵⁵⁰ Se prop. 1997/98:55 s. 106.

⁵⁵¹ Se SOU 2001:14 s. 403.

av bilder och filmer. Utifrån den utgångspunkten skulle man kunna hävda att lagstiftningen om sexualbrott utgör sådana rättsregler som gäller generellt och att faktiska inskränkningar som följer av dessa inte strider mot grundlagarna.⁵⁵²

Kommittén konstaterade emellertid att den ifrågasatta utvidgningen av det straffbara området för koppleri tog sikte på produktion av pornografiska alster i bild och film, dvs. medier som faller under TF:s och YGL:s formella tillämpningsområde. Eftersom framställningar med pornografiskt innehåll är av den art som grundlagarna avser att skydda var, enligt kommittén, grundlagarna även materiellt tillämpliga. Vidare anfördes att grundtanken bakom Prostitutionsutredningens resonemang – att det inte skulle vara fråga om att straffbelägga framställningen av bilden/filmen utan det bakomliggande agerandet – synes vara att framställningen av den pornografiska bilden eller filmen inte är brottsligt som ett överskridande av tryckfrihetens eller yttrandefrihetens gränser utan som ett led i sexualbrottet (kopplarens otillbörliga ekonomiska utnyttjande av att annan utför sexuella handlingar mot ersättning vid framställan av pornografisk bild eller film). Med hänvisning till prop. 1997/98:43 s. 65 noterade kommittén emellertid att det i lagstiftningsärendet som ledde till att barnpornografi lyftes bort från grundlagarna hade fastslagits att barnpornografi är skildringar som är att anse som ett missbruk av yttrandefriheten på samma sätt som t.ex. olaga våldsskildring.⁵⁵³

Sammanfattningsvis gjorde kommittén den bedömningen att en utvidgning av koppleriansvaret skulle innebära så betydande faktiska inskränkningar att den skulle komma i konflikt med etableringsfriheten enligt TF och YGL. Vidare konstaterade kommittén att en straffbestämmelse av denna art också skulle innebära att straffansvar i vissa fall drabbar den som producerar sådant material som åtnjuter grundlagsskydd. En sådan bestämmelse kunde enligt kommittén inte införas utan ändringar i grundlagen. Det nyss sagda gällde, enligt kommitténs mening, oavsett utformningen av straffbestämmelsen om bestämmelsen skulle innebära att någon gör sig skyldig till koppleri enbart på grund av att han eller hon främjar eller bereder sig vinning av att någon annan i samband med framställning av pornografiska bilder eller filmer har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Mot denna bakgrund stannade kommittén för att inte föreslå

⁵⁵² Se a. SOU s. 411 och 412.

⁵⁵³ Se a. SOU s. 413.

någon ny straffbestämmelse av det slag som nämndes i direktiven.⁵⁵⁴ Frågan berördes inte särskilt av regeringen i den efterföljande propositionen.⁵⁵⁵

3.13.7 Överväganden samt bedömning och förslag

Bedömning: Med vårt förslag ovan att subsidiaritetsklausulen i 6 kap. 9 § brottsbalken som gäller *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* tas bort kommer den bestämmelsen – utan några ytterligare lagändringar – kunna tillämpas också då den sexuella handling som barnet har förmåtts att företa eller tåla har utförts på distans, t.ex. via internet.

För att någon ska dömas för *köp av sexuell tjänst* enligt 6 kap. 11 § brottsbalken förutsätts det i nuläget att det har förekommit någon fysisk kontakt mellan köparen och utföraren av tjänsten. Detsamma gäller för att det ska bli aktuellt med straffansvar för *koppleri* enligt 6 kap. 12 §.

Förslag: Bestämmelsen i 6 kap. 11 § första stycket brottsbalken ändras så att den – i stället för att avse den som skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning – avser den som *förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att gärningsmannen ska delta i handlingen eller att handlingen ska visas för gärningsmannen*. Brottsbeteckningen bör samtidigt ändras till *köp av sexuell handling*.

Bestämmelsen i 6 kap. 12 § första stycket ändras så att den – i stället för att avse den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning – avser den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person *förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar på det sätt som avses i 11 §*.

⁵⁵⁴ Se a. SOU s. 415.

⁵⁵⁵ Se prop. 2004/05:45.

6 kap. 9 § brottsbalken kommer kunna tillämpas avseende sexuella handlingar som utförs på distans

Som beskrivits ovan kommer straffansvaret enligt 6 kap. 9 § brottsbalken – med vårt förslag att subsidiaritetsklausulen i bestämmelsen tas bort – att omfatta fall där den sexuella handling som barnet har förmåtts att företa eller tåla har utförts på distans. Detta är enligt vår uppfattning också önskvärt. Att distansfall omfattas ligger för övrigt i linje med vad som gäller enligt 20 kap. 9 § i den finska strafflagen⁵⁵⁶ och med den nyligen genomförda lagändringen av 225 § i den danska straffeloven (se avsnitt 3.5 om straffbestämmelser i några andra länder). Som angetts i avsnitt 3.5.1 tycks också 309 § i den norska straffeloven kunna tillämpas i distanssituationer.

Vi föreslår inte någon ytterligare förändring av bestämmelsen i 6 kap. 9 § brottsbalken.

Den *sexuella handlingen* kan vara sådan som avses i 4 § men kan också bestå av en sådan annan sexuell handling som avses i 6 §, exempelvis att barnet onanerar på sig själv. Att barnet visar sig naken eller utför så kallad striptease innebär dock inte i sig att en sexuell handling utförs.⁵⁵⁷ I ett sådant fall skulle det däremot kunna bli aktuellt med ansvar för *utnyttjande av barn för sexuell posering* (8 §).

6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken bör utvidgas till att omfatta sexuella tjänster som utförs på distans

Som framgått ovan är en utgångspunkt för regleringen i 6 kap. brottsbalken numera att sexualbrott som begås på distans, såväl mot barn som vuxna, kan vara lika allvarliga som sexualbrott som inte sker på distans och att så är fallet också då gärningspersonen inte har deltagit i realtid när den sexuella handlingen företagits.⁵⁵⁸ Det har också framgått att personer som utför digitala sexuella tjänster kan uppleva utsattheten som minst lika stor som vid försäljning av fysiskt sex, eftersom köparen i det förstnämnda fallet kan spara materialet som dessutom riskerar att spridas.

För att någon ska dömas för *köp av sexuell tjänst* enligt 6 kap. 11 § förutsätts det emellertid i nuläget att det har förekommit någon

⁵⁵⁶ Jfr 20 kap. 23 § andra stycket och de i avsnitt 3.5.1 beskrivna finska förarbetsuttalandena avseende begreppet *sexuell handling*.

⁵⁵⁷ Jfr prop. 2004/05:45 s. 33 och 34.

⁵⁵⁸ Se prop. 2021/22:231 s. 24.

fysisk kontakt mellan parterna. Den bestämmelsen skulle alltså behöva förändras om sexuella handlingar som utförs på distans ska omfattas av straffansvar enligt paragrafen. Detsamma gäller bestämmelsen om *koppleri* i 6 kap. 12 §.

Vi har ovan beskrivit att föreningen Talita har framfört att det finns ett tydligt behov av att straffbelägga köp av sexuella handlingar som utförs på distans och koppleri med avseende på sådana handlingar.

Som framgått ovan har anställda inom Jämställdhetsmyndigheten uppgett att en kriminalisering av sexuella tjänster som utförs på distans skulle vara en naturlig del av utvecklingen eftersom gränsen mellan våra ”verkliga” liv och digitala liv alltmer suddas ut. En liknande uppfattning har uttryckts av anställda inom Polismyndigheten samt av åklagare som arbetar med frågor kopplade till människohandel. Åklagarna har dessutom uttryckt att finns ett praktiskt behov av en förändrad lagstiftning.

Mot den angivna bakgrunden finns det också enligt vår uppfattning skäl att utvidga straffansvaret för *köp av sexuell tjänst* och *koppleri* så att det inte längre krävs att någon fysisk kontakt har förekommit mellan den som utför och den som köper tjänsten, eller ens att de har befunnit sig i samma rum.

I förarbetena till den ursprungliga sexköpslagen (prop. 1997/98:55) anfördes att det inte råder någon tvekan om att prostitution medför allvarliga skador både för de enskilda och samhället samt att det är en viktig samhällsangelägenhet att prostitutionen bekämpas. Vidare konstaterades att ett förbud mot köp av tillfälliga sexuella förbindelser innebär att samhällets inställning i denna fråga markeras samt att prostitutionen och dess skadeverkningar kan bekämpas på ett effektivare sätt än vad det dittillsvarande arbetet mot prostitution hade åstadkommit.⁵⁵⁹ Samma skyddsintressen som de nyss nämnda gör sig gällande i fråga om köp av sexuella handlingar som utförs på distans. Det klandervärda beteendet hos gärningspersonen liksom tänkbara motstående intressen är också mycket snarlika fall av fysiska sexköp. En utvidgning av det straffbara området till att omfatta även distansfallen framstår därför som befogad. Någon annan effektiv metod än kriminalisering för att komma till rätta med köp av sexuella handlingar som utförs på distans tycks inte stå till buds. En kriminalisering av sådana distansfall kan också i sig antas vara

⁵⁵⁹ Se prop. 1997/98:55 s. 104.

effektiv åtminstone i någon utsträckning.⁵⁶⁰ Som framgått ovan bör brotten kunna upptäckas dels genom att polisen kan spana efter brotten på internet, dels i samband med exempelvis informationsinhämtning från mobiltelefoner eller datorer i andra ärenden.

När det gäller den av åklagarna nämnda svårigheten att upptäcka och utreda distansbrott i de fall där den sexuella handlingen utförs i utlandet kan det nämnas att även den typen av gärningar bör anses vara begångna i Sverige så länge sexköparen befinner sig i Sverige när tjänsten köps (jfr avsnitt 3.14 om koppleribrott begångna från utlandet). Det uppställs då inte något krav på dubbel straffbarhet för att svensk domstol ska vara behörig att döma över brottet (2 kap. 1 § brottsbalken). Att svenska brottsbekämpande myndigheter i sådana fall inte kan få rättslig hjälp från myndigheter i länder där sexköp inte är straffbart kan visserligen vara ett praktiskt problem. Enligt vår uppfattning utgör det emellertid inte något särskilt tungt vägande skäl mot att utvidga den svenska sexköpsregleringen till att omfatta distansfall eftersom det finns ett behov av att kunna lagföra även rent inhemska fall.

Som framgått av avsnitt 3.9.3 har regeringen beslutat att en särskild utredare ska kartlägga kunskapsläget om våld och andra övergrepp mot vuxna och exploatering av barn vid produktion och distribution av pornografi samt föreslå hur tillgången till skydd, stöd och vård för vuxna och barn kan förbättras. Uppdraget ska redovisas senast den 29 november 2023. Utredaren ska bl.a. kartlägga vilka brott som förekommer med koppling till produktion och distribution av pornografi och i vilken utsträckning de anmäls, utreds samt leder till åtal och lagföring. Utredningen ska omfatta både sexuellt material som produceras och distribueras av någon annan och material som produceras och distribueras av en person som själv förekommer i materialet. I utredningens direktiv noteras att det på internetforum där användare kan lägga upp eget material inte är ovanligt att det erbjuds direktkontakt med användare och att användare kan skicka in önskemål om filmer, vilket gör att forumen befinner sig i en gråzon mellan pornografi och prostitution.

Att det kan vara svårt att dra en skarp gräns mellan pornografi och sexköp/koppleri har också lyfts dels vid det möte som vi haft med åklagare som arbetar med frågor kopplade till människohandel, dels vid vårt möte med föreningen Talita. Enligt Talitas uppfattning

⁵⁶⁰ Jfr kriterierna för kriminalisering i Straffrättsanvändningsutredningens betänkande *Vad bör straffas?* SOU 2013:38 samt vad som sagts om dessa i bl.a. SOU 2014:63 s. 78.

går det egentligen inte att dra någon sådan gräns. Föreningen har påtalat att kvinnor som förekommer i pornografi är lika utsatta som de kvinnor som utnyttjas för prostitution samt att det är svårt att se varför en pornografiproducents agerande inte bestraffas som *koppleri*. Meghan Donevan – som är forskningsledare på Talita och expert i den nyss nämnda utredningen om skydd, stöd och vård för personer som har utsatts för övergrepp vid produktion eller distribution av pornografi – har uppgett att det ofta är just det förhållandet att *ersättning* lämnas för sexuella handlingar som skapar problembilden.

Vi har i avsnitt 3.9.3 beskrivit att det i Sverige finns dels en traditionell porrindustri där producenter koordinerar inspelningar och därefter sköter distributionen av materialet från egna webbplatser, dels olika internetforum där enskilda bloggare/modeller kan ansluta sig för att själva ladda upp och sälja pornografiska bilder och filmer.

Som framgått av avsnitt 3.5.1 omfattar den norska straffbestämmelsen om köp av sexuella tjänster av vuxna även den situationen att en person får ersättning för att utföra en sexuell handling med någon annan än gärningspersonen eller för att utföra en handling som motsvarar sexuellt umgänge med sig själv.⁵⁶¹ I propositionen till den bestämmelsen konstaterade den norska regeringen att förbudet mot köp av sexuella tjänster av vuxna inte är avsett att träffa inspelning av pornografi, vilket också angavs gälla för bestämmelsen om *koppleri*.⁵⁶²

I det följande beskrivs vilka fall som enligt vår uppfattning bör träffas av ett utvidgat straffansvar när det gäller sexuella tjänster som utförs på distans och därmed också frågan om hur gränsen mot handlingar kopplade till laglig pornografi bör dras. Som framgått ovan är det svårt att dra en sådan gräns och var den ska gå är ytterst en rättspolitisk fråga. Samtidigt måste en gränsdragning göras i detta sammanhang eftersom vårt uppdrag inte inkluderar att överväga något generellt förbud mot produktion eller köp av pornografi.⁵⁶³

⁵⁶¹ Se 316 § i den norska straffeloven.

⁵⁶² Se den norska regeringens proposition Ot.prp.nr. 48 (2007-2008) s. 12, jfr dock bestämmelsen i 317 § straffeloven som straffbelägger bl.a. försäljning av viss typ av pornografi.

⁵⁶³ Jfr prop. 1997/98:55 s. 106 samt SOU 2001:14 s. 403–416.

11 § bör avse den som förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att den ska visas för gärningspersonen

Det utvidgade straffansvaret för *köp av sexuell tjänst* bör avse sexuella handlingar som utförs mot ersättning. Som framgått ovan kan en *sexuell handling* exempelvis bestå i att någon onanerar på sig själv. Att någon visar sig naken eller utför så kallad striptease innebär dock inte i sig att en sexuell handling utförs.⁵⁶⁴

Med *ersättning* avses förutom pengar även materiella saker, såsom smycken, kläder och alkohol eller förmåner som exempelvis resor eller restaurangbesök.

En första fråga är då om det utvidgade straffansvaret avseende distansfall bör omfatta endast sådana situationer där köparen på något sätt – exempelvis genom videosamtal – deltar under den tid då den sexuella handlingen utförs, eller också situationer där köparen tar del av inspelat material som avser redan utförda sexuella handlingar.

Vi har ovan beskrivit att våldtäktsregleringen sedan 2022 års sexualbrottsreform (prop. 2021/22:231) även kan avse tidsuppdelade händelseförlopp – där gärningspersonen alltså inte deltar i realtid när den sexuella handlingen utförs – under förutsättning att det är gärningspersonens handlande som leder till att offret på något sätt ”är med om” den sexuella handlingen. I bestämmelserna om *våldtäkt* (6 kap. 1 § brottsbalken) och *sexuellt övergrepp* (6 kap. 2 § brottsbalken) beskrivs det så att gärningspersonen ”förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla” en sådan sexuell handling som avses i respektive straffbestämmelse.

I likhet med vad som alltså gäller enligt ett flertal andra bestämmelser i 6 kap. brottsbalken är det enligt vår uppfattning rimligt att det utvidgade straffansvaret för köp av sexuella handlingar som utförs på distans begränsas till fall där det är gärningspersonens agerande som leder till att en sexuell handling mot ersättning utförs, men att det inte i sig görs någon skillnad mellan deltagande i realtid och uppdelade händelseförlopp.

Med den utgångspunkten bör det för ansvar enligt 11 § i distansfall krävas att ersättningen varit en förutsättning för den andra personens utförande av eller deltagande i en sexuell handling. Kravet på orsaksamband kan uttryckas så att gärningspersonen ska ha *förmått* den

⁵⁶⁴ Se prop. 2004/05:45 s. 33 och 34.

andra personen att *mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling*.⁵⁶⁵ Även om något slags påverkan krävs betyder *förmå* inte att den som har begått gärningen behöver övervinna ett motstånd från den andres sida. Inte heller krävs det att det är gärningspersonen som tar initiativet.⁵⁶⁶ Det kan räcka att gärningspersonen, exempelvis i en chatt, bekräftar att han eller hon är villig att betala för att den andra personen ska utföra en sexuell handling. Ersättningen behöver inte ha lämnats över i förväg, utan redan ett utlovande av ersättning bör vara tillräckligt för straffansvar. Ersättningen kan också ha utlovats eller lämnats av någon annan person, så länge ersättningen haft samband med den sexuella handlingen (11 § andra stycket).

I våldtäktsregleringen avseende distansfall uppställs, som framgått ovan, inte något krav på att övergreppet dokumenteras eller att det sker någon särskild återkoppling till gärningspersonen om att den sexuella handlingen har ägt rum.⁵⁶⁷ Något sådant krav kan inte heller utläsas ur bestämmelsen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* i 9 §. När det gäller köp av sexuella tjänster utförda av vuxna personer som deltar frivilligt finns det däremot, enligt vår uppfattning, anledning att avgränsa det straffbara området till fall där ersättningen har erlagts för att gärningspersonen på något sätt ska få ta del av den sexuella handlingen. Vi föreslår att det utvidgade straffansvaret enligt 11 § endast ska avse sådana fall där *det huvudsakliga syftet varit att den sexuella handlingen ska visas för gärningspersonen*.

Förslaget innebär att det beträffande syftet krävs avsiktssuppsåt hos gärningspersonen. Gällande de faktiska förhållanden som domstolen i övrigt lägger till grund för sin bedömning kan även likgiltighetsuppsåt vara aktuellt.

Med *visas för* avses att den sexuella handlingen görs tillgänglig för köparen visuellt, t.ex. genom att den andra personen skickar ett foto eller en film. En förevisning kan också ske utan användande av något tekniskt hjälpmedel, exempelvis genom att någon på en strippklubb utför en privat show som innehåller sexuella handlingar men inte någon fysisk kontakt med köparen. Förmedling endast via ljud eller text omfattas däremot inte. Det innebär att köp av exempelvis telefonsex eller en sexchatt utan foton/filmer faller utanför det straff-

⁵⁶⁵ Jfr 6 kap. 9 § brottsbalken.

⁵⁶⁶ Jfr prop. 2017/18:177 s. 83.

⁵⁶⁷ Se prop. 2021/22:231 s. 29–31.

bara området, även om den andra personen i ett sådant fall skulle utföra en sexuell handling.

Att den utvidgade kriminaliseringen begränsas till fall av visuellt tillgängliggörande är enligt vår uppfattning rimligt, eftersom regleringen annars skulle ligga alltför långt ifrån vad som kan sägas utgöra ”sexköp”. Det kan också nämnas att inte ens regleringen om *barnpornografibrott* (16 kap. 10 a brottsbalken) omfattar skildringar i ljud- eller textform utan endast skildringar i bild (vilket inkluderar film). I den regleringen används begreppet *förevisa* när det gäller att någon gör material tillgängligt för en annan person t.ex. genom att visa en bild eller spela upp en film.⁵⁶⁸

Det spelar inte någon roll om förevisningen är avsedd att ske i realtid eller i efterhand, utan det avgörande är att ersättningen varit en förutsättning för att den sexuella handlingen skulle äga rum och att ersättningen i sin tur lämnats eller utlovats i huvudsakligt syfte att gärningspersonen skulle få ta del av den sexuella handlingen visuellt. Om de förutsättningarna är uppfyllda är brottet enligt den föreslagna regleringen fullbordat när den sexuella handlingen utförs. Brottsfullbordandet är alltså inte beroende av att den sexuella handlingen faktiskt visas för gärningspersonen.

Att någon köper en förinspelad camshow eller betalar för att ”följa” ett konto där det löpande läggs ut pornografiskt material eller på annat sätt tar del av pornografi utan att påverka dess innehåll faller utanför den föreslagna utvidgningen av 11 §. I sådana fall har den som tar del av materialet inte *förmått* den andra personen att i det enskilda fallet företa eller tåla en sexuell handling mot ersättning. Om den sexuella handlingen emellertid har föregåtts av kontakt mellan den som tar del av och den som utför handlingen, antingen i förväg eller under en liveshow, skulle dock det nämnda kravet på orsakssamband kunna vara uppfyllt. Att materialet även visas för någon annan än gärningspersonen – exempelvis genom att flera personer får tillgång till samma liveshow – bör inte i sig utesluta straffansvar. Om flera personer medverkar till brottet kan de – beroende på omständigheterna – dömas som gärningsmän, anstiftare eller medhjälpare (23 kap. 4 § brottsbalken). Varje medverkande bedöms efter det uppsåt som ligger honom eller henne till last. Om två eller flera personer agerar tillsammans och i sam-

⁵⁶⁸ Se 16 kap. 10 a första stycket 2 brottsbalken samt prop. 2019/20:69 s. 12.

förstånd kan även den som mera perifert deltar i utförandet av gärningen bestraffas som gärningsman.⁵⁶⁹

Sådan verksamhet som kan beskrivas som produktion av ”traditionell” pornografi kommer i allmänhet inte att omfattas av det utvidgade straffansvaret enligt 11 §. Om någon avlönar en annan person för att delta i sådan produktion är inte huvudsyftet att en sexuell handling ska visas för den förstnämnda personen, utan att skapa en skildring som på något sätt ska tillhandahållas allmänheten. Vad som faktiskt har varit huvudsyftet får bedömas i varje enskilt fall och det avgörande bör inte vara hur verksamheten benämns.

Sammanfattningsvis bör det utvidgade straffansvaret enligt 11 § avse den som förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att handlingen ska visas för gärningspersonen. Frågan om hur bestämmelsen i övrigt bör utformas behandlas nedan.

12 § bör ändras som en följd av utvidgningen av 11 §

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person förmås att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling på det sätt som kommer att avses i 11 § i dess nya lydelse bör kunna dömas för *koppleri* enligt 12 §. Såvitt avser distansfall kan det exempelvis gälla den som tillhandahåller eller administrerar en webbplats som underlättar för personer att komma i kontakt med någon som på beställning utför sexuella handlingar mot ersättning i form av camshows. Det kan också handla om att någon mera direkt anlitar en annan person för att utföra föreställningar – som inkluderar sexuella handlingar – på beställning av en tredje part. Sådana föreställningar kan utföras antingen digitalt eller på exempelvis en strippklubb.

Som framgår nedan innebär vårt förslag också en viss utvidgning av 11 § när det gäller köp av fysiskt sex, på så sätt att även sexköp inom ramen för mera stadigvarande relationer kommer att omfattas av straffansvar. Också i den delen bör motsvarande utvidgning göras av 12 §.

Liksom tidigare bör det krävas att främjandet eller utnyttjandet i någon mån har satts i system för att det ska vara fråga om koppleri.⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ Se t.ex. ”Påskupploppet i Örebro” NJA 2023 s. 114. p. 29–36 samt ”Årsta torg” NJA 2023 s. 29 II p. 16.

⁵⁷⁰ Jfr prop. 2004/05:45 s. 110 och 111 samt prop. 1983/84:105 s. 57 och 58.

Bestämmelsen bör därför ta sikte på *sexuella handlingar* och inte på *en sexuell handling*.

Sammanfattningsvis bör 12 § ändras så att första stycket tar sikte på den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar på det sätt som avses i den föreslagna 11 §. Det innebär också att det bör göras en följdändring i andra stycket.

Utvidgningen kommer inte inkräkta på yttrandefriheten enligt yttrandefrihetsgrundlagen

Genom att ansöka om och få ett utgivningsbevis kan den som publicerar sexuellt material på internet göra så att den verksamheten omfattas av YGL:s formella tillämpningsområde, under förutsättning att verksamheten vänder sig till allmänheten och övriga krav i 1 kap. 5 § YGL är uppfyllda (se avsnitt 3.13.6). Det kan gälla alltifrån den som driver en större porrsajt där material som avser andra personers sexuella handlingar publiceras, till en enskild modell/bloggare som lägger ut material där den själv utför eller deltar i sexuella handlingar. Utgångspunkten måste vara att sådana skildringar – i likhet med ”traditionell” pornografi – också materiellt sett omfattas av det grundlagskyddade området.

Som framgått av ovan innebär vårt förslag emellertid inte att straffansvaret för *köp av sexuell tjänst* ska utvidgas till att generellt omfatta köp av sexuellt material. Det utvidgande straffansvaret för sådant brott föreslås avse den som förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att den ska visas för gärningspersonen. Kriminaliseringen skulle alltså inte ta sikte på själva bildmaterialet. Det materialet skulle fortfarande kunna innehas och exempelvis delas på webbplatser på samma sätt som ”traditionell” pornografi.

Utvidgningen kan däremot – både när det gäller regleringen av *köp av sexuell tjänst* och *koppleri* – sägas ta sikte på *anskaffandet* av materialet (bildinnehållet). Som framgått ovan har var och en rätt att anskaffa uppgifter i syfte att de ska publiceras i ett medium som skyddas av YGL (1 kap. 10 § andra stycket YGL). Att någon förmås till en sexuell handling mot ersättning skulle i vissa fall kunna ingå i en sådan publicistisk process. Anskaffarfriheten är emellertid begränsad bl.a. på så sätt att YGL inte hindrar att det i lag meddelas föreskrifter om

ansvar och ersättningsskyldighet som avser *det sätt på vilket en uppgift har anskaffats* (1 kap. 12 § 6 TF och 1 kap. 18 § YGL). Anskaffaren kan alltså utan hinder av YGL ställas till svars för de *metoder* han eller hon använder, om dessa är olagliga. Som exempel på tillvägagångssätt som därför kan bestraffas enligt vanlig lag har i förarbetena nämnts bl.a. *olovlig avlyssning, hemfridsbrott och olaga hot*.⁵⁷¹ På samma sätt finns det, enligt vår uppfattning, inget hinder mot att genom vanlig lag straffbelägga en handling som består i att förmå en annan person till en sexuell handling mot ersättning. Detsamma gäller en tredje parts främjande eller ekonomiskt utnyttjande av att någon på det sättet förmås till en sexuell handling. Detta innebär att sådana gärningar som omfattas av det föreslagna utvidgade straffansvaret enligt 6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken bör anses falla utanför YGL:s materiella tillämpningsområde, även om den sexuella handlingen skulle skildras och förmedlas genom ett grundlagsskyddat medium. Att barnpornografiska skildringar anses höra till yttrandefrihetens område – vilket är en del av bakgrunden till att sådana skildringar uttryckligen är undantagna från yttrandefrihetsgrundlagarnas tillämplighet (1 kap. 21 § YGL och 1 kap. 14 § TF) – står inte i kontrast till det nyss sagda.⁵⁷² En bakomliggande gärning som utgör *utnyttjande av barn för sexuell posering* (6 kap. 8 § brottsbalken) anses nämligen inte i sig ha något med yttrandefriheten att göra och omfattas inte av rätten att anskaffa uppgifter för publicering. Sådana gärningar kan därför bestraffas trots att de inte genom någon särskild bestämmelse undantas från grundlagarnas formella tillämpningsområde och inte heller upptas i katalogen över yttrandefrihetsbrott (5 kap. 1 § YGL och 7 kap. 2–20 §§ TF).

Redan de nu beskrivna förhållandena leder, enligt vår uppfattning, till slutsatsen att den utvidgning av straffansvaret för *köp av sexuell tjänst och koppleri* som vi föreslår inte skulle inkräkta på yttrandefriheten enligt YGL. I praktiken torde dessutom de fall som träffas av det utvidgade straffansvaret vara sådana att YGL inte ens är formellt tillämplig. Det beror på att både webbsändningsregeln (1 kap. 3 §) och databasregeln (1 kap. 4 §) förutsätter att verksamheten avser material som enkelriktat tillhandahålls *allmänheten*, vilket också förutsätts för att utgivningsbevis ska utfärdas (1 kap. 5 §). Framställningar som förevisas i slutna sammanhang omfattas alltså inte, utan vem som helst ska i princip kunna ta del av innehållet även om det i och för sig

⁵⁷¹ Se prop. 1975/76:204 s. 98 och 131.

⁵⁷² Jfr SOU 2001:14 s. 413 samt prop. 1997/98:43 s. 65 och 66.

kan uppställas krav på betalning. Som framgått ovan innebär rekvisitetet *förmå* i den föreslagna regleringen att det måste finnas ett orsakssamband mellan köparens agerande och den andra personens utförande av eller deltagande i en sexuell handling i det enskilda fallet. Dessutom ska handlingen ha utförts i huvudsakligt *syfte* att den ska visas för gärningspersonen. I detta måste i allmänhet ligga att förevisningen sker i ett sammanhang som på något sätt är slutet. Det är då inte fråga om ett tillhandahållande till allmänheten i den mening som avses i YGL. Agerande som uppfyller rekvisiten för *köp av sexuell tjänst* eller *koppleri* enligt den utvidgade reglering som vi föreslår kan alltså sägas falla helt utanför anskaffarfriheten, eftersom gärningspersonens syfte i de fallen inte är att skaffa underlag för publicering i en grundlagsskyddad framställning.

11 § bör också i övrigt ändras så den avser sexuell handling mot ersättning i visst syfte i stället för tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning

Sådana fall av sexköp med fysisk kontakt som omfattas av uttrycket *tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning* enligt den nuvarande 11 § bör givetvis även i fortsättningen träffas av straffansvar. Enligt vår uppfattning finns det dock anledning att byta ut det något oklara och föråldrade uttrycket *sexuell förbindelse* mot *sexuell handling*. Vad som avses med *sexuell handling* har beskrivits ovan.

Frågan är då hur det brottsliga agerandet i detta avseende bör beskrivas. I likhet med vad vi föreslår gällande sexuella handlingar som utförs på distans måste det för straffansvar krävas att ersättningen varit en förutsättning för den andra personens utförande av eller deltagande i en sexuell handling. Ett sådant krav på orsakssamband ligger rimligen också i det nuvarande rekvisitetet *skaffar sig* en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, vilket har angetts betyda att personen *köper den sexuella tjänsten*.⁵⁷³ Kravet på orsakssamband bör även när det gäller fall av fysisk kontakt uttryckas så att gärningspersonen ska ha *förmått* den andra personen att *mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling*. Samma uttryckssätt används i bestämmelsen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* (9 §) där det har ersatt uttrycket att någon *genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig*

⁵⁷³ Se prop. 1997/98:55 s. 136 och prop. 2004/05:45 s. 104.

tillfälligt sexuellt umgänge, vilket användes i den tidigare bestämmelsen om *förförelse av ungdom*.⁵⁷⁴

Vad som avses med *ersättning* har beskrivits ovan.

I uttrycket *förmå* ligger det, som framgått ovan, inte något krav på att den som har begått gärningen behöver övervinna ett motstånd från den andres sida. Inte heller krävs att det är gärningspersonen som tar initiativet.⁵⁷⁵ Uttrycket innebär alltså inte någon inskränkning av det straffbara området i förhållande till det nuvarande rekvisitet *skaffar sig*.

Eftersom det som kan beskrivas som produktion av ”traditionell” pornografi inte är avsett att omfattas av 11 § bör det straffbara området begränsas till fall där det *huvudsakliga syftet* varit att *gärningspersonen ska delta i den sexuella handlingen*.

I likhet med vårt förslag gällande distansfall innebär förslaget i denna del att det krävs avsiktssuppsåt när det gäller syftet. Det ska inte innebära någon inskränkning när det gäller vilka fall som omfattas av straffansvar jämfört med den nuvarande regleringen. För att en person ska anses ha *skaffat sig en sexuell förbindelse* enligt bestämmelsen i dess nuvarande lydelse krävs det ju rimligen att personen har haft en avsikt att delta i en sexuell aktivitet. Beträffande andra brottsrekvisit än syftet att delta bör även likgiltighetsuppsåt kunna vara aktuellt.

Vad som har varit det *huvudsakliga syftet* får bedömas från fall till fall. I den situationen att en pornografiproducent själv är delaktig i sexuella handlingar inom ramen för sin egen produktion skulle det primära syftet i stället kunna vara att skapa en skildring som ska tillhandahållas allmänheten. I övrigt bör dock den som förmår någon att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling som gärningspersonen själv deltar i normalt sett inte kunna undgå straffansvar med hänvisning till att handlingen dokumenterats och att syftet därför varit att ”producera pornografi”. I konsekvens med detta bör det i allmänhet inte heller gå att undgå ansvar för *koppleri* genom att hänvisa till att en betalning från någon som har deltagit i en sexuell handling har avsett skildringen av den sexuella handlingen och inte deltagandet i sig.

Ett alternativ till den utformning av 11 § som vi föreslår skulle kunna vara att behålla bestämmelsen i dess nuvarande form och göra

⁵⁷⁴ Se prop. 2004/05:45 s. 90–92.

⁵⁷⁵ Jfr prop. 2017/18:177 s. 83.

ett tillägg så att även sexuella handlingar som utförs på distans omfattas. Med en sådan konstruktion minskar behovet av att i motiven tydliggöra att lagändringen inte innebär en inskränkning av det straffbara området i förhållande till dagens reglering. Det skulle också reducera risken att bestämmelsen ändå i något avseende tolkas mer restriktivt än tidigare. Enligt vår uppfattning finns det dock starka skäl att ändå omarbete bestämmelsen i dess helhet. Vi har ovan konstaterat att uttrycket *sexuell handling* är att föredra framför *sexuell förbindelse*. Vidare anser vi att bestämmelsens beskrivning av det straffbara handlandet så långt som möjligt bör vara densamma oavsett om det är köp av fysiskt sex eller distanssex som avses. Till detta kommer att resonemanget nedan, om att det inte bör vara avgörande om parterna kan sägas ha en stadigvarande relation, har bäring på såväl de fysiska fallen som distansfallen. Det är mot denna bakgrund vi har stannat för att föreslå en reglering som inte utgår från hur bestämmelsen är konstruerad i nuläget.

I förhållande till vad som gäller enligt nuvarande 11 § innebär vårt förslag en utvidgning av det straffbara området i och med att det inte är begränsat till *tillfälliga* sexuella förbindelser/handlingar. Detta är enligt vår uppfattning också önskvärt och det gäller oberoende av om den sexuella handlingen utförs på distans eller inte. I avsnitt 3.3.8 har vi beskrivit att regeringen i samband med 2005 års sexualbrottsreform övervägde att ta bort ordet *tillfällig* ur 11 § för att tydliggöra att även stamkunders köp av sexuella tjänster av prostituerade omfattas. Enligt regeringen fanns det emellertid skäl som talade däremot. Ett sådant skäl angavs vara att det inte skulle bli lika tydligt att mera stadigvarande förbindelser – såsom inom ett äktenskap eller ett samboförhållande – inte omfattas av straffbestämmelsen. Därtill utgick regeringen från att stamkunders köp av sexuella tjänster redan föll inom bestämmelsens ordalydelse eftersom varje köp av en sexuell förbindelse av en prostituerad skulle anses som en tillfällig sexuell förbindelse, även om en köpare vid flera tillfällen eller regelmässigt köper sexuella tjänster av samma prostituerad.⁵⁷⁶

När det gäller bestämmelsen i 9 § om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* togs däremot ordet *tillfälligt* bort i samband med 2005 års sexualbrottsreform. Syftet med det var att även köp av sexuella handlingar som sker under andra förhållanden än sådana som utgör ”rena prostitutionsförhållanden” skulle omfattas. I propositio-

⁵⁷⁶ Se prop. 2004/05:45 s. 105 och 106.

nen konstaterades bl.a. att redan i de sexuella relationer som kan förekomma innan man kan tala om egentlig prostitution har sexualiteten inte sällan fått en varukaraktär i den betydelsen att den byts mot t.ex. materiella ting som kläder och smycken. Som ett annat exempel på situationer som i förlängningen kan leda den unge in i prostitution, och som skulle omfattas av kriminaliseringen, nämndes att någon drar fördel av en ung persons svaghet eller bristande mognad och mot ersättning lockar, förleder och utnyttjar honom eller henne i sexuellt syfte.⁵⁷⁷ I senare lagstiftningssammanhang har bestämmelsen i 9 § beskrivits så att den även avser sexuella handlingar som sker inom ramen för en relation som bygger på förutsättningen att pengar, smycken, kläder eller andra ersättningsformer utgår till den unge.⁵⁷⁸

Resonemanget som de nyss nämnda förarbetsuttalandena bygger på kan också appliceras på unga vuxna och särskilt på fall som kan beskrivas som *sugardejting*. Som framgått av bl.a. avsnitt 3.8 och 3.10 har sugardejting blivit allt vanligare och kan ofta kopplas till köp av sexuella handlingar. Enligt vår uppfattning behövs det ett straffrättsligt skydd även för den som deltar i sexuella handlingar mot ersättning inom ramen för en mer eller mindre stadigvarande relation. På sugardejtingsidor beskrivs konceptet ofta just så att det handlar om att bygga *relationer* snarare än att utbyta tjänster. Sugardejting kan inrymma såväl rena sexköp som längre relationer som innefattar mer än sexuella handlingar eller inga sexuella handlingar alls. Om det i ett enskilt fall kan visas att någon har förmått en annan person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i sådant syfte som avses i den föreslagna regleringen bör det, enligt vår uppfattning, inte ha någon betydelse att parterna kan sägas ha en stadigvarande relation. Det avgörande bör alltså inte vara hur parternas förhållande ser ut i övrigt, utan om ersättningen har varit en förutsättning för den andra personens deltagande i den sexuella handlingen.

Sammanfattningsvis bör bestämmelsen i 11 § avse den som, i annat fall än som avses förut i 6 kap., förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att gärningspersonen ska delta i handlingen eller att handlingen ska visas för gärningspersonen. Brottsbeteckningen bör samtidigt ändras till *köp av sexuell handling*.

⁵⁷⁷ Se a. prop. s. 91, 92, 147 och 148.

⁵⁷⁸ Se Ds 2007:13 s. 55 och 56.

Vad som nyss har sagts bör gälla även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan. Vi föreslår därför inte någon förändring av 11 § andra stycket.

Övriga frågor

I likhet med vad som hittills har gällt i fråga om *köp av sexuell tjänst* bör även *försök* samt *medhjälp* och annan medverkan till *köp av sexuell handling* vara straffbart (6 kap. 15 § första stycket och 23 kap. brottsbalken). Detsamma kommer att gälla *koppleri* enligt den utvidgade regleringen. Koppleri är dessutom straffbelagt redan på förberedelsestadiet (6 kap. 15 § andra stycket brottsbalken).

3.14 Det straffrättsliga skyddet vid koppleribrott begångna från utlandet

3.14.1 Utgångspunkter

Enligt direktiven för utredningen ska vi undersöka om regleringen avseende *koppleri* är ändamålsenligt utformad bl.a. när det gäller gärningar som begås genom användande av internetbaserade verktyg. Som anges i avsnitt 3.13 föreslår vi att straffbestämmelsen om koppleri i 6 kap. 12 § brottsbalken ändras på så sätt att den – i stället för att avse den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning – avser den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar på det sätt som avses i 11 §. Syftet med ändringarna är att paragrafen ska korrespondera med 11 § i den nya lydelse som vi föreslår. Ändringarna innebär en utvidgning av kopplersansvaret på så sätt att främjande/otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annans köp av sexuella handlingar som utförs på distans, dvs. utan någon fysisk kontakt mellan köparen och utföraren, kommer att omfattas. Det straffbara området utvidgas också på så sätt att främjande/otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annans köp av sexuella handlingar som utförs inom ramen för mera stadigvarande relationer omfattas, vilket framgår av att ordet ”tillfälliga” har tagits bort.

Utvidgningen i fråga om sexuella handlingar som utförs på distans innebär att den som exempelvis tillhandahåller eller administrerar en webbplats som underlättar för personer att komma i kontakt med någon som på beställning utför sexuella handlingar mot ersättning kan göra sig skyldig till koppleri, även om de sexuella handlingarna inte utförs fysiskt med köparen utan visas för denne exempelvis i form av foton eller en så kallad *camsbow*. Koppleribrott kan också begås genom att någon mera direkt anlitar en annan person för att utföra föreställningar – som inkluderar sexuella handlingar – på beställning av en tredje part. Sådana föreställningar kan utföras antingen digitalt eller på exempelvis en strippklubb.

Genom Svea hovrätts dom den 29 augusti 2011 i mål B 6171-11 och Stockholms tingsrätts dom den 24 september 2012 i mål B 6735 10 dömdes personer bosatta i Sverige för koppleri bestående i att de låtit registrera webbplatser för prostitutionsändamål (så kallade eskortsidor) som de därefter administrerat från Sverige eller i vart fall delvis från Sverige. På respektive eskortsida hade andra personer mot betalning lagt ut annonser där sexuella tjänster mot ersättning erbjudits. De eskortsidor det rörde sig om finns inte längre kvar.⁵⁷⁹ Av avsnitt 3.9 har framgått att det numera i stor utsträckning förekommer att sexuella tjänster i Sverige annonseras på eskortsidor som tillhandahålls och administreras från utlandet samt att de webbplatserna ofta kan lokaliseras till servrar i länder där koppleri inte är straffbart. Annonser på sådana sidor kan, ibland mot betalning, läggas ut av den som utför de sexuella tjänsterna eller av någon annan.

Verksamheten med eskortsidor kan innebära att utövaren gör sig skyldig till koppleribrott enligt 6 kap. 12 § brottsbalken även om brottet begås utomlands.⁵⁸⁰ För att gärningen ska kunna lagföras i Sverige krävs det emellertid också att svensk domstol har behörighet att döma över brottet (även kallat domsrätt eller judiciell jurisdiktion, se nedan). I detta avsnitt behandlas frågan om vilken behörighet svenska domstolar har och bör ha när det gäller koppleribrott som består i att sexuella tjänster i Sverige förmedlas från utlandet via internet. En avgörande fråga i det avseendet är om koppleri bör undantas från kravet på dubbel straffbarhet i 2 kap. 5 § brottsbalken.

⁵⁷⁹ Se Johan Frisk, De digitala bordellerna – En rapport om prostitution och människohandel på nätet och vad som kan göras för att stoppa den, Realstars och Faktum, 2018 s. 27 och 28.

⁵⁸⁰ Angående att flertalet gärningar utgör brott enligt svensk lag även om de begås utomlands, se t.ex. Petter Asp m.fl., Kriminalrättens grunder, 2 uppl. 2013 s. 180–189, SOU 2002:98 s. 75 och 76 samt prop. 2010/11:77 s. 13.

När det gäller möjligheten att blockera webbplatser av det nämnda slaget för internetanvändare i Sverige kan det konstateras att det på EU-nivå har antagits en förordning (rättsakten om digitala tjänster) som ännu inte är tillämplig, men som gäller bl.a. borttagning och blockering av olagligt innehåll online (se avsnitt 3.9). Förordningen syftar till att motverka rättslig fragmentering av regelverket på den inre marknaden. Mot denna bakgrund omfattas frågan om borttagning och/eller blockering av eskortsidor inte av våra överväganden.

3.14.2 Folkrätt och jurisdiktion

Även om varje land själv bestämmer hur det vill utforma sin straffrättsliga jurisdiktion sätter allmän folkrätt och internationella överenskommelser upp vissa begränsningar. Dessa frågor har behandlats i bl.a. i Internationella straffrättsutredningens betänkande *Internationella brott och svensk jurisdiktion* (SOU 2002:98) och departementspromemorian *Åtalsförordnande enligt 2 kap. brottsbalken* (Ds 2014:13) samt i den efterföljande propositionen (prop. 2020/21:204).

Inom folkrätten brukar man ibland skilja mellan legislativ, judiciell och exekutiv jurisdiktion. Med *legislativ* jurisdiktion avses då avgränsningen av den nationella lagstiftningens tillämpningsområde, med *judiciell* jurisdiktion de rättstillämpande organens tillämpning av den nationella rätten och med *exekutiv* jurisdiktion verkställigheten av beslutade åtgärder.⁵⁸¹

Rätten till exekutiv jurisdiktion är i princip alltid territoriellt begränsad. Vad gäller legislativ och judiciell jurisdiktion finns det däremot en viss rätt till extraterritoriell tillämpning. Även utomlands begångna gärningar kan alltså utgöra brott enligt nationell lag och vara underkastade nationell domsrätt. I många länder – främst med anglosaxisk rättstradition – avgränsas den legislativa och judiciella jurisdiktionen på i princip samma sätt. Om det föreligger brott enligt nationell rätt så föreligger också domsrätt och vice versa. I andra länder – till vilka Sverige hör – är däremot domsrätten mer begränsad än det materiella brottsbegreppet. I Sverige avgränsas jurisdiktionen alltså inte enbart av regleringen av vad som utgör brott enligt nationell lag utan också av regler om domsrätt eller om nationell domstols behörighet. När man i Sverige talar om jurisdiktionsregler brukar därmed

⁵⁸¹ Se a. SOU s. 73.

också i allmänhet avses just domsrättsregler eller de regler som avgränsar domstolarnas behörighet att ta upp olika frågor till materiell prövning.⁵⁸²

Om svensk domstol är behörig ska den alltid tillämpa *svensk* strafflag. Till skillnad från vad som gäller på civilrättens område får svensk domstol på straffrättens område aldrig döma med tillämpning av utländsk lag.⁵⁸³ Att en gärning utgör brott enligt svensk lag innebär dock, som framgått ovan, inte automatiskt att svensk doms rätt föreligger. Domsrätt förutsätter därutöver att det finns någon sådan form av *anknytning* mellan domstolsstaten och den konkreta gärningen som berättigar till lagföring och bestraffning.⁵⁸⁴ Ett brott kan ha anknytning till ett land på olika sätt. Det kan vara genom gärningsorten, gärningspersonen, gärningsobjektet (eller skyddsintresset) eller brottet. Med dessa anknytningsmoment som grund har olika jurisdiktionsprinciper utvecklats.⁵⁸⁵

Enligt den grundläggande *territorialitetsprincipen* har en stat jurisdiktion över brott som begås på det egna territoriet. I större eller mindre utsträckning likställs brott utanför territoriet ombord på landets fartyg eller luftfartyg med brott inom territoriet (flaggstatsprincipen). Tillämpningen av territorialitetsprincipen sammanhänger med hur gärningsorten bestäms, dvs. med regleringen av var ett brott ska anses begånget. Det finns olika uppfattningar om hur lokalisering av brott bör och får ske och olika stater har genom åren utvecklat olika principer för bestämmande av gärningsort. De svenska lokaliseringsreglerna bygger på den så kallade *ubikvitetsprincipen*, enligt vilken det är tillräckligt att någon del av brottet begåtts i Sverige, och *effektprincipen*, enligt vilken brottet är lokaliserat till Sverige också i det fall att brottseffekten ägt rum här.⁵⁸⁶

En annan jurisdiktionsprincip är den *aktiva personalitetsprincipen*. Enligt den principen har en stat jurisdiktion över brott som begås av dess egna medborgare eller av personer som har hemvist i staten.⁵⁸⁷

Enligt den *passiva personalitetsprincipen* kan en stat ha jurisdiktion över ett brott på den grunden att brottet riktat sig mot ett enskilt intresse i den aktuella staten. Med brott mot enskilt intresse avses

⁵⁸² Se a. SOU s. 73–74.

⁵⁸³ Se a. SOU s. 74.

⁵⁸⁴ Se a. SOU s. 76.

⁵⁸⁵ Se prop. 2020/21:204 s. 86, Ds 2014:13 s. 25 samt Petter Asp, Internationell straffrätt, 2 uppl. 2014, JUNO s. 25–34.

⁵⁸⁶ Se a. prop. s. 88 och 89 samt a. SOU s. 76–78.

⁵⁸⁷ Se a. SOU s. 79 och 80.

vanligen brott mot personer som är medborgare eller har hemvist i den aktuella staten eller juridiska personer med hemort i staten. Den passiva personalitetsprincipen är kontroversiell som grund men tillämpas av ett flertal länder i större eller mindre utsträckning och det är inte ovanligt att den uttryckligen tas upp i olika konventioner som en grund för jurisdiktion. Generellt kan sägas att skälen för att tillämpa principen gör sig allt starkare gällande ju grövre brott det är fråga om. Det råder delade meningar om det bör uppställas krav på dubbel straffbarhet (se nedan) när jurisdiktion utövas med stöd av den passiva personalitetsprincipen. De som anser att så inte bör vara fallet hänvisar till att ett sådant krav skulle kunna få effekter som verkar stötande för rättskänslan i landet. Exempelvis skulle då vissa sexualbrott som begås mot landets medborgare när dessa befinner sig i något annat land kunna förbli obesträffade. De som anser att ett krav på dubbel straffbarhet bör upprätthållas menar att motsatsen skulle innebära att man inkräktar på den suveränitet över sitt eget territorium som staten där gärningen begås har; att det helt enkelt innebär att ett land skulle lägga sig i ett annat lands inre angelägenheter.⁵⁸⁸

Enligt *statskyddsprincipen* har en stat jurisdiktion över brott som riktar sig mot staten själv eller annat offentligt intresse i staten. Den anses kunna användas i vart fall i fråga om allvarliga brott som riktar sig mot statens egen säkerhet. Om detta inte skulle accepteras skulle man riskera att domstolsstatens intressen inte skulle bli i tillräcklig grad tillgodosedda eftersom många brott som riktar sig mot en stats inre säkerhet inte alls eller endast bristfälligt är kriminaliserade i andra stater. Statskyddsprincipen bör dock utnyttjas med försiktighet, bl.a. på grund av att något krav på dubbel straffbarhet inte kan uppställas och att principen därför inkräktar på andra staters suveränitet över det egna territoriet. Vidare riskerar en gärningsperson att dömas för en gärning som inte utgör brott på gärningsorten. Det kan till och med vara så att gärningspersonen – som ju inte behöver ha någon anknytning till domstolsstaten – inte känner till att gärningen är kriminaliserad. Vilka brott som är av sådan art att en stat enligt folk-rätten har rätt att utöva domsrätt över dem med stöd av statskyddsprincipen är långt ifrån klart och föremål för högst skiftande uppfattningar. Principen brukar tillämpas i vart fall i förhållande till sådana brott som hotar landets militära eller politiska säkerhet. Andra brott som brukar anses omfattade av statskyddsprincipen är penningför-

⁵⁸⁸ Se a. SOU s. 80 och 81.

falskning, människosmuggling och mera omfattande narkotikasmuggling. Även brott mot och av statstjänstemän brukar anses vara omfattade av jurisdiktion på denna grund. Det som krävs är att brottet riktar sig mot exklusiva statliga eller nationella intressen, vilket innebär att exempelvis förmögenhetsbrott normalt sett inte omfattas.⁵⁸⁹

Jurisdiktion kan också grundas på brottets karaktär. Jurisdiktionen bygger då på uppfattningen att det är ett gemensamt intresse för alla stater att bestraffa vissa allvarliga brott. Man brukar i dessa fall tala om *universalitetsprincipen*. På denna princip bygger jurisdiktion över t.ex. brott som flygplanskapning och folkrättsbrott oavsett var de har förövats.⁵⁹⁰

Hävdande av jurisdiktionsanspråk utöver vad som följer av territorialitetsprincipen kan ofta medföra att ett brott är underkastat flera länders straffrättsliga kompetens. Avgörande för vilket land som i dessa fall ska döma över brottet blir normalt var gärningspersonen befinner sig när han eller hon grips och vilka regler om utlämning som staterna tillämpar.⁵⁹¹

3.14.3 Svenska domstolars behörighet enligt brottsbalken

Allmänt om regleringen

Som framgått av avsnitt 3.3.13 finns den svenska regleringen avseende domsrätt i huvudsak i 2 kap. brottsbalken. Även om det inte framgår av själva lagtexten, bygger reglerna i varierande utsträckning på de jurisdiktionsprinciper som har behandlats i det föregående avsnittet.

Den 1 januari 2022 trädde lagändringar i kraft som innebar en systematisk omarbetning av 2 kap. (prop. 2020/21:204).

Lokalisering av brott

Enligt 2 kap. 1 § är svensk domstol behörig att döma över brott som har begåtts i *Sverige* (territorialitetsprincipen). Av andra stycket framgår att ett brott anses ha begåtts i Sverige om gärningspersonen handlade här. Om det för straffansvar krävs att gärningen medfört en viss effekt anses brottet ha begåtts i Sverige även i de fall effekten inträdde

⁵⁸⁹ Se a. SOU s. 81 och 82.

⁵⁹⁰ Se a. SOU s. 82 och 83 samt a. Ds s. 26.

⁵⁹¹ Se a. Ds a.s.

i Sverige eller, vid försök, enligt brottsplanen sannolikt skulle ha inträtt här. Vidare framgår av tredje stycket att ett brott som utgör medverkan till någon annans brott anses ha begåtts i Sverige om den medverkande handlade här. Om det är ovisst var ett brott har begåtts, ska brottet anses ha begåtts i Sverige om det finns skäligen anledning att anta att så är fallet.

Med *handlingen* i paragrafens mening avses sådana delar av gärningspersonens agerande som träffas av brottsbeskrivningen.⁵⁹² Med *effekt* avses såväl omedelbara effekter som straffrättsligt relevanta effekter. Ett mord anses alltså kunna lokaliseras till Sverige både om brottsoffret träffas av en avlossad kula här i landet och om offret avlider här. I propositionen till reformen 2022 anges emellertid att sådana följder av ett brott som saknar omedelbart samband med rekvisiten inte påverkar brottets lokalisering.⁵⁹³ På liknande sätt har Karin Cornils – utifrån en tysk kontext – konstaterat att de effekter som kan vara relevanta för fastställande av gärningsorten är sådana följder som ingår i den aktuella brottsbeskrivningen och inte andra eventuella effekter. Hon har också påpekat att om det inte ingår någon effekt i brottsbeskrivningen ska gärningsorten inte bestämmas utifrån någon effektort utan från handlingsorten.⁵⁹⁴

När det gäller att avgöra hur brott begångna på internet ska lokaliseras kan det, som framgått av avsnitt 3.3.13, uppstå svårigheter. Petter Asp har anfört att ett problem när det gäller it-relaterade brott är att de med tillämpning av normala lokaliseringsprinciper mycket ofta kan anses begångna i Sverige. Det innebär i och för sig att svenska domstolar mycket ofta kommer att ha domsrätt enligt 2 kap. 1 § när sådan framstår som angelägen. Det innebär emellertid också att denna domsrätt är i huvudsak obegränsad och utan sådana ventiler (i form av bl.a. krav på åtalsförordnande, se nedan) som gäller vid brott förövade utomlands. Vidare har Asp anfört att i de fall brottet har en relativt svag koppling till Sverige kan detta vara problematiskt, i vart fall om den processuella legalitetsprincipen tas på allvar.⁵⁹⁵ Också andra författare har konstaterat att de traditionella anknytningsmomenten, såsom handlingsorten och skadeorten, är mindre lämpliga för bedömningen av händelser på internet. Redan i slutet av 1990-talet föresprå-

⁵⁹² Se Petter Asp, *Brottsbalk (1962:700) 2 kap. 1 §*, Lexino 2022-01-01, JUNO.

⁵⁹³ Se prop. 2020/21:204 s. 142 samt Asp, a.a.

⁵⁹⁴ Se Karin Cornils, *Om lokalisering av brott på internet*, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1999 s. 197–199.

⁵⁹⁵ Se Petter Asp, a.a. och *Internationell straffrätt*, 2 uppl. 2014, JUNO s. 37.

kade de författarna ett begränsande synsätt som innebar att brott som begås via internet skulle anses förövade dels där gärningspersonen befann sig när han eller hon lade ut uppgifterna på nätet, dels där den server som utnyttjades fanns.⁵⁹⁶ Som beskrivits i avsnitt 3.3.13 anses numera *handlingen* vid brott på internet ha vidtagits vid den dator som använts för att få ett datorsystem att utföra en viss aktuell funktion, medan *effekten* ytterst får lokaliserats med hänsyn till den enskilda straffbestämmelsens utformning.⁵⁹⁷

Behörighet vid brott som har begåtts utanför Sverige

Svenska domstolars behörighet att döma över brott som har begåtts *utanför Sverige* omfattar bl.a. gärningar som har begåtts i utlandet av svenska medborgare, av utlänningar med hemvist i Sverige eller, om fängelse i mer än sex månader kan följa på brottet, av andra utlänningar som finns i Sverige (3 § 2 – den aktiva personalitetsprincipen). Vidare omfattas brott som har riktat sig mot en svensk medborgare eller någon som har hemvist i Sverige (3 § 3 – den passiva personalitetsprincipen) samt brott som har riktat sig mot rikets säkerhet, allmän verksamhet eller annat av rättsordningen särskilt skyddat svenskt intresse (3 § 4 a – statsskyddsprincipen). Därtill är svensk domstol behörig att döma över vissa särskilt angivna internationella brott (3 § 6 – universalitetsprincipen).

Med brott mot *särskilt skyddat svenskt intresse* enligt 3 § 4 a avses brott som omedelbart riktar sig mot ett sådant intresse där den svenska staten uppfattas som bärare. Dit hör brott mot svenska statens yttre eller inre säkerhet eller dess offentliga myndigheter. Det innebär att huvuddelen av brotten i 17–22 kap. brottsbalken omfattas, men även smuggling och brott mot svensk valutareglering.⁵⁹⁸ Av rättsfallet NJA 1983 s. 425 framgår att det i äldre rätt använda begreppet *brott förövat mot Sverige*, vilket anses ha samma innebörd som *brott mot särskilt skyddat svenskt intresse*,⁵⁹⁹ bör tolkas restriktivt och att det avser gärningar där angreppet mot svenska staten träder i förgrunden. Rättsfallet gällde ett narkotikabrott, bestående i innehav av narkotika,

⁵⁹⁶ Se t.ex. Michael Bogdan, Gränsöverskridande förtal i Cyberspace. SvJT 1998 s. 1–15 samt Cornils, a.a. s. 194–205.

⁵⁹⁷ Se a. prop. s. 99.

⁵⁹⁸ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 2 kap. 3 § samt prop. 2021/22:55 s. 76.

⁵⁹⁹ Se prop. 2020/21:204 s. 107.

som hade begåtts utomlands av en svensk medborgare. Trots att narkotikan var avsedd att säljas i Sverige ansågs brottet inte vara riktat mot Sverige i den mening som avses i den ifrågavarande punkten.

I de nyss nämnda fall som avses i 3 § punkterna 2 och 3 – men där-
emot inte i fråga om punkterna 4 och 6 – finns enligt 5 § den begräns-
ningen att svensk domstol är behörig endast om gärningen är straffbar
även enligt lagen på gärningsorten. Här finns alltså ett krav på att
dubbel straffbarhet föreligger. Dessutom får domstolen inte döma till
påföljd som är strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för
brottet enligt lagen på gärningsorten.

Kravet på dubbel straffbarhet

Som yttersta skäl för kravet på dubbel straffbarhet återopas tradi-
tionellt den folkrättsliga principen att stater inte ska gripa in i var-
andras inre angelägenheter (non-interventionsprincipen). Det bru-
kar också ifrågasättas om det inte strider mot den straffrättsliga lega-
litetsprincipen att bestraffa en gärning som är straffri enligt lagen på
gärningsorten.⁶⁰⁰

Principen om dubbel straffbarhet är viktig inte bara när det gäller
straffrättslig domsrätt utan i stort sett i alla straffrättsliga samman-
hang med internationell anknytning. Krav på dubbel straffbarhet finns
t.ex. i lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål,
lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet
av brottmålsdom och lagen (1957:668) om utlämning för brott. Som
utgångspunkt gäller ett sådant krav också enligt lagen (2017:1000) om
en europeisk utredningsorder och lagen (2003:1156) om överlämnande
från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder.

Enligt svensk rätt ska dubbel straffbarhet föreligga *in concreto*,
dvs. det krävs att den konkreta gärningen som sådan är straffbar i
den stat där den begås. Det räcker alltså inte med att gärningen i fråga
hör till en viss typ av gärning som är kriminaliserad också i den stat
där den begås.⁶⁰¹

I avsnitt 3.3.13 har beskrivits att det från kravet på dubbel straffbar-
het görs undantag för vissa brott som särskilt anges i bl.a. 5 § andra
stycket 4. Utöver sexualbrott mot barn under 18 år gäller undantagen i

⁶⁰⁰ Se bl.a. prop. 2010/11:77 s. 12.

⁶⁰¹ Se prop. 2004/05:45 s. 126.

huvudsak brott mot lagen (1982:316) med förbud mot *könsstympning av kvinnor* (prop. 1998/99:70), vissa *barnpornografibrott* (prop. 2009/10:70), *människohandel* (prop. 2009/10:152), *äktenskapstvång* (prop. 2013/14:208), *barnäktenskapsbrott* (prop. 2019/20:131) och *bedersförtryck* (prop. 2021/22:138).

Det var i samband med 2005 års sexualbrottsreform (prop. 2004/05:45) som ett flertal sexualbrott mot barn, inklusive koppleri avseende barn, undantogs från kravet på dubbel straffbarhet. I propositionen anfördes att oavsett vilka förpliktelser för Sverige som kan utläsas ur olika internationella instrument visar dessa att det råder en internationell samsyn när det gäller det förkastliga i och allvarliga med sexuellt utnyttjande av barn, och att en extraterritoriell lagstiftning alltså fyller en viktig funktion i kampen mot sådan brottslighet. Det underströks också att Sverige i olika sammanhang aktivt hade agerat för och fört fram en sådan ståndpunkt. Vidare konstaterade regeringen att vuxnas sexuella övergrepp som begås utomlands mot barn vid den så kallade barnsexturismen utgör allvarliga kränkningar av barns grundläggande rättigheter och mänskliga värdighet. Det ansågs inte vara en tillfredsställande ordning att sådana handlingar som bedöms som allvarliga sexualbrott mot barn enligt svensk lag kunde begås av t.ex. svenska medborgare som besöker andra länder där förfarandet inte är straffbelagt. Utifrån dessa principiella ställningstaganden konstaterade regeringen att goda skäl talade för ett slopande i vissa fall av kravet på dubbel straffbarhet när det gäller utomlands begångna allvarliga sexualbrott mot barn.⁶⁰²

När det gäller vilka brottstyper som undantagsregeln skulle ta sikte på hade *Domstolsverket* i sitt remissvar pekat på att borttagande av kravet på dubbel straffbarhet när det gäller *koppleri* begånget mot en person som inte fyllt 18 år kunde leda till tillämpningssvårigheter i fråga om huruvida ett koppleribrott kunde anses *ha riktats mot* någon. I det avseendet konstaterade regeringen att koppleribrottet i och för sig har en något annan karaktär än övriga sexualbrott mot barn eftersom koppleri inte bara är ett brott mot person utan även ett brott mot allmänna intressen.⁶⁰³ Regeringen noterade att detta innebär att det i vissa fall kan vara oklart om någon målsägande finns och därmed huru-

⁶⁰² Se a. prop. 128.

⁶⁰³ Jfr dock Claes Lernestedt och Kai Hamdorf som i *Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del II*, Juridisk Tidskrift Nr 1 2000/01 s. 111 ff., har ifrågasatt det rimliga i att som skäl för kriminalisering hänvisa till det samhälleliga intresset av att motverka viss typ av brottslighet.

vida dubbel straffbarhet skulle vara ett krav eller inte för svensk domsrätt. Enligt regeringens bedömning borde problemen emellertid inte överdrivas. Regeringen utgick från att i de fall det varit fråga om ett främjande eller ekonomiskt utnyttjande av att ett barn har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning skulle gärningen i flertalet fall vara att bedöma som brott mot person. I fråga om brott enligt andra stycket i koppleribestämmelsen – som gäller lägenhetsupplåtares ansvar i vissa fall när lägenheten används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning – noterade regeringen dock att gärningen i flertalet fall torde vara riktat mot allmänna intressen och någon målsägande således inte finnas.⁶⁰⁴

Petter Asp har anfört att det i delar kan ifrågasättas om undantagen i 5 § andra stycket 4 är förenliga med folkrätten. Som exempel har han nämnt att det framstår som högst tvivelaktigt om Sverige kan ta sig jurisdiktion över en sexuell handling riktad mot en 14-åring om gärningen är tillåten på gärningsorten till följd av att man där tillämpar en annan åldersgräns än den som gäller i Sverige. Det förhållandet att det i många fall kan vara folkrättsligt problematiskt att ta sig jurisdiktion över brott förövade i andra stater synes, enligt Asp, inte ha uppmärksamhets tillräckligt i lagstiftningsarbetet.⁶⁰⁵

Brotten *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling och utnyttjande av barn för sexuell posering* undantogs från kravet på dubbel straffbarhet genom en lagändring 2013. Därigenom kom för första gången även brott med böter i straffskalan att omfattas av undantaget. Undantaget infördes bl.a. för att Sverige skulle uppfylla sina åtaganden enligt Lanzarotekonventionen (se avsnitt 3.4.5).⁶⁰⁶

När det gäller *könsstympning av kvinnor* motiverades undantaget från kravet på dubbel straffbarhet främst med hänvisning till ingreppets grymhet och risken för bestående skadeverkningar. Samtidigt poängterades att syftet med lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor – att ge flickor och unga kvinnor i Sverige ett skydd mot att utsättas för könsstympning – också överensstämmer med Sveriges åtaganden enligt barnkonventionen. Undantaget motiverades vidare av effektivitetshänsyn. Det ansågs inte tillfredsställande att någon utan risk för lagföring kunde kringgå lagen genom att låta flickor och unga kvinnor,

⁶⁰⁴ Se a. prop. s. 129.

⁶⁰⁵ Se Petter Asp, Internationell straffrätt, 2 uppl. 2014, JUNO s. 58.

⁶⁰⁶ Se prop. 2012/13:111 s. 104–106.

som är bosatta eller annars vistas i Sverige, könsstympas i länder där könsstympning inte är straffbart.⁶⁰⁷

Angående avskaffande av kravet på dubbel straffbarhet för vissa *barnpornografibrott* konstaterades i propositionen att det inte är en långsökt tanke att den som reser utomlands för att ha sexuellt umgänge med eller på annat sätt sexuellt utnyttja barn samtidigt fotograferar eller filmar sitt handlande eller under sin resa framställer andra pornografiska bilder av utländska barn. Inte heller ansågs det främmande att tänka sig att en person med betydande anknytning till Sverige kan ägna sig åt att t.ex. sprida barnpornografiska bilder från en ort utomlands. Eftersom barnpornografibrottets olika gärningsformer innebär att barn kan komma att kränkas i en omfattning som inte nämnvärt avviker från vad som är fallet vid sexualbrott ansågs det befogat att även vissa av dessa gärningar undantogs från kravet på dubbel straffbarhet.⁶⁰⁸

Som skäl för undantag i fråga om *människohandel* anfördes i propositionen att de internationella instrument som rör människohandel inte uppställer någon förpliktelse att ta bort kravet på dubbel straffbarhet för det brottet, men att de instrumenten uttrycker en internationell samsyn kring brottet. Vidare angavs att en viktig del i det internationella arbetet mot människohandel också är att kunna beivra människohandel såväl när brottet anses begånget i Sverige som när det anses begånget utomlands. Dessutom framhölls att brottets internationella och gränsöverskridande karaktär innebär att frågan om svensk domsrätt över människohandel som begåtts utomlands också kunde komma att aktualiseras i praktiken.⁶⁰⁹

När det gäller undantaget från kravet på dubbel straffbarhet för *äktenskapstvång* angavs i propositionen att det visserligen saknades en sådan tydlig global samsyn som det normalt har varit fråga om när undantag har gjorts, även om en regional europeisk samsyn i och för sig kunde anses föreligga. Det angavs också vara oklart hur många länder som hade kriminaliserat gärningar motsvarande äktenskapstvångsbrottet. Regeringen noterade att det mot den bakgrunden kunde hävdas att ett svenskt undantag från kravet på dubbel straffbarhet skulle utgöra ett alltför stort ingrepp i andra staters suveränitet. Mot detta fick emellertid vägas att det skydd mot allvarliga kränkningar som

⁶⁰⁷ Se prop. 1998/99:70 s. 9 och 10.

⁶⁰⁸ Se prop. 2009/10:70 s. 34.

⁶⁰⁹ Se prop. 2009/10:152 s. 24.

kriminaliseringen syftar till i annat fall påtagligt skulle urholkas. Vidare anförde regeringen att brottet äktenskapstvång – i likhet med människohandel – har en tydlig internationell och gränsöverskridande prägel. De som drabbas av tvångsäktenskap är till stor del unga människor med utländsk bakgrund, och äktenskapen ingås inte sällan i samband med besök i familjens ursprungsland. Enligt regeringen riskerade kriminaliseringen bli verkningslös till den del den avser brott som begås utomlands, om det inte gjordes ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet. I så fall skulle lagstiftningen lätt kunna kringgås genom att tvångsäktenskapet genomförs i ett land som inte har kriminaliserat den gärning det är fråga om. Regeringen såg därför ett undantag som nödvändigt för att lagstiftningen inte skulle bli ett slag i luften.⁶¹⁰

Liknande argument anfördes i fråga om undantaget för *barnäktenskapsbrott* respektive brottet *hedersförtryck*.⁶¹¹

I det lagstiftningsärende som gällde *hedersförtryck* påpekade Lagrådet i sitt yttrande att ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet i sådana fall där det inte råder någon internationell samsyn om straffvärdheten innebär att Sverige ger uttryck för att det är folkrättsligt acceptabelt att lagföra utomlands förövade gärningar därför att de – enligt svensk rättsuppfattning – är påtagligt straffvärda. Enligt vad Lagrådet anförde kan detta öppna upp för andra stater att döma personer som i Sverige utför handlingar som är straffbara i dessa länder, men inte här. Det kan röra sig om handlingar där det enligt svensk ståndpunkt är uteslutet med ett straffrättsligt ansvar, exempelvis homosexuella handlingar eller konstnärliga uttryck som uppfattas som hädiska. Lagrådet ansåg att denna konsekvens av ett avsteg från kravet på dubbel straffbarhet inte hade beaktats tillräckligt i lagrådsremissen.⁶¹² Angående den kritiken anförde regeringen att en sådan eventuell risk som Lagrådet pekade på alltid måste ställas mot intresset av att kunna lagföra de aktuella gärningarna. I det aktuella fallet var det enligt regeringen mycket som talade för att om ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet inte gjordes så skulle det påtagligt minska möjligheten att lagföra hedersförtryck i Sverige. Mot bakgrund av det starka intresset av att lagföra sådana gärningar bedömde regeringen att de risker som Lagrådet såg med en sådan lagstiftning måste anses som godtagbara.⁶¹³

⁶¹⁰ Se prop. 2013/14:208 s. 74 och 75.

⁶¹¹ Se prop. 2019/20:131 s. 48–50 och prop. 2021/22:138 s. 29–31.

⁶¹² Se Lagrådets yttrande i prop. 2021/22:138, bilaga 5.

⁶¹³ Se prop. 2021/22:138 s. 31.

I två lagstiftningsärenden har det utretts om även *köp av sexuell tjänst* enligt 6 kap. 11 § brottsbalken bör läggas till de brott för vilka det inte krävs dubbel straffbarhet. I det första fallet (prop. 2010/11:77) konstaterade regeringen att de brott som hade undantagits från det nämnda kravet i stor utsträckning avsåg gärningar som var straffbelagda även utomlands och kring vilka det rådde en internationell samsyn. När det däremot gällde det svenska förbudet mot köp av sexuell tjänst konstaterades att de flesta länder inte hade något sådant motsvarande förbud. Vidare angavs att det inte heller fanns någon internationell samsyn när det gäller frågan om på vilket sätt prostitution bäst bör bekämpas. Enligt regeringen talade dessa omständigheter starkt emot ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet. Därtill anfördes att lagföring av sådana brott begångna utomlands, beroende bl.a. på vilket land brottet är begånget i, kunde vara förenad med svårigheter. Sammanfattningsvis ansåg regeringen därför, i likhet med utredningen och flertalet remissinstanser, att tillräckliga skäl saknas för att undanta brottet från kravet på dubbel straffbarhet.⁶¹⁴

Frågan om köp av sexuell tjänst skulle undantas från kravet på dubbel straffbarhet utreddes därefter av 2014 års människohandelsutredning. Utredningen pekade på att det förekom uppgifter om att en övervägande andel köp av sexuella tjänster, där köparen är svensk eller bosatt i Sverige, skedde utomlands. Enligt utredningen fanns det förvisso ett antal skäl som talade för att brottet skulle kunna undantas från kravet på dubbel straffbarhet. Som exempel nämndes att köp av sexuella tjänster är oacceptabla oavsett om de sker i Sverige eller utomlands och att det därför är angeläget att köp av sexuella tjänster kan bestraffas, oavsett var brottet är begånget. Vidare nämnde utredningen att det kan argumenteras för att forskning har visat att det finns en koppling mellan prostitution och brottslighet såsom människohandel och koppleri, vilket kunde tala för att sexköp borde bestraffas i Sverige även om brottet begåtts utomlands. Utredningen pekade också på att den svenska regleringen kring sexköp utgjorde en viktig markering mot andra länder för att visa vår inställning till sexköp och prostitution.⁶¹⁵

Utredningens uppfattning var dock att starkt vägande skäl talade mot att brottet köp av sexuell tjänst skulle undantas från kravet på dubbel straffbarhet. Ett av skälen hade att göra med *bristen på internationell samsyn*. I det avseendet konstaterade utredningen att fler

⁶¹⁴ Se prop. 2010/11:77 s. 13, se också SOU 2010:49 s. 254–259.

⁶¹⁵ Se SOU 2016:42 s. 112 och 113.

länder än tidigare i och för sig hade infört eller övervägde att införa en kriminalisering av köp av sexuell tjänst. Det konstaterades också att Europaparlamentet hade antagit en icke-bindande resolution⁶¹⁶ där det betonades att prostitution strider mot den mänskliga värdigheten och principen om mänskliga rättigheter och där det bl.a. pekades på kopplingen mellan prostitution och människohandel. Å andra sidan noterade utredningen att den internationella rättighetsorganisationen Amnesty International hade beslutat att en policy skulle utvecklas för att värna rättigheterna för dem som säljer sex, t.ex. genom att arbeta för att sexköp skulle avkriminaliseras. Även om det alltså fanns tecken på att det på sikt kunde komma att utvecklas en samsyn kring brottets natur ansåg utredningen att utvecklingen inte kunde sägas ha nått så långt att det rådde en sådan internationell samsyn som dittills brukat krävas för att överväga införande av undantag från krav på dubbel straffbarhet.⁶¹⁷

Ett annat skäl som utredningen lyfte fram mot ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet hade att göra med *systematik*. Enligt utredningen skulle det vara svårt att försvara en ordning där det enda sexualbrottet mot vuxna personer som blev undantaget från kravet på dubbel straffbarhet vore ett i sammanhanget mindre allvarligt brott, där normalpåföljden var böter. Utredningen anförde också att för det fall att det i framtiden skulle uppstå en större internationell samsyn kring kriminalisering av köp av sexuella tjänster och ett undantag då skulle bedömas kunna införas, borde ett sådant införande ske först efter en generell översyn av kravet på dubbel straffbarhet för samtliga sexualbrott mot vuxna.⁶¹⁸

Den tredje kategorin av skäl mot ett undantag som utredningen tog upp hade att göra med *svårigheter med en effektiv tillämpning*. I det avseendet pekade utredningen bl.a. på risken att svensk polis och åklagare inte får det biträde av utländska myndigheter som behövs för utredning av ett brott begånget utomlands. Detta eftersom många internationella konventioner som ger möjlighet till rättsligt samarbete – och även direktivet om en europeisk utredningsorder⁶¹⁹ – innehåller krav på dubbel straffbarhet. Utredningen pekade också på att möjligheterna att i brottmål delge stämning med en utlänning som vistas

⁶¹⁶ Doc. 13446, 20 March 2014, Prostitution, trafficking and modern slavery in Europe.

⁶¹⁷ Se a. SOU s. 114 och 115.

⁶¹⁸ Se a. SOU s. 115 och 116.

⁶¹⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/41/EU av den 3 april 2014, jfr numera lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder

utomlands är begränsade. Vidare noterade utredningen att frågan om vilka praktiska möjligheter det finns för en rättegång här – t.ex. med beaktande av den bevisning som finns här eller kan skaffas in och den tilltalades personliga närvaro vid rättegången – ska beaktas vid prövningen av om åtalsförordnande⁶²⁰ ska meddelas. Utredningens bedömning var att åtalsförordnande inte skulle komma att meddelas i någon större utsträckning när en person med anknytning till Sverige har gjort sig skyldig till köp av sexuell tjänst utomlands.⁶²¹

I lagrådsremissen *Straffrättsliga åtgärder mot sexköp utomlands och mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* den 7 december 2017 föreslog regeringen ändå att brottet köp av sexuell tjänst skulle undantas från kravet på dubbel straffbarhet. Som skäl för förslaget angavs i huvudsak att köp av sexuella tjänster är oacceptabla oavsett om de sker i Sverige eller utomlands samt att prostitution medför skador både för den enskilda individen och för samhället i stort. Regeringen anförde också att en lagstiftning som inte möjliggör lagföring av brottet även när det begås utomlands innebär att synen på brottet som oacceptabelt inte fullt ut återspeglas, vilket riskerar att urholka respekten för straffbestämmelsen och att motverka den attitydförändring som förbudet har medfört. Vidare pekade regeringen på att det fanns undersökningar som tydde på att en betydande del av de köp av sexuella tjänster där köparen är svensk medborgare eller är bosatt i Sverige skedde utomlands. Enligt regeringen skulle ökade möjligheter att utdöma straff för brottet få en avskräckande effekt på presumtiva köpare och leda till minskad efterfrågan på sexuella tjänster utomlands. Därigenom skulle det straffrättsliga skyddet vid prostitution förstärkas. Regeringen bedömde också att även om det saknades en sådan tydlig internationell samsyn kring brottet som vanligen hade krävts för införande av ett undantag, var en viss samsyn ändå under framväxt. Därtill konstaterades att köp av sexuell tjänst har en tydlig koppling till brott som är av internationell och gränsöverskridande karaktär. Enligt regeringens bedömning skulle ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet för köp av sexuell tjänst således också bidra till bekämpandet av människohandel för sexuella ändamål, ett brott för vilket den internationella samsynen var stark. Sammantaget bedömde regeringen att invändningen om *bristande inter-*

⁶²⁰ Se nästföljande avsnitt.

⁶²¹ Se a. SOU s. 116–119.

nationell samsyn inte borde anses väga så tungt att den utgjorde ett avgörande hinder mot ett undantag.⁶²²

När det gäller utredningens invändning att ett undantag för köp av sexuell tjänst skulle *avvika från brottsbalkens systematik* – i och med att det inte fanns något undantag när det gäller andra sexualbrott mot vuxna – anförde regeringen att brottet skiljer från de flesta andra sexualbrott mot vuxna. Detta eftersom de andra sexualbrotten inte har en lika tydlig koppling till andra brott av internationell karaktär och att andelen brott som begås utomlands av en svensk medborgare eller en person bosatt i Sverige inte är lika stor som när det gäller köp av sexuell tjänst. Främst mot den bakgrunden ansågs argumentet om bristande systematik inte utgöra ett tillräckligt skäl mot ett undantag.⁶²³

Inte heller de *svårigheter med en effektiv tillämpning* som kan uppstå var enligt regeringens mening skäl nog mot införande av ett undantag. I det avseendet konstaterade regeringen att svårigheterna främst torde göra sig gällande beträffande köp som begåtts i länder utanför Europa och beträffande köp som begåtts av personer utan annan anknytning till Sverige än att de finns här. Vidare noterade regeringen att svenska myndigheter i en stor andel av utredningarna skulle behöva rättsligt bistånd från den andra statens myndigheter och att många länder utanför Europa torde ställa upp krav på dubbel straffbarhet för att lämna sådant bistånd. Regeringen noterade också att utan sådant bistånd från den andra statens myndigheter kunde möjligheterna för svenska myndigheter att utreda brott bli begränsade, men att sådana tillämpningssvårigheter kunde föreligga även beträffande andra brott som undantagits från kravet på dubbel straffbarhet.⁶²⁴

Lagrådet motsatte sig förslaget om att köp av sexuell tjänst skulle undantas från kravet på dubbel straffbarhet. Lagrådet konstaterade bl.a. att de skäl som utöver internationell samsyn har motiverat sådana undantag inte framträder tydligt när det gäller köp av sexuell tjänst. Det påpekades att brottet systematiskt sett inte kan anses vara lika allvarligt som människohandel, könsstympning eller äktenskapstvång, vilket också kommer till uttryck vid en jämförelse mellan straffskalorna för dessa brott och brottet köp av sexuell tjänst. Vidare anförde Lagrådet att till bilden hör att non-interventionsprincipen vilar på tanken om respekt och lojalitet mellan länder. Om

⁶²² Se lagrådsremissen *Straffrättsliga åtgärder mot sexköp utomlands och mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*, den 7 december 2017 s. 12–16.

⁶²³ Se a. lagrådsremiss s. 16 och 17.

⁶²⁴ Se a. lagrådsremiss s. 17.

Sverige, på det sätt som föreslogs i lagrådsremissen, skulle utsträcka sin domsrätt till andra länders territorier avseende en gärning som endast få länder hade valt att kriminalisera öppnade Sverige, enligt Lagrådet, samtidigt för att andra länder skulle kunna agera på motsvarande sätt. Som exempel nämndes bl.a. att i en stat där abort är kriminaliserat skulle – om landet slopade kravet på dubbel straffbarhet – personer som genomfört en abort på ett svenskt sjukhus kunna åtalas.⁶²⁵

Regeringen gick inte vidare med förslaget om att undanta köp av sexuell tjänst från kravet på dubbel straffbarhet.⁶²⁶

Kravet på åtalsförordnande

Även om kravet på dubbel straffbarhet är uppfyllt ligger det ofta en faktisk begränsning för svensk domsrätt i svårigheten att få till stånd en brottsutredning, att skaffa bevisning och kunna genomföra en rättegång när det gäller brott som har begåtts utomlands.⁶²⁷ Dessutom begränsas i många fall behörigheten av att en lämplighetsprövning ska göras innan åtal får väckas här. Detta kommer till uttryck genom att det i flertalet situationer ställs upp ett krav på ett särskilt *åtalsförordnande*.

Åtalaförordnande krävs dels när det gäller brott som begåtts i Sverige (eller när domsrätt annars grundas på 2 kap. 1 §) men som har en sådan koppling till utlandet eller till internationella förhållanden som anges i 2 kap. 2 §, dels när det gäller brott begångna *utanför Sverige* (2 kap. 2 och 7 §).

Från kravet på åtalsförordnande finns ett antal undantag i 7 § andra stycket. Det krävs t.ex. inte åtalsförordnande för brott som har begåtts i Danmark, Finland, Island eller Norge eller på fartyg eller luftfartyg i reguljär trafik mellan orter belägna i Sverige eller någon av dessa stater.

I 8 § anges dels vem som ska besluta om åtalsförordnande, dels vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid prövningen. Det primära ansvaret ligger på riksåklagaren, men vissa undantag föreskrivs i tredje och fjärde styckena. Vad som särskilt ska beaktas vid prövningen är enligt andra stycket om ett åtal här i landet är förenligt

⁶²⁵ Se Lagrådets yttrande i prop. 2018/19:157, bilaga 5.

⁶²⁶ Jfr prop. 2018/19:157 s. 5.

⁶²⁷ Se prop. 2020/21:204 s. 92 samt SOU 2016:42 s. 64.

med Sveriges folkrättsliga förpliktelser, i vilken utsträckning brottsligheten eller den misstänkte har anknytning till Sverige, om åtgärder för lagföring har inletts eller kommer att inledas i en annan stat eller vid en internationell domstol och vilka faktiska möjligheter det finns att utreda brottet och lagföra den misstänkte här.

För att åtalsförordnande ska meddelas bör det enligt förarbetena krävas att det finns ett påtagligt och berättigat intresse av att lagföring sker i Sverige. Vid prövningen av om det finns ett sådant intresse bör också brottets allvar beaktas. När det gäller brottslighet av allvarligare karaktär anses intresset av svensk lagföring oftare vara större än då det exempelvis är fråga om bötesbrott eller brott som kan medföra endast ett kortare fängelsestraff.⁶²⁸

Ett åtalsförordnande utgör en processförutsättning. Om kravet på åtalsförordnande inte är uppfyllt ska åtalet alltså avvisas. Ett krav på åtalsförordnande utgör däremot inte något hinder mot att förundersökning inleds och brottet utreds. Det finns inte heller något hinder mot att straffprocessuella tvångsmedel används innan beslut om åtalsförordnande har meddelats. Vid bedömningen av om det är motiverat att använda straffprocessuella tvångsmedel i sådana fall bör dock beaktas sannolikheten av att åtalsförordnande kommer att meddelas. Om det t.ex. står klart att något åtalsförordnande inte kommer att meddelas finns inte heller förutsättningar att vidta vidare utredningsåtgärder.⁶²⁹

3.14.4 Överväganden och bedömning

Bedömning: Koppleribrottet bör inte undantas från kravet på dubbel straffbarhet i 2 kap. 5 § brottsbalken.

⁶²⁸ Se a. prop. s. 126 och 154.

⁶²⁹ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2023-05-24, JUNO, kommentaren till 2 kap. 7 § samt prop. 1984/85:156 s. 4–9.

Koppleribrott bestående i att sexuella tjänster i Sverige förmedlas från utlandet via internet är begångna utanför Sverige

Som framgått ovan ligger det i vårt uppdrag att undersöka om regleringen avseende *koppleri* är ändamålsenligt utformad bl.a. när det gäller gärningar som begås genom användande av internetbaserade verktyg.

Den som tillhandahåller eller administrerar en webbplats för prostitutionens ändamål möjliggör eller underlättar för sexköpare att komma i kontakt med någon som utför sexuella handlingar mot ersättning. Det innebär att personerna som står bakom de så kallade eskortsidorna kan göra sig skyldiga till *koppleri* enligt 6 kap. 12 § brottsbalken.⁶³⁰

För straffansvar enligt den bestämmelsen behöver det inte visas att gärningspersonens åtgärd i det enskilda fallet faktiskt har lett till att sexuella handlingar mot ersättning utförts.⁶³¹ Eftersom *koppleri*-bestämmelsen alltså tar sikte på gärningspersonens handlande och inte därutöver innehåller något krav på att gärningen har medfört en viss effekt bör gärningsorten inte kunna bestämmas utifrån eventuella följder av *koppleriet*, t.ex. var en sexuell handling utfördes. Gärningen får i stället lokaliseras till handlingsorten.

När det gäller webbplatser som ligger på utländska servrar kan ett *koppleribrott* ändå vara begånget i Sverige om gärningspersonen handlade här, dvs. befann sig här när han eller hon arbetade med webbplatsen. Svensk domstol är då behörig enligt 2 kap. 1 § brottsbalken (territorialitetsprincipen). Som framgått ovan tycks emellertid eskortsidorna numera oftast skötas från andra länder. När sexuella tjänster i Sverige på det sättet förmedlas från utlandet begås *koppleribrottet utanför Sverige*. I sådana fall uppstår frågan om svensk domstol är behörig enligt 3 §.

En annan sak är att den som från Sverige lägger upp en annons avseende en annan persons sexuella tjänster på en eskortsida begår *koppleribrott i Sverige*.

⁶³⁰ Jfr Svea hovrätts dom den 29 augusti 2011 i mål B 6171-11 samt Stockholms tingsrätts dom den 24 september 2012 i mål B 6735-10.

⁶³¹ Se prop. 2004/05:45 s. 108 samt prop. 1983/84 :105 s. 57.

Koppleribrott begångna utomlands kan rikta sig mot ett svenskt enskilt intresse

Koppleri är rimligen inte ett brott som kan sägas vara riktat mot svenska staten på ett sådant sätt att svensk domstols behörighet kan grundas på statsskyddsprincipen (2 kap. 3 § 4 a).⁶³² Ett anknytningsmoment som däremot skulle kunna förekomma, men som bör vara av mindre praktisk betydelse när det gäller de personer som står bakom eskortsidor (jfr 1 §), är att gärningspersonen är svensk medborgare, har hemvist i Sverige eller befinner sig här (3 § 2).

Av större vikt för de fall som våra överväganden tar sikte på är att brottet kan rikta sig mot en svensk medborgare eller någon som har hemvist i Sverige, dvs. mot ett svenskt enskilt intresse (3 § 3). Som framgått ovan konstaterade regeringen i samband med 2005 års sexualbrottsreform att ett koppleribrott som består i främjande eller ekonomiskt utnyttjande av att någon har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i de flesta fall bör vara att bedöma som brott mot person.⁶³³ Om en persons sexuella tjänster annonseras ut på en webbsida har enligt vår uppfattning koppleribrottet *riktat sig mot* den personen på det sätt som avses i 3 § 3.

Som angetts ovan är utgångspunkten vid anknytningsmomenten i 3 § 2 och 3 att svensk domstol är behörig endast om gärningen är straffbar även enligt lagen på gärningsorten och att domstolen dessutom inte får döma till påföljd som är strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten (5 § första stycket).

När det gäller koppleri som avser vuxna finns det – i likhet med övriga sexualbrott mot vuxna – inte något undantag från kravet på dubbel straffbarhet enligt den nuvarande svenska regleringen. Har brottet begåtts i ett land där koppleri är kriminaliserat är dock kravet uppfyllt och brottet kan lagföras här.

⁶³² Jfr NJA 1983 s. 425.

⁶³³ Jfr prop. 2004/05:45 s. 29.

Något undantag från kravet på dubbel straffbarhet vid koppleribrott begångna utomlands bör inte införas

Vid bedömningen av om koppleri bör undantas från kravet på dubbel straffbarhet måste beaktas att ett undantag innebär ett ingrepp i andra staters suveränitet. Därtill måste den straffrättsliga legalitetsprincipen beaktas, dvs. att det ska vara möjligt för den enskilde att förutse och få kännedom om vad som utgör ett handlande som kan leda till straff. Mot den bakgrunden måste det finnas starka skäl för att ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet ska införas.

Som huvudregel har det för ett sådant undantag krävts att det finns en hög grad av internationell samsyn när det gäller den aktuella brottsligheten och behovet av en kriminalisering. Även om en sådan samsyn inte i samma grad har kunnat konstateras har vissa ytterligare undantag gjorts. Det har då rört sig om särskilt allvarlig brottslighet eller brottslighet som är av internationell och gränsöverskridande karaktär. Det senare skälet anfördes när undantag från kravet på dubbel straffbarhet gjordes bl.a. i fråga om *äktenskapstvång*.⁶³⁴

Som framgått ovan har det i den juridiska litteraturen ifrågasatts om undantagen i 5 § andra stycket 4 är förenliga med folkrätten och det har anförts att den frågan inte synes ha uppmärksamrats tillräckligt i lagstiftningsarbetet.⁶³⁵

Till detta kommer Lagrådets påpekanden om att undantag från kravet på dubbel straffbarhet i sådana fall där det inte råder någon internationell samsyn om straffvärdheten innebär att Sverige ger uttryck för att det är folkrättsligt acceptabelt att lagföra utomlands förövade gärningar därför att de – enligt svensk rättsuppfattning – är påtagligt straffvärda. Detta kan, enligt vad Lagrådet har anført, öppna upp för andra stater att döma personer som i Sverige utför handlingar som är straffbara i dessa länder, men inte här.⁶³⁶

Ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet för *koppleri* kan, i vart fall i teorin, antas minska möjligheten för presumtiva köpare att via utländska eskortsidor komma i kontakt med personer som utför sexuella tjänster i Sverige mot betalning. En sådan lagändring skulle alltså indirekt kunna stärka det straffrättsliga skyddet också när det gäller *köp av sexuell tjänst* som begås genom användande av internetbaserade verktyg. Dessutom kan offer för koppleri många

⁶³⁴ Se prop. 2013/14:208 s. 74 och 75.

⁶³⁵ Se Petter Asp, Internationell straffrätt, 2 uppl. 2014, JUNO s. 58.

⁶³⁶ Se Lagrådets yttranden i prop. 2018/19:157, bilaga 5 och prop. 2021/22:138, bilaga 5.

gångar också vara offer för *människohandel*. Ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet för koppleri skulle således kunna bidra till bekämpandet av människohandel för sexuella ändamål, ett brott för vilket den internationella samsynen är stark.

Den internationella utvecklingen under senare år kan sägas visa på ett ökat stöd för kriminalisering av såväl koppleri som köp av sexuella tjänster i sig. Som framgått av avsnitt 3.9 finns det emellertid ett flertal länder, även inom EU, som inte har någon generell kriminalisering av koppleri. Mot den bakgrunden kan någon internationell samsyn inte anses föreligga gällande det brottet som sådant. Till skillnad från vad som gäller i fråga om *äktenskapstvång* kan inte ens en regional europeisk samsyn konstateras. Ett svenskt undantag från kravet på dubbel straffbarhet skulle därför utgöra ett stort ingrepp i många andra staters inre angelägenheter. Under dessa förhållanden måste det krävas mycket starka skäl för att ett sådant undantag ska göras.⁶³⁷

Frågan är då i första hand om ett undantag skulle kunna vara motiverat med hänsyn till brottets särskilda allvar eller till dess internationella och gränsöverskridande karaktär.

Vid en jämförelse mellan straffskalorna kan koppleribrottet inte anses vara lika allvarligt som *människohandel*, *hedersförtryck* eller brott mot lagen (1982:316) med förbud mot *könsstympning av kvinnor*, men däremot lika allvarligt som *äktenskapstvång* och *barnäktenskapsbrott*.

Huvudskälet till att undantag från kravet på dubbel straffbarhet infördes för äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott var, som beskrivits ovan, att de brotten har en tydlig internationell och gränsöverskridande prägel. I det avseendet konstaterades att de personer som utsätts för brotten i stor utsträckning är unga flickor och pojkar med utländsk bakgrund och att äktenskapen inte sällan ingås i samband med resor till familjens ursprungsland. Det ansågs mot den bakgrunden finnas en risk att syftet med bestämmelserna skulle urholkas om kravet på dubbel straffbarhet upprätthölls.⁶³⁸

Också koppleribrott kan förvisso vara internationella och gränsöverskridande till sin karaktär och med ett krav på dubbel straffbarhet kan sådana brott inte lagföras om de har begåtts i ett land där koppleri inte är kriminaliserat. Vidare kan det tänkas att koppleribrott bestå-

⁶³⁷ Jfr Lagrådets yttranden i prop. 2018/19:157, bilaga 5 och prop. 2021/22:138, bilaga 5.

⁶³⁸ Se prop. 2013/14:208 s. 74 och 75 samt prop. 2019/20:131 s. 49 och 50.

ende i verksamhet med eskortsidor kan drabba personer under 18 år, även i andra fall än som undantas från kravet på dubbel straffbarhet genom att 2 kap. 5 § andra stycket 4 c brottsbalken tillämpas. Mellan koppleribrott där sexuella tjänster i Sverige förmedlas från utlandet å ena sidan och barnsexturism samt brott som *barnäktenskapsbrott* eller *äktenskapstvång* å andra sidan finns det emellertid en viktig skillnad när det gäller vilket syfte ett borttagande av kravet på dubbel straffbarhet i första hand skulle fylla. I de sistnämnda fallen handlar det om att genom straffhotet hindra personer som är bosatta här från att tillfälligt bege sig till ett annat land där en viss gärning är strafffri för att utföra handlingen där. I det förstnämnda fallet skulle syftet i stället vara att hindra utomlands boende personer från att inkludera Sverige bland de länder som deras webbplatser för prostitutionsändamål riktar sig mot. Dessa personer tycks i allmänhet inte ha någon anknytning hit, utan den enda kopplingen till Sverige ligger i verksamhetens inriktning.⁶³⁹ Ur legalitetssynpunkt skulle därför ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet för *koppleri* vara betydligt mer problematiskt än de undantag från det kravet som redan har införts i svensk rätt. Med hänsyn till avsaknaden av internationell, eller ens europeisk, samsyn kring straffbarheten går det inte att bortse från risken att utomlands bosatta individer som inte har någon personlig anknytning till Sverige är omedvetna om att verksamhet med eskortsidor är straffbart som koppleri här.

Att gärningspersonen vid koppleribrott av det nämnda slaget saknar anknytning till Sverige innebär också att svårigheterna att utreda brottet och genomföra en rättegång kan antas bli mycket stora när gärningen har begåtts i ett land där koppleri inte är straffbart. Även om kravet på dubbel straffbarhet skulle tas bort i fråga om svenska domstolars behörighet finns det alltså en uppenbar risk att det inte får någon större betydelse i praktiken.

När det däremot gäller personer som från Sverige lägger ut annonser avseende andras sexuella tjänster på eskortsidorna rör det sig, som framgått ovan, om koppleribrott begångna i Sverige. Gällande de brotten aktualiseras alltså inte frågan om dubbel straffbarhet för domsrätt, även om webbplatserna som sådana drivs från utlandet.

Sammantaget är vår bedömning att det finns flera starka skäl som talar mot att koppleri ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet

⁶³⁹ Se Johan Frisk, *De digitala bordellerna – En rapport om prostitution och människohandel på nätet och vad som kan göras för att stoppa den*, Realstars och Faktum, 2018.

samt att skälen för ett sådant undantag inte väger upp de beskrivna nackdelarna. Vi bedömer därför att koppleribrottet inte bör undantas från kravet på dubbel straffbarhet i 2 kap. 5 § brottsbalken.

3.15 Bör brottsbeteckningen barnpornografibrott förändras?

3.15.1 Utgångspunkter

Brottet *barnpornografibrott* (16 kap. 10 a § brottsbalken) har benämnts på det sättet sedan det infördes 1980. I den ursprungliga propositionen (1978/79:179) diskuterades inte valet av brottsbeteckning närmare. Det föredragande statsrådet konstaterade dock att det är förenat med svårigheter att i lagtext åstadkomma en skarp avgränsning av det straffbara området och att det därför inte kan undvikas att man måste beskriva detta område i tämligen allmänna ordalag. Mot den bakgrunden var det enligt hans mening lämpligt att använda uttrycket *pornografisk bild* i brottsbeskrivningen.⁶⁴⁰

Som framgått av avsnitt 3.3.11 övervägdes i samband med ett lagstiftningsärende som ledde till vissa lagändringar 2020 om det fanns anledning att ändra brottsbeteckningen.⁶⁴¹ Bakgrunden var att det från olika håll hade höjts röster för att brottsbeteckningen borde bytas ut på grund av att ordet *barnpornografi* riskerar att förminska det övergrepp på barn som bilden förmedlar liksom den kränkning som bilden innebär.⁶⁴² Beteckningen barnpornografibrott behölls dock.⁶⁴³

Enligt vad som anges i direktiven för vår utredning finns det anledning att på nytt överväga hur brottet bör betecknas.

Vårt uppdrag i denna del består i att ta ställning till om brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn. I våra direktiv anges emellertid att regeringen alltjämt anser att det inte kan komma i fråga att införa brottsbeteckningar som antyder att alla barnpornografibrott förutsätter att ett barn har utsatts för kränkningar, eftersom detta inte alltid är fallet.

⁶⁴⁰ Se prop. 1978/79:179 s. 9 och 27.

⁶⁴¹ Se prop. 2019/20:69.

⁶⁴² Se Ds 2018:23 s. 147.

⁶⁴³ Se a. prop. s. 26–28.

Av avsnitt 3.3.11 har framgått att kriminaliseringen av barnpornografibrott i form av skildring gäller pornografiskt material som avser en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under 18 år. Övriga befattningar (t.ex. spridning, förvärv eller innehav) med sådant material som avser barn vars pubertetsutveckling är fullbordad omfattas av straffansvar endast om det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under 18 år (16 kap. 10 a § tredje stycket). Det omfattas inte av vårt uppdrag att överväga om regleringen bör utvidgas till att omfatta alla bilder av fullt pubertetsutvecklade personer under 18 år, oavsett om åldern framgår av bilden och omständigheterna kring den.⁶⁴⁴ Inte heller omfattas det av vårt uppdrag att överväga någon förändring av bestämmelsen i 16 kap. 10 a § fjärde stycket som gäller ansvar vid oaktsamhet beträffande omständigheten att den som skildras är under 18 år.

Av avsnitt 3.5 framgår vilka begrepp som används i vissa andra länders straffbestämmelser avseende brott som motsvarar barnpornografibrott.

Det här avsnittet inleds med en beskrivning av synpunkter och överväganden i 2020 års lagstiftningsärende. Därefter behandlas vissa rekommendationer på området från internationella organ. Slutligen redovisas våra överväganden och vår bedömning.

3.15.2 Synpunkter och överväganden i 2020 års lagstiftningsärende

Allmänt om lagstiftningsärendet

I juni 2017 uppdrog chefen för Justitiedepartementet åt en utredare att biträda departementet med att överväga vissa frågor om bl.a. barnpornografibrottet. Utöver att överväga barnpornografibrottets placering i brottsbalken innefattade uppdraget att identifiera och ta upp andra frågor som anknyter till straffbestämmelsen om barnpornografibrott, t.ex. brottets beteckning. Utredarens ställningstaganden redovisades i promemorian *Vissa frågor om barnpornografibrottet och om avskaffad preskription för allvarliga brott mot barn* (Ds 2018:23).

⁶⁴⁴ Jfr prop. 1997/98:43 s. 81–87 och prop. 2009/10:70 s. 23–27 samt SOU 2020:63 s. 1344–1346.

I promemorian konstaterades att barnpornografibrott inkluderar inte bara hantering av bilder som föreställer verkliga barn som utsätts för sexuella övergrepp. Kriminaliseringen innefattar även pornografiska bilder som föreställer barn där det inte finns något bakomliggande sexualbrott samt verklighetstroga bilder som avser fiktiva barn. Det kan också röra sig om bilder som barn har tagit av sig själva, mer eller mindre avklädda. Även sådana bilder kan vara brottsliga för andra att hantera, såsom att sprida eller inneha bilderna. Enligt vad som angavs i promemorian måste det antas att en sexualisering av barn i samhället i förlängningen kan leda till att fler barn utsätts för sexualbrott. Mot den bakgrunden fanns det enligt utredaren skäl att ha en brottskonstruktion som omfattar alla typer av bilder som avser att väcka sexuell lust till barn, även sådana bilder som inte förutsätter ett bakomliggande brott.⁶⁴⁵

Användningen av termen barnpornografi internationellt

I den nämnda promemorian finns en genomgång av hur termen barnpornografi används internationellt såvitt avser dels europarättsliga och internationella rättsakter, dels vissa länders straffbestämmelser (avsnitt 5.1.2 i promemorian). Av genomgången framgår att begreppet används i t.ex. Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi (se avsnitt 3.4.7) och Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (se avsnitt 3.4.5). Vidare konstateras att termer som motsvarar barnpornografi används i strafflagstiftningen i flera länder, däribland Finland, Tyskland och Kanada samt att ordet *pornografisk* förekommer i den danska bestämmelsen på området.⁶⁴⁶ Det noteras dock att sådana begrepp inte förekommer i den norska straffbestämmelsen som avser ”fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn”.⁶⁴⁷ I avsnitt 3.5 har vi beskrivit att de danska och finska bestämmelserna nyligen har ändrats bl.a. på så sätt att begreppet

⁶⁴⁵ Se Ds 2018:23 s. 147 och 148.

⁶⁴⁶ Här hänvisas i promemorian till dåvarande 17 kap. 18 a § resp. 19 § i den finska strafflagen, 184 b § i tyska strafgesetzbuch, artikel 163.1 i kanadensiska Criminal Code samt dåvarande 235 § i den danska straffeloven.

⁶⁴⁷ 311 § i den norska straffeloven.

pornografisk har ersatts av *sexuell*. En motsvarande lagändring har gjorts i isländsk rätt.

Kritiska röster om termen barnpornografi

Promemorian innehåller en beskrivning av kritiska röster om termen barnpornografi (avsnitt 5.1.3 i promemorian). Där framgår att det på initiativ av ECPAT International har tagits fram riktlinjer för hur olika termer som rör övergrepp mot barn bör användas, de så kallade Luxemburg-riktlinjerna (Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse). I riktlinjerna rekommenderas en försiktighet med att använda begreppet barnpornografi. Det framhålls att ordet *pornografi* brukar användas för att beskriva bilder av vuxna människor som samtycker till att vara med i bilden och där bilden, ofta lagligt, distribueras för att vädja till någons sexuella lust. Om ordet pornografi används tillsammans med *barn* riskerar det att antyda att barnet har samtyckt, varför benämningen uppges kunna bli missledande. Emellertid konstateras i Luxemburg-riktlinjerna att termen *child pornography* är väl förankrad i flera internationella rättsdokument och används i flera nationella lagstiftningar. I riktlinjerna avråds därför inte från användning av den termen i juridiska sammanhang, men det påpekas att inga av de internationella rättsdokumenten kräver att just den termen används. Som alternativ till begreppet *child pornography* rekommenderas i riktlinjerna att uttryck som *child sexual abuse material* eller *child sexual exploitation material* används, vilket skulle kunna översättas med *sexuellt övergreppsmaterial av barn* eller *material som sexuellt exploaterar barn*. I riktlinjerna konstateras att *child sexual abuse material* i och för sig kan ha en snävare innebörd än *child pornography*, eftersom den senare benämningen inte förutsätter att det är ett sexualbrott som skildras. *Child sexual exploitation material* anges dock kunna ha en vidare innebörd än *child sexual abuse material*. Vidare påpekas att uttrycket *child sexual abuse images* (ungefär sexuella övergreppsbilder av barn) är snävare än *child sexual abuse material*, eftersom material även kan omfatta skrifter eller ljudinspelningar, medan *images*

avser bild eller film.⁶⁴⁸ Som anmärks i promemorian omfattar den svenska kriminaliseringen inte texter eller ljudinspelningar.

I promemorian beskrivs att vissa barnrättsorganisationer och företag framförde att beteckningen barnpornografi inte borde användas av de skäl som anges i Luxemburg-riktlinjerna. I stället förespråkades begreppen *dokumenterade sexuella övergrepp mot barn* eller *övergreppsmaterial*. Av motsvarande skäl förespråkade också polisens nationella it-brottscentrum vid nationella operativa avdelningen (NOA) att brottsbeteckningen barnpornografibrott ersätts med beteckningen *dokumenterade sexuella övergrepp mot barn*. Vidare framgår att Europaparlamentet i resolutionen *European Parliament resolution of 11 March 2015 on child sexual abuse online* påpekade att det är viktigt att rätt terminologi används för brott mot barn samt att det i resolutionen förespråkas att uttrycket *child sexual abuse material* används i stället för *child pornography*. Också Europol och Interpol förespråkade användning av termer som exempelvis *child sexual abuse material*. Interpol anslöt sig till slutsatsen i Luxemburg-riktlinjerna att *child pornography* inte bör användas annat än när det behövs i relation till de rättsakter där begreppet förekommer. Det framgår också av promemorian att det nationella kunskapscentret Barnafriad ansåg att uttrycket *sexuella övergreppsbilder* skulle användas och att det från akademiskt håll även hade framförts uppfattningen att brottet bör betecknas *dokumenterade sexuella övergrepp mot barn*. I promemorian noterades dock även att många företrädare för rättsväsendet, såsom poliser, åklagare och domare, hade framhållit att brottsbeteckningen barnpornografibrott inte upplevs som missvisande eller problematisk och att det inte finns tillräckliga skäl att byta brottsbeteckning. Det hade heller inte framkommit något som tydde på att den aktuella brottsbeteckningen hade lett till tillämpningsproblem.

Utredarens bedömning

Utredarens överväganden i fråga om brottsbeteckningen redovisas i avsnitt 5.1.4 i promemorian och kan sammanfattas enligt följande. Även om det torde vara ovanligt att de bilder som omfattas av kriminaliseringen inte avser ett dokumenterat sexualbrott är det moti-

⁶⁴⁸ Se Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Interagency Working Group in Luxembourg, 28 January 2016, s. 35–40.

verat att ha en brottsbeteckning som inte förutsätter ett bakomliggande sexualbrott, utan omfattar också andra bilder.

En brottsbeteckning bör vara kort och informativ och bör inte ändras om det inte finns starka skäl för det. Det tycks vara svårt att finna en lämplig ny brottsbeteckning som bidrar till önskvärd tydlighet och indikerar brottets allvar. Om ett uttryck som *dokumenterat sexuellt övergrepp* skulle användas, skulle den rent språkligt inte kunna sägas omfatta bilder som inte skildrar något sexualbrott, såsom teckningar av fiktiva barn eller barns egentagna foton. Dessutom skulle en brottsbeteckning behöva bli något i stil med *hantering av dokumenterade sexuella övergrepp mot barn* eller *befattning med dokumenterade sexuella övergrepp mot barn*. Brottsbeteckningen skulle alltså behöva bli mångordig för att beskriva brottets tillämpningsområde. Vidare anger nämnda brottsbeteckning en pluralform som indikerar att det kan erfordras flera bilder och flera övergrepp för straffbarhet. Därtill kommer att *sexuellt övergrepp mot barn* och *sexuellt övergrepp* förekommer som brottsbeteckningar i 6 kap. brottsbalken. För att inte sammanblandas med dessa brott bör sexuellt övergrepp undvikas i en eventuellt ny brottsbeteckning. Lämpligare blir då *hantering av dokumenterade sexualbrott mot barn* (eller *befattning med*). Samtidigt riskerar brott som sker genom *skildring* att inte riktigt passa in i en sådan brottsbeteckning. Möjligtvis kunde en särskild brottsbeteckning användas för just skildringsbrottet, såsom *skildring av sexualbrott mot barn*. Straffbestämmelsen skulle i så fall behöva delas upp, så att skildringen utgjorde en brottstyp och övrig hantering en annan. En annan variant – om uttrycket *dokumenterade sexualbrott mot barn* är en lämplig utgångspunkt – skulle kunna vara att barnpornografibrottet delades upp i två typer av brott. Den ena typen skulle då röra bilder som visar ett sexualbrott och den andra typen bilder som inte visar ett sexualbrott. Sådana tänkbara uppdelningar kan dock leda till tillämpningsproblem och det finns fördelar med att låta samma brottsbeteckning omfatta alla slags bilder som visar barn i sexuella situationer. Brottsbeteckningen barnpornografibrott har fördelen att den rent språkligt omfattar många olika slags bilder och alla tänkbara befattningar med bilderna. Om brottet inte ska betecknas barnpornografibrott bör en motsvarande beteckning införas, exempelvis *hantering av bild som sexuellt exploaterar barn* eller *sexuell exploatering av barn i bild*. Sådana brottsbeteckningar framstår dock som långa och inte helt lätta att förstå innebörden av.

Exploatera kan även föra tankarna till att någon form av vederlag erlaggs för bilderna, vilket vore olyckligt. Andra brottsbeteckningar skulle kunna vara *sexualisering av barn i bild* eller *sexuell kränkning av barn i bild*. Sådana brottsbeteckningar ger i och för sig en viss upplysning om vilket beteende som avses, men det är tveksamt om sådana beteckningar indikerar allvaret i brottet. Därtill är även dessa beteckningar något långa och kan bli svåra att hantera i dagligt tal och skrift. Risk finns att en förkortning för brottet ändå skulle komma att användas, såsom barnsexbilder, eller att uttrycket barnpornografibrott fortsatt skulle användas. Brottsbeteckningen *barnpornografibrott* inkluderar rent språkligt samtliga bilder och samtliga gärningsformer som omfattas av straffbestämmelsen. Därtill är beteckningen relativt kort och tydlig samt lätt för allmänheten att förstå och ta till sig. Beteckningen speglar att fråga är om brottsliga förfaranden med vissa bilder och bör knappast kunna förväxlas med hantering av laglig vuxenpornografi. Några problem i tillämpningen av bestämmelsen till följd av dess beteckning har inte framkommit. Även om förståelse finns för de synpunkter som framförts på dagens brottsbeteckning framstår en ändrad brottsbeteckning som mindre välmotiverad. Mot att ändra brottsbeteckningen står även de nackdelar som ändringar av inarbetade brottsbeteckningar alltid för med sig, såsom att följa brottsutvecklingen över tid. Sammanfattningsvis framstår skälen för en ändring av brottsbeteckningen inte som tillräckligt starka.

Mot den angivna bakgrunden var slutsatsen i promemorian att brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott skulle vara kvar i straffbestämmelsen.

Remissyttranden

Ett stort antal remissinstanser, bl.a. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Svea hovrätt*, *Stockholms tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Jönköpings tingsrätt*, *Umeå tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten*, *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)*, *Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)*, *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)* och *Sveriges advokatsamfund*, instämde i eller hade inte någon invändning mot den bedömning som gjorts i promemorian. *Polismyndigheten* kunde godta slutsatsen att brottsbeteckningen behölls, men ansåg att det fanns skäl för en ändring och att det därför fanns anledning att återkomma till frågan.

Ett antal remissinstanser delade inte slutsatsen i promemorian. *Brottsoffermyndigheten*, *ECPAT Sverige* och *Rädda Barnen* ansåg att begreppet barnpornografi är missvisande genom att ordet pornografi kan ge intrycket att det föreligger en frivillighet från barnets sida som ger det sexuella övergreppet legitimitet. Liknande synpunkter framfördes av *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* och av *Barnombudsmannen* som även ansåg att en ändring av beteckningen skulle förtydliga allvaret i brottet. *Barnombudsmannen*, *ECPAT Sverige*, *Rädda Barnen*, *Svenska Bankföreningen* och *Unizon* förordade i stället brottsbeteckningen *dokumenterat sexuellt övergrepp mot barn* eller *dokumenterade sexuella övergrepp mot barn*. Ett annat förslag, som lämnades av *Brottsoffermyndigheten*, var *sexuell exploatering av barn i bild* eller *dokumenterad sexuell exploatering av barn i bild*. *Linköpings universitet (Barnafrid)* ansåg att en möjlig brottsbeteckning skulle vara *hantering av dokumenterade sexuella övergrepp mot barn* och för de material som inte dokumenterar en brottslig handling, men ändå ska falla inom ramen för brottet, exempelvis *sexualisering av barn i bild*. Enligt *RFSU* vore det önskvärt med en ny utredning för att hitta en lämplig och tydlig rubricering som speglar brottets allvar, täcker in samtliga gärningar och samtliga bilder och som inte riskerar att sammankopplas med annan pornografi.⁶⁴⁹

Regeringens bedömning

I propositionen anförde regeringen bl.a. följande. Straffbestämmelsen om barnpornografibrott innefattar gärningsformer med sinsemellan stora skillnader i fråga om såväl karaktär som straffvärde. I brottet inkluderas inte bara hantering av bilder som föreställer verkliga barn som utsätts för sexuella övergrepp. Kriminaliseringen omfattar även pornografiska bilder som föreställer barn där det inte finns något bakomliggande sexualbrott, liksom verklighetstroga bilder som avser fiktiva barn. Det kan också röra sig om bilder som barn har tagit av sig själva eftersom sådana bilder kan vara brottsliga för andra att hantera. Brottsbeteckningen bör inkludera samtliga fall som täcks av kriminaliseringen. Om det finns en brottsbeteckning som bättre än den nuvarande uttrycker vad barnpornografibrottet omfattar, finns inget principiellt hinder mot att ändra beteckningen. Utgångspunk-

⁶⁴⁹ Se prop. 2019/20:69 s. 26 och 27.

ten bör emellertid vara att detta ska ske endast om det finns starka skäl för det.⁶⁵⁰

Enligt regeringen var beteckningen *dokumenterat sexuellt övergrepp mot barn*, som flera remissinstanser förespråkade, inte lämplig att ersätta barnpornografibrottet med. Detta eftersom en sådan beteckning utesluter bilder som inte avser ett bakomliggande brott och passar också sämre för brott som sker genom skildring. Därtill påpekade regeringen, i likhet med utredaren, att *sexuellt övergrepp mot barn* är en brottsbeteckning för ett särskilt sexualbrott mot barn (6 kap. 5 § brottsbalken). Termen sexuellt övergrepp mot barn har således redan sin specifika betydelse i brottsbalken som inte överensstämmer med den innebörd begreppet skulle ha om det användes i detta sammanhang som ett samlingsnamn för sexualbrott mot barn. Gällande förslag som *sexuell exploatering av barn i bild* eller *sexuell kränkning av barn i bild* anförde regeringen att det var tveksamt om allmänheten skulle förstå vad som avses med benämningen. Dessutom instämde regeringen i utredarens bedömning att det var tveksamt om sådana benämningar indikerar allvaret i brottet.⁶⁵¹

Mot denna bakgrund – och med hänvisning till de fördelar med den nuvarande beteckningen som utredaren angett – instämde regeringen i den uppfattning som redovisats i promemorian att skälen för en ändring inte framstod som tillräckligt starka. Brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott behölls därför.⁶⁵²

Det förslag som *Linköpings universitet (Barnafrid)* hade lämnat i sitt remissvar – att begreppet *hantering av dokumenterade sexuella övergrepp mot barn* skulle kunna användas när det gäller övergreppsmaterial och exempelvis *sexualisering av barn i bild* för de material som inte dokumenterar en brottslig handling men ändå ska falla inom ramen för brottet – bemöttes inte uttryckligen av regeringen i propositionen.⁶⁵³

⁶⁵⁰ Se a. prop. s. 27.

⁶⁵¹ Se a. prop. a.s.

⁶⁵² Se a. prop. s. 27 och 28.

⁶⁵³ Jfr dock Ds 2018:23 s. 158.

3.15.3 Rekommendationer från internationella organ

Som framgått ovan har såväl Europaparlamentet som Europol och Interpol förespråkat att uttryck som *child sexual abuse material* används i stället för *child pornography*.

Uttrycket *child pornography* används i det andra tilläggsprotokollet till barnkonventionen (se avsnitt 3.4.1). Begreppet definieras i den svenska översättningen som ”framställning, av vilket som helst slag, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade sexuella handlingar eller varje framställning av ett barns könsorgan för huvudsakligen sexuella syften”. I FN:s barnrättskommittés riktlinjer från 2019 avseende implementering av tilläggsprotokollet rekommenderar barnrättskommittén emellertid att konventionsstaterna, i linje med den senaste utvecklingen, undviker begreppet barnpornografi så långt det är möjligt. I stället rekommenderas att staterna använder termer som motsvarar *use of children in pornographic performances and materials*, *child sexual abuse material* och *child sexual exploitation material*.⁶⁵⁴

Partskommittén för konventionen om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekommittén) övervakar genomförandet av Lanzarotekonventionen (se avsnitt 3.4.5). Kommittén har noterat att några av de termer som används i internationella och regionala instrument om barnets rättigheter, exempelvis *barnpornografi* eller *barnprostitution*, gradvis byts ut eftersom de kan vara vilselädande och insinuera att ett barn skulle kunna samtycka till sådana handlingar, undergräva brottens allvar eller lägga skulden på barnet. Mot den bakgrunden strävar kommittén själv efter att i ökad utsträckning använda termen *child sexual abuse material* i stället för barnpornografi där det är möjligt och att således begränsa användningen av den sistnämnda termen till när den citerar juridiska texter där begreppet fortfarande används, bl.a. artikel 20 i Lanzarotekonventionen. Kommittén rekommenderar också konventionsstaterna att i första hand – i enlighet med Luxemburg-riktlinjerna – använda termen *child sexual abuse material* när det gäller material som skildrar sexuella övergrepp mot barn och/eller fokuserar på barnets könsorgan.⁶⁵⁵

⁶⁵⁴ Se United Nations, Committee on the Rights of the Child, Guidelines regarding the implementation of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, 10 September 2019, CRC/C/156 p. 60.

⁶⁵⁵ Se Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse; Implementation report, 10 March 2022, T-ES(2022)02 s. 22 och 24.

3.15.4 Överväganden och bedömning

Bedömning: Det finns inte tillräckliga skäl att ändra brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* i 16 kap. 10 a § brottsbalken.

Om en ändring av de brottsbeteckningarna ändå anses påkallad bör brotten benämnas *sexuell exploatering av barn i bild* och *grov sexuell exploatering av barn i bild*. Bestämmelsen i 16 kap. 10 a § bör i sådant fall ändras också på så sätt att uttrycket ”Den som [...] skildrar barn i pornografisk bild” i den inledande meningen ersätts av ”Den som [...] i bild skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn i sexuell bild”.

Det finns inte tillräckliga skäl att ändra brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott*

Som framgått ovan inkluderar barnpornografibrottet inte bara hantering av bilder som föreställer verkliga barn som utsätts för sexuella övergrepp. Kriminaliseringen innefattar även pornografiska bilder som föreställer barn där det inte finns något bakomliggande sexualbrott samt verklighetstroga bilder som avser fiktiva barn. Det kan också röra sig om bilder som barn har tagit av sig själva eftersom sådana bilder kan vara brottsliga för andra att hantera.

Vårt uppdrag i den här delen är att ta ställning till om brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn. Samtidigt är det, enligt vad som framgår av direktiven för utredningen, inte aktuellt att föreslå brottsbeteckningar som antyder att alla barnpornografibrott förutsätter att ett barn har utsatts för kränkningar, eftersom detta inte alltid är fallet.

En fråga som är nära sammankopplad med frågan om brottsbeteckning är hur ett brott beskrivs i den aktuella straffbestämmelsen.

Som framgått av avsnitt 3.5 finns inte begreppet *barnpornografi* i övriga nordiska länders straffbestämmelser, men däremot i de irländska och spanska straffbestämmelserna. I de övriga nordiska länderna används numera begreppet *sexuell* i stället för *pornografisk* i brottsbeskrivningarna på detta område. Brotten benämns i norsk rätt fram-

ställning av sexuella övergrepp mot barn eller framställning som sexualiserar barn och i finsk rätt *spridning av bild som på ett sexuellt sätt visar barn* respektive *innehav av bild som på ett sexuellt sätt visar barn*. I dansk och isländsk rätt används inte brottsbeteckningar. Straffbestämmelserna där anger rekvisiten och straffskalan för respektive brott men brotten har inte någon särskild benämning i lagtexten.

Vi har ovan beskrivit att det från många olika håll har framförts att ordet *pornografi* kan associeras med lagliga bilder på vuxna personer som deltagit frivilligt i framställningen och att brottsbeteckningen *barnpornografibrott* kan missförstås som att barnet medverkat frivilligt.

I promemorian *Vissa frågor om barnpornografibrottet och om avskaffad preskription för allvarliga brott mot barn* (Ds 2018:23) konstaterades att det inte hade framkommit något som tyder på att brottsbeteckningen *barnpornografibrott* orsakat några problem i tillämpningen. Vidare hade många företrädare för rättsväsendet, såsom poliser, åklagare och domare, framhållit att beteckningen inte upplevs som missvisande eller problematisk. Det är också vår uppfattning att gärningar som utgör *barnpornografibrott* knappast bör kunna förväxlas med hantering av laglig *pornografi* som avser vuxna personer. Vi kan därför inte se att det finns anledning att av praktiska skäl byta ut brottsbeteckningen.

En annan sak är att det kan finnas symboliska skäl för en sådan lagändring och ur ett principiellt perspektiv går det inte att bortse från den kritik som har framförts mot användningen av begreppet *barnpornografi*.

Som noterades i 2020 års lagstiftningsärende är det emellertid svårt att hitta en lämplig ny brottsbeteckning som bidrar till önskvärd tydlighet och indikerar brottets allvar. Beteckningen *barnpornografibrott* har fördelen att den rent språkligt omfattar många olika slags bilder och alla tänkbara befattningar med bilderna. Ordet *barnpornografi* i svenskt språkbruk är dessutom ett mycket negativt laddat ord och *barnpornografibrott* har ett starkt stigma kopplat till sig. Det är därför inte givet att en ändring av brottsbeteckningen skulle förtydliga allvaret i brotten. Snarare finns det en risk att effekten blir den motsatta eftersom andra tänkbara begrepp inte på samma sätt fångar brottets allvar. Mot denna bakgrund anser vi – även med hänsyn till att *barnpornografibrott* inte används som brottsbeteckning i något annat nordiskt land och med beaktande av den kritik som prin-

cipiellt kan riktats mot uttrycket – att det inte finns tillräckligt starka skäl att ändra brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott.

I det följande behandlar vi ändå frågan om hur regleringen skulle kunna utformas om en ändring anses påkallad.

Om en ändring av brottsbeteckningarna anses påkallad bör brotten benämnas sexuell exploatering av barn i bild och grov sexuell exploatering av barn i bild

Som framgått ovan är vår uppfattning att brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* inte bör ändras. För det fall en annan bedömning görs är vår uppfattning att beteckningarna *sexuell exploatering av barn i bild* och *grov sexuell exploatering av barn i bild* bör användas. Till skillnad från *hantering av dokumenterade sexuella övergrepp mot barn* och de flesta andra förslag på brottsbeteckningar som behandlades av regeringen i 2020 års lagstiftningsärende skulle sexuell exploatering av barn i bild också inkludera material som inte avser ett bakomliggande sexualbrott. Uttrycket skulle också fungera för samtliga former av befattning med material som kriminaliseringen avser och begreppet är förhållandevis kort.

Andra uttryckssätt som skulle kunna fylla samma funktion är *sexualisering av barn i bild* respektive *barnsexualisering*. Vår uppfattning är dock att sexuell exploatering av barn i bild något tydligare indikerar brottets allvar. Begreppet barnsexualisering framstår dessutom som olämpligt att använda i en brottsbeteckning med hänsyn till att det inte sällan används i diskussioner om reklam, klädmode och liknande. I sådana diskussioner har begreppet i allmänhet en vidare innebörd än vad som avses med barnpornografi.

Som framgått ovan anfördes i promemorian i 2020 års lagstiftningsärende att ordet *exploatera* kan föra tankarna till att någon form av vederlag erläggs för bilderna.⁶⁵⁶ Enligt vår uppfattning kan dock det begreppet användas även helt utan en sådan ekonomisk dimension. I Svenska Akademiens ordlista anges att *exploatera* betyder bl.a. *utnyttja hänsynslöst* eller *dra oskälig fördel av*. Ordet *exploatera* används i straffbestämmelserna om *människohandel* och *människoexploatering* (4 kap. 1 a och 1 b §§ brottsbalken). Av förarbetena till de bestäm-

⁶⁵⁶ Se Ds 2018:23 s. 158.

melseorna framgår att vad som avses är ett *otillbörligt användande* av offret. Det anges innebära att exploatering enligt den regleringen inte föreligger vid varje slags användning av en person. I stället krävs att användningen av personen vid en bedömning i det enskilda fallet framstår som otillbörlig.⁶⁵⁷ Något särskilt krav på ekonomisk vinning tycks däremot inte följa av rekvisitet exploatera, samtidigt som en kvalifikationsgrund för grovt brott när det gäller människoexploatering är att gärningen avsett en verksamhet som medfört betydande vinning (4 kap. 1 b § tredje stycket).

Att hantera sexuella bilder av barn på det sätt som avses i 16 kap. 10 a § brottsbalken är – med undantag för sådana fall som omfattas av ansvarsfrihet enligt 10 b § samma kapitel – alltid otillbörligt. Mot den bakgrunden är vår uppfattning att ordet exploatering – i bemärkelsen *otillbörligt använda* och utan något åsyftande på att vederlag erläggs för bilderna – kan användas i en ny brottsbeteckning i 10 a §.

Angående regeringens uttalande i 2020 års lagstiftningsärende att det är tveksamt om allmänheten skulle förstå vad som avses med benämningen *sexuell exploatering i bild* kan konstateras att detta kan tydliggöras i beskrivningen av brottet. Frågan om hur brottsbeskrivningen kan utformas behandlas nedan.

Risken för att en förkortning för brottet kan komma att användas i praktiken eller att uttrycket barnpornografibrott fortsatt kommer användas utgör enligt vår uppfattning inte något tungt vägande skäl mot att sexuell exploatering av barn i bild används som brottsbeteckning.⁶⁵⁸

Vad som kan sägas vara problematiskt med beteckningen sexuell exploatering av barn i bild är att den, i likhet med begreppet barnpornografibrott, inte tydliggör att vissa gärningar avser dokumenterade sexuella övergrepp mot barn, vilket enligt direktiven för vår utredning skulle vara syftet med att ändra brottsbeteckningen. Såvitt vi kan se är det dock inte praktiskt möjligt att hitta en brottsbeteckning som tydliggör det nämnda förhållandet samtidigt som den inte exkluderar material som inte avser ett bakomliggande sexualbrott. En brottsbeteckning som avser exempelvis ”sexuell exploatering av barn i bild *eller* hantering av dokumenterade sexualbrott mot barn” skulle inte vara tillräckligt väl avgränsad och konstruktionen skulle i alltför hög grad avvika från hur brottsbeteckningar används i brottsbalken i

⁶⁵⁷ Se prop. 2009/10:152 s. 21 och prop. 2017/18:123 s. 59.

⁶⁵⁸ Jfr a. Ds a.s.

övrigt.⁶⁵⁹ Att överväga en uppdelning av straffbestämmelsen på så sätt att en brottstyp omfattar bilder som visar ett sexualbrott och den andra typen bilder som inte visar ett sådant brott omfattas inte av vårt uppdrag.

Ett byte av brottsbeteckningen till sexuell exploatering av barn i bild skulle fylla den funktionen att det kritiserade uttrycket *barnpornografi* utmönstrades ur lagstiftningen. Vidare skulle beskrivningen av brottet samtidigt kunna ändras på ett sätt som gör att i vart fall den beskrivningen tydliggör att vissa gärningar avser dokumenterade sexualbrott mot barn. Den första punkten i 16 kap. 10 a § skulle således för det första kunna ta sikte på den som *i bild skildrar sexualbrott mot barn*. Som påpekades i 2020 års lagstiftningsärende är begreppet *sexualbrott* att föredra framför *sexuellt övergrepp*, eftersom *sexuellt övergrepp mot barn* är en brottsbeteckning för ett särskilt sexualbrott mot barn (6 kap. 5 § brottsbalken) och alltså har en specifik betydelse.

När det gäller material som inte i sig avbildar något sexualbrott mot barn anser vi att det – i likhet med vad som gäller enligt dansk, finsk, isländsk och norsk rätt – i stället för *pornografiskt* material är rimligt att tala om *sexuellt* material. Den första punkten i bestämmelsen skulle mot den bakgrunden också kunna omfatta den som *på annat sätt skildrar barn i sexuell bild*. I likhet med det tidigare begreppet *pornografisk* skulle uttrycket *sexuellt* innebära att bilder där ett barn framställs på ett sätt som är ägnat att vädja till sexualdriften omfattas även om det avbildade barnet inte kan sägas ha deltagit i ett sexuellt beteende vid avbildningen.⁶⁶⁰

Bestämmelsen i 16 kap. 10 a § skulle alltså kunna ändras på så sätt att uttrycket ”Den som [...] skildrar barn i pornografisk bild” i den inledande meningen ersätts av ”Den som [...] i bild skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn i sexuell bild”.

Som en följdändring skulle uttrycket *pornografisk bild av barn* i 16 kap. 10 b § kunna ersättas av *sexuell bild av barn*. Följdändringar skulle också behöva göras i 16 kap. 17 § och 36 kap. 1 b § brottsbalken samt i andra författningar enligt vad som framgår av kapitel 9.

De beskrivna lagändringarna skulle inte påverka bestämmelsernas tillämpningsområde eller innebära någon annan förändring i sak.

⁶⁵⁹ Jfr Linköpings universitet (Barnafrid) remissyttrande över a. Ds.

⁶⁶⁰ Jfr prop. 2019/20:69 s. 11 samt prop. 2009/10:70 s. 16.

4 En ny straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön?

4.1 Inledning

En andra del av vårt uppdrag är att ta ställning till om *kön* bör läggas till som en ny grund i den bestämmelse i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken som gäller straffskärpning vid hatbrottsmotiv. Som en bakgrund till uppdraget i den här delen anges i direktiven för utredningen att brottslighet där offrets kön är ett motiv till att brottet begås riskerar att få exempelvis den följden att kvinnor avstår från att delta i samhällsdebatten. Att brott riktas mot kvinnor för att de är just kvinnor påverkar kvinnors tillgång till makt och inflytande i samhället och jämställdheten mellan kvinnor och män. Det framhålls också att en särskild form av hat mot kvinnor är det hat som utövas av så kallade *incels* samt att andelen besökare från Sverige på incelforum är stor i förhållande till befolkningsmängd.

Hatbrott kan beskrivas som brott där gärningspersonens motiv kan kopplas till fördomar eller negativa föreställningar mot en viss kategori personer med vissa egenskaper, exempelvis viss etnicitet eller sexuell läggning. De brottsliga gärningarna kan riktas mot enskilda individer, grupper och organisationer, men även mot exempelvis egendom och byggnader, såsom religiösa lokaler. Hatbrott är alltså ett samlingsbegrepp och kan utgöras av vilka brott som helst; såväl misshandel eller ofredande som ärekränkning och skadegörelse, eftersom det är gärningspersonens motiv till brottet som är det centrala. Hatbrott anses innebära en bristande respekt för grundläggande mänskliga rättigheter och människors lika värde. För individen kan brottet innebära ett angrepp mot den egna identiteten, samtidigt som hatbrott även kan riktas brett mot olika befolkningsgrupper och därmed skapa otrygg-

het och rädsla hos många.¹ Det finns studier som tyder på att utsatta för brott med hatbrottsmotiv i större utsträckning upplever olika former av emotionell påverkan än utsatta för brott utan sådant motiv. I och med att hatbrott innebär att tillhörighet till en viss grupp varit motiv för att kränka någon kan det, utöver konsekvenser för det enskilda brottsoffret, även drabba andra med samma grupptillhörighet.²

Om det skulle vara aktuellt att införa en straffskärpningsgrund som avser *kön* i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken ligger det också i vårt uppdrag att överväga om straffskärpningsgrunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* i den punkten bör ändras till *könsidentitet eller könsuttryck*. Att införa grunden *könsidentitet eller könsuttryck* i bl.a. 29 kap. 2 § 7 har övervägts i ett tidigare lagstiftningsärende (prop. 2017/18:59). Förslaget i det ärendet tog främst sikte på den grupp som ibland kallas transpersoner men var inte utformat som ett minoritetsskydd, utan skulle ha omfattat även så kallade cispersoner, dvs. personer vars juridiska och biologiska kön stämmer överens och alltid har stämt överens med deras könsidentitet och könsuttryck. På grund av risken för gränsdragningsvårigheter i förhållande till *kön*, som inte omfattas av bestämmelserna i fråga, valdes dock i stället uttrycket *könsöverskridande identitet eller uttryck*.

Det här avsnittet inleds med en allmän beskrivning av straffvärdebedömning och straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken. Straffskärpningsgrunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* behandlas särskilt. Efter detta ges en nordisk utblick när det gäller hatbrottsmotiv följt av en beskrivning av vad som gäller angående ersättning för kränkning vid hatbrottsmotiv, Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens arbete mot hatbrott samt av vissa statistikuppgifter. Därefter behandlas frågor hänförliga till hatbrott och näthat samt argument som har framförts angående införande av *kön* som hatbrottsgrund. En beskrivning av pågående arbeten inom EU på området följer därefter. Slutligen redovisas våra överväganden och förslag.

¹ Se t.ex. Brå, Polisanmälda hatbrott 2020 - En sammanställning av de ärenden som hatbrottsmarkerats av polisen (rapport 2021:17) s. 11.

² Brå, Stöd till hatbrottsutsatta, Kortanalys 1/2020 s. 4.

4.2 Straffvärde och straffskärpning

4.2.1 Allmänt om bedömning av straffvärde

Enligt 29 kap. 1 § första stycket brottsbalken ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Bestämmelsen ger uttryck för att straffvärdet är utgångspunkten för påföljdsbestämningen och återspeglar de grundläggande straffrättsliga principerna om proportionalitet och ekvivalens. Ett allvarligare brott ska bestraffas strängare än ett mindre allvarligt brott och lika allvarliga brott ska bestraffas lika strängt.

Vid bedömningen av straffvärdet ska, enligt paragrafens andra stycke, beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Hänsyn ska särskilt tas till om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

Hänvisningen till vad gärningspersonen insett eller borde ha insett innebär att endast sådana faktorer som är täckta av uppsåt eller oaktsamhet kan beaktas vid straffvärdebedömningen.³

Bestämmelsen i 29 kap. 1 § ger uttryck för att straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet ska avse brottsligheten i dess helhet. Om den tilltalade vid samma tillfälle ska dömas för flera brott måste ett straffvärde för den samlade brottsligheten bestämmas. Detta sker i enlighet med den så kallade asperationsprincipen.⁴

Utöver den allmänna bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken finns det i 2 och 3 §§ angivet vissa försvårande (2 §) och förmildrande (3 §) omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för den aktuella brottstypen, särskilt ska beaktas vid straffvärdebedömningen. Som *försvårande omständigheter* beaktas bl.a. om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått (2 § 1), om den tilltalade har visat stor hänsynslöshet (2 § 2), om den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (2 § 3), eller om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan

³ Se t.ex. "Kvantumbranden" NJA 2019 s. 492 p. 15.

⁴ Se Martin Borgeke och Mikael Forsgren, Att bestämma påföljd för brott, 4 uppl. 2021, JUNO, avsnitt 3.4, jfr dock Flerbrottsutredningens betänkande Skärpta straff för flerfaldig brottslighet (SOU 2023:1) samt dir. 2023:115.

sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet (2 § 7). Som *förmildrande omständigheter* beaktas bl.a. om brottet för-
anletts av någon annans uppenbart kränkande beteende (3 § första stycket 1), eller om den tilltalade till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande (3 § första stycket 2).

Uppräkningarna i 29 kap. 2 och 3 §§ är inte uttömmande. Det kan alltså även finnas andra omständigheter som påverkar straffvärdet i skärpande respektive mildrande riktning.

Åklagaren har bevisbördan för att en försvårande omständighet föreligger.

De försvårande omständigheter som räknas upp i 29 kap. 2 § ska enligt vad som anges i bestämmelsen beaktas *vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp*. Vid gradindelade brott är varje grad att se som en egen brottstyp med egen straffskala. Ofta anges det i lagtexten ett antal omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen. Dessa omständigheter brukar benämnas brottsinterna faktorer. De bör beaktas i första hand, inte bara vid bedömningen av till vilken grad av brottet som den aktuella gärningen hör, utan också vid straffvärdebedömningen i det särskilda fallet. När en omständighet som ska beaktas i visst fall nämns både i straffbestämmelsen och i 29 kap. 2 § brottsbalken får domstolen dock inte göra någon ”dubbelräkning”. Har en brottsintern försvårande omständighet medfört att det aktuella brottet har bedömts som grovt saknas det i allmänhet anledning att beakta omständigheten även vid straffmätningen inom straffskalan för det grova brottet.⁵

Av hänvisningen i 29 kap. 1 § brottsbalken till den för brottet tillämpliga straffskalan följer att gradindelning i princip måste ske innan den konkreta straffvärdebedömningen görs. Samtidigt finns det ett nära samband mellan gradindelning och straffvärdebedömning. Det beror på att gradindelningen i mer svårbedömda fall inte kan göras utan att det sker en värdering av hur allvarlig brottsligheten är. Den samlade bedömning som alltid måste göras kommer alltså ytterst – med reservation för att vissa faktorer som påverkar straffvärdet saknar betydelse för gradindelningen – att bygga på en värdering av om straffvärdet i det enskilda fallet med beaktande av

⁵ Se Borgeke och Forsgren, a.a. avsnitt 3.5.1.

förekommande kvalifikationsgrunder är sådant att det är motiverat att döma för grovt brott.⁶

Det förhållandet att en straffvärdehöjande omständighet av stor betydelse föreligger innebär inte att det finns möjlighet att gå över det straffmaximum som gäller för det brott som är aktuellt. Inte heller av någon annan anledning, exempelvis att flera straffvärdehöjande omständigheter förekommer, är det tillåtet att med stöd av 29 kap. 2 § brottsbalken överskrida gällande maximistraff. Det har i litteraturen uttryckts så, att ”taket ligger fast”.⁷

Sedan den 1 januari 2020 finns det en särskild straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 9 som tar sikte på brott mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående haft ett uppdrag som förtroendevald i bl.a. stat, kommun eller region.⁸ Vidare finns det sedan den 1 augusti 2023 en liknande straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 11 avseende brott som har begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående yrkesmässigt bedrivit nyhetsförmedling eller annan journalistik.⁹

I juli 2023 tillsatte regeringen en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av straffskalorna samt att utreda en reformering av påföljdssystemet (dir. 2023:115). I uppdraget – som ska redovisas den 31 juli 2025 – ingår bl.a. att föreslå ändringar som säkerställer en nyanserad och differentierad straffmätning där försvärande omständigheter får större genomslag än i dag.¹⁰ En annan uppgift som ingår i uppdraget är att överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå en särskild straffskärpningsbestämmelse som tar sikte på alla brott som har samband med kriminella nätverk.

4.2.2 Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken

Enligt 29 kap. 2 § 7 brottsbalken är det en försvärande omständighet om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet.

⁶ Se t.ex. ”Kvantumbranden” NJA 2019 s. 492 p. 17 och 19.

⁷ Se Borgeke och Forsgren, a.a. avsnitt 3.5.1.

⁸ Se prop. 2018/19:154.

⁹ Se prop. 2022/23:106.

¹⁰ Jfr 2010 års straffmättningsreform (prop. 2009/10:147) som bl.a. syftade till att försvärande och förmildrande omständigheter skulle ges ett ökat genomslag vid straffvärdebedömningen.

Den sjunde punkten infördes i paragrafen 1994 (prop. 1993/94:101) och omfattade då diskriminerande motiv med avseende på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller annan liknande omständighet. Syftet med att införa den punkten var att tydligare markera att kränkningar av rasistiskt eller liknande slag ska ägnas särskild uppmärksamhet vid bedömningen av ett brotts straffvärde. Enligt vad som angavs i förarbetena hade en rad händelser visat att gärningar med rasistiska eller liknande motiv utgjorde ett allvarligt hot mot den rättstrygghet som alla i vårt samhälle har rätt till oavsett ursprung. Det konstaterades också att personer som är av utländskt ursprung eller tillhör etniska minoriteter inte sällan har en utsatt position i samhället. Skyddet enligt straffskärpningsgrunden skulle dock även omfatta andra diskriminerande motiv av jämförligt slag, dvs. kränkningar av individer eller grupper på grund av liknande omständigheter hänförliga till individen eller gruppen. Detta är skälet till att uttrycket *annan liknande omständighet* lades till de mer specifika omständigheterna i straffskärpningsgrunden när bestämmelsen infördes.¹¹

Genom en lagändring 2002 gjordes ett förtydligande tillägg om att även *sexuell läggning* kan utgöra grund för sådan kränkning som avses i den sjunde punkten. I propositionen behandlande regeringen frågan om skyddet skulle begränsas till att avse endast homosexuell läggning. Regeringen bedömde att även om det var just de homosexuellas utsatta situation som motiverade ett tillägg i den sjunde punkten skulle bestämmelsen generellt avse sexuell läggning eftersom det innebar att homosexuella inte fick en speciallagstiftning, utan att alla människor skyddades på ett likartat sätt.¹²

Ytterligare ett förtydligande gjordes 2018 då *könsöverskridande identitet eller uttryck* lades till den exemplifierande uppräkningslistan för att tydligare markera att också kränkningar av transfobiskt slag är försvårande (se vidare avsnitt 4.2.4).¹³

De personkretsar och grupper som skyddas av 29 kap. 2 § 7 motsvarar de grupper som också skyddas av straffbestämmelserna om *bets mot folkgrupp* (16 kap. 8 § brottsbalken) och *olaga diskriminering* (16 kap. 9 § brottsbalken). Detsamma gäller den särskilda åtalsregel för *förolämpning* (5 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken) som innebär att åklagaren, och inte endast målsäganden, under vissa

¹¹ Se prop. 1993/94:101 s. 21 och 22.

¹² Se prop. 2001/02:59 s. 38–40 och 57.

¹³ Se prop. 2017/18:59.

förutsättningar får väcka åtal för sådant brott. Till skillnad från *hets mot folkgrupp* tar bestämmelsen i 29 kap. 2 § 7 dock inte bara sikte på kränkningar av grupper, utan också på kränkningar av individer. Dessutom är tillämpningsområdet för den sjunde punkten, som framgått ovan, inte begränsat till de grunder som avses i 16 kap. 8 och 9 §§ eftersom även ”annan liknande omständighet” omfattas.

När det gäller *hets mot folkgrupp* kan nämnas att Högsta domstolen i rättsfallet ”Kommentaren i Facebookgruppen” NJA 2020 s. 1083 tog ställning till om ett meddelande med nedsättande innehåll som formulerats som om det var riktat mot en enskild person även kunde anses uttrycka missaktning för en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer och föranleda ansvar enligt 16 kap. 8 § brottsbalken. Högsta domstolen fann att den aktuella kommentaren – ”Äckliga muslimjävel” – uttryckte missaktning för en religiös grupp och att den medförde ansvar för hets mot folkgrupp.

Kommittén om kriminalisering av förnekande av Förintelsen och av vissa andra brott föreslår i sitt betänkande (SOU 2023:17) att bestämmelsen om hets mot folkgrupp utvidgas så att den inte endast omfattar kollektiv utan också enskilda individer i de skyddade grupperna. Därutöver föreslår kommittén bl.a. att den nämnda bestämmelsen förtydligas så att den uttryckligen omfattar uppmaningar till våld.

Bestämmelser som förbjuder diskriminering finns också i diskrimineringslagen (2008:567). Den lagen saknar straffrättsliga bestämmelser och till skillnad från bestämmelsen om *olaga diskriminering* i 16 kap. 9 § brottsbalken omfattas även diskriminering på grund av kön, funktionsnedsättning eller ålder. Diskrimineringsombudsmannen (DO) utövar tillsyn över att diskrimineringslagen följs och om någon döms för att ha brutit mot den lagen utgår diskrimineringsersättning. Ersättningsnivåerna är generellt sett väsentligt mycket högre än vad som normalt utgår i kränkingsersättning i samband med brottmål.¹⁴

I våra kontakter med Funktionsrätt Sverige har organisationen framfört åsikten att även motiv med avseende på funktionsnedsättning borde omfattas av straffskärpningsregeln gällande hatbrottsmotiv.

Internationella åtaganden avseende arbete mot diskriminering följer bl.a. av 1979 års FN-konvention om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW).

¹⁴ Se Åklagarmyndigheten, Rättslig vägledning, Hatbrott (2022:22) s. 25.

Det kan också nämnas att ett av de subjektiva rekvisiten för *terroristbrott* enligt terroristbrottslagen (2022:666) omfattar en avsikt hos gärningspersonen att injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller en del av en befolkning (4 §). Med *del av en befolkning* avses exempelvis en etnisk minoritet, ett visst folkslag, personer av utländsk härkomst, personer med viss religiös tillhörighet, personer av ett visst kön och hbtqi-personer. Att personer av visst kön omfattas tydliggjordes i samband med en lagändring den 1 juli 2022 (prop. 2021/22:133). Till skillnad från hatbrottslagstiftningen syftar terrorismlagstiftningen emellertid inte till att ge ett särskilt skydd för vissa grupper, utan till att skydda det öppna och säkra samhället. Rätten till detta tillkommer alla delar av befolkningen lika.¹⁵

I den ursprungliga propositionen till 29 kap. 2 § 7 brottsbalken konstaterades att de diskriminerande motiv som bestämmelsen bör vara tillämplig på i och för sig oftast torde föreligga i fall då brottslighet riktas mot minoritetsgrupper. Regeringen anmärkte dock att bestämmelsen naturligtvis bör vara tillämplig också vid andra brott som begåtts med sådana diskriminerade motiv. Det angavs innebära att bestämmelsen kan vara tillämplig inte bara när exempelvis svenskar ger sig på invandrare, utan också i den motsatta situationen, alltså att personer med utländskt ursprung angriper någon eller några just för att de är svenskar. Också i fall då både gärningspersonen och brottsoffret är invandrare skulle bestämmelsen kunna vara tillämplig.¹⁶

Grunden för straffskärpning är att *motivet* för brottet har varit att kränka någon på det sätt som anges i bestämmelsen. För att den sjunde punkten ska vara tillämplig krävs emellertid inte att motivet att kränka varit det enda eller ens det huvudsakliga motivet för brottet. Skyddet omfattar samtliga fall där ett motiv för brottet varit att åstadkomma en kränkning av aktuellt slag. Den eller dem som kränkningen riktats mot behöver inte ha ställning som målsägande. Det innebär att straffskärpningsgrunden är tillämplig oavsett om brottet riktats direkt mot den eller dem som gärningspersonen har velat kränka eller om gärningspersonen har åstadkommit kränkningen genom att begå brottet mot någon annan. Ett angrepp mot en lokal för religionsutövning för att kränka personer med viss trosbekännelse faller alltså under bestämmelsen oavsett om brottet riktats mot den som äger eller har annan rätt till lokalen. Däremot krävs att avsikten varit att genom

¹⁵ Se prop. 2021/22:133 s. 72 och 73.

¹⁶ Se prop. 1993/94:101 s. 21.

brottet åstadkomma en kränkning av det slag som bestämmelsen avser. Det betyder exempelvis att bara det förhållandet att ett rån begåtts för att finansiera en rasistisk organisations verksamhet inte medför att bestämmelsen är tillämplig.¹⁷

På samma sätt som i övrigt i 29 kap. 2 § brottsbalken förutsätts att polis och åklagare utreder och åberopar de omständigheter som kan vara försvårande vid straffvärderingen. I den juridiska litteraturen har anförts att svårigheterna att styrka ett motiv av detta slag inte sällan torde utgöra förklaringen till den kritik som emellanåt riktas mot rättsväsendet för att den sjunde punkten inte kommer till användning.¹⁸ Att det ofta kan vara svårt att visa ett sådant motiv konstateras också i Åklagarmyndighetens rättsliga vägledning (2022:22) avseende hatbrott. Där anges att det är viktigt att ställa de nödvändiga frågorna och leta efter tecken på brottsplatsen och hos gärningspersonen samt att åklagaren bör överväga möjligheterna att använda tvångsmedel, exempelvis husrannsakan, i syfte att utreda motivet. Vidare noteras att åklagaren bör tänka på att ange de straffskärpande omständigheterna i gärningsbeskrivningen, även om det inte finns något som hindrar att domstolen vid straffmätningen beaktar försvårande omständigheter som inte är uttryckta i stämningsansökan.¹⁹

4.2.3 Domstolspraxis avseende hatbrottsmotiv

I Åklagarmyndighetens nyss nämnda rättsliga vägledning anförts även om åklagaren anger straffskärpningsgrunderna i stämningsansökan är det inte alltid som det i domar klart går att utläsa i vilken utsträckning straffskärpningsregeln konkret påverkar påföljden. Vidare anförts att bristen på utförliga motiveringar i praxis försvårar åklagarnas arbete samt att det också gör det svårare att hitta avgöranden.²⁰

Ett exempel på ett avgörande där domstolen konstaterade ett hatbrottsmotiv är Svea hovrätts dom den 20 januari 2020 i mål B 8028-19. En person hade hotat och ofredat målsägandena som uppehöll sig vid en Selecta-maskin. Den tilltalade hävdade att han agerat som han gjorde på grund av att målsägandena hade bankat på Selecta-maskinen.

¹⁷ Se a. prop. s. 22 och 23.

¹⁸ Se Agneta Bäcklund, m.fl., Brottsbalken, 2022-06-08, JUNO, kommentaren till 29 kap. 2 §.

¹⁹ Se Åklagarmyndigheten, a.a. s. 18.

²⁰ Se Åklagarmyndigheten, a.a. s. 18 och 19.

Han hade emellertid upprepade gånger under gärningen pratat om målsägandenas sexualitet och bl.a. kallat dem för ”jävla bögar”. Tingsrätten – vars bedömning hovrätten instämde i – fann att i vart fall en del av motivet för gärningen hade varit att kränka målsägandena på grund av *sexuell läggning* och att det motivet skulle beaktas vid bestämmande av straffvärdet. Också i Stockholms tingsrätts dom den 20 april 2020 i mål B 5401-20 ansågs det utrett att motivet för ett olaga hot varit att kränka en person på grund av sexuell läggning. Den tilltalade hade kommenterat målsägandens sexuella läggning och sagt något i stil med ”jag tar livet av sådana som dig varje dag och om jag ser dig ute i mörkret kommer jag att ta livet av dig”. Tingsrätten konstaterade att det olaga hotet, på grund av det nämnda motivet, hade ett högre straffvärde än ett ”rent” dödshot. Också Svea hovrätts dom den 25 april 2013 i mål B 1395-13 som gällde bl.a. misshandel kan nämnas. Tingsrätten konstaterade att ett av motiven för misshandeln hade varit att kränka målsägandena på grund av deras sexuella läggning. Hovrätten berörde inte motivet uttryckligen men fann att det samlade straffvärdet av den brottslighet som den aktuella personen dömdes för var högre än vad tingsrätten funnit.

I Södertörns tingsrätts dom den 27 januari 2016 i mål B 2666-15 fann domstolen däremot att det inte var styrkt att motivet för ett olaga hot varit att kränka en person på grund av sexuell läggning, även om den tilltalade i samband med hotet hade uttalat sig nedsättande om målsägandes sexuella läggning.

I Svea hovrätts dom den 26 september 2019 i mål B 2458-19 ansåg hovrätten, till skillnad från tingsrätten, att ett motiv för en oprovo-cerad gatumisshandel varit att kränka en person på grund av *etniskt ursprung*. Under misshandeln hade de tilltalade kallat målsäganden för ”svartskalle” och även gjort andra uttalanden med rasistisk innebörd. Att motivet för ett brott varit att kränka en person på grund av bl.a. etniskt ursprung ansågs också styrkt i Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 10 mars 2015 i mål B 3038-14 (hot mot tjänsteman), Västmanlands tingsrätts dom den 3 oktober 2014 i mål B 2462-14 (förolämpning), Malmö tingsrätts dom den 17 oktober 2017 i mål B 2344-17 (misshandel, olaga hot och övergrepp i rätts-sak), Södertälje tingsrätts dom den 22 januari 2019 i mål B 2281-18 (förolämpning), Värmlands tingsrätts dom den 14 januari 2021 i mål B 3595-20 (ofredande) och Mora tingsrätts dom den 13 oktober 2021 i mål B 957-21 (olaga hot).

Solna tingsrätts dom den 11 april 2014 i mål B 5240-13 gällde en tilltalad som i samband med att han hotat målsäganden hade uttalat sig klart rasistiskt med anspelning på målsägandens judiska bakgrund. Utredningen ansågs dock inte ge stöd för att det var, helt eller delvis, därför som den tilltalade hade uttalat hoten, utan orsaken till hans handlande tycktes snarast stå att finna i konflikter efter en separation. Bestämmelsen i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken var därför inte direkt tillämplig. De obehagliga rasistiska uttryck som hoten hade tagit sig beaktades dock ändå som en försvårande omständighet med stöd av den grundläggande bestämmelsen i 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken.

Genom Svea hovrätts dom den 18 juni 2010 i mål 9768-08 dömdes en person för ofredande och förolämpning bestående i att han vid ett stort antal tillfällen ringt till målsäganden. Vid ett av samtalen samt i ett sms hade han yttrat bl.a. ”din jävla arab”, ”muslimidiot” och ”analbögande arab”. Till skillnad från tingsrätten fann hovrätten att anspelningarna på målsägandenas ras och liknande inte utgjorde en särskild grund för att skärpa straffet. Detta på grund av att det inte ansågs visat att den tilltalades *motiv* till gärningarna varit att kränka målsäganden på grund av dennes ras eller liknande. En av hovrättens ledamöter var skiljaktig i fråga om tillämpning av 29 kap. 2 § 7 och anförde att valet av de nämnda tillmälena sammantaget visade på att den tilltalade haft ett sådant motiv.

I NJA 1996 s. 509 – som gällde en 16-åring som dömdes för ett rasistiskt betingat mord i Klippan – bedömde samtliga instanser att ett motiv för gärningen varit att kränka målsäganden på grund av hans hudfärg eller ursprung, vilket beaktades som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet. Som noteras i Åklagarmyndighetens rättsliga vägledning avseende hatbrott (2022:22) framgår det inte av Högsta domstolens dom hur mycket straffvärdet påverkades av det motivet. Högsta domstolen anförde emellertid att brottets straffvärde var mycket högt och att påföljden för en vuxen gärningsman skulle ha varit fängelse på livstid.

Utöver de nu nämnda avgörandena avseende brott med rasistiska eller homofobiska inslag har vi inte hittat några domar från senare år där frågan om tillämpning av 29 kap. 2 § 7 brottsbalken har varit aktuell.²¹

²¹ Avgöranden har eftersökts i rättsdatabasen JUNO, Norstedts Juridik, i december 2022.

4.2.4 Straffskärpningsgrunden könsöverskridande identitet eller uttryck

Utredningen om transpersoners straffrättsliga skydd m.m. hade i uppdrag att överväga bl.a. om det straffrättsliga skyddet för transpersoner skulle stärkas och om begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* skulle ändras i de författningar de förekom, däribland diskrimineringslagen (2008:567) och skollagen (2010:800). I sitt betänkande (SOU 2015:103) noterade utredningen att termen könsöverskridande identitet eller uttryck tar sikte på gruppen som ibland kallas *transpersoner*, som enkelt uttryckt är ett paraply- eller samlingsbegrepp för personer vars könsidentitet eller könsuttryck alltid eller under perioder skiljer sig från normen för det biologiska eller juridiska kön som tilldelats dem. Begreppet *könsidentitet* tar sikte på en persons mentala kön eller självupplevda kön. *Könsuttryck* omfattar däremot hur det sociala könet kommer till uttryck, exempelvis med kläder, kroppsspråk, smink eller frisyr. Med *cisperson* avses, förenklat uttryckt, en person som inte är transperson. Det är alltså en person vars juridiska och biologiska kön stämmer överens och alltid har stämt överens med vederbörandes könsidentitet och könsuttryck.²²

När diskrimineringsgrunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* infördes i diskrimineringslagen ansågs det nödvändigt att hålla isär den grunden från *kön*. Det infördes därför en legaldefinition av grunden kön i diskrimineringslagen med utgångspunkt i att det i rättslig mening finns två kön: ”att någon är kvinna eller man”. Även den som avser att ändra eller har ändrat sin könstillhörighet omfattas av diskrimineringsgrunden kön.²³

I det betänkande (SOU 2006:22) som låg till grund för diskrimineringslagen (2008:567) hade i stället för *könsöverskridande identitet eller uttryck* begreppet *könsidentitet* föreslagits när det gäller skydd för transpersoner. Diskrimineringskommittén konstaterade att RFSL m.fl. hade förespråkat att ett diskrimineringsskydd för transpersoner lämpligast skulle åstadkommas genom att könsidentitet och könsuttryck infördes som nya diskrimineringsgrunder, bl.a. eftersom könsuttrycket hos transpersoner ofta är själva anledningen till att de uppfattas som annorlunda. Kommittén ansåg dock att det var lämpligare att an-

²² Se SOU 2015:103 s. 169–171.

²³ Se a. SOU s. 171 samt prop. 2007/08:95 s. 111–114.

vända *könsidentitet* som lagteknisk term och i denna inkludera även en persons uttryck för ett visst socialt kön. Enligt kommitténs förslag skulle den nya diskrimineringsgrunden definieras i lagtext och definitionen skulle lyda ”en persons identitet, utseende eller beteende med avseende på kön, oavsett om identiteten, utseendet eller beteendet skiljer sig från vad som traditionellt ansetts utgöra normen för kvinnor respektive män”.²⁴

I den efterföljande propositionen (prop. 2007/08:95) noterade regeringen att flera remissinstanser hade anmärkt att Diskrimineringskommitténs förslag till utformning av den nya diskrimineringsgrunden *könsidentitet* var alltför vag och vidsträckt. Regeringen instämde i vad *Arbetsdomstolen* hade påpekat under remissbehandlingen om att den föreslagna definitionen kunde omfatta ”alla och envar”. Samtidigt påpekade regeringen att beteckningen *könsidentitet* kunde sägas vara något snäv i den meningen att det blev oklart om sådana uttryck för kön som inte kan beskrivas som en del av någons ”identitet” omfattades. Som exempel angav regeringen att det kunde verka oklart om transvestiter, som snarare utmärker sig genom sitt uppträdande och sitt utseende än genom sin ”könsidentitet”, skulle omfattas. Regeringen ansåg därför att det fanns skäl att låta benämningen av den nya diskrimineringsgrunden också innefatta ordet *uttryck*. Regeringen framhöll även att de aktuella sammanhangen kännetecknades av ett ”könsöverskridande” moment, i den meningen att de avsåg även förhållanden som låg bortom eller utanför vad som vanligen, och i rättslig mening, menas med kön. Regeringen ansåg därför att den nya diskrimineringsgrunden skulle benämnas *könsöverskridande identitet eller uttryck*.²⁵ Med detta avses ”att någon inte identifierar sig som kvinna eller man eller genom sin klädsel eller på annat sätt ger uttryck för att tillhöra ett annat kön” (1 kap. 5 § första stycket 5 diskrimineringslagen).

Utredningen om transpersoners straffrättsliga skydd m.m. konstaterade att i internationella instrument till skydd för mänskliga rättigheter är det begrepp som används när det gäller skydd för transpersoner *gender identity* (könsidentitet), ofta med tillägget *gender expression* (könsuttryck). Några internationella dokument som innehåller uttrycket *transgender identity and expression* som diskrimineringsgrund hade utredningen inte hittat.²⁶ Utredningen noterade

²⁴ Se SOU 2006:22 s. 255, 285 och 286

²⁵ Se prop. 2007/08:95 s. 116 och 496.

²⁶ Se SOU 2015:103 s. 183–186.

också att termen *könsöverskridande identitet eller uttryck* hade mötts av kritik sedan den infördes som ny diskrimineringsgrund 2009, främst från transpersoner och de organisationer i civilsamhället som arbetar med transpersoners situation och rättigheter. Kritiken hade huvudsakligen gått ut på att formuleringen är skriven med ett avvikarperspektiv, dvs. att den utgår från en uppfattning om normen och pekar ut dem som inte följer denna. Sådana resonemang hade också framförts av deltagarna i utredningens referensgrupp.²⁷ Vidare konstaterade utredningen att såväl termen som den legala definitionen av *könsöverskridande identitet eller uttryck* var otydlig och missvisande, bl.a. med hänvisning till att berörda personer knappast har en identitet som är ”överskridande”.²⁸

Enligt utredningen fanns det starka skäl för att diskrimineringsgrunden borde utformas på ett liknande sätt som flertalet övriga grunder, vilket innebär att alla individer ska vara skyddade från diskriminering, oavsett hur könsidentiteten eller könsuttrycket förhåller sig till normen. Utredningen ansåg att definitionen liksom grunden borde ändras på ett sätt som gör att avvikarperspektivet frångås, samtidigt som de oklarheter och den kritik som påtalats tas i beaktande. Detta ansågs inte möjligt att åstadkomma utan att välja ett uttryck som omfattar alla. Mot denna bakgrund föreslogs att diskrimineringsgrunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* i bl.a. diskrimineringslagen skulle ersättas med *könsidentitet eller könsuttryck*.

Den sistnämnda grunden föreslogs definieras som ”en persons identitet eller uttryck i form av kläder, kroppsspråk, beteende eller annat liknande förhållande med avseende på kön”. *Könsidentitet* skulle omfatta en persons mentala kön eller självupplevda könsbild, dvs. det som inte utan vidare är iakttagbart för andra. *Könsuttryck* skulle omfatta hur det sociala könet kommer till uttryck, dvs. det som är iakttagbart för andra. Utredningen konstaterade att en konsekvens av förslaget skulle vara att de olika aspekterna på kön – tillhörighet (i traditionell mening, dvs. tilldelat kön), identitet och uttryck – får ett likartat skydd som gäller alla människor. En annan sak angavs vara att det främst är transpersoner som är i behov av skyddet mot diskriminering på denna grund och att regeln i praktiken främst skulle komma att tillämpas på diskriminering av transpersoner. Principiellt skulle dock alla individer vara skyddade från diskriminering på grund av könsidentitet eller

²⁷ Se a. SOU s. 187.

²⁸ Se a. SOU s. 192.

könsuttryck, oavsett hur könsidentiteten eller könsuttrycket förhåller sig till normen för det kön som tilldelats dem. Eftersom även så kallade cispersoner alltså skulle omfattas angavs ändringen teoretiskt sett innebära en utvidgning. Utredningen konstaterade dock att diskriminering av cispersoner redan tidigare hade omfattats av diskrimineringsförbudet med avseende på könstillhörighet. Enligt utredningen var det därför svårt att se att utvidgningen skulle få någon betydelse i praktiken.²⁹

Vidare föreslog utredningen att grunden *könsidentitet eller könsuttryck* skulle läggas till också i bestämmelserna om *hets mot folkgrupp* och *olaga diskriminering* i 16 kap. 8 och 9 §§ brottsbalken samt i åtalsregeln avseende *förolämpning* i 5 kap. 5 § brottsbalken. Även här ansåg alltså utredningen att skyddet skulle gälla för alla och inte specifikt peka ut den grupp som avsågs att skyddas. Utredningen påpekade att hetsbestämmelserna dittills inte hade utformats som ett minoritetsskydd, utan att de skyddade alla ”raser”, sexuella läggningar etc. Därtill nämnde utredningen att varje uttryck som pekar ut transpersoner som grupp uppfattas som skriven med ett avvikarperspektiv och att det finns en risk att lagstiftningen uppfattas som bekräftande av normen och befästande av snarare än avståndstagande från fördomar.³⁰

Utredningen – som inte hade haft i uppdrag att överväga ett straffrättsligt skydd för individer eller grupper på grund av kön – noterade att en nackdel med förslagen var att avgränsningen mot grunden *kön* skulle kunna upplevas som besvärlig i rättstillämpningen. Enligt utredningen framstod dock problemen som i huvudsak teoretiska.³¹

Utöver förslaget att *könsidentitet eller könsuttryck* skulle läggas till i bestämmelserna om *hets mot folkgrupp* och *olaga diskriminering* samt i åtalregeln om *förolämpning* föreslog utredningen att det uttryckligen skulle anges i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken att det är en försvårande omständighet om ett motiv för ett brott har varit att kränka en person eller en grupp av personer på grund av *könsidentitet eller könsuttryck*.³²

Motsvarande förslag lämnades av regeringen i den efterföljande lagrådsremissen. Förslagen bemöttes emellertid av kritik från Lagrådet.

²⁹ Se a. SOU s. 193 och 194.

³⁰ Se a. SOU s. 259–267.

³¹ Se a. SOU s. 260 och 261.

³² Se a. SOU s. 270. Uttrycket *könsidentitet eller könsuttryck* skulle enligt förslaget ha samma betydelse och avgränsas på samma sätt som i bestämmelserna om *hets mot folkgrupp* och *olaga diskriminering*.

När det gäller förslaget i fråga om *hets mot folkgrupp* anförde Lagrådet bl.a. att frågan om en handling skulle vara straffbar eller inte skulle bli beroende av en många gånger oklar och flytande gräns mellan en handling som riktar sig mot *kön* och en handling som avser *könsidentitet* eller *könsuttryck*. Enligt Lagrådet var detta högst betänkligt ur legalitetssynpunkt. Lagrådet angav att ett sätt att åstadkomma en lagtekniskt godtagbar ordning kunde vara att låta bestämmelserna omfatta *könsöverskridande identitet* eller *uttryck*. Beträffande förslaget att införa *könsidentitet* eller *könsuttryck* i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken konstaterade Lagrådet att det redan utgjorde en försvårande omständighet att kränka transpersoner, vilket framgick av förarbetena, och att bestämmelsen hade kommit att tolkas så. Enligt Lagrådet saknades det därmed skäl för den föreslagna ändringen i den delen.³³

Enligt vad regeringen angav i propositionen var Lagrådets kritik sådan att den inte gick att bortse från. Regeringen konstaterade därför att uttrycket *könsidentitet* eller *könsuttryck* inte borde användas och att den nya grunden i bestämmelserna om *hets mot folkgrupp* och *olaga diskriminering* samt i åtalsregeln avseende *förtal* i stället borde omfatta *könsöverskridande identitet* och *uttryck*. Som ett förtydligande och i konsekvens med de nyss föreslagna ändringarna ansåg regeringen också att det uttryckligen skulle anges att det är en försvårande omständighet om ett motiv för brottet har varit att kränka någon på grund av *könsöverskridande identitet* eller *uttryck*. Regeringen delade alltså inte Lagrådets uppfattning att det i fråga om transpersoner saknades skäl för ett sådant tillägg i 29 kap. 2 § 7. Det noterades emellertid att det fanns anledning att noga överväga om fler omständigheter skulle anges uttryckligen i den bestämmelsen, eftersom det för varje försvårande omständighet som nämns finns en risk för att tolkningen av lagrummet snävas in mer än vad som är avsett.³⁴

Gällande frågan om så kallade *intersexpersoner* – dvs. personer som har en medfödd variation i sin könskaraktäristika som inte stämmer överens med hur en typiskt kvinnlig eller typiskt manlig kropp förväntas vara – kan hänföras till grunden *könsöverskridande identitet* eller *uttryck* uttalade regeringen att det är tveksamt med tanke på att intersexualism primärt handlar om *kön*. Eftersom straffskärpningsregeln utgår från motivet för brottet är det avgörande om gärningspersonen har uppfattat att en intersexperson har en könsöverskridande identitet

³³ Se prop. 2017/18:59 s. 108–111.

³⁴ Se a. prop. s. 15–29.

eller ett könsöverskridande uttryck och låtit sig motiveras av detta. Vidare anförde regeringen att under alla omständigheter kan intersexualism ses som en sådan "liknande omständighet" som omfattas av straffskärpningsregelns tillämpningsområde.³⁵

Företrädare för RFSL och transföreningen FPES som vi haft kontakt med har anfört att det skulle vara av stort värde att ändra begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* i 29 kap. 2 § 7 till *könsidentitet eller könsuttryck* för att komma bort från avvikarperspektivet. RFSL har påpekat att begreppen *kön* respektive *könsidentitet/könsuttryck* samtidigt bör definieras tydligt i förarbetena och att *kön* bör avse det som är registrerat i folkbokföringen. Om *kön* avser det registrerade könet bör det, enligt RFSL, inte vara några större problem att skilja könsrelaterade motiv från transfobiska sådana. På liknande sätt har FPES uttryckt att det skulle vara tydligt att *könsidentitet eller könsuttryck* avser att skydda just transpersoner. Enligt FPES skulle ett sådant begrepp inte riskera att osynliggöra utsattheten hos någon grupp. Också företrädare för Jämställdhetsmyndigheten har, i våra kontakter med dessa, ställt sig positiva till att begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* i 29 kap. 2 § 7 ändras till *könsidentitet eller könsuttryck*.

RFSL har tagit upp att det också bör tydliggöras vilket skydd personer med intersexvariation omfattas av samt övervägas om en särskild straffskärpningsgrund kan införas till skydd för den gruppen. Det kan nämnas att Diskrimineringsombudsmannen (DO) på liknande sätt har efterfrågat ett tydligare diskrimineringsskydd för personer med intersexvariation. Enligt DO borde en utredning tillsättas för att överväga införande av en egen diskrimineringsgrund eller uttrycklig skrivning om diskriminering som har samband med intersexvariation i diskrimineringslagen.³⁶

4.3 Nordisk utblick

Samtliga nordiska länder har hatbrottsmotiv som en särskild straffskärpningsgrund. Straffskärpningsreglerna avseende sådana motiv är i alla de länderna formulerade med exempel och är alltså inte uttöm-

³⁵ Se a. prop. s. 29.

³⁶ Se Diskrimineringsombudsmannen, Livsvillkor för personer med intersexvariation – Kunskap ur ett diskrimineringsperspektiv (rapport 2022:3) s. 18.

mande. I Finland nämns, sedan en nyligen genomförd lagändring, motiv med avseende på *kön* uttryckligen bland dessa exempel.

I litteraturen har det beskrivits att de grupper som omnämns som skyddsvärda är okontroversiella och förekommer i nästan alla liknande straffbestämmelser världen över. De utgör generellt utformade kategorier, såsom etnicitet, hudfärg och religion. Det innebär att det inte sägs någonting om *vilken* etnicitet, religion eller hudfärg som är tänkt att skyddas av bestämmelsen, vilket i sin tur betyder att en majoritetsgrupp i princip kan utsättas för hatbrott. Här skiljer sig dock den norska straffskärpningsregeln från övriga regleringar genom formuleringen ”andre forhold som støter an mot grupper med et særskilt behov for vern” (77 § i den norska straffeloven). Därigenom markeras att det är grupper som har ett särskilt skyddsbehov som avses med bestämmelsen.³⁷

Vidare har det i litteraturen framförts att det är svårt, eller snarare omöjligt, att utläsa ur domar från de respektive nordiska länderna om och hur straffskärpningsregeln har tillämpats.³⁸

4.3.1 Danmark

I 80 § första stycket i den danska straffeloven³⁹ anges att vid fastställande av påföljd ska, med beaktande av att lagstiftningen tillämpas enhetligt, hänsyn tas till brottets svårhetsgrad och till information om gärningsmannen. Vid bedömningen av brottets svårhetsgrad ska, enligt andra stycket, hänsyn tas till den skada, fara och överträdelse som är förenad med brottet och till vad gärningsmannen insett eller borde ha insett om detta. Vid bedömningen av uppgifter om gärningsmannen ska hänsyn tas till hans eller hennes allmänna personliga och sociala förhållanden, hans eller hennes omständigheter före och efter brottet och skälen för brottet. Vid den bedömningen får det, enligt tredje stycket, inte anses som en förmildrande omständighet att gärningen grundar sig på tro, kulturella förhållanden eller liknande.

Enligt 81 § ska det vid bestämmande av påföljd, i allmänhet beaktas som en försvarande omständighet att gärningen helt eller delvis grun-

³⁷ Se Moa Bladini, Hat och hot på nätet – En kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv, NIKK, Nordisk information för kunskap om kön, på uppdrag av Nordiska ministerrådet, 2017 s. 36. Vid den tidpunkten fanns det i isländsk rätt inte någon särskild bestämmelse om straffskärpning vid hatbrottsmotiv.

³⁸ Se Bladini, a.a. a.s.

³⁹ Nr 741 av den 13/06/2023.

dar sig på någon annans etniska ursprung, tro, handikapp, sexuella läggning, könsidentitet, könsuttryck, könskaraktiska eller liknande (punkten 6).

Grunderna *könsidentitet*, *könsuttryck* och *könskaraktiska* infördes i bestämmelsen den 1 januari 2022.⁴⁰ Lagändringen gjordes i syfte att klargöra skyddet för transpersoner och intersexpersoner mot hatpropaganda. I propositionen⁴¹ beskrevs *könsidentitet* som en persons inre och individuella upplevelse av sitt kön och *könsuttryck* som hur någon uttrycker sitt kön. *Könskaraktiska* beskrevs som de kroppsliga egenskaper som karakteriserar och differentierar könet, t.ex. X- eller Y-kromosomer, typen av inre och yttre könsorgan, hormonella förhållanden, skäggväxt och bröstutveckling.

Kön anges alltså inte i uppräkningspunkten i 81 § punkten 6. Frågan om avgränsningen mot kön eller frågan om behovet av motsvarande skydd när det gäller hatbrottsmotiv med avseende på kön berördes inte i propositionen.

Kirsten Ketscher, professor i diskriminerings- och jämställdhetsrätt vid Köpenhamns universitet, har ifrågasatt varför inte grunden *kön* används i stället för *könsidentitet*, *könsuttryck* och *könskaraktiska*. Hon har uttalat att det nu är en väldigt liten grupp som är skyddad från hatbrott och att detta till stor del fungerar som ett skydd för män. Om regleringen i stället hade avsett kön skulle, enligt Ketscher, också den stora grupp kvinnor som utsätts för fysiska, psykiska och verbala övergrepp av män omfattas. Hon menar att den gruppen nu förbises. Enligt en tidningsartikel ska en företrädare för det danska socialdemokratiska partiet – som svar på Ketschers kritik – ha uttalat att avsikten med de valda uttrycken i den nya regleringen inte alls var att exkludera något kön samt att även de två biologiska könen omfattas av begreppet *könsidentitet*.⁴²

Också före den nämnda lagändringen berördes i dansk doktrin frågan om motiv med avseende på *kön* som straffskärpningsgrund. Linda Kjær Minke och Thomas Elholm, som är forskare inom kriminologi respektive straffrätt, anförde att en sådan grund teoretiskt sett skulle kunna omfattas av 81 § punkten 6 eftersom uppräkningspunkten i bestämmelsen inte är uttömmande. De diskuterade också om bestäm-

⁴⁰ Se Lov nr. 2591 af 28.12.2021 fra d. 01.01.2022.

⁴¹ 2021/1 LSF 18.

⁴² Se <https://www.dr.dk/nyheder/politik/ved-aarsskiftet-blev-flere-beskyttet-mod-hadforbrydelser-jeg-foeler-mig-tryg-ved>, publicerad den 3 januari 2022, hämtad den 17 februari 2023.

melsen borde utvidgas till att uttryckligen omfatta fler grunder. Författarna konstaterade dock att en sådan utvidgning inte kan göras lättvindigt. De pekade för det första på praktiska problem, såsom bevisvårigheter och kausalitetsbetingade problem. Sådana problem skulle, enligt författarna, bli särskilt stora om det var fråga om mycket generella kriterier, såsom kön eller ålder. För det andra pekade de på risken för legalitetsproblem samt på det principiella problemet med att av göra *vilka* kategorier av offer som bör ges det förstärkta skyddet.⁴³

4.3.2 Finland

Enligt 6 kap. 3 § första stycket i den finska strafflagen⁴⁴ är utgångspunkten vid bestämmande av straff att domstolen ska beakta samtliga grunder som enligt lag inverkar på storleken och arten av straffet samt enhetligheten i straffpraxis. Vidare anges i 4 § som allmän princip att straffet ska mätas ut så att det står i ett rättvist förhållande till hur skadligt och farligt brottet är, motiven till gärningen samt gärningsmannens av brottet framgående skuld i övrigt.

Enligt 5 § första stycket 4 är det en straffskärpningsgrund att ett brott begås utifrån ett motiv som baseras på ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, kön, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller utifrån ett annat motiv som är jämförbart med dessa.

Kön lades till de uppräknade motiven genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2023.⁴⁵ Till grund för lagändringen låg betänkandet *Ord är handlingar – Åtgärder mot hatretorik och nätmobbning effektiviserar*.⁴⁶ I betänkandet konstaterades att hatretoriken mot kvinnor hade ökat anmärkningsvärt och att den skiljer sig från hatretoriken mot män. I hatretoriken mot kvinnor är det vanligt att kalla någon hora, förödmjuka genom att håna någon eller kritisera någon annans kropp. Det angavs också att hatretoriken mot kvinnor ofta innehåller brutala och sexualiserade hot om död, våldtäkt eller annat våld samt hotfulla kommentarer om utseende, sexualitet eller

⁴³ Se Linda Kjær Minke och Thomas Elholm, *Hadforbrydelse – giver det mening?* Juridiske Emner ved Syddansk Universitet, 2016 s. 5, 11 och 12.

⁴⁴ Nr 19.12.1889/39.

⁴⁵ Se lagen 1129/2022 om ändring av strafflagen. Se också den finska riksdagens svar RSv 171/2022 rd, https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/EduskunnanVastaus/Sidor/RSv_171+2022.aspx (eduskunta.fi), publicerad den 1 december 2022, hämtad den 29 december 2022.

⁴⁶ Inre säkerhet. Inrikesministeriets publikationer 2019:28.

könsroller. (Angående hatbrott och näthat i bl.a. Sverige samt könskillnader när det gäller utsatthet, se avsnitt 4.7.) Mot den bakgrunden var en slutsats i betänkandet att strafflagen inte tillräckligt effektivt möjliggjorde beaktande av hatretorik mot kvinnor.⁴⁷ I betänkandet noterades också att offer för hatretorik ofta upplever den som otrevlig och rentav skrämmande och att det är något som begränsar yttrandefriheten. Vidare konstaterades att hatretorik främst ses som ett problem på nätet och att det ofta lyfts fram som en följdverkning av sociala medier. Det angavs att det ofta är lätt att identifiera de som sprider hatretorik. De kan använda sitt eget namn för att få publicitet och det är också relativt lätt att få tag på identifieringsuppgifter av operatörer och tjänsteleverantörer. Förbud mot anonyma skrivelser och kommentarer hade presenterats som ett sätt att tygla hatretoriken. Erfarenheten verkade dock visa att allt fler är beredda att använda sitt eget namn för att sprida hatretorik. Mer organiserade hatgrupper angavs i och för sig vara svårare att avslöja eftersom de väljer tjänster som inte lämnar ut uppgifter. De använder pseudonymer och döljer sin IP-adress. Organiserade hatgrupper angavs också ofta ligga i framkant när det gäller att utnyttja teknologi.⁴⁸

I propositionen konstaterade den finska regeringen att straffskärpningsgrunden i 5 § första stycket 4 ursprungligen hade angetts skydda framför allt olika minoritetsgrupper. Av senare förarbeten framgick dock att den i exceptionella fall också kunde tillämpas på brott som riktar sig mot en person som tillhör en majoritetsgrupp, om brottet begåtts uttryckligen på grund av denna gruppstillhörighet.⁴⁹ Syftet med lagändringen var att betona hur klandervärda sådana gärningar är vars motiv är hat som baseras på kön. Ett sådant motiv ansågs i och för sig kunna beaktas redan enligt den allmänna bestämmelsen i 4 § och möjligen även som ett sådant annat motiv som är jämförbart med de som nämndes särskilt i 5 § första stycket 4. Det fanns dock inga uppgifter om rättspraxis i det avseendet. Att uttryckligen nämna offrets kön som ett motiv för gärningen i 5 § första stycket 4 ansågs därför förtydliga rättsläget. Det ansågs också i övrigt motiverat att i lagstiftningen bedöma hat riktat mot kön på samma sätt som rasism. I det avseendet nämndes bl.a. att brott som kränker individens frid, ära eller integritet av ett könsrelaterat skäl

⁴⁷ Se a. betänkande s. 64 och 69.

⁴⁸ Se a. betänkande s. 29, 30, 38 och 39.

⁴⁹ Se den finska regeringens proposition RP 7/2021 rd s. 7 och 8.

(t.ex. olaga hot, förföljelse) eller leder till skada på egendom är särskilt skadliga, om den som är föremål för brotten inte längre vill delta i den offentliga debatten eller undviker att behandla vissa ämnen i offentligheten (så kallad *chilling effect*).⁵⁰ En av de viktigaste konsekvenserna av lagändringen angavs vara att visa att hat riktat mot kön är klandervärt och på så sätt påverka attityderna.⁵¹

Med *kön* avses här kvinnor och män och utgångspunkten är att gärningen är lika klandervärd oberoende av om den riktar sig mot en kvinna eller man. Regeringen anförde dock att det i praktiken oftare är kvinnor än män som utsätts för trakasserier, hot eller gärningar som kränker privatlivet där motivet kan vara hat mot ett visst kön. Samtidigt noterades att könstillhörigheten eller könsidentiteten kan sägas vara en faktor i alla brott där offret är en fysisk person och att *inte vilka könsrelaterade uttryck eller gärningar som helst* som hänför sig till sexualitet får leda till att den nya straffskärpningsgrunden tillämpas. Det ska vara fråga om hatmotiv som har ett allmänt samband med kön på motsvarande sätt som i fråga om andra hatmotiv som anges i 5 § första stycket 4. Så är inte fallet om gärningen exempelvis riktar sig mot en representant för en viss grupp av en slump. Vidare angavs i propositionen att motivet för till exempel en våldsverkare ofta inte sammanhänger med offrets kön eller att tvinga offret till underkastelse på grund av dennes kön. Motivets kan vara exempelvis hämnd, svartsjuka, ekonomiska frågor eller tvist om vårdnad av barn. Likaså angavs tvister i politiska frågor ibland kunna resultera i sexuellt färgade kränkningar, vilket innebär att det kan vara svårt att urskilja det egentliga motivet för gärningen eller att det kan finnas flera motiv. Olika faktorer såsom offrets uppfattning om motivet, gärningspersonens agerande, gärningspersonens aktivitet i en "hatgrupp" i sociala medier, att gärningen sker vid en könsrelaterad sammankomst angavs kunna vara indikatorer på motivet. Regeringen noterade också att man ofta gör sig skyldig till könsrelaterade förolämpningar i ett upprört tillstånd, som ursprungligen har någon annan orsak än ett allmänt hat riktat mot ett visst kön. I dessa fall ansågs det därför motiverat att tröskeln är hög för att tillämpa den straffskärpningsgrund där könet utgör motiv för gärningen.⁵² Vidare angavs att gärningar med hatbrottsmotiv i allmänhet har en planmässighet på en

⁵⁰ Se a. prop. s. 11–13.

⁵¹ Se a. prop. s. 16.

⁵² Se a. prop. s. 11–13.

viss nivå, vilket inte är fallet till exempel vid en misshandel som orsakats av en hastigt uppblående konflikt eller en skadegörelse som begåtts i stundens ingivelse.⁵³

I specialmotiveringen anges att det naturliga tillämpningsområdet för straffskärpningsgrunden avseende hatbrottsmotiv är olika brott mot yttrandefriheten eller brott som äventyrar människors säkerhet, försörjning eller levnadsbetingelser. När det gäller könsrelaterad hatretorik anges att strafflagens bestämmelser om *ärekränkning* eller *spri-dande av information som kränker privatlivet* i allmänhet kan vara aktuella. Även sexualrelaterade brott som uppfyller förutsättningarna för *olaga hot*, såsom hot om våldtäkt, anges kunna ge uttryck för sådant könsrelaterat hat som förutsätts för tillämpning av den nya straffskärpningsgrunden. Vidare anförs att den nya grunden kan tillämpas även om det utöver det könsrelaterade motivet också finns andra motiv för gärningen. Att en viss typ av brott oftare riktar sig mot det ena könet medan gärningspersonen är av det andra könet – såsom vid våld i nära relationer – anses emellertid inte i sig innebära att det finns ett könsrelaterat motiv. Den speciella karaktären hos våld i nära relationer kan däremot beaktas som en försvårande omständighet med stöd av de allmänna principerna om straffmätning i 4 §. Ingen brottstyp kan automatiskt förenas med en tillämpning av den nya straffskärpningsgrunden. Å andra sidan kan ingen brottstyp – med undantag för sådana brott där det annars skulle leda till dubbelkvalifikation, såsom vid (olaga) *diskriminering* – uteslutas från tillämpningsområdet. När det gäller sexualbrott – där skyddsobjektet är den sexuella självbestämmanderätten – anges att det i gärningen undantagsvis men inte nödvändigtvis kan ingå ett hatmotiv som är relaterat till offrets kön eller som är baserat på det.⁵⁴

4.3.3 Island

I 70 § i den isländska strafflagen⁵⁵ finns en uppräkningslista av vissa försvårande omständigheter som särskilt ska beaktas vid bestämmande av straff. Sedan den 1 juni 2022 omfattar bestämmelsen det förhållandet att motivet för brottet kan tillskrivas nationellt eller etniskt ursprung, hudfärg, ras, religion, funktionshinder, könsegenskaper,

⁵³ Se a. prop. s. 25.

⁵⁴ Se a. prop. s. 23–25.

⁵⁵ Nr 19/1940.

sexuell läggning, könsidentitet eller någon annan liknande faktor (punkten 10).⁵⁶ Dessförinnan fanns det i isländsk rätt inte någon särskild reglering avseende straffskärpning vid vissa motiv.

I propositionen till införandet av den nämnda punkten 10 angavs det huvudsakliga syftet med lagändringen vara att svara mot förändrade attityder i samhället i fråga om bl.a. hatpropaganda samt att följa den rättsliga utvecklingen i övriga Norden. När det gäller *könsegenskaper* framgår av propositionen att det definieras som ”biologiska faktorer relaterade till kön, såsom könskromosomer, hormonella funktioner, könskörtlar och könsorgan”. Någon närmare diskussion om varför motiv kopplade till könsegenskaper respektive könsidentitet skulle vara en straffskärpningsgrund fördes inte i positionen. Gällande straffbestämmelsen om *hatpropaganda* anfördes dock att syftet med att lägga till *könsegenskaper* i den bestämmelsen var att garantera personer med ”atypiska könsegenskaper” samma skydd som andra utsatta grupper. Atypiska könsegenskaper beskrevs som könsegenskaper som inte faller under de accepterade definitionerna av könsegenskaper som man eller kvinna, inklusive när det gäller funktion eller utseende.⁵⁷

4.3.4 Norge

I 77 § i den norska straffeloven⁵⁸ anges de försvårande omständigheter som domstolen ska ta särskild hänsyn till vid straffmätningen. Ett sådant förhållande är, enligt punkten i, att brottet har sitt ursprung i någon annans religion eller övertygelse, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck, funktionsförmåga eller andra omständigheter som kränker grupper som har ett särskilt behov av skydd.

Punkten i infördes 2005 och den lagändringen betraktades som en kodifiering av gällande rätt.⁵⁹ I ett senare lagstiftningsärende konstaterade den norska regeringen att bestämmelsen tar sikte på särskilt utsatta minoritetsgrupper. Eftersom varken kvinnor eller män är minoriteter ansåg regeringen att det inte var aktuellt att ta med grunden *kön* i uppräknigen. Angående det sista ledet i bestämmelsen – ”andra

⁵⁶ Se <https://www.althingi.is/altext/stjt/2022.029.html>, publicerad den 9 juni 2022, hämtad den 30 december 2022.

⁵⁷ Se 152:a lagstiftnings-sessionen 2021–2022. Förslagsproposition 558 – mål 389, <https://www.althingi.is/altext/152/s/0558.html>, hämtad den 30 december 2022.

⁵⁸ LOV-2005-05-20-28.

⁵⁹ Se den norska regeringens proposition Ot.prp. nr 8 (2007–2008) s. 268.

omständigheter som kränker grupper som har ett särskilt behov av skydd” – angavs i propositionen att det är en ”öppen kategori” som tydliggör att övergrepp mot andra minoritetsgrupper än de som uttryckligen nämns också kan vara skäl för att skärpa straffet.⁶⁰

Grunderna *könsidentitet* och *könsuttryck* lades till i bestämmelsen 2020.⁶¹ Avsikten var att hatbrott mot i huvudsak transpersoner skulle omfattas. I propositionen konstaterade den norska regeringen att personer med en könsidentitet eller ett könsuttryck som avviker från omgivningens förväntningar var en särskilt utsatt minoritetsgrupp som var i behov av ett utökad straffrättsligt skydd. Regeringen noterade att den nya grunden enligt sin ordalydelse omfattar också personer med en könsidentitet eller ett könsuttryck som motsvarar det biologiska könet. Syftet med ändringen var dock endast att skydda transpersoner och andra som har en könsidentitet eller ett könsuttryck som avviker från omgivningens förväntningar. Enligt regeringen fanns inte samma behov av att skydda majoriteten. Vidare angavs att eftersom syftet var att skydda en utsatt minoritetsgrupp borde formuleringen på denna punkt tolkas restriktivt. Regeringen räknade inte med att ordvalet skulle komma att innebära några större problem i praktiken.⁶²

I det sistnämnda lagstiftningsärendet övervägdes också frågan om motiv med avseende på *kön* borde införas i 77 § punkten i. Det betänkande som låg till grund för propositionen innehöll ett sådant förslag. Enligt vad som angavs i betänkandet förtjänar grupper som är särskilt utsatta för diskriminering eller trakasserier skydd, även om de inte är minoritetsgrupper. I betänkandet bemöttes också andra invändningar mot att utvidga det straffrättsliga diskrimineringsskyddet till att omfatta diskriminering på grund av kön, bl.a. att det kan leda till att begreppet hatbrott urholkas. Det angavs i det avseendet att om brott riktade mot kvinnor verkligen är så utbredda att det skulle urholka begreppet hatbrott, kan det hävdas att en karakterisering av det som ett hatbrott skulle bidra till ökad medvetenhet om ett betydande samhällsproblem. I betänkandet noterades också att kvinnor är en av de mest utsatta grupperna för hatpropaganda samt att diskriminering på grund av kön fortfarande är ett strukturellt och systematiskt problem inom ett antal samhällsområden.⁶³

⁶⁰ Se a. prop. s. 44.

⁶¹ Se den norska regeringens proposition Prop. 66 L (2019–2020).

⁶² Se a. prop. s. 69 och 70.

⁶³ Se Kjetil Mujezinović Larsen, Utredning om det strafferettsliga diskrimineringsvernet, den 13 september 2016 s. 67–69.

En majoritet av remissinstanserna var positiva till förslaget om att även *kön* skulle anges som grund i 77 §. Många ansåg att den avgörande faktorn för om en grupp ska ges ett diskrimineringsskydd bör vara om gruppen är utsatt, inte om den är en minoritet. Remissinstanserna *Justitiekanslern*, *Oslo åklagarmyndighet*, *polisdirektoratet* och *Oslo polisdistrikt* avstyrkte däremot förslaget. *Jämställdhets- och antidiskrimineringsombudet*, *Norges nationella institution för mänskliga rättigheter* och *domarföreningens kommitté för mänskliga rättigheter* var också kritiska. Dessa remissinstanser betonade generellt att syftet med strafflagens bestämmelser om hatbrott är att skydda utsatta minoriteter med ett särskilt skyddsbehov. Många befarade att införandet av kön som grund skulle kunna leda till att bestämmelserna urholkas. Andra nackdelar som nämndes var att det skulle leda till en ökad arbetsbörda för polisen att behöva utreda ytterligare hatbrottsmotiv samt att det kan vara svårt att avgöra vad som varit motivet till en åtgärd.⁶⁴ Med hänvisning till de nämnda argumenten fann den norska regeringen att kön inte borde ingå i uppräkningslistan i 77 § punkten i.⁶⁵

4.4 Ersättning för kränkning vid hatbrottsmotiv

Enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen ska den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ersätta den skada som kränkningen innebär. Om den som utsätts för brott i tjänsten får anses ha en särskild beredskap för angreppet, ska det vid bedömningen av om kränkningen är allvarlig särskilt beaktas om angreppet riktar sig mot den angripnes privata sfär eller är fysiskt (andra stycket).

De brott som grundar rätt till kränkningserättning utmärks av att de innefattar ett angrepp på den skadelidandes personliga integritet. Ersättningen ska bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet och på ett sätt som även innebär att den kränkte får upprättelse för angreppet (5 kap. 6 § skadeståndslagen). Vid den bedömningen ska det särskilt beaktas vissa angivna omständigheter med avseende på handlingen (andra stycket). Av förarbetena framgår att även om inte hatbrottsmotiv nämns uttryckligen

⁶⁴ Se a. prop. s. 70–72.

⁶⁵ Se a. prop. s. 73 och 74.

i 5 kap. 6 § skadeståndslagen måste det, vid bestämmandet av kränk-
ningsersättning, beaktas om angreppet strider mot grundläggande
sammällsvärderingar, t.ex. alla människors lika värde.⁶⁶

I praktiken bestämmer domstolarna ofta ersättningsnivåerna med
ledning av de schabloner för brottsskadeersättning som tillämpas av
Brottsoffermyndigheten efter beslut av Nämnden för brottsskade-
ersättning.⁶⁷ Om gärningspersonen har haft ett hatbrottsmotiv lämnar
Brottsoffermyndigheten normalt ersättning med ett högre belopp än
om det inte funnits ett sådant motiv.⁶⁸

I RH 2006:16 fann hovrätten att en person som dömdes för *för-
olämpning* av en polisman skulle betala kränkingsersättning på grund
av att smädelsorna hade utgjorts av kränkningar av rasistiskt slag och
därmed inneburit ett angrepp på polismannens privata sfär av ett slag
som klart gick utöver vad han behövt tåla i sin yrkesutövning.

I samband med att det andra stycket i 2 kap. 3 § skadeståndslagen
infördes 2022 angavs i propositionen att med *angrepp som riktar sig
mot den privata sfären* avses angrepp som är av mer personlig karaktär
och inte riktar sig mot den angripne i dennes egenskap av yrkesperson.
Som exempel nämndes rasistiska, sexistiska eller liknande tillmälen
och hot som anspelar på den angripnes familj eller andra närstående.⁶⁹

4.5 Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens arbete mot hatbrott

Inom polisen finns det sedan 2016 specialistgrupper för demokrati-
hotande brottslighet (tidigare kallade demokrati- och hatbrottsgrup-
per) i polisregionerna Stockholm, Väst och Syd som arbetar med att
utreda hatbrott och annan demokratihotande brottslighet. Vid de
övriga polisregionerna finns det särskilt utpekade utredare och i vissa
fall även särskilt utpekade förundersökningsledare för det ändamålet.
Vid samtliga polisregioner finns det också en regionalt införande-
ansvarig (RIFA) för demokrati- och hatbrott. RIFA samordnar arbe-
tet i de regioner som inte har specialistgrupper. På nationell nivå finns
det två verksamhetsutvecklare och inom området it-relaterad brotts-
lighet finns det en specialist med särskild inriktning mot demokrati-

⁶⁶ Se prop. 2021/22:198 s. 24 och prop. 2000/01:68 s. 53.

⁶⁷ Se bl.a. ”De hänskjutna ersättningsfrågorna” NJA 2017 s. 938 p. 7.

⁶⁸ Se Brottsoffermyndigheten, Referatsamling 2020 s. 11 och 159.

⁶⁹ Se prop. 2021/22:198 s. 53.

och hatbrott. Specialistgrupperna har utöver sitt uppdrag att utreda särskilda brott även till uppgift att genomföra kompetenshöjande insatser i sina respektive polisregioner och inom ramen för sitt fadderskap gentemot de regioner som saknar specialistgrupper. Utöver utredning och kompetenshöjande insatser åligger det även specialistgrupperna att arbeta med förtroendeskapande arbete gentemot grupper utsatta för demokratihotande brottslighet. Samtliga dessa tre delar anses viktiga för att helheten ska fungera. Polismyndigheten har konstaterat att uppdraget som åligger specialistgrupperna är omfattande och om det ska kunna ge något bestående resultat bör det utvärderas och effektiviseras. Vidare har det noterats att majoriteten av gruppernas utredare har fördjupad kompetens inom ämnesområdet demokrati- och hatbrott samt att ärendebalanserna, i mars 2022, var låga i samtliga specialistgrupper.⁷⁰ Av Polismyndighetens strategiska verksamhetsplan för 2020–2024 följer att ”eventuella hatbrottsmotiv ska beaktas, och förundersökningar rörande hatbrott ska bli mer kvalitativa”.⁷¹

När det gäller att säkra bevisning som finns på internet och att göra informationsförfrågningar till företag som tillhandahåller sociala medieapplikationer eller andra e-tjänster kan utredningarna bistås av nationellt it-brottscentrum vid nationella operativa avdelningen (NOA). Deras specialister inom internetinhämtning kan även bistå utredningarna med att försöka identifiera personer bakom olika alias och inlägg på forum, eftersom inläggen i stor utsträckning skrivs av anonyma användare. Det kan även handla om att försöka identifiera en misstänkt person utifrån en bild, eller att genom social nätverksanalys koppla ihop olika nätverk eller personer med varandra. Härutöver kan specialisterna hjälpa till med annan teknisk expertis om en utredning exempelvis behöver få information om hur vissa plattformar eller forum fungerar, eller hur spridningen ser ut för vissa typer av bilder eller inlägg. Polismyndigheten har dock konstaterat att det är en utmaning att det ständigt utvecklas nya sätt för gärningspersoner att kunna agera anonymt. Om gärningspersonen exempelvis använder sig av en anonymiseringstjänst för att dölja sin verkliga ip-adress (så kallad VPN-tjänst) går det inte att koppla ihop ip-adressen med en specifik abonnent. Det finns även e-posttjänster som erbjuder sina kunder att skicka

⁷⁰ Se Polismyndigheten, Hatbrott och andra brott som hotar demokratin, Delredovisning 1, Nationella operativa avdelningen, PMY Rapport, mars 2022 s. 9, 12 och 39–42.

⁷¹ Se Polismyndighetens strategiska verksamhetsplan 2020–2024, PM 2021:39 s. 13.

e-post helt krypterat och anonymt, vilket gör det svårt att spåra dess ursprung.⁷²

Polisen är sedan 2008 skyldig att vid anmälningsupptagning markera om ett anmält brott kan misstänkas vara ett hatbrott eller inte. Rutinen tillkom i syfte att i första hand uppmärksamma förundersökningsledaren på förekommande hatbrottsmotiv men också för att underlätta verksamhetsuppföljning. En brottsanmälan kan inte slutföras om inte markeringen är gjord. Denna rutin har dock visat sig ha brister på så sätt att även ett stort antal brott där det inte finns något hatbrottsmotiv markeras.⁷³ Polismyndigheten avser att åtgärda detta genom kompetenshöjande insatser och utveckling av metodstöd. Myndigheten har konstaterat att det krävs att förundersökningsledaren/granskaren har kunskap om vad hatbrott innebär och att anmälningsupptagaren har ställt frågan om motivbild om detta inte framkommit i anmälan.⁷⁴

I våra kontakter med Brå har det påpekats att införande av könsmotiv som straffskärpningsgrund riskerar att leda till en ökning av antalet fall där hatbrottsmarkeringar görs trots att det inte finns något hatbrottsmotiv.

Om polisens rutiner fungerar optimalt fördelas ärendet till grupperna för demokratihotande brottslighet i de polisregioner som har sådana specialistgrupper. I de polisregioner som saknar specialistgrupp fördelas de till en särskilt utpekad utredare eller förundersökningsledare i den aktuella polisregionen.⁷⁵

Om det finns en skäligen misstänkt person och det är sannolikt att det finns ett hatbrottsmotiv kopplat till brottet ska en åklagare leda förundersökningen. På varje åklagarkammare finns det en eller flera utsedda åklagare med särskilt ansvar för att handlägga hatbrott. Åklagarmyndigheten har också en särskild ämnesspecialist inom hatbrott. Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum (UC) bedriver tillsyns- och rättsutvecklingsverksamhet när det gäller hatbrotten och svarar för den samlade kunskapen och rättsliga kompetensen på området. I arbetet ingår att bevaka praxis samt att årligen genomföra en hatbrottskonferens där de åklagare som företrädesvis utreder brotten på kamrarna

⁷² Se Polismyndigheten, Hatbrott och andra brott som hotar demokratin, Delredovisning 1, Nationella operativa avdelningen, PMY Rapport, mars 2022 s. 43–45 och 47.

⁷³ Se Åklagarmyndigheten, Hatbrott en granskning av åklagarnas handläggning, Tillsynsrapport 2016:1, Utvecklingscentrum Malmö s. 5, se också avsnitt 4.6.

⁷⁴ Se Polismyndigheten, a.a. s. 31 och 32.

⁷⁵ Se Polismyndigheten, a.a. s. 31.

ges tillfälle att stärka sin kompetens genom att utbyta erfarenheter och diskutera rättsliga frågor. UC samverkar också med Polismyndigheten i metod- och utvecklingsfrågor och deltar i viss utsträckning både i extern och intern utbildningsverksamhet.⁷⁶

Vi har haft kontakt med Åklagarmyndighetens ämnesspecialist gällande hatbrott samt med ett flertal åklagare som handlägger hatbrott. Vi har bett dem att uppskatta hur ett införande av en straffskärpningsgrund för brott med hatbrottsmotiv med avseende på kön skulle påverka deras arbetsbelastning respektive behovet av utbildningsinsatser. De flesta av åklagarna uppgav att de inte tror att en sådan utvidgning av straffskärpningsregeln skulle leda till någon avsevärd ökning av deras arbetsbelastning och inte heller till något större behov av utbildningsinsatser, även om någon sorts instruktion skulle kunna krävas. Någon åklagare påpekade att en lagändring av det nämnda slaget däremot skulle innebära att det ställs högre krav på polisen för att hatbrottsmarkeringarna ska bli riktiga.

Från Polismyndighetens sida har det anförts att införande av könsmotiv som straffskärpningsgrund skulle leda till en ökad arbetsbelastning för polisen, men att en sådan straffskärpningsgrund kan vara nödvändig för att nå de jämställdhetspolitiska målen samt att det skulle ha ett viktigt signalvärde. Det har också påpekats att polisen har ett regeringsuppdrag att stärka kompetensen hos polisanställda för att bemöta personer med psykisk ohälsa i ärenden om brott i nära relation.⁷⁷ Enligt poliser som vi haft kontakt med kan åtgärder inom ramen för det uppdraget också leda till ökad kunskap inom området hatbrottsmotiv, vilket delvis kan omfatta motiv med avseende på kön.

4.6 Statistik om hatbrott i anmälningar, åtal och lagföringar

Hatbrottsforskningen skiljer ofta mellan *hatbrott* och *hatincidenter*. Hatincidenter är händelser som rapporteras till polis och som de utsatta eller andra (exempelvis polisen som tar emot anmälan) uppfattar innehålla ett möjligt hatbrottsmotiv. Det betyder dock inte att händelsen behöver utgöra ett brott i juridisk mening. Efter utredning kan det visa sig att så inte var fallet, eller att det inte går att bevisa att hän-

⁷⁶ Se Åklagarmyndigheten, Hatbrott, RättsPM 2016:8 s. 7.

⁷⁷ Ju2022/02417.

delsen var ett brott, så att utredningen läggs ned. Hatbrott i sin tur är konstaterade brottsliga händelser som begås mot personer på grund av ett visst hatbrottsmotiv, något som kan konstateras först i domstol. Brås statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv bygger på händelser som har anmälts till polisen. Eftersom anmälningarna inte följs genom rättskedjan till domslut kan incidenter och brott inte särskiljas, utan båda kategorierna ingår i statistiken. I Brås i rapporter används ändå begreppet hatbrott.⁷⁸

En första förutsättning för att ett brott ska komma med i statistiken över anmälningar med identifierade hatbrottsmotiv är att händelsen kommit till polisens kännedom. Benägenheten att anmäla ett brott varierar mellan brottstyperna och över tid. Brå har konstaterat att skillnaden mellan faktisk och anmäld brottslighet (det så kallade mörkertalet) är stor vid hatbrott samt att anmälningsbenägenheten kan variera mellan de olika grupperna som blir utsatta för sådana brott. Exempelvis kan förtroendet för rättsväsendet, eller myndigheter i allmänhet, variera och påverka om de utsatta anmäler brott till polisen.⁷⁹

Brott mot förtroendevalda liknar hatbrotten när det gäller brottens demokratihotande karaktär. Det kan därför vara av intresse att nämna att det av Politikernas trygghetsundersökning från 2021 framgår att majoriteten av händelserna som förtroendevalda utsätts för inte polis-anmäls. Totalt uppgavs 16 procent av händelserna som rörde antingen hot och trakasserier eller våld, skadegörelse och stöld under 2020 ha anmälts till polisen. Anmälningsbenägenheten såg olika ut för olika typer av brott. Händelser som inkluderar våld, skadegörelse eller stöld uppgavs ha blivit polisanmälda i betydligt större utsträckning än hot och trakasserier. Nästan hälften (47 procent) av händelserna som inkluderade våld, skadegörelse eller stöld uppgavs ha blivit polisanmälda, medan motsvarande andel för hot och trakasserier var 12 procent.⁸⁰

Brå har konstaterat att polisens rapporteringsplikt innebär att en anmälan ska skrivas på allt som någon ur allmänheten vill anmäla, vilket innebär att svenska polisanmälningar fångar upp ett mycket brett spektrum av incidenter, även sådana som får bedömas som i princip omöjliga att utreda eller som troligen inte utgör brott.⁸¹

⁷⁸ Se Brå, Hatbrott 2015, Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott (rapport 2016:15) s. 20.

⁷⁹ Brå, a.a. s. 27.

⁸⁰ Se Brå, Politikernas trygghetsundersökning 2021, Förtroendevaldas utsatthet och oro för trakasserier, hot och våld under 2020 (rapport 2021:13) s. 103 och 104.

⁸¹ Se Brå, rapport 2016:15 s. 51.

Som angetts i avsnitt 4.5 ska den polis som tar emot en brottsanmälan markera om det som anmäls kan vara ett möjligt *hatbrott* eller inte. I de polisanmälningar som upprättades 2020 hatbrottsmarkerades drygt 6 000 stycken. I Brås granskning av dessa identifierades ett eller flera hatbrottsmotiv i drygt 3 000 anmälningar. Av avsnitt 4.5 framgår att Brå ser en risk att antalet felaktiga hatbrottsmarkeringar skulle öka om hatbrottsmotiv med avseende på *kön* införts som straffskärpningsgrund.

På en övergripande nivå var främlingsfientliga och rasistiska hatbrott (55 procent) vanligast bland de anmälda hatbrotten 2020, följt av hatbrott mot religiösa grupper (17 procent) och hbtqi-relaterade hatbrott (13 procent). Därutöver var det 15 procent av de anmälda hatbrotten som bedömdes som ospecificerade hatbrott. *Ofredande* var den vanligaste brottskategorin vid de flesta hatbrottsmotiven och utgjorde sammanlagt 25 procent av samtliga anmälda hatbrott 2020. Efter ofredande var *hets mot folkgrupp* (23 procent) vanligast, följt av *olaga hot* (15 procent). Den vanligaste brottsplatsen i anmälningarna var allmän plats (20 procent), följt av i den utsattas hem eller i anslutning till det (19 procent) och på den utsattas arbetsplats (11 procent). Även hatbrott i digitala miljöer var vanligt; chatt, sms och telefon (9 procent), sociala medier (6 procent) och övriga internet (2 procent) utgjorde tillsammans 17 procent av de anmälda brotten med hatbrottsmotiv. Ytterligare 10 procent av brotten skedde i skolmiljö (fysisk eller digital).⁸²

Enligt en granskning från 2016 som UC har gjort avseende 300 ärenden som handlagts av åklagare och som registrerats som hatbrott i Brås statistik för 2013 är Brås hatbrottsstatistik inte helt rättvisande. Granskningen visade att drygt en fjärdedel (86 stycken) av de brott som Brå hade registrerat som hatbrott inte utgjorde hatbrott i straffrättslig mening. Det kunde i dessa fall antingen på objektiva grunder konstateras att det inte var fråga om hatbrott eller så saknas uppgifter om uttalanden eller annan utredning som gav stöd för att det funnits diskriminerande motiv bakom anmälda gärningar. I flera av dessa ärenden hade åtal i och för sig väckts för grundbrottet men utan att åklagaren åberopat något hatbrottsmotiv. Hatbrottsmotiv bedömdes föreliggande i 214 av de granskade ärendena.⁸³ Det kan nämnas att Brå, i tiden

⁸² Se Brå, Polisanmälda hatbrott 2020 – En sammanställning av de ärenden som hatbrottsmarkerats av polisen (rapport 2021:17) s. 7 och 8.

⁸³ Se Åklagarmyndigheten, Hatbrott en granskning av åklagarnas handläggning, Utvecklingscentrum Malmö, Tillsynsrapport 2016:1 s. 10.

efter UC:s genomgång, har ändrat sin metod från att baseras på fritextsökningar till en genomgång av anmälningar som polisen hatbrottsmarkerat.

Bland de anmälda hatbrotten i UC:s granskning var *förolämpning* vanligast, följt av *förtal*, *ofredande* och *olaga hot*. Därefter kom *misshandel* och *hets mot folkgrupp*.⁸⁴

Majoriteten av de ärenden avseende hatbrott och andra demokrati-hotande brott som läggs ned kan enligt Polismyndigheten härledas till att den misstänkta gärningspersonen inte kunnat identifieras.⁸⁵ Av en fördjupande studie som Brå har gjort avseende utrednings- och lagföringsbeslut för anmälda brott med ett identifierat hatbrottsmotiv under åren 2013–2016 och 2018 framgår att andelen anmälda hatbrott som personupplärdes låg på 3,4–5,2 procent.⁸⁶

Totalt hade åtal väckts i 60 av de ärenden som UC granskade. I 33 av dessa hade hatbrottsmotiv gjorts gällande. De vanligaste åtalen med hatbrottsmotiv avsåg *misshandel*, *olaga hot*, *ofredande*, *hets mot folkgrupp* och *förolämpning/förtal*. I princip fanns det i samtliga åtal ett tydligt uttalande från den misstänktes sida som visade på motivet till gärningen. Granskningen ansågs visa att åklagarna hade tillämpat straffskärpningsregeln när förutsättningar förelegat på så sätt att man angett motivet som en försvårande omständighet i gärningspåståendet och i vissa fall även hänvisat till 29 kap. 2 § 7 brottsbalken under lagrum i stämningsansökan. I 27 ärenden hade åtal väckts men utan angivande av hatbrottsmotiv eftersom det inte gått att bevisa motivet för brottet. Det handlade till övervägande del om situationer där målsägandens uppgifter motsades utan att få tillräckligt stöd av utredningen i övrigt eller situationer där målsäganden inte stod fast vid sina uppgifter. Sammanlagt fanns det 54 domar och ett straffföreläggande i materialet. Av dessa var 30 fällande domar där hatbrottsmotiv hade framförts av åklagaren. I fyra fall hade åtalet ogiljats helt, i några fall hade motivet inte ansetts styrkt men väl brottet i sig. Åtalet hade lagts ner i ett fall. I 20 domar kunde ”mellan raderna” utläsas att domstolen tillämpat straffskärpningsregeln utan att det stod uttryckligen i domskälen. I tre domar hade hatbrottsmotiv explicit angetts som straffskärpningsgrund i domskälen. Straffskärpningsregeln hade alltså i stort tillämpats vid prövningen av de åtal som hade

⁸⁴ Se Åklagarmyndigheten, a.a. s. 9.

⁸⁵ Se Polismyndigheten, a.a. s. 22.

⁸⁶ Se Brå, Handlagda hatbrott – Utrednings- och lagföringsbeslut för anmälda brott med ett identifierat hatbrottsmotiv åren 2013–2016 och 2018 (rapport 2021:1).

väckts med angivande av hatbrottsmotiv. I domarna hade hänvisats till att hatbrottsmotiv förelegat men det gick inte att på ett klart sätt utläsa i vilken utsträckning straffskärpningsregeln konkret påverkat påföljden. Kränkningersättning hade i vissa fall dömts ut på grund av hatbrottsmotivet. Slutligen fanns 24 fällande domar utan något hatbrottsmotiv.⁸⁷

UC har konstaterat att lagföringen i det granskade materialet sammantaget ligger på mellan 15 och 20 procent.⁸⁸ Granskningen anges visa att det generellt är förenat med svårigheter att fastställa motivbilderna bakom brotten. Det kan enligt UC bero på många olika saker som att gärningspersonen är okänd, att målsäganden inte vill medverka eller att ord står mot ord och att det inte finns utomstående vittnen till händelsen. Vidare är det svårare allmänt sett att bevisa *varför* en gärningsperson begår ett brott än att styrka den faktiska gärningen. Det var ovanligt med erkända brott i materialet. UC har konstaterat att om det finns ett tydligt uttalande mot brottsoffret med vittnesiakttagelser är det förhållandevis okomplicerat men om gärningspersonen inte sagt något eller vittnen saknas blir det genast svårare att styrka motivet, även om tillräcklig bevisning för gärningen i sig föreligger.⁸⁹

Enligt UC visar granskningen sammanfattningsvis inte annat än att förekommande hatbrottsmotiv utretts av åklagare så långt möjligt i de fall förundersökning inletts samt att straffskärpningsgrunden har tillämpats när förutsättningar förelegat och på ett till synes enhetligt och rättsenligt sätt.⁹⁰

4.7 Hatbrott och näthat

4.7.1 Förekomst och utveckling

Beträffande hatbrott i digitala miljöer har Brå gjort en fördjupande studie utifrån hatbrottsstatistiken 2020. Resultaten publicerades i rapporten *Hatbrott i digitala miljöer – Polisanmälda hatbrott 2020 med digital brottsplats* (rapport 2022:12). Efter att Brå gjort en utsällning av de anmälningar som polisen bedömt avsåg hatbrott begångna i digitala miljöer uppgick andelen digitala hatbrott till ungefär 14 procent av det

⁸⁷ Se Åklagarmyndigheten, a.a. s. 13.

⁸⁸ Se Åklagarmyndigheten, a.a. s. 3.

⁸⁹ Se Åklagarmyndigheten, a.a. s. 14.

⁹⁰ Se Åklagarmyndigheten, a.a. s. 15.

totala antalet polisanmälda hatbrott under 2020. Det rörde sig om 489 hatbrottsmarkerade polisanmälningar med av Brå identifierat hatbrottsmotiv samt digital brottsplats år 2020.⁹¹

Hat, hot och kränkningar av olika slag i digitala miljöer benämns ofta som *näthat*. Näthat är ett samlingsbegrepp som innefattar olika företeelser på internet, både sådant som är brottsligt och sådant som inte är det. Det kan röra sig om hot, sexuella trakasserier, förolämpningar eller mobbning som läggs ut på sociala medier eller andra internetforum eller som skickas direkt med e-post, sms eller genom andra digitala kanaler. Det kan också handla om att sprida integritetskränkande uppgifter, fotografier eller personuppgifter. Gemensamt för dessa handlingar är att de kränker, sårar och skrämmer och därmed kan tysta människor. Ofta tar näthat sexistiska eller rasistiska uttryck. Eftersom hatbrottslagstiftningen även gäller på internet kan en del näthat bedömas som hatbrott.⁹²

När det gäller brott som består av yttranden kan nämnas att vissa typer av yttranden faller utanför det skydd för *yttrandefriheten* som garanteras bl.a. i regeringsformen (2 kap. 1 §) och europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (artikel 10.1).⁹³ Till denna kategori av yttranden hör sådana som sprider, manar till eller rättfärdigar hat med intolerant grund (så kallat *hate speech*).⁹⁴ Också i andra fall kan hot om våld eller liknande sanktioneras utan att det kommer i konflikt med yttrandefrihetsskyddet, samtidigt som yttrandefrihetsrättsliga aspekter kan få betydelse när det gäller att bedöma vad som utgör ett *hot*.⁹⁵

Det har anförts att åklagare ofta är försiktiga med att använda sig av straffskärpningsregeln relaterat till hatbrottsmotiv med hänvisning till yttrandefriheten, vilket gör att en del av de brott som kan utgöra hatbrott (t.ex. ärekränkingsbrott) inte hamnar under allmänt åtal eftersom man inte tar hänsyn till hatbrottsmotivet (jfr 5 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken). Brå har konstaterat att avvägningen mot yttrandefriheten är ett återkommande tema i littera-

⁹¹ Se Brå, rapport 2022:12 s. 7.

⁹² Se SOU 2020:56 s. 32 och 33.

⁹³ Innehållet på internet faller i princip utanför yttrandefrihetsgrundlagens (YGL) tillämpningsområde. Om det finns ett utgivningsbevis för en webbplats eller om den tillhandahålls av ett medie företag eller liknande kan verksamheten i och för sig omfattas (jfr databasregeln i 1 kap. 4 § YGL och webbsändningsregeln i 1 kap. 3 § andra stycket YGL).

⁹⁴ Se t.ex. "Predikan i Borgholm" NJA 2005 s. 805 och "Flygbladen på skolan" NJA 2006 s. 467.

⁹⁵ Se "Raplåten" NJA 2021 s. 215.

turen och att det ofta uppfattas som att det finns en motsägelse i lagstiftningen. Det har dock även framhållits att en begränsning i yttrandefriheten, genom exempelvis den hatbrottslagstiftning som finns, bör ses som en förutsättning för ett demokratiskt samhälle. Rädslan att delta i offentliga debatter i digitala miljöer på grund av konsekvenser i form av näthat i olika former kan vara just ett sätt på vilket yttrandefriheten hindras.⁹⁶

Näthatets påverkan har enligt flera studier kommit att bli så stor att det begränsar människors vilja att delta i diskussioner på internet på grund av oro för att själva utsättas. Risken att bli utsatt för näthat ökar dessutom om man yttrar sin åsikt i en samhällsfråga. Det är många debattämnen som är föremål för näthat. Frågor kopplade till jämställdhet och feminism, diskriminering, religion, rasism, integration, migration, invandring och klimat/miljö väcker i många fall särskilt starka hatreaktioner.⁹⁷

Kommittén Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet har i sitt betänkande *Det demokratiska samtalet i en digital tid – Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat* (SOU 2020:56) konstaterat att den ökade förekomsten av näthat får konsekvenser både på individ- och samhällsnivå. Det kan vara av särskild betydelse om den som utsätts har viktiga funktioner i demokratin såsom förtroendevalda, journalister, opinionsbildare, konstnärer, forskare, personer som är aktiva inom det civila samhället eller företrädare för rättsväsendet och statlig eller kommunal förvaltning. Kommittén har också noterat att hat som riktas mot kvinnor och personer med utländsk bakgrund i hög grad uttrycks i form av sexism och rasism, vilket kan göra att händelsen uppfattas som särskilt allvarlig för den enskilde. Detta kan i sin tur få konsekvenser på samhällsnivå och påverka vilka grupper i samhället som hörs och syns i det offentliga rummet. Därutöver får hat och hot också konsekvenser för demokratin brett genom att enskilda blir avskräckta från att delta. Det gäller inte bara den som drabbas av hat, utan även de som bevittnar hatet. Att enskilda människor och grupper på så sätt skräms till tystnad är enligt kommittén ett reellt hot mot vårt demokratiska samtal. För demokratins vitalitet är det av betydelse att flera olika röster kan komma till uttryck och höras. Flera rapporter vittnar om en utveckling mot att näthatet tilltar

⁹⁶ Se Brå, rapport 2022:12 s. 21 med hänvisningar.

⁹⁷ Se Brå, a.a. s. 15 och 16 samt a. SOU s. 95 med hänvisningar.

och att färre vågar delta i det demokratiska samtalet. Vidare konstateras i betänkandet att näthat kan bidra till motsättningar mellan olika grupper i samhället. Som framgått ovan tar stor del av hatet och hotet sexistiska och rasistiska uttryck. Det utmanar därmed några av demokratins grundläggande värderingar såsom principen om allas lika värde. Genom att skapa polarisering mellan grupper kan näthatet också bli självgenererande. Om motsättningar i samhället blir så djupgående att enskilda får radikalt olika världsuppfattningar finns det en risk att ett meningsfullt demokratiskt samtal inte längre blir möjligt. Det kan uppstå en situation då tilliten mellan människor, liksom tilliten till demokratins institutioner, blir allvarligt försvagad. I längden kan därför näthatet påverka demokratins funktionssätt och leda till en situation där det politiska beslutsfattandet försvagas och samhället förlorar förmågan att möta allvarliga samhällsutmaningar. Näthat som riktas mot företrädare för rättsväsendet och statlig eller kommunal förvaltning kan på samma sätt utmana de offentliga institutionernas funktionssätt. I dessa avseenden kan också, enligt vad kommittén har konstaterat, näthat samspela med desinformation och propaganda. Därmed kan näthat utgöra en del av samordnade kampanjer som syftar till att underminera demokratin och det öppna samhället.⁹⁸

Olika antidemokratiska och högerextrema rörelser har kunnat ta större plats i den digitala miljön jämfört med vad de hade i den fysiska offentligheten tidigare. Den större exponeringen anges bero dels på att sociala medieplattformar möjliggör enkel spridning av inlägg och kommentarer till många användare samtidigt, dels på algoritmiska system som till viss del premierar kontroversiella inlägg och kommentarer och på så vis exponerar fler användare för dessa. Enligt Brå är detta en viktig aspekt att ha i åtanke för att förstå kontexten som hat och kränkningar uppstår i på internet och även hur allvarliga konsekvenserna kan bli och har blivit.⁹⁹

Säkerhetspolisen har konstaterat att sociala medier har kommit att bli den kanske främsta plattformen för våldsbejakande extremister som har flyttat delar av den fysiska verksamheten till digitala plattformar. De plattformarna gör det möjligt för sådana extremister att radikalisera och rekrytera, men också att uppmana till brottsliga aktiviteter och planera brott. Dessutom kan de digitala plattformarna användas för att bygga en gemenskap. På dessa plattformar

⁹⁸ Se a. SOU s. 101–103.

⁹⁹ Se Brå, a.a. s. 19.

återfinns bland annat rasism, misogyni,¹⁰⁰ radikala trosuppfattningar och konspirationsteorier.¹⁰¹

Att digitaliseringen i vårt samhälle har medfört en grogrund för tillväxt av populistiska och antidemokratiska åsikter framgår också av Brottsoffermyndighetens rapport *Näthat och självcensur – det nya normala?* från 2021. Hot och hat mot grupper och personer med stor betydelse för demokratin beskrivs där som ett betydande och växande problem. Det anges särskilt gälla för journalister och förtroendevalda politiker, men också för andra aktörer som deltar i det demokratiska samtalet. Självcensur är enligt Brottsoffermyndigheten vanligt förekommande bland dessa grupper.¹⁰²

4.7.2 Könsskillnader när det gäller utsatthet

I den nyss nämnda rapporten från Brottsoffermyndigheten beskrivs att kränkningar med koppling till diskrimineringsgrunderna ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller liknande omständigheter har ökat sedan 2013. Det konstateras också att kränkningar med koppling till diskrimineringsgrunderna ofta innehåller nedsättande uttryck om personens kön eller etniska tillhörighet samt att kvinnor i högre grad än män utsätts för denna typ av kränkningar. Vidare anges att kvinnor och män i och för sig utsätts för näthat i ungefär lika stor grad, men att formerna och uttrycken skiljer sig åt mellan könen. Detta genom att kvinnor i högre grad än män är utsatta för sexualiserade angrepp och angrepp på person.¹⁰³

Också när det gäller angrepp på förtroendevalda har flera könsskillnader konstaterats. I Politikernas trygghetsundersökning från 2021 uppgav totalt 27 procent av de förtroendevalda kvinnorna och 24 procent av männen att de utsattes för hot eller trakasserier under 2020. Mönstret över tid hade sett likadant ut för både kvinnor och män, dock uppkom en könsskillnad 2018 som inte framkommit tidigare. Denna könsskillnad kvarstod även 2020.¹⁰⁴ Totalt 7 procent av

¹⁰⁰ Kvinnohat/kvinnoförakt. Misogyni kan också handla om att kontrollera kvinnors sexualitet och att (åter)införa mäns överhöghet i det offentliga och i det privata, se Lucas Gottzén, Män, maskulinitet och våldsbejakande extremism – En kunskapsöversikt, Brå och Jämställdhetsmyndigheten, 2022.

¹⁰¹ Se Säkerhetspolisen, Årsbok för 2021, 2022 s. 36.

¹⁰² Se Brottsoffermyndigheten, *Näthat och självcensur – det nya normala?* 2021 s. 8.

¹⁰³ Se Brottsoffermyndigheten, a.a. s. 10.

¹⁰⁴ Se Brå, Politikernas trygghetsundersökning 2021, Förtroendevaldas utsatthet och oro för trakasserier, hot och våld under 2020 (rapport 2021:13) s. 62.

de utsatta politikerna uppgav att det förekom något angrepp av sexuell karaktär vid händelsen eller någon av händelserna. Det var 11 procent av de utsatta kvinnorna som uppgav detta, medan motsvarande andel för män var 3 procent.¹⁰⁵ Vidare var det en större andel kvinnor än män som uppgav att händelserna upplevdes som skrämmande samt att deras privatliv hade påverkats av det inträffade.¹⁰⁶ Det var också en större andel kvinnor som uppgav att de på grund av utsatthet eller oro för att utsättas hade undvikit att engagera sig eller uttala sig i en specifik fråga.¹⁰⁷

Av rapporter från Brå framgår vidare att det är en större andel kvinnor än män som uppger sig ha varit utsatta för *näthat* som varit mycket eller ganska *allvarligt* samt att det i de allra yngsta åldrarna 16–19 år alltid har varit en större andel flickor/kvinnor än pojkar/ män som uppgett en utsatthet för näthat, sedan frågan började mätas 2016. Den generella utsattheten för näthat beskrivs emellertid som ungefär lika stor för kvinnor och män. Samtidigt noteras att det är vanligare att målsäganden i polisanmälningar avseende digitala hatbrott är en man än en kvinna samt att undersökningar från andra länder om utsatthet för näthat i generell bemärkelse visar att utsattheten är större bland män än bland kvinnor.¹⁰⁸

En norsk studie baserad på webbenkätundersökningar från 2013 och 2016 bland uppemot 50 000 ”vanliga” internetanvändare visade att det var fler män än kvinnor som utsattes för trakasserier på nätet. Män angreps dock oftare med anledning av sina åsikter och andra individuella egenskaper. Trakasserier kopplade till egenskaper hos en viss grupp var lika vanligt mot kvinnor som mot män. Kvinnor var emellertid mer utsatta för sådana trakasserier som riktades just mot deras könstillhörighet. Gruppbaseade trakasserier mot män riktades i stället främst mot deras etnicitet, nationalitet, hudfärg eller religion. Vidare var det vanligare att kvinnor som hade utsatts för trakasserier på nätet ändrade sitt beteende och blev mer försiktiga med att uttrycka sina åsikter offentligt. En förklaring till detta angavs kunna vara just att kvinnor trakasseras för ”vad de är” (sin könstillhörighet) snarare än för ”vad de tycker” och att den förstnämnda

¹⁰⁵ Se Brå, a.a. s. 81.

¹⁰⁶ Se Brå, a.a. s. 68, 69, 94 och 95.

¹⁰⁷ Se Brå, a.a. s. 97 och 98.

¹⁰⁸ Se Brå, Hatbrott i digitala miljöer – Polisanmälda hatbrott 2020 med digital brottsplats (rapport 2022:12) s. 48 och 49 och Hot och kränkningar på internet: En jämförande beskrivning utifrån kön och ålder, Kortanalys 6/2019.

sortens trakasserier ofta upplevs som mer skrämmande och har en större ”tystnande” effekt. Forskarna konstaterade också att trakasserier på nätet skulle kunna trigga en medvetenhet om ens egen sårbarhet. De flesta kvinnor lever med medvetenheten om att de är fysiskt svagare än män och att de också tillhör en grupp som historiskt varit utsatt och sårbar. Mot den bakgrunden skulle bara medvetenheten om vad andra kvinnor har utsatts för online kunna leda till att även kvinnor som inte själva blivit trakasserade avhåller sig från att uttrycka sina åsikter offentligt. Under alla förhållanden var slutsatsen av studien att trakasserier på nätet *påverkar* kvinnor mer än män.¹⁰⁹

Att det finns könsskillnader när det gäller utsatthet för näthat uppmärksammas också av Utredningen om ett modernt och starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten, vars betänkande (SOU 2016:7) låg till grund bl.a. för att brottet *olaga integritetsintrång* infördes som ett nytt brott (4 kap. 6 c § brottsbalken). I betänkandet konstateras att flera forskare på området menar att många hatkampanjer på internet har en tydlig könsaspekt där kvinnor utsätts för sexualiserade kränkningar i avsevärt större utsträckning än män. Det framgår också att forskarna menar att ett av problemen med dessa typer av kränkningar är att de riskerar att reducera kvinnors möjligheter att uttrycka sina åsikter på nätet. Det anges i förlängningen kunna leda till en självcensur som i ett större perspektiv skulle kunna ses som ett hot mot jämställdheten och yttrandefriheten.¹¹⁰

Den svenska straffrättsforskaren Moa Bladini har beskrivit att översikten av kunskapsläget i Norden visar att såväl kvinnor som män är utsatta för kränkningar på nätet i ungefär lika stor utsträckning, men att kvinnor som tar plats i det offentliga samtalet är mer utsatta än män som deltar i det samtalet. Även hon har dessutom noterat att studier visar att kvinnor och män drabbas på olika sätt. När män – särskilt i offentligheten – utsätts för näthat är det oftare fråga om ärekränkningar med anspelning på yrkesskicklighet och kompetens eller hot om våld. Kvinnor utsätts i stället för kränkningar med betydligt större inslag av sexism och sexuella hot och trakasserier som snarare kopplar an till person än profession. Enligt Bladini reflekterar näthatet därmed hur män görs till (åtminstone möjligt) kompetenta subjekt medan kvin-

¹⁰⁹ Se Marjan Nadim och Audun Fladmoe, *Silencing Women? Gender and Online Harassment*, *Social Science Computer Review*, Volym 39, nr 2, 2019 s. 245–258.

¹¹⁰ Se SOU 2016:7 s. 136 och 137.

nor görs till objekt, vilket innebär en sexualisering och objektifiering av kvinnors och flickors kroppar.¹¹¹

Politiker, journalister och offentliga personer utsätts ofta för hatfulla kommentarer i olika digitala miljöer, framför allt på diskussionsforum och i kommentarsfält. En studie avseende hat mot svenska kommunpolitiker i diskussionsforum och alternativa medier med tillhörande kommentarsfält visar att kvinnliga kommunpolitiker är utsatta för fler hatfulla kommentarer än manliga. Kommentarer som riktades mot kvinnorna i studien var dessutom elakare och det var enbart kvinnorna som utsattes för sexistiska kommentarer.¹¹²

När det gäller personer i utsatta yrkesgrupper visar också en undersökning från Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) att det är vanligare att kvinnor utsätts för hat i digitala forum än män. Studien utgick från Sveriges största diskussionsforum Flashback och omfattade 440 individer i yrkesgrupperna politiker, journalister, musiker, komiker och influencers. Av de kvinnor som ingick i undersökningen hade 55 procent utsatts för hat medan motsvarande siffra för männen var 41 procent. Den yrkesgrupp som var mest utsatt för hat var kvinnliga journalister där 67 procent hade utsatts för hat, följt av kvinnliga influencers där motsvarande siffra var 63 procent. De största skillnaderna i hatet som riktas mot män respektive kvinnor var att sexuella trakasserier och förolämpande kommentarer om utseende drabbade kvinnorna i en större utsträckning än männen. Kvinnorna utsattes för mer än dubbelt så mycket sexuella trakasserier och förolämpande kommentarer om utseende jämfört med männen. I de hatkommentarer som kvinnor utsattes för beskrevs deras utseende på ett målande sätt med beskrivningar och liknelser. Mäns utseenden kommenterades i mindre utsträckning och då oftast i kortfattade ordalag som ”tjock” eller ”ful”. Männen i undersökningen utsattes i större utsträckning för hat kopplat till prestationer eller kompetens än kvinnorna. De drabbades också i högre grad av hot, även om hot i absoluta tal utgjorde en mycket liten del av kommentarerna.¹¹³

I likhet med flera ovan nämnda forskare konstaterade FOI att det faktum att hat i högre utsträckning drabbar vissa grupper i samhället

¹¹¹ Se Moa Bladini, Hat och hot på nätet – En kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv, NIKK, Nordisk information för kunskap om kön, på uppdrag av Nordiska ministerrådet, 2017 s. 51 och 52.

¹¹² Se Lisa Kaati m.fl., Digitalt hat – Hat och hot mot kommunalpolitiker, SKL 2018.

¹¹³ Se Johan Fernquist m.fl., Det digitala hatets karaktär – En studie av hat mot kvinnor och män i utsatta yrkesgrupper, FOI Memo 7429, 2020.

kan medföra att dessa grupper i större utsträckning väljer att undvika den offentliga debatten och att deras röster tystas. Vidare noterades att förutom konsekvenserna för de utsatta, får förekomsten av hat och hot som uttrycks på nätet konsekvenser för samhället. Detta eftersom ett samtalsklimat där hat och hot hör till vardagen kan leda till en ökad polarisering och att närvaro på nätet villkoras till förmån för de grupper som inte utsätts för hat i samma utsträckning.¹¹⁴

I december 2021 redovisade FOI två studier, *Toxiskt språk i svenska digitala miljöer* och *Könsskillnader i utsatthet för toxiskt språk online*. I likhet med flera av de ovan behandlade undersökningarna visade studierna att kvinnor och män utsätts för i stort sett lika stor andel kränkande och hatiska kommentarer online,¹¹⁵ men att innehållet i kommentarerna skiljer sig åt beroende på om det är en kvinna eller en man som utsätts. Kvinnor fick fler nedvärderande kommentarer om utseende, psykisk hälsa, moral samt sexualitet och kön. Män fick fler direkta och indirekta hot samt fler nedvärderande kommentarer om bristande kompetens. Studierna visade också att det gjordes nästan dubbelt så många toxiska generaliserande kommentarer om kvinnor, dvs. kommentarer som tar sikte på kvinnor som grupp, än toxiska generaliserande kommentarer om män.¹¹⁶

Att män och kvinnor tycks utsättas för näthat i ungefär samma utsträckning men att angreppen ser olika ut är en slutsats också i betänkandet av Utredningen om ett förstärkt straffrättsligt skydd för vissa samhällsnyttiga funktioner och några andra straffrättsliga frågor (SOU 2022:2) som har nämnts i avsnitt 4.2.1. I betänkandet hänvisas bl.a. till en rapport från medieinstitutet Fojo vid Linnéuniversitetet som fokuserar särskilt på problemen med hot och näthat mot kvinnliga journalister. Av rapporten framgår att hoten mot de kvinnliga journalisterna är rårare än hoten mot de manliga och att sexistiskt näthat har drabbat så många som var fjärde kvinnlig journalist. I den nämnda utredningens kontakter med Fojo hade också framförts att hoten mot kvinnliga journalister är grövre och mer problematiska än hoten mot manliga journalister. Det kunde exempelvis

¹¹⁴ Se Fernquist m.fl., a.a.

¹¹⁵ Män utsätts i något högre utsträckning.

¹¹⁶ Se Lisa Kaati m.fl., *Toxiskt språk i svenska digitala miljöer*, FOI Memo 7740, 2021 och *Könsskillnader i utsatthet för toxiskt språk online*, FOI Memo 7741, 2021.

handla om ingående beskrivningar av hur en kvinnlig journalist ska våldtas.¹¹⁷

4.7.3 Manofärsgrupper och kvinnohat

Lucas Gottzén har i en kunskapsöversikt på uppdrag av Center mot våldsbejakande extremism (CVE) och Jämställdhetsmyndigheten gått igenom forskning kring kopplingen mellan maskulinitet och våldsbejakande extremism. Den våldsbejakande extremismen i Sverige har traditionellt sett ansetts ha tre huvudriktningar: höger-, vänster- och islamistisk extremism. I rapporten konstateras att våldsbejakande extremistiska grupper kan ha mycket skilda politiska uppfattningar i andra frågor – såsom ras och nationen – men påfallande lika föreställningar om maskulinitet, där de flesta miljöer omfamnar konservativa föreställningar om män och deras plats i samhället. Våldsbejakande extremistiska grupper inkluderar ofta antifeminism i sina ideologier. Feminismen anses återkommande ha fått alldeles för mycket inflytande i samhället. Många våldsbejakande extrema miljöer förenas därför i tron på att världen behöver en återupprättad manlighet. Män som dras till våldsbejakande extremism tycks, enligt Gottzén, påfallande ofta ha erfarenhet av ett ”manligt misslyckande” på ett personligt plan, där mannen har haft utmaningar med att leva upp till ideal kring manlighet – inte minst ekonomisk framgång. Våldsbejakande extremism kan här vara ett sätt att hantera social marginalisering. Inom våldsbejakande extremistiska miljöer ses manligheten i samhället också som hotad, exempelvis av feminism, av icke-vita män, av västerlandet och av kvinnors sexuella frihet. Som svar på detta behövs ”remaskulinisering” – en idé om att återupprätta ursprungliga egenskaper eller tillstånd som anses ha gått förlorade. Inte sällan är drömlandet en tid ”före” feminismen då män var män, inte behövde skämmas för sig och kunde kräva sin rätt. Ett sätt att återupprätta manligheten är att utöva politiskt våld.¹¹⁸

I rapporten introducerar Gottzén begreppet *våldsbejakande misogyni* som en kategori med våldsbejakande grupperingar där kvinnohat är centralt. Han beskriver att det under det senaste decenniet har ut-

¹¹⁷ Se SOU 2022:2 s. 275 och 276 samt Fojo, Linnéuniversitetet, Fojo Media Institute’s Special Report focusing on Threats and On-line Hate against Women Journalists and Gender Equality, Background material to the UN Secretary-General’s Report on Safety of Journalists and Impunity, 2022.

¹¹⁸ Se Lucas Gottzén, Män, maskulinitet och våldsbejakande extremism – En kunskapsöversikt, Brå och Jämställdhetsmyndigheten, 2022 s. 6, 7 och 57–59.

vecklats nya grupper av mansaktivism, inte minst online inom det som ofta refereras till som *manosfären* – ett löst nätverk av hemsidor, diskussionsforum och sociala medier. Inom manosfären återfinns en rad olika grupper med distinkta idéer och perspektiv, däribland gruppen *incels* (involuntary celibates). Inom dessa grupper har det också skett en viss radikaliseringsprocess. Även om det finns ideologiska skillnader mellan manosfärsgруппerna så stöder de flesta idéer om manlig överhöghet (”male supremacy”) och antifeminism. Flera debattörer inom manosfären har också uppmanat till fysiskt eller sexuellt våld mot kvinnor.¹¹⁹ Det betonas dock att många incels ifrågasätter våldet och att det finns incelforum som är uttalat mot våld.¹²⁰

Incel är inte någon organisation eller rörelse och det finns ingen tydlig ideologi som enar alla incels. Det som håller samman individerna är digitala mötesplatser där en gemensam kultur med ett sär eget språkbruk och spekulativa förklaringsmodeller förenar deltagarna. Begreppet incel blev myntat av en kvinnlig kanadensisk collegestudent 1993. Då skapade hon en mejllista öppen för alla, oavsett kön och sexuell läggning, som led av ensamhet och inte hade lyckats upprätta några romantiska eller sexuella relationer. Under 2000-talet har dock incelkulturen utvecklats till något som nästan uteslutande lockar heterosexuella män. Ett tiotal dödliga attacker i världen har utförts av individer som i någon mån fostrats av incelkulturen. Såväl amerikanska myndigheter som den svenska Säkerhetspolisen har uppmärksammat att personer som identifierar sig som incels utgör ett växande terrorhot.¹²¹ I sin årsbok för 2020 pekade Säkerhetspolisen på en utveckling där olika drivkrafter sätts samman till en personlig ideologi och där individer i eller i utkanten av olika extremistmiljöer kan påverkas av exempelvis kvinnohat.¹²²

Forskare inom FOI:s Data Science-grupp har utfört en studie i syfte att öka förståelsen av vad incelkulturen egentligen är och att ge en inblick i några av de största digitala mötesplatserna för incels. Studien publicerades 2020 i rapporten *Hope, cope & rope – Incels i digitala miljöer*. I rapporten beskrivs hur digitala miljöer kan utgöra en viktig gemenskap för incels, som förenas av ensamhet och känslighet för av-

¹¹⁹ Se Gottzén, a.a. s. 10 och 47.

¹²⁰ Se Gottzén, a.a. s. 48.

¹²¹ Se Johan Fernquist m.fl., *Hope, cope & rope – Incels i digitala miljöer*, FOI Memo: 7040, 2020 s. 1 och 2 samt Carina Holmberg, *Mäns hat mot kvinnor – ett växande terrorhot*, <https://sverigesradio.se/artikel/7366942>, publicerad den 4 januari 2020, hämtad den 9 januari 2023.

¹²² Se Säkerhetspolisen, *Årsbok för 2020, 2021* s. 51.

visanden. Forskarna beskriver också centrala komponenter i incelforumens intressesfär, såsom utseendefixering och pseudovetenskapliga socio-biologiska teorier. Vidare beskrivs den syn på mord och självmord som uttrycks på incelforumen och hur kända våldsverkare pekas ut som incels och hyllas som hjältar. I rapporten presenteras också statistik för några av de största digitala incelforumen, hur mycket hat som förekommer och vad hatet är riktat mot.¹²³

Av den nämnda rapporten framgår att en förklaringsmodell som är populär på incelforum går ut på att allt fler män har tvingats leva i ofrivilligt celibat i takt med att kvinnors fri- och rättigheter har ökat. Eftersom moderna kvinnor klarar sig själva ekonomiskt anses de inte längre behöva byta sex mot trygghet. När kvinnor tillåts välja partners själva tenderar de, enligt den så kallade 20/80-teorin, att välja de män som ser allra bäst ut och då anses 80 procent av kvinnorna välja de 20 procent av männen som har det bästa utseendet, eftersom det ligger i kvinnors natur att göra så. Män däremot anses snarare vilja ha så många kvinnor som möjligt och därför inte bry sig lika mycket om utseende. Till skillnad från andra mansaktivistiska grupper målar incels upp en världsbild där majoriteten av män är offer för en socio-genetisk samhällsordning som hindrar dem både från att föra sina gener vidare och från att leva i en kärleksrelation. Incels är ofta övertygade om att utseendet är den avgörande faktorn för ens sexuella framgångar och menar att kvinnor på grund av feminismen getts fritt utlopp för sin genetiskt determinerade "lookism", vilket leder till att många män blir incels. Av rapporten framgår emellertid att det ligger nära till hands att anta att hög känslighet för avvisande, snarare än faktiska avvisanden eller ofördelaktigt utseende, utgör en central del av problematiken hos många som identifierar sig som incels.¹²⁴

Elliot Rodger, som 2014 dödade sex personer och skadade fjorton innan han tog sitt eget liv, är den i särklass mest omtalade våldsverkaren på incelforumen och han har blivit något av en förgrundsgestalt inom de våldsbejakande fraktionerna av incelkulturen. I ett 137-sidigt manifest och en Youtube-video beskrev Rodger, som då var 22 år, hur han hela sitt liv blivit avfärdad av kvinnor, aldrig upplevt kärlek eller sex, och att han nu skulle ta revansch på mänskligheten och ge alla vad de

¹²³ Se Fernquist m.fl., a.a.

¹²⁴ Se Fernquist m.fl., a.a. s. 3 och 4.

förtjänar. På incelforum hyllas Elliot med omnämningen som ”the supreme gentleman”, ”saint Elliot” eller ”hERO”.¹²⁵

FOI:s studie visar att den största andelen besökare till incelforum kommer från USA, men att det sett till befolkningens mängd finns en betydligt större andel besökare från Sverige (240 besökare per miljon invånare) än från USA (43 besökare per miljon invånare). Vidare framgår att svenska kvinnor diskuteras i forumen. Flera diskussioner handlar om huruvida svenska kvinnor faktiskt föredrar andra etniciteter framför etniska svenskar. Det diskuteras även hur kvinnor har tagit över makten i Sverige och förstört landet. Det talas om att det påstått feministiska styret i landet har gjort att Sverige tillåtit för mycket invandring, vilket i sin tur lett till att män av andra etniciteter nu konkurrerar på den sexuella marknaden med de etniskt svenska männen. Det ökade inflödet av män påstås ha skapat en situation där det inte längre finns en kvinna per man, vilket gör det matematiskt omöjligt för alla svenska män att hitta en kvinnlig partner.¹²⁶

De digitala incelmiljöerna har gjort sig kända för att dels uttrycka grovt kvinnohat, dels uppmana till våld. På grund av innehåll som har stridit mot användarregler eller till följd av de grova brott som begåtts av forumanvändare har flera incelforum stängts ner genom åren. Forumen brukar dock snart återuppstå på en annan plats, under ett annat namn. För att göra en uppskattning av hur hatfulla incelforumen är gjorde FOI i den nämnda studien en mätning av andelen hatfulla kommentarer i forumen. I analysen identifierades flera olika kategorier som hatet riktade sig mot. Den största andelen utgjordes emellertid av kvinnohat. Forumjargongen innehöll ett antal nedsättande och avhumaniserande termer. Till exempel förekom ofta begreppen *femoids* eller *foids* (alla kvinnor), *roasties* (kvinnor som har haft flera sexpartners) och *landwhales* (överviktiga kvinnor). Kvinnor beskrevs allmänt som slavar under sin natur och oförmögna till djupa känslor. Utöver utseende, status och pengar, ansågs dominant beteende vara en egenskap som gör män attraktiva för kvinnor. Detta framhölls emellanåt som ett rättfärdigande av att slå, våldta eller förnedra kvinnor.¹²⁷

En av forskarnas slutsatser är att det faktum att flera dödliga attacker har genomförts av personer som ansett sig vara incels – som varit ute

¹²⁵ Se Fernquist m.fl., a.a. s. 5.

¹²⁶ Se Fernquist m.fl., a.a. s. 9.

¹²⁷ Se Fernquist m.fl., a.a. s. 10.

efter hämnd, inte på en person, utan på ett helt kön – visar att den destruktiva miljön på incelforumen påverkar betydligt fler än forumens användare. Vidare konstateras att incels liknar politiska extremister i sina attityder till omvärlden. Det finns ett tydligt vi- och de-tänkande, föreställningar om dominanshierarkier och rigida, orubbliga, föreställningar om hur världen är ordnad. Till skillnad från politiska extremister har incels emellertid inte något gemensamt mål, ingen utopi att sträva efter. Några vill tillbaka till ett mer patriarkalt samhälle, medan många inte har någon vision för samhället utan menar att evolutionen och människans natur har dömt dem till livslångt lidande.¹²⁸

Att misogyni är en central del av incelrörelsens ideologi framgår också av den ovan nämnda kunskapsöversikten *Män, maskulinitet och våldsbejakande extremism* som upprättades på uppdrag av CVE och Jämställdhetsmyndigheten. Där anges också att mycket pekar på att överlappningarna mellan våldsbejakande högerextrema och misogynia extremister har ökat under senare år, inte minst genom att högerextrema grupper har blivit mer aktiva i manofären. Det anges att antifeminism och misogyni används för att rekrytera incels och andra i manofären samt att forskare därför menar att antifeminism och misogyni kan vara ett första steg i en radikalisering till våldsbejakande högerextremism. Särskilt gäller detta när sådana idéer kombineras med att peka ut invandring och icke-vita män som orsaken till vita mäns problem.¹²⁹

4.8 Argument angående kön som hatbrottsgrund

Kvinnovåldskommissionen föreslog i sitt slutbetänkande *Kvinnofrid* (SOU 1995:60) att bestämmelsen i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken skulle utvidgas till att även omfatta *kön*. Enligt kommissionens mening borde motivet att kränka någon på grund av kön beaktas särskilt vid bedömningen av straffvärdet, vilket borde framgå av lagtexten.¹³⁰ Någon närmare diskussion i det avseendet fördes inte i betänkandet. Kommissionen föreslog emellertid också att *förolämpning* på grund av anspelning på personens kön skulle kunna leda till att åklagare får väcka åtal (jfr 5 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken). I det sammanhanget anförde kommissionen att det inte var ovanligt att kvin-

¹²⁸ Se Fernquist m.fl., a.a. s. 11.

¹²⁹ Se Gottzén, a.a. s. 48 och 54.

¹³⁰ Se SOU 1995:60 s. 295 och 423.

nor fick ta emot förolämpningar som – på ett synnerligen kränkande sätt – anspelar på att de är kvinnor samt att sådana kränkningar borde behandlas med samma allvar som kränkningar på grund av någons ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung, trosbekännelse eller homosexuella läggning, dvs. de förhållanden som omfattades av den dåvarande åtalsregeln för förolämpning i 5 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken.¹³¹

Gällande förslaget i fråga om åtalsregeln anförde regeringen att den bestämmelsen har till syfte att ge ett särskilt stöd för sådana angrepp som riktar sig mot vissa särskilt utsatta grupper samt att den i detta avseende har i stort sett samma skyddsobjekt som straffbestämmelsen om *hets mot folkgrupp*. Enligt regeringen skulle den av kommissionen föreslagna utvidgningen av åtalsregeln göra att bestämmelsen skulle få ett mycket brett tillämpningsområde. Den skulle omfatta förolämpning mot såväl män som kvinnor. Enligt regeringen var det tveksamt om kvinnor – eller män – i just denna egenskap hade behov av ett sådant generellt skydd som en sådan ändring av åtalsregeln skulle innebära. Vidare anförde regeringen att bestämmelser av denna karaktär riskerar att förlora sin mening om de utvidgas till att omfatta i stort sett hela befolkningen. I huvudsak mot den bakgrunden ansåg regeringen att kommissionens förslag i den delen inte borde genomföras.¹³²

De skäl som regeringen anført mot att ändra den nyss nämnda åtalsregeln för *förolämpning* gjorde, enligt regeringen, sig gällande även beträffande den av kommissionen föreslagna straffskärpningsregeln för kränkning på grund av kön. Någon generell regel av det slag kommissionen föreslagit ansågs därför knappast kunna motiveras. Regeringen anförde också att därtill kommer att de särskilda reglerna i 29 kap. 2 § brottsbalken endast är av exemplifierande karaktär och att domstolen alltså vid bedömningen av straffvärdet kan ta hänsyn till ett särskilt kränkande motiv för brottet, även om detta inte uttryckligen nämnts i 29 kap. Vidare noterade regeringen att den – genom de bestämmelser om *grov kvinnofridskränkning* och *grov fridskränkning* som föreslogs i propositionen – hade föreslagit en reglering som verkar i straffvärdehöjande riktning när brott riktar sig mot närstående kvinnor och andra närstående personer. Reger-

¹³¹ Se a. SOU s. 293, 294, 415 och 416.

¹³² Se prop. 1997/98:55 s. 86.

ingen ansåg att det, utöver dessa bestämmelser, inte fanns något behov av ytterligare lagstiftningsåtgärder i denna riktning.¹³³

Görel Granström, som är docent i rättsvetenskap, har anfört att flera av regeringens argument är intressanta eftersom de är ofta återkommande också i andra länders diskurser kring möjligheten att inkludera kön som skyddsgrund. Här avses för det första argumentet att hatbrottsstadganden är tänkta att fungera som ett skydd för minoriteter som historiskt sett blivit utsatta och fortfarande riskerar att utsättas för övergrepp av en majoritet. Argumentet innebär att den grupp som skyddas inte kan vara för stor eftersom det i sådant fall inte skulle vara fråga om ett minoritetsskydd längre. Ett annat argument som brukar föras fram är att om alltför många nya grupper skyddas så urvattnas skyddet. Det argumentet kan egentligen kopplas ihop med minoritetsargument, dock med det tillägget att det tydligen inte går att skydda alltför många minoriteter på en gång. Vidare har Granström nämnt att när det specifikt gäller *kön* som skyddad grund är det inte ovanligt att argument förs fram på temat att könsbaserade kränkningar, särskilt i form av våld i nära relationer, inte kan ses som hatbrott eftersom relationsvåldet är just relationellt, dvs. att offer och förövare har en relation. De som för fram detta argument menar ofta att hatbrott i stället utmärks av att offren för hatbrott är utbytbara, att förövaren sällan har en specifik individ i åtanke, utan kränker en person på grund av vad förövaren anser att personen representerar.¹³⁴

De nu nämnda invändningarna mot att könsrelaterade kränkningar och våld skulle kunna ses som hatbrott har Granström bemött i huvudsak enligt följande. Kön – som i de allra flesta fall i detta avseende associeras med skydd för kvinnor som grupp – blir rent omfattningsvis problematiskt eftersom kvinnor som grupp sällan är i minoritet i ett samhälle. Samtidigt uppfylls det andra kriteriet som ofta förs fram när det gäller gruppen kvinnor, dvs. att det ska handla om en grupp som historiskt sett varit förtryckt eller förföljd. Här finns, tillsammans med argumenten som omsluter många länders sexualbrottslagstiftning, en utgångspunkt i maktperspektivet som borde kunna användas som argument för ett inkluderande även i hatbrottsregleringen. Kvinnor som grupp har historiskt sett varit diskriminerade och är även i vår samtid

¹³³ Se a. prop. s. 86 och 87.

¹³⁴ Se Görel Granström, Hatbrott och kön. En omöjlig kombination? I Arbetslinjer och långa linjer: vänbok till Mats Kumlien, 2016 s. 185 och 186.

statistiskt sett de som utsätts för mest könsrelaterat våld, oavsett om förövaren är känd eller okänd. Argumentet att könsbaserade kränkningar och våld inte kan ses som hatbrott eftersom hatbrott utmärks av brist på relation mellan offer och förövare motbevisas av den hatbrottsforskning som tvärtom visar att det inte alls är ovanligt att det är just grannar, familj eller arbetskamrater som är förövare vid olika hatbrott. Det finns alltså ofta en relation även i dessa situationer. Samtidigt utförs många av de könsbaserade kränkningar som kvinnor utsätts för, till exempel på nätet, av för dem helt okända personer. I sistnämnda avseende har Granström påpekat att många könsrelaterade kränkningar numera utförs i sociala medier, där det inte alls alltid finns en traditionell relation mellan offret och förövaren. Ytterligare en aspekt som visar på fler gemensamma nämnare än olikheter mellan könsrelaterade brott och hatbrott är, enligt Granström, att hatbrott av tradition har definierats som ett ”budskapsbrott”, dvs. att räckvidden för de kriminella handlingarna är så mycket längre än avseende det direkta offret. Hatbrottet sänder ett budskap till de grupper och individer som identifierar sig med offret. Samma resonemang går att applicera på könsbaserat våld. Det våldet sänder ett budskap till dem som identifierar sig med offret oavsett om det handlar om våld i nära relationer eller exempelvis överfallsvåldtäkter.¹³⁵

Gällande invändningen om minoritetsskydd har Granström också påpekat att den nuvarande regleringen avseende hatbrott inte innehåller något krav på att förövaren tillhör en majoritet och offret en minoritet. Det är till exempel inte homosexuell läggning som skyddas, utan sexuell läggning. Det kan alltså handla om skydd för även för en bisexuell eller heterosexuell person, beroende på omständigheterna.¹³⁶

Granström har också anfört att frågan om möjligheten att definiera könsrelaterat våld som hatbrott handlar om lagens grundläggande normativa funktion och därför väcker andra principiella frågor som har en större räckvidd än just frågan om konstruktionen av hatbrott och vilka offergrupper som ges skydd för sin utsatthet. Hon menar att en aspekt av detta är att det behövs en diskussion om lagens symbolverkan. Hatbrottsregleringar i olika länder har historiskt sett handlat om att sända ett budskap om rätten till likabehandling och skydd mot kränkningar och diskriminering samt om inkluderande och tolerans. Regleringen

¹³⁵ Se Görel Granström a.a. s. 186–187 och Kan offer för könsrelaterat våld ses som offer för hatbrott? I *Brottsoffer: rättsliga perspektiv*, 2 uppl. 2021 s. 189.

¹³⁶ Se Granström, Kan offer för könsrelaterat våld ses som offer för hatbrott s. 188, se också prop. 2001/02:59.

sänder ett budskap till den enskilde förövaren men framför allt till samhället i övrigt genom att lagstiftaren tar ställning och meddelar att viss form av brottslighet ses som allvarligare än annan eftersom den strider mot grundläggande idéer i ett demokratiskt samhälle om rätt till lika-behandling och skydd mot diskriminering. Enligt Granström måste dock också de signaler som sänds ut till de offergrupper som *inte* omfattas av skyddet, i det här fallet offer för könsrelaterat våld, tas på allvar. Hon menar att det tidigare ointresset att diskutera könsrelaterat våld som en form av hatbrott rimmar illa med den maktanalys som ligger till grund för många kriminaliseringar och att det därför behövs en kritisk granskning av om det finns utrymme för en annan politisk diskussion.¹³⁷ Vidare har hon anfört att det numera finns en större medvetenhet om att våldet och kränkningarna också förekommer i den offentliga sfären och att det faktiskt handlar om hat och fördomar med koppling till föreställningar om kön. Det innebär att offren, precis som vid ”traditionella” hatbrott, riskerar att utsättas på grund av vem de är eller föreställs vara. Enligt Granström betyder detta att förövarens motiv bör stå i centrum även här och kunna ses som en försvärande omständighet. Hon har påpekat att det då finns en möjlighet att genom lagstiftning sända ett budskap om att denna form av hat och fördomar inte accepteras i samhället.¹³⁸

Enligt Sveriges Kvinnolobby är det en allvarlig brist att kön saknas som grund i de lagar som rör hatbrott eftersom hat och hot mot kvinnor är ett växande problem. Organisationen anser att kön bör införas som hatbrottsgrund samt att det bör tydliggöras att det framför allt är kvinnor och flickor som drabbas av brott där motivet är könsbaseerat.¹³⁹ På liknande sätt har riksförbundet Unizon framfört att sexistiska och kvinnohatande motiv borde utgöra en grund för straffskärpning och att brott med sådana motiv bör klassas som hatbrott.¹⁴⁰ Också i våra kontakter med Jämställdhetsmyndigheten har det framförts att det vore rimligt att motiv med avseende på kön läggs till som straffskärpningsgrund.

I en kartläggning från 2017 anförde Moa Bladini att det var anmärkningsvärt att inget av de nordiska länderna hade kön som en grund för

¹³⁷ Se Granström, Hatbrott och kön. En omöjlig kombination? s. 188 och 189.

¹³⁸ Se Granström, Kan offer för könsrelaterat våld ses som offer för hatbrott? s. 192.

¹³⁹ Se Sveriges Kvinnolobby, Kvinnor i Sverige 2021 – En granskning av hur Sverige lever upp till Kvinnokonventionen s. 5–7.

¹⁴⁰ Se bl.a. <https://www.unizonjourer.se/aktuellt/debatt/infor-kvinnohat-som-grund-for-hatbrott/>, publicerad den 13 april 2019, hämtad den 27 december 2022.

hatbrott.¹⁴¹ Detta mot bakgrund av att kvinnor är en särskilt utsatt grupp för hat och hot på internet och att de nordiska ländernas identitet är starkt kopplad till jämlikhet/jämställdhet mellan könen. Bladini påpekade att de kränkningar som ofta riktas mot kvinnor riktar sig mot offrets identitet – i likhet med övriga hatbrott. Hon noterade att ett argument *mot* att införa kön i hatbrottsbestämmelserna är risken att antalet brott som då kan komma att rubriceras som hatbrott ökar i en sådan omfattning att de blir svåra att hantera inom de rättsvårdande myndigheterna. Det finns också en risk att övriga skyddade grupper ser en fara i att deras skydd riskerar att dränkas i mängden anmälda brott. Detta kan dock, enligt Bladini, hanteras genom organisatoriska åtgärder.¹⁴²

Den brittiske straffrätts- och kriminologiprofessorn Mark Walters har i artikeln *Is rape a hatecrime?* anfört att det faktum att oproportionerligt många sexualbrott begås mot kvinnor innebär att kön är en ”riskfaktor” och att det även gällande annat våld mot kvinnor finns en könsdynamik. Enligt honom är det anmärkningsvärt att våld mot kvinnor, och särskilt sexuellt våld, inte betraktas som hatbrott enligt den brittiska lagstiftningen eftersom det ofta rör sig om en könsbaserad fientlighet. Han har argumenterat för att könsbaserat våld används för att hålla kvinnor i ett tillstånd av rädsla, ungefär på samma sätt som våld riktat mot homosexuella personer, religiösa grupper och rasminoriteter syftar till att hålla dem på ”sin plats”. Även om den sexuella karaktären av könsrelaterat våld ofta är annorlunda till sin natur än exempelvis ett fysiskt rasistiskt övergrepp, anges många av de psykologiska effekterna vara påfallande lika. Walters har också anfört att varje hatbrott förmedlar ett symboliskt budskap till både offret och andra samt att det uttrycker förakt för offrets identitetsdrag och som sådant aktivt undergräver offrets sociala värde inom samhället. Han menar att en viktig fråga att ställa sig är om införandet av kön i hatbrottslagstiftningen skulle bidra till att ”urholka” den patriarkala miljö som stöder acceptansen av könsrelaterat våld och den skuldkultur som är knuten till dess offer. Genom att inkludera kön i hatbrottslagstiftningen skulle, enligt Walters, många våldtäktsbrott förstås, inte bara som sexuella övergrepp, utan som fördomar som används mot kvin-

¹⁴¹ Numera är hatbrottsmotiv med avseende på kön en straffskärpningsgrund enligt finsk rätt, se avsnitt 4.3.

¹⁴² Se Moa Bladini, *Hat och hot på nätet – En kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv*, NIKK, Nordisk information för kunskap om kön, på uppdrag av Nordiska ministerrådet, 2017 s. 36 och 37.

nor för att förtrycka, underordna och kontrollera dem. Han menar att en sådan omorientering av orsakssambandet skulle kunna bidra till att minska brottsoffrens upplevda ”ansvar” genom att lägga tonvikten på gärningspersonens orättfärdiga, omoraliska och diskriminerande beteende. Att det enligt den nuvarande brittiska lagstiftningen inte är möjligt att beakta könsfientlighet som en försvårande omständighet innebär, enligt Walters, att det faktum att våldtäkt drabbar kvinnor kollektivt som grupp ignoreras. Han menar också att det sänder ett budskap om att könsbrott inte alls är könsbestämda, vilket i sin tur bidrar till kvinnofientliga föreställningar om att kvinnor delvis bär skulden för sin egen viktimisering.¹⁴³

En brittisk kriminologistudie har visat att en stor del av de som arbetar med frågor relaterade till våld mot kvinnor i Storbritannien anser att sådant våld borde betraktas som hatbrott. Bland dessa förespråkare råder det emellertid en stor oenighet gällande *vilken typ av våld* som borde omfattas. Deltagarna i studien lyfte också fram att ett inkluderande av våld mot kvinnor bland hatbrotten skulle kunna innebära problem, bl.a. ur bevissynpunkt.¹⁴⁴

Det kan nämnas att den brittiska Lagkommissionen i en utredning som presenterades den 7 december 2021 kom fram till att kön inte borde införas som en skyddad kategori när det gäller straffskärpning på grund av hatbrottsmotiv.¹⁴⁵ Slutsatsen baserades i huvudsak på att strängare straff inte ansågs vara rätt väg för att komma till rätta med könsbaserat våld och att det skulle vara svårt att urskilja vilka brott som skulle omfattas. För det fall att motiv med avseende på kön ändå skulle införas som straffskärpningsgrund var Lagkommissionens uppfattning att det endast borde gälla vissa avgränsade områden, däribland misogynia övergrepp online och annars i det offentliga rummet.¹⁴⁶ Den brittiska regeringen instämde i Lagkommissionens bedömning att kön inte borde införas som en skyddad kategori när det gäller straffskärpning på grund av hatbrottsmotiv.¹⁴⁷

¹⁴³ Se Mark Walters, Is rape a hatecrime? The International Network for Hate Studies. <https://internationalhatestudies.com/rape-hate-crime/>, publicerad den 24 juli 2014. hämtad den 20 december 2022.

¹⁴⁴ Aisha K. Gill och Hannah Mason-Bish, Addressing violence against women as a hate crime: limitations and possibilities, *Feminist Review*, 105, 2013 s. 1-20.

¹⁴⁵ Slutsatsen gällde England och Wales.

¹⁴⁶ Se Law Com No 402, Hate Crime Laws, Final Report s. 201–205.

¹⁴⁷ Se Home Office, Government response to recommendation 8 of the Law Commission’s final report on hate crime laws, April 2023.

En svårighet i detta avseende är att våld mot kvinnor, och särskilt våld i nära relationer, ofta kan sägas vara motiverat av makt och kontroll snarare än hat. Amerikanska forskare har emellertid argumenterat för att det avgörande för hatbrottskategoriseringen inte bör vara om gärningspersonen haft ett ”hatiskt uppsåt”, utan snarare om gärningspersonen på ett diskriminerande sätt använt våld för att upprätthålla en social ordning med fördomar mot en viss grupp. Med ett sådant synsätt anses könsrelaterat våld lättare kunna passa in i hatbrottsparadigmen.¹⁴⁸

4.9 Pågående arbeten inom EU på området

4.9.1 Förslag till direktiv om våld mot kvinnor och våld i nära relationer

Europaparlamentet har i resolutioner uppmanat Europeiska kommissionen att föreslå lagstiftning om könsrelaterat våld som begås på internet (2020/2035 [INL]) och att lägga till könsbaserat våld i den rättsliga grunden för straffrättslig EU-lagstiftning i artikel 83.1 i EUF-fördraget (2021/2035 [INL]).¹⁴⁹

Den 8 mars 2022 presenterade kommissionen ett förslag till direktiv om våld mot kvinnor och våld i nära relationer.¹⁵⁰ Syftet med direktivet anges vara att fastställa en heltäckande ram för att effektivt bekämpa våld mot kvinnor och våld i nära relationer i hela unionen.

Förslaget innehåller bl.a. minimiregler för fastställande av brottsrekvisit och påföljder avseende vissa former av våld mot kvinnor eller våld i nära relationer, som likställs med sexuellt utnyttjande av kvinnor, och för it-brottslighet.

Våld mot kvinnor beskrivs i motiven till förslaget som genusbaserat våld som riktas mot en kvinna på grund av att hon är just kvinna eller som drabbar kvinnor i oproportionerligt hög grad. Det omfattar alla former av genusbaserat våld som leder till eller sannolikt kommer att leda till fysisk, sexuell, psykisk eller ekonomisk skada eller fysiskt, sexuellt, psykiskt eller ekonomiskt lidande, samt även hot om sådana handlingar. Begreppet omfattar brott såsom sexuellt

¹⁴⁸ Se Karyn Plumm och Cheryl Terrance, Gender-bias hate crimes: What constitutes a hate crime from a potential jurors perspective? *Journal of applied social psychology*, 2013, Vol 43 s. 1468–1479.

¹⁴⁹ Se Regeringskansliet, Faktapromemoria 2021/22:FPM73.

¹⁵⁰ Se Europeiska kommissionen, COM(2022) 105 final.

våld, inbegripet våldtäkt, kvinnlig könsstypning, tvångsäktenskap, tvångsaborter eller tvångssterilisering, människohandel för sexuellt utnyttjande, stalkning, sexuella trakasserier, kvinnomord, hatpropaganda och brott på grund av offrets kön samt olika former av attacker på internet (nätvåld), inbegripet delning eller manipulering av intimt material utan samtycke, nätstalkning och nättrakasserier. Det konstateras att den typen av våld har sin grund i bristande jämställdhet, vilket är ett uttryck för strukturell diskriminering av kvinnor. *Våld i nära relationer* beskrivs som en form av *våld mot kvinnor* eftersom det i oproportionerligt hög grad drabbar kvinnor.¹⁵¹

I motiven konstateras också att kvinnor i allmänhet oftare blir utsatta för köns- eller genusbaserat *nätvåld* och särskilt för sexuellt nätvåld. Kvinnor är systematiskt måltavlor på nätet för våldsbenägna högerextremistiska grupper och terroristgrupper som vill sprida hatpropaganda mot dem. Som exempel nämns incel-rörelsen som uppmanar till våld mot kvinnor på nätet och upphöjer sådant våld till heroiska handlingar (se avsnitt 4.7.3). Vidare konstateras att nätvåld särskilt drabbar kvinnor som är aktiva i det offentliga livet, såsom politiker, journalister och människorättsförsvarare. Denna typ av våld anges kunna tysta kvinnor, hindra deras deltagande i samhället och undergräva den demokratiska princip som fastställs i fördraget om Europeiska unionen.¹⁵²

En viktig referenspunkt för förslaget är Europarådets konvention från 2014 om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen, se avsnitt 3.4.4). Dessutom tar förslaget hänsyn till nyare fenomen, exempelvis nätvåld mot kvinnor, som inte behandlas specifikt i den nämnda konventionen.¹⁵³ För att framför allt hantera den kraftiga ökningen av köns- eller genusbaserade offentliga uppmaningar till våld och hat på nätet, i synnerhet kvinnofientliga uppmaningar till hat och våld, fastställs i förslaget minimiregler för definitionen av och påföljderna för denna typ av nätvåld.¹⁵⁴

Som framgått ovan innehåller förslaget minimiregler för vissa it-brott. Det gäller delning av intimt eller manipulerat material utan samtycke (artikel 7), brott som rör nätstalkning (artikel 8), brott som rör nättrakasserier (artikel 9) och offentlig uppmaning till hat

¹⁵¹ Se a. förslag s. 1, se också definitioner i artikel 4.

¹⁵² Se a. förslag s. 2.

¹⁵³ Se a. förslag s. 3.

¹⁵⁴ Se a. förslag s. 8.

och våld på nätet (artikel 10). Med *offentlig uppmaning till hat och våld på nätet* avses enligt artikel 10 uppsåtliga gärningar i syfte att med hjälp av informations- och kommunikationsteknik uppmana till våld eller hat mot en grupp personer eller en medlem av en grupp som definieras med hänvisning till kön eller genus genom att till allmänheten sprida material med en sådan uppmaning. Den föreslagna artikeln skulle, enligt vad den svenska regeringen har anfört, för svensk del kunna innebära att straffbestämmelsen om *hets mot folkgrupp* i 16 kap. 8 § brottsbalken behöver utvidgas.¹⁵⁵

I artikel 12 fastställs miniminivåer för maximistraff. Brott som avses i bl.a. artikel 10 ska vara belagda med ett maximistraff på minst två års fängelse.¹⁵⁶

Den 9 juni 2023 beslutades en allmän riktlinje i rådet och trepartssamtal med Europaparlamentet pågår.

4.9.2 Förslag om att hatpropaganda och hatbrott ska föras in bland de brott som anges i artikel 83.1 EUF-fördraget

Den 9 december 2021 föreslog kommissionen i ett meddelande att Europeiska unionens råd ska fatta ett beslut om att utvidga den rättsliga grunden för straffrättslig EU-lagstiftning (jfr artikel 83.1 EUF-fördraget) så att den även omfattar hatpropaganda och hatbrott. Ett sådant beslut kräver enhällighet i rådet och parlamentets godkännande. Om ett sådant beslut fattas kan kommissionen därefter föreslå ett direktiv på området.¹⁵⁷

Det finns i dag EU-lagstiftning mot vissa former av hatpropaganda och hatbrott genom det så kallade rasismrambeslutet¹⁵⁸ som antogs före Lissabonfördraget. Rambeslutet innehåller bestämmelser om hatpropaganda på grunderna ras, hudfärg, religion, härstamning eller nationellt eller etniskt ursprung och om att rasistiska och främlingsfientliga motiv ska kunna beaktas exempelvis som en försvårande omständighet. Enligt kommissionen skulle framtida lagstiftning med stöd av den utvidgade rättsliga grunden komplettera den befintliga lagstiftningen och omfatta andra särskilda grunder. I meddelandet nämns särskilt

¹⁵⁵ Jfr a. faktrapromemoria s. 6.

¹⁵⁶ Se artikel 12.5.

¹⁵⁷ Se Europeiska kommissionen, COM(2021) 777 final, samt Regeringskansliet, Faktrapromemoria 2021/22:FPM41.

¹⁵⁸ Rådets rambeslut 2008/913/RIF av den 28 november 2008 om bekämpande av vissa former av och uttryck för rasism och främlingsfientlighet enligt strafflagstiftningen.

behovet av att säkerställa kraftfulla straffrättsliga åtgärder på EU-nivå mot hatpropaganda och hatbrott på andra grunder än rasism och främlingsfientlighet, särskilt på grund av *kön*, sexuell läggning, ålder och funktionsnedsättning. Dessa grunder nämns också i artikel 19.1 EUF-fördraget där det hänvisas till åtgärder för att bekämpa diskriminering ”på grund av kön, ras, etniskt ursprung, religion eller övertygelse, funktionshinder, ålder eller sexuell läggning”.¹⁵⁹

Av meddelandet framgår att 17 medlemsstater har kriminaliserat hatbrott på grund av kön/genus, könsidentitet, könsuttryck eller könsenskaper.¹⁶⁰ Det framgår också av meddelandet att 13 medlemsstater har kriminaliserat hatbrott på grund av funktionsnedsättning och 10 medlemsstater på grund av ålder.¹⁶¹

I meddelandet utvecklar kommissionen sin bedömning av förutsättningarna för att utvidga förteckningen över EU-brott till att omfatta hatpropaganda och hatbrott. Med hänvisning till ”de särskilda egenskaper som kännetecknar hatpropaganda och hatbrott, dvs. hat som riktar sig mot personer eller grupper som delar (eller uppfattas dela) skyddade egenskaper” bedömer kommissionen att hatpropaganda och hatbrott kan betraktas som ett område av brottslighet i den mening som avses i artikel 83.1 i EUF-fördraget. Enligt kommissionen rör det sig vidare om ett område av särskilt allvarlig brottslighet. I denna del hänvisar kommissionen till att hatpropaganda och hatbrott är särskilt allvarliga brott på grund av deras skadliga inverkan på enskilda personer och på samhället i stort, vilket undergräver EU:s grundvalar. Kommissionen anför vidare att det gränsöverskridande inslaget hos hatpropaganda och hatbrott framgår av dessa företeelsers karaktär och inverkan samt av att det finns ett särskilt behov av att bekämpa dem på en gemensam grund. Som exempel nämner kommissionen bl.a. hatpropaganda på nätet och den omständigheten att hatbrott kan begås av nätverk med medlemmar från flera länder som inspirerar, organiserar eller utför fysiska attacker. I meddelandet redogör kommissionen också för hur den nu aktuella brottsligheten har utvecklats. När det gäller förslagets mervärde anför kommissionen att samarbete mellan

¹⁵⁹ Se a. meddelande s. 2–5 och a. faktapromemoria s. 3.

¹⁶⁰ I kommissionens beskrivning inkluderas Sverige i den grupp länder som har en sådan kriminalisering med avseende på könsidentitet/könsuttryck, jfr dock avsnitt 4.2.4 och 16 kap. 8 § brottsbalken.

¹⁶¹ Se a. meddelande s. 13 och 14.

rättsliga myndigheter kommer att vara avgörande med tanke på det gränsöverskridande inslaget hos hatpropaganda och hatbrott.¹⁶²

Gällande *sexistisk hatretorik* konstaterar kommissionen att internet har skapat en ny dimension där sådan retorik kan uttryckas samt att Europarådet har betonat att sexistisk hatretorik kan leda till öppet kränkande och hotfulla handlingar, inklusive sexuella övergrepp eller våld, potentiellt dödliga handlingar eller självskada.¹⁶³ Vidare konstateras att framväxten av onlinegrupper och gemenskaper – såsom *Manosfären* och *Incel* som tillhandahåller ytterligare internationella forum för att främja och sprida kvinnohat och fientlighet gentemot kvinnor – är särskilt oroande i detta avseende.¹⁶⁴

Den svenska regeringen har anfört att kommissionens förslag inte påverkar svensk lagstiftning i detta skede, men att ett eventuellt framtida direktiv kan komma att kräva lagstiftningsåtgärder beroende på hur direktivet utformas. I det avseendet har regeringen noterat att grunderna ålder, kön och funktionsnedsättning, som nämns av kommissionen i meddelandet, inte förekommer i den svenska hatbrottslagstiftningen.¹⁶⁵

Regeringen har angett att den kan godta kommissionens förslag att utvidga den rättsliga grunden för straffrättslig EU-lagstiftning så att den även omfattar hatpropaganda och hatbrott. Detta har inte inneburit något ställningstagande till senare förslag till lagstiftning med stöd av utvidgningen. Eventuella sådana förslag behöver enligt regeringen analyseras noggrant utifrån svensk rätt, inte minst ur ett yttrandefrihetsperspektiv. Regeringen har också påpekat att om det blir aktuellt med ett direktiv är det också angeläget att bevaka att det utformas så att begreppet hatbrott inte urholkas.¹⁶⁶

4.10 Överväganden och förslag

Förslag: Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken utvidgas genom att det uttryckligen anges att det är en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet om ett motiv för

¹⁶² Se a. meddelande s. 7, 8, 14 och 16–18 och a. faktagromemoria s. 3.

¹⁶³ Se Recommendation CM/Rec(2019)1 of the Committee of Ministers to Member States on preventing and combating sexism, 27 March 2019, p. 9.

¹⁶⁴ Se a. meddelande s. 11.

¹⁶⁵ Se a. faktagromemoria s. 4.

¹⁶⁶ Se a. faktagromemoria s. 5.

brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av *kön*.

Bestämmelsen ändras också på så sätt att begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* ersätts med *könsidentitet eller könsuttryck*.

4.10.1 Motiv med avseende på kön bör läggas till i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken

I direktiven för vår utredning konstateras att om det uttryckligen angavs att domstolen som en försvärande omständighet ska beakta om offrets kön är ett av motiven för ett brott skulle det säkerställas att denna omständighet uppmärksammas vid bestämmandet av straffvärdet. Det skulle också, enligt direktiven, vara en tydlig markering att brott som syftar till att kränka kvinnor på grund av deras kön inte accepteras av samhället och skulle exempelvis kunna bidra till att göra det lättare för kvinnor att delta i samhällsdebatten och vara synliga i det offentliga livet.

Som framgått av bl.a. avsnitt 4.7 har internet skapat en ny dimension där hat kan uttryckas och spridas i allt större omfattning. Sådant näthat kan begränsa människors vilja att delta i diskussioner på internet och att i övrigt göra sin röst hörd i det offentliga rummet. Det gäller inte endast för personer som har blivit föremål för näthat, utan också för dem som med hänsyn till vad andra har utsatts för känner en oro för att själva bli angripna. Vad som också har framgått ovan är att kvinnor som tar plats i det offentliga samtalet är mer utsatta för näthat än män som deltar i det samtalet. Kvinnor och män drabbas dessutom på olika sätt, främst genom att kvinnor i högre grad än män är föremål för sexualiserade angrepp. När män – särskilt i offentligheten – utsätts för näthat avser angreppen ofta bristande kompetens eller liknande. Kvinnor utsätts i stället ofta för kränkningar som avser deras könstillhörighet.

Av beskrivningen i avsnitt 4.6 framgår att det finns stora svårigheter med att utifrån anmälningsstatistik särskilja brottsliga händelser med hatbrottsmotiv från incidenter där det i och för sig kan finnas ett sådant motiv men där kränkningen inte utgör brott i juridisk mening. I de forskningsrapporter som vi har gått igenom gällande näthat och könsskillnader i det avseendet görs inte heller någon skillnad mellan

brottsliga och icke brottsliga kränkningar. Vidare finns det rimligen – i likhet med vad som gäller för hatbrott enligt den nuvarande regleringen – ett stort mörkertal när det kommer till brott där offrets kön är ett av motiven. Mot denna bakgrund är det svårt att uttala sig om den närmare omfattningen av den sortens könsrelaterade brottslighet. Utifrån hur näthatet mot kvinnor generellt beskrivs som *mera allvarligt* och *mera skrämmande* än näthatet mot män eller som *råare hot* kan det dock antas att det är fråga om brottsliga gärningar i inte obetydlig omfattning. Det kan också antas att den miljö som under de senaste drygt tio åren har vuxit fram inom den så kallade manofären – där hat mot kvinnor uttrycks och där det uppmanas till fysiskt eller sexuellt våld mot kvinnor – bidrar till att brott i högre grad än tidigare begås mot kvinnor just för att de är kvinnor. Sådana könsrelaterade brott kan vara särskilt allvarliga för det enskilda brottsoffret eftersom de – i likhet med gärningar som har begåtts av exempelvis rasistiska eller homofobiska skäl – utgör ett angrepp på brottsoffrets identitet. Brott med könsrelaterade motiv utgör ett allvarligt hot mot den rättstrygghet som alla i vårt samhälle har rätt till oavsett kön. Till detta kommer att gärningar som begås i syfte att kränka någon på grund av könstillhörighet kan påverka andra som identifierar sig som tillhörande det könet att inte våga synas i det offentliga rummet. På så sätt kan könsrelaterade brott också vara ett allvarligt hot mot det demokratiska samtalet och samhället i stort.¹⁶⁷ Det äventyrar yttrandefriheten och därmed demokratin om personer som uttalar sig offentligt, exempelvis på internet, attackerar med avseende på sitt kön och därigenom tystas.

De nämnda omständigheterna innebär att det finns anledning att se särskilt allvarligt på brott där ett motiv har varit att kränka en person eller grupp på grund av kön. Det gäller oavsett om det är fråga om kvinnligt eller manligt kön.¹⁶⁸

Att gärningspersonens motiv ska beaktas vid bedömningen av ett brotts straffvärde framgår av den allmänna bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken. Vidare är uppräknningen i den särskilda regeln om

¹⁶⁷ Se bl.a. SOU 2020:56, Marjan Nadim och Audun Fladmoe, *Silencing Women? Gender and Online Harassment*, *Social Science Computer Review*, Volym 39, nr 2, 2019 s. 245–258, Moa Bladini, *Hat och hot på nätet – En kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv*, NIKK, *Nordisk information för kunskap om kön*, på uppdrag av Nordiska ministerrådet, 2017 s. 51 och 52 samt Lisa Kaati m.fl., *Digitalt hat – Hat och hot mot kommunalpolitiker*, SKL 2018.

¹⁶⁸ Jfr 18 § andra stycket och 18 a § tredje stycket folkbokföringslagen (1991:481), lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall samt 1 kap. 5 § första stycket 1 diskrimineringslagen (2008:567).

hatbrottsmotiv i 29 kap. 2 § 7 endast exemplifierande och omfattar också ”annan liknande omständighet”. Frågan är dock om det finns skäl att tydligare än i dagens lagstiftning markera att kränkningar med avseende på kön är något som bör ägnas särskild uppmärksamhet vid straffvärdebedömningen.

Som regeringen noterade i samband med att grunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* lades till i 29 kap. 2 § 7 finns det – eftersom de omständigheter som anges i bestämmelsen endast är exemplifierande – för varje försvärande omständighet som nämns uttryckligen där en risk för att tolkningen av lagrummet snävas in mer än vad som är avsett.¹⁶⁹ Det finns därför anledning att noga överväga om fler omständigheter ska anges uttryckligen i bestämmelsen. I det avseendet måste beaktas att andra motiv som i och för sig kan anses lika klandervärda som de könsrelaterade motiven lämnas utanför ett förstärkt straffrättsligt skydd.

Situationen i dag är emellertid en annan än när regeringen tog ställning till Kvinnovaldskommissionens förslag om att utvidga bestämmelsen i 29 kap. 2 § 7 till att även omfatta kön.¹⁷⁰ Med hänsyn till den ovan beskrivna utvecklingen när det gäller hat och kränkningar som i synnerhet kvinnor utsätts för på nätet har behovet av ett förstärkt straffrättsligt skydd mot just könsrelaterade brott blivit påtagligt under senare tid. Det har blivit allt tydligare att den typen av gärningar är ett hot mot demokratin. Den ökade förekomsten av sexualiserad hatretorik mot kvinnor – och den begränsning av yttrandefriheten som sådana kränkningar kan leda till – var också bakgrunden till att den finska regeringen bedömde att det fanns anledning att i den finska strafflagen uttryckligen ange att motiv med avseende på kön är en straffskärpningsgrund, trots att det i dessa fall inte rör sig om angrepp på någon minoritetsgrupp.¹⁷¹

När det gäller brott med demokratihotande effekter framgår av avsnitt 4.2.1 att det numera finns en särskild straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 9 brottsbalken som tar sikte på gärningar som har begåtts med anledning av någons politiska uppdrag samt en liknande straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 11 avseende brott mot journalister. Behovet av ett förstärkt straffrättsligt skydd mot könsrelaterade an-

¹⁶⁹ Jfr prop. 2017/18:59 s. 28.

¹⁷⁰ Jfr prop. 1997/98:55 s. 86 och 87.

¹⁷¹ Se den finska regeringens proposition RP 7/2021 rd.

grepp sträcker sig dock, enligt vår uppfattning, utanför renodlad politisk eller journalistisk verksamhet.

Det kan visserligen hävdas att införande av motiv med avseende på kön som straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 7 inte skulle få någon större effekt på straffnivåerna eftersom det är ovanligt att domstolarna kommer fram till att ett hatbrottsmotiv är styrkt.¹⁷² När det gäller brott som består av kommentarer på internet kan det dock antas att förutsättningarna att bevisa motivet är förhållandevis goda eftersom det ofta bör finnas ett tydligt och dokumenterat uttalande mot brottsoffret.¹⁷³

Ett annat argument mot en sådan lagändring kan sägas vara att den skulle leda till en ökad arbetsbörda för polis och åklagare som genomgående skulle behöva arbeta för att ett könsrelaterat motiv ska kunna bevisas.¹⁷⁴ En lagändring av det slaget skulle också ställa krav på utbildningsinsatser, särskilt för de personer inom polisen som tar emot brottsanmälningar. Som framgått ovan är emellertid uppfattningen hos många åklagare som är särskilt utsedda för att arbeta med hatbrott att lagändringen inte skulle leda till någon avsevärd ökning av deras arbetsbelastning och inte heller till något större behov av utbildningsinsatser inom Åklagarmyndigheten. Det ökade behovet av utbildningsinsatser för poliser skulle enligt poliser som vi haft kontakt med delvis kunna omhändertas inom ramen för åtgärder med anledning av myndighetens regeringsuppdrag att stärka kompetensen hos polisanställda för att bemöta personer med psykisk ohälsa i ärenden om brott i nära relation.¹⁷⁵ Att polisens arbetsbörda skulle öka något framstår dock som ofrånkomligt. Vidare framgår det av avsnitt 4.5 att Brå ser en risk att antalet felaktiga hatbrottsmarkeringar vid polisens anmälningsupptagning skulle öka om hatbrottsmotiv med avseende på *kön* införs som straffskärpningsgrund.

Mot dessa förhållanden måste emellertid ställas att en straffskärpningsgrund gällande hatbrottsmotiv med avseende på kön skulle vara av stor principiell betydelse genom att betona hur klandervärda gärningar med sådana motiv är. Det skulle också fylla den praktiskt viktiga funktionen att könsbaserade motiv blir uppmärk-

¹⁷² Jfr avsnitt 4.2.3 och 4.6.

¹⁷³ Jfr Åklagarmyndigheten, Hatbrott en granskning av åklagarnas handläggning, Utvecklingscentrum Malmö, Tillsynsrapport 2016:1 s. 14.

¹⁷⁴ Jfr den norska regeringens proposition Prop. 66 L (2019–2020) s. 72 samt Åklagarmyndigheten, Rättslig vägledning, Hatbrott (2022:22) s. 18.

¹⁷⁵ Ju2022/02417.

sammade och att bevisning om dem kan säkras redan på förundersökningsstadiet.¹⁷⁶ Som framgått ovan kan ett konstaterat hatbrottsmotiv vara avgörande för målsägandens möjligheter att få ersättning för kränkning på grund av brottet och för ersättningens storlek. Även i övrigt kan ett sådant konstaterande vara viktigt för att ge upprättelse åt offret. Det skickar en signal till förövare och resten av samhället att brottet ses som särskilt allvarligt. Att införa en straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön skulle för övrigt ligga väl i linje med de förslag på EU-nivå som har beskrivits i avsnitt 4.9 och motiven bakom dessa.

Ett annat argument som kan sägas tala mot att motiv med avseende på kön införs som straffskärpningsgrund är att en sådan reglering skulle omfatta inte endast en utsatt minoritet utan hela befolkningen. Bortsett från motiv med avseende på någons *könsöverskridande identitet eller uttryck* är dock inte heller den befintliga regleringen i 29 kap. 2 § 7 utformad som ett minoritetsskydd. Bestämmelsen omfattar således alla ”raser”, hudfärger, nationella eller etiska ursprung, trosbekännelser och sexuella läggningar. Detsamma gäller i fråga om diskrimineringsgrunderna *kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning* eller *ålder* i diskrimineringslagen (2008:567). När motiv med avseende på sexuell läggning infördes som uttrycklig straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 7 övervägde regeringen, som framgått ovan, om skyddet skulle begränsas till att avse endast *homosexuell* läggning. Regeringen bedömde emellertid att även om det var just de homosexuellas utsatta situation som motiverade ett tillägg i den sjunde punkten skulle bestämmelsen generellt avse sexuell läggning eftersom det innebar att homosexuella inte fick en speciallagstiftning, utan att alla människor skyddades på ett likartat sätt.¹⁷⁷ På liknande vis konstaterades i den ursprungliga propositionen till den sjunde punkten att de diskriminerande motiv som regleringen bör vara tillämplig på i och för sig oftast torde föreligga i fall då brottslighet riktas mot minoritetsgrupper, men att den naturligtvis bör vara tillämplig också vid andra brott som begåtts med sådana diskriminerade motiv. Det angavs innebära att bestämmelsen kan vara tillämplig inte bara när exempelvis svenskar ger sig på invandrare, utan också i den motsatta situationen, alltså att personer med utländskt ursprung angriper någon eller några

¹⁷⁶ Jfr prop. 1993/94:101 s. 22 och prop. 2017/18:59 s. 29.

¹⁷⁷ Se prop. 2001/02:59 s. 38–40 och 57.

just för att de är svenskar.¹⁷⁸ På samma sätt bör enligt vår uppfattning ett förstärkt straffrättsligt skydd mot könsrelaterade brott kunna avse vem som helst som utsätts för ett sådant angrepp.

Beroende på hur eventuella framtida EU-direktiv utformas kan det i förlängningen finnas anledning att utvidga straffbestämmelserna om *hets mot folkegrupp* och *olaga diskriminering* (16 kap. 8 och 9 §§ brottsbalken) till att omfatta grunden kön.¹⁷⁹ Frågan om en sådan utvidgning omfattas inte av vårt uppdrag. En konsekvens av att endast 29 kap. 2 § 7 utvidgas i det avseendet blir att de kategorier som anges där inte längre korresponderar med de kategorier som skyddas av de nämnda straffbestämmelserna. I samband med lagändringarna som gällde utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner uttalade regeringen att det finns ett värde i att hatbrottsbestämmelserna utformas i så stor likhet med varandra som möjligt. Mot den bakgrunden ansåg regeringen att grunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* – till skillnad från vad Lagrådet hade förespråkat – skulle läggas till inte endast i bestämmelserna om *hets mot folkegrupp* och *olaga diskriminering*, utan också i straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 7.¹⁸⁰ Som framgått ovan är emellertid tillämpningsområdet för den sistnämnda bestämmelsen inte begränsat till de grunder som avses i 16 kap. 8 och 9 §§ eftersom även ”annan liknande omständighet” omfattas. Det framstår då inte som särskilt anmärkningsvärt att i straffskärpningsregeln också ange ett uttryckligt exempel som inte motsvaras av en grund i 16 kap. 8 och 9 §§. Vidare är det behov av straffskärpning vid könsrelaterade motiv som vi har noterat som mest påtagligt när det gäller brott mot person, såsom olaga hot, ofredande och ärekränkingsbrott. Införande av en straffskärpningsgrund avseende den nämnda sortens motiv är alltså inte beroende av om hets med anspelning på kön är kriminaliserat som sådant eller om kön är en skyddsgrund för olaga diskriminering.

Sammantaget är vår uppfattning att fördelarna med att lägga till motiv med avseende på kön bland de exempel som anges i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken väger upp de nackdelar som en sådan reglering kan sägas innebära. Med *kön* bör här avses den juridiska aspekten av kön, dvs. det kön som är registrerat för offret, vilket kan vara antingen man eller kvinna.¹⁸¹

¹⁷⁸ Se prop. 1993/94:101 s. 21.

¹⁷⁹ Se avsnitt 4.9.

¹⁸⁰ Se prop. 2017/18:59 s. 29.

¹⁸¹ Jfr 18 § andra stycket och 18 a § tredje stycket folkbokföringslagen (1991:481) samt lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall.

På samma sätt som när det gäller övriga straffskärpningsgrunder avseende hatbrottsmotiv kommer det att krävas att gärningspersonens *avsikt* har varit att genom brottet åstadkomma en kränkning av det slag som bestämmelsen avser. Samtidigt behöver motivet att kränka inte ha varit det enda eller ens det huvudsakliga motivet.¹⁸² I likhet med vad som gäller enligt finsk rätt kan den nya straffskärpningsgrunden däremot inte bli tillämplig endast av det skälet att ett brott har begåtts mot en person av ett visst kön.¹⁸³ Det betyder exempelvis att sådana förhållanden som att en man har utsatt en kvinna för våld- eller sexualbrott inte i sig kan utgöra grund för straffskärpning enligt 29 kap. 2 § 7. Från ett strukturellt perspektiv kan det visserligen hävdas att våld mot kvinnor i allmänhet och sexuellt våld i synnerhet används för att upprätthålla en social ordning där kvinnor som grupp är underordnad.¹⁸⁴ I det nu aktuella avseendet måste det avgörande emellertid vara vad som kan bevisas om gärningspersonens individuella motiv. Det blir ytterst upp till rättstillämparen att i det enskilda fallet avgöra om ett motiv för brottet har varit att kränka någon på grund av kön. Också i fall där gärningspersonen har agerat utifrån ett felaktigt antagande om någons kön kan ett sådant motiv föreligga.¹⁸⁵

4.10.2 Grunden könsöverskridande identitet eller uttryck i 29 kap. 2 § 7 bör ändras till könsidentitet eller könsuttryck

I vårt uppdrag ligger också att överväga om straffskärpningsgrunden *könsöverskridande identitet eller uttryck* i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken bör ändras till *könsidentitet eller könsuttryck*, för det fall att det är aktuellt att införa en straffskärpningsgrund som avser *kön* i den bestämmelsen. Som framgått av avsnitt 4.2.4 är den straffskärpningsgrund som gäller motiv med avseende på könsöverskridande identitet eller uttryck avsedd att skydda främst den grupp som ibland kallas transpersoner. Också i exempelvis diskrimineringslagen (2008:567) används samma begrepp när det gäller skydd för den gruppen.

¹⁸² Jfr prop. 1993/94:101 s. 22 och 23.

¹⁸³ Jfr den finska regeringens proposition RP 7/2021 rd s. 12–13.

¹⁸⁴ Se Karyn Plumm och Cheryl Terrance, Gender-bias hate crimes: What constitutes a hate crime from a potential jurors perspective? *Journal of applied social psychology*, 2013, Vol 43 s. 1468–1479 samt Mark Walters, Is rape a hatecrime? *The International Network for Hate Studies*. <https://internationalhatestudies.com/rape-hate-crime/>, publicerad den 24 juli 2014, hämtad den 20 december 2022.

¹⁸⁵ Jfr prop. 2017/18:59 s. 29.

Redan innan begreppet könsöverskridande identitet eller uttryck infördes i 29 kap. 2 § 7 hade det kritiserats på grund av att det utgår från ett avvikarperspektiv, dvs. att det utgår från en uppfattning om normen och pekar ut dem som inte följer denna. Främst mot den bakgrunden hade Utredningen om transpersoners straffrättsliga skydd m.m. föreslagit att uttrycket *könsidentitet eller könsuttryck* skulle användas i stället.¹⁸⁶ På grund av risken för gränsdragningssvårigheter i förhållande till *kön*, som i det skedet inte skulle omfattas av straffskärpningsregeln, utformades bestämmelsen ändå på så sätt att begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* användes.¹⁸⁷

Med vårt förslag ovan kommer motiv med avseende på kön att vara en straffskärpningsgrund. Med *kön* menas i det avseendet att offret är registrerad antingen som man eller kvinna. Samtidigt kan också fall där gärningspersonen har agerat utifrån ett felaktigt antagande om någons registrerade kön omfattas, eftersom det är gärningspersonens *motiv* som är det avgörande.

Som framgått av avsnitt 4.2.4 tar begreppet *könsidentitet* i allmänhet sikte på en persons mentala kön eller självupplevda kön, dvs. det som inte utan vidare är iakttagbart för andra. *Könsuttryck* omfattar däremot hur det sociala könet kommer till uttryck, dvs. det som är iakttagbart för andra.

En persons könsidentitet och/eller könsuttryck kan sammanfalla med personens registrerade kön, men behöver inte göra det. Eftersom dessa aspekter av könsbegreppet kan hänga ihop blir gränserna mellan de nämnda termerna i någon mån flytande. Det innebär att det skulle kunna vara problematiskt ur legalitetssynpunkt att använda dem i strafflagstiftning.¹⁸⁸ Införande av en ny straffskärpningsgrund för motiv med avseende på kön skulle dock minska behovet av att i rättstillämpningen tydligt skilja mellan å ena sidan motiv med avseende på någons könsidentitet eller könsuttryck och å andra sidan motiv med avseende på någons registrerade kön. Oavsett vilken aspekt av kön i vidare mening ett hatbrottsmotiv grundar sig i kommer motivet att vara en försvårande omständighet som ska beaktas särskilt vid bedömningen av brottets straffvärde. Under sådana förhållanden bör det ur legalitetssynpunkt kunna accepteras att begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* i 29 kap. 2 § 7 ersätts av *könsidentitet eller köns-*

¹⁸⁶ Se SOU 2015:103 s. 270.

¹⁸⁷ Se a. prop. s. 15–29.

¹⁸⁸ Jfr Lagrådets yttrande i a. prop s. 108–111.

uttryck. Frågan är då om en sådan lagändring också i övrigt skulle vara lämplig.

En reglering som utgår från en uppfattning om normen och pekar ut dem som inte följer denna riskerar att befästa eller uppfattas befästa de föreställningar och normer som kan leda till individuella kränkningar. I huvudsak mot den bakgrunden har termen *könsöverskridande identitet eller uttryck* mött kritik under lång tid. Uttrycket skiljer sig också från hur de övriga straffskärpningsgrunderna i 29 kap. 2 § 7 har formulerats. De är i stället utformade med utgångspunkt i att alla har exempelvis ett nationellt eller etniskt ursprung och en sexuell läggning. Därmed ges alla människor ett förstärkt straffrättsligt skydd mot brott med hatmotiv, oavsett om de tillhör ”normen” eller inte. Även om det är utsattheten hos vissa grupper som har motiverat införandet också av de övriga straffskärpningsgrunderna skyddar de alltså alla människor på ett likartat sätt.¹⁸⁹

Som Utredningen om transpersoners straffrättsliga skydd m.m. påpekade har inte alla en könsöverskridande identitet eller ett könsöverskridande uttryck, men väl en könsidentitet och ett könsuttryck.¹⁹⁰ Diskrimineringsombudsmannen (DO) använder ofta begreppet könsidentitet eller könsuttryck i stället för könsöverskridande identitet eller uttryck. Det beror på att DO anser att termen könsöverskridande riskerar att befästa en bild av att personer som omfattas av skyddet mot diskriminering är avvikare i ett samhälle där det finns starka normer och föreställningar om kön.¹⁹¹ Begreppet könsidentitet eller könsuttryck är också, som framgått ovan, ett uttryck som används i flera internationella instrument när det gäller skydd för transpersoner. Det är dessutom den termen som används i de danska och norska straffskärpningsbestämmelserna gällande transfobiska hatbrottsmotiv. I den isländska straffskärpningsbestämmelsen används endast begreppet könsidentitet i det avseendet.¹⁹²

Vad som nu har sagts talar för att det skulle vara lämpligt att ändra begreppet könsöverskridande identitet eller uttryck i 29 kap. 2 § 7 till könsidentitet eller könsuttryck. Ett argument i motsatt riktning är dock att det skulle bli mindre tydligt att det är just sådana hatbrottsmotiv som kan betecknas som transfobiska som bestämmel-

¹⁸⁹ Jfr prop. 2001/02:59 s. 39 samt prop. 1993/94:101 s. 21.

¹⁹⁰ Se a. SOU s. 191.

¹⁹¹ Se <https://www.do.se/diskriminering/diskrimineringsgrunder>, uppdaterad den 28 februari 2023, hämtad den 28 april 2023.

¹⁹² Se avsnitt 4.3.

sen i den delen tar sikte på. Detta eftersom motiv med avseende på någons *kön* enligt den nya straffskärpningsgrunden också kan sägas ta sikte på personens *könsidentitet* eller *könsuttryck*. Det gäller särskilt om hatbrottsmotivet avser en så kallad cisperson, dvs. en person vars juridiska och biologiska kön stämmer överens och alltid har stämt överens med vederbörandes könsidentitet och könsuttryck.

Övriga nordiska länder har inte straffskärpningsgrunder gällande hatbrottsmotiv som avser *både* kön och könsidentitet/könsuttryck. I finsk rätt, där motiv som grundas i offrets kön numera är en straffskärpningsgrund, finns det inte någon särskild grund som avser transfobiska motiv. Omvänt innehåller de danska, norska och isländska straffskärpningsbestämmelserna inte någon särskild grund för hatbrottsmotiv med avseende på kön. Som framgått ovan tycks det dock råda delade meningar om hatbrottsmotiv som hänger samman med de två biologiska könen omfattas av grunden könsidentitet enligt dansk rätt eller inte.

Avsaknaden av en tydlig skiljelinje mellan grunderna kön och könsidentitet/könsuttryck skulle kunna innebära att det blir svårare att föra uppdelad statistik rörande förekomsten av könsrelaterade respektive transfobiska hatbrott. Brås statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv utgår visserligen från de faktiska omständigheter som beskrivits i anmälningarna och skulle alltså ändå i många fall kunna skilja ut de olika slagen av motiv. Enligt uppgift från Brå kan det dock uppstå behov av en särskild redovisningskategori för anmälningar där det inte går att särskilja de två motiven åt och som alltså kommer omfatta både könsrelaterade och transfobiska motiv. Detta eftersom det specifika motivet inte alltid går att utläsa av de faktiska omständigheter som anges i polisanmälningarna.

Om hatbrottsstatistiken blir mindre tydlig skulle det kunna leda till ett osynliggörande av vissa gruppers utsatthet. I de flesta fall bör det dock, vilket också RFSL har påpekat, vara möjligt att utifrån information om vad gärningspersonen har förmedlat i samband med gärningen särskilja de könsrelaterade hatbrottsmotiven från de transfobiska. Det gäller inte minst i fråga om olaga hot, ofredande och ärekränkingsbrott som begås på internet. I avsnitt 4.7 har vi beskrivit det växande problemet med så kallat *nätthot* och att det i sådana sammanhang är vanligt att kvinnor angrips just på grund av sin könstillhörighet. I fall där någon exempelvis hotar en person för att den personen, enligt gärningspersonens uppfattning, "är en kvinna" framstår det som tydligt

att motivet har varit att kränka på grund av *kön* i den bemärkelse som vi avser med den föreslagna grunden och inte på grund av *könsidentitet* eller *könsuttryck*. Det gäller även om dessa aspekter av könsbegreppet skulle råka sammanfalla på grund av att offret är en cisperson. Vidare spelar det inte någon roll vilket kön som faktiskt är registrerat för offret. Omvänt är det i en situation där någon angrips av skäl som hänger samman med att offret, enligt gärningspersonens uppfattning, inte är en cisperson tydligt att hatbrottsmotivet är transfobiskt. Huruvida straffskärpningsregeln beskriver de transfobiska hatbrottsmotiven så att de avser kränkning på grund av könsidentitet/könsuttryck eller på grund av könsöverskridande identitet/uttryck bör i detta avseende inte ha någon avgörande betydelse.

Som framgått ovan förekommer termen könsöverskridande identitet eller uttryck inte endast i 29 kap. 2 § 7 utan även i straffbestämmelserna om *hets mot folkgrupp* (16 kap. 8 § brottsbalken) och *olaga diskriminering* (16 kap. 9 § brottsbalken). Begreppet används också i bestämmelser om likabehandling i diskrimineringslagen (2008:567), lagen (2008:568) om Diskrimineringsombudsmannen, skollagen (2010:800) och lagen (2012:854) om uthyrning av arbetstagare samt i ett flertal förordningar.¹⁹³ I likhet med vad som följer av vårt förslag ovan när det gäller 29 kap. 2 § 7 brottsbalken omfattar den nämnda lagregleringen – bortsett från straffbestämmelserna om hets mot folkgrupp och olaga diskriminering – och flera av förordningarna också grunden *kön*. Vårt uppdrag omfattar inte att överväga någon förändring av de bestämmelserna. Det hade kunnat vara en fördel att i ett sammanhang se över användningen av *könsöverskridande identitet eller uttryck* i samtliga författningar där den termen förekommer. Att begreppet används även på annat håll i lagstiftningen bör dock inte i sig hindra en lagändring som specifikt avser straffskärpningsbestämmelsen.

Sammantaget finns det, såvitt vi kan se, inte något praktiskt hinder mot att ändra begreppet könsöverskridande identitet eller uttryck i 29 kap. 2 § 7 till könsidentitet eller könsuttryck.

Ett annat argument mot en sådan ordning kan dock vara att en lagändring som innebär att det blir mindre tydligt att transpersoner har ett specifikt straffrättsligt skydd riskerar att ge intrycket av att skyddsbehovet för den gruppen har minskat eller anses ha blivit mindre relevant, vilket givetvis inte är avsikten. Denna mer principiella nackdel får då vägas mot det förhållande att dagens reglering kan sägas utgå från

¹⁹³ Se a. SOU s. 180–182.

ett avvikarperspektiv. Enligt företrädarna för RFSL och transföreningen FPES som vi haft kontakt med är värdet av att komma ifrån avvikarperspektivet så högt att det skulle överväga både en eventuell nackdel av det nyss nämnda slaget och eventuella svårigheter att föra uppdelad statistik. FPES menar dessutom att det inte skulle finnas någon otydlighet kring att *könsidentitet* eller *könsuttryck* avser just transpersoner och att begreppet inte riskerar att leda till osynliggörande av någon grupp utsatthet.

Att överväga något annat uttryckssätt än just *könsidentitet* eller *könsuttryck* omfattas inte av vårt uppdrag. Det kan dock konstateras att det framstår som mycket svårt att hitta ett begrepp som både lyfter fram utsattheten och skyddsbehovet för gruppen transpersoner och samtidigt inte uppfattas så att det beskriver den gruppen som avvikande från normen. Det kan också nämnas att när det förstärkta straffrättsliga skyddet för transpersoner infördes övervägde regeringen att beskriva dessa personers könsidentitet och könsuttryck på något annat sätt än som *könsöverskridande*, t.ex. som *könsidentitet* eller *könsuttryck* som *inte överensstämmer med det vid födseln tilldelade*. Regeringen konstaterade emellertid att det finns betydande nackdelar med en sådan lösning. Bland annat skulle det uppkomma bevissvårigheter vad gäller gärningspersonens kunskap om vilket kön som ursprungligen har registrerats för en person. Även andra lösningar som skulle kunna komma i fråga bedömde regeringen vara förenade med svårigheter, bl.a. såtillvida att de är för oprecisa för att kunna användas i den straffrättsliga lagstiftningen.¹⁹⁴

Vid en samlad bedömning av de ovan beskrivna skälen för respektive mot att ändra begreppet könsöverskridande identitet eller uttryck i 29 kap. 2 § 7 till könsidentitet eller könsuttryck anser vi att skälen för en sådan lagändring väger tyngst. Vi föreslår därför att en sådan ändring görs.

Med *könsidentitet* bör även i detta sammanhang avses en persons mentala kön eller självupplevda kön, dvs. det som inte utan vidare är iakttagbart för andra. *Könsuttryck* bör omfatta hur det sociala könet kommer till uttryck, dvs. det som är iakttagbart för andra.

Vi har inte i uppdrag att överväga om någon särskild straffskärpningsgrund för hatbrottsmotiv som tar sikte på att offret har en intersexvariation bör införas. Sådana motiv bör dock kunna falla in under grunden *kön* i vissa fall och under grunden *könsidentitet* eller *köns-*

¹⁹⁴ Se prop. 2017/18:59 s. 22.

uttryck i andra fall. Vilken grund som blir aktuell beror på vad som i det enskilda fallet är bevisat om vad gärningspersonen har motiveras av. Som regeringen noterade i samband med lagändringarna som gällde utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner kan intersexualism under alla omständigheter ses som en sådan *liknande omständighet* som omfattas av straffskärpningsregelns tillämpningsområde.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Se a. prop. s. 29.

5 Ett förstärkt straffrättsligt skydd för äldre och andra särskilt utsatta?

5.1 Inledning

Riksdagen tillkännagav i april 2020 för regeringen att rättsväsendet ska se särskilt allvarligt på brott mot äldre och andra särskilt utsatta personer.¹ I utskottsbetänkandet konstateras att det finns kriminella individer och organiserade ligor som särskilt riktar in sig på att begå brott mot äldre människor. Exempel på sådan brottslighet anges vara gärningspersoner som utgett sig för att vara från hemtjänsten i syfte att råna äldre i deras hem, falska läkare som lurat äldre med erbjudande om nya mediciner och gärningspersoner utklädda till hantverkare som stulit från ensamma äldre kvinnor. Vidare konstateras att Brå i en rapport² har påpekat att äldre personer är en särskilt sårbar grupp för vissa typer av bedrägerier. Gemensamt för alla brott som begås mot äldre anges vara att kriminella individer utnyttjar människor som typiskt sett har svårare att värja sig.³

Våld mot äldre omfattas av den nationella strategin för att förebygga mäns våld mot kvinnor (skr. 2016/17:10) som regeringen lämnade till riksdagen i november 2016. Strategin nämner också särskilt att insatser för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor genomgående måste utgå från ett funktionshinderperspektiv och vara tillgängliga för alla, oavsett funktionsförmåga.

Vårt uppdrag i den här delen är att ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta behöver förstär-

¹ Se bet. 2019/20:JuU29 punkt 3 samt rskr. 2019/20:233.

² Brå, rapport 2018:7.

³ Se a. bet. s. 22 och 23.

kas. I direktiven för vår utredning konstateras att äldres utsatthet för brott är relativt låg jämfört med yngre personers, men att det finns vissa situationer eller egenskaper hos äldre som är förknippade med en ökad risk för brott. Det anges att det finns särskilda typer av organiserad seriebrottslighet som riktar in sig mot äldre personer där de vanligaste tillvägagångssätten är intrång i bostad, fickstöld och bedrägerier. Även om flera straffrättsliga reformer har avsett brott som inte sällan drabbar äldre finns det därför, enligt vad som anges i direktiven, anledning att överväga om äldre behöver ges ett starkare straffrättsligt skydd. Detta exempelvis genom att den befintliga straffskärpningsgrunden om utnyttjande av någons skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (29 kap. 2 § 3 brottsbalken) ändras, att en särskild straffskärpningsgrund införs eller att enskilda straffbestämmelser ändras eller kompletteras. Vidare anges att i det sammanhanget finns det också skäl att överväga om andra särskilt utsatta personer bör ges motsvarande skydd.

Enligt direktiven för vår utredning ska vi ha ett funktionshinderperspektiv i de analyser som görs och redovisa konsekvenserna av förslagen utifrån FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Den konventionen behandlas i avsnitt 3.4.2.

5.2 Brott utsatthet hos äldre och personer med funktionsnedsättning

5.2.1 Forskning om brott utsattheten

I Brås rapport *Brott mot äldre – Om utsatthet och otrygghet* (rapport 2018:7) redovisas en kartläggning som syftar till att på nationell nivå belysa äldre personers utsatthet för olika typer av brott samt deras otrygghet och oro för brott. Med *äldre* menas här personer över 65 år. Brå har dock noterat att inte alla som utsatts för brott efter 65-årsdagen nödvändigtvis har utsatts för typiska så kallade åldringsbrott. Som *åldringsbrott* definieras i rapporten 1) brott där personens höga ålder på ett uppenbart sätt har utnyttjats av förövaren, 2) brott som kan riktas mot alla men där risken för fullbordan är större när den utsatte är äldre och/eller 3) brott som riktas mot alla men får större konsekvenser för äldre. Kartläggningen baseras på svar från Nationella trygghetsundersökningen (NTU) från 2017, ett urval av polisanmäl-

ningar om brott mot äldre från 2016 och ett antal kvalitativa intervjuer med äldre som utsatts för brott.

I rapporten konstateras att vissa typer av *bedrägerier* och även *stöld* ofta beskrivs som typiska åldringsbrott. Det anges att en relativt stor andel av dessa brott sker i organiserad form med ligor som systematiskt utnyttjar äldre personers sårbara situation. Inte sällan handlar det om objudna besök i hemmet av låtsashantverkare eller låtsastjänstemän. Dessa kan lura den äldre på pengar genom sina låtsastjänster och oavslutade arbeten, men kan även tillgripa värdesaker eller kontanter i hemmet. När det gäller stöld i hemmet riktas misstankarna inte sällan även mot hemtjänsten. Bland brott som rubriceras som stöld i bostad utan inbrott kunde så många som hälften identifieras som typiska åldringsbrott. Vidare anges att när det gäller bedrägerier inleder vissa gärningspersoner brottsförsöket med ett telefonsamtal och visar på en hög grad av social förslagenhet; i ett flertal ärenden låtsades personen vara den äldres läkare som hade en ny dyr medicin att erbjuda. Ett annat upprepat modus var så kallade barnbarnsbedrägerier där den som ringer får den äldre att tro att de är släkt och den äldre luras att bidra ekonomiskt i tron om att det rör sig om ett nödläge. Exempel på andra vanliga åldringsbedrägerier angavs vara bedräglig telefonförsäljning av abonnemang, bedrägerier med stulna bankkort, olovliga överföringar eller vissa internetbedrägerier där äldre kan ha svårare att identifiera ett brottsförsök och brottet oftare fullbordas. Detsamma gäller så kallade erbjudandefakturor, dvs. erbjudanden som ser ut som en faktura som den äldre tror måste betalas. Vidare framgår av rapporten att även *fickstöld*, *väskryckningar* och *rån* kan utgöra typiska åldringsbrott. Det kan handla om händelser där gärningspersonen exempelvis följer efter den äldre när denne varit och handlat och på vägen eller vid porten tillgriper plånboken eller väskan – antingen i smyg exempelvis genom att låtsas vilja hjälpa den äldre med rullatorn i trappan eller med våld. I flera fall rycktes väskan från den äldres rullator eller cykelstyre, vilket ibland ledde till skador hos målsäganden som ramlat omkull. En del av fickstölderna ägde rum i matbutiken.⁴

En del av polisanmälningarna (149 stycken) som Brå hade granskat gällde misshandel av bekant. Av dessa avsåg en stor andel, åtta fall av tio, *relationsvåld* mot äldre kvinnor. Jämfört med andra studerade misshandelsfall med bekant gärningsperson tycktes det vara vanligare med indikationer på att någon av de inblandade var påverkad

⁴ Se Brå, rapport 2018:7 s. 9 och 10.

av alkohol. Anmälningarna om relationsvåld innehöll även oftare uppgifter om någon form av funktionsnedsättning hos någon av de inblandade, ibland fysiska men främst kognitiva.⁵

Bland de äldre som hade svarat på den Nationella trygghetsundersökningen hade 17 procent uppgett att de blivit utsatta för något brott mot enskild person eller mot deras hushåll under 2016 (18 procent bland 65–74-åringar och 15 procent bland 75–84-åringar). Äldre uppgav överlag en lägre grad av utsatthet för samtliga typer av brott jämfört med personer under 65 år. Att var sjätte person i åldern 65–84 år uppgav att de hade utsatts för brott under ett visst år var dock enligt Brå anmärkningsvärt, i synnerhet med tanke på att mörkertalet kan antas vara stort när det gäller de mest sårbara äldre.⁶

Av samtliga studerade brott mot enskild person var utsatthet för hot och framför allt trakasserier vanligast bland äldre. Omkring 4 procent av både äldre kvinnor och män hade uppgett att de trakasserats med oönskade samtal, besök eller liknande.⁷

Brå konstaterade att även om äldres utsatthet för brott, jämfört med yngre personers, är relativt låg så finns det vissa situationer eller egenskaper hos äldre som är förknippade med en ökad risk för brott. Det kan handla om sårbarhet som beror på stort vårdbehov, fysiska hinder, social isolering, problematiska beteendeförändringar på grund av exempelvis demens, andra funktionsnedsättningar som sämre korttidsminne eller tillstånd av förvirring samt depression. Enligt vad som anges i rapporten ökar sådana förhållanden risken att gärningspersonerna med avsikt utnyttjar äldres sårbarhet och anpassar brottsmodus efter den. Förutom risker förenade med rent fysiska aspekter av åldrandet kan det vara så att vissa brott, även om de riktas mot alla, oftare fullbordas när offret är en äldre person. Det sistnämnda kan ha att göra med äldres sämre förmåga att skydda sig, inte bara rent fysiskt utan även i exempelvis internetmiljö där äldres kunskaper generellt är sämre. Det ökar risken för att drabbas av vissa typer av bedrägerier eller annan internetrelaterad brottslighet.⁸

Med hänvisning till tidigare forskning noterade Brå att en annan dimension av sårbarheten handlar om att brotten riskerar att ge upphov till särskilt svåra och utdragna konsekvenser när den som utsatts är äldre. Ytterligare en aspekt av detta är att en del äldre personer har

⁵ Se Brå, a.a. s. 10, 73 och 74.

⁶ Se Brå, a.a. s. 7.

⁷ Se Brå, a.a. a.s.

⁸ Se Brå, a.a. s. 19 och 20.

begränsade ekonomiska resurser jämfört med när de var aktiva i arbetslivet. Därför kan bedrägerier eller stölder även av förhållandevis små summor få stora ekonomiska konsekvenser för dem. Speciellt äldre kvinnor, som överlag har sämre ekonomi än äldre män, riskerar att drabbas hårt. Brå noterade att flera studier hade visat att utsatthet för brott bland äldre kan resultera i sämre hälsa och kortare livslängd.⁹

De intervjuade hade blivit utsatta för många olika typer av brott och utifrån det beskrev de specifika omständigheter som, enligt deras upplevelse, gjorde dem sårbara och kunde öka risken för brottsutsatthet. Det handlade om fysiska begränsningar som gör att de ser försvarslösa ut eller på andra sätt riskerar att uppfattas som lämpliga offer, exempelvis att de rör sig ute med hjälp av en rullator eller att de ser och hör dåligt. Flera av de intervjuade var medvetna om att den typen av försvarslöshet gör att de riskerar att oftare drabbas av vissa typer av brott, exempelvis väskryckning, fickstöld eller rån. En annan risksituation som flera återkom till var det faktum att de behövde hjälp i hemmet och fick besök av många olika personer som ofta var nya och okända ansikten. Oron att det ger möjlighet till framför allt stöld eller bedrägeri uttrycktes även bland de intervjuade som inte blivit utsatta för just sådana brott. Att inte ha kontroll över vilka eller hur många som har ens nyckel beskrevs också som något som skapar otrygghet. Några av de äldre reflekterade över dilemmat att låsa ute ”de onda” men samtidigt låta ”de goda” ha möjlighet att komma in ifall de skulle bli akut sjuka. Flera av de intervjuade hade blivit utsatta för bedrägerier och ytterligare en riskfaktor de beskrev var det faktum att samhället har ”vuxit ifrån dem” och att risken att bli lurad då är större. De ansåg att de haft en alltför hög grad av god tro och brist på sund skepticism när de utsatts för ett bedrägeriförsök, men även att de haft begränsade kunskaper när det gäller den tekniska utvecklingen och beteende på internet.¹⁰

Majoriteten av de intervjuade som hade utsatts för brott vittnade om långvariga psykiska efterverkningar i termer av oro, ängslighet och misstänksamhet. Att inte kunna sova eller inte våga lämna sitt hem var vanliga konsekvenser. Dessutom framgår att även ringa misshandel kan resultera i allvarigare skador hos äldre och att läkningstiden kan vara mycket lång. Även den mentala återhämtningen kan ta tid. Flera

⁹ Se Brå, a.a. s. 20 och 21.

¹⁰ Se Brå, a.a. s. 12.

av de äldre berättade att deras livskvalitet tydligt hade försämrats efter brottet. De som blivit lurade i samband med ett bedrägeri upplevde dessutom stora skamkänslor och hade svårt att prata med sina närmaste om vad som hänt.¹¹

Jämställdhetsmyndigheten har i regleringsbrevet för 2023 fått i uppdrag att kartlägga kunskap hos kommuner, regioner och myndigheter om våldsutsatthet bland äldre personer som fyllt 65 år och identifiera kunskapsluckor. Myndigheten ska också kartlägga vad som görs för att förebygga och upptäcka våld i målgruppen och vilka insatser som ges till dem som blivit utsatta för våld. I uppdraget ingår att vid behov lämna förslag på åtgärder på nationell, regional eller lokal nivå för att förbättra möjligheten att upptäcka våld och ge stöd och skydd för de utsatta. Uppdraget ska slutrapporteras senast den 1 juni 2024.

Oavsett ålder löper personer med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning en större risk än andra att utsättas för brott. En funktionsnedsättning kan också i sig vara en omständighet som fördjupar konsekvenserna av att ha blivit utsatt.¹²

För att beskriva utsattheten för våld och övergrepp bland personer med funktionsnedsättning används ofta tre teman; osynlighet, beroende och sårbarhet. *Osynligheten* kan vara kopplad till bl.a. offrens begränsade kontakter med omvärlden och brister i tillgänglighet i samhället i stort. Med *beroende* avses att många personer med funktionsnedsättning är beroende av närstående, personal och tillgänglighet i omgivningen på fler sätt än personer som inte har en funktionsnedsättning. Det kan handla om att få hjälp med grundläggande behov eller om ett socialt eller ekonomiskt beroende som helt eller delvis hänger ihop med att personen har en funktionsnedsättning. I vissa fall kan beroendet till omgivningen vara mycket omfattande. Beroendet av andra människor i vardagstillvaron eller av tillgång till olika stöd och insatser innebär en högre risk för att utsättas för olika typer av våld och kränkningar. *Sårbarheten* kan bestå i en avsaknad av fysiska eller kognitiva möjligheter att skydda sig mot övergrepp och våld. Det kan också handla om att en person saknar kunskap om eller möjligheter att uttrycka och ta tillvara sina rättigheter eller att berätta om de har utsatts för våld. Vidare kan sårbarheten försvåras av andra omständigheter

¹¹ Se Brå, a.a. s. 12 och 13.

¹² Se Brå, rapport 2007:26 s. 36.

som följer av exempelvis ålder eller av sämre möjligheter att tillgodogöra sig information, vård eller hjälp som är tillgänglig för andra.¹³

I november 2021 fick Myndigheten för delaktighet (MFD) i uppdrag av regeringen att bl.a. sammanställa kunskap från forskning och undersökningar om våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning. Uppdraget redovisades bl.a. i rapporten *Våld mot personer med funktionsnedsättning – Om utsatthet och förekomst av våld* (rapport 2023:12). I den rapporten noteras inledningsvis att även om personer med funktionsnedsättning används som ett samlingsbegrepp, utgör dessa personer inte någon homogen grupp. Det framgår att olika typer av funktionsnedsättningar kan delas in i kategorierna neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (NPF), intellektuell funktionsnedsättning (IF), dövhet, hörselskada eller dövblindhet, synnedsättning eller blindhet, rörelsenedsättning eller rörelsehinder samt flerfunktionsnedsättning. Vidare anges att olika funktionsnedsättningar innebär olika förutsättningar och riskfaktorer när det kommer till våld. Det handlar både om typ av funktionsnedsättning, förekomst av flera olika funktionsnedsättningar samt om funktionsnedsättningens omfattning. Det betyder sammantaget att det finns stora skillnader mellan olika personers livssituationer och därmed också risk för våld.¹⁴

MFD:s sammanställning av undersökningar om våldsutsatthet och levnadsvillkor visade att det finns en tydlig koppling mellan funktionsnedsättning och utsatthet för fysiskt, psykiskt och sexuellt våld både i barndomen och i vuxen ålder. Överlag var riskökningen mer markant för kvinnor med funktionsnedsättning jämfört med män med funktionsnedsättning.¹⁵

Vi har haft kontakt med en företrädare för organisationen Funktionsrätt Sverige som har påpekat att äldre och andra personer med funktionsnedsättningar ofta kan ha svårt att navigera i det digitala landskapet, vilket gör dem särskilt skyddslösa när det gäller bedrägeribrott.

¹³ Se Brå, a.a. s. 56 samt MFD, rapport 2023:12 s. 11–14.

¹⁴ Se MFD, a.a. s. 15.

¹⁵ Se MFD, a.a. s. 31.

5.2.2 Polisens arbete med brott mot äldre och personer med funktionsnedsättning

Som framgått ovan och som beskrivs närmare i avsnitt 5.2.3 är äldre och funktionsnedsatta en särskilt sårbar grupp när det gäller vissa former av bedrägerier. Vid Polismyndighetens nationella operativa avdelning (NOA) finns sektionen nationellt bedrägericentrum (NBC). Syftet med centret är att förebygga brott samt att samordna och metodutveckla utredningsverksamheten inom bedrägerier. Målsättningen är att färre personer ska drabbas av bedrägerier samt att brottsvinsterna ska minska och upplärningen öka. Tanken är också att polisen ska kunna samordna sina resurser och upptäcka de bedrägerier som hänger ihop.¹⁶

Polismyndigheten har en särskild utredningsgrupp – Circa-gruppen – som har i uppdrag att nationellt kartlägga, samordna och utreda seriebrott som begås mot personer som är äldre än 65 år eller som bedöms vara funktionsnedsatta. I uppdraget ingår också att verka som utrednings- och verksamhetsstöd, metodutveckla arbetet och arbeta brottsförebyggande. Organisatoriskt tillhör Circa-gruppen Region Väst (Sektionen för specialstraffrättsliga brott), men gruppen arbetar nationellt och hanterar utredningar från alla polisregioner. De ärenden som Circa-gruppen hanterar är till största delen bedrägerier och stöldbrott som utförs av både internationella och nationella brottsnätverk. Gruppens arbetssätt utgår från dagliga sökningar i polisens anmälnings- och utredningssystem för att fånga upp pågående brottslighet och identifiera brottsserier. Anmälningar som kommer in till Polismyndigheten handläggs som regel inledningsvis i det polisområde där brottet har skett. När en brottsserie upptäcks sker samverkan med andra polisregioner och andra länder för att säkra bevis och identifiera gärningspersoner. Circa-gruppen tar efter förmåga till sig utredningar från andra polisregioner alternativt initierar samordning och fungerar som metod-/utredningsstöd till de regioner som utreder själva. Till gruppen är dessutom en så kallad *kontakttåklagare* knuten.

Circa-gruppens erfarenheter visar att utredning av seriebrott mot äldre är komplext och kräver ett nationellt helhetsperspektiv. Medlemmar i gruppen har påpekat att kriminella arbetar snabbt och målmedvetet med förberedda/intränade roller samt rör sig över stora geografiska områden. De internationella ligorna lämnar dessutom ofta

¹⁶ Se Polismyndigheten, <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/bedrageri/>, granskad den 30 mars 2021, hämtad den 25 april 2023.

landet efter att ha genomfört ett stort antal brott. I våra kontakter med Circa-gruppen har det framhållits att eftersom äldre målsägande är särskilt utsatta och har fått sin trygghet påverkad är det av vikt att dessa ärenden prioriteras och hanteras av rättsväsendet för att brottsoffren ska kunna få en form av upprättelse. Medlemmarna har också framfört att kännbara straff kan påverka gärningspersonens motivation att rikta in sig mot denna målgrupp.

När det gäller bedrägerier mot äldre arbetar Polismyndigheten också med brottsförebyggande åtgärder i form av kampanjer, informationsinsatser, externa och interna utbildningar samt andra aktiviteter i samverkan med olika aktörer. Dessa insatser görs för att öka kunskapen och medvetenheten hos äldre om hur man skyddar sig mot brott och manipulation samt för att ta bort känslan av skam som ofta finns hos dem som blivit utsatta.¹⁷ Mot bakgrund av att telefonbedrägerier ökade kraftigt under 2022 genomförs under 2023 en nationell informationskampanj som specifikt tar sikte på dessa. Kampanjen utförs bl.a. genom utskick av vykort till alla som är 70 år och äldre. Målet är att stärka äldre att stå emot bedrägerier genom att lägga på luren när bedragarna ringer.¹⁸ Under 2022 tog Polismyndigheten fram materialet *Prata bedrägerier*, i syfte att nå ut till de allra äldsta i samhället. Materialet är ett samtalsstöd adresserat till personer i de äldres omgivning. Ett tidigare exempel är utbildningspaketet *Försök inte lura mig* som Polismyndigheten tillsammans med pensionärsorganisationerna och Brottsofferjouren tog fram för några år sedan. Paketet innehåller handledning, filmer och annat material som är avsett att ge ökad medvetenhet och bättre kunskaper om hur man kan skydda sig mot bedrägerier. Materialet kompletteras av en samtalsserie som polisen har spelat in i samarbete med UR Samtiden. I serien berättar brottsoffer om sina erfarenheter av olika typer av bedrägerier.¹⁹

¹⁷ Se regeringens skrivelse till riksdagen, Skr. 2021/22:75 s. 33.

¹⁸ Se Polismyndigheten, <https://polisen.se/aktuellt/nyheter/2023/februari/stoppa-telefonbedragerierna/>, granskad den 21 februari 2023, hämtad den 8 maj 2023 samt <https://polisen.se/utsatt-for-brott/skydda-dig-mot-brott/bedrageri/telefonbedragerier--skydda-dig/>, granskad den 6 mars 2023, hämtad den 8 maj 2023.

¹⁹ Se Polismyndigheten, <https://polisen.se/utsatt-for-brott/skydda-dig-mot-brott/aldre-och-funktionsnedsatta/forsok-inte-lura-mig/>, granskad den 10 februari 2022, hämtad den 24 april 2023.

5.2.3 Särskilt om utsatthet för bedrägeribrott

Av rapporter från NBC framgår att bedrägeribrott kan kategoriseras och analyseras på en rad olika sätt. Inom ramarna för sin analysverksamhet använder sig Polismyndigheten av följande kategorier.

- Kortbedrägerier
- Social manipulation
- Fakturabedrägerier
- Snyltning, grova fordringsbedrägerier och försäkringsbedrägerier
- Bidragsbedrägerier
- Övriga

Kortbedrägerier beskrivs av NBC som en av de vanligaste formerna av bedrägerier. Det bör därför nämnas att grunden i ett kortbedrägeri är användning av någon annan persons fysiska konto- eller betalkort (vanligtvis benämnt Card-Present, CP) eller användning av kortuppgifter för att genomföra ett köp eller uttag (Card-Not-Present, CNP). Det fysiska kortet kan antingen vara ett riktigt kort som har blivit upphittat eller stulet, eller ett förfalskat kort där information från ett riktigt kort som man kommit åt har lagts in på magnetremsan, ett så kallat skimmat kort. Vid ett CNP-bedrägeri genomförs ofta köpet via internet. Ofta räcker det med de uppgifter som finns synliga på kortet för att genomföra köpet.²⁰

Bedrägerier genom *social manipulation* är den kategori där äldre och andra särskilt utsatta personer riskerar att drabbas särskilt hårt. Den kategorin behandlas därför något mera ingående här. NBC beskriver bedrägerier genom social manipulation på så sätt att gärningspersonen tar kontakt med en person och förmår denne att begå eller låta bli att begå en handling genom att utnyttja en förtroenderelation, i syfte att ge ekonomisk vinning till gärningspersonen. Social manipulation kan delas in i tre kategorier: romansbedrägerier, investeringsbedrägerier och befogenhetsbedrägerier. Dessa former av bedrägerier generade totalt brottsvinster på drygt två miljarder kronor under 2021. Romansbedrägerier är en typ av bedrägeri där förövaren systematiskt

²⁰ Se t.ex. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, Nationellt Bedrägericentrum, De dödliga bedrägerierna – En rapport om bedrägeribrottslighet och skjutvapenvåldet, 2022 s. 8 och 9.

låter sig och sina offer ingå i kärleksrelationer, med syftet att ta pengar eller andra saker av värde av offret. Med hjälp av ett förberett manus kontaktas brottsoffret som tror sig inleda en relation med gärningspersonen. Efter en tid börjar gärningspersonen låna pengar av brottsoffret för att sedan försvinna. I mer än 90 procent av fallen träffas aldrig brottsoffer och gärningsperson i verkligheten. Investeringsbedrägerier innebär att gärningspersonen förmår brottsoffret att investera i en vara eller instrument som inte existerar, exempelvis ädla metaller eller kryptovalutor. Brotten genomförs med hjälp av olika online-baserade hjälpmedel och mobiltelefoner. Som regel är denna typ av brottslighet gränsöverskridande till sin karaktär. I genomsnitt förlorar brottsoffret drygt 500 000 kronor per brottstillfälle.²¹

Så kallad *vishing* (voice phishing) utgör en typ av befogenhetsbedrägeri baserat på så kallat telefonfiske där bedragare i många fall utnyttjar personers utsatthet eller förespeglade utsatta situation och på så vis lurar personer att via telefon lämna ut känslig information, såsom bankkoder, bank-id och lösenord. Det är en typ av bedrägeri som har ökat avsevärt de senaste åren och som i huvudsak drabbar särskilt utsatta grupper, såsom funktionsnedsatta eller äldre personer och i vissa fall även företag.²²

2015 publicerade NBC rapporten *Bedrägerier mot äldre – En studie av anmälda förmögenhetsbrott mot äldre juni–december 2014*. Av rapporten framgår att medelåldern för de som utsattes under den perioden var 82 år. Den åldersgrupp som anmält flest brott var 86 år. Det var vanligare att kvinnor utsattes än män, cirka 70 procent var kvinnor. I rapporten delas de studerade brotten in i två kategorier; bedrägerier genom så kallad *shoulder surfing* och bedrägerier som inletts med ett vilseledande av brottsoffret. *Shoulder surfing* innebär att gärningspersoner tittar över axeln på ett potentiellt brottsoffer som betalar med kort eller tar ut pengar för att memorera koden till offrets bankkort och sedan tillgripa kortet och göra uttag med det. I rapporten konstaterades att *shoulder surfing* hade blivit ett vanligt sätt för gärningspersoner att komma över koder till brottsoffrens bankkort. Gärningspersonerna agerade ofta tillsammans, en memorerade koden medan en annan genomförde tillgreppet. Fördelen för gärningspersonerna angavs vara att de genom hela brottskedjan kan

²¹ Se Polismyndigheten, a.a. s. 9.

²² Se Polismyndigheten, a.a. a.s.

vara anonyma för brottsoffret, under förutsättning att exponeringen vid det efterföljande tillgreppet blir minimal.²³

Brott som inleds med ett vilseledande beskrivs i rapporten så att det handlar om att få offret att självmant avslöja sin kod och lämna ifrån sig bankkortet och därigenom möjliggöra för gärningspersonen att genomföra uttag med kortet. Det vanligaste tillvägagångssättet för att vilseleda ett brottsoffer under den aktuella perioden var att ta kontakt genom ett besök i bostaden (53 procent av fallen) – ibland efter en inledande kontakt via telefon – följt av att kontakt togs i offentlig miljö (25 procent av fallen).²⁴

Studien visade att gärningspersonernas målsökning av potentiella brottsoffer varierade beroende på brottsoffrets ålder. Ju yngre brottsoffret var desto längre bort från hemmet tog gärningspersonen kontakt med brottsoffret. Brytpunkten fanns i åldersspannet 86–88 år, där mönstret var diffust för vilken brottstyp som dominerade. De som är yngre än 86 år utsattes i högre grad för shoulder surfing, medan de som är äldre än 88 år i högre grad utsattes för stölder och bedrägerier i bostaden. Det vanligaste tillvägagångssättet för att förmå ett brottsoffer att släppa in gärningspersonen i sin bostad var att en gärningsperson sade sig vilja kontrollera VVS eller brandlarmsinstallation eller uppgav sig komma från hemtjänsten eller någon vårdinrättning. Gärningspersoner som tog kontakt med den äldre i offentlig miljö vilseledde oftast genom att veckla ut en karta för vägbeskrivning eller sade sig vilja växla pengar för att distrahera den äldre personen, var efter plånbok eller kort tillgreps.²⁵

En tydlig förändring som har skett sedan den nämnda kartläggningen och även efter det att Brå publicerade den ovan behandlade rapporten *Brott mot äldre – Om utsatthet och otrygghet* (rapport 2018:7) är att åldringsbedrägerier genom social manipulation har ökat kraftigt. Det gäller främst vishing som blev allt vanligare under coronapandemin. Av Brås statistik framgår att det i stor utsträckning är just äldre och andra funktionsnedsatta personer som drabbas av bedrägeri genom social manipulation. Enligt uppgift från Brå gällde 62 procent av polisanmälningarna avseende sådana bedrägerier under 2022 fall där gärningspersonen hade utnyttjat hög ålder eller fysiskt eller psykiskt funk-

²³ Se Polismyndigheten, Nationellt Bedrägericenter, *Bedrägerier mot äldre – En studie av anmälda förmögenhetsbrott mot äldre juni–december 2014* (2015) s. 8–12.

²⁴ Se Polismyndigheten, a.a. s. 12 och 13.

²⁵ Se Polismyndigheten, a.a. s. 19.

tionshinder hos målsäganden.²⁶ Vad gäller övriga typer av bedrägerier var andelen anmälda brott mot äldre/funktionsnedsatta lägre. Vid exempelvis kortbedrägerier med fysiskt kort var den andelen 25 procent. Vidare framgår det av Brås statistik att anmälningar om bedrägerier genom social manipulation mot äldre eller funktionsnedsatta ökade från omkring 2 000 under 2017 till närmare 22 000 under 2022.²⁷ Detta kan jämföras med en annan brottstyp där andelen anmälningar om brott mot äldre eller funktionsnedsatta är hög, nämligen stöld utan inbrott från bostad. Under 2022 var den andelen 44 procent och där rörde det sig om drygt 4 700 anmälda brott mot äldre eller funktionsnedsatta, vilket var något lägre än under vart och ett av de fem föregående åren.

Medlemmar i polisens Circa-grupp har påpekat att mörkertalet i förhållande till Brås anmälningssstatistik kan antas vara mycket stort. Brottsoffren i de ärenden som Circa-gruppen hanterar är ofta födda på 1920- och 1930-talet. Som framgått av avsnitt 5.2.1 har också Brå noterat att mörkertalet kan antas vara stort när det gäller brott mot de mest sårbara äldre.

Enligt NBC:s beräkningar var brottsvinsterna från vishing-bedrägerier 339 miljoner kronor under år 2021 och 386 miljoner kronor under perioden januari till augusti 2022, vilket alltså var en markant ökning jämfört med 2021.²⁸

Polismyndigheten har i flera kartläggningar konstaterat att bedrägerier är en viktig inkomstkälla för många kriminella nätverk. Under 2021 publicerade NBC rapporten *De organiserade Bedrägerierna – En rapport om bedrägerier kopplade till organiserade kriminella miljöer*. I rapporten konstateras att bedrägeribrottslighet är en förhållandevis riskfri kriminell aktivitet i förhållande till andra brottstyper. Vidare framgår att relationen mellan den organiserade brottsligheten och bedrägeribrotten är påtaglig samt att bedrägerier är en av de mer vinstgivande aktiviteter som individer och grupper inom den organiserade brottsligheten ägnar sig åt. NBC noterade även kopplingar mellan bedrägeribrottsligheten och det grova våldet i kriminella miljöer.

²⁶ I statistiken inkluderar kategorin både äldre och funktionsnedsatta. Brå har dock noterat att det, enligt intervjupersoner inom polisen, är få personer med funktionsvariationer som ingår i kategorin, se Brå, rapport 2023:11 s. 35.

²⁷ Brottskoderna för bedrägeri ändrades 2019. Det är därför inte helt lätt att följa utvecklingen över tid och de ungefärliga antal som anges här får betraktas som något osäkra.

²⁸ Se Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, Nationellt Bedrägericentrum, *De dödliga bedrägerierna – En rapport om bedrägeribrottslighet och skjutvapenvåldet*, 2022 s. 9.

Därefter publicerade NBC under 2022 rapporten *De dödliga bedrägerierna – En rapport om bedrägeribrottslighet och skjutvapenvåldet*. En slutsats i den rapporten är att de personer som varit skäligen misstänkta för någon form av skjutvapenvåld i stor utsträckning också varit skäligen misstänkta för bedrägerier. Vidare konstateras att brottsvinster som genereras från t.ex. bedrägeribrotten skapar tillväxt i kriminella miljöer, vilket påverkar maktbalansen inom dessa miljöer och kan leda till konflikter och annan allvarlig påverkan på samhället.²⁹

I den sistnämnda rapporten behandlas särskilt kopplingen mellan vishing-bedrägerier och det dödliga våldet. Där framgår att sådana bedrägerier begås av organiserade vishing-kluster. Ett typiskt vishing-kluster har vanligtvis klart urskiljbara funktioner i form av organisatör, systemutvecklare, utförare och administratör. *Organisatören* har det övergripande ansvaret för ett eller flera individuella vishing-kluster och samordnar funktionerna och arbetet inom klustret. *Organisatören* är väl införstådd i hela brottsupplägget och har i regel god kunskap om de individer som ingår i klustret. Utöver detta har *organisatören* kunskap och förmåga att investera brottsvinsterna i annan, illegal eller legal, lukrativ verksamhet. *Systemutvecklaren* kan genom kunskap om bl.a. datorer, programmering, inhämtning (ibland via dataintrång) av personuppgifter, organisationsnummer och kreditupplysningar skapa förutsättningarna för att ett vishing-bedrägeri ska kunna begås. *Systemutvecklaren* har inte nödvändigtvis kunskap och översikt avseende hela brottsupplägget och de individer som ingår i klustret men är väl insatt i frågor gällande klustrets tekniska förmåga och behov. Denna individ kan vara en person som fungerar väl i sociala sammanhang och kan exempelvis vara anställd på en bank, revisionsbyrå eller annan verksamhet som är av intresse för klustret. *Utföraren* sköter det arbete som möjliggör vishing-bedrägeriet i praktiken. Denne får som regel en provisionsbaserad ersättning. Det rör sig ofta om individer som har en mycket hög social förmåga, är manipulativa och skickliga säljare. *Administratören* sköter koordineringen i klustret, särskilt av de så kallade *målvakter* som tar hand om penningtvätten av brottsvinsterna. *Administratören* får stöd av en så kallad *anskaaffare* som letar fram lämpliga målvakter. När pengarna har tvättats används så kallade *gångare/ledsagare* som ansvarar för att samla in brottsvinsterna från målvakterna. Av rapporten framgår att individer som ingår i vishing-kluster, särskilt

²⁹ Se Polismyndigheten, a.a. s. 4.

organisatörer och administratörer, i ett flertal fall har kunnat knytas till skjutvapenvåldet.³⁰

Av Brås rapport *Bedrägerier mot privatpersoner – De förebyggande åtgärdernas träffsäkerhet* (rapport 2023:11) framgår att bedrägeri är ett av de vanligaste brotten. Drygt 180 000 bedrägerier anmäldes under 2022, vilket kan jämföras med 50 000 under 2000. Det noteras också att andelen brott som klaras upp är låg. I rapporten redovisas en studie om bedrägerier mot privatpersoner i syfte att undersöka hur träffsäkra de brottsförebyggande åtgärderna är. Telefonbedrägerier beskrivs som särskilt oroande eftersom de ofta innebär stora ekonomiska och känslomässiga skador för brottsoffret, riskerar att påverka förtroendet för samhällets institutioner och system samt ger stora brottsvinster till kriminella nätverk. Brå identifierar ett stort antal sårbarheter som möjliggör brott, både hos potentiella brottsoffer och i de tekniska och strukturella omständigheterna. I det avseendet konstateras att digital ovana, stresskänslighet och brist på kritiskt förhållningssätt är sårbarheter särskilt förknippade med äldre personer. Det framgår också av studien att bedrägerier genom *social manipulation* särskilt drabbar äldre personer och att den typen av bedrägeri ofta innebär stora ekonomiska förluster för brottsoffren. Enligt vad som anges i rapporten fanns det en samsyn bland intervjupersonerna om att telefonbedrägerier, och andra bedrägerier genom social manipulation med en överrepresentation av äldre brottsoffer, i högre utsträckning drabbar kvinnor än män. Också romansbedrägerierna beskrevs drabba fler kvinnor än män. Vid investeringsbedrägerier var dock den allmänna bilden att män är överrepresenterade. När det gäller kort- och annonsbedrägerierna fanns det en samsyn bland intervjupersonerna om att dessa främst drabbar personer i arbetsför ålder.

³⁰ Se Polismyndigheten, a.a. s. 12 och 13.

5.3 Betydelsen av offrets höga ålder eller särskilda utsatthet vid gradindelning och straffmätning

5.3.1 Allmänt om betydelsen av försvårande omständigheter

I avsnitt 4.2.1 finns en allmän beskrivning av hur ett brotts straffvärde ska bedömas. Enligt 29 kap. 1 § första stycket brottsbalken ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet ska, enligt paragrafens andra stycke, beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Hänsyn ska särskilt tas till om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

Utöver den allmänna bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken finns det i 2 och 3 §§ angivet vissa försvårande (2 §) och förmildrande (3 §) omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för den särskilda brottstypen, särskilt ska beaktas vid straffvärdebedömningen. Som *försvårande omständigheter* beaktas bl.a. om den tilltalade visat stor hänsynslöshet (2 § 2), om den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (2 § 3), om den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende (2 § 4) eller om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering (2 § 6).

Den tredje punkten – i den del som avser utnyttjande av någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig – tar enligt förarbetena sikte bl.a. på brott mot personer med funktionsnedsättning och äldre.³¹ Bestämmelsen i den delen behandlas närmare i avsnitt 5.3.2. Den del av den tredje punkten som avser utnyttjande av ett numerärt överläge infördes den 1 juli 2023 i samband med reformen *Skärpta straff för brott i kriminella nätverk* (prop. 2022/23:53). I propositionen konstaterade regeringen bl.a. att det inte fanns någon uttrycklig reglering som betonade allvaret i att den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge samt att det fanns anledning att tydliggöra detta.³²

³¹ Se prop. 1987/88:120 s. 83.

³² Se prop. 2022/23:53 s. 63.

Enligt sjätte punkten ska det alltså beaktas om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering. Med brottslighet som *utövats i organiserad form* avses, enligt förarbetena, brottslighet som har begåtts inom ramen för en struktur där flera personer samverkat under en inte helt obetydlig tidsperiod för att begå brott. Det är inte tillräckligt att det aktuella brottet har skett i samverkan. Personerna ska ha ingått i en sammanslutning eller ett nätverk av viss kontinuitet vars syfte att begå brott sträckt sig längre än till enbart det ifrågasvarande brottet. Att brottet ska ha *utgjort ett led* i en brottslighet som utövats i organiserad form innebär att brottet ska ha haft ett naturligt samband med brottsligheten. Det är inte nödvändigt att brottet begåtts av den eller de som organiserat brottsligheten. Ett exempel på brottslighet som utövats i organiserad form kan vara fickstölder som begåtts av en grupp av personer. Med brottslighet som *utövats systematiskt* avses brottslighet där ett visst tillvägagångssätt upprepats ett flertal gånger av antingen en ensam gärningsperson eller av flera personer i samförstånd. Ett exempel som har nämnts i förarbetena är att flera personer rånat olika butiker eller banker och då gått till väga på ett likartat sätt vid varje tillfälle. Med att brottet *föregåtts av särskild planering* avses att planeringen gått utöver vad som typiskt sett krävts för att ett brott av det aktuella slaget ska kunna genomföras. Det saknar betydelse om brottet utgjort ett led i en brottslig verksamhet eller om det varit fråga om ett enstaka brott. Ett exempel som har angetts är att ett bedrägeri mot en bank föregåtts av att någon genom en noggrann kartläggning av bankens säkerhetsrutiner har upptäckt och utnyttjat brister i dessa.³³

I 29 kap. 2 a § finns det sedan den 1 juli 2023 (se prop. 2022/23:53) en särskild straffskärpningsbestämmelse som tar sikte på våldsamma uppgörelser bland kriminella.

Som framgått av avsnitt 4.2.1 har regeringen tillsatt en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av straffskalorna samt att utreda en reformering av påföljdssystemet och bl.a. föreslå ändringar där försvårande omständigheter får större genomslag än i dag (dir. 2023:115).³⁴ I uppdraget ingår att överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå en straffskärpningsbestämmelse som tar sikte på alla brott som har samband med kriminella nätverk.

³³ Se prop. 2009/10:147 s. 43 och 44.

³⁴ Jfr 2010 års straffmättningsreform (prop. 2009/10:147) som bl.a. syftade till att försvårande och förmildrande omständigheter skulle ges ett ökat genomslag vid straffvärdebedömningen.

Av avsnitt 4.2.1 framgår att försvårande omständigheter i första hand bör beaktas vid bedömningen av till vilken grad av brottet som den aktuella gärningen hör. Vidare är huvudregeln att domstolen inte ska tillmäta en försvårande omständighet betydelse vid straffmätningen om dess betydelse är tillräckligt beaktad i och med att brottet har placerats i en viss svårhetsgrad. Någon ”dubbelräkning” ska alltså inte göras. Om det finns ett ”överskott” eller kvarvarande straffvärde som inte har kunnat beaktas vid gradindelningen kan detta emellertid även påverka straffvärdebedömningen. Som exempel har Jack Ågren nämnt att ett brott omgärdas av flera olika försvårande omständigheter (t.ex. en stöld som avsett betydande värde och där gärningspersonen varit beväpnad i samband med tillgreppet). Om den ena omständigheten i sig är tillräcklig för att brottet ska kvalificeras som grovt kan den andra omständigheten beaktas vid straffvärdebedömningen. Ett annat exempel som Ågren har nämnt är att en kvantifierbar skada är stor och att endast en del av denna behöver åberopas för att motivera att ett brott bör placeras i en högre svårhetsgrad. Det resterande förhöjda straffvärde som denna omständighet innebär kan då beaktas vid bedömningen av brottets straffvärde, antingen som en försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § eller utifrån att skadan kvalitativt sett är större (jfr 29 kap. 1 § andra stycket).³⁵

Ofta anges det i lagtexten ett antal omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen. Lagens exemplifiering innebär varken att det är nödvändigt att bedöma brottet som grovt när någon av dessa omständigheter föreligger eller att det är uteslutet att göra det i andra fall. För att ett brott ska bedömas som grovt bör det emellertid, enligt vad Högsta domstolen har uttalat, i princip krävas att omständigheterna i det enskilda fallet framstår som lika försvårande som normalt är fallet vid sådana förhållanden som anges i lagen. Legalitetsskäl talar för att domstolen bör vara försiktig med att döma för grovt brott med hänvisning enbart till en enskild omständighet som saknar stöd i bestämmelsens uppräkningslista.³⁶

Av Högsta domstolens praxis följer också att när en omständighet uttryckligen har angetts som en kvalifikationsgrund för grovt brott bör den tillmätas större betydelse för rubriceringsfrågan än när omständigheten aktualiseras enbart som en straffskärpningsgrund

³⁵ Se Jack Ågren, *Brottsbalk (1962:700)*, JUNO, kommentaren till 29 kap. 2 §, Lexino 2020-10-27.

³⁶ Se ”Bagagestölderna” NJA 2016 s. 1143 p. 17.

enligt 29 kap. 2 § brottsbalken. Det beror på att det i det förra fallet inte sällan handlar om omständigheter som ofta är för handen vid den specifika brottstypen och som i sig medför att brottsligheten är av allvarigare beskaffenhet, t.ex. genom att den – om den är välplanerad – kan vara svårare att upptäcka.³⁷

Åklagaren har bevisbördan för att en försvärande omständighet föreligger. Det krävs inte att de försvärande omständigheterna anges i stämningsansökan, utan domstolen får beakta förekomsten av sådana omständigheter under förutsättning att de har berörts under rättegången.

Bestämmelserna om straffmätning i 29 kap. brottsbalken infördes i samband med en reform 1989 (prop. 1987/88:120). Regleringen ansågs i huvudsak innebära en kodifiering av praxis. Det var dock vid den tiden sällsynt att domstolarna lämnade någon närmare motivering i straffmättningsfrågor. Ett syfte med de nya bestämmelserna var därför att underlätta argumentering och motivering i sådana frågor och därigenom främja en enhetlig rättstillämpning. På så sätt ansågs också påföljderna på sikt kunna bli mer förutsebara.³⁸

Katalogerna med försvärande respektive förmildrande omständigheter gjordes exemplifierande så att det inte skulle finnas något hinder mot att domstolen tar hänsyn till sådana omständigheter som rimligtvis bör påverka påföljdsbestämningen men som lagstiftaren inte förutsett. Tanken var dock att de mest betydelsefulla faktorerna skulle komma till uttryck i lagtext och därigenom ge domstolen vägledning.³⁹ Det betonades att punkterna med försvärande omständigheter borde tillämpas med försiktighet.⁴⁰

2010 genomfördes en straffmättningsreform (prop. 2009/10:147) som syftade i huvudsak till att höja straffen för allvarliga våldsbrott, att öka spännvidden mellan straffen för brott i allmänhet och att skärpa straffen vid återfall i brott. En andra mening lades till i 29 kap. 1 § andra stycket om att det vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Dessutom infördes en särskild straffskala för synnerligen grov misshandel (3 kap. 6 § andra stycket brottsbalken). Omständigheten att brottslighet har bedrivits i organiserad form utvidgades på så sätt att det skulle beaktas som

³⁷ Se ”De upprepade skattebrotten” NJA 2018 s. 634 p. 19.

³⁸ Se prop. 1987/88:120 s. 39–42.

³⁹ Se a. prop. s. 42 och 43.

⁴⁰ Se a. prop. s. 84.

försvårande om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering (29 kap. 2 § 6). Vidare innebar reformen att 29 kap. 2 och 3 §§ ändrades så att försvårande och förmildrande omständigheter skulle ges ett ökat genomslag vid straffvärdebedömningen av brott i allmänhet. Det skedde genom att flera kvalificerande rekvisit slopades eller ändrades. Av en kartläggning från Åklagarmyndigheten hade framgått att försvårande och förmildrande omständigheter sällan åberopades i domskälen och att straffen regelmässigt mättes ut med ett begränsat utnyttjande av straffskalan och nära straffminimum. I propositionen konstaterade regeringen att det förhållandet att omständigheter som talar i skärpande eller mildrande riktning många gånger inte får något eller endast får litet genomslag vid straffvärdebedömningen rimmar illa med principen om att svårare brott ska bestraffas strängare än lindrigare brott även inom en viss brottstyp. Enligt regeringen måste straffvärdet kunna bedömas på ett mer nyanserat sätt med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Vidare anförde regeringen att ett ökat utrymme att beakta försvårande och förmildrande omständigheter kunde antas leda till att argumentationen kring bedömningen av straffvärdet blir tydligare både under rättegången och i domskälen. Det sistnämnda antogs i sin tur kunna främja en enhetlig rättstillämpning.⁴¹

I 29 kap. 2 § 3 som avsåg utnyttjande av annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig slopades ordet *särskilda*. Därefter räckte det alltså att den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig.⁴²

Brå fick under 2012 i uppdrag av regeringen att utvärdera genomslaget av 2010 års straffmättningsreform. Utvärderingen resulterade i rapporten *Skärpta straff för allvarliga våldsbrott – Utvärdering av 2010 års straffmättningsreform* (rapport 2014:6). När det gäller frågan om ökad spännvidd vid straffvärdebedömningen framgår det av rapporten att spännvidden i straffen för misshandelsbrott, framför allt grov och synnerligen grov misshandel, tycktes ha ökat i linje med reformens mål. Vidare visade granskningen att försvårande omständigheter enligt 29 kap. 2 § oftare dokumenterades i domarna efter mitten av 2010. Det gällde framför allt den nya sjätte punkten enligt vilken domstolen ska beakta om brottet skedde i organiserad form eller systematiskt eller om

⁴¹ Se prop. 2009/10:147 s. 26–28.

⁴² Se a. prop. s. 29.

det föregicks av en särskild planering. Även hänvisningar till andra punkten (särskild hänsynslöshet) och tredje punkten (att utnyttja annans skyddslöshet) förekom oftare efter reformen. Trots ökningen (från 4 till 13 procent av domarna) var det dock fortfarande relativt ovanligt att någon försvårande omständighet åberopades i domen. För mildrande omständigheter berördes i domskälen i ungefär samma låga utsträckning efter som före straffmättningsreformen.⁴³

Att granskningen visade på en större andel domar där försvårande omständigheter uttryckligen beaktades skiljde sig något från erfarenheterna hos de personer som Brå hade intervjuat. Flera åklagare och domare som Brå hade talat med menade att straffskärpningsbestämelsen hade beaktats i stort sett i samma utsträckning som före 2010 års reform. Det fanns dock även de som upplevde en tydlig förändring. Brå konstaterade att det är möjligt att förändringarna inte varit av sådan omfattning att de blivit direkt ”kännbara” i daglig rättspraxis för varje enskild domare eller åklagare. Enligt Brå kunde troligen även regionala skillnader förekomma i tillämpningen, vilket skulle kunna förklara skillnaden i utsagorna. Brå noterade emellertid att resultaten även skulle kunna tyda på att försvårande omständigheter beaktades i ungefär samma grad som tidigare men att de, med straffmättningsreformen i åtanke, oftare skrevs in i domskälen. Den sistnämnda förklaringen hade även några av intervjupersonerna beskrivit som ett tänkbart scenario.⁴⁴

I vilken utsträckning den relativt tydliga ökningen i spännvidd gällande grov och synnerligen grov misshandel var ett direkt resultat av den generella skärpningen enligt 29 kap. 1 § andra stycket andra meningen (färre straff vid straffskalans botten), införande av den särskilda straffskalan för synnerligen grov misshandel (fler straff motsvarande fyra år eller mer) eller vidgat beaktande av försvårande omständigheter kunde enligt Brå inte bedömas.⁴⁵

⁴³ Se Brå, rapport 2014:6 s. 59 och 60.

⁴⁴ Se Brå, a.a. s. 60 och 61.

⁴⁵ Se Brå, a.a. s. 61.

5.3.2 Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 3 brottsbalken – i den del som avser utnyttjande av någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig – och betydelsen av liknande omständigheter vid gradindelning

När regleringen i 29 kap. 1–3 §§ infördes avsåg straffskärpningsregeln i 2 § 3, som framgått ovan, den situationen att den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda⁴⁶ svårigheter att värja sig. I specialmotiveringen angavs att punkten skulle ta sikte bl.a. på ”brott som förövats mot barn, handikappade eller äldre”. I det avseendet angavs vidare följande. Att narkotika har sålts till barn eller ungdom bör således bedömas som allvarligare än om samma preparat och mängd sålts till vuxna personer. Att ett rån har förövats mot en handikappad måste anses försvårande. Att man uppsåtligt utnyttjar att någon har en skyddslös ställning är en faktor som normalt bör tillmätas en betydande vikt. Detta gäller särskilt övergrepp mot barn där riskerna dessutom är särskilt stora att övergreppen kan medföra svåra och långvariga personliga skadeverkningar.⁴⁷

Gällande 29 kap. 2 § 3 – i den del som avser utnyttjande av någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig – har Högsta domstolen konstaterat att även om bestämmelsen i första hand aktualiseras när brottet riktar sig mot någon som ”på grund av ålder, sjukdom eller handikapp saknar möjlighet att försvara sig” kan den i och för sig tillämpas också i andra fall. Enligt domstolen skulle det emellertid föra för långt att tillämpa den i varje situation där offret i något skede av angreppet har svårt att försvara sig på grund av gärningspersonens angreppssätt.⁴⁸

Agneta Bäcklund m.fl. har anfört att 29 kap. 2 § 3 också torde kunna tillämpas även om angreppet inte direkt riktat sig mot målsäganden utan mot *egendom* som tillhör honom eller henne och som varit svår att skydda. I det avseendet har författarna påpekat att Högsta domstolen i rättsfallet NJA 1995 s. 561 bedömde tillgrepp på restaurang ur en obevakad handväska som stöld med bl.a. den motiveringen att den tilltalade utnyttjat den inte ovanliga situationen att handväskor under dans lämnas utan direkt tillsyn.⁴⁹

⁴⁶ Ordet *särskilda* togs bort ur bestämmelsen genom 2010 års straffrättsreform (prop. 2009/2010:147).

⁴⁷ Se prop. 1987/88:120 s. 83.

⁴⁸ Se ”Mordet med hanteln” NJA 2021 s. 583 p. 20.

⁴⁹ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2022-11-25, JUNO, kommentaren till 29 kap. 2 §.

Gällande det i förarbetena angivna exemplet att rånbrott mot en funktionsnedsatt person är mer straffvärt än rånbrott mot en person utan funktionsnedsättning har Jack Ågren anført att motsvarande måste anses gälla äldre personer. Han har också noterat att det i opublicerad praxis finns exempel på att tillgrepp från en äldre persons rullator betraktats som försvårande samt att detsamma gäller bedrägerier förövade mot äldre personer i deras hem.⁵⁰

Det förhållandet att offret är skyddslöst på det sätt som avses i 29 kap. 2 § 3 kan medföra att gärningen också är att betrakta som hänsynslös enligt 2 § 2. Det finns alltså en överlappning mellan dessa två exempel på försvårande omständigheter. Vidare kan den som har utnyttjat en person i skyddslös ställning inte sällan också ha utnyttjat sin egen ställning på det sätt som avses i 2 § 4. Även här finns det alltså en överlappning. Tanken är dock inte att straffet ska skärpas med hänvisning till varje omständighet i 29 kap. 2 § som i och för sig kan anses vara uppfylld, utan att en samlad bedömning ska göras.⁵¹

Visad hänsynslöshet utgör ofta ett kvalificerande rekvisit vid gradindelade brott. Som exempel kan nämnas att särskild hänsynslöshet ska beaktas vid bedömningen av om ett misshandelsbrott är grovt och synnerlig hänsynslöshet ska beaktas vid bedömningen av om ett sådant brott är synnerligen grovt (3 kap. 6 § brottsbalken). När det gäller *särskild hänsynslöshet* anges i förarbetena att det inte råder någon tvekan om att våldshandlingar mot den som är fysiskt väsentligt svagare – t.ex. ett litet barn eller en äldre person – ofta framstår som en verkligt kvalificerad misshandel, även om våldet inte varit livsfarligt eller skadorna så svåra att misshandeln på enbart dessa grunder kan anses som grov.⁵² *Synnerlig hänsynslöshet* kan enligt förarbetena föreligga exempelvis när grovt våld använts mot en person som saknat eller haft begränsad allmän möjlighet att försvara sig såsom ett barn, en äldre människa eller en person med funktionshinder.⁵³

Bestämmelsen om *grov fridskränkning* och *grov kvinnofridskränkning* (4 kap. 4 a § brottsbalken) tar sikte på upprepade brottsliga gärningar mot närstående personer. Brotten finns endast i grov form och några särskilda kvalifikationsgrunder för grovt brott anges alltså inte. I Kvinnovaldskommissionens betänkande som låg till grund för inför-

⁵⁰ Se Jack Ågren, Brottsbalk (1962:700), JUNO, kommentaren till 29 kap. 2 §, Lexino 2020-10-27.

⁵¹ Se Ågren, a.a.

⁵² Se prop. 1987/88:14 s. 4–6.

⁵³ Se prop. 2009/10:147 s. 19 och 38.

andet av den nämnda regleringen konstaterades dock att äldre kvinnor och kvinnor med funktionshinder hör till de grupper som är särskilt sårbara när de utsätts för våld.⁵⁴

Vid bedömningen av om brotten *olaga hot* respektive *olaga tvång* är grova ska det särskilt beaktas bl.a. om gärningen varit av särskilt hänsynslös eller farlig art (4 kap. 4 § andra stycket och 5 § andra stycket brottsbalken). Till gärningar av *särskilt hänsynslös art* bör enligt förarbetena hänföras främst sådana där det försvärande inslaget rör brottsoffrets situation eller karaktären på angreppet mot honom eller henne. Hit hör bl.a. gärningar som utförs mot en person som befinner sig i en skyddslös ställning.⁵⁵

Att gärningen varit av särskild hänsynslös art är också en kvalifikationsgrund för grovt brott när det gäller *hemfridsbrott* och *olaga intrång* (4 kap. 6 § tredje stycket brottsbalken). Enligt vad som angavs i propositionen när kvalifikationsgrunder för dessa brott infördes kan en gärning anses vara av särskilt hänsynslös art exempelvis om gärningen riktats mot någon som på grund av ålder eller sjukdom befinner sig i en utsatt situation.⁵⁶

2016 infördes brottet *olovlig identitetsanvändning* som syftar till att motverka missbruk av identitetsuppgifter (4 kap. 6 B § brottsbalken). Brottet är inte gradindelad så några kvalifikationsgrunder för grovt brott finns inte. I propositionen konstaterades att vem som helst i princip kan drabbas av att olovligen få sin identitet använd. Det noterades dock att eftersom syftet i många fall är att få ut pengar eller varor på felaktiga grunder löper personer med ordnad ekonomi och utan betalningsanmärkningar större risk att drabbas än andra, vilket angavs innebära t.ex. att brotten medvetet kan riktas mot äldre.⁵⁷

Brottet *våldtäkt* kan bedömas som grovt bl.a. om gärningspersonen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet (6 kap. 1 § tredje stycket brottsbalken). Som exempel på fall där gärningspersonen ofta får anses ha visat *särskild hänsynslöshet* har i förarbetena nämnts att offret är en invalidiserad eller på annat sätt hjälplös person.⁵⁸

Kvalifikationsgrunder för *grov stöld* är bl.a. att brottet avsett sak som någon bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet, att gärningen

⁵⁴ Se SOU 1995:60 s. 353–356.

⁵⁵ Se prop. 2015/16:113 s. 71 och 84.

⁵⁶ Se prop. 2021/22:194 s. 29 och 42.

⁵⁷ Se prop. 2015/16:150 s. 11.

⁵⁸ Se prop. 1983/84:105 s. 52.

har ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller att gärningen annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art (8 kap. 4 § andra stycket brottsbalken). När det gäller att bedöma brott som grova med hänvisning till att de har skett *systematiskt* finns det i praxis en tydlig återhållsamhet. För att sådana förhållanden ska föranleda en gradhöjning krävs det normalt att brotten har en frekvens och präglas av en förslagenhet som klart går utöver vad som gäller för annan, i och för sig upprepad och likartad, brottslighet.⁵⁹ Det kan nämnas att *systematisk brottslighet* inte är något enhetligt begrepp. Som regel avses emellertid att det är fråga om brott som upprepas på ett likartat sätt. Det krävs också i allmänhet att brottsligheten har föregåtts av planering eller att gärningspersonen använder en särskild metod för att begå brotten. De vanligaste sätten att beskriva systematisk brottslighet tar sikte på mängden brott, att samma beteende upprepas och att brotten följer en uppgjord plan eller föregås av noggranna förberedelser.⁶⁰

Som exempel på stöldbrott av *särskilt hänsynslös art* har i förarbetena nämnts tillgrepp som sker hos gamla, sjuka eller funktionsnedsatta personer. Även tillgrepp från andra personer som befinner sig i en särskilt utsatt situation, exempelvis tillgrepp nattetid hos sovande personer, kan enligt förarbetena bedömas som grovt brott på denna grund.⁶¹ Att gärningen varit av särskilt hänsynslös art är en kvalifikationsgrund också för *grovt egenmäktigt förfarande* (8 kap. 8 § andra stycket brottsbalken) där den beträffande gärningar som innefattar tillgrepp är avsedd att ha samma innebörd som i bestämmelsen om grov stöld.⁶²

Om ett stöldbrott har skett efter intrång i bostad eller annat liknande boende döms, sedan en lagändring 2021, för *inbrottsstöld* enligt 8 kap. 4 a § brottsbalken. Före den nämnda lagändringen bedömdes tillgrepp som skett efter inbrott i en privatbostad i allmänhet som *grov stöld*. Brottet inbrottsstöld har en strängare straffskala än bestämmelsen om grov stöld och är inte gradindelad.

Egendomsskyddsutredningen redovisade i sitt betänkande (SOU 2013:85) en praxisgenomgång avseende bl.a. gränsdragningen mellan *stöld* av normalgraden och *grov stöld*. När det gäller stölder som visserligen skett i målsägandens hem men som inte föregåtts av att den tilltalade brutit sig in visade genomgången att dessa ibland bedömdes

⁵⁹ Se ”Bagagestölderna” NJA 2016 s. 1143 p. 25 och 26.

⁶⁰ Se ”De upprepade skattebrotten” NJA 2018 s. 63 p. 14 samt SOU 2023:1 s. 105.

⁶¹ Se prop. 1975/76:42 s. 21 och 22.

⁶² Se prop. 2016/17:131 s. 60 och 61.

som stöld av normalgraden och i andra fall som grov stöld. Gemensamt för de fall där tillgreppet hade bedömts som grovt var att brotten riktat sig mot äldre personer eller personer som på annat sätt har varit i en utsatt position. När det gäller tillgrepp av sak som någon burit på sig eller som befunnit sig i dennes omedelbara närhet hade samtliga gärningar som riktat sig mot äldre eller funktionsnedsatta, t.ex. tillgrepp av en handväska i korgen på en rullator eller som hängt på handtagen till en rullstol, bedömts som grov stöld. I några fall hade rätten tagit fasta på att den tilltalade utnyttjat en särskild förtroendeställning vid brottet. En del av dessa fall hade rört hemtjänstpersonal som tillgripit föremål hemma hos äldre personer som de besökt i tjänsten. Den särskilda förtroendeställningen hade i dessa fall endast utgjort ett av flera skäl till att gärningen bedömts som grov stöld. Att stöldbrott riktats mot äldre personer hade också i några fall fått betydelse för rubriceringen i förening med det förhållandet att det varit fråga om systematisk brottslighet. Vidare noterade utredningen att domstolen i flera fall som avsett brott riktade mot äldre personer hade funnit att kvalifikationsgrunden *särskilt farlig art* var tillämplig.⁶³

Vid bedömningen av om ett *rån* är grovt ska det särskilt beaktas bl.a. om gärningspersonen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning (8 kap. 6 § andra stycket brottsbalken). Av äldre förarbeten framgår att vad som avses med den rånades *skyddslösa ställning* bl.a. är fall där rån förövas mot en ensamboende som på grund av sjukdom eller ålder har särskilt svårt att värja sig.⁶⁴

Bland fallen i Egendomsskyddsutredningens praxisgenomgång fanns endast ett som hade bedömts som *grovt rån*. Det fallet avsåg rån mot ett växlingskontor med skarpladdad pistol och gevär och där bytet översteg tre miljoner kronor. Inslag som motiverade att rån brott av normalgraden bedömdes ha ett högre straffvärde än minimistrafvet hade exempelvis varit att rånet inneburit fysiskt våld, att det riktat sig mot en äldre person eller att hotet varit särskilt allvarligt.⁶⁵

I fråga om *tillgrepp av fortskaffningsmedel* ska det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt beaktas bl.a. om det varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada (8 kap. 7 § andra stycket brottsbalken). I förarbetena har anförts att om tillgreppet har avsett en bil som specialanpassats för

⁶³ Se SOU 2013:85 s. 94–96.

⁶⁴ Se NJA II 1962 s. 206–208.

⁶⁵ Se SOU 2013:85 s. 98.

någon med funktionshinder, får detta i regel anses innebära en *synnerligen kännbar skada* för den drabbade. Skälet till detta har angetts vara att en på så sätt anpassad bil varken lätt eller snabbt torde kunna ersättas med en likvärdig. Ett sådant tillgrepp kan därför också anses vara av *särskilt hänsynslös art*.⁶⁶

När det gäller *grovt bedrägeri* är kvalifikationsgrunderna att gärningspersonen har missbrukat allmänt förtroende eller använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada (9 kap. 3 § andra stycket brottsbalken). Ingen av dessa kvalifikationsgrunder tar specifikt sikte på brott mot äldre eller andra särskilt utsatta. Att gärningen varit av *särskilt farlig art* syftar bl.a. på fall där bedrägeriet riktar sig mot allmänheten eller en större krets. Om ett stort antal personer fallit offer för en gärning kan det, enligt förarbetena, utgöra skäl att bedöma den som ett grovt bedrägeri eller som flera grova bedrägerier.⁶⁷ I den juridiska litteraturen har det dock påpekats att det begås ett bedrägeribrott mot varje individ som låter sig vilseledas. Den omständigheten att bedrägeri riktas mot flera behöver därför inte föranleda att det bedöms som grovt, utan den omständigheten kan beaktas tillräckligt genom att bedrägeri mot flera, även om det begås genom en enda handling, bedöms som flera brott.⁶⁸ Det har noterats att mer relevanta omständigheter när det gäller gärning av särskilt farlig art är att bedrägeri begås systematiskt eller yrkesmässigt eller att ett bedrägeri utmärks av särskild förslagenhet.⁶⁹ I praxis från Högsta domstolen har det tidigare förekommit att flera bedrägerier mot en målsägande har bedömts som grovt bedrägeri.⁷⁰ I senare praxis har dock vart och ett av bedrägerierna i en sådan serie bedömts som ett brott av normalgraden.⁷¹

Den som till en vidare krets riktar betalningsuppmaningar i syfte att vilseleda till handling som innebär vinning för gärningspersonen och skada för mottagaren eller någon i vars ställe denne är döms, om förfarandet har avsett betydande värde, för *grovt fordringsbedrägeri* enligt 9 kap. 3 a § brottsbalken. Bestämmelsen infördes 2017 i syfte att

⁶⁶ Se prop. 2016/17:131 s. 93.

⁶⁷ Se SOU 1940:20 s. 139.

⁶⁸ Se Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken, 2022-11-25, JUNO, kommentaren till 9 kap. 3 §.

⁶⁹ Se Nils Jareborg m.fl., Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, 2 uppl. 2015 s. 254.

⁷⁰ Se NJA 1989 s. 810.

⁷¹ Se ”Socialbidragen” NJA 2007 s. 973 samt NJA 2012 s. 886.

beivra systematiska fakturabedrägerier med så kallade *bluffakturor*. I förarbetena konstaterades att t.ex. småföretagare och äldre personer kan vara särskilt utsatta när det gäller sådan brottslighet. Det noterades också att de som står bakom bedrägerierna i sådana fall räknar med att det rör sig om mer sårbara eller lättmanipulerade grupper samt att gärningspersonerna använder sig bl.a. av uppgifter i offentliga register för att kunna rikta sig till utvalda grupper.⁷² Straffskalan för grovt ford-ringsbedrägeri är densamma som för *grovt bedrägeri* och brottet finns endast i en grov form.

I maj 2021 infördes en ny straffbestämmelse om *olovlig befattning med betalningsverktyg* i syfte att ge ett starkare straffrättsligt skydd mot gärningar med anknytning till bedrägerier och förfalskningar (9 kap. 3 c § brottsbalken). Bestämmelsen är subsidiär till andra brott i brottsbalken som är belagda med samma eller strängare straff (fjärde stycket). Det innebär att det nya brottet är subsidiärt i förhållande till bl.a. *bedrägeri* (9 kap. 1–3 §§), men däremot inte till *egenmäktigt för-farande* (8 kap. 8 §). Vid bedömningen av om olovlig befattning med betalningsverktyg utgör grovt brott ska det särskilt beaktas om gärningen har avsett betydande värde eller kunnat medföra synnerligen kännbar skada, har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt, eller annars har varit av särskilt farlig art (tredje stycket). I likhet med bestämmelsen om bedrägeri finns det här inte någon kvalifikationsgrund som särskilt tar sikte på brott mot äldre eller andra särskilt utsatta. En gärning kan enligt förarbetena anses vara av *särskilt farlig art* om gärningspersonen visat särskild förslagenhet eller synnerlig brottslig företagsamhet. Så anges också kunna vara fallet om gärningen riktat sig mot allmänheten eller en större personkrets eller om gärningen ytterst syftat till att möjliggöra eller dölja annan allvarlig brottslighet.⁷³

Med *betalningsverktyg* enligt bestämmelsen avses olika slags anordningar som kan användas för överföring av pengar eller ett penningvärde (andra stycket). Det kan handla om fysiska föremål, t.ex. kontokort, kreditkort och kontantkort, men också om elektroniska hjälpmedel, t.ex. betalningsapplikationer som Swish eller Google Pay och digitala plånböcker som kan användas för överföring av virtuella pengar. Den straffbara gärningen kan bestå bl.a. i *olovligt införskaffade* av betalningsverktyg. Ett olovligt införskaffande av ett

⁷² Se a. prop. s. 23 samt SOU 2013:85 s. 144.

⁷³ Se prop. 2020/21:73 s. 34.

fysiskt betalningsverktyg kan exempelvis bestå i tillgrepp av ett bankkort. Ett olovligt införskaffande av ett icke-fysiskt betalningsverktyg som Swish illustrerades i propositionen med följande exempel. Genom ett vilseledande telefonsamtal förmår gärningspersonen målsäganden att legitimera sig med bank-id och på så sätt ge gärningspersonen tillgång till målsägandens internetbank. Därefter förmås målsäganden att på nytt identifiera sig med sitt bank-id så att gärningspersonen kan koppla sin egen Swishapplikation till målsägandens bankkonto och därmed fullborda brottet.⁷⁴

I den promemoria (Ds 2020:1) som låg till grund för införandet av den nya bestämmelsen beskrevs närmare hur uppläggen kan se ut vid bl.a. telefon- och internetbedrägerier där målsäganden vilseleds att föra över pengar eller lämna ut känsliga uppgifter som gör det möjligt för gärningspersonen att få tillgång till t.ex. banktillgodohavanden. Ett sätt är så kallad *phishing* där gärningspersonen genom e-post tar kontakt med målsäganden i syfte att få denne att lämna ifrån sig känslig information i form av t.ex. användarnamn och lösenord. E-postmeddelandena framstår ofta som att de kommer från en bank eller ett väletablerat företag, med en uppmaning att gå in på en webbsida och fylla i eller bekräfta olika typer av uppgifter. Vid *vishing* är gärningspersonens syfte detsamma som vid *phishing*, men som framgått av avsnitt 5.2.3 sker kontakten med den vilseledde via telefon. Ett vanligt tillvägagångssätt är att gärningspersonen försöker få tillgång till målsägandens bank-id för att kunna utföra transaktioner via dennes internetbank eller med hjälp av Swish. Bedrägerier via sms – *smishing* – följer i huvudsak samma mönster. Det kan exempelvis röra sig om ett sms med upplysning om att mottagaren ska få en återbetalning, med en länk till en webbsida där personen ska fylla i olika typer av känslig information för att få del av återbetalningen. Vidare angavs i promemorian att telefon- och internetbedrägerier också kan bestå av andra slags bedrägerier genom *social manipulation*, där målsäganden under falska förespeglningar, t.ex. genom att gärningspersonen utgett sig för att vara en vän i nöd, överfört pengar till ett anvisat konto. I de fallen är ofta det första steget att bedragaren gjort intrång i och tagit kontroll över en persons e-post- eller Facebookkonto. Gärningspersonen kan då skicka e-post eller andra meddelanden till dennes kontakter, med en uppmaning att göra inbetalningar till ett anvisat konto, som gärningspersonen

⁷⁴ Se a. prop. s. 12, 32 och 33.

har kontroll över. Vid social manipulation är den brottsutsatte, enligt vad som anges i promemorian, inte sällan en äldre person eller en person som till följd av en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning uppfattats vara lättmanipulerad.⁷⁵

Ann-Sofie Henrikson m.fl. har konstaterat att den rättsliga reglering som ska skydda den som utsatts för bedrägerier genom obehörig användning av bank-id i huvudsak utgår från behovet av att skydda användare mot yttre faror och inte från obehörig användning av en familjemedlem. Författarna har dock uppmärksammat att det också förekommer att bank-id används för att ekonomiskt kontrollera och utnyttja en partner eller tidigare partner.⁷⁶

För *grov utpressning* är en av kvalifikationsgrunderna att gärningen varit av särskilt hänsynslös eller farlig art (9 kap. 4 § andra stycket). Med *särskilt hänsynslös art* avses, i likhet med vad som gäller i fråga om *olaga hot* respektive *olaga tvång*, bl.a. gärningar som riktats mot en person som befinner sig i en skyddslös ställning.⁷⁷

5.3.3 Domstolspraxis

Refererade avgöranden

Ett refererat rättsfall där offrets skyddslöshet beaktades vid rubriceringen av brottet är NJA 1992 s. 357. Avgörandet gällde två män som hade rånat en blind målsägande i hans hem. Den ena gärningspersonen hade bl.a. hotat att sticka en kniv i bröstet på målsäganden och strimla honom i ansiktet samt dragit en kniv över hans ansikte så att en mindre blödning uppstått. Högsta domstolen ansåg att den nämnda gärningspersonen, särskilt i betraktande av hotet och förfarandet i övrigt med kniven, på ett hänsynslöst sätt utnyttjat målsägandens skyddslöshet på grund av blindheten. Även om brottet inte hade föregåtts av någon nämnvärd planering och gärningspersonerna inte medfört något vapen eller tillhygge till bostaden fann Högsta domstolen att brottet vid en samlad bedömning var av så allvarlig art att det borde rubriceras som *grovt rån*. Enligt domstolen kunde straffet stanna vid minimistraffet för det brottet. Målsägandens skyddslöshet på grund av blindheten beaktades alltså inte särskilt vid straffmätningen inom ramen för straff-

⁷⁵ Se Ds 2020:1 s. 60 och 61.

⁷⁶ Se Ann-Sofie Henrikson m.fl., E-legitimation som verktyg för ekonomiskt våld, SvJT 2023 s. 579–596.

⁷⁷ Se prop. 2015/16:113 s. 84 och 88.

skalan för grovt rån. Beträffande den andra tilltalade bedömdes brottet som *rån* av normalgraden och i den delen förde domstolen inte något resonemang om målsägandens skyddslöshet.

I RH 1989:28 I var frågan om ett *rån* mot en 83-årig kvinna skulle bedömas som grovt brott. Den tilltalade hade med våld stulit hennes handväska innehållande bl.a. cirka 7 500 kronor i kontanter. Våldet hade bestått i att den tilltalade i samband med att han försökt förmå målsäganden att släppa väskan ryckt omkull henne i en trappa och sedan släpat henne liggande på rygg med huvudet före ett tiotal meter nedför trappan så att hon bl.a. fick mjukdelsskador på näsan och en revbensfraktur. Hovrättens majoritet fann att rånet skulle bedömas som grovt med hänsyn till att den tilltalade visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat målsägandens skyddslösa ställning. Påföljden bestämdes till fängelse i fyra år, vilket vid den tiden motsvarande minimistraffet för grovt rån.

Också RH 1987:146 gällde frågan om ett *rån* skulle bedömas som grovt brott. Målsäganden var strax under 70 år och hade ett fysiskt funktionshinder efter en trafikolycka. Han hade rånats på sin plånbok i sitt hem. Den ena av de två gärningspersonerna hade i samband med rånet slagit målsäganden medvetlös med en stekpanna i huvudet. Hovrätten konstaterade att målsäganden var förtidsåldrad och handikappad och vid tiden för brottet levde ensam på en ensligt belägen gård. Han hade haft svårt att värja sig mot angrepp, vilket de tilltalade måste ha insett och utnyttjat. Vidare noterade hovrätten att rånet hade ägt rum nattetid samt att genomförandet präglats av viss förslagenhet genom att tejp använts på den ruta som slagits in och genom att målsägandens telefon gjorts obrukbar innan våld börjat användas mot honom. Sammantaget fann hovrätten att rånet skulle bedömas som grovt. Straffvärdet bedömdes även i detta fall motsvara minimistraffet för grovt rån.

Icke refererade avgöranden

De icke refererade hovrätts- och tingsrättsavgöranden som behandlas nedan har identifierats genom sökningar i JUNO, Norstedts Juridik. Det rör sig om avgöranden där 29 kap. 2 § 3 brottsbalken har nämnts i domen eller stämningsansökan och målsäganden varit en äldre person eller haft en funktionsnedsättning samt avgöranden

där uttrycken ”målsägandens höga ålder” respektive ”målsägandens funktionsnedsättning” har nämnts i domen eller stämningsansökan.

Brott mot liv och hälsa eller frihet och frid

Göta hovrätts dom den 11 november 2022 i mål B 3345-22 gällde *mord* på en 97-årig kvinna. Kvinnans höga ålder samt det förhållande att hon vägde endast 48 kilo, hade en hörselskada, led av dåligt mörkerseende och hade påtagliga svårigheter att röra sig innebar, enligt hovrätten, att hon hade varit helt skyddslös och inte haft någon möjlighet alls att försvara sig mot den tilltalades våldsangrepp. Hovrätten beaktade dessa omständigheter som försvårande vid bedömningen av straffvärdet.⁷⁸

Svea hovrätts dom den 2 maj 2018 i mål B 1678-18 gällde *mord* på en man i 60-årsåldern som led av schizofreni och bodde i en lägenhet med koppling till ett stödboende där den tilltalade tidigare hade arbetat. Hovrätten anförde att det – med beaktande inte minst av vad som kommit fram om målsäganden som person – fanns skäl för bedömningen att den tilltalade utnyttjat målsägandens skyddslösa ställning och svårigheter att värja sig. Detta beaktades som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet.

Genom Göta hovrätts dom den 4 september 2020 i mål B 2611-20 dömdes en man för *misshandel* och *olaga hot* mot sina föräldrar. Avgörandet innehåller inte någon uppgift om målsägandenas exakta ålder. Hovrätten uttalade dock, med hänvisning till 29 kap. 2 § 3 brottsbalken, att det vid bedömningen av straffvärdet skulle beaktas som en försvårande omständighet att brotten hade förövats mot äldre personer. Liknande fall avseende brott mot förälder där målsägandens höga ålder beaktades vid straffvärdebedömningen är Hovrätten för Västra Sveriges domar den 28 september 2020 i mål B 4444-20 och den 12 februari 2020 i mål B 4553-19 som båda gällde *olaga hot*. Andra liknande fall är Göta hovrätts dom den 17 mars 2017 i mål B 3062-16 som avsåg *misshandel* samt Svea hovrätts dom den 23 mars 2016 i mål B 8893-15 som avsåg *olaga frihetsberövande*.

Genom Linköpings tingsrätts dom den 1 augusti 2019 i mål B 2665-19 dömdes en man för bl.a. två fall av *misshandel* mot sin hustru som hade en lätt utvecklingsstörning, borderline och Aspergers

⁷⁸ Jfr skälen för livstids fängelse i 3 kap. 1 § brottsbalken.

syndrom. Åklagaren hade gjort gällande att målsägandens psykiska funktionsnedsättningar utgjorde en försvårande omständighet att beakta vid straffmätningen. Tingsrätten bedömde dock att det inte var fråga om en sådan situation att 29 kap. 2 § 3 brottsbalken var tillämplig.

Genom Göta hovrätts dom den 2 oktober 2017 i mål B 485-17 dömdes en kvinna för flera fall av *misshandel* och *ofredande* mot en 26-årig multifunktionsnedsatt och rullstolsburen kvinna som saknade förmåga att uttrycka sig i tal. Målsäganden hade behov av personlig assistans dygnet runt och den tilltalade var en av hennes personliga assistenter. Brotten hade i huvudsak bestått i att den tilltalade varit hårdhänt i samband med olika omsorgsmoment. Vid rubriceringen av misshandelsbrotten, som av tingsrätten i vissa delar hade bedömts utgöra ringa brott, beaktade hovrätten bl.a. att gärningarna hade riktats mot en mycket svårt funktionshindrad person som saknat möjlighet att värja sig. Detta förhållande nämndes däremot inte särskilt som en försvårande omständighet att beakta vid straffmätningen. Två av hovrättens ledamöter som var skiljaktiga i påföljdsfrågan anförde dock, med hänvisning till 29 kap. 2 § 3 brottsbalken, att den tilltalade svårt utnyttjat målsägandens skyddslösa ställning och svårigheter att värja sig. Vidare anförde de, med hänvisning till 29 kap. 2 § 4, att den tilltalade också svårt utnyttjat sin egen ställning och det förtroende som den medfört. De ansåg mot den bakgrunden att straffmätningens värde var högre än vad hovrättens majoritet funnit (inte understigande sex månader jämfört med fyra månader).

Sexuallbrott

Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 23 januari 2019 i mål B 1467-18 gällde *våldtäkt* mot ett offer som hade en psykisk funktionsnedsättning. Hovrätten anförde att målsäganden på grund av sin utvecklingsstörning hade befunnit sig i en skyddslös ställning som den tilltalade utnyttjat. Mot den bakgrunden bedömdes straffvärdet för gärningen motsvara fängelse i två år och sex månader (minimistraffet för våldtäkt var vid den tiden fängelse i två år). Också i andra fall gällande våldtäkt har samma hovrätt på liknande sätt beaktat funktionsnedsättningar hos offret som försvårande vid straffmätningen. Domen den 27 maj 2016 i mål B 424-16 gällde en målsägande med såväl fysiska och psykiska funktionsnedsättningar. Den tilltalade bedömdes ha

utnyttjat hennes skyddslösa ställning och svårighet att värja sig. Domen den 18 december 2013 i mål B 1209-13 gällde en målsägande som hade olika psykiska problem och dessutom en smärtproblematik som gjorde att hon hade svårt att förflytta sig. Hovrätten anförde att den tilltalades utnyttjande av hennes problematik för att tilltvinga sig samlag var en försvårande omständighet som skulle beaktas vid straffmätningen.

Genom Hovrätten för övre Norrlands dom den 9 oktober 2017 i mål B 272-17 dömdes en man för *sexuellt tvång* och två fall av *sexuellt ofredande*. Gärningarna hade begåtts mot en kvinna som hade en funktionsnedsättning som medförde bl.a. att hon befann sig på en betydligt lägre utvecklingsnivå än den som svarade mot hennes faktiska vuxna ålder. Vid bedömningen av brottens straffvärde beaktade tingsrätten bl.a. att målsäganden på grund av sin funktionsnedsättning befunnit sig i en tämligen skyddslös ställning. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning än tingsrätten.

Ett annat sexualbrottsfall som kan nämnas är Svea hovrätts dom den 26 juni 2013 i mål B 4381-13 som gällde *våldtäkt*. De två målsägandena bodde på ett LSS-boende och enligt hovrätten hade den tilltalade utnyttjat att de var sköra personer. Med hänvisning till 29 kap. 2 § 3 brottsbalken beaktades detta som en försvårande omständighet vid bedömningen av våldtäktsbrottens straffvärde. Mot den bakgrunden ansåg hovrätten att straffvärdet redan före beaktandet av bestämmelsen i 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken låg ”betydligt över straffminimum i vardera fallet”. Påföljden, som också avsåg misshandel, bestämdes till fängelse i fyra år.

Det finns också exempel på fall gällande sexualbrott mot barn där funktionsnedsättningar hos barnet har beaktats som en försvårande omständighet vid bedömning av straffvärdet. Ett sådant avgörande är Svea hovrätts dom den 26 augusti 2019 i mål B 7173-19 som gällde *grov våldtäkt mot barn*.

Tillgreppsbrott eller bedrägeri och annan oredlighet

Genom Svea hovrätts dom den 28 mars 2023 i mål B 501-23 dömdes en av de tilltalade för tio fall av *grovt bedrägeri* och två fall av försök till sådant brott. Han hade, gemensamt och i samförstånd med andra personer, kontaktat äldre personer via sms med uppmaningen att på

grund av misstänkt bedräglig aktivitet ringa ”spärrservice”. Vid efterföljande telefonkontakt med respektive målsägande hade en okänd person sagt sig arbeta på banken, alternativt ”spärrservice”, och erbjudit sin hjälp med att stoppa de påstådda bedrägerierna eller vidta åtgärder för att återbetala de påstått försvunna pengarna. Genom detta hade målsägandena i huvudsak vilseletts att med hjälp av sitt bank-id godkänna bedrägliga transaktioner eller flytta pengar mellan sina konton. Någon av de tilltalade hade därefter besökt målsägandena i deras bostäder och genom fortsatt vilseledande fått dem att lämna ifrån sig sina kontokort med tillhörande kod. Därefter hade gärningspersonerna gjort diverse inköp och uttag med korten. Hovrätten konstaterade att det hade rört sig om ett organiserat förfarande och att bedrägerier kopplade till ”spärrservice” förekommit i stora delar av Sverige. Vidare anförde hovrätten att brotten hade krävt planering, skett systematiskt och involverat flera gärningspersoner samt att brotten hade riktat in sig mot äldre personer och präglats av förlagenhet. Mot den bakgrunden ansåg hovrätten att brotten varit av särskilt farlig art och därför skulle bedömas som grova. Hovrätten noterade dock att det förhållandet att ett led i vissa av gärningarna innefattat *olovlig identitetsanvändning* inte utgjorde skäl att rubricera bedrägerierna som grova. Målsägandenas höga ålder eller skyddslöshet i övrigt nämndes inte särskilt vid bedömningen av straffvärdet av de grova brotten.

Genom Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 februari 2023 i mål B 66-23 dömdes en man för fyra *grova stölder* samt för ett fall av *bedrägeri* av normalgraden. Stölderna hade begåtts genom att den tilltalade lurat sig in i målsägandenas hem, under förevändningen att han velat sälja tavlor respektive att han hade hälsoproblem, för att sedan tillgripa bl.a. smycken och kontanter. Målsägandena var närmare 90 år eller ännu äldre. Stölderna bedömdes som grova med hänvisning till att de skett i målsägandenas hem och riktat sig mot äldre målsägande som haft svårt att freda sig och att den tilltalade berett sig tillträde till hemmet under de nyss nämnda förevändningarna. Bedrägeriet hade bestått i att den tilltalade – efter att ha berett sig tillträde till målsägandens bostad genom att utge sig för att vilja sälja tavlor – tillgripit målsägandens bankkort med tillhörande kod och därefter använt kortet och koden för att ta ut pengar i en bankomat. Den målsäganden var rullstolsburen och hade hjälp av hemtjänsten flera gånger om dagen. Den tilltalade var i denna del åtalad för både *grov olovlig befattning med betalningsverktyg* och *bedrägeri*. Hovrätten instämde dock i tingsrät-

tens bedömning att den olovliga befattningen med betalningsverktyg (tillgreppet av bankkortet) var att bedöma som brott av normalgraden. Gärningen hade varken avsett betydande värde eller kunnat medföra synnerligen kännbar skada, målsäganden hade endast 400 kronor på kontot. Även om det var försvårande att den tilltalade berett sig tillträde till målsägandens hem på det angivna sättet ansågs det inte heller ha varit fråga om en gärning av särskilt farlig art. Vidare ansågs det inte visat att brottet hade begåtts inom ramen för en kriminell organisation. Hovrätten konstaterade att den olovliga befattningen med betalningsverktyg hade ett så nära samband med bedrägeriet att det skulle anses utgöra ett led i det brottet. Mot den bakgrunden fann hovrätten att den olovliga befattningen med betalningsverktyg skulle konsumeras av bedrägeribrottet. I hovrättens dom berördes inte frågan om målsägandens skyddslösa ställning och svårigheter att värja sig skulle beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Vi har inte hittat något annat avgörande som avser *olovlig befattning med betalningsverktyg*.

Genom Södertörns tingsrätts dom den 21 oktober 2021 i mål B 12665-21 dömdes en man för bl.a. *grov stöld* vid fyra tillfällen, *grovt bedrägeri* vid nio tillfällen och *bedrägeri* vid två tillfällen. Han hade besökt ett stort antal äldre personer, 85–96 år, och utgett sig för att komma från Electrolux samt påstått att deras dammsugare riskerade att börja brinna om de inte köpte en viss reservdel av honom. I samband med detta lurade han på olika sätt av personerna pengar och i vissa fall tillgrep pengar från dem. Utöver två bedrägeribrott som avsåg mindre värden bedömdes alltså de nämnda brotten som grova. Tingsrätten anförde i det avseendet att den tilltalade hade handlat enligt en på förhand uppgjord brottsplan som gjort att han kunnat bereda sig tillträde till målsägandenas hem och att han riktat in sig på mycket gamla personer som han uppenbarligen känt till haft svårt att värja sig för honom. Därtill hade brotten utgjort led i en brottslighet som utövades systematiskt. Att gärningarna varit systematiska och riktat sig mot äldre människor som alla haft svårt att värja sig var också något som tingsrätten noterade i samband med straffvärdebedömningen. Där konstaterade tingsrätten också att brotten hade begåtts i målsägandenas hem där de ska kunna känna sig trygga. Påföljden bestämdes till fängelse i tre år.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 14 september 2020 i mål B 2435-20 gällde en man som åtalats för bl.a. flera fall av *grovt bedrägeri* och försök till sådant brott. Äldre personer hade vilseletts

att lämna ut sitt eller sina bankkort och i vissa fall även värdesaker genom att den tilltalade, eller någon som agerat i samförstånd med honom, ringt till dem och utgett sig för att vara polis eller banktjänsteman. Därefter hade uttag gjorts med bankkortet. I rubriceringsfrågan noterade tingsrätten att personerna som blivit utsatta för brotten var i åldrarna 75–99 år och att det tydligt framgick att en väsentlig del av brottsplanen varit att begå brotten mot äldre. Dessutom hade flera av målsägandena blivit uppsökta i sina bostäder. Tingsrätten ansåg att denna typ av brottslighet präglas av särskild förlagenhet och att redan detta gjorde att brotten borde bedömas som grova. Brottsligheten hade också utförts med viss systematik. Även om beloppen inte var betydande bedömdes alltså gärningarna som grova brott. Målsägandenas höga ålder eller skyddslöshet i övrigt nämndes inte särskilt vid bedömningen av straffvärdet av de grova brotten. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning än tingsrätten i de nu nämnda avseendena.

Också i Stockholms tingsrätts dom den 27 juni 2019 i mål B 2461-19 bedömdes ett *bedrägeri* som grovt med hänsyn bl.a. till målsägandens höga ålder. Målsäganden hade blivit vilseledd att lämna ifrån sig kontokort och kod till en gärningsperson som sökt upp henne i hennes bostad efter att en annan gärningsperson ringt och utgett sig för att företräda Nordea i en bedrägeriutredning. Den tilltalade hade därefter använt kortet och koden för att i en bankomat ta ut 10 200 kronor samt att föra över 200 000 kronor mellan två av målsägandens konton, för att sedan köpa en klocka för drygt 200 000 kronor genom att utge sig för att vara behörig att använda kontokortet.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 11 maj 2020 i mål B 2192-20 gällde en man som åtalats för bl.a. ett flertal *grova stölder* och *grova bedrägerier*. Han hade, tillsammans med andra personer, tagit äldre kvinnors plånböcker som de haft i fickan eller i en handväska som de hade på sig eller som hängt på en kundvagn eller rullator. Därefter hade den tilltalade använt de bankkort som fanns i plånböckerna för att ta ut pengar. Stölderna bedömdes i flera av fallen grova redan av det skälet att de avsåg föremål som målsäganden bar på sig eller förvarade i sin omedelbara närhet, men även målsägandens särskilda svårigheter att värja sig nämndes som en omständighet att beakta vid gradindelningen. När det gäller bedrägerierna anförde tingsrätten att det förhållandet att gärningarna utgjort led i en planerad och systematisk brottslighet som riktat sig mot en äldre målgrupp med nedsatt förmåga att värja sig skulle

kunna utgöra skäl för att bedöma brotten som grova. Enligt tingsrätten gjorde dessa förhållanden sig dock främst gällande vid bedömningen av tillgreppsbrotten som föregått bedrägeribrotten. Mot den bakgrunden var tingsrätten av uppfattningen att bedrägerierna skulle bedömas som brott av normalgraden. Vid bedömningen av det samlade straffvärdet beaktade tingsrätten att brotten hade begåtts av flera personer som utnyttjat målsägandenas höga ålder eller hälsotillstånd och därmed deras svårigheter att värja sig. Det beaktades också att brottsligheten hade begåtts i organiserad form där gärningspersonerna uppenbarligen i syfte att undgå upptäckt förflyttat sig mellan ett stort antal orter i landet. Straffvärdet för vart och ett av de grova tillgreppsbrotten översteg därför enligt tingsrätten klart brottens straffminimum om sex månaders fängelse. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning än tingsrätten i de nu nämnda avseendena. Samma bedömning hade dessförinnan gjorts av den nämnda hovrätten i dom den 31 januari 2020 i mål B 5347-19, den 27 december 2019 i mål B 5234-19 och den 21 augusti 2019 i mål B 3853-19, där omständigheterna var likartade.

I samma hovrätts dom den 7 augusti 2018 i mål B 3454-18, där omständigheterna också liknande de nyss nämnda, bedömdes dock inte endast stölderna utan även de efterföljande bedrägerierna som grova med hänvisning till att förfarandet präglats av planering och förslagenhet, varit systematiskt genom att det upprepats vid ett flertal tillfällen samt att brottsligheten i stor utsträckning riktat sig mot målsägande med nedsatt förmåga att försvara sig och även i övrigt varit av särskilt farlig art. Mot bakgrund av att brotten begåtts av flera personer, att tillvägagångssättet varit förslaget samt att i de flesta fall målsägandenas höga ålder och/eller skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig hade utnyttjats, bedömdes också straffvärdet av de enskilda brotten vara högre än straffminimum. Den bedömningen hade samma hovrätt också gjort i ett liknande fall som avgjordes genom dom den 31 mars 2016 i mål B 1340-16.

Ett annat liknande fall med stölder av äldre personers plånböcker i matbutiker samt efterföljande kortbedrägerier är Hovrättens över Skåne och Blekinges dom den 1 juni 2017 i mål B 1023-17. Hovrätten fann att stölderna skulle bedömas som grova, bl.a. med hänsyn till att målsägandena helt uppenbart haft sämre förutsättningar än yngre personer att freda sina tillhörigheter samt att verksamheten varit organiserad och yrkesmässig. Hovrätten nämnde inte dessa förhållanden särskilt vid straffmätningen. Åklagaren hade inte yrkat att

bedrägerierna skulle bedömas som grova och den frågan berördes inte av vare sig tingsrätten eller hovrätten.

Jönköpings tingsrätts dom den 30 december 2019 i mål B 3989-19 gällde en person som dömdes för bl.a. *grovt bedrägeri medelst olovlig identitetsanvändning, försök till grovt ocker, olovlig identitetsanvändning* och ett stort antal fall av *bedrägeri*. En av målsägandena var dement, vilket tingsrätten beaktade vid bedömningen att ett av bedrägeribrotten och ockerförsöket skulle rubriceras som grovt. I det avseendet konstaterade tingsrätten att målsäganden hade varit utsatt för många olika kontaktförsök, beställningar i sitt namn och stark press att göra olika betalningar som han i sitt demenstillstånd saknade möjlighet att freda sig ifrån. Beträffande ett bedrägeribrott, som bedömdes vara av normalgraden, beaktade tingsrätten vid straffmätningen att den tilltalade hade utnyttjat den nämnda målsägandens skyddslösa ställning och svårigheter att värja sig. Att målsäganden var äldre och dement ansågs också i Hovrätten för Västra Sveriges dom den 11 september 2015 B 1373-15 utgöra skäl att bedöma *ocker* som grovt brott.

Svea hovrätts dom den 3 maj 2019 i mål B 1816-19 gällde en kvinna som dömdes för två fall av *grov stöld, grovt egenmäktigt förfarande* samt flera fall av *bedrägeri*. Den tilltalade hade bl.a. kontaktat flera mycket gamla personer (över 90 år) och sagt att hon skulle kontrollera deras brandvarnare. På så sätt skapade hon sig tillgång till respektive målsägandes bostad där hon i ett fall tillgrep målsägandens plånbok med kontanter och i flera andra fall vilseledde målsäganden att visa upp sitt kontokort och lämna sin kod till kortet när hon låtsades ta betalt för kontrollen av brandvarnaren. I samband med detta tillgrep den tilltalade kontokortet och gjorde därefter uttag från kortet. Tingsrätten bedömde stölderna och det egenmäktiga förfarandet som grova brott bl.a. med hänsyn till att gärningarna varit av särskilt hänsynslös art då de avsiktligt riktats mot mycket gamla personer. Också vid straffmätningen beaktade tingsrätten att brotten hade begåtts mot mycket gamla personer som haft svårigheter att värja sig. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning än tingsrätten. Åklagaren hade inte yrkat att de efterföljande bedrägerierna skulle bedömas som grova.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 15 november 2019 i mål B 4522-19 gällde en man som dömdes för *grov stöld*. Han hade vilselett en 90-årig kvinna att släppa in honom i sin bostad genom att påstå att han kom från hemtjänsten och skulle hjälpa henne in till lägenheten och att städa. Inne i bostaden tillgrep han smycken och kontanter till

ett värde om minst drygt 9 000 kronor. Tingsrätten konstaterade att brottet hade begåtts på ett förslaget och hänsynslöst sätt samt att det riktats mot en 90-årig kvinna som var helt hjälplös och inte kunde hindra den tilltalade från att läsa hennes hem, trots att hon insåg att hon blev utsatt för brott. Mot den bakgrunden ansåg tingsrätten att straffvärdet av gärningen översteg minimistraffet för grov stöld och uppgick till tio månaders fängelse. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning.

Gotha hovrätts dom den 14 maj 2019 i mål B 712-18 gällde två personer som dömdes för *grov stöld* vid elva tillfällen och *försök till grov stöld* vid sex tillfällen. De hade kartlagt och ringt upp äldre personer, de flesta födda på 1920-talet, samt vilselett dem att släppa in de tilltalade i sin bostad genom att påstå exempelvis att de var från vårdcentralen, att de skulle laga ett trasigt rör eller att de var bekanta med målsäganden sedan innan. Inne i bostaden hade de tagit föremål och kontanter. Gärningarna bedömdes som grova med hänvisning till att de varit av särskilt hänsynslös art då de tilltalade utnyttjat målsägandens höga ålder och utsatta situation samt att brotten utgjort led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt. Med hänvisning till Hovrätten över Skåne och Blekinges domar den 24 mars 2014 i mål B 66-14 och den 14 juni 2017 i mål B 1208-17 anförde tingsrätten att grova stölder av detta slag – där det finns ett betydande mått av hänsynslöshet eftersom gärningspersonerna lurat sig in hos äldre och ensamstående brottsoffer med begränsad fysisk och psykisk möjlighet att stå emot inkräktare – anses ha ett straffvärde som motsvarar fängelse i ett år. Hovrätten framhöll dessutom att några av brotten hade präglats av särskild hänsynslöshet och en påtaglig kränkning av målsägandenas integritet. Det gällde ett tillgrepp där en av de tilltalade lurade målsäganden att genomgå en fysisk undersökning och ett tillgrepp där den tilltalade låtsades tillhöra hemtjänstpersonalen och tog med målsäganden in på toaletten. Enligt hovrätten hade den samlade brottsligheten för var och en av de tilltalade ett straffvärde som motsvarade ett fängelsestraff på fem år.

I Göteborgs tingsrätts dom den 7 november 2018 i mål B 9874-18 bedömdes grova stölder i form av halsbandsryckningar från äldre kvinnor ha ett straffvärde motsvarande tio månaders fängelse vardera, bl.a. med hänsyn till målsägandenas skyddslösa ställning och svårigheter att värja sin egendom.

Genom Borås tingsrätts dom den 7 december 2016 i mål B 2366-16 dömdes en man för bl.a. fyra fall av *grov stöld*. Han hade utnyttjat sig anställning inom hemtjänsten för att stjäla bl.a. smycken och kontanter från vårdtagare. Tingsrätten konstaterade att den tilltalade hade begått stölderna mot människor som samtliga varit över 80 år gamla och behövt hjälp av hemtjänst samt att gärningarna inneburit ett allvarligt missbruk av den förtroendeställning som den tilltalade haft som deras vårdare. I huvudsak mot den bakgrunden bedömdes stölderna som grova. En av gärningarna, som avsåg ett betydligt högre sammanlagt värde än övriga stölder, bedömdes ha ett straffvärde på strax över sex månaders fängelse. De andra gärningarna bedömdes ha straffvärden på sex månaders fängelse vardera. I Södertälje tingsrätts dom den 11 maj 2022 i mål B 27-22 bedömdes en stöld som begåtts av en person som en äldre målsägande hade anlitat som städhjälp däremot inte som grov. Att brottet riktats mot en äldre ensamboende kvinna i hennes hem beaktades dock vid straffmätningen.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 27 december 2016 i mål B 4650-16 gällde åtal mot tre personer för flera fall av *grov stöld*. De tilltalade hade tillsammans och i samförstånd begått fickstölder och stölder med liknande tillvägagångssätt mot äldre personer. Tingsrätten konstaterade att brotten (utom i ett fall) hade riktat sig mot personer som genom sin ålder eller sitt funktionshinder haft särskilda svårigheter att värja sin egendom. Vidare konstaterade tingsrätten att minimistrafet för grov stöld är fängelse i sex månader, vilket också många gånger motsvarar straffvärdet för en fickstöld. Med hänvisning till 29 kap. 2 § 3 brottsbalken anförde tingsrätten att det var försvärande att de tilltalade utnyttjat att målsägandenas höga åldrar eller funktionshinder medfört att målsägandena haft en skyddslös ställning och svårigheter att värja sin egendom. Vidare konstaterade tingsrätten att brotten utgjort ett led i en brottslighet som utövats systematiskt (29 kap. 2 § 6). Mot denna bakgrund ansågs vart och ett av de nämnda brotten ha ett straffvärde som motsvarar fängelse i tio månader. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning i det avseendet.

Göteborgs tingsrätts dom den 22 april 2015 i mål B 11911-14 gällde i huvudsak fyra tilltalade som dömdes för bl.a. ett flertal fall av *grov stöld* och *försök till grov stöld*. Målsägandena, som var födda mellan 1918 och 1924, hade blivit uppringda av en kvinna som sagt att hon kom från hemtjänsten/kommunen och skulle titta på städning av lägenheten eller introducera ny personal. Kort efter samtalet hade oftast tre

kvinnor kommit till lägenheten och släppts in av lägenhetsinnehavaren. Sedan en av kvinnorna uppehållit målsäganden hade de andra genomsocht lägenheten och i de flesta fall tillgripit kontanter och bankkort och i något fall värdeföremål. Brotten bedömdes som grova med hänvisning till att de varit av särskilt hänsynslös art då gärningspersonerna lurat sig in i bostäderna, utnyttjat målsägandenas höga ålder och utsatta ställning samt då gärningarna utgjort ett led i brottslighet som präglats av planering och förslagenhet och utövats systematiskt. Också i samband med straffmätningen anförde tingsrätten att det var försvårande att gärningarna hade begåtts mot äldre personer som haft svårt att freda sig samt att de begåtts systematiskt av flera gärningspersoner och på ett utstuderat sätt. Mot den bakgrunden ansåg tingsrätten att straffvärdet av varje stöldbrott inte kunde stanna vid minimistraffet för grov stöld.

Liknande fall där målsägandens skyddslöshet på grund av hög ålder beaktades både som ett skäl att bedöma stöldbrott som grova och som en försvårande omständighet vid straffmätningen är Västmanlands tingsrätts dom den 29 december 2020 i mål B 7034-20, Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 10 oktober 2019 i mål B 2681-19, Göta hovrätts dom den 8 juli 2019 i mål B 1695-19, Hovrätten för Västra Sveriges dom den 9 mars 2017 i mål B 1318-17, Alingsås tingsrätts dom den 18 april 2017 i mål B 343-16, Lunds tingsrätts dom den 18 september 2017 i mål B 3552-17, Svea hovrätts dom den 28 maj 2013 i mål B 2956-13 samt Södertörns tingsrätts dom den 18 december 2013 i mål B 15886-09.

I Hovrätten för Västra Sveriges dom den 11 juli 2018 i mål B 2559-18, Västmanlands tingsrätts dom den 29 september 2016 i mål B 2715-16, Halmstads tingsrätts dom den 8 augusti 2013 i mål B 1286-13 samt i Svea hovrätts domar den 13 juli 2012 i mål B 5401-12 och den 26 april 2012 i mål B 9981-11 beaktades den omständigheten i vart fall vid gradindelningen av stöldbrott.

Göta hovrätts dom den 26 november 2020 i mål B 3138-20 gällde en man som med våld och hot hade tillgripit en mobiltelefon. Den 19-årige målsäganden hade en intellektuell funktionsnedsättning och gick i särskoleklass. Vid bedömningen av om gärningen varit av mindre allvarlig art och den tilltalade därför inte skulle dömas för *rån* utan för annat brott som handlandet innefattade anförde tingsrätten bl.a. att gärningen hade utförts mot en person i fysiskt underläge som dessutom till följd av sin funktionsnedsättning haft särskilda svårigheter att

värja sig. Den tilltalade hade vid gärningstillfället också varit fullt medveten om sistnämnda förhållande. Tingsrätten ansåg att gärningen sammantaget präglats av sådan hänsynslöshet att den inte kunde bedömas ha varit av mindre allvarlig art. Straffvärdet ansågs motsvara minimi-straffet för rån. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning.

I Hovrätten för Västra Sveriges dom den 12 september 2018 i mål B 3772-18 dömdes den tilltalade för *grovt rån*. Han hade trängt in i en 76-årig kvinnas bostad, hotat henne med en kniv samt tagit ett grepp över hennes mun och näsa så att hon inte kunde andas och knuffat runt henne i lägenheten samtidigt som han krävde att hon skulle lämna ifrån sig guld och pengar. I rubriceringsfrågan beaktade hovrätten att den tilltalade hade visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat målsägandens skyddslösa och utsatta ställning. Påföljden bestämdes till fängelse i fem år, vilket motsvarar minimi-straffet för grovt rån. En liknande bedömning gjordes i Svea hovrätts dom den 30 september 2020 i mål B 9005-20 där tre tilltalade dömdes för grovt rån.

Genom Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 januari 2016 i mål B 3226-15 dömdes en man för bl.a. *rån* mot två kvinnor som var över 90 år gamla. Med hänvisning till målsägandenas ålder och att de gick med rullator konstaterade tingsrätten att de måste anses ha haft en sådan nedsatt förmåga att skydda sig och sin egendom som enligt 29 kap. 2 § 3 brottsbalken skulle beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 17 juli 2015 i mål B 1380-15 gällde ett åtal för *grovt rån* i två fall. Den tilltalade hade tagit plånböcker med innehåll från två kvinnor och samtidigt utövat visst våld mot kvinnorna så att de föll omkull. Den ena målsäganden var 85 år och gick med kryckor. Den andra målsäganden var hörselskadad och talade teckenspråk. Rånen hade ägt rum i anslutning till respektive målsägandes bostad. Hovrätten konstaterade att den tilltalade hade utnyttjat att målsägandena haft nedsatt förmåga att skydda sig och sin egendom, den ena till följd av ålderssvaghet och den andra till följd av sitt funktionshinder. Med beaktande bl.a. av att händelseförloppet varit kortvarigt och att målsägandena inte åsamkats några allvarigare fysiska skador fann hovrätten vid en samlad bedömning att båda rån-brotten måste anses vara allvarliga men likväl att inget av dem var att bedöma som grovt. Vid bedömningen av straffvärdet beaktade hovrätten särskilt att gärningarna utgjort allvarliga angrepp på målsägan-

denas trygghet till person (29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken). Hovrätten – som inte nämnde bestämmelsen i 29 kap. 2 § 3 – fann att det samlade straffvärdet, vilket också omfattade ett olaga hot, motsvarade fängelse i fyra år och sex månader. Ett annat rånfall där en liknande bedömning gjordes är Eskilstuna tingsrätts dom den 17 januari 2023 i mål B 3945-22 där påföljden bestämdes till fängelse i fyra år.

Vi har inte kunnat identifiera några domar avseende *grovt fordringsbedrägeri* som avsett äldre målsägande eller personer som på annat sätt är särskilt utsatta.

Synpunkter från Circa-gruppens kontaktåklagare

Som framgått av avsnitt 5.2.2 samverkar polisens Circa-grupp med en så kallad *kontaktåklagare*. Vi har haft möte med den åklagaren – seniora åklagaren Johan Fröjelin – och diskuterat frågan om det utifrån domstolarnas praxis finns behov av lagändringar för att stärka det straffrättsliga skyddet för äldre och personer med funktionsnedsättning. En generell synpunkt som Fröjelin framförde är att försvårande omständigheter får ett alltför litet genomslag i domstolarnas straffvärdebedömningar. Hans uppfattning är att domstolen i och för sig ofta konstaterar att en viss straffskärpningsgrund är tillämplig, men att det inte får någon större effekt på det straff som döms ut eftersom straffvärdet ändå ofta bedöms ligga nära straffminimum. När det gäller fall med flera försvårande omständigheter som var för sig kan kvalificera ett brott som grovt är Fröjelins uppfattning att domstolen – av rädsla för att en viss omständighet ska räknas ”dubbelt” – ofta lägger sig nära minimistraflet för det grova brottet. Enligt Fröjelin finns det dock i dessa fall ofta ett kvarvarande straffvärde som inte beaktas fullt ut vid gradindelningen och som alltså borde påverka straffvärdet i höjande riktning. Det sagda gäller såväl sådana försvårande omständigheter som har att göra med målsägandens höga ålder som andra försvårande omständigheter. Enligt Fröjelin är problemet dock särskilt påtagligt när det gäller organiserad seriebrottslighet mot äldre. Vidare anser han att det är mycket otillfredsställande att domstolen numera vid organiserade åldringsstölder med efterföljande kortbedrägerier ofta kommer fram till att endast stölderna och inte bedrägerierna kan bedömas som

grova brott.⁷⁹ Fröjelin har också påpekat att det synsättet kan få märkliga konsekvenser i fall där flera gärningspersoner ingår i samma brottsupplägg om de inte döms för att ha begått samtliga brott tillsammans och i samförstånd, utan endast för sin egen delaktighet. Då skulle det kunna bli så att en gärningsperson döms för *grov stöld* och en annan för *bedrägeri* av normalgraden, vilket i sig skulle vara otillfredsställande. Det skulle också kunna bli så att den ena gärningspersonen döms för *grov stöld* och *bedrägeri* av normalgraden, medan den andra – som inte döms för något tillgreppsbrott – döms för *grovt bedrägeri* trots att de två personerna har begått exakt samma bedrägeribrott. I den sistnämnda situationen beror det märkliga resultatet på att domstolen i det första fallet utgår från att de försvårande omständigheterna redan har ”förbrukats” genom att de använts för att kvalificera tillgreppsbrottet som grovt.

Enligt Fröjelin bör bedrägerier mot äldre kunna bedömas som grova med hänvisning till kvalifikationsgrunden att gärningen varit av *särskilt farlig art*, vilket också sker ibland. Han anser att sådana brott kan ses som ett angrepp på hela det svenska systemet som bygger på att äldre i så stor utsträckning som möjligt ska klara av att bo kvar i hemmet och själva sköta inköp genom att gå till affären. Enligt Fröjelin tycks domstolarna oftast inte ha någon annan uppfattning.

Att lagstiftaren förtydligar att utnyttjande av målsägandens höga ålder eller särskilda utsatthet är ett skäl som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett *bedrägeri* är grovt skulle, enligt Fröjelin, kunna vara ett steg i rätt riktning mot ett förstärkt straffrättsligt skydd för den gruppen. För att på allvar åstadkomma ett sådant starkare skydd menar han dock att det skulle krävas en höjning av vissa minimistraff eller att något särskilt brott, exempelvis *åldringsbedrägeri*, med en strängare straffskala införs.

Synpunkter från NBC

Vi har haft kontakt med Stefan Lundberg som är handläggare för brottsförebyggande arbete vid Polismyndighetens nationella bedrägericentrum (NBC) och som har bakgrund som åklagare. Han har

⁷⁹ Se Hovrätten för Västra Sveriges domar den 11 maj 2020 i mål B 2192-20, den 31 januari 2020 i mål B 5347-19, den 27 december 2019 i mål B 5234-19 och den 21 augusti 2019 i mål B 3853-19 samt jfr samma hovrätts domar den 7 augusti 2018 i mål B 3454-18 och den 31 mars 2016 i mål B 1340-16.

uppgett att bedrägerier mot äldre, enligt uppgift som han fått från åklagare, normalt bedöms som grova med hänvisning bl.a. till offrets höga ålder och det förhållande att brottsligheten är systematisk med samma modus. Sådana omständigheter beaktas alltså i allmänhet vid gradindelningen även om de inte uttryckligen nämns som kvalifikationsgrunder i bedrägeribestämmelsen. Enligt Lundberg skulle det straffrättsliga skyddet ändå kunna bli tydligare genom att sådana uttryckliga kvalifikationsgrunder införs. Vad som i första hand upplevs som problematiskt är dock att de utdömda straffen är väldigt låga i de fall där bedrägerier bedöms som brott av normalgraden. Ett sätt att förstärka det straffrättsliga skyddet på bedrägeriområdet generellt skulle, enligt honom, kunna vara att höja minimistrafvet för *grovt bedrägeri*. Däremot ser Lundberg inte något behov av införande av något särskilt brott, exempelvis *äldreofridsbrott*, eftersom det inte bör vara offrets ålder i sig som är avgörande, utan offrets skyddslöshet. Lundberg har också påpekat att en reglering som tar sikte exempelvis på *offrets höga ålder* riskerar att leda till gränsdragningsproblem.

5.4 Nordisk utblick

5.4.1 Danmark

Enligt 81 § i den danska straffeloven⁸⁰ ska det vid bestämmande av påföljd i allmänhet beaktas som en försvårande omständighet att gärningspersonen har utnyttjat målsägandens *försvarslösa ställning* (punkten 11). Den punkten avser särskilt brott som begås mot utsatta grupper av personer, såsom barn, funktionshindrade och äldre. Väskstöld och liknande stöld mot äldre personer har nämnts som exempel i förarbetena. Det har också noterats att bestämmelsen skulle kunna tillämpas om en gärningsperson har utnyttjat en funktionshindrad persons försvarslösa tillstånd för att begå en stöld eller utnyttja honom eller henne ekonomiskt samt i fall där en funktionshindrad person utsätts för våld.⁸¹

Det kan också nämnas att straffelovens bestämmelse om straffskärpning på grund av hatbrottsmotiv innefattar brott som grundar sig på någon annans handikapp (81 § punkten 6).

⁸⁰ Nr 741 af 13/06/2023.

⁸¹ Se den danska regeringens proposition 2020/1 LSF 154.

5.4.2 Finland

Enligt 6 kap. 3 § första stycket i den finska strafflagen⁸² är utgångspunkten vid bestämmande av straff att domstolen ska beakta samtliga grunder som enligt lag inverkar på storleken och arten av straffet samt enhetligheten i straffpraxis. Vidare anges i 4 § som allmän princip att straffet ska mätas ut så att det står i ett rättvist förhållande till hur skadligt och farligt brottet är, motiven till gärningen samt gärningspersonens av brottet framgående skuld i övrigt.

I 5 § första stycket anges straffskärpningsgrunder som tar sikte på att den brottsliga verksamheten är planmässig (punkten 1), att brottet begås som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet (punkten 2), att brottet begås mot ersättning (punkten 3), att brottet begås utifrån ett hatbrottsmotiv (punkten 4) samt att gärningspersonen tidigare begått brott (punkten 5).

Funktionsnedsättning finns med i uppräkningsgrunden när det gäller hatbrottsmotiv. I övrigt nämns inte det förhållande att offret haft en skyddslös ställning eller liknande som en särskild straffskärpningsgrund.

Hänsynslöst utnyttjande av någon annans särskilda svaghet eller annars skyddslösa läge är dock en kvalifikationsgrund för grovt brott när det gäller *utpressning* (31 kap. 4 §) och *ocker* (36 kap. 7 §). När det gäller *bedrägeri* är det en kvalifikationsgrund för grovt brott att gärningen skett med utnyttjande av någon annans särskilda svaghet eller annars skyddslösa läge (36 kap. 2 §). I det sistnämnda fallet uppställs alltså inte något särskilt krav på hänsynslöshet.

5.4.3 Island

I 70 § i den isländska strafflagen⁸³ finns en uppräkningsgrunden av vissa försvårande omständigheter som särskilt ska beaktas vid bestämmande av straff. En av dessa omständigheter är *offrets ålder* (punkten 4).

Också enligt isländsk rätt finns funktionshinder med i uppräkningsgrunden över hatbrottsmotiv (punkten 10).

⁸² Nr 19.12.1889/39.

⁸³ Nr 19/1940.

5.4.4 Norge

I 77 § i den norska straffeloven⁸⁴ anges de försvårande omständigheter som domstolen ska ta särskild hänsyn till vid straffmätningen. En av dessa är att brottet har *berört personer som är försvarslösa* (punkten h). Här avses offer med hög eller låg ålder eller med psykisk eller fysisk sjukdom eller handikapp. När det gäller handikapp behöver det inte vara fråga om något varaktigt tillstånd. Ett exempel som har nämnts i förarbetena är att någon tar en väska eller mobiltelefon från en person som är ur stånd att ta upp kampen på grund av att han eller hon använder kryckor som följd av ett benbrott.⁸⁵

Att brottet riktas mot en försvarslös person är dessutom en kvalifikationsgrund för grovt brott när det gäller *olaga tvång* (252 §), *olaga hot* (263 §), *misshandel* (274 §), *misshandel i nära relation* (283 §), *rån* (328 §) och *utpressning* (331 §).

En av de grunder som anges i den norska bestämmelsen om straffskärpning vid hatbrottsmotiv är funktionsförmåga (punkten i).

5.5 Överväganden och förslag

Förslag: Bestämmelsen i 9 kap. 3 § brottsbalken som gäller *grovt bedrägeri* ändras på så sätt att det i andra stycket anges att vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas också att *gärningen har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt*, eller att *gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning*. Det andra stycket ändras också redaktionellt och de olika kvalifikationsgrunderna anges i en numrerad lista.

Bestämmelsen i 9 kap. 3 c § brottsbalken som gäller *olovlig befattning med betalningsverktyg* ändras på så sätt att det i tredje stycket anges att vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas också att *gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning*. Därutöver görs också i detta stycke vissa redaktionella ändringar.

⁸⁴ LOV-2005-05-20-28.

⁸⁵ Se den norska regeringens proposition Ot.prp. nr 8 (2007–2008) s. 271.

5.5.1 29 kap. 2 § 3 brottsbalken ger äldre och andra särskilt utsatta ett förstärkt straffrättsligt skydd

I direktiven för vår utredning anges att det finns anledning att överväga om äldre behöver ges ett starkare straffrättsligt skydd, t.ex. genom ändring i den befintliga straffskärpningsgrunden om utnyttjande av någons skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (29 kap. 2 § 3 brottsbalken), införande av en särskild straffskärpningsgrund eller ändring av eller tillägg till enskilda straffbestämmelser. Enligt direktiven finns det också skäl att överväga om andra särskilt utsatta personer bör ges motsvarande skydd.

Som framgått ovan nämns i förarbetena till straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 3 brott mot äldre eller funktionsnedsatta som exempel på gärningar som den punkten tar sikte på.⁸⁶ Hög ålder eller funktionsnedsättning hos ett brottsoffer kan innebära att offret har svårare att försvara sig mot såväl fysiska angrepp som andra angrepp. Det är denna skyddslöshet eller utsatthet och inte åldern eller funktionsnedsättningen i sig som straffskärpningsgrunden tar sikte på. Det försvärande momentet ligger alltså i att gärningspersonen utnyttjar offrets skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig, vilket också framgår av lagtexten. Vi ser inte något skäl att utvidga bestämmelsen så att den även träffar andra fall där brott har begåtts mot äldre eller andra särskilt utsatta, men där gärningspersonen alltså inte har utnyttjat skyddslöshet eller utsatthet hos offret. I stället är vår uppfattning att den nämnda straffskärpningsregeln ger dessa grupper ett förstärkt straffrättsligt skydd i de fall det är motiverat.

Det sagda utesluter inte att det kan finnas behov av att ändra eller göra tillägg till enskilda straffbestämmelser. Den frågan behandlas under nästföljande rubrik.

Av redovisningen i avsnitt 5.3.3 framgår att 29 kap. 2 § 3 som regel tillämpas av domstolarna i de fall där sådana omständigheter som avses i bestämmelsen har åberopats av åklagaren, i vart fall om de omständigheterna inte redan har beaktats vid gradindelningen av brottet. Det gäller inte bara vid våld- och sexualbrott utan också vid förmögenhetsbrott.

Det är upp till domstolen att i det enskilda fallet bestämma det konkreta straffvärdet av en gärning inom ramen för den tillämpliga straffskalan. Vilken straffskala som ska tillämpas beror vid gradinde-

⁸⁶ Se prop. 1987/88:120 s. 83.

lade brott på vilken svårhetsgrad domstolen bedömer att gärningen ska placeras i. Även om utgångspunkten, som framgått av avsnitt 5.3.1, är att domstolen inte ska ”dubbelbeakta” försvårande omständigheter bör det framhållas att de försvårande omständigheterna vid ett brott kan vara sådana att de kan och bör beaktas både vid placering i svårhetsgrad och vid straffmätningen. Detta eftersom det kan finnas ett kvarvarande straffvärde som inte har kunnat beaktas vid gradindelningen.⁸⁷ Ett sådant överskott finns i allmänhet när det gäller exempelvis fickstölder och liknande stölder mot äldre personer, eftersom sådana gärningar ofta bör bedömas som grova redan av det skälet att de avsett en sak som offret bar på sig eller hade i sin omedelbara närhet. Det kan då finnas anledning att med stöd av 29 kap. 2 § 3 skärpa straffet inom ramen för straffskalan för det grova brottet. Om en sådan gärning dessutom har utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt kan det finnas anledning att skärpa straffet ytterligare (29 kap. 2 § 6). Domstolen ska göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter. När det gäller stölder av det nyss beskrivna slaget är det, som framgår av 5.3.3, vanligt att domstolen beaktar att det finns ett överskott och alltså kommer fram till ett straffvärde som är högre än minimistraffet för *grov stöld*. Det gäller också vid stölder där gärningspersonen har lurat sig in i en äldre persons hem.

Sammanfattningsvis är det alltså tydligt att 29 kap. 2 § 3 är avsedd att ge äldre och andra särskilt utsatta ett förstärkt straffrättsligt skydd och att detta i praktiken också får genomslag i domstolarnas avgöranden. Mot den bakgrunden ser vi inte något behov av att ändra i den bestämmelsen och inte heller att införa någon ny straffskärpningsgrund som gäller brott mot äldre eller andra särskilt utsatta.

I domstolens uppgift att placera gärningar i svårhetsgrad och bestämma det konkreta straffvärdet ligger att domstolen ska bedöma hur stor inverkan försvårande omständigheter ska ha på straffvärdet, dvs. hur mycket högre straffvärdet ska bli jämfört med om sådana omständigheter inte hade förelegat. Som framgått ovan har en annan utredning nyligen fått i uppdrag att generellt se över de försvårande omständigheter som anges i brottsbalken med utgångspunkten att dessa ska få större genomslag än i dag (dir. 2023:115). Vi ser inte någon an-

⁸⁷ Se Jack Ågren, *Brottsbalk (1962:700)*, JUNO, kommentaren till 29 kap. 2 §, Lexino 2020-10-27.

ledning att här ge några särskilda anvisningar för hur domstolarna bör tillämpa straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 3 i det nämnda avseendet.

5.5.2 Skyddet bör förstärkas ytterligare när det gäller bedrägeri och olovlig befattning med betalningsverktyg

Kvalifikationsgrunder som avser hänsynslöst utnyttjande av skyddslös eller utsatt ställning bör läggas till i 9 kap. 3 § andra stycket och 3 c § tredje stycket brottsbalken

I avsnitt 5.3.2 har vi beskrivit lagändringar under perioden 2016–2021 som innebar att brotten *olovlig identitetsanvändning* (4 kap. 6 B §), *grovt fordringsbedrägeri* (9 kap. 3 a §) samt *olovlig befattning med betalningsverktyg* (9 kap. 3 c §) infördes. Av förarbetena framgår att äldre personer ofta är särskilt utsatta för sådana brott som de nya bestämmelserna avser. Lagändringarna har alltså i sig inneburit en förstärkning av det straffrättsliga skyddet för den gruppen.

Av avsnitt 5.3.2 framgår vidare att *hänsynslöshet* från gärningspersonens sida ofta är ett kvalificerande rekvisit vid gradindelade brott. Det gäller bl.a. brottsbalkens bestämmelser om *grov misshandel* (3 kap. 6 §), *grovt olaga hot* (4 kap. 4 § andra stycket), *grovt olaga tvång* (4 kap. 5 § andra stycket), *grovt hemfridsbrott* och *grovt olaga intrång* (4 kap. 6 § tredje stycket), *grov våldtäkt* (6 kap. 1 § tredje stycket), *grov stöld* (8 kap. 4 § andra stycket), *grovt tillgrepp av fortskaffningsmedel* (8 kap. 7 § andra stycket) och *grovt egenmäktigt förfarande* (8 kap. 8 § andra stycket). I dessa straffbestämmelser anges det förhållandet att *gärningen varit av särskilt hänsynslös art* – alternativt att gärningspersonen *visat särskild hänsynslöshet* – som exempel på vad som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Av förarbetena framgår att det som generellt avses när det gäller sådan hänsynslöshet är att gärningen begås mot någon som på grund av exempelvis ålder, sjukdom eller funktionsnedsättning har en skyddslös eller utsatt ställning.⁸⁸

I bestämmelsen om *grovt rån* (8 kap. 6 §) är det uttryckligen en kvalifikationsgrund att gärningspersonen *på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning*.

⁸⁸ Se prop. 1987/88:14 s. 4–6, prop. 2015/16:113 s. 84, prop. 2021/22:194 s. 42, prop. 1983/84:105 s. 52 samt prop. 1975/76:42 s. 22.

När det gäller ett flertal brottstyper är alltså avsikten att äldre och andra särskilt utsatta ska ha ett förstärkt straffrättsligt skydd som påverkar inte endast bedömningen av brottens straffvärde inom ramen för en given straffskala, utan också gradindelningen och därmed vilken straffskala som blir tillämplig. Av avsnitt 5.3.3 framgår att det också i domstolarnas praxis inte sällan förekommer att brott bedöms som grova med hänvisning till att de riktat sig mot personer som på grund av hög ålder eller funktionsnedsättning varit skyddslösa. När det gäller stölder finns det ett mycket stort antal exempel på sådana fall där brotten har rubricerats som *grov stöld*. I många av dessa fall beaktades dessutom offrets skyddslöshet som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet för det grova brottet.

Bland de kvalifikationsgrunder som anges i bestämmelserna om *grovt bedrägeri* (9 kap. 3 §) finns det inte någon grund som tar sikte på offrets skyddslösa eller utsatta ställning. Såvitt vi kan se finns det inte något särskilt som talar för att den omständigheten borde vara mindre relevant för gradindelningen av sådana brott jämfört med exempelvis *stöld*, *rån* eller *egenmäktigt förvarande*. Som Funktionsrätt Sverige har påpekat kan äldre och andra personer med funktionsnedsättningar ofta kan ha svårt att navigera i det digitala landskapet, vilket gör dem särskilt skyddslösa när det gäller bedrägeribrott. Särskilt mot bakgrund av att just bedrägerier mot äldre har ökat kraftigt den senaste tiden kan det finnas ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet för skyddslösa brottsoffer på bedrägeriområdet.

Att ingen av de exemplifierande kvalifikationsgrunderna i bedrägeribestämmelsen tar sikte på skyddslöshet eller utsatthet hos brottsoffret utesluter i och för sig inte att den omständigheten ändå beaktas vid gradindelningen. Vi har sett exempel på tingsrätts- och hovrättsavgöranden där målsägandens höga ålder har nämnts bland de förhållanden som domstolen beaktat som skäl för att bedöma bedrägeribrott som grova.⁸⁹ Vi har dock inte hittat någon dom där den omständigheten ensam har lett till att ett sådant brott bedömts som grovt. Som framgått ovan anses också legalitetsskäl tala för att domstolen bör vara försiktig med att döma för grovt brott med hänvisning enbart till en enskild omständighet som saknar stöd i den aktuella bestämmelsens uppräkningslista.⁹⁰ Det kan visserligen hävdas att ett bedrägeri mot en äldre

⁸⁹ Se Svea hovrätts dom den 28 mars 2023 i mål B 501-23, Södertörns tingsrätts dom den 21 oktober 2021 i mål B 12665-21, Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 14 september 2020 i mål B 2435-20 samt Stockholms tingsrätts dom den 27 juni 2019 i mål B 2461-19.

⁹⁰ Se "Bagagestölderna" NJA 2016 s. 1143 p. 17.

person är en gärning av *särskilt farlig art*. Det framgår dock inte av förarbetena att den kvalifikationsgrunden i 9 kap. 3 § andra stycket är avsedd att tillämpas med anledning av offrets skyddslöshet eller utsatthet.

Som framgått av avsnitt 5.4.2 är det enligt den finska bedrägeri-bestämmelsen en kvalifikationsgrund för grovt brott att gärningen skett med *utnyttjande av någon annans särskilda svaghet eller annars skyddslösa läge*.

Om det tydliggjordes att utnyttjande av offrets skyddslöshet eller utsatthet särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett bedrägeribrott är grovt skulle det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta förstärkas. Straffnivåerna skulle höjas genom att fler bedrägerier av det slaget rubriceras som grova. Införande av en sådan kvalifikationsgrund skulle också i vissa fall innebära att andra försvårande omständigheter, som i sig är tillräckliga för att kvalificera ett bedrägeribrott som grovt, får ökat genomslag vid bedömningen av straffvärdet för det grova brottet.

Med hänsyn till behovet av nyanserade och differentierade straffvärdebedömningar skulle ett tydliggörande av det nämnda slaget vara att föredra framför en höjning av minimistraffen för exempelvis *bedrägeri* och *grovt bedrägeri*. Det sagda utesluter inte att det dessutom kan finnas anledning att generellt skärpa straffen för bedrägeribrott, exempelvis genom höjt minimistraff för *grovt bedrägeri*. Den ovan beskrivna utvecklingen av bedrägerier – när det gäller såväl förekomst och brottsupplägg som koppling till annan grov organiserad brottslighet – talar för att en sådan skärpning kan vara motiverad. Som tidigare noterats har det nyligen tillsatts en utredning som bl.a. ska göra en bred översyn av straffskalorna (dir. 2023:115). Att brottslighet med koppling till kriminella nätverk har blivit allt grövre och att den organiserade brottsligheten i dag utgör ett mycket allvarligt samhällsproblem är något som enligt direktiven till den utredningen måste komma till uttryck i straffskalorna. Bedrägeri nämns i direktiven som exempel på sådan brottslighet.

Ett tydliggörande genom införande av en ny kvalifikationsgrund för *grovt bedrägeri* skulle också vara att föredra framför införande av någon särskild brottsbeteckning, såsom *åldringsbedrägeri* eller *äldrefridsbrott*, eftersom det inte är offrets ålder i sig utan skyddslösheten /utsattheten som bör vara avgörande. Att bedömningen bör vara individuell och inte endast utgå från åldern som sådan är något som särskilt

har påpekats av den företrädare för organisationen SPF Seniorerna som vi haft kontakt med.

Vår uppfattning är att bestämmelsen i 9 kap. 3 § andra stycket brottsbalken bör ändras så att det framgår att en omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett bedrägeribrott är grovt är att gärningspersonen har utnyttjat offrets skyddslöshet eller utsatthet.

I likhet med vad som gäller enligt bestämmelsen om *grov stöld* (8 kap. 4 § brottsbalken) och ett flertal andra straffbestämmelser skulle detta kunna uttryckas så att *gärningen varit av särskilt hänsynslös art*. Ett alternativ är att det, i likhet med vad som är fallet enligt bestämmelsen om *grovt rån* (8 kap. 6 § brottsbalken), uttrycks så att *gärningspersonen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning*. Vi föreslår att det sistnämnda uttryckssättet används eftersom det tydligare beskriver vad som avses. Kravet på *hänsynslöst utnyttjande* kan sägas innebära att det ska finnas ett orsakssamband mellan utförandet av gärningen och offrets skyddslöshet eller utsatthet, vilket gör gärningen särskilt klandervärd.

Kvalifikationsgrunder i likartade straffbestämmelser bör så långt som möjligt utformas i nära överensstämmelse med varandra.⁹¹ Det talar för att den nyss behandlade kvalifikationsgrunden bör läggas till även när det gäller *grov olovlig befattning med betalningsverktyg* (9 kap. 3 c § tredje stycket). Som framgått ovan är de brott som avses i 9 kap. 3 c § sådana som äldre personer ofta är särskilt utsatta för. Att det i princip inte finns några domar gällande olovlig befattning med betalningsverktyg kan förklaras av att bestämmelsen uttryckligen är subsidiär till flera andra straffbestämmelser och dessutom är förhållandevis ny. Vår uppfattning är därför att det är befogat med ett tillägg även i 9 kap. 3 c § tredje stycket.

I 9 kap. 3 § andra stycket brottsbalken bör det också läggas till en kvalifikationsgrund avseende organiserad eller systematisk brottslighet

Av avsnitt 5.2 och 5.3.3 framgår att bedrägerier ofta begås systematiskt av organiserade ligor som särskilt riktar in sig på att begå brott mot äldre personer. Det gäller inte minst vishing-bedrägerierna. Bedrägerier är också en stor och viktig inkomstkälla för många kriminella nät-

⁹¹ Jfr Lagrådets yttrande i prop. 2020/21:73 s. 55.

verk. Systematiken och att det rör sig om organiserad brottslighet kan i sådana fall beaktas som ett skäl att skärpa straffet enligt 29 kap. 2 § 6 brottsbalken. Den punkten gäller brott som utgjort led i en brottslighet som utövats i *organiserad form* eller *systematiskt* eller brott som *föregåtts av särskild planering*. Vad som avses med dessa uttryck i den nämnda straffskärpningsregeln har beskrivits i avsnitt 5.3.1.

Vidare framgår av avsnitt 5.3.2 att det förhållandet att gärningen har ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt är en kvalifikationsgrund för *grov stöld* (8 kap. 4 § andra stycket brottsbalken), samtidigt som det i praxis finns en tydlig återhållsamhet med att bedöma stöldbrott som grova endast på den grunden.

När det gäller *grov olovlig befattningsmedel med betalningsverktyg* (9 kap. 3 c § tredje stycket brottsbalken) är det en kvalifikationsgrund att gärningen har ingått i en brottslighet som *utövats i organiserad form eller systematiskt*. Regleringen i 9 kap. 3 c § infördes för att de straffrättsliga bestämmelserna i det så kallade *non-cash-direktivet*⁹² skulle genomföras i svensk rätt. I motiven till att den nämnda kvalifikationsgrunden infördes angavs att det kan tänkas att det förekommer situationer där gärningar som omfattas av den nya straffbestämmelsen ingår i en verksamhet som utövats i organiserad form eller systematiskt. Vidare angavs att sådana gärningar också – med beaktande av att möjligheten att utföra betalningar är ett grundläggande samhällsintresse – i vissa fall kan vara systemhotande. Därtill konstaterades att genom att bland kvalifikationsgrunderna särskilt peka ut brottslighet som utövats i *organiserad form* säkerställdes också att genomförandet levde upp till kravet i direktivets artikel 9.6 om brott som begåtts inom ramen för en kriminell organisation.⁹³ Den nämnda artikeln innehåller krav på att vissa sådana gärningar ska vara belagda med ett maximistraff på minst fem års fängelse.

I författningskommentaren till 9 kap. 3 c § brottsbalken anges – med hänvisning till 29 kap. 2 § 6 samma balk – att brottslighet som har utövats i *organiserad form* tar sikte på brottslighet som har begåtts inom ramen för en struktur där flera personer samverkat under en inte helt obetydlig tidsperiod för att begå brott. För att brottsligheten ska anses ha utövats *systematiskt* ska det, enligt författningskommentaren, vara fråga om brott som upprepats på ett likartat sätt. Det anges dock

⁹² Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2019/713 av den 17 april 2019 om bekämpande av bedrägeri och förfalskning som rör andra betalningsmedel än kontanter och om ersättning av rådets rambeslut 2001/413/RIF.

⁹³ Se Ds 2020:1 s. 155 samt prop. 2020/21:73 s. 27.

att det därutöver krävs något ytterligare moment, exempelvis att brotten följt en brottsplan, föregåtts av noggranna förberedelser eller utförts på ett förslaget sätt eller att gärningspersonen använt sig av särskild utrustning. Samtidigt noteras att kraven i detta avseende inte bör sättas alltför högt.⁹⁴

Bland de kvalifikationsgrunder som anges i bestämmelserna om *grovt bedrägeri* (9 kap. 3 § brottsbalken) finns det inte någon grund som tar sikte på att brottsligheten varit organiserad eller systematisk. Det förekommer ändå att brottslighetens systematik beaktas som ett skäl, bland flera, för att bedöma bedrägerier som grova. Att brottsligheten är systematisk och/eller organiserad kan också sägas innebära att den är av *särskilt farlig art*.⁹⁵ Eftersom detta inte anges i förarbetena till bestämmelsen kan det dock finnas anledning att i lagtexten förtydliga att en omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett bedrägeribrott är grovt är att gärningen har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt.

Vad som också talar för ett sådant förtydligande är att det skulle innebära att kvalifikationsgrunderna för *grovt bedrägeri* i högre grad skulle likna motsvarande grunder för *grov olovlig befattning med betalningsverktyg*.

Till detta kommer att en kvalifikationsgrund som avser att brottsligheten är organiserad eller systematisk kan ha särskilt stor betydelse när det gäller just bedrägeribrott, eftersom det är vanligt att bedrägerier begås i form av organiserad seriebrottslighet.

Sammantaget anser vi att det i 9 kap. 3 § andra stycket också bör läggas till en kvalifikationsgrund som avser att *gärningen har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt*.

För att öka överskådligheten föreslår vi också vissa redaktionella ändringar av bestämmelsen och att de olika kvalifikationsgrunderna anges i en numrerad lista enligt vad som framgår av författningsförslaget.

⁹⁴ Se a. prop. s. 34.

⁹⁵ Jfr ”De upprepade skattebrotten” NJA 2018 s. 634 p. 13 samt Nils Jareborg m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. 2015 s. 254.

6 Konsekvenser av utredningens förslag

6.1 Inledning

En utredning ska enligt kommittéförordningen (1998:1474) redovisa vilka konsekvenser som förslagen i ett betänkande kan få i olika avseenden. I 14 § kommittéförordningen anges att om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, regioner, företag eller andra enskilda, ska en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt ska dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för det allmänna ska utredningen föreslå en finansiering.

Enligt 15 § kommittéförordningen ska vidare redovisas eventuella konsekvenser för den kommunala självstyrelsen. Detsamma gäller eventuella konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet samt för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag. Även eventuella konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen ska redovisas.

I 15 a § kommittéförordningen anges att om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler ska förslagets kostnadsmässiga och andra konsekvenser anges i betänkandet. Konsekvenserna ska anges på ett sätt som motsvarar de krav på innehållet i konsekvensutredningar som finns i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

Enligt 16 § kommittéförordningen ska regeringen i utredningsuppdraget närmare ange vilka konsekvensbeskrivningar som ska finnas i ett betänkande. I direktiven för vår utredning anges att vi – utöver de konsekvenser som ska analyseras och redovisas enligt

14–15 a §§ kommittéförordningen – ska ha ett barnrätts- och funktionshinderperspektiv i våra analyser samt att vi ska redovisa konsekvenserna av förslagen utifrån barnkonventionen och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Av 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning följer att en konsekvensutredning ska innehålla bl.a. en beskrivning av problemet och vad man vill uppnå, en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd samt uppgifter om vilka som berörs av regleringen. Problem, målsättningar och alternativa lösningar har vi berört löpande i de avsnitt som behandlar våra förslag. Dessa aspekter tas därför inte upp i detta kapitel.

I det följande behandlas frågorna om vilka som berörs av de föreslagna ändringarna samt vilka ekonomiska och andra konsekvenser förslagen kan tänkas få.

6.2 Vilka berörs av våra förslag?

Bedömning: De som främst berörs av våra förslag är personer som misstänks, åtalas och döms respektive utsätts för sådana brott som förslagen avser, myndigheterna inom rättsväsendet samt försvarsadvokater och målsägandebiträden. Även Statens institutionsstyrelse (SiS) samt socialtjänsten vid kommunerna kan påverkas av förslagen.

6.2.1 Personer som misstänks, åtalas och döms för brott samt brottsoffer

Vårt förslag om en utvidgning av regleringen om *våldtäkt mot barn* (6 kap. 4 § brottsbalken) och *sexuellt övergrepp mot barn* (6 kap. 6 § brottsbalken) innebär dels att det straffbara området ökar (nykriminalisering), dels att flera av de fall som enligt dagens lagstiftning bedöms som *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* enligt 6 kap. 9 § kommer kunna bestraffas som i första hand *våldtäkt mot barn*. Förslaget att ta bort subsidiaritetsklausulen i 9 § innebär att det i vissa fall kommer bli möjligt att döma för brott enligt den paragrafen även om också rekvisiten för något brott enligt 1–8 §§ är

uppfyllda. Förslaget att utvidga straffansvaret enligt 6 kap. 11 och 12 §§ till att omfatta dels sexuella tjänster som utförs på distans, dels sexuella tjänster som utförs inom ramen för mera stadigvarande förhållanden innebär en nykriminalisering. Fler ageranden kommer alltså bli straffbara jämfört med dagens lagstiftning och vissa gärningar kommer bedömas allvarligare. Detta berör både de personer som misstänks, åtalas och döms för de aktuella brotten och de som utsätts för sådana brott. Dessa personer kan antas bli fler. Särskilt när det gäller misstanke om *våldtäkt mot barn* eller *grov våldtäkt mot barn* kan också fler personer komma att häktas i avvaktan på eventuell domstolsförhandling och dom. Bland de som frihetsberövas på det sättet kan det förekomma barn i åldern 15–17 år. (Vilka konsekvenser våra förslag kan innebära för barn behandlas närmare i avsnitt 6.6.) Vidare kan det antas att fler och strängare straff kommer att dömas ut, vilket i första hand berör de som döms. För brottsoffer medför förändringarna ett förstärkt straffrättsligt skydd och det kan antas att fler brott kommer att anmälas. En reglering som drar gränsen mellan straffri och straffbar gärning vid om en person under 18 år har haft en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet (förslaget om ändring i 6 kap. 4 §) kan dessutom innebära att delvis andra frågor kommer att ställas till såväl den som misstänks för ett sexualbrott mot barn som den som anmält ett sådant brott. Det gäller både under brottsutredningen och vid en eventuellt efterföljande domstolsförhandling.

Förslaget att införa nya kvalifikationsgrunder för *grovt bedrägeri* och *grov olovlig befattning med betalningsverktyg* (9 kap. 3 och 3 c §§ brottsbalken) innebär att det blir tydligare att vissa gärningar som har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt, eller där gärningspersonen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning, ska bedömas som mer allvarliga än andra gärningar. Ändringarna kan antas innebära att strängare straff döms ut för vissa former av bedrägeri respektive olovlig befattning med betalningsverktyg, vilket i första hand berör de som döms för sådana brott. För dessa personer ökar samtidigt tydligheten och förutsebarheten. För de som utsätts för de aktuella brotten medför förslaget ett förstärkt straffrättsligt skydd, eftersom även brottsoffret ofta har ett intresse av den straffrättsliga reaktionen på brottet.

Vårt förslag om en ny straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken för brott med hatmotiv med avseende på *kön* kan antas innebära att strängare straff kommer att dömas ut vid gärningar där gärnings-

personens motiv har varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av kön. Vår bedömning är att det i första hand kommer bli aktuellt när det gäller brott som *olaga hot, ofredande, förtal* och *förolämpning*. Förändringen påverkar gärningspersoner och brottsoffer samt indirekt organisationer som företräder bl.a. kvinnors rättigheter.

Förslaget att begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* i 29 kap. 2 § 7 ska ersättas av *könsidentitet eller könsuttryck* är inte avsett att ändra tillämpningsområdet för den straffskärpningsgrunden. Att regleringen inte längre utgår från en uppfattning om normen och pekar ut dem som inte följer denna kan ändå få betydelse för de som utsätts för brott med sådana motiv som bestämmelsen avser samt även för transpersoner i allmänhet och organisationer som företräder transpersonens rättigheter. Däremot kan förslaget i den här delen inte antas innebära några särskilda konsekvenser för de som misstänks, åtalas och döms för brott.

6.2.2 Myndigheter

Om våra förslag genomförs kommer myndigheterna inom rättsväsendet beröras bl.a. på så sätt att det kommer att krävas uppdateringar av rutiner, handböcker och it-system. Inledningsvis kommer det även finnas behov av utbildnings- eller informationsinsatser för många medarbetare inom rättsväsendet. Det sagda gäller inte minst för Polismyndighetens del eftersom rutinerna och systemen för hatbrottsmarkering kommer behöva kompletteras så att de även omfattar hatbrottsmotiv med avseende på kön.

De förslag som innebär att det straffbara området utvidgas kommer att påverka Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, domstolarna och Kriminalvården också genom att de leder till fler brottsutredningar, åtal, domstolsförhandlingar och fällande domar. De förslag som innebär att vissa gärningar bör bedömas allvarligare än tidigare kan antas leda till att strängare påföljder döms ut. I båda nu nämnda avseenden kan förslagen också medföra att fler personer häktas i avvaktan på eventuell domstolsförhandling och dom. En ökning av antalet påföljder som ska verkställas, att påföljderna blir strängare och att fler personer häktas får konsekvenser i första hand för Kriminalvården, inklusive frivården, som ansvarar för bl.a. verkställighet av fängelse, villkorlig

dom (om den förenas med samhällstjänst) och skyddstillsyn samt för häktesverksamheten. Även SiS som ansvarar för bl.a. verkställighet av sluten ungdomsvård kan komma att påverkas. Detsamma gäller socialtjänsten vid kommunerna som ansvarar för bl.a. verkställighet av ungdomsvård och ungdomstjänst. För påföljden ungdomsövervakning ansvarar Kriminalvården i samverkan med socialtjänsten i den enskilda kommunen.

Särskilt vårt förslag om en utvidgning av bestämmelsen om *våldtäkt mot barn* kan även påverka Brottsoffermyndigheten. Detta dels genom att fler personer ansöker om brottskadeersättning, dels genom att den sammanlagda nivån av utbetald ersättning stiger.

Brås arbete med insamling, analys och sammanställning av statistik kommer också påverkas av våra förslag genomförs. Det gäller inte minst förslagen om ändringar i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken som kommer få konsekvenser för arbetet med hatbrottsstatistiken.

6.2.3 Offentliga försvarare och målsägandebiträden

De som anlitas som offentliga försvarare och målsägandebiträden kommer att påverkas av våra förslag eftersom de initialt kommer behöva viss utbildning. Dessutom kan förslagen i vissa delar leda till att antalet anmälda brott ökar, vilket i så fall kan innebära att fler offentliga försvarare och målsägandebiträden behöver förordnas. De kan också i vissa fall påverkas av längre utrednings- och förhandlingstider. Därtill kan offentliga försvarare påverkas av att andelen häktade klienter ökar.

6.3 Ekonomiska konsekvenser

6.3.1 Upplägg och anmärkningar

Vi har valt att dela upp analysen av de ekonomiska konsekvenserna utifrån de skilda förslag som vi lämnar.

Våra förslag påverkar främst Kriminalvården genom att antalet domar som ska verkställas kan antas bli fler och att de fängelsestraff som döms ut för vissa brott kan antas bli längre än tidigare. Det är mycket svårt att bedöma hur stora kostnadsökningarna kan bli innan lagändringarna varit i kraft en tid. Det gäller i synnerhet i de delar som förslagen innebär nykriminaliseringar, eftersom det inte går att säga

hur många fler brott som kommer att anmälas till polisen eller på annat sätt komma till polisens kännedom. De sammanlagda strafftiderna beror dessutom på faktorer som hur myndigheterna prioriterar, hur många brott som klaras upp och går till åtal samt hur domstolarna tillämpar den nya regleringen. Beräkningarna nedan bygger därför på grova uppskattningar.

Det bör påpekas att de öknings av antalet lagföringar och höjningar av strafftider som vi nämner i detta kapitel endast är en grund för beräkningarna i konsekvensanalysen. De kan alltså inte ses som en rekommendation om hur den nya regleringen ska tillämpas i enskilda fall. Givetvis kommer inte straffnivåerna storleksmässigt att påverkas på samma sätt för alla gärningar.

För att beräkna hur mycket strafftiderna kan komma att öka generellt har vi utgått från den kriminalstatistik som tillhandahålls av Brå avseende de tre senaste åren. När det gäller lagföringar utgår den statistiken från den så kallade *huvudbrottsprincipen*. Det innebär att redovisningen sker enligt det brott i en lagföring som har den strängaste straffskalan. I de fall en lagföring rör flera brott med samma straffskala väljs slumpmässigt ett av dessa brott som huvudbrott i redovisningen. Detta betyder att det kan finnas domar där brott som omfattas av våra förslag i realiteten utgör huvudbrott som inte redovisas som sådant i statistiken. Det nämnda förhållandet utgör en osäkerhetsfaktor vid beräkningarna.

Vi har beräknat kostnaden av våra förslag utifrån att villkorlig frigivning sker efter att två tredjedelar av straffet har avtjänats. I vissa fall beslutas att den villkorliga frigivningen ska skjutas upp (26 kap. 6 a § brottsbalken). Det är inte möjligt för oss att uppskatta i hur många fall detta skulle kunna aktualiseras när det gäller våra förslag. Det bör dock noteras att det är en tillkommande osäkerhetsfaktor i våra beräkningar.

När kostnadseffekter av lagförslag beräknas på anstaltsverksamhet använder Kriminalvården som regel ett snitt av de senaste tre årens vårddygnskostnader för en intagen i anstalt. Enligt denna metod kan vårddygnskostnaden, oberoende av säkerhetsklass, fastställas till 3 330 kronor.¹ I regleringsbrevet för 2023 fick Kriminalvården i uppdrag att dels beräkna kapacitetsbehoven kopplat till Tidöavtalets reformer, dels utreda vårddygnskostnaden och redogöra för åtgärder som skulle kunna vidtas för att sänka den. Uppdraget i den förstnämnda

¹ Jfr Kriminalvården, Årsredovisning 2022, s. 122.

delen har redovisats den 18 april 2023 i rapporten *Kriminalvårdens kapacitetsbehov till följd av Tidöavtalet*. Där har Kriminalvården konstaterat att den stora kapacitetsökning som behövs under den närmaste tioårsperioden kommer kräva nybyggnation och att platser i nybyggda enheter kommer vara dyrare. Eftersom byggprocessen är lång utgår Kriminalvården i rapporten från en vårddygnskostnad på 5 200 kronor, vilket motsvarar den prognosticerade vårddygnskostnaden för 2032.

Kriminalvårdens uppdrag att utreda vårddygnskostnaden och vilka åtgärder som skulle kunna vidtas för att sänka den ska redovisas i december 2023. Enligt vad som framgår av Flerbrottsutredningens betänkande (SOU 2023:1) kompliceras den översynen av faktorer som riskerar att ha en fördyrande verkan. Exempel på sådana faktorer är inflation, behov av olika former av arbetsgivarpolitiska förflyttningar, den framtida klientpopulationens fördelning över säkerhetsklasser samt ökade hyreskostnader till följd av den kraftiga platsexpansion och modernisering av infrastruktur som pågår inom myndigheten. Hur stor en eventuell kostnadsökning blir är, enligt vad Kriminalvården påtalade, i viss mån avhängigt av i vilken takt platsexpansionen måste ske, eftersom det påverkar behovet av olika former av akuta åtgärder för att möta de praktiska utmaningar som myndigheten har att hantera, både vad avser kompetens- och lokalförsörjning. Med andra ord kan lagändringar som leder till fler och/eller längre fängelsestraff i sig påverka vårddygnskostnaden. Mot den bakgrunden förordade Kriminalvården att en osäkerhetsmarginal på 20 procent läggs till det belopp som motsvarar ett genomsnitt av de senaste tre årens vårddygnskostnad.² Utifrån den ovan angivna snittkostnaden på till 3 330 kronor skulle det ge en vårddygnskostnad på närmare 4 000 kronor. Våra beräkningar är gjorda utifrån en sådan dygnskostnad.

Förutom kostnader till följd av längre strafftider kan våra förslag leda till ökade kostnader för Kriminalvårdens häktesverksamhet. En stor del av de som häktas döms sedan till fängelsestraff, varvid häktestiden avräknas vid verkställigheten av straffet. Mot den bakgrunden – och med hänsyn till att vårddygnskostnaden för en häktad inte överstiger den genomsnittliga vårddygnskostnaden för en intagen i anstalt – har vi inte gjort särskilda beräkningar gällande tillkommande kostnader för häktesverksamheten.

Slutligen bör nämnas att Kriminalvården även har kostnader för tiden efter villkorlig frigivning. Den som villkorligt frigivits kan ställas

² Se SOU 2023:1 s. 406.

under övervakning om det anses påkallat (26 kap. 12 § brottsbalken). Det utdömda fängelsestraffets längd har inte avgörande betydelse för den bedömningen men generellt anses övervakning motiverad ur kontrollsynpunkt för personer dömda till längre fängelsestraff. Om fängelsestraffets längd för vissa brott ökar kan detta alltså få den effekten att något fler personer ställs under övervakning jämfört med tidigare. Eftersom dessa effekter är mycket svåra att uppskatta har vi inte tagit med några ökade kostnader för övervakning i våra beräkningar. Det kan dock nämnas att varje extra klient inom frivården medför en tillkommande kostnad för Kriminalvården på närmare 10 000 kronor per månad.³

Vi bedömer att våra förslag tidigast kan träda i kraft den 1 juli 2025. Den kostnadsökning vi redovisar kommer dock inte uppstå omedelbart, utan kommer inträda successivt. När det gäller brott som redan i dag medför fängelsestraff bör de föreslagna ändringarna i allmänhet börja få effekt tidigast året efter ikraftträdandet.

6.3.2 Förslaget om ändringar i 6 kap. 4, 6 och 9 §§ brottsbalken

Bedömning: Om regleringen om *våldtäkt mot barn* och *sexuellt övergrepp mot barn* utvidgas till att omfatta situationer där någon utnyttjar att ett barn under 18 år har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet kommer det medföra ökade kostnader för staten. De ökade kostnaderna kommer främst att belasta Kriminalvården. Kostnadsökningen för Kriminalvården kan beräknas till cirka 200 miljoner kronor per år. Förslaget kan också antas leda till att statens kostnader för rättsliga biträden ökar med cirka 16,5 miljoner kronor per år samt att Sveriges Domstolars kostnader för handläggning av mål ökar med cirka 5,9 miljoner kronor per år.

Även kostnaderna för Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten och Brottsoffermyndigheten förväntas öka. Dessa kostnadsökningar bedöms på kort sikt rymmas inom befintliga anslag men är på längre sikt beroende av vilka anslag myndigheterna får framöver.

Förslagen kan också leda till ökande kostnader för SiS och kommunerna. Dessa kostnadsökningar bedöms inte vara större än att de kan hanteras inom befintliga anslag.

³ Se Kriminalvården, a.a. a.s.

Utgångspunkter

Av avsnitt 3.12 framgår att vi föreslår att bestämmelsen i 6 kap. 4 § brottsbalken som gäller *våldtäkt mot barn* ändras på så sätt att en ny punkt förs in i det andra stycket. Den nya punkten avser gärningar där gärningspersonen, i annat fall än som avses i den nuvarande regleringen i andra stycket eller 1 §, utnyttjar att ett barn under 18 år på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Ändringen innebär att paragrafens första stycke även gäller för sådana fall som den nya punkten avser. Vi föreslår också att 6 § samma kapitel som gäller *sexuellt övergrepp mot barn* ändras på så sätt att hänvisningen i första stycket till 4 § andra stycket även omfattar den utvidgade regleringen. Vidare föreslår vi att bestämmelsen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* i 9 § ändras på så sätt att bestämmelsens subsidiaritetsklausul tas bort.

Den föreslagna utvidgningen av 6 kap. 4 och 6 §§ innebär dels att det straffbara området ökar, dels att flera av de fall som enligt dagens lagstiftning bedöms som *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* enligt 9 § kommer kunna bestraffas som i första hand *våldtäkt mot barn*.

Av Brås statistik framgår att antalet lagföringsbeslut med *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* som huvudbrott under 2022 var tolv. Under 2021 och 2020 rörde det sig om elva sådana lagföringar per år. Antalet anmälningar om sådana brott var 132 under 2022, 234 under 2021 och 163 under 2020. I lagföringsbesluten från 2022 bestämdes påföljden till fängelse i två fall, skyddstillsyn i tre fall och villkorlig dom i fem fall (varav tre med samhällstjänst).⁴ Längden på de utdömda fängelsestraffen var sex respektive tre månader. Bland lagföringarna under 2021 och 2020 fanns inte några fängelsepåföljder. Som framgått av avsnitt 3.3.5 höjdes straffminimum för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* från allmänna fängelseminimum till fängelse i sex månader genom en lagändring den 1 augusti 2022. I propositionen (prop. 2021/22:231) uttalades att brottet, bortsett från de fall som bedöms som mindre grova, är av sådan art att det bör finnas en presumtion för att välja fängelse som påföljd. Mot denna

⁴ I ett fall förordnades att tidigare utdömd påföljd skulle avse den nya brottligheten och i ett annat fall meddelades åtalsunderlåtelse.

bakgrund kan det – med utgångspunkt i dagens straffmättningspraxis – antas att brott enligt 6 kap. 9 § som har begåtts efter den 1 augusti 2022 ofta kommer bestraffas med fängelse i sex månader eller strax däröver.

De ändringar vi föreslår av 6 kap. 4 och 6 §§ skulle kunna leda till en ökad anmälningbenägenhet och förändrade prioriteringar hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten, vilket kan leda till fler lagföringar och därmed fler utdömda straff för fall som enligt dagens reglering hade bedömts enligt 9 §. Om så blir fallet är emellertid mycket svårt att uttala sig om. Detsamma gäller i fråga om ändringarna kommer få den följd att fler straff döms ut för fall som enligt dagens reglering hade bedömts som *utnyttjande av barn för sexuell posering* enligt 8 § samt om vissa sådana gärningar i stället kommer att bedömas enligt 4, 6 eller 9 §.⁵ Under alla förhållanden kan det dock antas att den föreslagna ändringen kommer medföra att en inte obetydlig andel av de brott som i dag bedöms enligt 9 § i stället kommer bedömas enligt 4 eller 6 §. Enligt en grov uppskattning skulle det kunna röra sig om cirka tio sådana lagföringar per år.

Förslaget i den del som innebär att det straffbara området utökas kan leda till både fler anmälningar och fler lagföringar för brott. Eftersom det rör sig om en nykriminalisering finns det inte någon statistik att lägga till grund för beräkningar. Det går därmed inte att göra någon väl underbyggd uppskattning av hur många fler fall det kan bli tal om. I det följande redovisar vi ändå en mycket grov uppskattning som baseras på Brås statistik gällande vissa brott enligt den nuvarande regleringen.

Under 2022 gjordes 1 186 anmälningar om våldtäkt mot barn i åldern 15–17 år. Under 2021 rörde det sig om 1 274 sådana anmälningar och under 2020 var antalet anmälningar 1 312. Enligt uppgift från Åklagarmyndigheten väcktes det under 2022 åtal i 14 procent av våldtäktsärendena med målsägande i åldern 15–17 år.⁶ Under 2021 var motsvarande åtalsfrekvens 17 procent och under 2020 var den frekvensen 20 procent.

⁵ Antalet lagföringsbeslut med *utnyttjande av barn för sexuell posering* som huvudbrott var 45 under 2022, 37 under 2021 och 22 under 2020. Det bör noteras att bestämmelsen i 6 kap. 8 § inte främst tar sikte på sexuella handlingar utan kompletterar de övriga sexualbrotten genom att straffbelägga ett annat agerande.

⁶ Den uppgiften utgår från 1 133 ärenden under 2022 som rör *våldtäkt* och *försök till våldtäkt*, och motsvarande grova brott, samt *oaktsam våldtäkt* mot barn i åldern 15–17 år. Åtal väcktes i 153 av dessa ärenden.

Antalet fällande domar med *våldtäkt*, inklusive *grov våldtäkt*, som huvudbrott var totalt cirka 300 per år under 2020–2022. Därtill meddelades under respektive år cirka 20–50 fällande domar med *oaktsam våldtäkt* eller *sexuellt övergrepp* som huvudbrott. Under 2022 var det totala antalet lagföringsbeslut med *våldtäkt*, *grov våldtäkt*, *oaktsam våldtäkt* eller *sexuellt övergrepp* som huvudbrott 356.⁷ Antalet anmälningar om sådana brott mot personer som var minst 15 år var 6 880 under 2022. Lagföring sker inte alltid samma år som anmälan. Det kan dock uppskattas att omkring 5 procent av de nämnda anmälningarna resulterade i en fällande dom ($356 / 6\,880 = 0,052$).

Det kan antas att det bland de anmälningar som *inte* ledde till fällande dom finns fall som med tillämpning av den föreslagna regleringen hade kunnat bestraffas som i första hand *våldtäkt mot barn*. Vi syftar då främst på anmälningar avseende barn i åldern 15–17 år där omständigheterna legat nära sådana förhållanden som avses i 6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 2 och 3, dvs. att gärningspersonen otillbörligt utnyttjar offrets utsatta situation eller allvarligt missbrukar att offret står i beroendeställning till gärningspersonen. Som framgått ovan gjordes under 2022 1 186 våldtäktsanmälningar gällande barn i den ålderskategorin. Vi har inte någon uppgift om innehållet i dessa anmälningar. Det kan dock nämnas att Brå gällande våldtäktsanmälningar under 2016 har konstaterat att 40 procent av anmälningarna troligen avsåg ”särskilt utsatt situation” medan 60 procent avsåg våldtäkt genom våld eller hot. Den genomgången visade också att ungefär hälften av målsägandena hade någon form av sårbarhet i form av missbruksproblem, en kognitiv funktionsnedsättning eller psykosociala svårigheter. Vad som också framkom var att målsäganden ofta var ung och nästintill alltid yngre än förövaren.⁸

Baserat på uppgifterna ovan om att 40 procent av våldtäktsanmälningarna kan avse ”särskilt utsatt situation” och att det under 2022 gjordes 1 186 anmälningar om våldtäkt mot barn i åldern 15–17 år gör vi den grova uppskattningen att omkring 500 anmälningar per år kan komma att avse sådana förhållanden som den nya regleringen tar sikte på ($1\,186 \times 0,4 = 474,4$). Det kan därför antas att den nya regleringen leder till att andelen åtal och fällande domar i ärenden som avser sådana anmälningar ökar. En grov uppskattning skulle kunna vara en ökning

⁷ Här ingår inte de brott som i första hand är aktuella när det gäller barn under 15 år, dvs. *våldtäkt mot barn*, *grov våldtäkt mot barn*, *sexuellt utnyttjande av barn* eller *sexuellt övergrepp mot barn*.

⁸ Se Brå, Våldtäkt från anmälan till dom – En studie av rättsväsendets arbete med våldtäktsärenden (rapport 2019:9).

med 100 åtal – vilket motsvarar en åtalsfrekvens på 20 procent – och 50 fällande domar per år. Därtill skulle en utvidgning av det straffbara området också kunna leda till fler anmälningar om våldtäkt mot barn i åldern 15–17 år än i dag. Hur stor den ökningen blir går inte att uttala sig om. En grov uppskattning kan dock vara att det årligen tillkommer 200 anmälningar. Eftersom dessa fall inte anmäldes tidigare kan det antas att omständigheterna här inte på samma sätt liknar sådana förhållanden som avses i 6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 2 och 3. Åtalsfrekvensen kan därför antas bli något lägre än den nyss nämnda. Ett antagande kan vara att 20 av de 200 tillkommande anmälningarna leder till åtal och 10 av dessa till fällande dom.

Utifrån de mycket grova uppskattningar och antaganden som redovisats ovan skulle alltså den föreslagna utvidgningen av 6 kap. 4 och 6 §§ kunna leda till cirka 70 fler fällande domar enligt de bestämmelserna, varav 60 domar (50 + 10) skulle hänföra sig till nykriminaliseringen och 10 domar skulle gälla sådant agerande som annars hade lagförts med stöd av 9 §.

Kostnader för Kriminalvården

Vid beräkningen av vilken ökning av antalet fängelseår som vårt förslag om ändring av 6 kap. 4 och 6 §§ kan leda till har vi valt att utgå från minimistrafvet för normalgraden av *våldtäkt mot barn*, vilket är fängelse i tre år.⁹ Gällande sådana fall som i dag bedöms som *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* har vi utgått från en höjning av strafflängden som motsvarar skillnaden mellan det nyss nämnda minimistrafvet och minimistrafvet för brott enligt 9 § som inte är mindre grovt. Den skillnaden är två år och sex månader. Dessa utgångspunkter är en förenkling som inte fullt ut speglar vår uppfattning om hur straffnivåerna kommer att höjas i realiteten. I praktiken kan en dom avse ett stort antal brott av samma brottstyp. Även med beaktande av asperationsprincipen får en tillämpning av 4 § i stället för 9 § i så fall betydligt större genomslag än om det handlat om en gärning. Samtidigt tar vår

⁹ Den genomsnittliga strafflängden under 2022 för normalgraden av *våldtäkt mot barn* var tre år och en månad. Vi har inte någon uppgift om genomsnittlig strafflängd som endast avser tiden efter den 1 augusti 2022 då straffminimum för det brottet höjdes från fängelse i två år till fängelse i tre år. Med hänsyn till den nämnda lagändringen kan det antas att den genomsnittliga strafflängden blir högre framöver. Att vi ändå utgår från minimistrafvet på tre år beror dels på att vi inte har någon aktuell uppgift om genomsnittlig strafflängd gällande *våldtäkt mot barn*, dels på att vissa gärningar kan komma att bedömas enligt de lägre straffskalorna i 6 kap. 5 och 6 §§.

beräkning inte hänsyn till att vissa gärningar kan komma att bedömas som *sexuellt övergrepp mot barn* (6 §) eller *sexuellt utnyttjande av barn* (5 §) där straffskalorna är lägre än i 4 §.

Eftersom vårt förslag i den här delen i första hand rör fängelsestraff på över sex månader finns det inte anledning att beakta möjligheten till verkställighet genom intensivövervakning med elektronisk kontroll (så kallad fotboja).

Mot den angivna bakgrunden är vår uppskattning att förslaget i den här delen leder till 60 ytterligare domar årligen där påföljden är fängelse i tre år och att påföljden i tio fall per år ökar med två år och sex månader. Det skulle sammantaget leda en ökning med 205 fängelseår per år ($3 \times 60 + 2,5 \times 10 = 205$). Av dessa ska två tredjedelar, dvs. cirka 137 år, avtjänas i anstalt. Utifrån en vårdrygnskostnad för en intagen i anstalt på 4 000 kronor beräknas den sammanlagda merkostnaden för Kriminalvården till följd av den föreslagna ändringen av 4 och 6 §§ till cirka **200 miljoner kronor** per år ($137 \times 365 \times 4\,000 = 200\,020\,000$).

Vårt förslag om att bestämmelsen om *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* i 6 kap. 9 § ändras på så sätt att bestämmelsens subsidiaritetsklausul tas bort bör inte medföra annat än marginellt ökade kostnader för Kriminalvården. Ändringen kan i och för sig innebära att vissa fall som enligt den nuvarande regleringen bestraffas som *utnyttjande av barn för sexuell posering* enligt 8 § kommer att bestraffas enligt 9 §. Straffminimum för brott av normalgraden kommer i de situationerna bli fängelse i sex månader i stället för 14 dagar och det kommer – till skillnad från vad som gäller för brott enligt 8 § – finnas en presumtion för att påföljden ska bestämmas till fängelse. Vi bedömer dock att dessa fall kommer bli mycket få. Den bedömningen baseras för det första på att 8 § inte främst tar sikte på *sexuella handlingar* utan kompletterar de övriga sexualbrotten genom att straffbelägga ett annat agerande. För det andra kommer utrymmet att döma för brott enligt 9 § att minska genom den utvidgning vi föreslår av 4 §.

Kostnader för rättsliga biträden

En ökning av antalet anmälningar och åtal samt att utredningar blir mer komplicerade och att fler häktas medför ökade kostnader för staten för de som anlitas som offentliga försvarare och målsägandebiträden.

Som framgått ovan bedömer vi att den föreslagna utvidgningen av 6 kap. 4 och 6 §§ kan leda till att det i 120 fler fall per år än i dag väcks åtal för i första hand *våldtäkt mot barn*. Av dessa åtal bedöms 20 hänföra sig till tillkommande brottsanmälningar och 100 till sådana brottsanmälningar som hade gjorts även utifrån den nuvarande regleringen men som då inte hade lett till åtal. Därtill kommer de ärenden som kan antas leda till åtal och fällande dom för brott enligt 4 eller 6 § i stället för *utnyttjade av barn genom köp av sexuell handling* enligt 9 §. Vi har valt att bortse från de sistnämnda fallen i våra beräkningar här eftersom det kan antas att offentlig försvarare och målsägandebiträde ändå hade förordnats i de ärendena. Det bör dock noteras att dessa ärenden kan bli mer omfattande och tidskrävande – inte minst med tanke på att den misstänkte oftare kommer att häktas – än om de hade avsett brott enligt 9 §, vilket innebär att kostnaderna kan bli högre. Våra beräkningar i denna del kan alltså innebära en underskattning av kostnadsökningen.

Vad som framför allt kan medföra en kostnadsökning är dock de ärenden som bedöms resultera i 120 tillkommande åtal per år. Det kan i och för sig antas att det i majoriteten av dessa ärenden ändå hade förordnats offentlig försvarare och målsägandebiträde och att dessa hade arbetat i vart fall några timmar vardera med ärendet innan förundersökningen lades ned. Vi har ändå valt att utgå från 120 tillkommande mål och ta hänsyn till kostnader för arbete både under förundersökning och handläggning i domstol. I detta avseende kan alltså våra beräkningar innebära en överskattning av de ökade kostnaderna.

Enligt en grov uppskattning skulle vart och ett av de 120 målen kunna kräva totalt 75 timmars arbete för offentlig försvarare och målsägandebiträde under förundersökning och handläggning i tingsrätt. Utifrån den nu gällande timkostnadsnormen för rättsliga biträden på 1 476 kronor skulle det innebära en merkostnad för staten på drygt 13 miljoner kronor ($120 \times 75 \times 1\,476 = 13\,284\,000$). För att ta hänsyn också till mål som överklagas till hovrätt bör göras ett tillägg med uppskattningsvis en fjärdedel av kostnaden beträffande förundersökningen och handläggningen i tingsrätt. Den totala kostnadsökningen per år blir då totalt cirka **16,5 miljoner kronor** ($13\,284\,000 \times 1,25 = 16\,605\,000$).

Kostnader för handläggningen i domstol

Om vårt förslag i den här delen leder till 120 tillkommande åtal per år avseende *våldtäkt mot barn* skulle det medföra en ökning av domstolarnas kostnader för handläggning av mål. För att beräkna den kostnadsökningen utgår vi för det första från tingsrätternas genomsnittliga styckkostnad för handläggning av mål rörande brott mot person.¹⁰ Enligt uppgift från Domstolsverkets enhet för analys och finansiering var den kostnaden 20 580 kronor under 2021.¹¹ För mål i hovrätt utgår vi från en genomsnittlig styckkostnad beräknad på brottmål totalt.¹² Den kostnaden var 56 508 kronor under 2022.

Kostnadsökningen för handläggningen i tingsrätt skulle alltså bli cirka 2,5 miljoner kronor ($20\,580 \times 120 = 2\,469\,600$). Om vi utgår från att hälften av dessa mål överklagas till hovrätten blir kostnadsökningen där cirka 3,4 miljoner kronor ($56\,508 \times 60 = 3\,390\,480$). Den totala merkostnaden avseende handläggningen i domstolarna blir knappt **5,9 miljoner kronor** ($2\,469\,600 + 3\,390\,480 = 5\,860\,080$).

Som vi har angett i samband med beräkningen av merkostnaden för rättsliga biträden bedömer vi att det, utöver de nyss behandlade 120 åtalen, kan tillkomma cirka 20 åtal per år som utifrån den tidigare regleringen hade avsett *utnyttjade av barn genom köp av sexuell handling*, men som med den föreslagna regleringen i stället avser i första hand *våldtäkt mot barn*. Dessa mål kan ta längre tid att handlägga än tidigare, vilket också skulle medföra en kostnadsökning för domstolarna. Eftersom vi inte har något underlag för att jämföra den genomsnittliga styckkostnaden för handläggning av ett mål som gäller *våldtäkt mot barn* med ett mål som gäller *utnyttjade av barn genom köp av sexuell handling* har vi valt att inte göra någon särskild beräkning i den delen. Det kan dock antas att denna kostnadsökning blir begränsad eftersom det är fråga om förhållandevis få sådana mål per år.

¹⁰ Vi har inte kunnat få någon uppgift om genomsnittlig styckkostnad för handläggning av mål rörande specifika brott.

¹¹ Vi har inte kunnat få någon sådan uppgift för 2022. Den genomsnittliga styckkostnaden för samtliga brottmål i tingsrätt under 2022 var dock 14 469 kronor. Under 2021 var den kostnaden 13 743 kronor.

¹² Vi har inte kunnat få någon uppgift om hovrätternas genomsnittliga styckkostnad för handläggning av mål rörande just brott mot person.

Kostnader för Åklagarmyndigheten

Som framgått ovan kan de ändringar vi föreslår av 6 kap. 4 och 6 §§ uppskattas leda till cirka 200 tillkommande brottsanmälningar per år om i första hand *våldtäkt mot barn*, varav cirka 20 kan antas leda till åtal för sådant brott. Till detta kommer att den föreslagna regleringen skulle kunna bli aktuell i omkring 500 förundersökningar per år som i och för sig skulle ha inletts även med den nuvarande regleringen men som då inte hade lett till åtal. Vi har uppskattat att det sistnämnda förhållandet kan medföra ytterligare 100 åtal per år. Sammantaget kan det alltså antas bli fråga om 120 fler än åtal per år än i dag. Även de ärenden där åtal inte väcks skulle kunna bli mer omfattande till följd av fler utredningsåtgärder. Fler utredningsåtgärder kan också komma att vidtas i de ärenden som med den nuvarande regleringen hade hanterats som brott enligt 9 § men som till följd av vårt förslag kan hanteras som brott enligt 4 §. Åklagare är förundersökningsledare i de flesta av dessa ärenden. I de sistnämnda fallen kan det dessutom bli fråga om längre förhandlingstider i domstol.

De nu beskrivna förhållandena innebär att vårt förslag i den här delen kan leda till inte obetydliga kostnadsökningar för Åklagarmyndigheten. Till detta kommer vissa kostnader inledningsvis för utbildnings- eller informationsinsatser riktade till personalen och för anpassning av myndighetens it-stödfunktioner.

Vi gör bedömningen att den sammanlagda kostnadsökningen för Åklagarmyndigheten på kort sikt kan rymmas inom de befintliga anslagen. Bedömningen av hur kostnadsökningarna kan hanteras inom myndigheten påverkas emellertid av vilka anslag myndigheten får från år 2026 och framåt. Det kan därför vara lämpligt att konsekvenserna av förslaget följs upp och utvärderas när den nya lagstiftningen har varit i kraft en tid.

Kostnader för rättsväsendets övriga myndigheter

Att antalet brottsanmälningar ökar och att utredningarna blir mer omfattande till följd av fler utredningsåtgärder skulle givetvis leda till inte obetydliga kostnadsökningar för Polismyndigheten. Till detta kommer även för den myndigheten vissa kostnader inledningsvis för utbildnings- eller informationsinsatser riktade till personalen. Vi gör bedömningen att den sammanlagda kostnadsökningen för Polismyndigheten på kort sikt kan rymmas inom de befintliga anslagen. I likhet med vad som konstaterats ovan gällande kostnader för Åklagarmyndigheten är dock bedömningen av hur kostnadsökningarna kan hanteras inom Polismyndigheten beroende av vilka anslag myndigheten får framöver. Det kan därför vara lämpligt att konsekvenserna av förslaget följs upp och utvärderas när den nya lagstiftningen har varit i kraft en tid.

Den brottsskadeersättning som via Brottsoffermyndigheten betalas ut till brottsoffer kan – som en följd av fler anmälda brott och fler fällande domar – komma att öka om vårt förslag genomförs. Brottsskadeersättning betalas ut av staten om en dömd gärningsperson inte kan betala det skadestånd som domstolen har dömt ut och det inte heller finns någon försäkring som täcker skadan. I många fall kan Brottsoffermyndigheten ändå kräva tillbaka ersättningsbeloppet från gärningspersonen.¹³ Ett brottsoffer kan också i vissa fall få brottsskadeersättning när gärningspersonen är okänd. Brottsskadeersättning betalas i första hand för personskada och kränkning. Före en reform som trädde i kraft den 1 juli 2022 (prop. 2021/22:198) låg enligt praxis ersättningen för kränkning vid *våldtäkt mot barn* på 100 000–125 000 kronor. Vid *grov våldtäkt mot barn* var ersättningsnivån 150 000–200 000 kronor. Ersättningen för kränkning vid *sexuellt övergrepp mot barn* var ofta 20 000 kronor och uppåt. Vid *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* brukade den ersättningen ligga omkring 5 000–10 000 kronor.¹⁴ Ett syfte med den nämnda reformen var att åstadkomma en påtaglig höjning av nivåerna på kränkningersättning. Av förarbetena framgår att avsikten är att nivåerna mer eller mindre ska fördubblas jämfört med tidigare nivåer. Som exempel anges

¹³ Under 2022 motsvarade regressintäkterna knappt 50 procent av den utgift som Brottsoffermyndigheten hade för den utbetalda brottsskadeersättningen, se Brottsoffermyndigheten, Årsredovisning 2022 s. 17.

¹⁴ Se Brottsoffermyndigheten, Referatsamling 2020, SOU 2021:64 s. 179–180 samt Hovrätten för Västra Sveriges dom den 12 mars 2021 i mål B 5384-20.

att 225 000–300 000 kronor normalt bör betalas ut vid *våldtäkt mot barn* och 325 000–450 000 kronor vid *grov våldtäkt mot barn*.¹⁵ Under år 2022 avgjorde Brottsoffermyndigheten närmare 10 400 brottsskadeärenden, varav drygt 1 300 avsåg barn. Den genomsnittliga kostnaden för handläggningen av ett brottsskadeärende var 2 400 kronor och den totala förvaltningskostnaden för sådan handläggning var drygt 24 miljoner kronor. Summan av utbetald brottsskadeersättning under samma år översteg 117 miljoner kronor.¹⁶

Vi har ovan redovisat grova uppskattningar om hur många polisanmälningar per år som skulle kunna avse den nya reglering som vi föreslår och hur många fler fällande domar för i första hand *våldtäkt mot barn* som skulle kunna meddelas. Något underlag för att bedöma i hur många sådana fall det skulle kunna bli aktuellt med brottsskadeersättning har vi dock inte tillgång till. Vi kan därför inte uttala oss om i vilken utsträckning våra förslag kommer innebära ökade kostnader för Brottsoffermyndigheten. Vi gör bedömningen att myndigheten kan hantera kostnadsökningen inom befintligt anslag för brottsskadeersättning. Brottsoffermyndigheten har dock påtalat att antalet inkomna brottsskadeärenden har ökat med uppemot 20 procent under 2023. Bedömningen av om kostnadsökningen kan hanteras inom myndighetens förvaltningsanslag är därför beroende av den fortsatta utvecklingen när det gäller inkomna ärenden och vilket förvaltningsanslag myndigheten får framöver. Här bör alltså kostnadsutvecklingen följas upp när den nya lagstiftningen har varit i kraft en tid.

Vårt förslag om att 6 kap. 9 § brottsbalken som gäller *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* ändras på så sätt att bestämmelsens subsidiaritetsklausul tas bort bör inte medföra annat än marginellt ökade kostnader för de nu behandlade myndigheterna.

Särskilt om ungdomspåföljder

Det kan förekomma att gärningar enligt den föreslagna regleringen begås av personer i åldern 15–17 år. Förslaget skulle därför kunna medföra fler domar med ungdomspåföljd och i vissa fall att mer ingripande ungdomspåföljder döms ut än tidigare. Om förslaget genomförs skulle

¹⁵ Se a. SOU s. 180 samt prop. 2021/22:198 s. 24.

¹⁶ Se Brottsoffermyndigheten, Årsredovisning 2022 s. 10–13.

det alltså kunna innebära att kostnaderna ökar för SiS och socialtjänsten vid kommunerna. Kostnadsökningen är mycket svår att uppskatta och kan på sikt komma att påverkas av förslag som har lämnats av Utredningen om frihetsberövande påföljder för unga (SOU 2023:44) vars betänkande för närvarande ute är på remiss. Sådana förändringar i påföljdsstrukturen som föreslås i betänkandet skulle kunna medföra kostnadsminskningar i vissa avseenden. Vi har inte underlag för att göra några särskilda beräkningar i detta avseende. Vår uppfattning är dock att kostnadsökningarna för SiS och kommunerna till följd av vårt förslag inte kommer vara större än att de kan hanteras inom befintliga anslag.

6.3.3 Förslaget om ändringar i 6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken

Bedömning: Om regleringen om *köp av sexuell tjänst* (enligt förslaget *köp av sexuell handling*) och *koppleri* utvidgas till att omfatta dels sexuella handlingar som utförs på distans, dels sexuella handlingar som utförs inom ramen för mera stadigvarande förhållanden kommer det medföra ökade kostnader för staten. De ökade kostnaderna kommer främst att belasta Kriminalvården. Kostnadsökningen för Kriminalvården – vilken i första hand kommer hänföra sig till utvidgningen av 6 kap. 12 § – kan beräknas till cirka 16 miljoner kronor per år. Förslaget kan också antas leda till att statens kostnader för rättsliga biträden ökar med cirka 3,4 miljoner kronor per år samt att Sveriges Domstolars kostnader för handläggning av mål ökar med cirka 4,5 miljoner kronor per år.

Även kostnaderna för Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten och Brottsoffermyndigheten förväntas öka. Dessa kostnadsökningar bedöms, i vart fall på kort sikt, rymmas inom befintliga anslag.

Förslagen kan också leda till ökande kostnader för SiS och kommunerna. Dessa kostnadsökningar bedöms inte vara större än att de kan hanteras inom befintliga anslag.

Utgångspunkter

Som framgått av avsnitt 3.13 föreslår vi att bestämmelserna i 6 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken utvidgas till att omfatta dels sexuella handlingar som utförs på distans, dels sexuella handlingar som utförs inom ramen för mera stadigvarande förhållanden. Förslaget innebär att det straffbara området ökar. De brott som avses i 11 och 12 §§ är så kallade spaningsbrott, dvs. brott som kommer till polisens kännedom i första hand genom polisens eget arbete och inte genom anmälningar utifrån.¹⁷ Om antalet ärenden och i slutändan lagföringar kommer att öka till följd av förslaget och i så fall hur stor ökningen blir styrs alltså i hög grad av polisens prioriteringar. Det kan visserligen antas att en ökning av antalet ärenden kommer att ske, men hur stor den blir går inte att förutse.

Antalet anmälningar om *köp av sexuell tjänst* var 1 263 under 2022, 1 886 under 2021 och 1 055 under 2020. Antalet anmälningar om *koppleri*, inklusive *grovt koppleri*, låg under samma period på omkring 180 per år.

Kostnader för Kriminalvården

Även om det inte går att uppskatta hur många fler lagföringar som vårt förslag om en utvidgning av 6 kap. 11 § kommer att leda till kan det antas att förslaget i den delen inte skulle medföra några större kostnadsökningar för Kriminalvården. Det beror på att påföljderna i de flesta fall inte kommer vara frihetsberövande, utan oftast utgöras av villkorlig dom förenad med dagsböter.

Antalet lagföringsbeslut med *köp av sexuell tjänst* som huvudbrott var 576 under 2022, 715 under 2021 och 418 under 2020. Under 2020 och 2021 rörde det sig i nästan samtliga fall om strafförelägganden eller domar med bötesstraff. Bland lagföringarna från 2022 bestämdes påföljden till fängelse en månad i två fall, skyddstillsyn i sju fall, villkorlig dom i 66 fall och ungdomsvård i två fall. Skillnaden beror på att minimistraffet för brottet höjdes från böter till fängelse den 1 augusti 2022. Av propositionen till den lagändringen framgår att brottet inte är sådant att det finns en presumtion för att välja fängelse som påföljd med hänsyn till brottets art.¹⁸

¹⁷ Se Brå, rapport 2022:3 s. 7 och 29–31.

¹⁸ Se prop. 2021/22:231 s. 63.

Mot denna bakgrund kan det antas att det oftast kommer vara frivårdspåföljder – och i majoriteten av fallen villkorlig dom i förening med dagsböter – som döms ut för brott enligt den utvidgade regleringen som vi föreslår i 11 §. Vi bedömer därför att kostnadsökningen för Kriminalvården i den delen inte kommer bli större än att den ryms inom myndighetens befintliga anslag.

Antalet lagföringsbeslut med *koppleri* som huvudbrott var 23 under 2022, 20 under 2021 och 15 under 2020. Bland lagföringarna från 2022 bestämdes påföljden till fängelse i 14 fall, skyddstillsyn i ett fall och villkorlig dom i sju fall, varav fyra med samhällstjänst.¹⁹ Den genomsnittliga längden på fängelsestraffen var sju månader. För *grovt koppleri* var motsvarande antal lagföringar elva under 2022, åtta under 2021 och sex under 2020. Där bestämdes påföljden i samtliga fall till fängelse och den genomsnittliga längden på fängelsestraffen var två år och nio månader.

En ökning av antalet lagföringar för *koppleri* och *grovt koppleri* skulle alltså få en mera påtaglig kostnadshöjande effekt eftersom det ofta kommer dömas ut fängelsestraff i de fallen. Utifrån antalet lagföringar för sådana brott i nuläget kan det i och för sig antas att det blir fråga om förhållandevis få fällande domar per år som tillkommer. Om det exempelvis skulle röra sig om ytterligare fem domar för *koppleri* (med en genomsnittlig strafflängd på sju månader) och fem domar för *grovt koppleri* (med en genomsnittlig strafflängd på två år och nio månader) skulle det sammantaget leda till en ökning med 16,5 fängelseår per år. Av dessa ska två tredjedelar, dvs. cirka elva år, avtjänas i anstalt. Utifrån en vårddygnskostnad för en intagen i anstalt på 4 000 kronor skulle den sammanlagda merkostnaden för Kriminalvården till följd av den föreslagna utvidgningen av 6 kap. 12 § bli cirka **16 miljoner kronor** per år ($11 \times 365 \times 4\,000 = 16\,060\,000$).

Kostnader för rättsliga biträden

En ökning av antalet förundersökningar och åtal skulle medföra ökade kostnader för offentliga försvarare och målsägandebiträden, i första hand när det gäller misstankar om *koppleri* eller *grovt koppleri*. En uppskattning kan vara att den föreslagna regleringen leder till att det i 20 ytterligare fall väcks åtal för sådana brott.

¹⁹ I två fall beslutades att tidigare utdömd påföljd skulle omfatta det nya brottet.

Vidare kan det uppskattas att vart och ett av de 20 målen kräver totalt 75 timmars arbete för offentlig försvarare och målsägandebiträde under förundersökning och handläggning i tingsrätt. Utifrån den nu gällande timkostnadsnormen för rättsliga biträden på 1 476 kronor skulle det innebära en årlig merkostnad för staten på cirka 2,2 miljoner kronor ($20 \times 75 \times 1\,476 = 2\,214\,000$). För att ta hänsyn också till mål som överklagas till hovrätt bör göras ett tillägg med uppskattningsvis en fjärdedel av kostnaden beträffande förundersökningen och handläggningen i tingsrätt. Den totala kostnadsökningen per år för dessa mål blir då totalt knappt 2,8 miljoner kronor ($2\,214\,000 \times 1,25 = 2\,767\,500$).

Utöver de nu behandlade åtalen kan den föreslagna utvidgningen av 6 kap. 12 § också medföra att det tillkommer förordnandemål som inte leder till åtal och huvudförhandling. En grov uppskattning kan vara att det rör sig om 80 sådana mål per år och att varje mål kräver totalt fem timmars arbete för offentlig försvarare och målsägandebiträde innan åtalet läggs ned. Detta skulle leda till en årlig kostnadsökning på knappt 600 000 kronor ($80 \times 5 \times 1\,476 = 590\,400$).²⁰

Den totala kostnadsökningen per år kan alltså antas uppgå till cirka **3,4 miljoner kronor** ($2\,767\,500 + 590\,400 = 3\,357\,900$).

Kostnader för handläggningen i domstol

Som framgått ovan går det inte att uppskatta hur många tillkommande ärenden om brott enligt 6 kap. 11 § som vårt förslag i den här delen kommer att leda till. Det går heller inte att uppskatta hur många sådana ärenden som kommer att nå domstol.

Av de 576 lagföringsbeslut med *köp av sexuell tjänst* som huvudbrott som meddelades under 2022 bestod närmare hälften (263 beslut) av strafförelägganden. Även om minimistraffet för brottet höjdes från böter till fängelse den 1 augusti 2022 kan det antas att strafförelägganden också fortsättningsvis ofta kan meddelas i sådana fall. Om vårt förslag, rent hypotetiskt, skulle leda till 100 tillkommande åtal per år för brott enligt 11 § skulle det – utifrån den ovan nämnda genomsnittliga styckkostnaden på 20 580 kronor – innebära att kostnaden för hand-

²⁰ Vår beräkning utgår även här från timkostnadsnormen för rättsliga biträden. Det finns dock en särskild taxa för förordnandemål (DVFS 2023:5) som utgår från förhörstid under förundersökningen. Taxan, som gäller både offentliga försvarare och målsägandebiträden, är tillämplig vid förhörstider på högst 3 timmar och 45 minuter.

läggningen i tingsrätt ökar med cirka 2 miljoner kronor per år ($100 \times 20\,580 = 2\,058\,000$). Om vi utgår från att en fjärdedel av dessa mål överklagas till hovrätten – och att den genomsnittliga styckkostnaden där är 56 508 kronor – blir kostnadsökningen för handläggningen i hovrätt cirka 1,4 miljoner kronor ($25 \times 56\,508 = 1\,412\,700$).

Som framgått ovan har vi också uppskattat att föreslaget i den här delen kan leda till 20 tillkommande åtal per år för *koppleri* och *grovt koppleri*. Det skulle innebära en kostnadsökning på cirka 410 000 kronor ($20 \times 20\,580 = 411\,600$) för mål i tingsrätten. Om cirka hälften av de målen överklagas till hovrätten blir kostnadsökningen för handläggningen i hovrätt cirka 570 000 kronor ($10 \times 56\,508 = 565\,080$).

Den totala merkostnaden avseende handläggningen i domstolarna kan alltså bli cirka **4,5 miljoner kronor** ($2\,058\,000 + 1\,412\,700 + 411\,600 + 565\,080 = 4\,447\,380$).

Kostnader för Åklagarmyndigheten

För Åklagarmyndigheten kan förslaget i den här delen antas leda till ökade kostnader till följd av fler ärenden. Inledningsvis kan myndigheten också få något högre kostnader på grund av behovet av utbildnings- eller informationsinsatser riktade till personalen och för anpassning av myndighetens it-stödfunktioner. De skäl som redovisats för bedömningen av kostnadsökningar avseende rättsliga biträden och i domstolarna gäller i hög grad även för Åklagarmyndigheten. Åklagare är de som i många fall kommer att leda förundersökningarna, som beslutar i åtalsfrågan och som hanterar målen i domstol. Vi gör bedömningen att den sammanlagda kostnadsökningen för myndigheten på kort sikt kan rymmas inom de befintliga anslagen. Bedömningen av hur kostnadsökningarna kan hanteras inom myndigheten påverkas emellertid av vilka anslag myndigheten får från år 2026 och framåt. Det kan därför vara lämpligt att konsekvenserna av förslaget följs upp och utvärderas när den nya lagstiftningen har varit i kraft en tid.

Kostnader för rättsväsendets övriga myndigheter

För Polismyndigheten kan förslaget i den här delen antas leda till ökade kostnader till följd av fler ärenden och inledningsvis till följd av behovet av utbildnings- eller informationsinsatser riktade till personalen. Vi

gör bedömningen att den sammanlagda kostnadsökningen för Polismyndigheten på kort sikt kan rymmas inom de befintliga anslagen. I likhet med vad som konstaterats ovan gällande förslaget om ändringar i 6 kap. 4 och 6 §§ är dock bedömningen av hur kostnadsökningarna kan hanteras inom Polismyndigheten beroende av vilka anslag myndigheten får framöver. Det kan därför vara lämpligt att konsekvenserna av förslaget följs upp och utvärderas när den nya lagstiftningen har varit i kraft en tid.

Koppleri och *grovt koppleri* kan i vissa fall grunda rätt till ersättning för kränkning.²¹ Förslaget i den del som avser 6 kap. 12 § kan alltså även påverka den brottsskadeersättning som hanteras och betalas ut av Brottsoffermyndigheten. Antalet tillkommande kopplerifall där målsäganden bedöms ha utsatts för en allvarlig kränkning är svårt att uppskatta. Vi bedömer emellertid att Brottsoffermyndigheten kan hantera även denna förändring inom såväl själva förvaltningsanslaget som inom befintligt anslag för brottsskadeersättning. I likhet med vad som angetts ovan gällande förslaget om ändringar i 6 kap. 4 och 6 §§ bör dock kostnadsutvecklingen följas upp när den nya lagstiftningen har varit i kraft en tid.

Särskilt om ungdomspåföljder

Det är ovanligt att personer under 18 år döms för *köp av sexuell tjänst* eller *koppleri*.²² Ungdomspåföljder är alltså sällan aktuella i dessa fall och detsamma kan antas gälla beträffande den utvidgade regleringen som vi föreslår. Förslaget i den här delen kan därför inte antas leda till annat än marginella kostnadsökningar för SiS och socialtjänsten vid kommunerna.

²¹ Se SOU 1992:84 s. 268.

²² Se Brås statistik över lagföringsbeslut efter huvudbrott och den lagförda personens ålder, 2022 (tabell 450).

6.3.4 Förslaget om ändringar i 9 kap. 3 och 3 c §§ brottsbalken

Bedömning: Om det läggs till nya kvalifikationsgrunder i bestämmelserna om *grovt bedrägeri* och *grov olovlig befattning med betalningsverktyg* enligt vårt förslag kommer det medföra ökade kostnader för staten. De ökade kostnaderna kommer främst att belasta Kriminalvården. Kostnadsökningen för Kriminalvården kan beräknas till cirka 29 miljoner kronor per år. Förslaget kan också antas leda till att statens kostnader för rättsliga biträden ökar med cirka 4,4 miljoner kronor per.

För Sveriges Domstolar, Åklagarmyndigheten och rättsväsendets myndigheter i övrigt samt för SiS och kommunerna bedöms kostnadsökningarna inte vara större än att de kan hanteras inom befintliga anslag.

Utgångspunkter

Av avsnitt 5.5 framgår att vi föreslår att nya kvalifikationsgrunder läggs till i bestämmelserna i 9 kap. 3 och 3 c §§ brottsbalken. Dessa kvalifikationsgrunder tar sikte på gärningar som har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt, respektive att gärningspersonen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning. Förslaget innebär inte någon utvidgning av det straffbara området och kan inte i sig antas leda till fler lagföringar.

Syftet med de föreslagna ändringarna är att tydliggöra att de nämnda omständigheterna särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Sådana hänsynstaganden kan visserligen göras redan enligt dagens lagstiftning eftersom de kvalifikationsgrunder som anges i de aktuella straffbestämmelserna inte är uttömmande. Genom de ändringar vi föreslår framhålls dock vikten av att sådana gärningar som de nya kvalifikationsgrunderna avser bör betraktas som särskilt allvarliga. Detta kan medföra att det i något fler fall än i dag kommer att åtalas för grovt brott i stället för brott av normalgraden, vilket i sin tur kan leda till att längre fängelsestraff döms ut. Förslaget kan också innebära att andra försvårande omständigheter, som i sig är tillräckliga för att kvalificera brottet som grovt, får ökat genomslag vid bedömningen av straffvärdet för det grova brottet. Sammantaget kan förslaget antas

innebära en inte obetydlig höjning av straffnivåerna. De fängelsestraff som döms ut kan bli längre och det kan bli vanligare att fängelse väljs som påföljd.

Antalet lagföringsbeslut under 2022 med *bedrägeri* som huvudbrott var 752 och med *grovt bedrägeri* som huvudbrott 349. Under 2021 och 2020 var motsvarande antal 768 och 202 respektive 614 och 225. Den vanligaste påföljden för *bedrägeri* var villkorlig dom, följt av skyddstillsyn och därefter fängelse. Andelen fängesedomar för det brottet under 2022 var drygt 14 procent. För *grovt bedrägeri* bestämdes under 2022 påföljden till fängelse i cirka 35 procent av fallen, villkorlig dom i 21 procent av fallen och skyddstillsyn i 7 procent av fallen. Den genomsnittliga längden av fängelsestraffen för *bedrägeri* var fyra månader och för *grovt bedrägeri* ett år och åtta månader.

Det finns inte några lagföringsbeslut med *olovlig befattning med betalningsverktyg*, eller motsvarande grovt brott, som huvudbrott sedan brottet infördes i maj 2021.

Kostnader för Kriminalvården

Om de fängelsestraff som döms ut blir längre och det blir vanligare att fängelse väljs som påföljd kommer det leda till ökade kostnader för Kriminalvården. Hur stor kostnadsökningen blir är dock beroende av flera faktorer, bl.a. vilka prioriteringar som görs av polis och åklagare och hur domstolarna väljer att tillämpa de nya kvalifikationsgrunderna. En annan viktig faktor, som inte är direkt kopplad till våra förslag, är hur bedrägeribrottsligheten utvecklar sig. I sistnämnda avseende kan det noteras att bedrägerier som begås i form av organiserad seriebrottslighet särskilt inriktad mot brottsoffer som är skyddslösa främst på grund av hög ålder – och där det alltså kan vara aktuellt att tillämpa de nya kvalifikationsgrunderna – har ökat kraftigt under de senaste åren. Det är inte ovanligt att sådana brott bedöms som grova redan med tillämpning av den nuvarande lagstiftningen. Lågt räknat kan det dock antas att det i 10 procent av de fall som med dagens reglering hade lagförts som *bedrägeri* i stället kommer att dömas för *grovt bedrägeri*. Det skulle innebära cirka 75 fler domar per år för det grova brottet och motsvarande minskning av antalet domar för brott av normalgraden.

Vid beräkningen av vilken ökning av antalet fängelseår som en sådan förändring skulle leda till har vi valt att utgå från att påföljden

skulle ha varit villkorlig dom med dagsböter om inte de nya kvalifikationsgrunderna hade tillämpats. Vidare har vi utgått från att tillämpning av de nya kvalifikationsgrunderna leder till att påföljden i 30 fall per år i stället bestäms till fängelse samt att den genomsnittliga strafflängden i de fallen är ett år.

Utifrån dessa utgångspunkter – som alltså bygger på grova uppskattningar och kraftiga förenklingar – skulle förslaget i den här delen medföra en ökning med 30 fängelseår per år. Av dessa ska två tredjedelar, dvs. 20 år, avtjänas i anstalt. Utifrån en vårddygnskostnad för en intagen i anstalt på 4 000 kronor beräknas den sammanlagda merkostnaden för Kriminalvården till följd av den föreslagna ändringen av 9 kap. 3 § till cirka **29 miljoner kronor** per år ($20 \times 365 \times 4\,000 = 29\,200\,000$).

Eftersom det inte finns några domar för *olovlig befattning med betalningsverktyg*, eller motsvarande grovt brott, som huvudbrott sedan det brottet infördes i maj 2021 finns det inte skäl att ta med den straffhöjande effekten på brott enligt 9 kap. 3 c § i beräkningen.

Kostnader för rättsliga biträden

Som framgått ovan innebär förslaget i den här delen inte någon utvidgning av det straffbara området. Förundersökningarna skulle dock kunna bli något större till följd av att frågor om offrets skyddslöshet och gärningens koppling till organiserad brottslighet utreds mera noggrant än tidigare. Det skulle i så fall också leda till något längre förhandlingstider i domstol. Mot den bakgrunden kan förslaget medföra ökade kostnader för offentliga försvarare och målsägandebiträden.

Vid bedömningen ovan gällande Kriminalvårdens kostnader har vi uppskattat det i minst 10 procent av de fall som med dagens reglering hade lagförts som *bedrägeri* i stället kommer att dömas för *grovt bedrägeri*, vilket skulle leda till cirka 75 fler domar per år för det grova brottet och motsvarande minskning av antalet domar för brott av normalgraden. När det gäller kostnader för offentlig försvarare och målsägandebiträde kan en mycket grov uppskattning vara att det i cirka 150 ärenden per år som leder till åtal kommer att krävas mer arbete än tidigare. Ökningen av antalet arbetade timmar per sådant ärende skulle kunna uppskattas till totalt 20. Kostnadsökningen för rättsliga biträ-

den skulle då uppgå till cirka **4,4 miljoner kronor** ($150 \times 20 \times 1\,476 = 4\,428\,000$).

Kostnader för handläggningen i domstol

Om 150 av de åtal som i dag avser *bedrägeri* i stället kommer att röra *grovt bedrägeri* skulle det kunna leda till något längre förhandlingstider i domstol eftersom frågor om offrets skyddslöshet och gärningens koppling till organiserad brottslighet skulle behöva beröras i större utsträckning. Längre förhandlingstider skulle medföra att domstolarnas kostnader för handläggning av mål ökar.

Eftersom vi inte har något underlag för att jämföra den genomsnittliga styckkostnaden för handläggning av ett mål som gäller *grovt bedrägeri* med ett mål som rör normalgraden av det brottet har vi valt att inte göra någon särskild beräkning av denna kostnadsökning. Vi bedömer dock att förhandlingstiderna, och därmed kostnaderna, inte kommer öka att mer än att kostnadsökningen kan hanteras inom ramen för befintliga anslag.

Kostnader för Åklagarmyndigheten

Eftersom förslaget i den här delen inte innebär någon utvidgning av det straffbara området förväntas det inte leda till att arbetsbelastningen för åklagare ökar nämnvärt. Förundersökningarna kan dock komma att bli något mer omfattande och därmed mer resurskrävande till följd av att frågor om offrets skyddslöshet och gärningens koppling till organiserad brottslighet utreds mera noggrant än tidigare. Det skulle i så fall också leda till något längre förhandlingstider i domstol, vilket skulle medföra ett ökat resursbehov för Åklagarmyndigheten. Det är emellertid mycket svårt att uppskatta i vilken mån målen kan komma att fordra ytterligare förhandlingstid och vilken kostnad detta kan medföra. Vi bedömer att kostnaderna i denna del inte är större än att de ryms inom de befintliga anslagen.

Kostnader för rättsväsendets övriga myndigheter

Om förundersökningarna blir något större till följd av att frågor om offrets skyddslöshet och gärningens koppling till organiserad brottslighet utreds mera noggrant än tidigare kommer det medföra kostnadsökningar för Polismyndigheten. Vi bedömer dock att kostnaderna i denna del inte kan antas bli större än att de rymms inom de befintliga anslagen.

Förmögenhetsbrott ger i allmänhet inte rätt till kränkingsersättning. Av rättsfallet ”Takläggaren” NJA 2019 s. 607 framgår att så är fallet även när det gäller grova bedrägerier mot äldre. Någon särskild ökning av Brottsoffermyndighetens kostnader kan därför inte antas uppstå till följd av förslaget i denna del.

Särskilt om ungdomspåföljder

Endast en mycket liten andel av de som döms för bedrägeribrott är under 18 år.²³ Förslaget i den här delen kan därför inte antas leda till annat än marginella kostnadsökningar för SiS och socialtjänsten vid kommunerna.

6.3.5 Förslaget om ändringar i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken

Bedömning: Om motiv med avseende på *kön* läggs till i straffskärpningsbestämmelsen avseende hatbrottsmotiv i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken kommer det medföra ökade kostnader för i första hand Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Kriminalvården och Brå. Även för Brottsoffermyndigheten kan förslaget medföra ökade kostnader.

Om begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* i den nämnda bestämmelsen ersätts med *könsidentitet eller könsuttryck* kommer detta medföra ökade kostnader för i första hand Brå.

Kostnaderna kan rymmas inom ramen för myndigheternas befintliga anslag.

²³ Se Brås statistik över lagföringsbeslut efter huvudbrott och den lagförda personens ålder, 2022 (tabell 450).

Utgångspunkter

Enligt vad som framgått av avsnitt 4.10 föreslår vi att bestämmelsen i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken utvidgas genom att det uttryckligen anges att det är en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av *kön*. Dessutom föreslår vi att den nämnda bestämmelsen ändras på så sätt att begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* ersätts med *könsidentitet eller könsuttryck*.

Förslaget om ett tillägg gällande motiv med avseende på kön kan antas leda till en höjning av straffnivåerna för vissa gärningar.

Kostnader för Kriminalvården

En höjning av straffnivåerna kan medföra ökade kostnader för Kriminalvården. Förslaget avser dock förhållanden som redan i dag kan beaktas vid straffvärdebedömningen och antalet tillkommande fall där en straffskärpning kan komma att ske till följd av förslaget bedömer vi inte vara alltför stort. Vid den bedömningen har vi beaktat att antalet fällande domar med konstaterat hatbrottsmotiv enligt den nuvarande regleringen tycks vara lågt.²⁴ Vidare är det, som framgått av avsnitt 4.10, främst vid brott som olaga hot, ofredande och ärekränkingsbrott som det kan antas komma att ske straffskärpningar på grund av könsrelaterade motiv. För sådana brott bestäms påföljden sällan till fängelse. Om tillämpning av den nya straffskärpningsgrunden i vissa fall skulle leda till att straffvärdet inte kan stanna på bötesnivå kan det antas att en frivårdspåföljd ofta blir aktuell. Även om den nya straffskärpningsgrunden givetvis också kan komma att tillämpas när det gäller brott med höga straffvärden – exempelvis grova våldsbrott – är vår bedömning att förslaget generellt sett inte kommer att leda till någon större ökning av användning av fängelsestraff eller någon större höjning av fängelsestraffens längd. Sammantaget kan kostnadsökningen för Kriminalvården till följd av förslaget i den här delen inte antas bli högre än att den ryms inom ramen för befintliga anslag.

²⁴ Under 2013 rörde det sig om 23 domar (se avsnitt 4.6). Vi har inte någon uppgift om antalet sådana domar under senare år.

Kostnader för rättsliga biträden

Förslaget om ett tillägg gällande motiv med avseende på kön skulle kunna medföra att vissa förundersökningar blir något större till följd av att frågan om gärningspersonens motiv utreds mera noggrant än tidigare. Det skulle i så fall också kunna leda till något längre förhandlingstider i domstol. Sett till de nämnda förhållandena skulle förslaget kunna medföra ökade kostnader för offentliga försvarare och målsägandebiträden. Därtill skulle förslaget kunna leda till att sådana rättsliga biträden förordnas i fler fall än tidigare eftersom ett misstänkt hatbrottsmotiv kan tala för att det finns behov av offentlig försvarare respektive målsägandebiträde.

Som framgått av avsnitt 4.6 identifierade Brå ett hatbrottsmotiv i drygt 3 000 anmälningar under 2020.²⁵ Vi har inte någon uppgift om hur många av dessa som ledde till åtal. Av en fördjupande studie som Brå har gjort avseende utrednings- och lagföringsbeslut för anmälda brott med ett identifierat hatbrottsmotiv under åren 2013–2016 och 2018 framgår emellertid att andelen anmälda hatbrott som personupplärades²⁶ låg på 3,4–5,2 procent.²⁷

Av det totala antalet anmälningar med ett identifierat hatbrottsmotiv under 2022 var motivet hbtqi-relaterat i 429 fall. Om vi skulle anta att vårt förslag leder till att det i ungefär lika många anmälningar kommer att hänvisas till ett könsrelaterat hatbrottsmotiv och att åtal väcks i fyra procent av de fallen skulle det röra sig om cirka 17 åtal per år ($429 \times 0,04 = 17,16$).

Det skulle då alltså bli fråga om förhållandevis få fall per år där den nya straffskärpningsgrunden åberopas av åklagaren. Vidare kan det antas att offentlig försvarare och målsägandebiträde ändå hade förordnats i flera av dessa fall och att merarbetet i de ärendena skulle bli begränsat. Mot denna bakgrund har vi avstått från att göra någon särskild beräkning av vilken kostnadsökning som förslaget i den här delen kan leda till när det gäller rättsliga biträden.

²⁵ Se Brå, Polisanmälda hatbrott 2020 – En sammanställning av de ärenden som hatbrottsmarkerats av polisen (rapport 2021:17).

²⁶ Begreppet *personupplärat* innebär att det beträffande en misstänkt person har fattats ett beslut om att väcka åtal, utfärda strafföreläggande eller meddela åtalsunderlåtelse. Ett brott räknas som personupplärat även om den åtalade senare frikänns vid en rättegång.

²⁷ Se Brå, Handlagda hatbrott – Utrednings- och lagföringsbeslut för anmälda brott med ett identifierat hatbrottsmotiv åren 2013–2016 och 2018 (rapport 2021:1).

Kostnader för handläggningen i domstol

Som framgått ovan skulle förslaget om att lägga till en straffskärpningsgrund för brott med hatmotiv med avseende på kön kunna leda till något längre förhandlingstider i de fall där den nya straffskärpningsgrunden åberopas. Här går det, såvitt vi kan se, inte att göra några särskilda beräkningar vare sig utifrån uppgifter om genomsnittliga kostnader för domstolarnas handläggning eller utifrån något annat underlag. Vår bedömning är dock att kostnadsökningen för domstolarna till följd av de något längre förhandlingstiderna kommer att vara marginell.

Kostnader för Åklagarmyndigheten

Förslaget att lägga till motiv med avseende på kön som straffskärpningsgrund kommer att leda till en ökad arbetsbörda för åklagare eftersom de kommer behöva arbeta för att ett eventuellt könsrelaterat motiv ska kunna identifieras och i sådant fall bevisas. Det ställer också inledningsvis krav på utbildnings- eller informationsinsatser och anpassning av Åklagarmyndighetens it-stödfunktioner. Som framgått ovan skulle förslaget också kunna leda till något längre förhandlingstider i domstol. Detta skulle medföra ett ökat resursbehov för Åklagarmyndigheten. Enligt vår bedömning kommer de nu nämnda kostnadsökningarna emellertid inte vara större än att de kan hanteras inom ramen för myndighetens befintliga anslag.

Kostnader för rättsväsendets övriga myndigheter

För Polismyndighetens del kommer förslaget att lägga till motiv med avseende på kön som straffskärpningsgrund att leda till ökade kostnader till följd av att rutinerna och systemen för hatbrottsmarkering vid brottsanmälningar behöver kompletteras. Vidare kommer det behövas utbildnings- eller informationsinsatser, särskilt till de personer inom myndigheten som tar emot anmälningar och därvid ska göra hatbrottsmarkeringar. Arbetsbördan för de personerna kan också komma att öka något. Även i övrigt kan förslaget medföra en ökad arbetsbörda för Polismyndighetens anställda eftersom utredningsåtgärder avseende eventuella könsrelaterade motiv behöver

vidtas. Vi bedömer dock att kostnaderna i denna del inte kan antas bli större än att de ryms inom myndighetens befintliga anslag.

För Brå kan kostnaderna öka eftersom myndighetens arbete med statistik påverkas. Enligt vår bedömning kommer dock den kostnadsökningen inte vara större än att den kan hanteras inom ramen för de befintliga anslagen.

Ett konstaterat hatbrottsmotiv kan leda till att målsägandens möjligheter att få brottsskadeersättning ökar. Det kan också leda till att Brottsoffermyndigheten lämnar ersättning med ett högre belopp än om det inte funnits ett sådant motiv. Brottsoffermyndighetens kostnader kan därför öka till följd av förslaget. Även här gör vi emellertid bedömningen att kostnadsökningen kan hanteras inom ramen för befintliga anslag.

Förslaget om att ersätta begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* med *könsidentitet eller könsuttryck* är inte avsett att förändra bestämmelsens tillämpningsområde. För Brås del kan dock förslaget även i denna del påverka arbetet med statistik. Kostnadsökningen till följd av detta bör rymmas inom Brås befintliga anslag.

Särskilt om ungdomspåföljder

Om straffmättningsvärdet för enskilda brott blir högre innebär det i sin tur att ungdomspåföljderna blir mer ingripande, exempelvis att antalet timmar ungdomstjänst ökar. Som framgått ovan bedömer vi att förslaget i den här delen kommer att leda till straffskärpningar endast i ett fåtal fall. Eventuella kostnadsökningar för SiS och socialtjänsten vid kommunerna kan därför inte antas bli annat än marginella.

6.3.6 Sammantagna kostnadsökningar och frågan om finansiering

Bedömning: Sammantaget kan våra förslag antas leda till en årlig kostnadsökning för Kriminalvården på cirka 245 miljoner kronor, för staten avseende rättsliga biträden på cirka 24 miljoner kronor och för domstolarnas handläggning av mål på cirka 10 miljoner kronor.

Förslagen kan inte genomföras utan att ekonomiska tillskott tillförs Kriminalvården, anslaget "Rättsliga biträden m.m." samt

Sveriges Domstolar. Tillskotten bör finansieras genom ökade anslag motsvarande de nyss angivna beloppen.

Kostnadsökningarna för Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten och Brottsoffermyndigheten bedöms, i vart fall på kort sikt, rymmas inom befintliga anslag. För att avgöra de myndigheternas förmåga att hantera kostnaderna på längre sikt är det dock lämpligt att konsekvenserna följs upp och utvärderas när den nya lagstiftningen har varit i kraft en tid.

Kostnadsökningarna för rättsväsendets myndigheter i övrigt samt för SiS och kommunerna bedöms inte vara större än att de kan hanteras inom ramen för befintliga anslag.

Utifrån våra beräkningar ovan skulle den sammantagna kostnadsökningen för Kriminalvården uppgå till cirka **245 miljoner kronor** per år ($200\,020\,000 + 16\,060\,000 + 29\,200\,000 = 245\,280\,000$).

Den sammantagna kostnadsökningen för staten avseende rättsliga biträden skulle uppgå till cirka **24 miljoner kronor** per år ($16\,605\,000 + 3\,357\,900 + 4\,428\,000 = 24\,390\,900$).

Sveriges Domstolars kostnader för handläggning av mål skulle öka med cirka **10 miljoner kronor** per år ($5\,860\,080 + 4\,447\,380 = 10\,307\,460$).

Det bör dock upprepas att beräkningarna är behäftade med många osäkerhetsfaktorer och i många fall bygger på rena antaganden. De sammanlagda beloppen kan endast ses som en indikation på vilka kostnader våra förslag kan tänkas medföra.

De föreslagna förändringarna kan inte genomföras utan att ekonomiska tillskott tillförs Kriminalvården, anslaget ”Rättsliga biträden m.m.” samt Sveriges Domstolar. Tillskotten bör finansieras genom ökade anslag motsvarande de ovan angivna beloppen.

Kostnadsökningarna för rättsväsendets myndigheter i övrigt samt för SiS och socialtjänsten vid kommunerna bedöms inte vara större än att de kan hanteras inom ramen för befintliga anslag. Det bör dock noteras att förslagen kan leda till ökade kostnader för socialtjänsten inte endast avseende verkställighet av påföljder, utan också avseende insatser till stöd för brottsoffer. Förslagen skulle för övrigt också kunna medföra ökade kostnader för regionerna när det gäller barn- och ungdomspsykiatri.

6.4 Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet

Bedömning: Våra förslag kan antas få positiva effekter när det gäller brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

En grundtanke bakom att kriminalisera ett visst beteende är att kriminaliseringen ska påverka människor på ett sådant sätt att de inte begår brott, dvs. att den ska ha en allmänpreventiv effekt. Allmänpreventionen sägs verka genom avskräckning och genom moralbildning eller moralförstärkning. Generellt är det dock svårt att härleda effekter av det nämnda slaget till specifika lagändringar, eftersom det kan finnas andra förändringar i samhället som kan påverka brottsutvecklingen.

Våra förslag om ändringar i 6 kap. brottsbalken innebär delvis nykriminaliseringar och vår förhoppning är att de ska bidra till att minska sådant agerande som utvidgningen av det straffbara området avser. Även det förhållandet att vissa brott kommer kunna bedömas som i första hand *våldtäkt mot barn* i stället för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* skulle kunna få en avskräckande effekt. Det beror inte bara på att en strängare straffskala kan bli tillämplig, utan också på att den ökade anmälningsbenägenhet som kan antas bli en följd av förändringen gör att straffhotet blir mera reellt. En förutsättning för effekter av det nu nämnda slaget är dock att lagändringarna följs upp med informationsinsatser om den nya regleringen (behovet av informationsinsatser behandlas närmare i avsnitt 6.9). När det gäller ändringarna i 11 och 12 §§ kan det dessutom antas att en eventuell avskräckande effekt i hög grad blir beroende av upptäcktsrisken. Vidare är vår bedömning att också den skärpta syn på vissa gärningar som förslagen i övrigt ger uttryck för kan få viss avhållande effekt på brottsligheten och positiv inverkan på det brottsförebyggande arbetet. Främst när det gäller brott med hatmotiv med avseende på kön bör den allvarigare inställningen från samhällets sida ge en signal till myndigheter och andra aktörer i samhället att prioritera åtgärder som syftar till att förebygga och bekämpa sådan brottslighet. Ett ökat fokus på könsrelaterade hatbrott kan förhoppningsvis också förstärka den allmänna uppfattningen i samhället om att dessa brott är särskilt allvarliga. En annan konsekvens som kan följa av den skärpta

syn som samtliga våra förslag ger uttryck för är att hjälpinsatser till brottsoffren kan bli mera omfattande, vilket på sikt kan sänka vissa samhällskostnader till följd av brott.²⁸ Samtidigt kan, som angetts ovan, mer omfattande hjälpinsatser i sig medföra ökade kostnader, exempelvis för socialtjänsten vid kommunerna.

6.5 Konsekvenser för jämställdheten

Bedömning: Flera av våra förslag kan antas få positiva effekter för att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män och mellan andra personer i samhället.

Av regeringens jämställdhetsmål framgår att målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Det första jämställdhetspolitiska delmålet avser en jämn fördelning av makt och inflytande. Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet i samhällets alla sektorer. Det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra samt att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.²⁹

Våra förslag om ändringar i 6 kap. brottsbalken syftar till att förstärka det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar, inklusive kränkningar genom köp av sexuell handling. Förslagen är könsneutrala. Samtidigt är det ett faktum att flickor och kvinnor ofta är särskilt utsatta när det gäller sexualbrott. Det innebär att dessa brott utgör ett hinder mot jämställdhet mellan könen, särskilt när det gäller rätten till kroppslig integritet. Även brott med sådana könsrelaterade hatmotiv som vårt förslag om tillägg i 29 kap. 2 § 7 brottsbalken avser drabbar i första hand kvinnor. Den sortens brottslighet riskerar att hindra en jämn fördelning av makt och inflytande i samhället. I den mån de föreslagna åtgärderna kan ha en allmänpreventiv effekt kan de alltså även bidra till att förbättra jämställdheten mellan kvinnor och män. Det sistnämnda förslaget kan dessutom bidra till att såväl kvinnors som mäns utsatthet för sexistiska hatbrott synliggörs och att fler brotts-

²⁸ Jfr Eva Nilsson Lundmark och Ingvar Nilsson, Att synliggöra det osynliga – En socioekonomisk analys av hedersrelaterat våld och förtryck, Länsstyrelsen Östergötland 2022.

²⁹ Se Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid, skr. 2016/17:10.

offer därför väljer att anmäla de angrepp de utsätts för. Detta kan i sin tur minska den självzensur som ofta blir en följd av hat och hot mot personer som deltar i det demokratiska samtalet. På så sätt kan förslaget också bidra till att ämnen som många gånger leder till mycket hat och hot, såsom frågor om bl.a. jämställdhet, fortsatt kan debatteras i det offentliga rummet.

En annan aspekt på jämställdhet är att alla personer i samhället får samma rättsliga skydd och även i övrigt behandlas lika. Som framgått av kapitel 3 är det, enligt en rapport från ECPAT Sverige, vanligare att personer som identifierar sig som hbtqia+ har erfarenhet av sugardejting och sexuella handlingar mot ersättning än andra personer. Det gäller särskilt pojkar som identifierar sig som hbtqia+. Det förstärkta straffrättsliga skydd som förslagen om ändringar i 6 kap. brottsbalken är avsett att innebära kan alltså vara av särskild betydelse för hbtqi-gruppen. Om förslagen genomförs och följs upp av utbildnings- och informationsinsatser i skolor och i samhället i övrigt bedömer vi det som troligt att det – åtminstone på sikt – kan leda till att normer och förhållningssätt förändras så att färre sexualbrott begås mot hbtqi-personer. Genom att skydda en grupp som i dag är särskilt utsatt kan alltså förslagen bidra till ökad jämställdhet. Också förslaget om att ändra begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* i 29 kap. 2 § 7 till *könsidentitet eller könsuttryck* kan få positiva effekter för jämställdheten eftersom det skulle innebära att regleringen inte längre utgår från ett avvikarperspektiv.

6.6 Konsekvenser för barn

Bedömning: Vårt förslag om ändringar i 6 kap. 4, 6 och 9 §§ brottsbalken kan antas få positiva effekter för säkerställande av barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen.

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) har behandlats i avsnitt 3.4.1. Av artikel 3 i barnkonventionen framgår att det vid bl.a. lagstiftningsåtgärder i första hand ska beaktas vad som bedöms vara barnets bästa samt att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder för att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd. Enligt artikel 12 har barn rätt att höras och uttrycka sin åsikt i alla

frågor som rör barnet och få sin åsikt beaktad i förhållande till ålder och mognad. I artikel 19 anges bl.a. att alla lämpliga lagstiftningsåtgärder ska vidtas för att skydda barnet mot alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada eller övergrepp och misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, när barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård. Artikel 34 anger att barn ska skyddas från alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Konventionsstaterna ska särskilt vidta alla lämpliga åtgärder för att förhindra a) att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling, b) att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet och c) att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material. Vidare följer det av artikel 37 att gripande, anhållande, häktning, fängslande eller annat frihetsberövande av ett barn får användas endast som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. I artikeln anges också bl.a. att varje frihetsberövat barn ska behandlas på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder samt att barnet särskilt ska hållas åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra detta. Dessutom ska ett frihetsberövat barn, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök.

Våra förslag om ändringar i 6 kap. 4, 6 och 9 §§ brottsbalken är avsedda att stärka det straffrättsliga skyddet för barn och kommer enligt vår uppfattning bidra till att säkerställa barnets rättigheter i enlighet med bl.a. artiklarna 19 och 34 i barnkonventionen. Det gäller i första hand barn i åldern 15–17 år, men som noterats i avsnitt 3.12.3 kan förslagen i vissa fall också ha betydelse för barn under 15 år. Förslaget om att gränsen mellan straffri och straffbar gärning ska dras vid om barnet har haft en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet innebär att det främst är barn som lever under svåra personliga förhållanden – med exempelvis psykisk ohälsa, funktionsnedsättning eller missbruk – som kommer att skyddas av den nya regleringen. Därtill är regleringen avsedd att skydda barn som står under inflytande av gärningspersonen till följd av dennes auktoritet. För de barn som utsätts för brott skulle ändringarna också kunna öka möjligheterna till stöd och rehabilitering.

Som framgått av avsnitt 2.2 och 3.12.2 har vi på olika sätt arbetat för att få in barns röster i utredningen. De synpunkter vi har fått in från barn har också haft betydelse för våra ställningstaganden när det gäller hur ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar

av barn bör utformas. Vår uppfattning är därför att förslaget i den delen även tillgodoser barnets rätt enligt artikel 12 i barnkonventionen. Våra förslag i övrigt kan inte förväntas få några beaktansvärda konsekvenser för barn.

Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar av barn får, som framgått av avsnitt 6.2.1, konsekvenser också för de personer som misstänks, åtalas och döms för de aktuella brotten. Bland dessa personer kan det förekomma straffmyndiga barn. Det innebär att det kan bli vanligare att barn under 18 år häktas och/eller döms till en frihetsberövande påföljd. I sådana fall är det viktigt att barnets rätt enligt artikel 37 i barnkonventionen tillgodoses. För detta ändamål finns det allmänna bestämmelser i bl.a. lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare och 30 kap. 5 § brottsbalken.

6.7 Konsekvenser för personer med funktionsnedsättning

Vår bedömning: Flera av våra förslag kan antas få positiva effekter för säkerställande av funktionsnedsattas rättigheter i enlighet med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning har behandlats i avsnitt 3.4.2. Enligt artikel 6.1 i konventionen ska konventionsstaterna erkänna att kvinnor och flickor med funktionsnedsättning är utsatta för flerfaldig diskriminering och därför vidta åtgärder för att säkerställa att de fullt och likaberättigat åtnjuter alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Vidare ska konventionsstaterna vidta alla nödvändiga åtgärder som behövs för att säkerställa att barn med funktionsnedsättning fullt åtnjuter alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn (artikel 7.1). Konventionsstaterna ska också vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att skydda personer med funktionsnedsättning, såväl inom som utom hemmet, mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp (artikel 16.1).

Som framgått ovan är vårt förslag om utvidgning av bl.a. bestämmelsen om *våldtäkt mot barn* avsett att stärka det straffrättsliga skyddet främst för barn i åldern 15–17 år. Barn med funktionsnedsätt-

ning är en av de grupper som förslaget särskilt tar sikte på. I den föreslagna lagtexten nämns också funktionsnedsättning uttryckligen som exempel på en sådan omständighet som kan göra att brotts-offret har en sådan nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet som krävs för att den utvidgade regleringen ska bli tillämplig. Samtidigt har förslaget utformats med beaktande av att även ungdomar med funktionsnedsättning har rätt till ett sexualliv och sexuellt självbestämmande. Eftersom flickor i högre grad än pojkar utsätts för sexualbrott generellt kan det antas att det nämnda förslaget blir av särskild betydelse för flickor med funktionsnedsättning. Mot denna bakgrund bedömer vi att förslaget om ändringar i 6 kap. 4, 6 och 9 §§ brottsbalken kommer bidra till att säkerställa funktionsnedsattas rättigheter i enlighet med bl.a. artiklarna 6, 7 och 16 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Den nya kvalifikationsgrunden avseende *hänsynslöst utnyttjande av skyddslös eller utsatt ställning* som vi föreslår i 9 kap. 3 och 3 c §§ är avsedd att tillämpas vid brott mot bl.a. funktionsnedsatta. Också vårt förslag i den delen kan alltså antas bidra till att stärka det straffrättsliga skyddet för personer med funktionsnedsättning.

6.8 Övriga konsekvenser

Bedömning: Våra förslag bör inte leda till några andra konsekvenser av de slag som anges i kommittéförordningen och förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.

Vi bedömer att våra förslag inte får några särskilda konsekvenser för den kommunala självstyrelsen, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags eller för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen (15 § kommittéförordningen). Förslagen bedöms inte heller få effekter av betydelse för företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt (7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning). Det kan nämnas att den föreslagna utvidgningen av det straffbara området för *koppleri* – i likhet med den nuvarande regleringen – även kommer att omfatta koppleriverksamhet som bedrivs i bolagsform.

Våra förslag påverkar inte Sveriges uppfyllelse av de skyldigheter som följer av landets anslutning till Europeiska unionen (6 § 6 förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning). Förslagen ligger dock väl i linje med Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi som behandlas i avsnitt 3.4.7 och de förslag om nya rättsakter som behandlas i avsnitt 4.9.

6.9 Ikraftträdande och informationsinsatser

Bedömning: Vi redovisar våra överväganden om tidpunkten för ikraftträdande av de förslag vi lämnar i kapitel 7.

Det finns behov av speciella informationsinsatser i samband med att lagändringarna träder i kraft.

Enligt 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning innehålla en bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser.

Vi föreslår i kapitel 7 att de föreslagna författningsändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2025. Våra överväganden kring detta framgår av det kapitlet.

Som noterats ovan kommer våra förslag inledningsvis att medföra behov av utbildnings- eller informationsinsatser för anställda inom rättsväsendet. När det gäller förslagen om ändringar i 6 kap. brottsbalken finns det därutöver behov av att rikta informationsinsatser om den nya regleringen till samhället i övrigt, särskilt till unga personer (se avsnitt 6.4 och 6.5). Det är viktigt att personer som blir föremål för sådana gärningar som den nya regleringen avser har kunskap om sina rättigheter redan innan de utsätts för brott. Därtill är kunskap hos befolkningen om det utvidgade straffbara området helt avgörande för om regleringen ska kunna få någon allmänpreventiv effekt.

Enligt vår uppfattning är det lämpligt att särskilda informationsinsatser gällande de föreslagna ändringarna i 6 kap. brottsbalken genomförs i samband med att lagändringarna träder i kraft.

Särskilda uppdrag att ta fram informationskampanjer som lanseras i samband med ikraftträdandet skulle kunna ges till exempelvis Brottsoffermyndigheten, Barnafrid vid Linköpings universitet eller

Nationellt Centrum för kvinnofrid vid Uppsala universitet. Det kan emellertid antas att den ökade kostnaden för sådana insatser inte ryms inom befintliga anslag. Anslaget till den eller de aktörer som får ett sådant uppdrag kommer därför behöva ökas.

7 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

7.1 Ikraftträdande

Förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2025.

Den nya lagstiftningen bör träda i kraft så snart som möjligt. Med hänsyn till den tid som kan beräknas gå åt för remissförfarande, fortsatt beredning inom Regeringskansliet och riksdagsbehandling bör bestämmelserna kunna träda i kraft den 1 juli 2025. Vi föreslår därför detta datum för ikraftträdandet.

7.2 Övergångsbestämmelser

Bedömning: De föreslagna lagändringarna kräver inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Enligt 2 kap. 10 § regeringsformen får ingen dömas till straff eller annan brottspåföljd för en gärning som inte var belagd med brottspåföljd när den begicks. Inte heller får någon dömas till svårare brottspåföljd för gärningen än den som var föreskriven då. En motsvarande reglering finns i artikel 7 i Europakonventionen. Principen kommer också till uttryck i 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP). Enligt den paragrafens första stycke får ingen dömas för gärning, för vilken det inte var stadgat straff när den begicks. Enligt andra stycket samma paragraf ska straff bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs, om inte den lag som gäller när domen meddelas leder till frihet från straff eller till lindrigare straff.

De lagändringar som vi föreslår innebär i vissa avseenden en kriminalisering av tidigare tillåtet agerande och i andra avseenden att strängare straff bör dömas ut. Av den ovan beskrivna regleringen följer att sådan ny strafflagstiftning inte får ges retroaktiv verkan. Vi bedömer därför att någon annan övergångsbestämmelse än regleringen i 5 § BrP inte är nödvändig såvitt avser våra förslag.

När det gäller förslaget om att vissa omständigheter särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brotten *bedrägeri* och *olovlig befattning med betalningsverktyg* ska rubriceras som grova brott kan visserligen sådana hänsyn tas även beträffande gärningar som ligger före ikraftträdandet, eftersom de kvalifikationsgrunder som redan anges i de aktuella straffbestämmelserna inte är uttömmande. På samma sätt förhåller det sig med möjligheten att vid straffmätningen beakta motiv med avseende på kön, eftersom motivet för ett brott redan i dagsläget kan beaktas som en straffskärpande omständighet (29 kap. 1 § brottsbalken). De nya kvalifikationsgrunder som vi föreslår i 9 kap. 3 och 3 c §§ brottsbalken – liksom den föreslagna nya särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § samma balk – kan dock som sådana endast tillämpas på gärningar som begås efter ikraftträdandet.

8 Författningskommentar

8.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

6 kap.

4 §

Den som, med ett barn under femton år, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Första stycket gäller även den som begår en gärning som avses där

1. mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut, eller,

2. om gärningsmannen, i annat fall än som avses i första punkten eller 1 §, utnyttjar att ett barn under arton år på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.

Om ett brott som avses i första eller andra stycket är grovt, döms för grov våldtäkt mot barn till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

I paragrafen regleras straffansvar för våldtäkt mot barn och grov våldtäkt mot barn. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 3.12.

Paragrafen har ändrats, i *andra stycket*, på så sätt att stycket har delats in i två punkter där den *andra punkten* utgör ett tillägg i förhållande till den nuvarande regleringen. Genom tillägget utvidgas straffansvaret till att avse även gärningar där någon, i annat fall än som avses i första punkten eller 1 §, utnyttjar att ett barn under 18 år på grund av

psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.

Ändringen – som alltså innebär att paragrafens första stycke även gäller för sådana fall som den nya punkten avser – syftar till att stärka det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar i huvudsak när det gäller barn i åldern 15–17 år.

Av hänvisningen till första stycket – som numera också gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår ett barn att företa eller tåla en sexuell handling – följer att även övergrepp som sker på distans, oavsett om gärningspersonen tar del av övergreppet i realtid eller inte, omfattas av det utvidgade straffansvaret.¹

Nedsättningen av barnets förmåga att värna sin sexuella integritet behöver inte vara sådan att barnet är praktiskt taget hindrad från att göra ett fritt val. Tillämpningsområdet är därför vidare än vad som gäller i fråga om *särskilt utsatt situation* enligt 6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 2 brottsbalken.² Ett barn som mår psykiskt dåligt kan ofta ha en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Det gäller oavsett om symtomen uppfyller kriterierna för en psykiatrisk diagnos eller inte. Att psykisk ohälsa medför att ett barns förmåga att värna sin sexuella integritet är nedsatt kan vara särskilt vanligt när det gäller barn med sexuellt självskadebeteende. Också barn som har en funktionsnedsättning eller problem med missbruk av exempelvis alkohol eller narkotika kan ofta ha en sådan nedsatt förmåga. Därutöver kan exempelvis svåra hemförhållanden eller ekonomisk utsatthet hos barnet medföra en sådan nedsättning. Ett barns förmåga att värna sin sexuella integritet kan också vara nedsatt på grund av att gärningspersonens auktoritet innebär att gärningspersonen har ett särskilt inflytande över barnet. Så kan vara fallet när det gäller exempelvis släktingar, skolpersonal och idrottsledare, även om det inte är fråga om ett sådant närstående förhållande eller särskilt ansvar som avses i andra stycket 1 och inte heller en sådan beroendeställning som 1 § första stycket fjärde meningen 3 tar sikte på. Inflytandet kan också ha en mera informell grund och bero på exempelvis manipulativt beteende från gärningspersonens sida eller på den naturliga auktoritet som äldre personer generellt sett har i förhållande till barn. Stor åldersskillnad kan därför ofta innebära att barnets förmåga att värna sin sexuella integritet sätts ned.

¹ Jfr prop. 2021/22:231 s. 24–31.

² Jfr prop. 2012/13:111 s. 28–31 och 112 samt prop. 2017/18:177 s. 82.

Att ett barn erbjuds ekonomiska fördelar för att delta i sexuella handlingar är ett annat exempel på fall där det ofta finns en sådan bristande balans i maktförhållandet som gör att barnets förmåga att sätta gränser gällande sin sexualitet blir nedsatt. Vid så kallad sugardejting kan en maktobalans föreligga även om det inte finns ett tydligt orsakssamband mellan att ersättning lämnats och att barnet deltagit i en sexuell handling.

Bedömningen av om barnets förmåga att värna sin sexuella integritet är nedsatt ska grundas på situationen i dess helhet. Gärningspersonen behöver inte själv klassificera situationen så att barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Det är tillräckligt att kravet på subjektiv täckning är uppfyllt i förhållande till förekomsten av de faktiska omständigheter som ligger till grund för domstolens bedömning. Av bestämmelsen i 13 § följer att det beträffande omständigheten att offret inte har fyllt 18 år är tillräckligt med oaktsamhet hos gärningspersonen. Avseende övriga sakförhållanden krävs det uppsåt.

Kravet på *utnyttjande* innebär att nedsättningen av förmågan att värna den sexuella integriteten ska ha bidragit till barnets deltagande i den sexuella handlingen, dvs. att det finns ett orsakssamband mellan bristen i förmågan och deltagandet. Den nämnda bristen behöver dock inte ha varit *den enda* orsaken till att barnet deltog i den sexuella handlingen. Ett barn i den åldern som t.ex. har ett sexuellt självskadebeteende kan, som framgått ovan, ofta ha en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Om ett sådant barn är sexuellt aktivt och det hänger samman med självskadebeteendet finns det ett orsakssamband mellan den nedsatta förmågan och barnets deltagande i den sexuella handlingen.

Gärningspersonen behöver inte själv klassificera sitt handlande som utnyttjande men måste ha uppsåt till de faktiska omständigheter som gör att domstolen kommer fram till att ett orsakssamband föreligger. Som exempel på fall där det kravet på subjektiv täckning är uppfyllt kan nämnas att gärningspersonen inser – eller i vart fall har likgiltighetsuppsåt till – dels att målsäganden mår psykiskt dåligt, dels att det dåliga psykiska måendet bidrar till att målsäganden deltar i den sexuella handlingen. Andra exempel kan vara att gärningspersonen har uppsåt till att målsäganden deltar i den sexuella handlingen mot ersättning eller till att målsägandens deltagande av annat skäl är en följd av gärningspersonens maktövertag.

Andra stycket *första punkten* motsvarar till sitt innehåll det tidigare andra stycket.

Om målsäganden har varit under 15 år, och gärningspersonen haft uppsåt till eller varit oaktsam inför det förhållandet, tillämpas paragrafen redan med hänsyn till barnets ålder (första stycket). Det *första stycket*, vilket är oförändrat, har på så sätt företrädde framför det andra stycket. Om gärningspersonen i ett sådant fall inte haft uppsåt eller varit oaktsam till att det varit fråga om ett barn under 15 år, men det däremot finns sådan subjektiv täckning till att offret varit under 18 år, kan emellertid gärningen bedömas enligt den nya andra punkten i andra stycket.

Den nya punkten är uttryckligen subsidiär till första punkten i andra stycket. I fall där gärningspersonen har en sådan relation till eller särskilt ansvar för barnet som avses i första punkten har den alltså företrädde. Också i förhållande till bestämmelsen om våldtäkt i 1 § är den nya punkten i andra stycket uttryckligen subsidiär. Det innebär att om någon t.ex. har samlag med en 15-åring som befinner sig i en *särskilt utsatt situation* (1 § första stycket fjärde meningen 2) och gärningspersonens agerande därför träffas både av den nya regleringen och bestämmelsen i 1 § bedöms gärningen i första hand som *våldtäkt*. Detsamma gäller om offrets deltagande av något annat skäl inte har varit frivilligt i den mening som avses i 1 § första stycket, samtidigt som offret har haft en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet enligt den nya regleringen.

Om ett brott som avses i den nya punkten i andra stycket är grovt döms för grov våldtäkt mot barn enligt bestämmelsens *tredje stycke*. Innehållet i det tredje stycket är oförändrat. Om gärningspersonen har använt våld eller hot om brottslig gärning mot ett barn i åldern 15–17 år vars nedsatta förmåga att värna sin sexuella integritet har utnyttjats kommer i allmänhet 1 § att tillämpas eftersom den har företrädde framför den nya regleringen. Om barnets deltagande emellertid varit frivilligt och således inte en *följd av* våldet eller hotet, och gärningen därför bedöms enligt den nya punkten i 4 § andra stycket, kan våldet eller hotet utgöra en grund för att rubricera brottet som grov våldtäkt mot barn. En sådan gärning som avses i den nya punkten kan också bedömas som grov våldtäkt mot barn med hänsyn till övriga kvalifikationsgrunder i tredje stycket. Att gärningspersonen anses ha visat sär-

skild hänsynslöshet eller råhet endast med hänsyn till ”barnets låga ålder” torde dock inte förekomma i de fallen.³

Utvidgningen av straffansvaret enligt den nya punkten i andra stycket får betydelse även för tillämpningsområdet för straffbestämelsen i 5 § om *sexuellt utnyttjande av barn*. Exempelvis om barnet snart ska fylla 18 år och dess förmåga att värna sin sexuella integritet endast är nedsatt i mindre mån skulle 5 § kunna tillämpas. Däremot omfattar ansvarsfrihetsregeln i 14 § – som gäller gärningar mot barn under 15 år – inte brott enligt den nya punkten i andra stycket.

Om det är fråga om en annan sexuell handling än som avses i 4 § – dvs. en sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar inte är att jämställa med ett vaginalt, analt eller oralt samlag – bedöms brott enligt den nya punkten i andra stycket i stället som *sexuellt övergrepp mot barn* eller *grovt sexuellt övergrepp mot barn* enligt 6 §.

6 §

Den som, med ett barn under femton år, eller med ett barn *under* arton år och *där omständigheterna är sådana* som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§, döms för *sexuellt övergrepp mot barn* till fängelse i lägst sex månader och högst två år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år.

Om brottet är grovt, döms för *grovt sexuellt övergrepp mot barn* till fängelse i lägst ett år och sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

I paragrafen regleras straffansvar för sexuellt övergrepp mot barn och grovt sexuellt övergrepp mot barn. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 3.12.

Paragrafen har ändrats, i *första stycket*, på så sätt att hänvisningen till 4 § andra stycket – i stället för att avse gärningar mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket – avser gärningar mot

³ Jfr prop. 1991/92:35 s. 14 och 15.

ett barn under 18 år och där omständigheterna är sådana som avses i 4 § andra stycket. Syftet med ändringen är att hänvisningen till 4 § andra stycket ska omfatta även den utvidgade regleringen i 4 § andra stycket 2. I fråga om innebörden av rekvisiten i den punkten hänvisas till författningskommentaren till 4 §.

I förhållande till sådana fall som avses i 4 § andra stycket 1 (tidigare 4 § andra stycket) har det inte skett någon förändring i sak. Här förutsätts alltså fortfarande att det är fråga om en gärning mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år och som gärningspersonen står i ett sådant förhållande till som avses i det tidigare 4 § andra stycket (numera 4 § andra stycket 1).

De andra och tredje styckena är oförändrade. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det enligt tredje stycket särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet. Med den ändring som nu görs av 4 § kan gärningspersonens auktoritet få betydelse för om barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet och därmed om en brottslig gärning föreligger enligt den nya punkten i 4 § andra stycket. Det innebär att det blir en viss överlappning mellan den nya regleringen i 4 § och kvalifikationsgrunden i 6 § tredje stycket som tar sikte på att gärningspersonen är *närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende*. Som framgår av äldre förarbeten är avsikten emellertid inte att brottet i alla sådana situationer som anges i det tredje stycket ska bedömas som grovt. En bedömning av samtliga omständigheter måste alltid göras i varje enskilt fall.⁴

9 §

Den som förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms för *utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling* till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Om brottet är mindre grovt, döms till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

⁴ Se prop. 2012/13:111 s. 115.

I paragrafen regleras straffansvar för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 3.12 och 3.13.

Paragrafen har ändrats, i *första stycket*, på så sätt att uttrycket ”i annat fall än som avses förut i detta kapitel” har tagits bort. Paragrafen är alltså inte längre uttryckligen subsidiär till de tidigare bestämmelserna i kapitlet. Detta innebär att det i vissa fall finns förutsättningar att döma för såväl brott enligt 9 § som något brott enligt 1–8 §§. Som utgångspunkt tillämpas då den bestämmelse som har den strängaste straffskalan och det mindre allvarliga brottet konsumeras, samtidigt som det sistnämnda brottet kan vägas in vid bedömningen av allvaret i den gärning som personen ska dömas för.⁵ Den som genom samma handlande gör sig skyldig till både utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling och *våldtäkt mot barn* (4 §) döms alltså i allmänhet endast för våldtäkt mot barn. Det samma gäller i förhållandet mellan 9 § och brottet *grovt sexuellt övergrepp mot barn* (6 § tredje stycket). Omvänt är utgångspunkten att en gärningsperson inte döms för exempelvis normalgraden av *sexuellt övergrepp mot barn* (6 § första stycket) eller *utnyttjande av barn för sexuell posering* (8 § första stycket) om rekvisiten i 9 § är uppfyllda, utan då i första hand för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Det är dock upp till domstolen att utifrån allmänna principer om brottskonkurrens avgöra konkurrensfrågan i det enskilda fallet.

Paragrafen innehåller inte något krav på att gärningspersonen ska ha *genomfört* den sexuella handlingen med offret (jfr t.ex. 1 §). Straffansvaret omfattar därför även fall där den sexuella handling som barnet har förmåtts att företa eller tåla har utförts på distans, och detta även om gärningspersonen inte har deltagit i realtid när den sexuella handlingen ägde rum.⁶

Barn som deltar i sexuella handlingar mot ersättning har ofta en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Det kan bero på svåra personliga förhållanden hos barnet, på gärningspersonens auktoritet eller på en kombination av sådana omständigheter. Betalningen kan också i sig skapa en sådan obalans i maktförhållandet mellan barnet och gärningspersonen som gör att den nämnda förmågan hos barnet sätts ned. Genom den utvidgning som nu görs av 4 § kommer alltså

⁵ Jfr t.ex. ”Tejpningen” NJA 2013 s. 397 p. 16.

⁶ Jfr prop. 2021/22:231 s. 21–31.

många fall som enligt den tidigare lagstiftningen bedömdes som utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling kunna bestraffas som i första hand *våldtäkt mot barn*. Utrymmet att döma för brott enligt 9 § kommer därmed att minska. Andra fall där någon har förmått ett barn i åldern 15–17 år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling – men där det inte är bevisat att en nedsatt förmåga att värna den sexuella integriteten har förelegat och utnyttjats – kommer även fortsättningsvis bestraffas enligt 9 § om barnet har deltagit i den sexuella handlingen frivilligt och omständigheterna inte heller är sådana som avses i 4 § andra stycket 1.

I undantagsfall – då omständigheterna klart avviker från vad som normalt är fallet – kan brottet bedömas enligt den lindrigare straffskalan i *andra stycket*. Det andra stycket är oförändrat. Som exempel på situationer där andra stycket kan tillämpas har i tidigare förarbeten nämnts att ersättning i någon form visserligen förekommit men offeret är nära 18 års ålder och skillnaden i ålder mellan offer och gärningsman är liten och omständigheterna även i övrigt är sådana att straffvärdet är lågt.⁷

Av det *tredje stycket*, som är oförändrat, framgår att det för straffansvar inte spelar någon roll om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

11 §

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, *förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att gärningsmannen ska delta i handlingen eller att handlingen ska visas för gärningsmannen*, döms för *köp av sexuell handling* till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

I paragrafen regleras straffansvar för köp av sexuell handling. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 3.13.

Paragrafen har ändrats, i *första stycket*, på så sätt att bestämmelsen – i stället för att avse den som skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning – avser den som förmår en person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling i huvudsakligt syfte att gärnings-

⁷ Se prop. 2021/22:231 s. 65 och 90.

mannen ska delta i handlingen eller att handlingen ska visas för gärningsmannen. Brottet har samtidigt getts en ny beteckning.

Ändringen innebär en utvidgning av det straffbara området när det gäller dels köp av sexuella handlingar som utförs på distans, t.ex. via internet, dels köp av sexuella handlingar inom ramen för mera stadigvarande relationer. Det sistnämnda förhållandet framgår av att bestämmelsen inte längre är begränsad till ”tillfälliga” sexuella förbindelser/handlingar.

Den *sexuella handlingen* kan vara sådan som avses i 1 § men kan också bestå av en sådan annan sexuell handling som avses i 2 §, exempelvis att den andra personen onanerar på sig själv. Att personen visar sig naken eller utför så kallad striptease innebär dock inte i sig att en sexuell handling utförs.⁸

Att gärningspersonen ska *förmå* den andra personen att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling innebär ett krav på att gärningspersonens agerande har lett till att en sexuell handling mot ersättning utförts och att ersättningen varit en förutsättning för att den sexuella handlingen skulle äga rum. Det ska alltså ha funnits ett orsaks samband mellan ersättningen – eller löfte om ersättning – och den andra personens utförande av eller deltagande i den sexuella handlingen. Även om något slags påverkan krävs betyder rekvisitet förmå inte att den som har begått gärningen behöver övervinna ett motstånd från den andres sida. Inte heller krävs det att det är gärningspersonen som tar initiativet.⁹ Uttrycket förmå innebär därför inte någon inskränkning av det straffbara området i förhållande till vad som gällde enligt den tidigare regleringen om köp av sexuell tjänst.

För straffansvar krävs vidare att gärningspersonens *huvudsakliga syfte* har varit antingen att delta i den sexuella handlingen eller att handlingen ska visas för gärningspersonen. Inte heller detta krav innebär någon inskränkning av det straffbara området i förhållande till den tidigare regleringen. Den del av bestämmelsen som gäller huvudsakligt syfte att *delta* i den sexuella handlingen tar sikte på fall av sex med fysisk kontakt mellan den som köper – eller låter annan köpa (andra stycket) – den sexuella handlingen och den som företar eller tål den handlingen. Här inkluderas alltså sådana fall som enligt den tidigare regleringen avsågs med att någon ”skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning”. Som beskrivs närmare nedan omfattas därut-

⁸ Jfr prop. 2004/05:45 s. 33 och 34.

⁹ Jfr prop. 2017/18:177 s. 83.

över ageranden som tidigare föll utanför det straffbara området, eftersom det inte längre förutsätts att det är fråga om en ”tillfällig” sexuell förbindelse/handling. Den del av bestämmelsen som avser att gärningspersonen agerat i huvudsakligt syfte att den sexuella handlingen ska *visas för* gärningspersonen tar sikte på det utvidgade straffansvar som i och med den nu aktuella lagändringen gäller för köp av sexuella handlingar som utförs på distans. Med *visas för* avses att den sexuella handlingen görs tillgänglig för köparen visuellt, exempelvis genom att den andra personen skickar ett foto eller en film. En förevisning kan också ske utan användande av något tekniskt hjälpmedel, exempelvis genom att någon på en strippklubb utför en privat show som innehåller sexuella handlingar men inte någon fysisk kontakt med köparen. Förmedling endast via ljud eller text omfattas däremot inte. Det spelar inte någon roll om förevisningen är avsedd att ske i realtid eller i efterhand, utan det avgörande är att ersättningen har varit en förutsättning för att den sexuella handlingen skulle äga rum och att ersättningen i sin tur har lämnats eller utlovats i huvudsakligt syfte att gärningspersonen skulle få ta del av den sexuella handlingen.

Vad som har varit det huvudsakliga syftet får bedömas från fall till fall. Sådan verksamhet som kan beskrivas som produktion av ”traditionell” pornografi omfattas i allmänhet inte av det straffbara området. Om någon avlönar en annan person för att delta i sådan produktion är inte huvudsyftet att den förstnämnda personen ska delta i den sexuella handlingen eller bli förevisad denna, utan att skapa en skildring som på något sätt ska tillhandahållas allmänheten. Också i den situationen att en pornografiproducent själv är delaktig i sexuella handlingar inom ramen för sin egen produktion skulle det primära syftet kunna vara att skildringen ska tillhandahållas allmänheten. I övrigt bör dock den som förmår någon att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling som gärningspersonen själv deltar i normalt sett inte kunna undgå straffansvar med hänvisning till att handlingen dokumenterats och att syftet därför varit att ”producera pornografi”. När det gäller köp av pornografiskt material ligger det i sakens natur att köparen ofta agerar i huvudsakligt syfte att bli förevisad materialet. Det som då avgör om köparens handlande träffas av straffansvar enligt paragrafen är om denne har *förmått* den andra personen att i det enskilda fallet företa eller tåla en sexuell handling mot ersättning. Att någon köper en så kallad camshow som är förinspelad eller betalar för att ”följa” ett konto där det löpande läggs ut pornografiskt material eller på annat sätt tar

del av pornografi utan att påverka dess innehåll faller därför i allmänhet utanför det straffbara området. Om den sexuella handlingen emellertid har föregåtts av kontakt mellan den som tar del av och den som utför handlingen, antingen i förväg eller under en liveshow, kan dock det nämnda kravet på orsakssamband vara uppfyllt. Att materialet även visas för någon annan än gärningspersonen – exempelvis genom att flera personer får tillgång till samma liveshow – utesluter inte i sig straffansvar för köp av sexuell handling. Om flera personer medverkar till brottet kan de – beroende på omständigheterna – dömas som gärningsmän, anstiftare eller medhjälpare (23 kap. 4 § brottsbalken). Varje medverkande bedöms efter det uppsåt som ligger honom eller henne till last. Om två eller flera personer agerar tillsammans och i samförstånd kan även den som mera perifert deltar i utförandet av gärningen bestraffas som gärningsman.¹⁰

Att den nya regleringen inte är begränsad till ”tillfälliga” sexuella förbindelser/handlingar innebär att om det i ett enskilt fall kan visas att någon har förmått en annan person att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, i sådant syfte som avses i paragrafen, har det inte någon betydelse att parterna kan sägas ha en stadigvarande relation. Det avgörande är alltså inte hur parternas förhållande ser ut i övrigt, utan om ersättningen har varit en förutsättning för den andra personens deltagande i den sexuella handlingen. Det spelar inte någon roll om parterna benämner ersättningen som ”betalning” eller som ”gåva”. Om kravet på orsakssamband och övriga rekvisit är uppfyllda kan alltså 11 § tillämpas också i fall av så kallad sugardejting.

När det gäller syftet att delta respektive att bli förevisad den sexuella handlingen krävs avsiktssuppsåt. Beträffande övriga brottsrekvisit kan även likgiltighetsuppsåt vara aktuellt.

Av det *andra stycket*, som är oförändrat, framgår att det för straffansvar inte spelar någon roll om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

12 §

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person *förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar, på det sätt som avses i 11 §*, döms för *koppleri* till fängelse i högst fyra år.

¹⁰ Se t.ex. ”Påskupploppet i Örebro” NJA 2023 s. 114. p. 29–36 samt ”Årsta torg” NJA 2023 s. 29 II p. 16.

Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för *sexuella handlingar mot ersättning, på det sätt som avses i 11 §*, och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för *grovt koppleri* till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

I paragrafen regleras straffansvar för koppleri och grovt koppleri. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 3.13.

Paragrafen har ändrats, i *första* och *andra styckena*, på så sätt att de – i stället för att avse främjande eller otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning – avser främjande eller otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av att en person förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar på det sätt som avses i 11 §.

Syftet med ändringarna är att paragrafen ska korrespondera med 11 § i dess nya lydelse. Angående innebörden av att en person förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar på det sätt som avses i 11 § hänvisas till författningskommentaren till den paragrafen. Liksom tidigare krävs det att främjandet eller utnyttjandet i någon mån har satts i system för att det ska vara fråga om koppleri.¹¹ Bestämelsen tar därför, till skillnad från 11 §, sikte på *sexuella handlingar* och inte på *en sexuell handling*.

Ändringarna innebär en utvidgning av det straffbara området på så sätt att främjande/otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annans köp av sexuella handlingar som utförs på distans, dvs. utan någon fysik kontakt mellan köparen och utföraren, numera omfattas. Det straffbara området har också utvidgats på så sätt att främjande/otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annans köp av sexuella handlingar som utförs inom ramen för mera stadigvarande relationer omfattas, vilket framgår av att ordet ”tillfälliga” har tagits bort.

Utvidgningen i fråga om sexuella handlingar som utförs på distans innebär att den som exempelvis tillhandahåller eller administrerar en webbplats som underlättar för personer att komma i kontakt med någon som på beställning utför sexuella handlingar mot ersättning kan

¹¹ Jfr prop. 2004/05:45 s. 110 och 111 samt prop. 1983/84 :105 s. 57 och 58.

göra sig skyldig till koppleri, även om de sexuella handlingarna inte utförs fysiskt med köparen utan förevisas denne exempelvis i form av foton eller en så kallad camshow. Koppleribrott kan också begås genom att någon mera direkt anlitar en annan person för att utföra föreställningar – som inkluderar sexuella handlingar – på beställning av en tredje part. Sådana föreställningar kan utföras antingen digitalt eller på exempelvis en strippklubb. Vad som kan beskrivas som produktion eller distribution av ”traditionell” pornografi omfattas däremot som utgångspunkt inte av koppleriansvaret eftersom det i de fallen inte finns någon som förmås att mot ersättning företa eller tåla sexuella handlingar i sådana *huvudsakliga syften* som avses i 11 §. Vad som har varit det huvudsakliga syftet får bedömas från fall till fall och det avgörande är inte hur verksamheten benämns. Om rekvisiten i 12 § är uppfyllda går det alltså inte att undgå straffansvar för koppleri endast genom att hänvisa till att betalning från någon som har deltagit i en sexuell handling har avsett ”produktion av pornografi” och inte deltagandet i sig.

Det tredje stycket är oförändrat.

15 §

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell *handling*, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

Detsamma gäller för förberedelse till koppleri samt för förberedelse och stämpling till och underlåtenhet att avslöja eller förhindra våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt koppleri.

Paragrafen ger besked om i vilka fall osjälvständiga brottsformer av brotten i 6 kap. är kriminaliserade. I *första stycket* har det gjorts en följdändring på så sätt att den nya brottsbeteckningen i 6 kap. 11 §, köp av sexuell handling, förts in.

9 kap.**3 §**

Är brott som avses i 1 § att anse som grovt, döms för *grovt bedrägeri* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. gärningsmannen har missbrukat allmänt förtroende eller använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. eller vilseledande bokföring,

2. *gärningen har* avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada,

3. *gärningen har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt,*

4. *gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning, eller*

5. *gärningen på annat sätt har varit av särskilt farlig art.*

I paragrafen regleras straffansvar för grovt bedrägeri. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 5.5.

Paragrafen har ändrats, *i andra stycket*, på så sätt att de olika kvalifikationsgrunderna för grovt brott har angetts i en numrerad lista samt att det har lagts till två nya kvalifikationsgrunder (tredje och fjärde punkterna). I övrigt är ändringarna endast av redaktionellt slag.

Det *första stycket* är oförändrat.

Frågan om brottet ska bedömas som grovt ska, på sedvanligt sätt, avgöras vid en helhetsbedömning med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet. Enligt andra stycket *tredje punkten* – som alltså innehåller en ny kvalifikationsgrund – ska det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningen har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt. Brottslighet som har utövats i *organiserad form* tar sikte på gärningar som har begåtts inom ramen för en struktur där flera personer samverkat under en inte helt obetydlig tidsperiod för att begå brott. Det är inte tillräckligt att det aktuella brottet har skett i samverkan. Att brottet ska ha *ingått* i en brottslighet som utövats i organiserad form innebär att brottet ska ha haft ett naturligt samband med organisationen. Det är dock inte nödvändigt att brottet har begåtts av den eller de som organiserat brottsligheten. Med brottslighet som *utövats systematiskt* avses brottslighet där ett visst tillvägagångssätt upprepats ett flertal gånger av antingen en ensam gärningsperson eller av flera personer i samförstånd. Därutöver krävs det något ytterligare moment, exempelvis att brotten följt en brottsplan, föregåtts av noggranna för-

beredelser eller utförts på ett förslaget sätt. Kraven i sistnämnda avseende bör emellertid inte sättas alltför högt.¹²

Enligt den nya kvalifikationsgrunden i andra stycket *fjärde punkten* ska det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning. Vad som avses med *skyddslös* eller *utsatt ställning* är att offret har en nedsatt förmåga att försvara sig. Så kan vara fallet exempelvis när brott begås mot en äldre person eller en person med funktionsnedsättning. Kravet på *hänsynslöst utnyttjande* innebär att det ska finnas ett orsakssamband mellan utförandet av gärningen och offrets skyddslöshet eller utsatthet, vilket gör gärningen särskilt klandervärd.

3 c §

Den som

1. olovligen införskaffar ett betalningsverktyg,
2. för bedräglig användning förvanskar ett betalningsverktyg eller framställer ett falskt betalningsverktyg, eller
3. använder ett olovligen införskaffat eller förvanskat eller falskt betalningsverktyg eller på annat sätt tar befattning med ett sådant betalningsverktyg döms för *olovlig befattning med betalningsverktyg* till böter eller fängelse i högst två år.

Med betalningsverktyg avses skyddade verktyg, handlingar eller uppgifter som ger möjlighet att överföra pengar eller ett penningvärde.

Om ett brott som avses i första stycket är grovt, döms för *grov olovlig befattning med betalningsverktyg* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. gärningen har avsett betydande värde eller kunnat medföra synnerligen kännbar skada,
2. *gärningen* har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt,
3. *gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning*, eller
4. *gärningen på annat sätt* har varit av särskilt farlig art.

Det ska inte dömas till ansvar enligt denna paragraf om gärningen är belagd med samma eller strängare straff enligt någon annan bestämmelse i denna balk.

I paragrafen regleras straffansvar för olovlig befattning med betalningsverktyg och grov olovlig befattning med betalningsverktyg. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 5.5.

¹² Jfr prop. 2020/21:73 s. 34 och prop. 2009/10:147 s. 43 och 44.

Paragrafen har ändrats på så sätt att det i *tredje stycket* har lagts till en ny kvalifikationsgrund för grovt brott (tredje punkten). Som en följd av det har den tidigare tredje punkten flyttats till en ny fjärde punkt och ytterligare några redaktionella ändringar gjorts i det tredje stycket.

I övrigt är paragrafen oförändrad.

Frågan om brottet ska bedömas som grovt ska, på sedvanligt sätt, avgöras vid en helhetsbedömning med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet. Enligt den nya kvalifikationsgrunden i tredje stycket *tredje punkten* ska det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt beaktas om gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat offrets skyddslösa eller utsatta ställning. Angående innebörden av den punkten hänvisas till författningskommentaren till 3 §.

29 kap.

2 §

Som försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarigare följder än det faktiskt fått,

2. om den tilltalade visat stor hänsynslöshet,

3. om den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig,

4. om den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,

5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,

6. om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering,

7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, *kön*, *könsidentitet* eller *könsuttryck* eller annan liknande omständighet,

8. om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person,

9. om brottet begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående innehaft ett uppdrag som förtroendevald i stat, kommun, region, Sametinget eller Europaparlamentet, eller

10. om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, eller

11. om brottet begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående yrkesmässigt bedrivit nyhetsförmedling eller annan journalistik.

I paragrafen anges olika omständigheter som vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beaktas som försvårande. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 4.10.

Paragrafen har ändrats, i *sjunde punkten*, dels på så sätt att det uttryckligen anges att det som en försvårande omständighet ska räknas också att gärningsmannens motiv har varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av *kön*, dels på så sätt att begreppet *könsidentitet eller könsuttryck* har ersatt begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck*.

Bakgrunden till tillägget om *kön* är den ökade förekomsten av sexualiserad hatretorik som i synnerhet kvinnor utsätts för och som utgör ett hot mot det demokratiska samtalet och samhället i stort. Med *kön* avses här den juridiska aspekten av *kön*, dvs. det *kön* som är registrerat för offret, vilket kan vara antingen man eller kvinna.¹³ Samtidigt kan också fall där gärningspersonen har agerat utifrån ett felaktigt antagande om någons registrerade *kön* omfattas, eftersom det är gärningspersonens *motiv* som är det avgörande. Motivet att kränka på grund av *kön* behöver inte ha varit det enda eller ens det huvudsakliga motivet.¹⁴ Den nya straffskärpningsgrunden är däremot inte tillämplig endast av det skälet att ett brott har begåtts mot en person av ett visst *kön*. Det betyder exempelvis att sådana förhållanden som att en man har utsatt en kvinna för vålds- eller sexualbrott inte i sig utgör grund för straffskärpning enligt den sjunde punkten.

Bakgrunden till ändringen i fråga om *könsidentitet eller könsuttryck* är att det tidigare begreppet *könsöverskridande identitet eller uttryck* – som också förekommer i andra författningar – under lång tid har kritiserats på grund av att det utgår från ett avvikarperspektiv, dvs. att det utgår från en uppfattning om normen och pekar ut dem som inte följer denna. Uttrycket skiljer sig också från hur de övriga straffskärpningsgrunderna i den sjunde punkten har formulerats. De är i stället utformade med utgångspunkt i att alla har exempelvis ett nationellt eller etniskt ursprung och en sexuell läggning. Därmed ges alla människor ett förstärkt straffrättsligt skydd mot brott med hat-

¹³ Jfr 18 § andra stycket och 18 a § tredje stycket folkbokföringslagen (1991:481) samt lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall.

¹⁴ Jfr prop. 1993/94:101 s. 22 och 23.

motiv, oavsett om de tillhör ”normen” eller inte. Även om det är utsattheten hos vissa grupper som har motiverat införandet också av de övriga straffskärpningsgrunderna skyddar de alltså alla människor på ett likartat sätt.¹⁵

Med motiv med avseende på könsidentitet eller könsuttryck avses – i likhet med vad som var fallet när begreppet könsöverskridande identitet eller uttryck användes – i första hand att träffa sådana motiv som kan beskrivas som transfobiska. Med *könsidentitet* avses här en persons mentala kön eller självupplevda kön, dvs. det som inte utan vidare är iakttagbart för andra. *Könsuttryck* omfattar hur det sociala könet kommer till uttryck, dvs. det som är iakttagbart för andra. En persons könsidentitet och/eller könsuttryck kan sammanfalla med personens registrerade kön, men behöver inte göra det. Eftersom dessa aspekter av könsbegreppet kan hänga ihop är gränsen mellan å ena sidan *kön* och å andra sidan *könsidentitet eller könsuttryck* i någon mån flytande. Vilken grund som blir aktuell beror på vad som i det enskilda fallet är bevisat om vad gärningspersonen har motiveras av. Om någon exempelvis hotar en person för att den personen, enligt gärningspersonens uppfattning, ”är en kvinna” har motivet varit att kränka på grund av kön i den mening som avses i den nya grunden och inte på grund av könsidentitet eller könsuttryck. Det gäller även om dessa aspekter av könsbegreppet skulle råka sammanfalla på grund av att offret är en så kallad cisperson, dvs. en person vars juridiska och biologiska kön stämmer överens och alltid har stämt överens med personens könsidentitet och könsuttryck. Vidare spelar det inte någon roll vilket kön som faktiskt är registrerat för offret. Omvänt är det i en situation där någon angrips av skäl som hänger samman med att offret, enligt gärningspersonens uppfattning, inte är en cisperson tydligt att hatmotivet är transfobiskt.

Motiv som tar sikte på att offret har en så kallad intersexvariation kan falla in under grunden kön i vissa fall och under grunden könsidentitet eller könsuttryck i andra fall. Vilken grund som blir aktuell beror även i detta avseende på vad som i det enskilda fallet är bevisat om vad gärningspersonen har motiveras av. Som regeringen har noterat i ett tidigare lagstiftningsärende kan intersexualism under alla omständigheter ses som en sådan *annan liknande omständighet* som omfattas av straffskärpningsregelns tillämpningsområde.¹⁶

¹⁵ Jfr prop. 2001/02:59 s. 39 samt prop. 1993/94:101 s. 21.

¹⁶ Se prop. 2017/18:59 s. 29.

9 Författningsförslag som inte följer av ställningstagandena

9.1 Inledning

I avsnitt 3.12.3 föreslår vi att bestämmelsen i 6 kap. 4 § brottsbalken som gäller *våldtäkt mot barn* utvidgas till att även omfatta fall där någon utnyttjar att ett barn under 18 år på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Vi har dock konstaterat att ett alternativ kan vara en reglering utan krav på orsakssamband och som därför inte innehåller något utnyttjaderekvisit. Ett sådant alternativt författningsförslag som inte följer av vårt ställningstagande presenteras i detta kapitel.

Som framgått av avsnitt 3.15.4 anser vi att det inte finns tillräckligt starka skäl att ändra brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott*. Vi har emellertid behandlat frågan om hur regleringen skulle kunna utformas om en sådan ändring anses påkallad. Även i det avseendet presenteras här ett alternativt författningsförslag.

I detta kapitel behandlas också frågor om ikraftträdande, behov av övergångsbestämmelser samt konsekvenser när det gäller de alternativa författningsförslagen. Därtill finns en författningskommentar till respektive förslag.

En ändring av brottsbeteckningarna *barnpornografibrott* och *grovt barnpornografibrott* skulle få till följd att ett flertal andra författningsändringar bör göras och att två befintliga lagar bör ersättas av nya. Våra förslag gällande sådana följdändringar behandlas först efter de alternativa förslagen i sak. Det gäller såväl författningsförslagen som sådana (avsnitt 9.2) som författningskommentaren (avsnitt 9.5).

9.2 Alternativt författningsförslag

9.2.1 Alternativt förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken att 6 kap. 4 §, 16 kap. 10 a, 10 b och 17 §§, 35 kap. 4 § samt 36 kap. 1 b § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

4 §

Den som, med ett barn under femton år, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Första stycket gäller även den som begår en gärning som avses där mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

Första stycket gäller även den som begår en gärning som avses där

1. mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut, eller,

2. mot ett barn under arton år som, i annat fall än som avses i första punkten eller 1 §, på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.

Om ett brott som avses i första eller andra stycket är grovt, döms för *grov våldtäkt mot barn* till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

16 kap.

10 a §

Den som

1. skildrar barn i pornografisk bild,

2. sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan,

3. förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn,

4. förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder, eller

5. innehar en sådan bild av barn eller betraktar en sådan bild som han eller hon berett sig tillgång till

döms för *barnpornografibrott* till fängelse i högst två år.

Den som

1. *i bild skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn i sexuell bild,*

2. sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan,

3. förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn,

4. förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder, eller

5. innehar en sådan bild av barn eller betraktar en sådan bild som han eller hon berett sig tillgång till

döms för *sexuell exploatering av barn i bild* till fängelse i högst två år.

Är ett brott som avses i första stycket ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Med barn avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år. Är pubertetsutvecklingen fullbordad, ska ansvar för gärning enligt första stycket 2–5 dömas ut

bara om det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under arton år.

Till ansvar för gärning som avses i första stycket 1 ska dömas även den som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den som skildras är under arton år.

Den som i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte av oaktsamhet sprider en sådan bild som avses i första stycket, döms som sägs där eller i andra stycket.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för grovt barnpornografibrott till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte, utgjort ett led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt eller i större omfattning, avsett en särskilt stor mängd bilder eller avsett bilder där barnen är särskilt unga, utsätts för våld eller tvång eller utnyttjas på annat särskilt hänsynslöst sätt.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för grov sexuell exploatering av barn i bild till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte, utgjort ett led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt eller i större omfattning, avsett en särskilt stor mängd bilder eller avsett bilder där barnen är särskilt unga, utsätts för våld eller tvång eller utnyttjas på annat särskilt hänsynslöst sätt.

10 b §

Förbuden i 10 a § mot skildring och innehav gäller inte den som enligt första eller andra stycket i den paragrafen framställer en pornografisk bild av barn, om skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa och omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut.

Förbuden i 10 a § mot skildring och innehav gäller inte den som enligt första eller andra stycket i den paragrafen framställer en *sexuell* bild av barn, om skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa och omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut.

Inte heller gäller förbuden den som tecknar, målar eller på något annat liknande hantverksmässigt sätt framställer en sådan bild, om bilden inte är avsedd att spridas, överlätas, upplåtas, förevisas eller på annat sätt göras tillgänglig för andra.

Även i andra fall ska en gärning inte utgöra brott, om gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig.

Inte heller gäller förbuden den som tecknar, målar eller på något annat liknande hantverksmässigt sätt framställer en sådan bild, om bilden inte är avsedd att spridas, överlätas, upplåtas, förevisas eller på annat sätt göras tillgänglig för andra.

Även i andra fall ska en gärning inte utgöra brott, om gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig.

17 §

För förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra myteri döms det till ansvar enligt 23 kap. Det samma gäller för försök till gravfridsbrott och försök, förberedelse eller stämpling till grovt gravfridsbrott samt för försök till sådant barnpornografibrott som avses i 10 a § första stycket och försök eller förberedelse till grovt barnpornografibrott

För förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra myteri döms det till ansvar enligt 23 kap. Det samma gäller för försök till gravfridsbrott och försök, förberedelse eller stämpling till grovt gravfridsbrott samt för försök till *sådan sexuell exploatering av barn i bild* som avses i 10 a § första stycket och försök eller förberedelse till grov *sexuell exploatering av barn i bild*.

35 kap.**4 §**

De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6, 8 och 9 §§ eller försök till sådana brott,

2. 6 kap. 1–3, 10 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,

3. 16 kap. 10 a § första och sjätte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,

3. 16 kap. 10 a § första och sjätte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i *sexuell* bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,

4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller en skulduppörelse vid planförhandling under företagsrekonstruktion, eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

36 kap.**1 b §**

Döms någon för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i fyra år eller mer och har brottet varit av beskaffenhet att kunna ge utbyte, ska även i annat fall än som avses i 1 § egendom förklaras förverkad, om det framstår som klart mera sannolikt att den utgör utbyte av brottslig verksamhet än att så inte är fallet. I stället för egendomen får dess värde förklaras förverkat.

Har brottet varit av beskaffenhet att kunna ge utbyte, gäller första stycket också om någon döms för

1. dataintrång, utnyttjande av barn för sexuell posering, tagande av muta, givande av muta eller barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § första stycket 1–4,

1. dataintrång, utnyttjande av barn för sexuell posering, tagande av muta, givande av muta eller *sexuell exploatering av barn i bild* enligt 16 kap. 10 a § första stycket 1–4,

2. narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen (1968:64) eller olovlig befattning med narkotikaprekursorer enligt 3 b § första stycket samma lag,

3. dopningsbrott enligt 3 § första stycket lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel,

4. narkotikasmuggling enligt 6 § första stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

5. människosmuggling enligt 20 kap. 8 § första stycket utlänningslagen (2005:716) eller organiserande av människosmuggling enligt 20 kap. 9 § första stycket samma lag, eller

6. något annat brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer och som har utgjort led i en brottslighet som utövats i organiserad form.

Vad som sägs om förverkande i första och andra styckena gäller också om någon döms för försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses där.

Förverkande enligt denna paragraf får inte beslutas om det är oskäligt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2025.

9.2.2 Alternativt förslag till lag om förverkande av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt

Härigenom förskrivs följande.

En bild som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt ska förklaras förverkad.

Förverkande får underlåtas om förverkandet är oskäligt.

Första stycket tillämpas inte, om en skildring kan förverkas enligt bestämmelser i brottsbalken eller i lagen (2000:1225) om straff för smuggling.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2025.
 2. Genom lagen upphävs lagen (1994:1478) om förverkande av barnpornografi.
 3. Genom lagen utgår lagen (2000:1253) om ändring i lagen om förverkande av barnpornografi.

9.2.3 Alternativt förslag till lag om förbud mot införsel och utförsel av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt

Härigenom förskrivs följande.

En bild som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt får inte föras in i eller ut ur Sverige.

Bestämmelser om straff för olovlig införsel m.m. finns i lagen (2000:1225) om straff för smuggling.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2025.
 2. Genom lagen upphävs lagen (1998:1443) om förbud mot införsel och utförsel av barnpornografi.
 3. Genom lagen utgår lagen (2000:1259) om ändring i lagen om förbud mot införsel och utförsel av barnpornografi.

9.2.4 Alternativt förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken att 27 kap. 18 a och 19 a §§ ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt SFS 2023:534

Föreslagen lydelse

27 kap.

18 a §

Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation får användas om någon är skäligen misstänkt för brott som avses i andra stycket och åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen.

Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation enligt denna paragraf får användas vid en förundersökning om

1. ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år,

2. grovt dataintrång enligt 4 kap. 9 c § andra stycket brottsbalken,

3. grovt sexuellt övergrepp, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, sexuellt ofredande mot barn eller grovt sexuellt ofredande mot barn enligt 6 kap. 2 § tredje stycket, 5 §, 6 §, 8 §, 9 § eller 10 § första eller tredje stycket brottsbalken,

4. kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte enligt 6 kap. 10 a § brottsbalken, om det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

5. grovt bedrägeri enligt 9 kap. 3 § brottsbalken, om gärningen har begåtts med hjälp av elektronisk kommunikation,

6. utpressning enligt 9 kap. 4 § första stycket brottsbalken, om det kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i tre månader,

7. sabotage enligt 13 kap. 4 § brottsbalken,

8. mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, kapning, sjö- eller luftfartssabotage eller flygplatsabotage enligt 13 kap. 1 §, 3 § första eller andra stycket, 5 a § eller 5 b § brottsbalken, om brottet innefattar sabotage enligt 4 § samma kapitel,

9. mened enligt 15 kap. 1 § första stycket brottsbalken, om det kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i tre månader,

10. grovt barnpornografibrott 10. *grov sexuell exploatering av*
eller barnpornografibrott som *barn i bild* eller *sexuell exploatering*

inte är ringa enligt 16 kap. 10 a § *av barn i bild* som inte är ringa brottsbalken, enligt 16 kap. 10 a § brottsbalken,

11. övergrepp i rättssak eller skyddande av brottsling enligt 17 kap. 10 § första eller fjärde stycket eller 11 § första eller andra stycket brottsbalken, om det kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i tre månader,

12. grovt skyddande av brottsling enligt 17 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken,

13. brott mot medborgerlig frihet enligt 18 kap. 5 § brottsbalken,

14. spioneri, utlandsspioneri, obehörig befattning med hemlig uppgift, grov obehörig befattning med hemlig uppgift eller olovlig under rättelseverksamhet mot Sverige, mot främmande makt eller mot person enligt 19 kap. 5, 6 a, 7, 8, 10, 10 a eller 10 b § brottsbalken,

15. grovt penningtvåtsbrott eller näringspenningtvätt, grovt brott, enligt 5 § eller 7 § andra stycket lagen (2014:307) om straff för penningtvåtsbrott,

16. grovt insiderbrott enligt 2 kap. 1 § tredje stycket lagen (2016:1307) om straff för marknadsmissbruk på värdepappersmarknaden,

17. företagsspioneri enligt 26 § lagen (2018:558) om företagshemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har agerat för en främmande makts räkning,

18. deltagande i en terroristorganisation, samröre med en terroristorganisation, finansiering av terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet, offentlig uppmaning till terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet, rekrytering till terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet, utbildning för terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet eller resa för terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet enligt 4 a, 5, 6, 7, 8, 9 eller 10 § terroristbrottslagen (2022:666),

19. försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses i 1–5, 7, 8, 10 eller 12–18, om en sådan gärning är belagd med straff,

20. försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses i 6, 9 eller 11, om en sådan gärning är belagd med straff och det kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse i tre månader,

21. ett annat brott, om det kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i två år, eller

22. flera brott, om

a) en och samma person är skäligen misstänkt för samtliga brott,

b) det kan antas att den samlade brottslighetens straffvärde överstiger fängelse i två år, c) det kan antas att vart och ett av brotten har utgjort ett led i en brottslighet som har utövats i organiserad form eller systematiskt, och

d) det för vart och ett av brotten är föreskrivet fängelse i ett år eller mer.

Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation enligt denna paragraf får endast avse ett telefonnummer eller en annan adress eller en viss elektronisk kommunikationsutrustning som

1. under den tid som tillståndet avser innehas eller har innehafts av den misstänkte eller annars kan antas ha använts eller komma att användas av den misstänkte, eller

2. det finns synnerlig anledning att anta att den misstänkte under den tid som tillståndet avser har kontaktat eller kommer att kontakta.

19 a §

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation får användas om någon är skäligen misstänkt för brott som avses i andra stycket och åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen.

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt denna paragraf får användas vid en förundersökning om

1. ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader,

2. dataintrång enligt 4 kap. 9 c § första stycket brottsbalken,

3. barnpornografibrott som 3. *sexuell exploatering av barn* inte är ringa enligt 16 kap. 10 a § *i bild* som inte är ringa enligt brottsbalken, 16 kap. 10 a § brottsbalken,

4. narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen (1968:64)

5. narkotikasmuggling enligt 6 § första stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

6. försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses i 1–5, om en sådan gärning är belagd med straff, eller

7. andra brott som kan leda till hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation enligt 18 a § andra stycket.

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt denna paragraf får endast avse ett telefonnummer eller en annan adress eller en viss elektronisk kommunikationsutrustning som

1. under den tid som tillståndet avser innehas eller har innehafts av den misstänkte eller annars kan antas ha använts eller komma att användas av den misstänkte, eller

2. det finns synnerlig anledning att anta att den misstänkte under den tid som tillståndet avser har kontaktat eller kommer att kontakta.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2025.

9.2.5 Alternativt förslag till lag om ändring i tryckfrihetsförordningen (1949:105)

Härigenom föreskrivs i fråga om tryckfrihetsförordningen (1949:105) att 1 kap. 14 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Undantag för barnpornografi

*Undantag för bilder som
skildrar sexualbrott mot barn
eller på annat sätt skildrar barn
sexuellt*

1 kap.

14 §

Denna grundlag är inte tillämplig på pornografiska bilder av personer vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år.

Denna grundlag är inte tillämplig på *sexuella* bilder av personer vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2027.

9.2.6 Alternativt förslag till lag om ändring i yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469)

Härigenom föreskrivs i fråga om yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469) att 1 kap. 21 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Undantag för barnpornografi

**Undantag för bilder som
skildrar sexualbrott mot barn
eller på annat sätt skildrar barn
sexuellt**

1 kap. 21 §

Denna grundlag är inte tillämplig på pornografiska bilder av personer vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år.

Denna grundlag är inte tillämplig på *sexuella* bilder av personer vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2027.

9.2.7 Alternativt förslag till lag om ändring i lagen (1996:701) om Tullverkets befogenheter vid Sveriges gräns mot ett annat land inom Europeiska unionen

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1996:701) om Tullverkets befogenheter vid Sveriges gräns mot ett annat land inom Europeiska unionen att 3 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

Lagen är tillämplig endast på följande varor:

1. krigsmateriel som avses i lagen (1992:1300) om krigsmateriel, och produkter som avses i lagen (2000:1064) om kontroll av produkter med dubbla användningsområden och av tekniskt bistånd,
2. narkotika som avses i narkotikastrafflagen (1968:64),
3. skjutvapen, ammunition och ljuddämpare som avses i vapenlagen (1996:67) samt sådana vapen och andra föremål som anges i 1 kap. 3 § samma lag,
4. injektionssprutor och kanyler,
5. dopningsmedel som avses i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel,
6. springstiletter, springknivar, knogjärn, kaststjärnor, riv- eller nithandskar, batonger, karatepinnar, blydaggar, spikklubbor och liknande,
7. kulturföremål som avses i 5 kap. kulturmiljölagen (1988:950),
8. hundar och katter för annat ändamål än handel,
9. spritdrycker, vin, starköl och andra jästa alkoholdrycker, teknisk sprit och alkoholhaltiga preparat enligt alkohollagen (2010:1622), tobaksvaror och elektroniska cigaretter och påfyllningsbehållare vid kontroll av åldersgränsen i 5 kap. 19 § lagen (2018:2088) om tobak och liknande produkter samt tobaksfria nikotinprodukter vid kontroll av åldersgränsen i 21 § lagen (2022:1257) om tobaksfria nikotinprodukter,
10. nötkreatur, svin, får, getter, fjäderfän, fisk och reptiler,
11. andra djur än sådana som anges ovan och produkter av djur, om det finns särskild anledning att misstänka att smittsam sjukdom förekommer, att djuret eller djurprodukten på annat sätt utgör en allvarlig hälsorisk för människor eller djur, att medföljande dokument är ofull-

ständiga eller felaktiga, att erforderliga dokument saknas eller att de villkor som i övrigt gäller för införseln inte är uppfyllda,

12. barnpornografi enligt lagen (1998:1443) om förbud mot införsel och utförsel av barnpornografi,

12. *bilder som avses i lagen (2025:000) om förbud mot införsel och utförsel av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt,*

13. varor som avses i lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor,

14. varor som ska beskattas enligt lagen (2014:1470) om beskattning av viss privatinförsel av cigaretter,

15. sprängämnesprekursorer enligt artikel 5.1 i Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2019/1148 av den 20 juni 2019 om saluföring och användning av sprängämnesprekursorer, om ändring av förordning (EG) nr 1907/2006 och om upphävande av förordning (EU) nr 98/2013, i den ursprungliga lydelsen och 3 § lagen (2014:799) om sprängämnesprekursorer,

16. explosiva varor som avses i lagen (2010:1011) om brandfarliga och explosiva varor.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2025.

9.2.8 Alternativt förslag till lag om ändring i lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor att 5 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Om en användare sänder in ett meddelande till en elektronisk anslagstavla ska den som tillhandahåller tjänsten ta bort meddelandet från tjänsten eller på annat sätt förhindra vidare spridning av meddelandet, om

1. meddelandets innehåll uppenbart är sådant som avses i bestämmelserna om

- a. olaga hot i 4 kap. 5 § brottsbalken,
- b. olaga integritetsintrång i 4 kap. 6 c § brottsbalken,
- c. uppvigling i 16 kap. 5 § brottsbalken,
- d. hets mot folkgrupp i 16 kap. 8 § brottsbalken,
- e. barnpornografibrott i 16 kap. 10 a § brottsbalken,
- e. *sexuell exploatering av barn i bild* i 16 kap. 10 a § brottsbalken,

f. olaga våldsskildring i 16 kap. 10 c § brottsbalken, eller
g. offentlig uppmaning till terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet i 7 § terroristbrottslagen (2022:666), eller

2. det är uppenbart att användaren har gjort intrång i upphovsrätt eller i rättighet som skyddas genom föreskrift i 5 kap. lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk genom att sända in meddelandet.

För att kunna fullgöra sin skyldighet enligt första stycket har den som tillhandahåller tjänsten rätt att ta del av meddelanden som förekommer i tjänsten.

Skyldigheten enligt första stycket och rätten enligt andra stycket gäller också den som på tillhandahållarens uppdrag har uppsikt över tjänsten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2025.

9.2.9 Alternativt förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Härigenom föreskrivs i fråga om offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) att 18 kap. 15 § och 35 kap. 12 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Bilder i mål om barnpornografibrott m.m.

Bilder i mål om *sexuell exploatering av barn i bild* m.m.

18 kap.

15 §

Sekretess gäller för uppgift i skildring som har beslagtogs, förverkats eller konfiskerats i ett mål eller som annars förekommer där, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan fara för att den sprids vidare i strid med brottsbalken, tryckfrihetsförordningen eller yttrandefrihetsgrundlagen och målet avser

1. ansvar för olaga våldsskildring, för motsvarande tryckfrihets- eller yttrandefrihetsbrott eller för barnpornografibrott,

1. ansvar för olaga våldsskildring, för motsvarande tryckfrihets- eller yttrandefrihetsbrott eller för *sexuell exploatering av barn i bild*,

2. ersättning för skada med anledning av sådana brott, eller

3. konfiskering eller förverkande av skildring med sådant innehåll.

Sekretessen gäller även i ärende som rör brott som anges i första stycket.

35 kap.

12 §

Sekretess gäller hos domstol för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om ansvar för

1. sexualbrott,
2. utpressning,
3. brytande av post- eller telehemlighet,
4. intrång i förvar,

5. olovlig avlyssning,
6. dataintrång,
7. brott mot tystnadsplikt,
8. brott genom vilket infektion av HIV har eller kan ha överförts,
9. människorov,
10. människohandel,
11. grov människoexploatering, eller
12. olaga integritetsintrång.

Motsvarande sekretess gäller i mål om ersättning för skada med anledning av brott som anges i första stycket.

Därutöver gäller sekretess hos domstol för uppgift om en ung person som skildras i pornografisk bild, om det kan antas att denne eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om

1. ansvar för barnpornografibrott,

2. ersättning för skada med anledning av sådant brott, eller
3. förverkande av skildring med sådant innehåll.

Sekretessen enligt första och tredje styckena gäller även i ärende som rör brott som anges i denna paragraf.

Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Därutöver gäller sekretess hos domstol för uppgift om en ung person som skildras i *sexuell* bild, om det kan antas att denne eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om

1. ansvar för *sexuell exploatering av barn i bild*,

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2025.

9.2.10 Alternativt förslag till lag om ändring i radio- och tv-lagen (2010:696)

Härigenom föreskrivs i fråga om i radio- och tv-lagen (2010:696) att 9 a kap. 3 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 a kap.

3 §

En leverantör av en videodelningsplattform ska vidta lämpliga åtgärder för att användargenererade videor, tv-program och audiovisuella kommersiella meddelanden på plattformen inte har ett innehåll som avses i bestämmelserna om

1. olaga hot i 4 kap. 5 § brottsbalken,
2. uppvigling i 16 kap. 5 § brottsbalken,
3. hets mot folkgrupp i 16 kap. 8 § brottsbalken,
4. barnpornografibrott i 16 kap. 10 a § brottsbalken, 4. *sexuell exploatering av barn i bild* i 16 kap. 10 a § brottsbalken,
5. olaga våldsskildring i 16 kap. 10 c § brottsbalken, eller
6. offentlig uppmaning till terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet i 7 § terroristbrottslagen (2022:666).

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2025.

9.2.11 Alternativt förslag till förordning om ändring i förordningen (2018:1942) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (2018:1942) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område att 19 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Skildringar av barn i det digitala referensbiblioteket över barnpornografiska framställningar får behandlas efter utgången av den tid som anges i 4 kap. 3 och 4 §§ lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område, om behandlingen är nödvändig för att förebygga, förhindra eller upptäcka brott mot barn enligt 4 kap. 1 a §, 6 kap. eller 16 kap. 10 a § brottsbalken.

19 §

Skildringar i det digitala referensbiblioteket över *bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt* får behandlas efter utgången av den tid som anges i 4 kap. 3 och 4 §§ lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område, om behandlingen är nödvändig för att förebygga, förhindra eller upptäcka brott mot barn enligt 4 kap. 1 a §, 6 kap. eller 16 kap. 10 a § brottsbalken.

Behandlingen ska dock upphöra senast fyrtio år efter det att skildringarna infördes i referensbiblioteket.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2025.

9.2.12 Anmärkning

Begreppet *barnpornografi* används också i ett flertal lagar som hänvisar till internationella instrument där begreppet förekommer.¹ Vi föreslår inte några följdändringar i dessa lagar.

9.3 Konsekvenser

9.3.1 Inledning

Vi har i kapitel 6 beskrivit vilka uppgifter ett betänkande måste innehålla när det gäller konsekvenserna av de förslag som en utredning presenterar.

I det följande behandlas frågorna om vilka som berörs av de alternativa förslagen samt vilka ekonomiska och andra konsekvenser som de förslagen kan tänkas få.

9.3.2 Vilka berörs av de alternativa förslagen?

Det alternativa förslaget om ändring i 6 kap. 4 § brottsbalken kommer beröra samma personer och myndigheter som anges i avsnitt 6.2.

Av det alternativa förslaget om ändring i 16 kap. 10 a § brottsbalken kan gärningspersoner, brottsoffer och dess anhöriga samt organisationer som företräder barns rättigheter komma att beröras. Förhoppningen är att det blir tydligare att de bilder som omfattas av regleringen kan avse dokumenterade sexualbrott mot barn och att barnets rättigheter därigenom stärks. Även Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Sveriges Domstolar och Brå berörs av detta alternativa förslag eftersom det skulle kräva uppdateringar av bl.a. brottskoder, handböcker och it-system.

De följdändringar som ändringen i 16 kap. 10 a § brottsbalken skulle medföra kan inte antas få några beaktansvärda konsekvenser i sig.

¹ Se lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder, lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen, lagen (2015:485) om erkännande och uppföljning av beslut om övervakningsåtgärder inom Europeiska unionen, lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen samt lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder. Se också lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

9.3.3 Ekonomiska konsekvenser

Gällande de ekonomiska konsekvenserna av det alternativa förslaget om ändring i 6 kap. 4 § brottsbalken hänvisas till avsnitt 6.3. Det bör dock tilläggas att det alternativa förslaget innebär en något större utvidgning av det straffbara området jämfört med den ändring som vi föreslår i första hand. Mot den bakgrunden kan det alternativa förslaget också antas leda till ett något större antal tillkommande domar för *våldtäkt mot barn* alternativt *sexuellt övergrepp mot barn* eller motsvarande grova brott. Kostnadsökningen för myndigheterna skulle därför kunna bli något högre än vad som är fallet med det förslag som behandlas i avsnitt 6.3, vilket skulle innebära att ännu mer medel behöver tillskjutas.

Det alternativa förslaget om ändring i 16 kap. 10 a § brottsbalken kan antas innebära ökade kostnader för Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Sveriges Domstolar och Brå till följd av det ovan nämnda behovet av uppdateringar av bl.a. brottskoder, handböcker och it-system. Kostnadsökningen kommer dock vara såväl tillfällig som begränsad och bör rymmas inom ramen för befintliga anslag.

9.3.4 Övriga konsekvenser

Det alternativa förslaget om ändring i 6 kap. 4 § brottsbalken kan antas få sådana konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet samt för jämställdhetsarbetet som vi har beskrivit i kapitel 6. Detsamma gäller i fråga om konsekvenser för barn samt för personer med funktionsnedsättning. Det bör dock tilläggas att det alternativa förslaget innebär en större inskränkning av den sexuella självbestämmanderätten än huvudförslaget. Behovet av speciella informationsinsatser skiljer sig inte från vad som har beskrivits i kapitel 6.

Bland de barn som är skildrade i sexuella bilder är flickor i majoritet och sådana gärningar som avses i 16 kap. 10 a § brottsbalken utgör ett hinder mot jämställdhet mellan könen. Det tydliggörande som det alternativa förslaget om ändring av den bestämmelsen syftar till skulle – även om det inte påverkar det straffbara området – kunna få positiva effekter när det gäller jämställdhet mellan flickor och pojkar.

I övrigt bör de alternativa förslagen inte leda till några konsekvenser av det slag om anges i kommittéförordningen (1998:1474) och förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

9.4 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

De alternativa förslag som avser ändringar i tryckfrihetsförordningen respektive yttrandefrihetsgrundlagen föreslås träda i kraft den 1 januari 2027, dvs. vid årsskiftet efter utgången av det år då förslagen tidigast kan bli slutligt antagna av riksdagen (8 kap. 14 och 18 §§ regeringsformen). I fråga om ikraftträdande av övriga alternativa förslag som presenteras i avsnitt 9.2 hänvisas till vårt förslag i avsnitt 7.1.

När det gäller behovet av övergångsbestämmelser för de alternativa förslagen om ändringar i 6 kap. 4 § och 16 kap. 10 a § brottsbalken hänvisas till vår bedömning i avsnitt 7.2. Vi bedömer att det inte heller avseende de övriga alternativa förslag som presenteras i avsnitt 9.2 behövs några särskilda övergångsbestämmelser.

9.5 Författningskommentar

9.5.1 Det alternativa förslaget till lag om ändring i brottsbalken

6 kap.

4 §

Den som, med ett barn under femton år, genomför ett vaginalt, analt eller oralt samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för *våldtäkt mot barn* till fängelse i lägst tre och högst sex år. Detsamma gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår barnet att företa eller tåla en sådan handling.

Första stycket gäller även den som begår en gärning som avses där

1. mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut, eller,

2. mot ett barn under arton år som, i annat fall än som avses i första punkten eller 1 §, på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.

Om ett brott som avses i första eller andra stycket är grovt, döms för *grov våldtäkt mot barn* till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

I paragrafen regleras straffansvar för våldtäkt mot barn och grov våldtäkt mot barn. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 3.12.

Paragrafen har ändrats, i *andra stycket*, på så sätt att stycket har delats in i två punkter där den *andra punkten* utgör ett tillägg i förhållande till den nuvarande regleringen. Genom tillägget utvidgas straffansvaret till att avse även gärningar mot barn under 18 år som, i annat fall än som avses i första punkten eller 1 §, på grund av psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, missbruk, gärningsmannens auktoritet eller annars med hänsyn till omständigheterna har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet.

Ändringen – som alltså innebär att paragrafens första stycke även gäller för sådana fall som den nya punkten avser – syftar i huvudsak till att stärka det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar när det gäller barn i åldern 15–17 år.

Av hänvisningen till första stycket – som numera också gäller den som på ett otillbörligt sätt förmår ett barn att företa eller tåla en sexuell handling – följer att även övergrepp som sker på distans, oavsett om gärningspersonen tar del av övergreppet i realtid eller inte, omfattas av det utvidgade straffansvaret.²

Nedsättningen av barnets förmåga att värna sin sexuella integritet behöver inte vara sådan att barnet är praktiskt taget hindrad från att göra ett fritt val. Tillämpningsområdet är därför vidare än vad som gäller i fråga om *särskilt utsatt situation* enligt 6 kap. 1 § första stycket fjärde meningen 2 brottsbalken.³ Ett barn som mår psykiskt dåligt kan ofta ha en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Det gäller oavsett om symtomen uppfyller kriterierna för en psykiatrisk diagnos eller inte. Att psykisk ohälsa medför att ett barns förmåga att värna sin sexuella integritet är nedsatt kan vara särskilt vanligt när det gäller barn med sexuellt självskadebeteende. Också barn som har en funktionsnedsättning eller problem med missbruk av exempelvis

² Jfr prop. 2021/22:231 s. 24–31.

³ Jfr prop. 2012/13:111 s. 28–31 och 112 samt prop. 2017/18:177 s. 82.

alkohol eller narkotika kan ofta ha en sådan nedsatt förmåga. Därutöver kan exempelvis svåra hemförhållanden eller ekonomisk utsatt-het hos barnet medföra en sådan nedsättning. Ett barns förmåga att värna sin sexuella integritet kan också vara nedsatt på grund av att gärningspersonens auktoritet innebär att gärningspersonen har ett särskilt inflytande över barnet. Så kan vara fallet när det gäller exempelvis släktingar, skolpersonal och idrottsledare, även om det inte är fråga om ett sådant närstående-förhållande eller särskilt ansvar som avses i andra stycket 1 och inte heller en sådan beroendeställning som 1 § första stycket fjärde meningen 3 tar sikte på. Inflytandet kan också ha en mera informell grund och bero på exempelvis manipulativt beteende från gärningspersonens sida eller på den naturliga auktoritet som äldre personer generellt sett har i förhållande till barn. Stor åldersskillnad kan därför ofta innebära att barnets förmåga att värna sin sexuella integritet sätts ned. Att ett barn erbjuds ekonomiska fördelar för att delta i sexuella handlingar är ett annat exempel på fall där det ofta finns en sådan bristande balans i maktförhållandet som gör att barnets förmåga att sätta gränser gällande sin sexualitet blir nedsatt. Vid så kallad sugardejting kan en maktobalans föreligga även om det inte finns ett tydligt orsakssamband mellan att ersättning lämnats och att barnet deltagit i en sexuell handling.

Den nya regleringen utgår från att genomförande av sexuella handlingar med en 15–17-åring som har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet – objektivt sett och utan hänsyn till det enskilda barnets personliga uppfattning – utgör ett straffvärt utnyttjande av barnet. Den sexuella självbestämmanderätt som ett barn i den ålderskategorin i och för sig har omfattar alltså inte samtycke till sexuella handlingar i situationer där barnet inte kan sätta gränser i det avseendet. I stället ges barnet ett absolut skydd mot sexuella handlingar i dessa fall.

Bedömningen av om barnets förmåga att värna sin sexuella integritet är nedsatt ska grundas på situationen i dess helhet. Gärningspersonen behöver inte själv klassificera situationen så att barnet har en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet. Det är tillräckligt att kravet på subjektiv täckning är uppfyllt i förhållande till förekomsten av de faktiska omständigheter som ligger till grund för domstolens bedömning. Av bestämmelsen i 13 § följer att det beträffande omständigheten att offret inte har fyllt 18 år är tillräckligt med oaktsamhet hos gärningspersonen. Avseende övriga sakförhållanden krävs det uppsåt.

Andra stycket *första punkten* motsvarar till sitt innehåll det tidigare andra stycket.

Om målsäganden har varit under 15 år, och gärningspersonen haft uppsåt till eller varit oaktsam inför det förhållandet, tillämpas paragrafen redan med hänsyn till barnets ålder (första stycket). Det *första stycket*, vilket är oförändrat, har på så sätt företräde framför det andra stycket. Om gärningspersonen i ett sådant fall inte haft uppsåt eller varit oaktsam till att det varit fråga om ett barn under 15 år, men det däremot finns sådan subjektiv täckning till att offret varit under 18 år, kan emellertid gärningen bedömas enligt den nya andra punkten i andra stycket.

Den nya punkten är uttryckligen subsidiär till första punkten i andra stycket. I fall där gärningspersonen har en sådan relation till eller särskilt ansvar för barnet som avses i första punkten har den alltså företräde. Också i förhållande till bestämmelsen om våldtäkt i 1 § är den nya punkten i andra stycket uttryckligen subsidiär. Det innebär att om någon t.ex. har samlag med en 15-åring som befinner sig i en *särskilt utsatt situation* (1 § första stycket fjärde meningen 2) och gärningspersonens agerande därför träffas både av den nya regleringen och bestämmelsen i 1 § bedöms gärningen i första hand som *våldtäkt*. Det samma gäller om offrets deltagande av något annat skäl inte har varit frivilligt i den mening som avses i 1 § första stycket, samtidigt som offret har haft en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet enligt den nya regleringen.

Om ett brott som avses i den nya punkten i andra stycket är grovt döms för grov våldtäkt mot barn enligt bestämmelsens *tredje stycke*. Innehållet i det tredje stycket är oförändrat. Om gärningspersonen har använt våld eller hot om brottslig gärning mot ett barn i åldern 15–17 år som haft en nedsatt förmåga att värna sin sexuella integritet kommer i allmänhet 1 § att tillämpas eftersom den har företräde framför den nya regleringen. Om barnets deltagande emellertid varit frivilligt och således inte en *följd av* våldet eller hotet, och gärningen därför bedöms enligt den nya punkten i 4 § andra stycket, kan våldet eller hotet utgöra en grund för att rubricera brottet som grov våldtäkt mot barn. En sådan gärning som avses i den nya punkten kan också bedömas som grov våldtäkt mot barn med hänsyn till övriga kvalifikationsgrunder i tredje stycket Att gärningspersonen anses ha visat sär-

skild hänsynslöshet eller råhet endast med hänsyn till ”barnets låga ålder” torde dock inte förekomma i de fallen.⁴

Utvidgningen av straffansvaret enligt den nya punkten i andra stycket får betydelse även för tillämpningsområdet för straffbestämelsen i 5 § om *sexuellt utnyttjande av barn*. Exempelvis om barnet snart ska fylla 18 år och dess förmåga att värna sin sexuella integritet endast är nedsatt i mindre mån skulle 5 § kunna tillämpas. Däremot omfattar ansvarsfrihetsregeln i 14 § – som gäller gärningar mot barn under 15 år – inte brott enligt den nya punkten i andra stycket.

Om det är fråga om en annan sexuell handling än som avses i 4 § – dvs. en sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar inte är att jämställa med ett vaginalt, analt eller oralt samlag – bedöms brott enligt den nya punkten i andra stycket i stället som *sexuellt övergrepp mot barn* eller *grovt sexuellt övergrepp mot barn* enligt 6 §.

16 kap.

10 a §

Den som

1. i *bild skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn i sexuell bild,*

2. sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan,

3. förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn,

4. förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder, eller

5. innehar en sådan bild av barn eller betraktar en sådan bild som han eller hon berett sig tillgång till

döms för *sexuell exploatering av barn i bild* till fängelse i högst två år.

Är ett brott som avses i första stycket ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Med barn avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år. Är pubertetsutvecklingen fullbordad, ska ansvar för gärning enligt första stycket 2–5 dömas ut bara om det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under arton år.

Till ansvar för gärning som avses i första stycket 1 ska dömas även den som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den som skildras är under arton år.

⁴ Jfr prop. 1991/92:35 s. 14–15.

Den som i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte av oaktksamhet sprider en sådan bild som avses i första stycket, döms som sägs där eller i andra stycket.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för *grov sexuell exploatering av barn i bild* till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte, utgjort ett led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt eller i större omfattning, avsett en särskilt stor mängd bilder eller avsett bilder där barnen är särskilt unga, utsätts för våld eller tvång eller utnyttjas på annat särskilt hänsynslöst sätt.

I paragrafen regleras straffansvar för sexuell exploatering av barn i bild och grov sexuell exploatering av barn i bild. Våra överväganden i denna del finns i avsnitt 3.15.

Paragrafen har ändrats på så sätt att brotten har getts nya beteckningar. Samtidigt har paragrafen ändrats, i *första stycket 1*, på så sätt att den punkten – i stället för att avse den som skildrar barn i pornografisk bild – avser den som i bild skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn i sexuell bild.

Syftet med ändringarna är dels att utmönstra begreppen *barnpornografi* och *pornografisk* ur lagstiftningen som gäller sexuella bilder av barn, dels att tydliggöra att sådana bilder kan avse dokumenterade sexualbrott mot barn.

Någon förändring i sak är inte avsedd. Med att en bild är *sexuell* avses alltså – i likhet med det tidigare begreppet *pornografisk bild* – att den, utan att ha några vetenskapliga eller konstnärliga värden, på ett ohöjlt och utmanande sätt skildrar ett sexuellt motiv. Det straffbara området är inte begränsat till befattning med bilder där barn är inbegripna i handlingar som uppenbarligen har en sexuell innebörd, utan bestämmelsen omfattar också bilder där barn förekommer tillsammans med en eller flera vuxna personer som utför sådana handlingar. Även bilder där ett barn framställs på ett sätt som är ägnat att vädja till sexualdriften utan att det avbildade barnet kan sägas ha deltagit i ett sexuellt beteende vid avbildningen kan falla inom det straffbara området.⁵ Liksom tidigare omfattar straffbestämmelsen också sexuella bilder som föreställer barn där det inte finns något bakomliggande sexualbrott, liksom verklighetstroga bilder som avser fiktiva barn. Det kan också röra sig om bilder som barn har tagit av sig själva eftersom sådana bilder kan vara brottsliga för andra att hantera.⁶

⁵ Jfr prop. 2019/20:69 s. 11 samt prop. 2009/10:70 s. 16.

⁶ Jfr prop. 2019/20:69 s. 27.

10 b §

Förbuden i 10 a § mot skildring och innehav gäller inte den som enligt första eller andra stycket i den paragrafen framställer en *sexuell* bild av barn, om skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa och omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut.

Inte heller gäller förbuden den som tecknar, målar eller på något annat liknande hantverksmässigt sätt framställer en sådan bild, om bilden inte är avsedd att spridas, överlätas, upplåtas, förevisas eller på annat sätt göras tillgänglig för andra.

Även i andra fall ska en gärning inte utgöra brott, om gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig.

I paragrafen föreskrivs undantag från straffansvaret enligt 10 a § i vissa fall.

Som en följd av ändringarna i 10 a § har paragrafen ändrats, i *första stycket*, på så sätt att *pornografisk* bild av barn har ersatts av *sexuell* bild av barn.

17 §

För förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra myteri döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för försök till gravfridsbrott och försök, förberedelse eller stämpling till grovt gravfridsbrott samt för försök till sådan *sexuell exploatering av barn i bild* som avses i 10 a § första stycket och försök eller förberedelse till *grov sexuell exploatering av barn i bild*.

Paragrafen ger besked om i vilka fall osjälvständiga brottsformer av brotten i 16 kap. är kriminaliserade.

I andra meningen har det gjorts följdändringar på så sätt att de nya brottsbeteckningarna i 10 a §, *sexuell exploatering av barn i bild* och *grov sexuell exploatering av barn i bild*, förts in.

35 kap.

4 §

De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6, 8 och 9 §§ eller försök till sådana brott,
2. 6 kap. 1–3, 10 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. 16 kap. 10 a § första och sjätte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i *sexuell* bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,
4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller en skulduppgörande vid planförhandling under företagsrekonstruktion, eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

I paragrafen finns bestämmelser om beräkningen av preskriptionstid.

Som en följd av ändringarna i 16 kap. 10 a § har paragrafen ändrats, i *andra stycket 3*, på så sätt att *pornografisk* bild har ersatts av *sexuell* bild.

36 kap.

1 b §

Döms någon för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i fyra år eller mer och har brottet varit av beskaffenhet att kunna ge utbyte, ska även i annat fall än som avses i 1 § egendom förklarats förverkad, om det framstår som klart mera sannolikt att den utgör utbyte av brottslig verksamhet än att så inte är fallet. I stället för egendomen får dess värde förklarats förverkat.

Har brottet varit av beskaffenhet att kunna ge utbyte, gäller första stycket också om någon döms för

1. dataintrång, utnyttjande av barn för sexuell posering, tagande av muta, givande av muta eller *sexuell exploatering av barn i bild* enligt 16 kap. 10 a § första stycket 1–4,
2. narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen (1968:64) eller olovlig befattning med narkotikaprekursorer enligt 3 b § första stycket samma lag,
3. dopningsbrott enligt 3 § första stycket lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel,
4. narkotikasmuggling enligt 6 § första stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

5. människosmuggling enligt 20 kap. 8 § första stycket utlänningslagen (2005:716) eller organiserande av människosmuggling enligt 20 kap. 9 § första stycket samma lag, eller

6. något annat brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer och som har utgjort led i en brottslighet som utövats i organiserad form.

Vad som sägs om förverkande i första och andra styckena gäller också om någon döms för försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses där.

Förverkande enligt denna paragraf får inte beslutas om det är oskäligt.

Paragrafen reglerar förverkandeformen utvidgat förverkande och ger besked om bl.a. vilka brott som ska vara förverkandeutlösande.

I *andra stycket 1* har det gjorts en följdändring på så sätt att den nya brottsbeteckningen i 10 a §, sexuell exploatering av barn i bild, förts in.

9.5.2 Det alternativa förslaget till lag om förverkande av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt

En bild som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt ska förklaras förverkad.

Förverkande får underlåtas om förverkandet är oskäligt.

Första stycket tillämpas inte, om en skildring kan förverkas enligt bestämmelser i brottsbalken eller i lagen (2000:1225) om straff för smuggling.

Lagen ersätter lagen (1994:1478) om förverkande av barnpornografi.

Den nya lagen införs som en följd av att begreppen *barnpornografi* och *pornografi* inte längre används i straffbestämmelsen i 16 kap. 10 a § brottsbalken. I stället för pornografiska bilder tar den straffbestämmelsen numera sikte på bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt. Vidare har brottsbeteckningen ändrats från *barnpornografibrott* till *sexuell exploatering av barn i bild*. Införandet av den nya lagen innebär inte någon förändring i sak.

9.5.3 Det alternativa förslaget till lag om förbud mot införsel och utförsel av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt

En bild som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt får inte föras in i eller ut ur Sverige.

Bestämmelser om straff för olovlig införsel m.m. finns i lagen (2000:1225) om straff för smuggling.

Lagen ersätter lagen (1998:1443) om förbud mot införsel och utförsel av barnpornografi.

Den nya lagen införs som en följd av att begreppen *barnpornografi* och *pornografi* inte längre används i straffbestämmelsen i 16 kap. 10 a § brottsbalken. I stället för pornografiska bilder tar den straffbestämmelsen numera sikte på bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt. Vidare har brottsbeteckningen ändrats från *barnpornografibrott* till *sexuell exploatering av barn i bild*. Införandet av den nya lagen innebär inte någon förändring i sak.

9.5.4 Det alternativa förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

27 kap.

18 a §

Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation får användas om någon är skäligen misstänkt för brott som avses i andra stycket och åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen.

Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation enligt denna paragraf får användas vid en förundersökning om

1. ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år,

2. grovt dataintrång enligt 4 kap. 9 c § andra stycket brottsbalken,

3. grovt sexuellt övergrepp, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, sexuellt ofredande mot barn eller grovt sexuellt ofredande mot barn enligt 6 kap. 2 § tredje stycket, 5 §, 6 §, 8 §, 9 § eller 10 § första eller tredje stycket brottsbalken,

4. kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte enligt 6 kap. 10 a § brottsbalken, om det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

5. grovt bedrägeri enligt 9 kap. 3 § brottsbalken, om gärningen har begåtts med hjälp av elektronisk kommunikation,

6. utpressning enligt 9 kap. 4 § första stycket brottsbalken, om det kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i tre månader,

7. sabotage enligt 13 kap. 4 § brottsbalken,

8. mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, kapning, sjö- eller luftfartssabotage eller flygplatsabotage enligt 13 kap. 1 §, 3 § första eller andra stycket, 5 a § eller 5 b § brottsbalken, om brottet innefattar sabotage enligt 4 § samma kapitel,

9. mened enligt 15 kap. 1 § första stycket brottsbalken, om det kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i tre månader,

10. *grov sexuell exploatering av barn i bild* eller *sexuell exploatering av barn i bild* som inte är ringa enligt 16 kap. 10 a § brottsbalken,

11. övergrepp i rättsak eller skyddande av brottsling enligt 17 kap. 10 § första eller fjärde stycket eller 11 § första eller andra stycket brottsbalken, om det kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i tre månader,

12. grovt skyddande av brottsling enligt 17 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken,

13. brott mot medborgerlig frihet enligt 18 kap. 5 § brottsbalken,

14. spioneri, utlandsspioneri, obehörig befattning med hemlig uppgift, grov obehörig befattning med hemlig uppgift eller olovlig underrättelseverksamhet mot Sverige, mot främmande makt eller mot person enligt 19 kap. 5, 6 a, 7, 8, 10, 10 a eller 10 b § brottsbalken,

15. grovt penningtvättsbrott eller näringspenningtvätt, grovt brott, enligt 5 § eller 7 § andra stycket lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott,

16. grovt insiderbrott enligt 2 kap. 1 § tredje stycket lagen (2016:1307) om straff för marknadsmissbruk på värdepappersmarknaden,

17. företagsspioneri enligt 26 § lagen (2018:558) om företagshemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har agerat för en främmande makts räkning,

18. deltagande i en terroristorganisation, samröre med en terroristorganisation, finansiering av terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet, offentlig uppmaning till terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet, rekrytering till terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet, utbildning för terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet eller resa för terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet enligt 4 a, 5, 6, 7, 8, 9 eller 10 § terroristbrottslagen (2022:666),

19. försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses i 1–5, 7, 8, 10 eller 12–18, om en sådan gärning är belagd med straff,

20. försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses i 6, 9 eller 11, om en sådan gärning är belagd med straff och det kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse i tre månader,

21. ett annat brott, om det kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i två år, eller

22. flera brott, om

a) en och samma person är skäligen misstänkt för samtliga brott,

b) det kan antas att den samlade brottslighetens straffvärde överstiger fängelse i två år, c) det kan antas att vart och ett av brotten har utgjort ett

led i en brottslighet som har utövats i organiserad form eller systematiskt, och

d) det för vart och ett av brotten är föreskrivet fängelse i ett år eller mer.

Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation enligt denna paragraf får endast avse ett telefonnummer eller en annan adress eller en viss elektronisk kommunikationsutrustning som

1. under den tid som tillståndet avser innehas eller har innehafts av den misstänkte eller annars kan antas ha använts eller komma att användas av den misstänkte, eller

2. det finns synnerlig anledning att anta att den misstänkte under den tid som tillståndet avser har kontaktat eller kommer att kontakta.

Paragrafen innehåller bestämmelser om användning av hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation när någon är skäligen misstänkt för brott.

Paragrafen har ändrats, i *andra stycket 10*, på så sätt att den punkten – i stället för *grovt barnpornografibrott* eller *barnpornografibrott* som inte är ringa – avser *grov sexuell exploatering av barn i bild* eller *sexuell exploatering av barn i bild* som inte är ringa. Ändringen är en följd av att brottsbeteckningarna i 16 kap. 10 a § brottsbalken har ändrats och innebär inte någon förändring i sak.

19 a §

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation får användas om någon är skäligen misstänkt för brott som avses i andra stycket och åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen.

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt denna paragraf får användas vid en förundersökning om

1. ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader,

2. dataintrång enligt 4 kap. 9 c § första stycket brottsbalken,

3. *sexuell exploatering av barn i bild* som inte är ringa enligt 16 kap. 10 a § brottsbalken,

4. narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen (1968:64)

5. narkotikasmuggling enligt 6 § första stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

6. försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses i 1–5, om en sådan gärning är belagd med straff, eller

7. andra brott som kan leda till hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation enligt 18 a § andra stycket.

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt denna paragraf får endast avse ett telefonnummer eller en annan adress eller en viss elektronisk kommunikationsutrustning som

1. under den tid som tillståndet avser innehas eller har innehafts av den misstänkte eller annars kan antas ha använts eller komma att användas av den misstänkte, eller

2. det finns synnerlig anledning att anta att den misstänkte under den tid som tillståndet avser har kontaktat eller kommer att kontakta.

Paragrafen innehåller bestämmelser om användning av hemlig övervakning av elektronisk kommunikation när någon är skäligen misstänkt för brott.

Paragrafen har ändrats, i *andra stycket 3*, på så sätt att den punkten – i stället för *barnpornografibrott* som inte är ringa – avser *sexuell exploatering av barn i bild* som inte är ringa. Ändringen är en följd av att brottsbeteckningen i 16 kap. 10 a § brottsbalken har ändrats och innebär inte någon förändring i sak.

9.5.5 Det alternativa förslaget till lag om ändring i tryckfrihetsförordningen (1949:105)

Undantag för bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt

1 kap.

14 §

Denna grundlag är inte tillämplig på *sexuella* bilder av personer vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år.

Paragrafen innebär att tryckfrihetsförordningens bestämmelser inte tillämpas på bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt. På sådana bilder kan alltså allmän lag tillämpas utan hinder av tryckfrihetsförordningen. Med barn avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år.

Paragrafen har ändrats på så sätt att begreppet *pornografiska* har ersatts av *sexuella*. Samtidigt har paragrafens rubrik ändrats till att avse *bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt* i stället för *barnpornografi*. Ändringarna är en följd av att straffbestämmelsen i 16 kap. 10 a § brottsbalken har ändrats och innebär inte någon förändring i sak.

9.5.6 Det alternativa förslaget till lag om ändring i yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469)

Undantag för *bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt*

1 kap.

21 §

Denna grundlag är inte tillämplig på *sexuella* bilder av personer vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år.

Paragrafen innebär att yttrandefrihetsgrundlagens bestämmelser inte tillämpas på bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt. På sådana bilder kan alltså allmän lag tillämpas utan hinder av yttrandefrihetsgrundlagen. Med barn avses en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under arton år.

Paragrafen har ändrats på så sätt att begreppet *pornografiska* har ersatts av *sexuella*. Samtidigt har paragrafens rubrik ändrats till att avse *bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt* i stället för *barnpornografi*. Ändringarna är en följd av att straffbestämmelsen i 16 kap. 10 a § brottsbalken har ändrats och innebär inte någon förändring i sak.

9.5.7 Det alternativa förslaget till lag om ändring i lagen (1996:701) om Tullverkets befogenheter vid Sveriges gräns mot ett annat land inom Europeiska unionen

3 §

Lagen är tillämplig endast på följande varor:

1. krigsmateriel som avses i lagen (1992:1300) om krigsmateriel, och produkter som avses i lagen (2000:1064) om kontroll av produkter med dubbla användningsområden och av tekniskt bistånd,
2. narkotika som avses i narkotikastrafflagen (1968:64),
3. skjutvapen, ammunition och ljuddämpare som avses i vapenlagen (1996:67) samt sådana vapen och andra föremål som anges i 1 kap. 3 § samma lag,
4. injektionssprutor och kanyler,
5. dopningsmedel som avses i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel,

6. springstiletter, springknivar, knogjärn, kaststjärnor, riv- eller nithandskar, batonger, karatepinnar, blydaggas, spikkklubbor och liknande,

7. kulturföremål som avses i 5 kap. kulturmiljölagen (1988:950),

8. hundar och katter för annat ändamål än handel,

9. spritdrycker, vin, starköl och andra jästa alkoholdrycker, teknisk sprit och alkoholhaltiga preparat enligt alkohollagen (2010:1622), tobaksvaror och elektroniska cigaretter och påfyllningsbehållare vid kontroll av åldersgränsen i 5 kap. 19 § lagen (2018:2088) om tobak och liknande produkter samt tobaksfria nikotinprodukter vid kontroll av åldersgränsen i 21 § lagen (2022:1257) om tobaksfria nikotinprodukter,

10. nötkreatur, svin, får, getter, fjäderfän, fisk och reptiler,

11. andra djur än sådana som anges ovan och produkter av djur, om det finns särskild anledning att misstänka att smittsam sjukdom förekommer, att djuret eller djurprodukten på annat sätt utgör en allvarlig hälsorisk för människor eller djur, att medföljande dokument är ofullständiga eller felaktiga, att erforderliga dokument saknas eller att de villkor som i övrigt gäller för införseln inte är uppfyllda,

12. *bilder som avses i lagen (2025:000) om förbud mot införsel och utförsel av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt,*

13. varor som avses i lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor,

14. varor som ska beskattas enligt lagen (2014:1470) om beskattning av viss privatinförsel av cigaretter,

15. sprängämnesprekursorer enligt artikel 5.1 i Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2019/1148 av den 20 juni 2019 om saluföring och användning av sprängämnesprekursorer, om ändring av förordning (EG) nr 1907/2006 och om upphävande av förordning (EU) nr 98/2013, i den ursprungliga lydelsen och 3 § lagen (2014:799) om sprängämnesprekursorer,

16. explosiva varor som avses i lagen (2010:1011) om brandfarliga och explosiva varor.

Paragrafen anger vilka varor som lagen är tillämplig på.

Hänvisningen i *tolfte punkten* har ändrats till följd av att lagen (1998:1443) om förbud mot införsel och utförsel av barnpornografi har upphävts och ersatts av en ny lag om förbud mot införsel och utförsel av bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt.

9.5.8 Det alternativa förslaget till lag om ändring i lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor

5 §

Om en användare sänder in ett meddelande till en elektronisk anslagstavla ska den som tillhandahåller tjänsten ta bort meddelandet från tjänsten eller på annat sätt förhindra vidare spridning av meddelandet, om

1. meddelandets innehåll uppenbart är sådant som avses i bestämmelserna om

- a. olaga hot i 4 kap. 5 § brottsbalken,
- b. olaga integritetsintrång i 4 kap. 6 c § brottsbalken,
- c. uppvigling i 16 kap. 5 § brottsbalken,
- d. hets mot folkgrupp i 16 kap. 8 § brottsbalken,
- e. *sexuell exploatering av barn i bild* i 16 kap. 10 a § brottsbalken,
- f. olaga våldsskildring i 16 kap. 10 c § brottsbalken, eller
- g. offentlig uppmaning till terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet i 7 § terroristbrottslagen (2022:666), eller

2. det är uppenbart att användaren har gjort intrång i upphovsrätt eller i rättighet som skyddas genom föreskrift i 5 kap. lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk genom att sända in meddelandet.

För att kunna fullgöra sin skyldighet enligt första stycket har den som tillhandahåller tjänsten rätt att ta del av meddelanden som förekommer i tjänsten.

Skyldigheten enligt första stycket och rätten enligt andra stycket gäller också den som på tillhandahållarens uppdrag har uppsikt över tjänsten.

Paragrafen reglerar den skyldighet som finns för den som tillhandahåller en elektronisk anslagstavla att ta bort vissa meddelanden som sänds in till tjänsten eller på annat sätt förhindra vidare spridning.

Paragrafen har ändrats, i *första stycket 1 e*, på så sätt att hänvisningen till 16 kap. 10 a § brottsbalken avser brottet *sexuell exploatering av barn i bild* i stället för *barnpornografibrott*. Ändringen är en följd av att brottsbeteckningen har ändrats i den nämnda straffbestämmelsen och innebär inte någon förändring i sak.

9.5.9 Det alternativa förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Bilder i mål om *sexuell exploatering av barn i bild*

18 kap.

15 §

Sekretess gäller för uppgift i skildring som har beslagtogs, förverkats eller konfiskerats i ett mål eller som annars förekommer där, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan fara för att den sprids vidare i strid med brottsbalken, tryckfrihetsförordningen eller yttrandefrihetsgrundlagen och målet avser

1. ansvar för olaga våldsskildring, för motsvarande tryckfrihets- eller yttrandefrihetsbrott eller för *sexuell exploatering av barn i bild*,

2. ersättning för skada med anledning av sådana brott, eller

3. konfiskering eller förverkande av skildring med sådant innehåll.

Sekretessen gäller även i ärende som rör brott som anges i första stycket.

Paragrafen innehåller bestämmelser om sekretess hos bl.a. domstol, åklagare och polis för uppgifter i beslagtagna, förverkad eller konfiskerad skildring i vissa mål eller ärenden.

Paragrafen har ändrats, i *första stycket 1*, på så sätt att *barnpornografibrott* har ersatts av *sexuell exploatering av barn i bild*. Samtidigt har paragrafens rubrik ändrats till att avse *bilder i mål om sexuell exploatering av barn i bild* i stället för *bilder i mål om barnpornografibrott*. Ändringarna är en följd av att brottsbeteckningen i 16 kap. 10 a § brottsbalken har ändrats och innebär inte någon förändring i sak.

35 kap.

12 §

Sekretess gäller hos domstol för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om ansvar för

1. sexualbrott,

2. utpressning,

3. brytande av post- eller telehemlighet,

4. intrång i förvar,

5. olovlig avlyssning,

6. dataintrång,

7. brott mot tystnadsplikt,

8. brott genom vilket infektion av HIV har eller kan ha överförts,
9. människorov,
10. människohandel,
11. grov människoexploatering, eller
12. olaga integritetsintrång.

Motsvarande sekretess gäller i mål om ersättning för skada med anledning av brott som anges i första stycket.

Därutöver gäller sekretess hos domstol för uppgift om en ung person som skildras i *sexuell* bild, om det kan antas att denne eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om

1. ansvar för *sexuell exploatering av barn i bild*,
2. ersättning för skada med anledning av sådant brott, eller
3. förverkande av skildring med sådant innehåll.

Sekretessen enligt första och tredje styckena gäller även i ärende som rör brott som anges i denna paragraf.

Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Paragrafen innehåller regler om sekretess hos domstol för bl.a. uppgift om barn och unga som skildras i *sexuell* bild, både i brottmål som gäller *sexuell exploatering av barn i bild* och i vissa andra mål och ärenden med anknytning till sådant brott.

Paragrafen har ändrats, i *tredje stycket*, dels på så sätt att begreppet *pornografisk* har ersätts av *sexuell*, dels på så sätt att bestämmelsen hänvisar till mål om *sexuell exploatering av barn i bild* i stället för mål om *barnpornografibrott*. Ändringarna är en följd av att straffbestämmelsen i 16 kap. 10 a § brottsbalken har ändrats och innebär inte någon förändring i sak.

9.5.10 Det alternativa förslaget till lag om ändring i radio- och tv-lagen (2010:696)

9 a kap.

3 §

En leverantör av en videodelningsplattform ska vidta lämpliga åtgärder för att användargenererade videor, tv-program och audiovisuella kommersiella meddelanden på plattformen inte har ett innehåll som avses i bestämmelserna om

1. olaga hot i 4 kap. 5 § brottsbalken,
2. uppvigling i 16 kap. 5 § brottsbalken,
3. hets mot folkgrupp i 16 kap. 8 § brottsbalken,

4. *sexuell exploatering av barn i bild* i 16 kap. 10 a § brottsbalken,
 5. olaga våldsskildring i 16 kap. 10 c § brottsbalken, eller
 6. offentlig uppmaning till terrorism eller särskilt allvarlig brottslighet i
- 7 § terroristbrottslagen (2022:666).

Paragrafen innehåller bestämmelser om lämpliga åtgärder för att skydda allmänheten från brottsliga uttalanden i användargenererade videor, tv-program och audiovisuella kommersiella meddelanden.

Paragrafen har ändrats, i *fjärde punkten*, på så sätt att hänvisningen till 16 kap. 10 a § brottsbalken avser brottet *sexuell exploatering av barn i bild* i stället för *barnpornografibrott*. Ändringen är en följd av att brottsbeteckningen har ändrats i den nämnda straffbestämmelsen och innebär inte någon förändring i sak.

9.5.11 Det alternativa förslaget till förordning om ändring i förordningen (2018:1942) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område

19 §

Skildringar i det digitala referensbiblioteket över *bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt skildrar barn sexuellt* får behandlas efter utgången av den tid som anges i 4 kap. 3 och 4 §§ lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område, om behandlingen är nödvändig för att förebygga, förhindra eller upptäcka brott mot barn enligt 4 kap. 1 a §, 6 kap. eller 16 kap. 10 a § brottsbalken.

Behandlingen ska dock upphöra senast fyrtio år efter det att skildringarna infördes i referensbiblioteket.

Paragrafen föreskriver undantag från bestämmelserna i 4 kap. 3 och 4 §§ lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område (polisens brottsdatalag) som tar sikte på personuppgifter i brottsanmälningar som inte har lett till förundersökning respektive uppgifter i avslutade förundersökningar. Undantaget innebär att ett visst slag av sådana uppgifter får behandlas för ändamål som omfattas av tillämpningsområdet för polisens brottsdatalag trots att den tid som anges i 4 kap. 3 och 4 §§ samma lag har löpt ut.

Paragrafen har ändrats, i *första stycket*, på så sätt att skildringar av barn i det digitala referensbiblioteket över barnpornografiska framställningar har ersatts av skildringar i det digitala referensbiblioteket över bilder som skildrar sexualbrott mot barn eller på annat sätt

skildrar barn sexuellt. Ändringen är en följd av att begreppet *barnpornografi* har utmönstrats ur straffbestämmelsen som gäller sexuella bilder av barn (16 kap. 10 a § brottsbalken) och att det i den bestämmelsen har tydliggjorts att sådana bilder kan avse dokumenterade sexualbrott mot barn. Ändringarna är inte avsedda att innebära någon förändring i sak.

Kommittédirektiv 2022:7

Barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre

Beslut vid regeringssammanträde den 24 februari 2022

Sammanfattning

En särskild utredare ges i uppdrag att se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn och överväga en ny straffskärpningsgrund för brott med hatbrottsmotiv mot kvinnor. Utredaren ska även ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta behöver förstärkas.

Utredaren ska bl.a.

- se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling,
- se över regelverket om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri i fråga om prostitution genom användande av internetbaserade verktyg, i synnerhet när det gäller minderåriga och s.k. sugardejtning,
- utvärdera hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella kränkningar fungerar,
- ta ställning till om brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn,

- ta ställning till om kön bör läggas till som en ny grund i den bestämmelse som gäller straffskärpning vid hatbrottsmotiv, och
- ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta behöver förstärkas.

Uppdraget ska redovisas senast den 24 augusti 2023.

Uppdragen att se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn

Det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn behöver stärkas

Att skapa ett starkt och väl fungerande skydd för barn och vuxna mot sexuella kränkningar av olika slag är en grundläggande uppgift för samhället. En sexuell kränkning är ett extremt uttryck för bristande respekt för en annan människas rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande. Det är därför viktigt att ha en ändamålsenlig och effektiv straffrättslig sexualbrottslagstiftning. FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), som numera är svensk lag, ställer också långtgående krav på konventionsstaterna att skydda barn mot alla former av våld, sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Enligt artikel 19 i barnkonventionen ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, innefattande sexuella övergrepp. I barnkonventionens artikel 34, samt tilläggsprotokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi, betonas statens ansvar för att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp.

I juli 2018 ändrades sexualbrottslagstiftningen så att gränsen för straffbar gärning går vid om deltagandet i en sexuell handling är frivilligt eller inte (prop. 2017/18:177 En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet). Det krävs alltså inte längre att gärningsmannen har använt sig av våld eller hot eller utnyttjat offrets särskilt utsatta situation. Även tidigare reformer hade syftat till att förstärka och tydliggöra varje människas rätt till personlig och sexuell integ-

ritet och sexuellt självbestämmande, men det var först i och med den s.k. samtyckeslagen som frivillighet blev en del av lagstiftningen.

Skärpta straffrättsliga åtgärder som särskilt gäller sexualbrott mot barn har vidtagits både inom ramen för 2018 års sexualbrottsreform och i andra sammanhang. Exempelvis har straffskalorna skärpts för bl.a. grov våldtäkt mot barn, kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte (s.k. grooming) och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Därutöver har straffansvaret för grooming utvidgats bl.a. så att det inträder på ett tidigare stadium. Vidare har preskription för bl.a. våldtäktsbrott som begåtts mot barn avskaffats.

I lagrådsremissen Skärpt syn på våldtäkt och andra sexuella kränkningar, som beslutades den 24 februari 2022, föreslår regeringen bl.a. att straffskalorna för flertalet av sexualbrotten ska skärpas. Regeringen föreslår också flera lagändringar som är av särskild betydelse när det gäller att skydda barn mot sexualbrott. Det gäller t.ex. ett förslag om att skärpa straffansvaret för sexualbrott som begås på distans, t.ex. över internet.

Det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar är en del i ett större arbete mot våld mot barn och mot mäns våld mot kvinnor. En särskild utredare har getts i uppdrag att lämna förslag till en samlad nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn. Strategin ska anlägga ett helhetsperspektiv och möjliggöra en sammanhållen inriktning för arbetet med att förebygga och bekämpa våld mot barn under de kommande tio åren. Utredaren ska redovisa sitt uppdrag senast den 31 maj 2022 (dir. 2021:29).

Av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor framgår att insatserna inom området mäns våld mot kvinnor, där bl.a. prostitution och människohandel ingår, ska fortsätta att utvecklas (skr. 2016/17:10).

Den 16 juni 2021 presenterades ett nytt åtgärds paket för att intensifiera det arbetet. Åtgärds paketet innehåller ett flertal åtgärder som förebygger våldet, som ger ett starkare skydd och stöd för våld utsatta kvinnor och barn, som effektivt bekämpar brotten och som förbättrar kunskap om och metoder mot mäns våld mot kvinnor. En av åtgärderna är att en utredning ska se över det straffrättsliga skyddet för barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till sexköp, utvärdera hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella övergrepp fungerar, se över regelverket om sexköp och koppleri i fråga om internetbaserad prostitution, i synnerhet i fråga om minderåriga

och s.k. sugardejtning, samt se över om det i lagtext bör tydliggöras att vissa barnpornografibrott är dokumenterade övergrepp av barn genom att brottsrubriceringen ändras (regeringens åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor, punkt 17). Samtliga dessa frågor ska behandlas av den särskilda utredaren.

Uppdraget att se över det straffrättsliga skyddet för barn i åldern 15–17 år

Det finns ett förstärkt skydd för äldre barn ...

Den svenska sexualbrottslagstiftningen bygger som nämnts på frivillighet. Det gäller dock inte barn under 15 år. Den som genomför en sexuell handling med ett barn under 15 år döms antingen för våldtäkt mot barn eller sexuellt övergrepp mot barn (6 kap. 4 eller 6 § brottsbalken), beroende på vilken sexuell handling det är fråga om. Om ett brott som avses i bestämmelsen om våldtäkt mot barn är mindre grovt döms för sexuellt utnyttjande av barn (6 kap. 5 § brottsbalken). Straffansvaret enligt de nämnda bestämmelserna omfattar även sådana handlingar som barnet självt har tagit initiativet till eller deltar i frivilligt.

Barn i åldern 15–17 år har uppnått åldern för sexuellt självbestämmande och omfattas därmed som utgångspunkt av samma straffrättsliga skydd som vuxna. Det finns dock ett förstärkt skydd i vissa situationer. Till att börja med tillämpas de ovannämnda bestämmelserna även på den som genomför en sexuell handling med ett barn i åldern 15–17 år om barnet är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen eller om gärningsmannen ska svara för barnets vård eller tillsyn på grund av en myndighets beslut.

Vidare träffar straffansvaret för utnyttjande av barn för sexuell posering (6 kap. 8 § brottsbalken) även gärningar som begås mot barn i åldern 15–17 år.

Köp av sexuell tjänst är alltid straffbart. Den som skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning döms enligt 6 kap. 11 § brottsbalken för köp av sexuell tjänst, medan den som förmår ett barn som inte fyllt 18 år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling enligt 6 kap. 9 § brottsbalken döms för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Det senare brottet har en strängare straffskala. Bestämmelsen om utnyttjande av barn genom köp av

sexuell handling är i praktiken tillämplig när barnet är 15–17 år, eftersom yngre barn skyddas enligt bestämmelserna om bl.a. våldtäkt mot barn. Den som köper en sexuell handling av någon och som känner till eller är oaktsam i förhållande till att en person inte deltar frivilligt, t.ex. till följd av människohandel, kan dömas för våldtäkt eller oaktsam våldtäkt (prop. 2017/18:177 s. 39).

... men det finns anledning att överväga ytterligare förstärkningar

Genom en sexualbrottslagstiftning som bygger på frivillighet och ett förstärkt skydd i vissa situationer har barn i åldern 15–17 år ett starkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar. Att skyddet inte fullt ut är detsamma som för yngre barn är en följd av att barn i denna åldersgrupp har en rätt till sexuellt självbestämmande och att varje sexuell handling därmed inte kan ses som en kränkning. Samtidigt har barn i alla åldrar ett större skyddsbehov än vuxna, vilket är anledningen till att det har införts särskilda bestämmelser till skydd för barn över 15 år. Det kan dock finnas situationer som typiskt sett innebär en risk för utnyttjande av ett barn i den åldern och som kan ses som straffvärda men som i dag faller utanför lagstiftningen. Det kan också ifrågasättas om försäljning av en sexuell handling bör ses som en del av ett barns sexuella självbestämmande. Regeringen anser därför att det finns anledning att överväga om det straffrättsliga skyddet för barn i åldern 15–17 år bör stärkas ytterligare.

Något som kan övervägas är exempelvis om bestämmelserna om våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn borde ge barn i dessa åldrar ett absolut skydd mot sexuella handlingar i fler situationer än som är fallet i dag. I sammanhanget kan det noteras att EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi¹ innehåller ett krav på kriminalisering av sexuella handlingar med ett barn om det förekommer missbruk av en ”erkänd förtroendeställning eller av makt eller inflytande” över barnet. Europeiska kommissionen har i ett överträdelseärende ifrågasatt Sveriges genomförande av den bestämmelsen. I svaret till kommissionen hänvisas inte bara till de särskilda bestämmelserna om våldtäkt mot barn m.m.

¹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU av den 13 december 2011 om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF.

utan även till frivillighetsbegreppet i de allmänna bestämmelserna. Som framgår av 6 kap. 1 § brottsbalken kan en person aldrig anses delta frivilligt bl.a. när gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen. Även om regeringen anser att direktivets bestämmelse är korrekt genomförd skulle ett genomförande som till sin ordalydelse ligger närmare direktivets reglering kunna vara av värde.

I detta sammanhang kan det också finnas anledning att överväga regleringen av utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling och köp av sexuell tjänst. I ett jämställt samhälle kan det inte accepteras att människor skaffar sig tillfälliga sexuella förbindelser med andra mot ersättning. Säljarna utsätts för kränkningar och risker, och hos köparna reproduceras en felaktig bild av att människor inte har lika värde. För samhället är det också ett problem att vinsterna i prostitution ofta går till organiserad brottslighet. Att utnyttja ett barn genom att köpa en sexuell handling av barnet är naturligtvis särskilt allvarligt.

Den som köper en sexuell handling av ett barn som är under 15 år döms enligt någon av de centrala straffbestämmelser som förbjuder varje sexuell handling med ett barn (våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn). Den som köper en sexuell handling av ett barn i åldern 15–17 år omfattas inte av dessa bestämmelser utan döms för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling enligt 6 kap. 9 § brottsbalken. Om det går att styrka att barnets deltagande inte var frivilligt är det också möjligt att döma för våldtäkt, oaktsam våldtäkt, sexuellt övergrepp eller oaktsamt sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 1, 1 a, 2 och 3 §§ brottsbalken. Ett deltagande kan visserligen aldrig anses vara frivilligt om gärningsmannen t.ex. otillbörligt utnyttjar att någon befinner sig i en särskilt utsatt situation eller förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att han eller hon står i beroendeställning till gärningsmannen, men det finns ändå situationer som faller utanför de frivillighetsbaserade straffbestämmelserna. Det kan ifrågasättas om det straffansvar som följer av bestämmelsen om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling i tillräcklig mån återspeglar gärningens allvar.

På senare tid har också det närliggande fenomenet sugardejtning uppmärksamrats. Sugardejtning avser ett arrangemang där en äldre person, vanligen en man, ger ekonomisk ersättning eller annan kompensation till en yngre person, vanligen en flicka eller en kvinna, för

umgänge som ofta inkluderar sex. Detta kan beroende på omständigheterna utgöra t.ex. köp av sexuell tjänst eller utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Regeringen har gett Brottsförebyggande rådet (Brå) i uppdrag att följa upp tillämpningen av sexköpsbrott och då bl.a. i den mån det framgår av de studerade ärendena även studera om de har koppling till sugardejtning (Ju2020/03554). Sugardejtning kan leda till utsatthet för den yngre personen och arrangemanget präglas ofta av ojämlikhet mellan parterna. Det kan även vara en inkörsport till prostitution. Det finns enligt regeringens uppfattning därför anledning att se över om det straffrättsliga regelverket är ändamålsenligt utformat med avseende på sådana situationer.

Med hänsyn till brottslighetens och teknikens utveckling finns det också skäl att se över om det straffrättsliga regelverket är ändamålsenligt utformat när det gäller gärningar som begås genom användande av internetbaserade verktyg. Det handlar här dels om straffansvaret för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling och köp av sexuell tjänst (6 kap. 9 respektive 11 § brottsbalken) som tar sikte på gärningsmannen, dels om straffansvaret för koppleri som tar sikte på den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning (6 kap. 12 § brottsbalken).

När det gäller den straffrättsliga regleringen av sugardejtning samt utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri som rör prostitution genom användande av internetbaserade verktyg bör det beaktas att yngre vuxna finns bland dem som drabbas. Det finns därför anledning att låta översynen gälla alla åldrar, men minderåriga bör uppmärksammas särskilt.

Utredaren ska därför

- se över det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar av barn i åldern 15–17 år, särskilt i förhållande till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling,
- se över regelverket om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst och koppleri i fråga om prostitution genom användande av internetbaserade verktyg, i synnerhet när det gäller minderåriga och s.k. sugardejtning, och
- vid behov lämna författningsförslag.

Uppdraget att utvärdera hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella kränkningar fungerar

Gemensamt för straffbestämmelserna i 6 kap. brottsbalken om sexualbrott mot barn är att en förutsättning för att de ska vara tillämpliga är att målsäganden är under en viss ålder. Den åldersgräns som är av betydelse är vanligen 15 år, men i vissa fall 18 år. Brotten är uppsåtliga men enligt 6 kap. 13 § brottsbalken krävs inte uppsåt utan enbart oaktsamhet i förhållande till just barnets ålder. Den 1 juli 2018 stärktes det straffrättsliga skyddet vid sexualbrott mot barn i de fall gärningsmannen är oaktsam i fråga om barnets ålder (prop. 2017/18:177).

Tidigare gällde att den som inte insåg men hade skäligen anledning att anta att den andra personen inte hade uppnått en viss ålder kunde dömas för brott. Bestämmelsen skulle tillämpas med stor försiktighet och för ansvar krävdes en tämligen hög grad av oaktsamhet. För att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd för barn mot sexuella övergrepp skulle det enligt vad som anfördes i propositionen till den nya bestämmelsen inte längre krävas någon mer kvalificerad form av oaktsamhet. Därför ändrades bestämmelsen så att ansvaret gäller den som inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att barnet inte uppnått en viss ålder.

Gärningsmannens ansvar avgörs numera utifrån en allmän oaktsamhetsbedömning. Oaktsamhet kan för det första handla om att gärningsmannen misstänker att barnet är under den ålder som är relevant för brottet i fråga men ändå genomför gärningen (medveten oaktsamhet). Men det är inte ett krav, utan straffansvaret omfattar också det fallet att gärningsmannen inte misstänker att barnet är under åldersgränsen, men borde ha misstänkt det (omedveten oaktsamhet).

Regeringen är angelägen om att den genomförda lagändringen får den effekt som är avsedd. Ett syfte med den nya lagstiftningen var att komma bort från problemet att alltför stor vikt vid oaktsamhetsbedömningen lagts vid barnets kroppsutveckling. En sänkt gräns för oaktsamhet bör också ha gjort det svårare för gärningsmän att skylla på att de inte kände till barnets ålder. Det har nu gått en tid sedan lagändringen trädde i kraft och regeringen ser anledning att utvärdera om lagändringen har fått avsedd effekt. En utvärdering kan beröra aspekter som hur lagstiftningen är utformad men också hur be-

stämelsen faktiskt tillämpas. Utredningen kan identifiera eventuella problem och resonera kring möjliga vägar framåt. En sådan utvärdering ingår också i regeringens åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor (punkt 17).

Utredaren ska därför

- utvärdera hur straffansvaret för oaktsamhet avseende ålder vid sexuella kränkningar fungerar.

Uppdraget att ta ställning till om brottsrubriceringarna för barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott bör ändras

Den som skildrar barn i pornografisk bild eller tar viss närmare angiven befattning med sådana bilder döms enligt 16 kap. 10 a § brottsbalken för barnpornografibrott eller, om brottet är att anse som grovt, för grovt barnpornografibrott.

Det har riktats kritik mot att brottsbeteckningarna inte ger en rättvisande bild av brotten och inte speglar brottens allvar. Bland annat har det anförts att ordet barnpornografi, som inte förekommer i straffbestämmelsen annat än i brottsbeteckningarna, kan associeras med pornografi i form av lagliga bilder på vuxna människor. Mot den bakgrunden har det gjorts gällande att brottsrubriceringen kan missförstås som att barnet medverkar frivilligt. Brottsrubriceringen har också ifrågasatts för att den inte ger uttryck för att barnpornografi kan skildra ett sexualbrott mot barnet.

Även internationellt förs diskussioner om vilken benämning som bör användas för detta brott. På initiativ av organisationen ECPAT International har det tagits fram riktlinjer för hur olika termer som rör kränkningar av barn bör användas, de s.k. Luxemburgriktlinjerna (Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse). I riktlinjerna rekommenderas att ordet barnpornografi används med försiktighet. Det framhålls att ordet pornografi brukar användas för att beskriva bilder av vuxna människor som samtycker till att vara med i bilden och där bilden, ofta lagligt, distribueras för att vädja till någons sexuella lust. Det anförts också att användning av ordet barnpornografi kan förringa eller legitimera sexuella kränkningar av barn.

En ändring av brottsbeteckningarna övervägdes i propositionen Barnpornografibrottet och preskription av brott mot barn

(prop. 2019/20:69 s. 26–28). Där konstaterades att straffbestämmelsen om barnpornografibrott innefattar gärningsformer med sinsemellan stora skillnader i fråga om såväl karaktär som straffvärde. I brottet inkluderas inte bara hantering av bilder som föreställer verkliga barn som utsätts för sexuella kränkningar. Kriminaliseringen omfattar även pornografiska bilder som föreställer barn där det inte finns något bakomliggande sexualbrott, liksom verklighetstroga bilder som avser fiktiva barn. Det kan också röra sig om bilder som barn frivilligt har tagit av sig själva eftersom sådana bilder kan vara brottsliga för andra att hantera. I propositionen anfördes att det inte finns något principiellt hinder mot att ändra beteckningen men att brottsbeteckningen i så fall bör inkludera samtliga fall som täcks av kriminaliseringen.

En brottsbeteckning som flera remissinstanser förespråkade var ”dokumenterat sexuellt övergrepp mot barn”. I den promemoria som låg till grund för propositionen diskuterades också flera andra förslag, t.ex. ”sexuell exploatering av barn i bild” eller ”sexuell kränkning av barn i bild”. I propositionen konstaterades att det kan riktas invändningar mot samtliga förslag, t.ex. att det är tveksamt om de indikerar allvaret i brottet eller om allmänheten förstår vad som avses med de föreslagna brottsbeteckningarna. När det gällde ”dokumenterat sexuellt övergrepp mot barn” konstaterades bl.a. också att en sådan beteckning utesluter bilder som inte avser ett bakomliggande brott och även passar sämre för brott som sker genom skildring. Sammanfattningsvis ansågs skälen för en ändring inte som tillräckligt starka.

Regeringen anser alltjämt att det inte kan komma i fråga att införa brottsbeteckningar som antyder att alla barnpornografibrott förutsätter att ett barn har utsatts för kränkningar, eftersom detta inte alltid är fallet. Samtidigt är det ett faktum att barnpornografi många gånger skildrar sexualbrott mot barn. Debatten har också fortsatt med ett än tydligare fokus på brottsoffrets perspektiv och behovet att ytterligare öka skyddet för den personliga integriteten. Som framgår ovan ingår det också i regeringens åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor att se över om det i lagtext bör tydliggöras att vissa barnpornografibrott är dokumenterade övergrepp mot barn genom att brottsrubriceringen ändras (punkt 17). Mot denna bakgrund anser regeringen att det finns anledning att på nytt överväga hur brottet bör betecknas.

Utredaren ska därför

- ta ställning till om brottsbeteckningarna barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott bör ändras i syfte att tydliggöra att vissa brott är dokumenterade sexuella övergrepp mot barn och i så fall lämna författningsförslag.

Uppdraget att överväga en ny straffskärpningsgrund för hat mot kvinnor

Hat och hot mot kvinnor är ett hot mot vår demokrati ...

Att brott riktas mot kvinnor för att de är just kvinnor påverkar kvinnors tillgång till makt och inflytande i samhället och jämställdheten mellan kvinnor och män. Brottslighet där offrets kön är ett motiv till att brottet begås riskerar exempelvis att få till följd att kvinnor avstår från att delta i samhällsdebatten.

Totalförsvarets forskningsinstitutets (FOI) rapport Det digitala hatets karaktär – En studie av hat mot kvinnor och män i utsatta yrkesgrupper från 2020 visar att det är vanligare att kvinnor utsätts för hat i digitala forum än män. Studien utgår från Sveriges största diskussionsforum Flashback och omfattar 440 individer i yrkesgrupperna journalister, politiker, influerare, komiker och musiker. Kvinnor utsätts för mer sexuella trakasserier och utseenderelaterade förolämpningar medan männen oftare förolämpas på grund av sitt yrke och sin kompetens.

Inom ramen för sitt uppdrag att analysera hat och hot mot kvinnor i svenska digitala miljöer redovisat FOI i december 2021 två studier, Toxiskt språk i svenska digitala miljöer och Könsskillnader i utsatthet för toxiskt språk online. Studierna visar att kvinnor och män utsätts för i stort sett lika stor andel kränkande och hatiska kommentarer (s.k. toxiskt språk). Däremot skiljer sig innehållet i de analyserade kommentarerna beroende på om det är en kvinna eller en man som utsätts. Män utsätts i större utsträckning för kommentarer som innehåller hot samt vålds- och bestraffningsidéer. Kvinnor utsätts mer för toxiska kommentarer relaterade till utseende, psykisk hälsa och moral.

En särskild form av hat mot kvinnor är det som utövas av s.k. incels. Termen är en kortform för involuntary celibacy, på svenska ofrivilligt

celibat. FOI har i sin rapport Hope, cope & rope – Incels i digitala miljöer från 2020 bedömt att ett tiotal dödliga attacker världen över har utförts av individer som i någon mån fostrats av incelkulturen. Incel är inte någon organisation och det finns ingen tydlig ideologi som incels är eniga om. Det som håller samman individerna är i stället digitala mötesplatser som präglas av kvinnohat, men även hat mot andra grupper. Enligt rapporten är andelen besökare från Sverige i dessa forum stor i förhållande till befolkningsmängd.

Enligt Säkerhetspolisen finns incelrörelsen i Sverige och rörelsen växer. Eftersom det oftast handlar om ensamma gärningsmän är deras dåd svåra att förutse (Sveriges Radio, 4 januari 2020, Mäns hat mot kvinnor – ett växande terrorhot). I sin årsbok pekar Säkerhetspolisen på en utveckling där olika drivkrafter sätts samman till en personlig ideologi och där individer i eller i utkanten av olika extremistmiljöer kan påverkas av exempelvis kvinnohat (Säkerhetspolisen 2020 s. 51).

... men nämns inte som en försvårande omständighet som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet

Vid bedömningen av straffvärdet för ett brott beaktas bl.a. de avsikter eller motiv som gärningsmannen haft (29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken). I 29 kap. 2 § brottsbalken anges vissa omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt ska beaktas som försvårande vid bedömningen av brottets straffvärde. Hit hör bl.a. de s.k. hatbrottsmotiven. Enligt punkt 7 ska det särskilt beaktas om ett motiv för brottet har varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet. Ett motiv att kränka på grund av kön nämns inte i den bestämmelsen, men ett sådant motiv kan ändå beaktas inom ramen för 29 kap. 1 § brottsbalken.

En av åtgärderna i regeringens åtgärdspaket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor är att en utredning ska ges i uppdrag att överväga en ny straffskärpningsgrund för brott där ett motiv varit att offret är av ett visst kön eller har en viss könsidentitet (punkt 19). Detta bör i så fall ske genom utvidgning av den straffskärpningsgrund som avser hatbrott, dvs. 29 kap. 2 § 7 brottsbalken.

Om det uttryckligen angavs att domstolen som en försvårande omständighet ska beakta om offrets kön är ett av motiven för ett brott skulle det säkerställas att denna omständighet uppmärksammas vid bestämmandet av straffvärdet. Det skulle också vara en tydlig markering att brott som syftar till att kränka kvinnor på grund av deras kön inte accepteras av samhället. En sådan straffskärpning skulle exempelvis kunna bidra till att göra det lättare för kvinnor att delta i samhällsdebatten och vara synliga i det offentliga livet. Det finns dock anledning att överväga behovet av en sådan förändring i förhållande till dagens lagstiftning.

När det särskilt gäller könsidentitet kan det nämnas att ett förslag om att införa grunden könsidentitet och könsuttryck i bl.a. 29 kap. 2 § 7 brottsbalken tidigare har övervägts (prop. 2017/18:59 Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner). Förslaget tog främst sikte på transpersoner men var inte utformat som ett minoritetsskydd utan skulle ha omfattat även s.k. cispersoner, dvs. personer vars juridiska och biologiska kön stämmer överens och alltid har stämt överens med deras könsidentitet och könsuttryck. På grund av risken för gränsdragningssvårigheter i förhållande till kön, som inte omfattas av bestämmelserna i fråga, valdes dock i stället uttrycket könsöverskridande identitet och uttryck. Om det blir aktuellt att införa en grund som avser kön bör det även övervägas om inte könsöverskridande identitet och uttryck samtidigt ska ändras till könsidentitet och könsuttryck.

Utredaren ska därför

- ta ställning till om kön bör läggas till som en ny grund i den bestämelse som gäller straffskärpning vid hatbrottsmotiv,
- i så fall även överväga om grunden könsöverskridande identitet eller uttryck bör ändras till könsidentitet eller könsuttryck, och
- vid behov lämna författningsförslag.

Uppdraget att ta ställning till hur det straffrättsliga skyddet för äldre kan förstärkas

Brott mot äldre och andra särskilt utsatta kan ge ett strängare straff ...

Vid bedömningen av straffvärdet för en gärning ska det beaktas vilken skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person (29 kap. 1 § brottsbalken). Som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet ska det, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas bl.a. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (29 kap. 2 § 3 brottsbalken). Punkten tar bl.a. sikte på brott mot personer med funktionsnedsättning och äldre (prop. 1987/88:120 s. 83).

... samtidigt som var sjätte person över 65 år rapporterade sig som brottsutsatt under 2016 ...

Brå har publicerat en studie som kartlägger utsatthet, otrygghet och oro för brott bland äldre. Bland samtliga äldre (personer över 65 år) har 17 procent, eller ungefär en av sex, uppgett att de blivit utsatta för något brott mot enskild person eller mot sitt hushåll under 2016. Äldres utsatthet för brott är, jämfört med yngre personers, relativt låg. Det finns dock vissa situationer eller egenskaper hos äldre som är förknippade med en ökad risk för brott. Av de brott mot enskild person som ingick i studien var utsattheten för hot och framför allt trakasserier vanligast. I en jämförelse mellan åldersgrupper stod trakasserier och bedrägerier för en något större andel av samtliga självrapporterade brottstillfällen bland äldre än bland personer under 65 år. Även om oro för brott och otrygghet generellt är lägre bland äldre än yngre, oroar sig äldre i högre grad för att drabbas av specifika brott i relation till den låga risk de löper att utsättas för samma brott. Stark oro riskerar att leda till isolering i hemmet och en sämre livskvalitet. Det finns särskilda typer av organiserad seriebrottslighet, som riktar in sig mot äldre personer. De vanligaste tillvägagångssätten är intrång i bostad, fickstöld och bedrägerier. När det gäller skillnader mellan könen är det t.ex. betydligt vanligare att äldre kvinnor

utsätts för relationsvåld än äldre män. (Se Brå, rapport 2018:7 Brott mot äldre – Om utsatthet och otrygghet s. 7–9, 19, 30, 32 och 37.)

... och även om mycket redan görs för att förhindra brott mot äldre och andra särskilt utsatta ...

Regeringen och dess myndigheter arbetar aktivt för att förebygga och bekämpa brott mot äldre och andra särskilt utsatta. Våld mot äldre omfattas av den nationella strategin för att förebygga mäns våld mot kvinnor. Strategin nämner också särskilt att insatser för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor genomgående måste utgå från ett funktionshindersperspektiv och vara tillgängliga för alla, oavsett funktionsförmåga (skr. 2016/17:10).

Flera straffrättsliga reformer har avsett brott som inte sällan drabbar äldre. Exempelvis infördes 2016 det nya brottet olovlig identitetsanvändning som syftar till att motverka missbruk av identitetsuppgifter (4 kap. 6 b § brottsbalken). Ett annat exempel är den nya straffbestämmelsen om grovt fordringsbedrägeri från 2017 som syftar till att komma till rätta med problemet med s.k. bluffakturor. Genom den straffbeläggs att i vilseledande syfte rikta betalningsuppmaningar till en vidare krets av mottagare (9 kap. 3 a § brottsbalken). I maj 2021 infördes en ny straffbestämmelse om olovlig befattning med betalningsverktyg som ger betalningsverktyg ett starkare straffrättsligt skydd mot gärningar med anknytning till bedrägerier och förfalskningar (9 kap. 3 c § brottsbalken).

Polismyndigheten har i uppdrag att säkerställa rätt kompetens i myndigheten för att bekämpa it-relaterad brottslighet samt att tillvarata digital information och bevisning, något som t.ex. är viktigt vid försäljningsbedrägerier och kort- och kreditbedrägerier (Ju2020/00378). Polismyndigheten har i samarbete med UR Samtiden tagit fram utbildningen ”Försök inte lura mig” som syftar till att stärka äldres förmåga att stå emot bedrägeribrott och minska känslan av skam för dem som drabbas.

... finns det mer att göra för att skydda äldre och andra särskilt utsatta

Även om en rad åtgärder för att motverka brott mot äldre och andra särskilt utsatta alltså har vidtagits så finns det mer att göra. Riksdagen har också tillkännagett för regeringen att rättsväsendet ska se särskilt allvarligt på brott mot äldre och andra särskilt utsatta personer (bet. 2019/20:JuU29 punkt 3, rskr. 2019/20:233). I utskotts-
betänkandet efterfrågas en uppföljning av den straffskärpningsreform som genomfördes 2010 och som bl.a. syftade till att straffskärpningsgrunderna i brottsbalken skulle få större genomslag. Vidare anges att ytterligare skärpningar bör föreslås om det behövs.

Inom ramen för 2010 års straffskärpningsreform var avsikten att ge försvårande omständigheter ett ökat genomslag vid straffvärdebedömningen. Bland annat ändrades den ovan redovisade straffskärpningsgrunden så att det inte längre krävs "särskilda" svårigheter utan räcker att den tilltalade har utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (prop. 2009/10:147 s. 26–30). När Brå utvärderade reformen konstaterade myndigheten bl.a. att försvårande omständigheter åberopades mer frekvent i domskälen efter reformen, även om det utifrån de intervjuades erfarenheter kan handla om att de åberopas oftare – inte nödvändigtvis beaktas oftare (Brå, rapport 2014:6 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott – Utvärdering av 2010 års straffmättningsreform, s. 7–9).

Regeringen anser att det är angeläget att det straffrättsliga regelverket när det gäller brott mot äldre är kraftfullt och effektivt. Att det finns kriminella nätverk som riktar in sig mot just äldre och utnyttjar deras sårbarhet ska motverkas. Det finns därför anledning att överväga om äldre behöver ges ett starkare straffrättsligt skydd, t.ex. genom att ändra i den befintliga straffskärpningsgrunden om utnyttjande av någons skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig, att införa en särskild straffskärpningsgrund eller att ändra eller göra tillägg till enskilda straffbestämmelser. I det sammanhanget finns det också skäl att överväga om andra särskilt utsatta personer bör ges motsvarande skydd.

Utredaren ska därför

- ta ställning till om det straffrättsliga skyddet för äldre och andra särskilt utsatta behöver förstärkas och i så fall lämna författningsförslag.

Konsekvensbeskrivningar

Utöver de konsekvenser som ska analyseras och redovisas enligt 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474) ska utredaren ha ett barnrätts- och funktionshindersperspektiv i de analyser som görs och redovisa konsekvenserna av förslagen utifrån barnkonventionen och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Utredaren ska samråda med myndigheter och organisationer i den utsträckning som utredaren anser lämpligt.

Uppdraget ska redovisas senast den 24 augusti 2023.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2023:17

Tilläggsdirektiv till Utredningen om barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre (Ju 2022:01)

Beslut vid regeringssammanträde den 2 februari 2023

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 24 februari 2022 kommittédirektiv om barns skydd mot sexuella kränkningar samt vissa frågor om brott mot kvinnor och äldre (dir. 2022:7). Uppdraget skulle enligt direktiven redovisas senast den 24 augusti 2023.

Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 24 november 2023.

(Justitiedepartementet)

Tabell – praxisgenomgång

I uppställningen nedan används följande förkortningar

Fä	fängelse
HGO	Göta hovrätt
HNN	Hovrätten för Nedre Norrland
HR	hovrätten
HSB	Hovrätten över Skåne och Blekinge
HSV	Svea hovrätt
HVS	Hovrätten för Västra Sverige
HÖN	Hovrätten för Övre Norrland
Mä	målsäganden/målsägande
omst	omständighet/omständigheter
tillf	tillfälle/tillfällen
TR	tingsrätt
Tt	tilltalad/tilltalade
samtj	samhällstjänst
sex utj barn	sexuellt utnyttjande av barn
sex övg barn	sexuellt övergrepp mot barn
ST	skyddstillsyn
ung.tj.	ungdomstjänst
ung.v.	ungdomsvård
uppg	uppgift/uppgifter
VD	villkorlig dom
vt	Vittne

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
1	HÖN	2019-02-13	B 1134-18	Grovt sex övg barn	<p>TR</p> <p><u>RM</u></p> <p>Grovt sex övg barn ST + Fä 1 mån</p> <p><u>MA</u></p> <p>Sex övg barn Ung.v. + ung.tj. 70 tim</p> <p>HR</p> <p><u>RM</u></p> <p>Grovt sex övg barn Fä 9 mån</p> <p><u>MA</u></p> <p>Sex övg barn Ung.v. + ung.tj. 40 tim</p>	<p>Tt RM 19 år Tt MA 15 år Mä 14 år</p> <p>RM och MA hade tillsammans och i samförstånd på en fest pussat den berusade Mä, dragit upp hennes tröja och då rört hennes mage och bröst. RM hade därtill stoppat ned sin hand under Mä:s byxor och berört hennes yttre könsorgan. Mä och MA hade dessförinnan haft kontakt på Snapchat och stämt träff den aktuella dagen. Mä och en kompis till henne träffade då MA och följde med honom till RM:s lägenhet där festen hölls.</p> <p>TR</p> <p><u>RM</u></p> <p>Då Mä kommit till RM:s bostad i sällskap med den då 15-åriga MA borde RM ha insett risken för att Mä inte uppnått 15 års ålder. RM har därför inte agerat med tillräcklig grad av aktsamhet gällande Mä:s ålder.</p> <p><u>MA</u></p> <p>MA har inte kunnat lämna någon rimlig förklaring till att han under förundersökningen ändrat sina uppgifter rörande sin kännedom om Mä:s ålder. De uppgifter han lämnat under förundersökningen, att hon var född 03 eller 04, innebär att han måste anses ha varit <i>medvetet</i> oaktsam rörande hennes ålder.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i TR:s bedömning.</p>

¹ Främst de omst som har betydelse för TR:s bedömning av den Tt:s oaktsamhet i förhållande till Mä:s ålder redovisas. Domskälen återges inte ordagrant.

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
2	HVS	2019-02-26	B 1049-19	Våldtäkt mot barn, 5 tillf	<p>TR Våldtäkt mot barn, 5 tillf Fä 5 år</p> <p>HR Våldtäkt mot barn, 3 tillf Fä 4 år</p>	<p>Tt 22 resp. 23 år Mä 11 resp. 12 år</p> <p>Tt hade vid flera tillf haft vaginala samlag med Mä sedan han vid det första tillf lockat in henne i sin bil vid en busstation. Åtalet och domen avser 6 kap. 13 § BrB i dess lydelse såväl före som efter den 1 juli 2018 och avser dels gärningar då Mä var 11 år, dels gärningar då hon var 12 år.</p> <p>TR Av videoförhören framgår tydligt att Mä var betydligt yngre än 15 år. Det går att observera både genom hennes utseende och hennes barnsliga sätt, vilket inte heller kan ha undgått Tt. Mä hade också inledningsvis berättat för Tt att hon var 11 år. Av uppg från ett vt framgick visserligen att Tt vid ett tillf hade frågat Mä "du är 15 år va?" och att Mä bekräftat att så var fallet. Eftersom Mä vid andra tillfällen talat om för Tt att hon var avsevärt yngre var det oaktamt av honom att inte göra fler kontroller. Sammantaget har Tt varit oaktamt beträffande omst att Mä var under 15 år (beträffande gärningarna begångna före den 1 juli 2018 hade han haft skälig anledning att anta detta).</p> <p>HR Redan det förhållandet att Mä endast var 11 år gammal när hon första gången kom i kontakt med Tt talar med styrka för att han haft anledning att ifrågasätta</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
3	HSV	2019-03-06	B 182-19	Våldtäkt mot barn	<p>TR Våldtäkt mot barn Fä 1 år 2 mån</p> <p>HR Åtalet ogillas</p>	<p>hennes ålder. Utifrån åberopade fotografier och vad HR kunnat iaktta av de inspelade förhören anser HR att Tt med hänsyn till Mä:s utseende och beteende varit oaktasam beträffande omst att Mä inte uppnått en ålder om 15 år (resp. att han haft skälig anledning att anta detta).</p> <p>Tt 18 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade haft ett vaginalt samlag med Mä i ett badrum på en fest. Tt och Mä hade – genom en gemensam bekant som Mä haft kontakt med på Snapchat – träffats utomhus tidigare samma dag och tillsammans med andra personer åkt buss ihop till festen. I övrigt var de inte bekanta med varandra sedan tidigare.</p> <p>TR En mängd omst har utgjort skäl för Tt att tro att Mä var under 15 år. Trots varningssignalerna har han inte följt upp sina frågor eller gjort tillräckligt för att förvissa sig om att hon fyllt 15 år. Det är enligt TR visat att Tt fått veta att Mä var under 15 år och att han därmed haft uppsåt i förhållande till den omst.</p> <p>HR Det är inte bevisat att någon berättat för Tt om Mä:s verkliga ålder. Vad Tt uppgett om att Mä sagt till honom att hon var 17 år och att han litade på det är inte motbevisat. Vid den bedömningen beaktas att Mä:s utseende och kroppsutveckling i och för sig</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
4	HÖN	2019-05-23	B 345-19	Våldtäkt mot barn, 4 tillf, m.m.	<p>TR Våldtäkt mot barn, 4 tillf Sex utj barn, 3 tillf Fä 1 år 3 mån (även annan brottslighet)</p> <p>HR Våldtäkt mot barn, 4 tillf Fä 1 år 6 mån (även annan brottslighet)</p>	<p>medger att hon skulle kunna vara 17 år. Således är det inte styrkt att Tt haft uppsåt till att Mä var under 15 år. Genom att fråga och få ett svar som framstod som trovärdigt har Tt också vidtagit de kontrollåtgärder som kunde begäras av honom. Han har därmed iakttagit nödvändig aktsamhet.</p> <p>Tt 18 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade vid fyra tillf haft vaginala och/eller orala samlag med Mä. De hade träffats något halvår tidigare och därefter haft kontakt via Snapchat. Tt hade sedan föreslagit att de skulle ses. De sexuella handlingarna ägde rum i en lägenhet som Tt hade lånat av en vän. Enligt vad som var utrett hade Mä sagt till Tt att hon var 15 år.</p> <p>TR Tt kände till vilka åldersklasser som fanns på Mä:s skola och har inte vidtagit några ytterligare åtgärder för att kontrollera om Mä var under 15 år eller ej. Tt hade inte någon sådan närmare bekantskap med Mä eller kännedom om hennes ålder att han haft rätt att förlita sig på de uppg han hört, bl.a. från henne själv, om att hon var över 15 år. Tt har därmed inte uppfyllt det akt-samhetsrekvisit som numera uppställs när det gäller att skaffa sig kunskap om åldern.</p> <p>HR Utöver vad TR beaktat borde den omst att Mä hade sitt</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						födelseår i sitt användarnamn på Snapchat och att de skämtat om att hon var 12 år ha gett Tt ytterligare anledning att vara på sin vakt. Mä hade därtill berättat att hon på fråga från Tt uppgett att hon var född 2004. I likhet med TR finner HR således att Tt, trots att Mä inledningsvis sagt att hon var över 15 år, inte varit så aktsam i förhållande till Mä:s ålder som lagstiftningen numera kräver. Hans först i HR lämnade uppg om att Mä i hans närvaro sagt att hon var 17 år förändrar inte den bedömningen. Att det förekom ytterligare en annan uppg om Mä:s ålder skulle snarare vara ännu en anledning för Tt att ifrågasätta hennes verkliga ålder.
5	HSV	2019-09-25	B 9027-19	Våldtäkt mot barn m.m.	Våldtäkt mot barn Fä 2 år 2 mån (även annan brottslighet)	<p>Tt 21 år Mä 13 år</p> <p>Tt hade utomhus nattetid haft ett oralt samlag med Mä sedan de träffats av en slump. Innan dess hade de endast träffats vid ett tillf, vid ett kort möte nästan ett år tidigare.</p> <p>TR</p> <p>Tt och Mä var i princip obekanta med varandra, Tt tolkade Mä:s beteende som att hon kunde vara berusad och Mä har ett utseende som förstärker intrycket av att hon är ett barn. Dessa omst borde ha fått Tt att agera för att få mer information om Mä:s ålder. Genom att inte vidta någon sådan kontrollåtgärd har Tt visat en likgiltig</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						inställning angående frågan om Mä hade fyllt 15 år. Han har därmed varit straffbart oaktsam i fråga om hennes ålder. HR Instämmer i TR:s bedömning.
6	HSB	2019-11-12	B 2835-19	Sex utj barn alt. sex övg barn	Sex övg barn Ung.tj. 30 tim	Tt 15 år Mä 14 år Tt hade i ett skogsparti rört med sina fingrar på Mä:s könsorgan innanför trosorna. Tt och Mä hade kommit i kontakt med varandra dagen innan genom en gemensam kompis. TR Eftersom Tt fick veta att Mä var född 2004 har han insett att det fanns en stor risk för att hon var under 15 år i början av februari 2019. Trots det har han inte ställt några fler frågor om åldern eller gjort något annat för att förvissa sig om att hon var 15 år. Han har därmed varit oaktsam beträffande den omst att Mä inte var 15 år. HR Instämmer i TR:s bedömning.
7	HSB	2019-12-03	B 3118-19	Våldtäkt mot barn, 4 tillf	Våldtäkt mot barn, 3 tillf Fä 3 år	Tt 19 resp. 20 år Mä 11 resp. 12 år Tt hade vid tre tillf haft vaginala samlag med Mä. Mä uppfattade det så att hon och Tt hade en kärleksrelation. Vid två tillf blev Mä gravid. TR Utifrån att Tt hade uppfattningen att Mä gick i årskurs 7 när de träffades

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>och hade samlag första gången har han insett eller i vart fall haft skälig anledning att anta att Mä var under 15 år. Innan de två andra samlagen hade dessutom Mä:s mamma och syster gjort klart för Tt att Mä var underårig, vilket han valt att bortse ifrån.</p> <p>HR</p> <p>Redan med hänsyn till vad som genom videoförhör och vittnesuppgifter kommit fram om Mä:s utseende vid gärningstidpunkterna har det funnits anledning för Tt att misstänka att Mä var yngre än 15 år. Till detta kommer att Tt varit bekant med Mä:s syskon sedan tidigare och hans uppfattning att Mä gick i sjunde klass när de träffades. Dessa omst har sammantaget varit sådana att det är visat att Tt vid tiden för den första gärningen varit oaktsam i förhållande till Mä:s ålder. Vad Tt uppgett i HR om hur han resonerat kring Mä:s skolgång samt de mobilfilmer av henne som han åberopat ändrar inte den bedömningen. Vid de samlag som ägt rum efter det att Mä:s mamma och syster gjort klart för Tt att Mä var flera år yngre än 15 har Tt haft <i>insikt</i> om hennes ålder.</p>
8	HVS	2019-12 03	B 4935-19	Våldtäkt mot barn	Våldtäkt mot barn Ung.v. + ung.tj. 85 tim	<p>Tt 15 år Mä 13 eller 14 år</p> <p>Tt hade utomhus, kvällstid, stoppat sin penis i Mä:s mun samtidigt som en medtilltalad genomförde ett vaginalt samlag med Mä</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>som var kraftigt berusad. Tt och Mä kände inte varandra sedan tidigare.</p> <p>TR</p> <p>Med hänsyn till åldern på de andra i sällskapet har Tt haft att räkna med att det bland flickorna kunde finnas någon som inte fyllt 15 år. Att flickorna rökt vid tillf, eller för den del druckit alkohol, leder inte till någon annan bedömning. Det har inte heller framkommit något som tyder på att Tt hört eller sett något annat som tydde på att Mä var äldre eller lika gammal som han. Han har inte haft fog för uppfattningen att Mä fyllt 15 år, utan har tvärtom bort räkna med att hon kunde vara yngre än så. Trots det har han inte ställt några frågor för att förvissa sig om att hon hade fyllt 15 år. Han har varit oaktsam beträffande hennes ålder.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i TR:s bedömning.</p>
9	HSV	2019-12-20	B 6791-19	Våldtäkt mot barn	Våldtäkt mot barn Fä 1 år 4 mån	<p>Tt 27 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade förmått Mä att utföra oralsex på honom utomhus i närheten av det HVB-hem där Mä bodde. Tt och Mä hade kommit i kontakt med varandra på Snapchat och kände inte varandra sedan tidigare.</p> <p>TR</p> <p>Av uppg från ett vt framgick att vt hade upplyst Tt om sin egen och Mä:s ålder genom att skriva antingen att de var födda 03 och 04 eller att de var 14 resp. 15</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>år. Den som är född 04 februari 2019 ha varit under 15 år. Även om vt upplyst om sin och Mä:s födelseår och inte deras resp. ålder kan inte någon annan slutsats dras än att det funnits skäl原因 anledning för Tt att anta att en av dem var under 15 år. Tt har därmed också haft skäl原因 anledning att anta att Mä var under 15 år eftersom han inte förvissat sig om att vt var den av flickorna som kunde vara under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>De omst som TR beaktat är sådana att de kan läggas till grund för bedömningen av om Tt i vart fall varit oaktsam beträffande det förhållandet att Mä inte hade fyllt 15 år. HR beaktar även att Mä vistades på ett HVB-hem och att hennes utseende inte varit sådant att detta gett Tt befogad anledning att tro att hon var äldre än 15 år. Vid en samlad bedömning finner HR att Tt måste ha insett risken för att Mä var yngre än 15 och att han alltså varit oaktsam beträffande hennes ålder.</p>
10	HVS	2020-01-20	B 5571-19	Sexuellt ofredande, m.m.	Sexuellt ofredande VD dom + 60 dagsböter (även annan brottslighet)	<p>Tt 42 år Mä 14 år</p> <p>Tt, som var bekant med Mä:s familj, hade kortvarigt tagit på Mä:s kropp under hennes kläder.</p> <p>TR</p> <p>Då Tt varit vän med Mä:s pappa och känt Mä under hela hennes liv måste han ha känt till att hon var omkring 15 år gammal och</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>insett att det fanns en risk för att hon var under 15 år. Tt har lämnat flera olika uppg om hur gammal han trodde att hon var och av hans egna uppg framgår att han var påfallande osäker i denna fråga. Vidare har han inte vidtagit några direkta åtgärder för att kontrollera hennes ålder. Tt har varit oaktsam beträffande omst att Mä var under 15 år.</p> <p>HR Instämmer i TR:s bedömning.</p>
11	HGO	2020-02-21	B 4015-19	Grov våldtäkt mot barn (MHH, ZE, TH) och våldtäkt mot barn (MHH)	<p><u>MHH</u> Grov våldtäkt mot barn och våldtäkt mot barn Fä 5 år</p> <p><u>ZE</u> Grov våldtäkt mot barn Fä 5 år 9 mån</p> <p><u>TH</u> Grov våldtäkt mot barn Fä 5 år 9 mån</p>	<p>Tt MHH 20 år Tt ZE 21 år Tt TH 24 år Mä 13 år</p> <p>MHH hade först vaginalt samlag med Mä på en toalett i en lägenhet. När Mä, som då var berusad, skulle lämna lägenheten blev hon indragen på toaletten där såväl MHH som ZE och TH hade vaginala samlag med henne. Mä hade tidigare träffat de Tt utomhus vid några tillf.</p> <p>TR Det har funnits en rad omst som borde ha fått de Tt att på något sätt agera för att ta reda på mer om Mä:s ålder. De hade fått uppg om att hon kunde vara såväl över som under 15 år och de hade vid ett flertal tillf tillsammans med Mä suttit bakom den skola som Mä gick i och festat. Enligt TR är det helt osannolikt att en diskussion om åldern aldrig förekommit. Ett vt hade berättat att hans syster som var kompis med Mä var</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>15 år och att Mä såg ungefär lika gammal ut. Det har därför ankommit på de Tt att vidta någon form av kontrollåtgärd för att förvissa sig om att Mä varit över 15 år innan de genomförde samlag med henne. Sammantaget har det funnits tillräckligt många varningstecken för att de Tt ska anses ha varit straffbart oaktsamma i fråga om Mä:s ålder.</p> <p>HR</p> <p>Det kan inte utifrån Mä:s kroppsutveckling och utseende i övrigt samt hennes sätt att prata – och inte heller utifrån utredningen i övrigt – sägas att de Tt måste ha insett att det fanns en risk för att hon var under 15 år. Det är alltså inte bevisat att de varit <i>medvetet</i> oaktsamma i förhållande till att Mä var under 15 år. Även om de således inte uppfattat risken att hon var under 15 år har de uppfattat henne som förhållandevis ung och i skolåldern. Mot den bakgrunden och då ingen av dem haft någon säker kännedom om Mä:s ålder, har de likväl haft anledning att vara på sin vakt i denna fråga. Genom att t.ex. fråga henne eller skaffa information på annat sätt hade de kunnat komma till insikt om att hon var under 15 år. Att var och en av dem vidtog en sådan åtgärd innan de genomförde samlagen med Mä, som de enligt egna uppgifter inte kände till något om överhuvudtaget, hade</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						kunnat begäras av dem i den föreliggande situationen och utifrån deras individuella förutsättningar. Genom att inte skaffa sig den informationen har de varit <i>omedvetet</i> oaktsamma i förhållande till att Må var under 15 år.
12	HSV	2020-02-24	B 13792-19	Sexuellt ofredande, 10 tillf, och försök till köp av sexuell handling av barn, m.m.	Sexuellt ofredande, 10 tillf Försök till köp av sexuell handling av barn Få 1 år (även annan brottslighet)	Tt 42 år Må 13 år Tt hade ofredat flera Må bl.a. genom att blotta sitt könsorgan och onanera framför dem. Tre av Må var 13 år och två var 16 år. Tt hade också försökt förmå en av 13-åringarna att utföra oralsex på honom mot ersättning i form av narkotika. Tt hade gjort gällande att flickorna var hans kamrater och att han visste att en av dem var 16 år, men att ingen hade berättat för honom att någon av flickorna var 13 år. Må hade umgåtts med Tt för att han hade narkotika som de använde tillsammans med honom. TR TR tar inte särskilt upp frågan om Må:s ålder. HR Redan av Tt:s egna uppg om vilka han umgicks med och vad han fått veta om flickornas ålder framgick att Tt i vart fall varit oaktsam beträffande den omst att vissa av Må var under 15 år.
13	HSV	2020-02-26	B 262-20	Sex övg barn alt. köp av sexuell handling av barn, m.m.	Köp av sexuell handling av barn Få 3 år 6 mån (även annan brottslighet)	Tt 26–27 år Må 14 år Sedan Må kommit Tt:s bostad för att få cigaretter av honom hade Tt, mot

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>hennes vilja, tagit henne mellan benen och på hennes bröst, försökt stoppa ned handen i hennes byxor samt onanerat i hennes närvaro. Må hade sagt till Tt att hon var 15 eller 16 år gammal.</p> <p>TR</p> <p>Må har inte berättat om sin verkliga ålder. Det har inte heller framgått om hon varit hos Tt tillsammans med några av de andra Må i målet som gick i samma klass (gällande deras ålder bedöms Tt ha haft uppsåt). Må har dessutom vid huvudförhandlingen gjort ett väsentligt mer moget intryck än de övriga Må (målet avseende de andra Må behandlas inte närmare här). Sammantaget har det inte förelegat subjektiv täckning avseende sex övg barn. Det måste dock ha stått klart för Tt att Må inte var 18 år eftersom hon behövde hjälp med att köpa cigaretter. Eftersom Må fått ersättning i form av cigaretter är åtalet i enlighet med andrahandsyrkandet styrkt.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i TR:s bedömning.</p>
14	HSV	2020-03-09	B 1000-20	Våldtäkt mot barn alt. sex utj barn	Sex utj barn Ung.v.	<p>Tt 15 år Må 14 år</p> <p>Tt hade i samband med en utomhusfest haft oralt och vaginalt samlag med Må. Tt och Må gick i samma skola och hade gemensamma vänner. Må hade inte sagt något uttryckligt till Tt om sin ålder.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>TR</p> <p>Tt visste vilket år Mä var född och att det då borde ha funnits en risk att hon inte hunnit fylla 15 år. Det kan emellertid inte anses utrett att han misstänkte att hon var under 15 år. Det är inte heller utrett att det förelegat en <i>medveten</i> oaktsamhet från hans sida. Däremot har det funnits en risk för att Mä varit under 15 år och det Tt då hade kunnat göra var att fråga henne. Det har han inte gjort. Bara den omst att Mä tidigare under kvällen sagt att hon ville ha sex med honom är inte tillräcklig för att Tt ska undgå ansvar. Han ska därför dömas för att ha varit oaktsam till att Mä var under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>I HR vidgick Tt att han varit <i>omedvetet</i> oaktsam beträffande den omst att Mä inte fyllt 15 år. Åklagaren gjorde gällande att Tt varit <i>medvetet</i> oaktsam. HR instämmer dock i TR:s bedömning av vilken form av oaktsamhet som förelegat.</p>
15	HGO	2020-04-15	B 423-20	Grov våldtäkt mot barn alt. våldtäkt alt. oaktsam våldtäkt	<p>TR</p> <p>Våldtäkt mot barn Ung.v. + ung.tj. 120 tim</p> <p>HR</p> <p>Antalet tim ung.tj. höjs till 140</p>	<p>Tt 16 år Mä 14 år</p> <p>I samband med en utomhusfest hade Tt, med användande av visst våld, tryckt sin penis i Mä:s mun, penetrerat hennes underliv med sina fingrar och försökt genomföra ett vaginalt samlag med henne. Tt:s handlande hade orsakat Mä bl.a. en blödning i underlivet. Mä och Tt kände varandra sedan tidigare.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>TR Mä:s ålder har diskuterats i sammanhang där Tt varit närvarande. Hennes ålder har även framgått av sociala medier och Tt uppgav också att han vid något tillf gratulerat Mä på födelsedagen. Mot den bakgrunden har Tt i vart fall varit oaktsam i förhållande till Mä:s ålder.</p> <p>HR Instämmer i TR:s bedömning.</p>
16	HVS	2020-04-15	B 5675-19	Våldtäkt mot barn	<p>TR Åtalet ogillas</p> <p>HR Sex utj barn VD + 60 dagsböter</p>	<p>Tt 17 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade haft vaginalt samlag med Mä. De två var inte bekanta med varandra sedan tidigare. De hade träffats sedan Tt haft kontakt med Mä:s vän och kommit till vännens bostad där också Mä befunnit sig.</p> <p>TR Mä och hennes vän var födda samma år och Tt visste hur gammal vännen var. Denna omst talar för att Tt borde ha reflekterat över Mä:s ålder. Tt har dock förklarat att när han tidigare träffat Mä:s vän hade hon umgåtts med personer som var äldre än henne. Denna förklaring framstår som rimlig och det är inte osannolikt att en 13–14-åring umgås med personer som är ett eller ett par år äldre än vederbörande själv. Med hänsyn härtill har omst inte medfört något krav på att Tt skulle ha vidtagit någon åtgärd för att förvissa sig om Mä:s ålder. Mot denna bakgrund och då Tt och Mä</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>saknade förkunskaper om varandra är det inte bevisat att Tt känt till eller borde ha känt till att Mä var under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>Att Tt kom i kontakt med Mä via en gemensam kompis som han visste var född år 2004 talar starkt för att Tt borde ha insett att det fanns en risk för att även Mä var under 15 år, särskilt eftersom han inte kände henne sedan tidigare. Detta gäller oavsett om Tt hade kännedom om att den gemensamma kompisen brukade umgås med äldre personer. Det saknas utredning om hur Mä såg ut vid tiden för händelsen, och det kan inte sägas att Tt bara utifrån Mä:s fysiska egenskaper borde ha förstått att det fanns en risk för att hon var under 15 år. Däremot talar Mä:s utseende vid tidpunkten för huvudförhandlingen vid TR inte heller emot att Tt borde ha förstått att det fanns en sådan risk. Vid bedömningen av om Tt varit <i>omedvetet</i> oaktsam beaktas också att det hade varit mycket enkelt för honom att komma till insikt om Mä:s ålder, genom att tänka över de omst han kände till och därefter fråga henne. Det finns inget som talar för att Mä skulle ha lämnat ett felaktigt svar, varför det står klart att det var Tt:s underlåtenhet att fråga Mä om hennes ålder som medförde att han inte var medveten om att hon var under 15 år. Det sagda leder</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						till slutsatsen att Tt borde ha förstått att det fanns en risk för att Mä var yngre än 15 år. Han har alltså varit <i>omedvetet</i> oaksam i förhållande till hennes ålder.
17	HSV	2020-05-08	B 3354-20	Våldtäkt mot barn	Våldtäkt mot barn Fä 2 år	<p>Tt 32 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade i baksätet på sin bil haft vaginalt och oralt samlag med Mä som han inte kände sedan tidigare. De hade någon dag tidigare fått kontakt på nätet och då stämt träff för att ha sex vid det aktuella tillf.</p> <p>TR Tt har inte vidtagit några som helst åtgärder, som att ställa en fråga, för att ta reda på Mä:s ålder. Utseendemässigt framstod Mä vara i ett åldersspann som borde ha föranlett viss vaksamhet från Tt:s sida. Tt invände att han uppfattade henne som mogen, men hans underlag för att bedöma det på grundval av det korta samtal som ägde rum dem emellan innan det sexuella umgänget var, enligt TR, minst sagt begränsat. Situationen var också i sig säregen och sammantaget fanns det så många varningstecken att Tt åtminstone borde ha t.ex. frågat om Mä:s ålder. Då han inte gjort det har han varit straffbart oaksam.</p> <p>HR Redan Mä:s utseende talar för att Tt måste ha insett riken för att hon var under 15 år. Vad Tt anfört om att han uppfattade henne som mogen på grundval av deras</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
18	HSV	2020-06-09	B 4110-20	Våldtäkt mot barn, m.m.	<p>TR Våldtäkt mot barn Få 2 år 3 mån (även annan brottslighet)</p> <p>HR Få 1 år 9 mån (även annan brottslighet)</p>	<p>samtal framstår som märkligt då något direkt samtal, enligt vad de båda uppgett, inte ägde rum. Då han överhuvudtaget inte berörde frågan om Mä:s ålder framstår det snarast som att han medvetet höll sig okunnig om hennes ålder. Sammantaget finner HR, till skillnad från TR, att Tt har insett risken för att Mä var under 15 år och därmed varit <i>medvetet</i> oaksam beträffande den omst.</p> <p>Tt 23 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade förmått Mä att i utbyte mot ecstasy utföra oralsex på honom i hans bil. Mä:s kompis, som var med i bilen, hade några dagar tidigare kommit i kontakt med Tt på nätet då hon letade efter någon som hade ecstasy. Kompisen hade skrivit till Tt att hon och Mä var 15 år. De tre hade också träffats en gång innan det aktuella tillf.</p> <p>TR Det får enligt TR anses allmänt känt att tonåringar frekvent ljuger om sin ålder i olika sammanhang. Vidare finns det inte något i Mä:s utseende, beteende eller kroppsutveckling som ger anledning att anta att hon var betydligt äldre än 15 år. Mot bakgrund av detta samt att Tt endast fått information från kompisen om Mä:s ålder och trots detta inte vidtagit någon som helst form av kontroll av åldern, exempelvis genom att fråga Mä själv, leta efter</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>Må på andra sociala medier med profiler där ålder anges eller be om Mä:s personnummer, anser TR att Tt inte agerat med en tillräcklig grad av aktsamhet.</p> <p>HR</p> <p>HR utgår ifrån att det på Mä:s Snapchatkonto angavs "2004" och att Tt genom den uppg kunde ansett sig ha fått en bekräftelse på kompisens uppg om att Mä var 15 år. Genom de kontakter via Snapchat som han haft före det första mötet hade han dock kännedom om att både Mä och kompisens var i 15-årsåldern och alltså i "gränlandet" för den ålder vid vilken en person får sexuell självbestämmanderätt. Vid sitt första möte med flickorna några dagar före gärningstillfället måste han – även om mötet var kortvarigt – ha insett att det fanns en tämligen stor för att flickorna faktiskt inte hade fyllt 15 år så som han tidigare hade fått uppgift om, utan var yngre. Enligt vad han själv uppgett vidtog han dock inga som helst åtgärder vare sig i samband med detta möte eller senare, tex. vid det andra mötet, i syfte att få klarhet i Mä:s ålder. En näraliggande och mycket enkel åtgärd kunde ha varit att fråga Mä själv om hennes ålder. Han har själv sagt att han inte ställde den frågan trots att han – enligt vad han påstått – redan vid det första mötet fick veta att flickorna erbjöd honom</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
19	HSV	2020-06-17	B 5129-20	Våldtäkt mot barn och sex övg barn, 3 tillf	Åtalet ogillas	<p>sexuella tjänster i utbyte mot att han överlät narkotika till dem och Må vid det andra mötet kom att utföra oralsex som "betalning" för narkotikan som han då hade köpt och tagit med sig åt flickorna. Mot denna bakgrund finner HR att Tt varit <i>medvetet</i> oaksam avseende omst att Må var under 15 år.</p> <p>Tt 15 år Må 11–12 år</p> <p>Tt hade vid ett tillf haft ett analt samlag med Må, vid två tillf förmått Må att onanera och spruta sperma över Tt:s ansikte och vid ett tillf onanerat framför Må i videosamtal och förmått Må att onanera framför honom i videosamtal. Tt och Må bodde under den tiden på samma LSS-boende för barn och ungdomar som bl.a. har diagnosen autism. Av utredningen framgick att Tt hade ett omfattande behov av stöd i vardagen.</p> <p>TR</p> <p>Utredningen visar inte att Tt misstänkt att Må var under 15 år. I fråga om Tt borde ha förstått detta konstateras att åklagaren inte visat på några yttre omst som borde ha föranlett Tt att förstå att Må var under 15 år och närmare undersöka hur det förhöll sig. Av förhör med en anställd på boendet framgick att Må verkade äldre och mer mogen än han var, att någon egentlig presentation inte sker av nya barn på boendet och att han inte visste om Må:s</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>ålder var på tal när denne flyttade in. Vid bedömningen beaktas också att Tt har atypisk autism och ett beteende som inte är åldersadekvat. Hans ålder utvecklingsmässigt hade beskrivits vara olika i olika avseenden, från 3 till 15 år. Vid en samlad bedömning kan Tt inte heller sägas ha varit <i>omedvetet</i> oaktasam.</p> <p>HR Instämmer i TR:s bedömning.</p>
20	HGO	2020-06-30	B 1465-20	Våldtäkt mot barn, m.m.	Våldtäkt mot barn Fä 1 år 4 mån	<p>Tt 19 år Mä 13 år</p> <p>I utbyte mot alkohol hade Mä utfört oralsex på Tt i en stadspark. Mä och hennes kompis hade fått kontakt med Tt via Snapchat och de önskade köpa alkohol av honom. I vart fall någon av Mä och hennes kompis hade ljugit om sin ålder för Tt och uppgett en högre ålder än den riktiga.</p> <p>TR Inget talar för att Tt varit <i>medvetet</i> oaktasam i förhållande till Mä:s ålder. När det gäller frågan om Tt borde ha förstått att Mä var under 15 år talar den omst att frågan om sex uppkommit hastigt – då det framkom att flickorna inte hade tillräckligt med pengar för att betala alkoholen – i någon mån till Tt:s fördel. I motsatt riktning talar emellertid att det från början varit fråga om olovlig försäljning av alkohol och att Mä:s ålder alltså från början varit en faktor. Situationen har också varit sådan att Mä haft anledning</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						att överdriva sin ålder och att Tt haft anledning att ifrågasätta de uppgifter han fick. Mä:s och kompisens oförmåga att betala ens en relativt blygsam summa pengar borde också ha varit en viss varning. Genom att i den situationen inlåta sig sexuellt med den för honom okända Mä, utan att göra några som helst kontroller avseende hennes ålder, har Tt varit oaktsam i sådan grad att han inte kan undgå straffansvar.
						HR Instämmer i TR:s bedömning.
21	HSV	2020-08-03	B 7550-20	Våldtäkt mot barn	Sex utj barn Ung.v. + ung.tj. 40 tim	Tt 15 år Mä 13 år Tt hade haft vaginalt samlad med Mä. De kände inte varandra sedan tidigare och hade fått kontakt via Snapchat. TR Mä hade berättat för Tt att hon gick på en högstadieskola, vilket gjort att det gick att misstänka att hon var under 15 år. Även om Mä sagt till Tt att hon var 15 år framgår av Tt:s egna uppgifter att Mä först skrivit en annan ålder på Snapchat. Mot den bakgrunden borde Tt ha insett risken för att Mä var under 15 år. Det har inte funnits något annat som gett Tt anledning att tro att hon hade fyllt 15 år. Tt skulle ha gjort något mer för att ta reda på hur gammal Mä var innan han hade samlag med henne. Att han hade hennes ord på att hon var 15 år räcker inte för att slippa

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						ifrån ansvar när han hade anledning att misstänka att hon var yngre. HR Instämmer i TR:s bedömning.
22	HGO	2020-08-05	B 1868-20	Våldtäkt mot barn	TR Våldtäkt mot barn Få 1 år 6 mån HR Åtalet ogillas	Tt 20 år Må 13 år Tt hade haft vaginala och orala samlag med Må i sin bostad. Må hade kommit till bostaden sedan de fått kontakt via sociala medier samma vecka. Inför träffen hade Tt via en app köpt en bussbiljett åt Må. Vid biljettköpet hade Tt angett Må:s ålder till 13 år i en rullista. Må och Tt lämnade olika uppg om vad Må hade sagt till Tt om sin ålder. TR Må:s uppg, att hon sagt till Tt att hon var 13 år, får stöd av det faktum att Tt vid biljettköpet angav Må:s ålder till 13 år. TR lägger därför den uppgiften till grund för bedömningen. Det är således visat att Tt kände till att Må var 13 år. Tt:s uppgift om att orsaken till att han vid biljettköpet angav en lägre ålder var att priset skulle bli lägre lämnas utan avseende. HR Med hänsyn till att Må tidigare ljugit om sin ålder i en liknande situation går det inte att utifrån hennes uppg dra några slutsatser i frågan om Tt kände till att hon var 13 år. Bevisningen avseende biljettköpet är inte tillräcklig för att ensam uppfylla det höga beviskravet i brottmål. Det

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
23	HSV	2020-10-16	B 9391-20	Våldtäkt mot barn, m.m.	Våldtäkt mot barn Få 2 år 3 mån (även annan brottslighet)	<p>Tt är därför inte visat att Tt varit medveten om Mä:s ålder. Inte heller vad som i övrigt är upplyst om de närmare förhållandena vid händelsen ger stöd för att omst var sådana Tt kan sägas ha varit oaktsam i förhållande till Mä:s ålder.</p> <p>Tt 60 år Mä 14 år</p> <p>Mä hade mot betalning om 1 000 kr utfört oralsex på Tt. De hade stämt träff efter att ha fått kontakt på nätet där de kommit överens om priset och den sexuella handling som skulle utföras. I deras chatt-konversation hade Mä felaktigt uppgett att hon var 15 år. Tt anförde att han trodde att Mä var i 20-årsåldern och i vart fall inte under 18 år.</p> <p>TR</p> <p>Tt måste ha insett att det fanns en betydande risk att Mä var under 15 år. Detta med hänsyn till att Mä skrivit i chatten – ett forum där personer som inte känner varandra ofta ljuger om sin ålder – att hon var 15 år, att hon skrev bl.a. att hon var aktuell hos socialtjänsten och skulle på behandlingshem samt att hennes sätt att allmänt uttrycka sig i chatten talade för att hon var en ung person. Det intrycket förstärks också av förhören med Mä. Tt har alltså varit <i>medvetet</i> oaktsam i förhållande till att Mä var under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i TR:s bedömning.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
24	HSV	2020-11-12	B 10534-20	Våldtäkt mot barn	<p>TR Våldtäkt mot barn Fä 1 år 2 mån</p> <p>HR Fä 1 år 6 mån</p>	<p>Tt 19 år Mä 12 år</p> <p>Tt hade haft vaginalt samlag med Mä på den flyktingförläggning där han bodde. Före händelsen hade Tt haft kontakt med Mä och hennes kompis på Snapchat och de hade träffats en gång tidigare. Tt hade, enligt vad som var utrett, hört Mä säga till Tt:s kompis att hon var 18 år.</p> <p>TR Tt har inte gjort några närmare efterforskningar om Mä:s ålder. Han kom i kontakt med både kompisen och senare Mä på Snapchat, som typiskt sett används av ungdomar. Det finns inget i Mä:s beteende eller kroppsutveckling som gav anledning att anta att hon var betydligt äldre än 15 år. Inte heller kompisens beteende eller kroppsutveckling gav anledning att anta att hon var betydligt äldre. Vidare får det anses allmänt känt att ungdomar ofta ljuger om sin ålder, ofta för att få samma rättigheter som vuxna. Mot denna bakgrund var det inte tillräckligt för Tt att förlita sig på Mä:s egen uppg om sin ålder. Han borde i stället ha kontrollerat uppg, t.ex. genom att begära att få se hennes legitimation. Han hade även genom sökningar på internet, t.ex. på hennes användarnamn på Snapchat, kunnat få fram info om hennes ålder. Han har uppenbarligen inte gjort några försök att kontrollera hennes uppg om sin ålder.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>Sammantaget har Tt varit oaktsam beträffande omst att Mä var under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i TR:s bedömning och fäster särskilt vikt vid att Tt, förutom att han hört Mä säga till hans kompis att hon var 18 år, inte vidtagit någon direkt åtgärd för att försäkra sig om Mä:s ålder och inte själv ställt frågor till henne.</p>
25	HSV	2020-12-11	B 11526-20	Våldtäkt mot barn och kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte, m.m.	Våldtäkt mot barn Kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte Fä 2 år 6 mån (även annan brottslighet)	<p>Tt 50 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade haft ett analt samlag med Mä i sin bil och vid ett senare tillföreslagit en träff med Mä i syfte att de skulle ha sex. Tt och Mä hade kommit i kontakt med varandra genom appen Grindr. Mä hade inledningsvis sagt till Tt att han var 16–17 år.</p> <p>TR</p> <p>Det finns övertygande markörer för att Mä vid gärningarna haft ett åldersadekvat utseende. På ett foto taget av polisen omkring ett halvår senare såg han mycket pojkkaktig ut och ett vt, som uppgett sig ha barn i ungefär samma ålder, hade spontant beskrivit honom som en "grabb i 14–15 årsåldern". Det som talar för att Tt kan ha trott att Mä varit äldre är att Grindr har en åldersgräns på 18 år, ställena och tidpunkterna de sedan träffats på samt den omst att Mä i ett in-ledande skede sagt sig vara 16–17 år. Att Mä sagt sig vara yngre än vad reglerna för Grindr tillåter borde ha fått</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>Tt att dra öronen åt sig. Han borde åtminstone på något sätt försökt kontrollera Mä:s verkliga ålder, t.ex. genom att ställa frågor kring skolan, fritidsintressen och liknande. Han kunde också ha bett Mä om namn eller andra personuppgifter så han kunde googla eller kontrollera offentliga register. Med tanke på Mä:s utseende och beteende vid tidpunkterna för händelserna i åtalen och då Tt dessutom är så pass mycket äldre än Mä, borde Tt haft all anledning att misstänka att Mä faktiskt var under 15 år. TR:s uppfattning är snarare att han varit likgiltig inför detta. I vart fall har han varit tillräckligt oaksam i förhållande till Mä:s ålder för straffansvar.</p> <p>HR</p> <p>Tt har inte vidtagit några ändamålsenliga åtgärder för att försäkra sig om Mä:s ålder, trots att det fanns flera omst, bl.a. Mä:s åldersadekvata utseende och det faktum att Tt visste att Mä ljugit om sin ålder i appen Grindr, som gjorde att Tt borde ha insett risken för att Mä var under 15 år. Att under dessa omst nöja sig med att Mä själv uppgett sig vara 16 år är inte tillräckligt. HR instämmer därför i TR:s slutsats att Tt har varit straffbart oaksam i fråga om Mä:s ålder.</p>
26	HSV	2020-12-16	B 5697-20	Våldtäkt mot barn	Åtalet ogillas	<p>Tt 39 år Mä 13 år</p> <p>Tt hade haft ett anal</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>samlag med Mä nattetid i sin skåpbil. Tt och Mä hade kommit i kontakt med varandra via ett socialt nätverk. Nätverket hade en åldersgräns på 18 år och Mä hade vid registreringen uppgett att hon uppnått den åldern. Till Tt hade hon sagt att hon snart skulle fylla 18 år. Mä hade också uppgett ett påhittat födelsedatum efter att Tt hade frågat om hon hade någon legitimation, vilket Mä svarat att hon inte hade. Vidare hade Mä berättat för Tt att hon studerade på gymnasiet, varvid det kommit på tal att hon skulle ta studenten och flytta hemifrån samt att Tt kunde vara henne behjälplig med att ordna bostad.</p> <p>TR</p> <p>Mot bakgrund av i huvudsak Mä:s uppgift om sin ålder, Tt:s fråga och Mä:s svar i det avseendet samt vad hon uppgett om sina studier etc. är det inte visat Tt att misstänkt att Mä var under 15 år och ansvar för <i>medveten</i> oaktsamhet kan inte bli aktuellt. När det gäller frågan om <i>omedveten</i> oaktsamhet förelegat konstateras bl.a. att Mä i och för sig gett ett åldersadekvat intryck på videoförhören, men att det är vanskligt att utifrån detta dra några säkra slutsatser om hur hon såg ut och uppträdde när hon var i kontakt med Tt eftersom hon då torde ha försökt ge sken av att vara i den ålder som hon uppgett för honom. Vidare framgår</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>det av granskningsprotokoll av de filmer som Mä skickat till Tt att hennes kön var färdig-puberterat och det är inte utrett att hennes kroppsutveckling i sig skulle ha gett Tt anledning att misstänka att hon var yngre än 15 år. Tt har vidtagit kontrollåtgärder i samband med deras inledande kontakt och fått vad som måste bedömas som betryggande svar på sina frågor. Eftersom alltså varken det sätt på vilket Mä och Tt kommit i kontakt med varandra, det sätt på vilket deras kontakter fortskridit eller vad som är utrett om Mä:s utveckling talar för att det skulle ha gett Tt anledning att misstänka att hon var under 15 år och det inte heller i övrigt framkommit omst som talar för detta är det inte visat att Tt varit oaksam beträffande denna omst.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i allt väsentligt i TR:s bedömning och tillägger i fråga om <i>omedveten</i> oaksamhet i huvudsak följande. Utredningen visar inte att det funnit någon särskild omst vid det fysiska mötet mellan Tt och Mä som borde ha föranlett Tt att betvivla de uppg som Mä tidigare lämnat angående sin ålder. Att Tt vid gärningstillfället inte vidtog ytterligare kontrollåtgärder är därmed inte något som han kan straffrättsligt klandras för.</p>
27	HSV	2020-12-18	B 3757-20	Våldtäkt mot barn	TR Sex utj barn Fä 10 mån	Tt 41 år Mä 14 år

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
					<p>HR Våldtäkt mot barn Fä 2 år</p>	<p>Tt hade haft ett vaginalt samlag med Mä och utfört oralsex på henne. De hade träffats i en hotellbar i samband med en konferens som de båda deltagit i och därefter gått upp till Tt:s hotellrum där de sexuella handlingarna ägde rum.</p> <p>TR Utifrån det förhör med Mä, som spelades in två månader efter den aktuella händelsen, gav varken hennes utseende eller uppträdande något intryck av att hon skulle vara över 15 år. Hon gav intryck av att vara en påtagligt ung person. Tt är påtagligt äldre och hans ålder hade varit föremål för viss diskussion före samlaget. Tt har trots detta inte ställt några motfrågor till den utseendemässigt påtagligt unga Mä om hennes ålder. Under de förhållandevis många timmar han och Mä pratat har Tt inte ställt några som helst frågor eller på annat sätt vidtagit några åtgärder för att få reda på hur gammal hon var. Att Mä befunnit sig på en konferens för vuxna och att hon konsumerat alkohol kan, mot bakgrund av vad som anförts om hennes utseende och omst i övrigt, inte anses ha fråntagit Tt skyldigheten att försäkra sig om att hon var över 15 år. Genom att inte ha vidtagit några åtgärder har Tt varit oaktsam i förhållande till Mä:s ålder på det sätt som krävs för straffansvar.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						HR Instämmer i TR:s bedömning i oaktsamhetsfrågan.
28	HSV	2021-01-15	B 12651-20	Våldtäkt mot barn	Våldtäkt mot barn Fä 2 år 3 mån	Tt 36 år Mä 14 år Tt hade haft vaginalt samlag med Mä. De hade fått kontakt via Instagram ett par veckor dessförinnan och hade även haft kontakt via sms och telefonsamtal. Vid det aktuella tillf hade de stämt träff utanför det HVB-hem där Mä bodde. Tt hade med sig alkohol och Mä blev kraftigt berusad. Under natten/ morgonen begav de sig till en lägenhet där samlaget ägde rum. Tt uppgav att han trodde att Mä var 15 eller 16 år men att han borde ha kontrollerat hennes ålder. TR Det går inte att dra några säkra slutsatser om huruvida Mä var över eller under 15 år baserat på hennes utseende och kroppsliga utveckling. Tt visste att hon bodde på ett HVB-hem och han måste ha förstått att hon i vart fall var under 20 år eftersom hon inte kunde köpa alkohol till sig själv. Sammantaget borde Tt ha förstått att det fanns en risk att Mä var under 15 år då de träffades. Eftersom han inte vidtagit några åtgärder för att kontrollera hennes ålder, och då han lätt hade kunnat kontrollera detta genom att fråga henne, har han varit oaktksam i förhållande till den omst att hon var under 15 år. HR Tt måste enligt HR ha insett

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
29	HSV	2021-01-22	B 13243-20	Våldtäkt mot barn, m.m.	Våldtäkt mot barn Fä 2 år (även annan brottslighet)	<p>att det fanns en risk att Mä inte fyllt 15 år. Han har således varit <i>medvetet</i> oaktsam beträffande den omst.</p> <p>Tt hade haft vaginalt samlag med Mä. De hade träffats första gången någon vecka tidigare då Tt gått fram och börjat prata med Mä och hennes kompis på en tågstation. Mä hade då sagt till Tt att hon var 16 år. De hade därefter haft viss kontakt på Snapchat. Vid det aktuella tillf hade Tt och en kompis till honom skjutsat Mä och hennes kompis till en lägenhet där samlaget ägde rum.</p> <p>TR</p> <p>Tt hade tagit kontakt med två för honom helt okända yngre flickor i en stationsbyggnad, varav Mä var 12 år och kompisen 13 år. Även om Mä kan ha sett ut som 16 år måste flickorna tillsammans ha gett intrycket av att vara två väldigt unga personer och Tt borde därför ha misstänkt att Mä kunde vara yngre än vad hon själv sa. Tt har sedan också själv ljugit om sin ålder när han talade med flickorna och uppgett att han var 20 i stället för 22 år. Tt borde ha kontrollerat om den ålder Mä uppgett verkligen stämde. Han har också haft tid att göra det under deras fortsatta kontakter på Snapchat och det hade lätt kunnat göras exempelvis genom en kontroll på internet. Tt har</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>valt att förhålla sig passiv i detta avseende och har därigenom varit oaktsam beträffande omst att Mä var under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>Utöver de omst som TR framhållit till stöd för bedömningen att Tt i vart fall borde ha misstänkt att Mä inte fyllt 15 år pekar HR på att Mä:s kompis hade sagt till Tt att hon var 14 år. Även denna uppgift innebär, tillsammans med omst i övrigt, att Tt borde ha varit mer på sin vakt och kontrollerat förhållandena. Detta gäller inte minst mot bakgrund av att han själv ljugit om sin ålder för flickorna. Trots detta har han förhållit sig passiv utan att ställa någon som helst kontrollfråga eller på annat sätt kontrollera saken. Sammantaget har Tt i vart fall varit oaktsam beträffande den omst att Mä var under 15 år.</p>
30	HGO	2021-01-29	B 3606-20	Våldtäkt mot barn, m.m.	<p>TR</p> <p>BJ</p> <p>Våldtäkt mot barn</p> <p>Fä 2 år 9 mån</p> <p>MAJ</p> <p>Våldtäkt mot barn</p> <p>Fä 1 år 3 mån</p> <p>HR</p> <p>BJ</p> <p>Fä 3 år</p> <p>MAJ</p> <p>TR:s domslut i fråga om skuld och påföljd fastställs</p>	<p>Tt BJ 22 år</p> <p>Tt MAJ 18 år</p> <p>Mä 14 år</p> <p>På en fest hade BJ haft vaginalt samlag och MAJ analt samlag med Mä som har autism och ADHD och var kraftigt berusad. Mä och de Tt kände inte varandra sedan tidigare.</p> <p>TR</p> <p>Åldrarna på festdeltagarna varierade och vissa låg nära eller under 15 år. Till detta kom att Mä avvek genom att hon uppförde sig annorlunda, hon kom vid en annan tidpunkt, hon var mycket berusad och hon</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>hade hela tiden en huva uppe för att dölja håret. När det gäller hennes kroppsutveckling framgick att hon visserligen var lång, men i övrigt hade hon ett ungt utseende. De nämnda omst var kända för de Tt innan samlagen ägde rum. Mot den bakgrunden borde de ha insett risken för att Mä var under 15 år. Trots det har de inte försäkrat sig om hennes ålder innan de genomförde samlagen. De ska därför dömas för våldtäkt mot barn.</p> <p>HR Instämmer i TR:s bedömning.</p>
31	HSV	2021-02-05	B 14069-20	Grov våldtäkt mot barn, 3 tillf, och utnyttjande av barn för sexuell posering, m.m.	Våldtäkt mot barn, 3 tillf Utnyttjande av barn för sexuell posering Fä 3 år 4 mån (även annan brottslighet)	<p>Tt 22 år Mä 13 år</p> <p>Tt hade vid tre tillf haft vaginalt samlag med Mä och även bl.a. fört in fingrarna i hennes underliv samt vid ett tillf förmått Mä att utföra oralsex på honom. Han hade också med sin telefon filmat de sexuella handlingarna. Mä och Tt hade både före och efter detta haft kontakt på bl.a. Snapchat. Av meddelanden som hade skickats mellan Mä och Tt några månader före de sexuella handlingarna framgick att Tt var medveten om att Mä då var 14 år.</p> <p>TR Utifrån uppgiften om att Mä var 14 år i juni 2020 hade hon visserligen kunnat fylla 15 år före gärningstillfällena i augusti samma år. Någon annan slutsats kan dock inte dras än att Tt varit i vart fall</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						oaktsam beträffande omst att Mä vid händelserna var under 15 år. HR Tt hade i vart fall i maj 2020 varit av uppfattningen att Mä då var 14 år. Han måste därmed vid tiden för de åtalade gärningarna, dvs. cirka 3 mån senare, ha insett att det fanns en betydande risk för att hon fortfarande var under 15 år. Det förhållandet att Mä på Tinder uppgett att hon var 19 år förändrar inte den bedömningen. Tt har trots detta, utan att ställa någon som helst kontrollfråga eller på annat sätt undersöka saken, genomfört samlag och andra med samlag jämförbara sexuella handlingar med Mä vid 3 tillf. Genom sitt agerande har han varit i vart fall <i>medvetet</i> oaktsam inför den omst att Mä var under 15 år.
32	HGO	2021-03-19	B 3781-20	Grov våldtäkt mot barn, 2 tillf	TR <u>HH</u> Sex utj barn, 2 tillf ST + samtj 100 tim <u>MAD</u> Sex utj barn, 2 tillf Ung.v. HR <u>HH</u> Åtalet ogillas <u>MAD</u> TR:s domslut fastställs.	Tt HH 20 år Tt MAD 16 år Mä 14 år HH och MAD hade vid två tillf haft vaginalt samlag med Mä. De hade också fört in sina fingrar i Mä:s underliv resp. mottagit oralsex från henne. MAD och Mä hade fått kontakt via sociala medier och hade under mer än två månader haft en relation och träffats ett flertal gånger. HH och Mä hade kommit i kontakt genom MAD som HH dessförinnan kommit i kontakt med på gymmet. MAD hade frågat HH om han kunde använda HH:s lägenhet för att ha sex med

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>en tjej och om HH ville vara med. HH träffade Mä första gången i lägenheten då hon och MAD kom dit för att ha sex, varvid HH deltog.</p> <p>TR</p> <p>Det fanns en rad omst som borde ha fått MAD och HH att på något sätt agera för att ta reda på mer om Mä:s ålder. MAD hade fått uppg om att Mä kunde vara såväl över 15 år som under 15 år. Utöver detta fick han reda på att Mä gick på en grundskola och det fanns uppg från ett vt om att han och MAD hade talat om Mä:s användarnamn som slutade på 06 och kopplat det till hennes födelseår. Den enda kontrollen som HH gjorde var att vid den första träffen ställa frågan till Mä om hennes ålder. Omst kring hur man gjorde upp om mötet borde ha fått HH att göra en närmare kontroll av hennes uppg. Sammantaget har varken MAD eller HH gjort tillräckligt för att förvissa sig om att Mä var över 15 år. De har därför varit oaktsamma beträffande den omst att hon var yngre än 15 år när de genomförde samlagen med henne.</p> <p>HR</p> <p><u>MAD</u></p> <p>MAD hade fått ett flertal indikationer på att Mä kunde vara under 15 år, bl.a. en uppg från Mä:s syster om att Mä inte var byxmyndig. MAD hade sagt sig ha kontrollerat systemens uppg med Mä, som enligt honom uppgett att den av systemen lämnade uppg var</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>felaktig. Sammantaget framstår det som uppenbart att MAD måste ha misstänkt att Mä inte var 15 år. Att då bara ställa en enkel fråga till Mä om hennes ålder är inte en tillräcklig kontrollåtgärd. MAD har varit <i>medvetet</i> oaktksam i relation till Mä:s ålder.</p> <p>HH</p> <p>HH måste i sammanhanget ha förstått att Mä bodde hos sin familj och att det var sannolikt att hon var relativt ung. Omst kring hur Mä och HH kom att träffas och ha sex är visserligen något märkliga. Att Mä inte kunde träffa en kille i sitt hem för att ha samlag innebär dock inte nödvändigtvis att HH måste ha misstänkt att hon var under 15 år. HH kan därför inte anses ha varit <i>medvetet</i> oaktksam i förhållande till Mä:s ålder. HH hade berättat att han uppfattade Mä som mogen och i viss mån sexuellt erfaren. Han har, till skillnad från MAD, inte fått några tydliga indikationer på att hon kunde vara under 15 år. Han har inte ställt några ytterligare kontrollfrågor efter att han frågat Mä om hennes ålder, men utifrån situationen anser HR att detta inte hade kunnat krävas av honom. Han har därför inte heller varit <i>omedvetet</i> oaktksam i förhållande till omst att Mä var under 15 år. (Två hovrättsråd är skiljaktiga och instämmer i TR:s bedömning att HH varit oaktksam i förhållande till Mä:s ålder.)</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
33	HNN	2021-04-16	B 276-21	Våldtäkt mot barn	Våldtäkt mot barn Få 1 år 3 mån	<p>Tt hade i samband med en bilfärd stoppat in i vart fall ett finger i Mä:s underliv. Tt och Mä hade dessförinnan haft kontakt på Snapchat där de hade skickat bilder till varandra. De träffades för första gången vid det aktuella tillf. Mä och en kompis till henne åkte då med Tt i dennes bil där de också drack alkohol.</p> <p>TR</p> <p>Tt måste, genom att inte förvissa sig om Mä:s ålder vid tillf, ha insett att det fanns en risk att hon var yngre än 15 år. Han har ändå inte tagit reda på hennes ålder och har därmed varit oaktsam i förhållande till att hon var under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>I Tt:s umgängeskrets fanns personer som var såväl över som under 15 år. Han borde därför ha försäkrat sig om Mä:s ålder. Eftersom han inte har gjort det har han i detta avseende varit oaktsam.</p>
34	HVS	2021-04-28	B 1870-21	Våldtäkt mot barn, m.m.	Åtalet ogillas	<p>Tt 20 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade på en fest fört upp finger/fingrar i Mä:s underliv samtidigt som två medtilltalade närvarade och filmade detta. Mä var mycket berusad och kände inte Tt sedan tidigare. Enligt vad som var utrett hade Tt inte kontrollerat Mä:s ålder särskilt innan den sexuella handlingen, men Mä hade</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>uppgett att hon snart var 18 år.</p> <p>TR</p> <p>Tt hade uppgett att han trodde att Mä:s uppg om sin ålder var korrekt. Mä kom därtill till den aktuella festen med en person som strax därefter skulle fylla 18 år. Även flertalet deltagare på festen synes ha varit en bra bit över 15 år. Inte heller i övrigt synes det ha förelegat sådana tydliga indikationer på att Mä skulle vara under 15 år att Tt borde ha frågat Mä hur gammal hon var. Han har således inte varit oaktam i förhållande till att hon var under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i TR:s bedömning.</p>
35	HSV	2021-05-10	B 3050-21	Våldtäkt mot barn, 2 tillf (BS), 1 tillf (SR)	<p>TR</p> <p>BS</p> <p>Våldtäkt mot barn, 2 tillf</p> <p>Fä 2 år 3 månader</p> <p>SR</p> <p>Våldtäkt mot barn</p> <p>Fä 2 år</p> <p>HR</p> <p>BS</p> <p>Sex utj barn, 2 tillf</p> <p>Fä 10 mån</p> <p>SR</p> <p>Sex utj barn</p> <p>Fä 8 m</p>	<p>Tt BS 20 år</p> <p>Tt SR 21 år</p> <p>Mä 13 resp. 14 år</p> <p>BS hade haft ett oralt samlag med Mä CA, som var 14 år, samt ett oralt och vaginalt samlag med Mä BA, som var 13 år. Vid samma tillf hade SR haft ett vaginalt samlag med CA. BS hade dessförinnan haft kontakt med CA på Snapchat efter att de två hade stött på varandra på biblioteket. De sexuella handlingarna hade ägt rum i SR:s lägenhet dit CA och BA hade kommit i sällskap med en till person. I lägenheten befann sig SR, BS och ytterligare några andra personer. SR hade inte haft kontakt med någon av Mä före händelsen.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>TR</p> <p>BS BS har haft information om att CA i vart fall inte var född tidigare än 2005. När de kom till lägenheten hade CA sällskap av BA och ett vt som båda är yngre än CA. Det finns inget i CA:s, BA:s eller vt:s beteende eller kroppsutveckling som ger anledning att anta att de är betydligt äldre än 15 år. Dessa måste för BS ha framstått som kompisar, vilket innebär att vt:s utseende också måste påverka hans ställningstaganden. BS har visserligen frågat efter ålder vid flera tillf, men dessa kontroll-åtgärder har inte varit allvarligt menade från hans sida. BS har insett risken för att CA inte var 15 år och det ligger nära till hands att han haft likgiltighetsuppsåt till CA och även BA var under 15 år. I vart fall har han varit oaktsam beträffande den omst.</p> <p>SR Tjejernas utseende och beteende kan inte ha undgått SR när de satt tillsammans i vardagsrummet. Han visste egentligen ingenting om dem förutom hur de såg ut. Vittnen hade upp-skattat deras ålder till runt 16–17 år. Sammantaget hade SR en skyldighet att vidta någon form av kontroll av CA:s ålder. Han har därför inte agerat med tillräcklig grad av aktsamhet för att undvika straffansvar.</p> <p>HR</p> <p>BS</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>Inför det att CA och hennes vänner skulle komma på besök hade BS vid åtminstone två tillfrågat CA om deras ålder och fått svaret att de var 15 år. Till skillnad från TR anser HR att det inte finns stöd för slutsatsen att BS kontrollåtgärder inte var allvarligt menade. Tvärtom fanns det en del som tydde på att ålder var viktigt för honom. Det är inte visat att BS insett risken för att Mä var under 15 år. Han borde dock ha gjort det av följande skäl. CA:s uppg om att hon var 05:a/06:a var så pass oklar att BS borde ha vidtagit någon ytterligare kontrollåtgärd för att säkerställa att han uppfattat saken rätt. Han hade också vid deras första möte på biblioteket uttryckt att hon var för ung. CA har i såväl barnförhör som på åberopade foton och filmklipp gett ett åldersadekvat intryck. Det har inte framkommit något annat som ger skäl att tro att hon skulle vara betydligt äldre än 14 år, även med hänsyn till att hon tog egna initiativ till de sexuella handlingarna. Att BS vid några tillfrågade om hennes ålder och fick svaret att hon var 15 år kan därför inte anses tillräckligt. Det kan visserligen inte krävas att BS skulle ha bett om CA:s legitimation. Han hade dock kunnat ställa ytterligare kontrollfrågor, t.ex. om vilken dag CA var född. Det hade särskilt kunnat krävas mot bakgrund av att det fanns ett visst ut-</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>rymme för att CA – även om hon var född 2005 – inte skulle ha hunnit fylla 15 år vid händelsen. BS har därmed varit <i>omedvetet</i> oaktsam i förhållande till att CA var under 15 år. När det gäller BA ställde BS aldrig någon direkt fråga till henne om hennes ålder, utan den uppg om ålder som han fått kom från CA. BA har i likhet med CA, i såväl barnförhör som i övrig utredning, gett ett åldersadekvat intryck. Det har inte framkommit något som ger skäl att tro att hon skulle vara betydligt äldre än 13 år. BS borde, på grund av BA:s utseende, åtminstone ha ställt frågan hur gammal hon var direkt till henne. Han har dock inte vidtagit någon direkt kontrollåtgärd beträffande hennes ålder utan har förlitat sig på den uppgift som han fått av CA. Han har därigenom varit <i>omedvetet</i> oaktsam också i förhållande till att BA var under 15 år.</p> <p><u>SR</u></p> <p>SR varken frågade, eller fick veta något, om någon av Mä:s ålder. Det är visserligen inte visat att han insett risken för att CA var under 15 år. Han borde dock ha insett den risken, av de skäl som TR angett, och vidtagit någon form av kontroll av hennes ålder. Att han blev inbjuden till sovrummet på CA:s initiativ förändrar inte den bedömningen. Även SR har alltså varit <i>omedvetet</i> oaktsam i förhållande till att CA var under 15 år.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
36	HVS	2021-06-07	B 1198-21	Våldtäkt mot barn	Våldtäkt mot barn Fä 3 mån + ST	<p>Tt 18 år Mä 13 år</p> <p>Tt hade genomfört ett oralt samlag med Mä genom att hålla fast hennes huvud. Det hände på en fest i hans bostad dit Mä hade kommit tillsammans med en kompis. Mä och Tt hade dessförinnan träffats några gånger när de var yngre.</p> <p>TR Flera omst talar för att Tt känt till Mä:s ålder. Förhållandena har i vart fall varit sådana att han varit oaktsam beträffande omst att hon var under 15 år.</p> <p>HR Med hänsyn till att Tt inte kände Mä närmare och uppfattade henne som yngre än den för honom kända 16-åriga kompisen måste han ha insett att det fanns en betydande risk för att hon kunde vara under 15 år. Eftersom han ändå inte vidtog några åtgärder för att ta reda på hennes ålder var han oaktsam beträffande omst att hon var under 15 år.</p>
37	HSV	2021-06-21	B 12363-20	Våldtäkt mot barn, 4 tillf, m.m. (SL) Våldtäkt mot barn, 2 tillf (ES)	<p>TR <u>SL</u> Sex utj barn, 2 tillf VD (även annan brottslighet)</p> <p><u>ES</u> Åtalet ogillas</p> <p>HR <u>SL</u> Sex utj barn, 3 tillf Ingen ändring av påföljden</p> <p><u>ES</u> Sex utj barn, 2 tillf</p>	<p>Tt SL 18 år Tt ES 18 år Mä 14 år</p> <p>SL hade vid tre tillf haft vaginalt samlag med Mä och vid ett av dessa tillf också förmått Mä att utföra oralsex på honom. Vid två andra tillf hade ES haft vaginalt samlag med Mä. SL och Mä hade kommit i kontakt genom Snapchat och han genomförde de sexuella handlingarna med</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
					VD + samtj 120 tim	<p>henne sedan hon kommit till hans garage. ES hade blivit bekant med Mä genom hennes storebror, som var ett år yngre än ES själv. Vid gärningstillfällena hade Mä och ES en kärleksrelation. SL hade hört talas om den relationen och även fått veta ryktesvägen att en "tjej som var 05:a och nästan 06:a hade tagit ES:s oskuld".</p> <p>TR</p> <p><u>SL</u> Eftersom SL känt till att ES varit tillsammans med Mä och med hänsyn till det rykte han hört borde SL ha kontrollerat Mä:s ålder. Det gäller särskilt eftersom det framgått att Mä före det första mötet med SL visat ett mycket stort intresse för honom och därför kunde ha haft skäl att inte uppge sin rätta ålder. Han har haft möjlighet att kontrollera Mä:s ålder eftersom han var vän med hennes bror. SL har således inte agerat med en tillräcklig grad av aktsamhet beträffande Mä:s ålder, utan har varit <i>omedvetet</i> oaktsam.</p> <p><u>ES</u> ES uppg om att Mä sagt till honom att hon varit 15 år är inte motbevisad. Inte heller har det framkommit några omst som borde ha föranlett ES att kontrollera Mä:s ålder. Det är därmed inte visat att ES haft uppsåt eller att han varit oaktsam till omst att Mä varit under 15 år.</p> <p>HR</p> <p><u>SL</u> HR instämmer i TR:s be-</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						dömning avseende SL:s oaktsamhet. <u>ES</u> ES visste att Mä var född 2005 men inte när hon fyllde år. Därutöver har ES uppgett att Mä sagt till honom att hon var 15 år samt att hon skulle ta mopedkort. Av utredningen framgår att ES och Mä inledde sin relation tidigt under året. ES har inte vidtagit några konkreta åtgärder för att försäkra sig om att Mä verkligen var 15 år, något som hade varit tämligen enkelt för honom att göra genom att exempelvis kontrollera saken med Mä:s storebror. Han har därigenom i vart fall varit oaktsam i förhållande till Mä:s ålder.
38	HSV	2021-06-17	B 359-21	Köp av sexuell handling med barn alt. köp av sexuell tjänst	Köp av sexuell tjänst 70 dagsböter	Tt 54 år Mä 17 år Tt hade haft ett vaginalt och ett oralt samlag med Mä mot ersättning. Tt och Mä kände inte varandra sedan tidigare och hade träffats genom hemsidan RichMeetBeautiful. TR Det har inte framkommit att Tt och Mä pratat om Mä:s ålder eller om några andra förhållanden rörande henne som varit av sådant slag att Tt måste ha förstått, eller i vart fall borde ha förstått, att hon var under 18 år. Det finns inte heller några andra bevis, t.ex. chatt-konversationer, som ger stöd för att Tt varit oaktsam beträffande omst att Mä inte uppnått 18 års ålder. De omst under vilka Tt och Mä fick kontakt var inte

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>heller sådana att de borde ha gett Tt skäl att misstänka att Mä var underårig. Det finns inte heller något som tydligt utvisar att Mä:s kroppsutveckling, utseende eller uppträdande vid det aktuella tillf borde ha gett Tt skäl att misstänka att Mä var under 18 år. Sammantaget är det inte styrkt att Tt hade uppsåt till att Mä var under 18 år och inte heller att han var oaktsam beträffande denna omst.</p> <p>HR Instämmer i TR:s bedömning.</p>
39	HÖN	2021-07-07	B 531-21	Våldtäkt mot barn, 5 tillf, m.m.	Våldtäkt mot barn, 5 tillf Fä 3 år (även annan brottslighet)	<p>Tt 25 år Mä 12 år</p> <p>Tt hade vid fem tillf haft vaginalt samlag med Mä. Han hade kommit i kontakt med Mä genom att en kompis till henne hörde av sig till honom och frågade om han kunde köpa ut alkohol till hennes kompis, Mä. Tt gick med på detta och träffade Mä personligen i samband med att han överlämnade alkoholen. Det utvecklades till att Tt och Mä började umgås med varandra och Mä sov över hos honom i stort sett varje helg. När de träffades kom de så småningom att han samlag. Mä hade sagt till Tt att hon var ”i vart fall myndig” och gick på gymnasiet.</p> <p>TR Det finns ett antal tydliga varningssignaler som inte kan ha undgått Tt. Framför allt visste han att Mä:s kompis endast var 11 år gammal 2019. När hon</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>frågade honom om han kunde köpa ut alkohol åt en kompis i slutet av 2020 var hon således enligt hans vetskap i tolvårsåldern. Det framstår som säreget att en tolvåring skulle ha artonåriga kompisar, och hjälpa dem att köpa ut alkohol. Framst mot den bakgrunden har Tt haft mycket goda skäl att ifrågasätta Mä:s påståenden om att hon "i vart fall var myndig", och uppenbar anledning att fråga sig hur mycket äldre än kompisen Mä egentligen kunde vara. Detta förstärks av att Mä vid ett tillf "försagt sig" om sin ålder då hon uttalat sig om ålderskillnaden mellan henne och hennes 9-åriga bror, och att Mä en gång enligt Tt:s egna uppgifter råkat nämna att hon hade syslöjd i skolan, vilket alla vet att man inte har i gymnasiet. Det sista har Tt velat förklara med att han trott att hon haft någon form av extrakurs, men det framstår inte som särskilt trovärdigt. Det har sammanfattningsvis funnits så tydliga, för Tt synbara, indikationer på att Mä:s uppgift om sin ålder inte kunde stämma att han borde ha gjort i vart fall något för att kontrollera saken. En mycket enkel och självklar åtgärd hade varit att fråga kompisen, som han ju visste var underårig, om hur gammal Mä egentligen var. Tt har dock inte gjort någon som helst ansats att kontrollera saken, utan i stället gett intryck av att medvetet ha hållit sig ovetande. Han har</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						därmed varit kvalificerat, straffbart, oaktsam i förhållande till det faktum att Mä inte fyllt 15 år vid tiden för samlagen. HR Instämmer i TR:s bedömning.
40	HGO	2021-08-30	B 2268-21	Våldtäkt mot barn	TR Åtalet ogillas HR Sex utj barn Ung.v. + ung.tj. 55 tim	Tt 16 år Mä 14 år Tt hade haft vaginalt och oralt samlag med Mä på en skolgård. De hade dessförinnan haft kontakt på Snapchat under några dagar. Mä hade då skrivit till Tt vilket år hon var född. TR Tt har framstått som något omogen för sin ålder. Med hänsyn till denna omst samt vad han uppgett om att Mä hade haft äldre killar, att hon verkade äldre än 15 år på bilder på sociala medier och att hon hade börjat plugga körkortsteori har Tt inte varit oaktsam beträffande den omst att Mä var under 15 år. (TR:s ordf. är skiljaktig och anser att Tt kunnat misstänka att Mä var under 15 år och borde ha kontrollerat hennes ålder, vilket han inte gjort, samt att han därför varit oaktsam beträffande den omst att Mä var under 15 år.) HR Tt kände till att Mä var född 2006 och således skulle fylla 15 år någon gång under år 2021. Redan dessa omst talar med styrka för att Tt insett risken för att Mä vid tidpunkten för händelsen – som ägde rum i

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						början av mars 2021 – ännu inte hade fyllt 15 år. Till detta kommer att han, efter att hon kort tid före händelsen skickat en bild på en teoribok för AM-körkort, gjort bedömningen att hon då i vart fall var 14 år och nio månader eftersom hon saknade anledning att läsa på inför teoriprovet alltför lång tid före sin 15-årsdag. Detta visar att Tt i tiden före händelsen reflekterat över huruvida Mä hunnit fylla 15 år eller inte. Tt har haft en sådan kännedom om Mä och hennes personliga förhållanden att han insett att det fanns en uppenbar risk för att hon inte uppnått 15 års ålder. Trots detta har han inte gjort några som helst efterforskningar i fråga om Mä:s ålder eller ens frågat henne hur gammal hon var. Tt har därmed varit oaktsam beträffande omst att Mä inte uppnått 15 års ålder.
41	HSB	2021-09-17	B 2812-21	Våldtäkt mot barn	Våldtäkt mot barn Ung.v. + ung.tj. 85 tim	Tt 15 år Mä 13 år Tt hade haft vaginalt och oralt samlag med Mä i en skåpbil. Tt och Mä kände inte varandra närmare sedan tidigare. Den aktuella kvällen/natten hade Mä rymt hemifrån och skulle träffa en kompis. Av en slump träffade hon Tt på en buss och efter ett tag skjutsade han henne på sin moped till ett hus som ägdes av en släkting till honom. På fastigheten fanns skåpbilen där de sexuella handlingarna ägde rum. Tt

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>hade inte frågat Mä hur gammal hon var.</p> <p>TR</p> <p>Flera omst talar för att Tt förstod att det fanns en risk att Mä var minderårig. För det första var Mä vid tiden för händelsen bara 13 år gammal. Även med hänsyn till att barns kroppsutveckling varierar är det redan med tanke på hennes låga ålder mindre sannolikt att Tt kan ha uppfattat henne som 15 år eller äldre. För det andra gick Mä:s storasyster i Tt:s klass och både systemen och Mä hade gemensamma kompisar med Tt. För det tredje hade Tt sett Mä i en relation med en person som är yngre än han själv och som han kände som en kompis till sin lillebror. För det fjärde hade det framkommit att ungdomarna på orten hade bra koll på varandra och att det även gällde hur gamla man är. Sammantaget har Tt insett att det fanns en risk att Mä inte hade fyllt 15 år. Trots det har han inte ställt några frågor om hennes ålder eller överhuvudtaget gjort något för att ta reda på hur gammal hon var. Han har därmed varit oaktsam beträffande den omst att Mä inte var 15 år.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i TR:s bedömning.</p>
42	HGO	2021-09-24	B 696-21	Grov våldtäkt mot barn, m.m.	TR Våldtäkt mot barn (även annan brottslighet)	<p>Tt 17 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade med våld och tvång genomfört vaginalt, analt</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
					Ung.v. + ung.tj. 150 tim HR Sluten ung.v. 10 mån	<p>och oralt samlag med Mä, vilket orsakat Mä skador. Det hade skett i Tt:s pappas lägenhet sedan Tt hade ringt Mä och bett henne komma dit. Dessförinnan hade de endast träffats vid ett tillf tillsammans med bl.a. Tt:s f.d. flickvän som Mä var kompis med.</p> <p>TR Mä hade uppgett för Tt att hon var född 2004. Mot den bakgrunden är det styrkt att Tt i vart fall varit oaktsam i förhållande till det faktum att Mä endast var 14 år.</p> <p>HR Mä är född samma år som Tt:s f.d. flickvän. Tt visste att Mä och den f.d. flickvännen kände varandra, vilket borde ha gjort honom uppmärksam på att Mä kunde vara i samma ålder som den tidigare flickvännen. Tt har inte ställt någon fråga till Mä om hennes ålder. Han kände till att hon var född 2004, vilket innebär att det fanns en risk att hon var under 15 år vid gärningstillfället. Tt har därför varit oaktsam beträffande att Mä inte var 15 år.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
43	HÖN	2021-09-29	B 796-21	Grov våldtäkt mot barn	<p><u>JM</u> Grov våldtäkt mot barn Fä 5 år</p> <p><u>MM</u> Grov våldtäkt mot barn Fä 5 år</p>	<p>Tt JM 21 år Tt MM 22 år Mä 14 år</p> <p>De Tt hade tillsammans och i samförstånd haft vaginalt, oralt och analt samlag med Mä som befunnit sig i en särskilt utsatt situation, i ett ensligt skogsparti långt ifrån hemmet tillsammans med två vuxna män som hon inte kände väl. Mä har autism och ADHD och var familjehemsplacerad. Hon hade träffat MM på familjehemsfaderns 60-årsfest. Därefter hade Mä och MM kontakt via Messenger och bestämde att de skulle träffas vid det aktuella tillf. Mä och JM hade inte träffats före det tillf.</p> <p>TR <u>MM</u></p> <p>När det gäller MM har det framkommit att Mä i textmeddelanden skrivit till honom att hon inte hade fyllt 15 år. Av förhöret med familjehemsfadern har vidare framkommit att även han sagt till MM att MM skulle hålla sig borta från Mä eftersom hon bara var 14 år. Utredningen ger ett klart stöd för slutsatsen, även med beaktande av MM:s språksvårigheter, att han hade anledning att misstänka att Mä inte var 15 år och att han därför varit oaktam beträffande den omst.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>JM JM kände inte Mä men hade påstått att MM sa till honom att Mä var myndig eller att det i vart fall var okej att ha sex med henne. JM hade inte vidtagit någon form av kontroll av Mä:s ålder utan han hade endast presenterat sig själv före de sexuella handlingarna. Mot bakgrund av Mä:s utseende och uppträdande borde JM i vart fall ha frågat Mä om hennes ålder. Han har därför varit oaktsam beträffande omst att Mä var under 15 år.</p> <p>HR Instämmer i TR:s resp. bedömning.</p>
44	HVS	2021-11-03	B 5217-21	Grov våldtäkt mot barn, m.m.	<p>TR Våldtäkt mot barn Ungdomsövervakning 9 mån (även annan brottslighet)</p> <p>HR Åtalet ogillas</p>	<p>Tt 16 år Mä 13 år</p> <p>Tt hade haft vaginalt samlag med Mä. Tt:s dåvarande flickvän, som var 16 år, närvarade vid samlaget och hade själv viss fysisk kontakt med Mä. Flickvännen och Mä var kompisar och gick i samma klass. Det var en specialklass för elever i årskurs 6–9 med särskilda behov. Tt och Mä hade före den aktuella händelsen träffats vid ett eller två tillf.</p> <p>TR Tt hade endast träffat Mä vid ett par tillf och under en kort tid. Han har endast haft vetskap om att hon gick på samma skola som flickvännen och det torde vara allmänt känt att det finns olika åldrar bland eleverna på majoriteten av de flesta svenska skolorna. Tt har endast satt tilltro till flickvännens uppg till</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>honom om åldern hos Mä. Han har inte vid något tillf tillfrågat Mä om åldern eller på annat sätt tagit reda på eller eftersökt hennes ålder. Mot denna bakgrund har Tt varit oaktam beträffande omst att Mä var under 15 år.</p> <p>HR</p> <p>Tt har inte gjort något särskilt för att ta reda på Mä:s ålder. Vid oaktamhetsprövningen är det av betydelse att Tt kände till att Mä och hans flickvän var klasskamrater. Därutöver måste det beaktas att flickvännen själv hade fysisk kontakt med Mä vid det aktuella tillf. Under dessa förhållanden har det inte kunnat begäras av Tt att han också genom att ställa frågor eller på annat sätt tog reda på Mä:s ålder. Det är därför inte visat att Tt varit oaktam i förhållande till Mä:s låga ålder.</p>
45	HSB	2021-11-08	B 3140-21	Våldtäkt mot barn, m.m.	Våldtäkt mot barn Ung.v. + ung.tj. 120 tim (även annan brottslighet)	<p>Tt 16 år Mä 13 år</p> <p>Tt hade haft vaginala samlag med Mä i sin bostad. De hade dessförinnan haft kontakt på Snapchat. Tt visste vilken skola Mä gick på men hon hade aldrig sagt till honom hur gammal hon var.</p> <p>TR</p> <p>Mot bakgrund av Mä:s utveckling och mognad har Tt haft anledning att misstänka att hon var under 15 år. Genom att trots detta ha samlag med Mä utan att ta reda på hennes ålder har han agerat oaktamt på det sätt som anges i 6 kap. 13 § BrB.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						HR Instämmer i TR:s bedömning.
46	HVS	2021-12-08	B 4254-21	Våldtäkt mot barn	TR Åtalet ogillas HR Våldtäkt mot barn VD + samtj 200 tim	Tt 17 år Mä 13 år Tt hade fört in sina fingrar i Mä:s underliv och haft ett oralt samlag med henne. De kände inte varandra sedan tidigare utan hade träffats samma dag då Mä, tillsammans med ytterligare en vän, umgicks med Tt:s dåvarande flickvän, som var 14 år, och de alla fyra kom att övernatta hos flickvännen. TR Mä har sagt att hon har för sig att de pratade om hennes ålder, men att hon inte är säker. Det har inte heller framkommit att Tt misstänkt att hon var yngre än 15 år. Vidare har flickvännen sagt att Mä såg äldre ut än sin ålder och också betedde sig som om hon vore äldre, bl.a. genom att hon rökte och hade pojkvän. Tt har bekräftat att detta också var hans intryck. Med beaktande av detta anser TR att Tt inte borde ha misstänkt att Mä ännu inte fyllt 15 år. Åklagaren har därmed inte bevisat att Tt varit oaktsam beträffande den omst. (TR:s ordf. är skiljaktig och anför i huvudsak följande. Det står klart att Tt visste att hans egen flickvän var 14 år. Redan denna omst medför att han borde ha förstätt att även Mä, som var kompis med flickvännen, kunde vara yngre än 15 år. Detta gör att han hade en skyldig-

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>het att kontrollera Mä:s ålder före de sexuella inviterna. Genom att låta bli att kontrollera detta har han varit oaktsam beträffande omst att Mä var under 15 år. Att han själv och hans tidigare flickvän har hävdad att Mä:s utseende och betende var sådant att han inte hade anledning att misstänka att hon var under 15 år, förändrar inte denna bedömning. Jag vill därvid anmärka att intrycket av Mä från det inspelade videoförhöret är att hon mycket väl skulle kunna vara jämnårig med flickvännen, vilket stärker min uppfattning att Tt borde ha förstått att även Mä, som var kompis med flickvännen, kunde vara yngre än 15 år. Jag anser alltså att det är klarlagt att Tt varit oaktsam beträffande omst att Mä var under 15 år.)</p> <p>HR</p> <p>På de skäl som TR:s ordf. anført i sin skiljaktiga mening anser HR att omst är sådana att Tt borde ha förstått att Mä var yngre än 15 år. Tt har därmed varit oaktsam i förhållande till att Mä inte var 15 år.</p>
47	HSV	2021-12-16	B 1767-21	Köp av sexuell handling av barn, stort antal tillf, m.m.	<p>TR</p> <p><u>QÅ</u></p> <p>Åtalet ogillas</p> <p><u>UE</u></p> <p>Köp av sexuell handling av barn, 4 tillf VD + samtj 75 tim</p> <p><u>MG</u></p> <p>Köp av sexuell handling av barn, 2 tillf VD + 100 dagsböter</p>	<p>Tt OÅ 42 år</p> <p>Tt UE 55 år</p> <p>Tt MG 56 år</p> <p>Tt BA 41 år</p> <p>Mä 16 resp. 17 år</p> <p>Ett flertal män hade vid skilda tillf haft eller försökt att ha vaginalt samlag mot ersättning med Mä bl.a. på olika hotell. Samtliga Tt hade haft kontakt med Mä via Sugardaters och de hade</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
					<u>BA</u> Köp av sexuell handling av barn, 2 tillf VD + 100 dagsböter	även chattat med varandra på Kik. Mä:s användarnamn på Sugardaters avslutades med siffrorna 1999. På hennes profil stod bl.a. "SugarBabe 21 years".
					<u>HR</u> <u>OÅ</u> Försök till köp av sexuell handling av barn, 3 tillf VD + 40 dagsböter	<u>TR</u> <u>OÅ</u> Frågan om oaktsamhet avseende ålder var inte uppe.
					<u>UE</u> Köp av sexuell tjänst, 4 tillf 180 dagsböter	<u>UE</u> Tt har haft en sexuell förbindelse mot betalning med en person som var betydligt yngre än han själv.
					<u>MG</u> Köp av sexuell tjänst och försök till köp av sexuell tjänst 80 dagsböter	De har träffats via Sugardaters vilket bara det torde mana till att iakttas försiktighet när det gäller ålder. TR kan vidare konstatera att Mä:s utseende inte gör att hon framstår som äldre än sin verkliga ålder. Dessa omst har gett Tt skäl att misstänka att Mä var yngre än 18 år. Han har inte kunnat förlita sig på Mä:s uppgivna ålder på Sugardaters. Inte heller har han kunnat förlita sig på den omst att Mä fått köpa alkohol i en bar.
					<u>BA</u> Antalet dagsböter ändras till 40	Sammantaget har Tt, då han inte vidtagit några åtgärder för att närmare kontrollera Mä:s ålder, varit oaktsam i förhållande till att hon var under 18 år.
						<u>MG</u> Liknande resonemang som beträffande UE.
						<u>BA</u> Liknande resonemang som beträffande UE och MG. Därutöver konstaterar TR att Mä, innan de träffades första gången, skrivit till Tt att hon går i skolan samt

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>att de förhållandena att Må rökte cigaretter och att hon uppgett att hon besökt nattklubbar inte medförde att det saknades skäl för Tt att kontrollera hennes ålder.</p> <p>HR OÅ</p> <p>Tt uppgav att han trodde att Må var 21 år, baserat på uppgifterna i hennes profil på Sugardaters. Enligt HR:s mening kan det inte dras några närmare slutsatser kring ålder utifrån Må:s profilmål på Sugardaters. Detsamma gäller de bilder som Tt fick skicka till sig. HR instämmer dock i TR:s genomgående ställningstagande i fråga om att forumet Sugardaters, med fraser som "sugardaddy", borde manat till viss försiktighet och eftertänksamhet. Till detta kommer dels det faktum att den i Må:s profil angivna siffran "1999" inte överensstämde matematiskt med åldern 21 år vid tiden för parternas träffar hösten 2018, dels hur Må formulerade sig i Kik-chattarna dagen innan den första träffen. Hon skrev då nämligen att om hon och Tt skulle resa iväg någonstans så behövde de planera så att hon visste "vad [hon kunde] säga till [sin] mamma". Dessa omständigheter, sammantaget med det faktum att Må endast var 16 år gammal vid de två första träffarna, innebär att Tt borde ha frågat Må om hennes ålder. Eftersom han inte kontrollerade denna har han agerat <i>omedvetet</i> oakt-</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>samt beträffande omst att Mä var under 18 år.</p> <p><u>UE</u> Likande resonemang som för OÅ:s del i fråga om Mä:s profilbild på Sugardaters, fraser som "sugardaddy" och att den i profilen angivna siffran "1999" inte stämde överens matematiskt med den ålder som Mä, enligt Tt, skulle ha uppgett. Här var Mä emellertid endast några månader från att fylla 18 år och i chattar mellan henne och Tt förekom ett flertal meddelanden från Mä om att hon arbetar och att hon regelbundet vistas på barer och klubbar. Motsatsvis förekom inga meddelanden som, enligt HR, kunnat föranleda misstanke om hennes unga ålder. Vidare var Tt:s uppg om att Mä sagt till honom att hon var 21 år oemotsagd. Sammantaget visade utredningen inte med tillräcklig styrka att Tt agerat <i>omedvetet</i> oaktsamt vid något tillf.</p> <p><u>MG</u> Likande resonemang som för OÅ:s och UE:s del i fråga om Mä:s profilbild på Sugardaters, fraser som "sugardaddy" och den i profilen angivna siffran "1999". Liksom i UE:s fall var Mä endast några månader från att fylla 18 år och i chattar mellan henne och Tt fanns inga meddelanden som, enligt HR, kunnat föranleda misstanke om hennes unga ålder. Vidare var Tt:s uppg om att Mä sagt till honom att hon var 19 år oemotsagd</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>och det var dessutom en siffra som matematiskt kunde överensstämma med "1999" vid tiden för parernas träffar sommaren 2019. Enligt HR var det inte visat annat än att omst var sådana att det inte kunde krävas att Tt i det läget skulle vidta några ytterligare kontrollåtgärder av Mä:s ålder. Sammantaget visade utredningen inte med tillräcklig styrka att Tt agerat <i>omedvetet</i> oaktsamt vid något tillf.</p> <p>BA Likande resonemang som för OÅ:s och UE:s del i fråga om Mä:s profilbild på Sugardaters, fraser som "sugardaddy" och att den i profilen angivna siffran "1999" inte stämde överens matematiskt med den ålder som Mä, enligt Tt, skulle ha uppgett. Därtill fanns i chattarna mellan Mä och Tt uppg om att Mä "går i skolan" och om "läxor". Dessa omst, sammantaget med det faktum att Mä endast var 16 år vid den första träffen, innebar att Tt borde ha frågat Mä om hennes ålder. Eftersom han inte kontrollerade denna har han agerat <i>omedvetet</i> oaktsamt beträffande omst att Mä var under 18 år.</p>
48	HVS	2022-01-13	B 4757-21	Grov våldtäkt mot barn, och grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, m.m. (stort antal tillf)	<p>TR Grov våldtäkt mot barn Grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, 68 tillf, m.m. Få 8 år</p> <p>HR Instämmer i huvud-</p>	<p>Tt 25–27 år Mä 10–15 år.</p> <p>Tt hade på distans förmått ett 30-tal olika Mä i åldern 10–15 år att genomföra olika sexuella handlingar och filma dessa samt att skicka bilder/filmer till honom. Han dömdes för över-</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
					<p>sak i TR:s bedömningar i skuldfrågan, men dömer för något fler brott</p> <p>Ingen ändring av påföljden</p>	<p>70 brott. Tt hade fått kontakt med Mä genom framför allt Snapchat. När det gällde vissa Mä hade det varit fråga om mycket omfattande och intensiva kontakter som pågått under lång tid. Tt hade vid samtliga kontakter vilselett Mä genom att utge sig för att vara någon annan än sig själv. Framförallt hade han utgett sig för att vara en tonårskille vid namn Kevin. Vissa av gärningarna hade begåtts före lagändringen av 6 kap. 13 § BrB den 1 juli 2018.</p> <p>TR</p> <p>Beträffande flertalet av Mä har Tt haft uppsåt till att de var under 15 år. I något fall finns det inte någon särskild omst som gett Tt anledning att misstänka att Mä var under 15 år. Han anses emellertid med hänsyn till omst; hur han fått kontakt med den aktuella Mä och andra flickor under 15 år som han fått kontakt med på samma sätt, ha varit oaktsam beträffande att Mä kunde vara under 15 år. I fråga om ett av poseringsbrotten anses det dock inte finnas tillräckliga omst som visar att Tt varit oaktsam beträffande Mä:s ålder.</p> <p>HR</p> <p>HR:s utgångspunkter är följande. I de fall där Mä uppgett sin riktiga ålder och uppg är förenlig med vad som framkommit i övrigt får Tt anses ha haft insikt i förhållande till Mä:s ålder. I de fall åldern inte varit på tal får övriga omst – t.ex.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						förekomsten av födelseår i Mä:s Snapchat-ID, Mä:s utseende utifrån åberopade fotografier eller filmer och vetskap om att Mä bor hemma eller går i skolan – en mer självständig och direkt betydelse. En samlad bedömning av omst får göras i varje enskilt fall. HR ansluter sig i huvudsak till TR:s resp. bedömning i fråga om Tt:s uppsåt/oaktsamhet i förhållande till Mä:s ålder.
49	HGO	2022-01-18	B 3625-21	Våldtäkt mot barn	<p>TR Sex utj barn Ung.tj. 50 tim</p> <p>HR Våldtäkt mot barn Ung.v. + ung. tj. 85 tim</p>	<p>Tt 15 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade haft ett vaginalt samlag med Mä på en fest. Tt och Mä kände inte varandra sedan tidigare.</p> <p>TR Med hänsyn till att Tt inte kände Mä, att han visste att de flesta deltagarna i den aktuella festen var i hans egen ålder, dvs. runt 15 år och att han enligt de uppg han själv lämnat hade en fundering på om Mä var "byxmyndig" men trots detta underlät att fråga Mä om hennes ålder, har Tt varit oaktsam beträffande omst att Mä var under 15 år.</p> <p>HR Instämmer i TR:s bedömning i oaktsamhetsfrågan.</p>
50	HSV	2022-04-19	B 8711-21	Sexuellt ofredande m.m.	<p>Sexuellt ofredande, 3 tillf Få 6 mån (även annan brottslighet)</p>	<p>Tt 46 år Mä 9, 10 resp. 12 år</p> <p>Tt hade via Snapchat skrivit meddelanden med sexuell innebörd till tre olika Mä. Till en av Mä hade han även skickat en bild på ett manligt könsorgan och till en annan Mä liknande bilder</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>och videor. I sina kontakter med Mä hade Tt utgett sig för att vara andra personer än sig själv.</p> <p>TR</p> <p>I samtliga tre fall är bedömningen att Tt i vart fall borde ha insett att det förelegat en risk att Mä var under 15 år. Därvid beaktas det allmänt kända förhållandet att många minderåriga personer vistas på Snapchat. Av särskild betydelse är även Tt:s likgiltighet inför de övriga Mä:s ålder när han haft kontakter med dem (Tt dömdes också för annan brottslighet som inte berörs närmare här). Därtill beaktas gällande Mä 0 att Tt först hade haft kontakt med en av hennes kompisar, gällande Mä 1 att det av hennes berättelse framgick att hon skulle städa sitt rum och att Tt – som i det fallet hade utgett sig för att vara en flicka – hade skickat en bild till Mä 1 föreställande en mycket ung flicka, samt gällande Mä B att Tt hade fått en ansiktsbild på henne.</p> <p>HR</p> <p>Instämmer i TR:s resp. bedömning.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
51	HSV	2022-05-18	B 1617-22	Våldtäkt mot barn, försök till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, sexuellt ofredande, kontakt för att träffa barn i sexuellt syfte, m.m. (stort antal tillf)	TR Våldtäkt mot barn Försök till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, 17 tillf, Sexuellt ofredande, 22 tillf Kontakt för att träffa barn i sexuellt syfte, 10 tillf, m.m. HR Fä 5 år Fä 6 år	Tt 49–50 år Mä 11–15 år Tt dömdes för över 50 sexualbrott mot ett 30-tal barn i åldern 11–15 år. Tt hade tagit kontakt med barnen på Snapchat där han utgett sig för att vara i 20-årsåldern. TR I samtliga fall hade Mä lämnat uppg om sin låga ålder till Tt. Mot den bakgrunden anses Tt i de flesta fall ha varit i vart fall oaktsam beträffande omst att Mä varit under 15 resp. 18 år (i övriga fall anses han ha haft uppsåt i det avseendet). HR Instämmer i TR:s resp. bedömning i oaktsamhetsfrågan.
52	HGO	2022-06-07	B 3125-20	Våldtäkt mot barn	TR Sex utj barn Fä 1 år 6 mån HR Våldtäkt mot barn Fä 2 år	Tt 21 år Mä 14 år Tt hade haft ett vaginalt samlag med Mä i sin bostad. De hade fått kontakt på Snapchat ett par månader tidigare och hade träffats några gånger före det aktuella tillf. TR Flera omst medför att Tt i vart fall borde ha misstänkt, insett risken, för att Mä var under 15 år. Bland dessa kan nämnas det förhållandet att Tt visste att Mä gick på en 7–9 skola och umgicks med kompisar som han visste var under 15 år. Därtill kommer att varken Mä:s kroppsliga eller psykiska mognad vid en objektiv bedömning gav anledning att tro att hon var

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>äldre än de 14 år som hon var. Tt har inte själv uppgett att han gjort den naturligaste och enklaste kontrollen i den situation han var, nämligen frågat Mä om hur gammal hon var. Den omst att Tt överhuvudtaget inte har vidtagit någon form av kontroll av Mä:s ålder under de föreliggande omst medför att han inte har agerat med tillräcklig grad av akt-samhet för att undvika straffansvar.</p> <p>HR Instämmer i TR:s bedömning i oakt-samhetsfrågan.</p>
53	HNN	2022-06-07	B 1053-21	Grov våldtäkt mot barn, m.m.	<p>TR Grov våldtäkt mot barn Fä 5 år (även annan brottslighet)</p> <p>HR Våldtäkt mot barn Fä 2 år 6 mån</p>	<p>Tt 26 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade haft vaginalt och oralt samlag med Mä och penetrerat Mä med fingrarna. Tt och Mä hade dess-förinnan haft kontakt på Snapchat under ca två veckor men inte träffats tidigare. Vid det aktuella tillf hade Tt kört Mä till sin bostad där de sexuella handlingarna ägde rum.</p> <p>TR Enligt TR hade Tt uppsåt till att Mä var under 15 år.</p> <p>HR Det är inte visat att Tt haft uppsåt till att Mä var under 15 år. Tt har dock trott att hon var 17 år och han har själv uppgett att han visste att hon bodde hemma med familjen. Mot den bakgrunden, och då Tt är mer än 10 år äldre än Mä samt med viss hänsyn till ett vt:s uppg om att han sagt till Tt att Mä var 06:a eller 07:a,</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						anser HR att Tt haft anledning att kontrollera Mä:s ålder genom exempelvis ytterligare frågor. Det har han inte gjort och han har därför varit straffbart oaktsam till omst att Mä var under 15 år.
54	HGO	2022-06-13	B 1677-22	Våldtäkt mot barn och utnyttjande av barn för sexuell posering, m.m.	<p>TR Våldtäkt mot barn Utnyttjande av barn för sexuell posering Få 6 år (även annan brottslighet)</p> <p>HR Få 3 år</p>	<p>Tt 29 år Mä 12 år</p> <p>Tt hade i ett skogsparti haft ett vaginalt samlag med Mä, vilket på Tt:s initiativ hade filmats med hans mobiltelefon. Han hade också vid flera tillfälligen förmått Mä att posera och skicka bilder och filmer av sexuell karaktär till honom. Tt och Mä hade träffat på varandra i ett trapphus där de började prata och bytte kontaktuppgifter på sociala medier. Enligt HR var inte annat visat än att Mä sagt till Tt att hon var äldre än 15 år.</p> <p>TR Tt har haft uppsåt till att Mä var under 15 år.</p> <p>HR Av förhören med Mä och bilder som hon skickat till Tt framgår att hennes utseende, även när hon är sminkad, liksom hennes beteende och sätt att prata stämmer väl överens med vad som får betraktas som normalt för hennes ålder. Hon verkar alltså inte vara mer mogen och uppträda mer vuxet än vad som är adekvat för en tolv-/tretton-åring. Även med hänsyn tagen till att Mä hade uppgett för Tt att hon var mer än 15 år, måste dessa omst ha väckt en misstanke</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						hos honom om att Mä trots allt inte var i den åldern. Det gäller inte minst med hänsyn till att han haft kontakt med Mä under en längre tid. Tt måste alltså vid tiden för gärningarna ha insett att det fanns en viss risk för att Mä var under 15 år. Han har därmed varit <i>medvetet</i> oaktsam i förhållande till den omst.
55	HSV	2022-06-16	B 10845-21	Våldtäkt mot barn, m.m.	Åtalet ogillas (pga. att ansvarsfrihetsregeln i 6 kap. 14 § BrB tillämpas)	<p>Tt 17 år Mä 14 år</p> <p>Tt hade vid fyra tillf haft vaginala och orala samlag med Mä. Tt och Mä hade fått kontakt på sociala medier och därefter inlett en kärleksrelation. De sexuella handlingarna ägde rum under den relationen.</p> <p>TR Vid de två sista tillf kände Tt till Mä:s ålder. Han visste vilket år hon var född och borde ha kontrollerat hur det förhöll sig med hennes ålder. Han var således vid de första två tillf oaktsam i förhållande till att Mä var under 15 år.</p> <p>HR Instämmer i TR:s bedömning.</p>
56	HVS	2022-06-29	B 2429-21	Våldtäkt mot barn, m.m.	<p>TR Åtalet ogillas</p> <p>HR Våldtäkt mot barn Fä 2 år</p>	<p>Tt 26 år Mä 13 år</p> <p>Tt hade haft ett vaginalt samlag med Mä. Det skedde i en lägenhet dit Tt:s kompis hade skjutsat Mä och Tt. Tt och Mä hade dessförinnan haft kontakt på chattforum och via telefonsamtal och sms, men de hade inte träffats före den aktuella dagen.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>TR</p> <p>Må hade fått frågor från Tt om sin ålder och först besvarat dessa med att hon var 18 år, uppenbarligen utan anspråk på att bli trodd, och sedan sagt och hållit fast vid att hon var 16 år. Må:s utseende, som det framstår av inspelade polisförhör med Må i nära anslutning till händelsen, medger bedömningen att hon haft en kroppslig mognad som någon som fyllt 15 år. När det gäller samlaget eller det övriga händelseförloppet finns inga omst som för Tt måste ha indikerat att hon varit yngre än så. Det finns inga indikationer på att Må agerat på ett för en 15-åring omoget sätt. Det finns alltså inget i det som inträffat t.o.m. samlaget som föranleder slutsatsen att Tt haft anledning att tro något annat än att hon hade passerat den relevanta åldersgränsen. Han har gjort vad som efter omst kunnat begäras för att kontrollera Må:s ålder.</p> <p>HR</p> <p>Flera omst talar för att Tt måste eller borde ha misstänkt att Må var under 15 år. Redan när Tt och hans vän mötte upp Må ifrågasatte de att hon var 18 år, vilket var den ålder som hon tidigare hade uppgett. Må ändrade sig då och uppgav att hon var 16 år. Tt fann alltså skäl att vid deras första sammanträffande ifrågasätta hennes ålder och fick även bekräftat att</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>Må hade ljugit om sin ålder. Detta talar för att Tt hade anledning att misstänka att hon var ännu yngre. Att Må var ung framgick även av att hon under kvällen blev uppringd av sin mamma som frågade när hon skulle komma hem. Tt har också berättat att han uppmanade Må att kontakta sin mamma för att meddela att hon skulle följa med dem till en annan stad, och att det var ett villkor han ställde för att hon skulle få följa med. Kontakter av detta slag är typiskt sådana som en ung tonåring har med sin förälder. Av Tt:s kompis uppg framgår vidare att kompisen under kvällen påpekade för Tt att Må såg ung ut. Tt ska då ha svarat att han tog det på sitt ansvar. För det fall Tt utgick ifrån att Må var 16 år hade det knappast funnits anledning att yttra sig på ett sådant sätt. Enligt HR framgår det också av de inspelade polisförhören med Må att hennes uppträdande och utveckling väl överensstämmer med att fråga är om en ung person. Sammantaget måste Tt ha misstänkt att Må var under 15 år. Att han måste ha misstänkt detta och inte vidtagit någon åtgärd för att kontrollera saken innebär att han varit <i>medvetet</i> oaktsam beträffande nämnda omst.</p>

Tabell – praxisgenomgång

I uppställningen nedan används följande förkortningar

Fä	fängelse
huf	huvudförhandling
köp sex handl barn	köp av sexuell handling av barn
köp sex tj	köp av sexuell tjänst
Mä	målsägande
NyköpTR	Nyköpings tingsrätt
omst	omständighet/omständigheter
samtj	samhällstjänst
SkaraTR	Skaraborgs tingsrätt
ST	skyddstillsyn
SthlmTR	Stockholms tingsrätt
tillf	tillfälle/tillfällen
TR	tingsrätten
Tt	tilltalad/tilltalade
uppg	uppgift/uppgifter
utj barn köp sex handl	utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling
VarbgTR	Varbergs tingsrätt
VD	villkorlig dom
ÖstersTR	Östersunds tingsrätt

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
1	VarbgTR	2019-09-13	B 2810-18	Köp sex handl barn alt. köp sex tj	Köp sex handl barn ST	Tt 42 år Mä 16 år Tt hade förmått Mä att mot ersättning utföra oralsex på honom. Han hade fått kontakt med Mä på en eskortsida. TR I annonsen på eskortsidan hade Mä uppgett att hon var ung utan att ange någon specifik ålder. Tt och Mä kunde inte ses hemma hos henne p.g.a. att hon bodde hemma. Båda dessa omst talar för att Tt borde ha efterfrågat Mä:s ålder för att säkerställa att hon var över 18 år. Vidare har det framgått att ett vittne (en polisman) reagerade kraftigt på Mä:s utseende och trodde att hon var klart yngre än 16 år när han avbröt Tt:s och Mä:s förhållanden. Mä har vid huf konstaterats vara mycket späd och kort till sin kroppsbyggnad. Hon har inte i något avseende gett intryck av att vara klart över 18 år. Sammantaget finner TR att det för Tt funnits så många omst som gör att det kunnat ifrågasättas om Mä verkligen var över 18 år att denne måste anses ha varit oaktsam genom att inte närmare utreda frågan.
2	NyköpTR	2019-10-14	B 2609-18	Köp sex handl barn, alt. köp sex tj, 3 tillf	Köp sex handl barn, 3 tillf ST + samtj 80 tim	Tt 41–42 år Mä 16 år Tt hade vid tre tillf förmått Mä att mot ersättning ha vaginalt samlag med honom. Han hade fått kontakt med Mä på en

¹ Främst de omst som har betydelse för TR:s bedömning av den Tt:s oaktsamhet i förhållande till Mä:s ålder redovisas. Domskälen återges inte ordagrant.

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
3	SthlmTR	2020-01-15	B 10836-19	Köp sex handl barn, m.m.	<p><u>AB</u> Köp sex handl barn 180 dagsböter (även annan brottslighet)</p> <p><u>MS</u> Köp sex handl barn, 2 tillf VD + 40 dagsböter</p> <p><u>MH</u> Köp sex handl barn 160 dagsböter (även annan brottslighet)</p>	<p>Tt AB 43 år Tt MS 33 år Tt MH 35 år Mä 16–17 år</p> <p>AB, MS och MH hade vid skilda tillf förmått Mä att mot ersättning företa eller tåla oralt resp. vaginalt samlag. De Tt hade kommit i kontakt med Mä på nätet, bl.a. via sugar-daters.com. och hade stämt träff med henne för att ha sex.</p> <p>TR <u>AB</u> Tt har i den chattkonversation som föregick umgänget frågat om Mä:s ålder, vilket innebär att han har insett att det fanns en risk för att hon kunde vara under 18 år. Han har därför – även med beaktande av det som vittnena har uppgett om hur</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>de uppfattade Mä:s ålder (de hade uppskattat hennes ålder till mellan 20 och 30 år) – varit <i>medvetet</i> oaktsam i förhållande till omst att Mä var yngre än 18 år.</p> <p><u>MS</u></p> <p>MS har både i den chatt-konversation som föregick umgänget och vid det första tillf frågat om Mä:s ålder. Tt:s uppg uppgift att han frågade om åldern för att det är normalt när man träffar en ny person framstår som tillrättalagd och kan bortses ifrån. Tt insåg således risken att Mä kunde vara under 18 år. Han har därför varit <i>medvetet</i> oaktsam i förhållande till omst att hon var yngre än 18 år.</p> <p><u>MH</u></p> <p>MH har frågat om Mä:s ålder. Han insåg således risken att hon kunde vara under 18 år. Han har därför varit <i>medvetet</i> oaktsam i förhållande till omst att Mä var yngre än 18 år.</p>
4.	NackaTR	2020-04-09	B 906-20	Köp sex handl barn, alt. köp sex tj, 3 tillf, m.m.	Köp sex handl barn, 3 tillf Fä 3 år (även annan brottslighet)	<p>Tt 37 år Mä 16 år</p> <p>Tt hade vid tre tillf förmått Mä att mot ersättning ha vaginalt samlag med honom. Han hade fått kontakt med Mä genom att svara på en annons som hon hade lagt upp på nätet.</p> <p>TR</p> <p>Mä hade i annonsen angett att hon var 18 år, men det var den lägsta ålder som kunde anges om annonsen överhuvudtaget skulle godkännas. Av chatt-konversationen framgår att Tt och Mä pratat om att hon</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
5	MoraTR	2020-07-02	B 138-19	Köp sex handbarn, alt. köp sex tj, 4 tillf	Köp sex handbarn, 4 tillf VD + samtj 120 tim	<p>är en flicka, att hon går i skolan samt att hon kan behöva föräldrars tillstånd för att kunna träffas. När Tt i den situationen inte klargjort för sig själv hur gammal Mä verkligen är leder detta till att han är oaktsam i förhållande till hennes ålder.</p> <p>Tt hade vid fyra tillf förmått Mä att mot ersättning ha vaginalt och oralt samlag med honom. Han hade fått kontakt med Mä genom att svara på en annons som hon lagt upp på hemsidan BodyContact. Två tillf hade ägt rum före lagändringen av 6 kap. 13 § BrB den 1 juli 2018 och två tillf efter.</p> <p>TR</p> <p>Gällande de två sista tillf konstaterar TR i huvudsak följande. Tt har inte ställt några som helst frågor till Mä om hennes ålder trots att han borde ha varit på sin vakt. Detta p.g.a. att Mä i chatten inledningsvis skrivit att hon var någon månad under 18 år och bodde på familjehem men att han inte behövde oroa sig eftersom ingen visste något. Hennes uppg om sin ålder kunde på goda grunder ifrågasättas. Mot den bakgrunden har Tt i allt fall varit oaktsam i förhållande till den omst att Mä inte uppnått 18 års ålder. Det förhållandet att det gått mer än någon månad från det att kontakten inleddes, att det i annonsen angavs att Mä var "Tjej/18" samt att Tt gjort</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						gällande att det av den annons genom vilken han först fick kontakt med Mä framgick att hon var 19 år föränleder inte någon annan bedömning då Tt själv medgett att han kände till att 18 år är den lägsta ålder som kan anges om en annons överhuvudtaget ska godkännas.
6	SthlmTR	2020-11-10	B 11811-20	Utj barn köp sex handl, m.m.	Utj barn köp sex handl VD + 120 dags- böter (även annan brotts- lighet	Tt 31 år Mä 16 år Tt hade utomhus nattetid förmått Mä att mot ersättning i form av alkohol och narkotika utföra oralsex på honom. De hade fått kontakt i Kungsträdgården där Mä och hans kompisar frågat Tt om han kunde fixa alkohol till dem. TR Samtalet mellan Tt och ungdomarna har i hög utsträckning handlat om att de velat att Tt skulle fixa alkohol till dem. Redan detta borde ha fått Tt att misstänka att det kunde röra sig om minderåriga personer. Vidare gör Mä:s utseende inte att han framstår som äldre än sin verkliga ålder. Sammantaget har Tt i vart fall varit oaktsam i förhållande till att Mä var under 18 år.
7	SkaraTR	2021-12-01	B 5259-20	Utj barn köp sex handl, 2 tillf, m.m.	Utj barn köp sex handl, 2 tillf ST	Tt 28 år Mä 14 år Tt hade vid två tillf förmått Mä att mot ersättning i form av tobak och/ eller alkohol ha oralt och analt samlag med honom. Mä var vid händelserna familjehemsplacerad enligt LVU. Tt och Mä hade fått

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>kontakt genom dejtingappen Grindr och stämt träff för att ha sex.</p> <p>TR</p> <p>Inför det andra tillf hade Tt i chatten frågat Mä "hur gammal är du egentligen", varvid Mä svarat "jag är 17". Vid det andra tillf har Tt alltså varit medveten om att Mä var under 18 år. Enligt Mä uppgav hon redan före de första sexuella handlingarna att hon var 17 år och enligt Tt är detta mycket möjligt. Tt har också uppgett att han trodde att det kunde stämma med utseendet att Mä var 17–18 år. Han har inte gjort några kontroller. TR finner därvid att Tt vid det första tillf i vart fall varit oaktsam beträffade Mä:s ålder.</p>
8	MoraTR	2022-03-03	B 149-21	Medhjälp till köp sex handbarn, alt. medhjälp till försök till sådant brott	Medhjälp till köp sex handbarn. Tidigare utdömd VD ska omfatta även den nya brottsligheten	<p>Tt 42–43 år Mä 16 år</p> <p>En medtilltalad hade förmått Mä att mot ersättning ha oralt och/eller vaginalt samlag med honom. Det var Tt som hade gett den medtilltalade kontaktupp till Mä så att han kunde komma i kontakt med henne och genomföra sexköpet. Tt hade i tiden dessförinnan dömts för att själv ha köpt sex av Mä. Den aktuella gärningen hade ägt rum någon gång mellan den 1 juni 2018 och den 12 augusti 2018. 6 kap. 13 § BrB åberopades därför i såväl dess tidigare som dess nuvarande lydelse.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p>TR</p> <p>Mä och Tt var bekanta med varandra vid tidpunkten för brottet och Tt hade velat inleda ett förhållande med henne. Mä har lämnat trovärdiga uppg om att hon aldrig sagt att hon var över 18 år utan endast över 15 år eftersom många män är rädda för att dömas för våldtäkt mot barn, vilket endast är möjligt om man är under 15 år. Tt ska dömas för medhjälp till köp av sexuell handling då han i vart fall haft skälig anledning att anta och även varit oaktsam till att Mä var under 18 år.</p>
9	MalmöTR	2022-03-22	B 9397-20	Utj barn köp sex handl, alt. köp sex tj, m.m.	Utj barn köp sex handl ST (även annan brottslighet)	<p>Tt 20 år Mä 17 år</p> <p>Tt hade förmått Mä att mot ersättning utföra oralsex på honom. De hade kommit i kontakt med varandra genom Tt:s dåvarande flickvän som också närvarade vid den sexuella handlingen.</p> <p>TR</p> <p>Tt hade vid något tidigare tillf köpt ut cigaretter till Mä eftersom hon var under 18 år. Riktigt när i tiden som detta skedde har inte framkommit, men Tt måste ha känt till att Mä var under 18 år när han köpte ut cigaretterna. Han tycks inte alls ha försökt ta reda på om hon hade fyllt 18 år innan han förmådde henne att ha sex med honom. Han får därmed i vart fall anses ha varit oaktsam beträffande den omst att Mä inte var 18 år.</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
10	ÖstersTR	2022-04-12	B 403-21	Utj barn köp sex handl, alt. köp sex tj	Köp sex tj 50 dagsböter	<p>Tt 26 år Må 17 år</p> <p>Tt hade förmått Må att mot ersättning ha vaginalt och oralt samlag med honom. Tt hade tagit kontakt med Må på en eskortsida där hon erbjudit försäljning av sexuella tjänster. De hade därefter stämt träff för att ha sex för en viss summa pengar.</p> <p>TR</p> <p>En utgångspunkt för bedömningen måste vara att den annons som låg till grund för Tt:s beslut att kontakta Må innehöll uppg om att Må var 18 år. Tt har uppgett att han inte var intresserad av att köpa sex av någon underårig och att han också frågade Må om hennes ålder och att hon då svarade att hon var 18. Dessa uppg bör ligga till grund för bedömningen. Det har inte framkommit någon omst, grundad i Må:s utseende och utveckling eller baserad på vad parterna uppgett om deras träff och vad de pratade om, som kan anses skola ha väckt Tt:s misstanke att Må var yngre än vad hon uppgett. Aktsamhetskravet kan inte i den aktuella situationen, enligt TR:s mening, sträcka sig så långt att det kan anses fördras att Tt med säkerhet skulle ha förvissat sig om hennes ålder, t.ex. genom att kräva att se hennes legitimation. Vid en sammantagen bedömning är det inte bevisat att Tt haft uppsåt eller varit oaktsam beträffande omst att Må var</p>

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						17 år vid gärningen. Gärningen bör således bedömas som köp sex tj.
11	FaluTR	2022-06-14	B 4091-18	<u>MM</u> Köp sex handl barn, alt. köp sex tj, m.m. <u>HC</u> Köp sex handl barn, alt. köp sex tj, m.m. <u>PL</u> Köp sex handl barn, alt. köp sex tj, 2 tillf m.m.	<u>MM</u> Köp sex tj, 4 tillf 150 dagsböter <u>HC</u> Köp sex handl barn, ST <u>PL</u> Köp sex handl barn, 2 tillf VD + 150 dagsböter (även annan brottslighet)	Tt MM 33 år Tt HC 36 år Tt PL 45 år Må 17 år De tre Tt hade vid skilda tillf förmått Må att mot ersättning ha vaginalt – och när det gäller MM även oralt – samlag med dem. De hade kommit i kontakt med Må på eskortsidan Rosa sidan. <u>TR</u> <u>MM</u> Det finns ingen skriftlig dokumentation av att Må skulle ha uppgivit sin verkliga ålder. Hon har dock menat att hon gjorde detta muntligt, men MM har å andra sidan hävdad att Må på fråga från honom uppgav 19 år som sin ålder. Ord står mot ord och det kan inte sägas att det visats uppsåt eller oaktsamhet från MM:s sida, varför åtalet för köp sex handl barn ska ogillas och han ska dömas för köp sex tj. <u>HC</u> Det är utrett att Tt inte frågade Må om hennes ålder, vilket han borde ha gjort med hänsyn till bl.a. hennes ungdomliga utseende. Han har således varit oaktsam på ett sådant sätt att han ska dömas för köp sex handl barn.

Nr	Domstol	Dag för dom	Mål	Åtal för	Utgång	Omständigheter och bedömning ¹
						<p><u>PL</u> Inget tyder i och för sig på att PL skulle ha något som helst intresse av att ha sex med underåriga personer eller att han skulle kontakta sådana i sexuellt syfte. Det framgår att han inte haft uppsåt till Mä:s ålder. Emellertid måste ett minimikrav vara att den som på detta ljusskygga sätt skaffar sig en sexuell förbindelse med en person, som ändå måste ha sett rätt ut, i varje fall ställer någon fråga om personens ålder. Eftersom han inte gjort detta, har han varit oaktsam beträffande omst att Mä inte uppnått 18 års ålder. Han ska därför dömas för köp sex handl barn.</p>

Statens offentliga utredningar 2023

Kronologisk förteckning

1. Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. Ju.
2. En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfordelning mellan myndigheter. Fi.
3. Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. Ju.
4. Posttjänst för hela slanten. Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. Fi.
5. Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. S.
6. En lag om tilläggs-skatt för företag i stora koncerner. Fi.
7. På egna ben. Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. A.
8. Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. A.
9. Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. S.
10. Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. S.
11. Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. KN.
12. Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. Ju.
13. Patientöversikter inom EES och Sverige. S.
14. Organisera för hållbar utveckling. KN.
15. Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. LI.
16. Staten och betalningarna. Del 1 och 2. Fi.
17. En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. Ju.
18. Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. KN.
19. Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. U.
20. Förbud mot bottenfrålning i marina skyddade områden. LI.
21. Informationsförsörjning på skolområdet. Skolverkets ansvar. U.
22. Datalagring och åtkomst till elektronisk information. Ju.
23. Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. S.
24. Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. A.
25. Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. Ju.
26. Översyn av entreprenörsansvaret. A.
27. Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. LI.
28. Samhället mot skolattacker. U.
29. Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? S.
30. Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. S.
31. Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar. U.
32. Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. Ju.
33. Ett förbättrat resegarantisystem. Fi.
34. Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. Ju.
35. Nya regler om hållbarhetsredovisning. Ju.
36. Genomförande av minimilöne-direktivet. A.

37. Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseför-sök. Ju.
38. Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. Fi.
39. En inre marknad för digitala tjänster – kompletteringar och ändringar i svensk rätt. Fi.
40. Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. S.
41. Förutsättningarna för en ny kollektiv-avtalad arbetslöshetsförsäkring. A.
42. Ett modernare regelverk för legalise-ringar, apostille och andra former av intyganden. UD.
43. En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. Fi.
44. En översyn av regleringen om frihets-berövande påföljder för unga. Ju.
45. Övergångsrestriktioner – ökat förtroende för offentlig verk-samhet. Fi.
46. Jakt och fiske i renbetesland. LI.
47. En utvecklad arbetsgivardeklaration – åtgärder mot missbruk av välfärdssystemen. Fi.
48. Rätt förutsättningar för sjukskriv-ning. S.
49. Skyddet för EU:s finansiella intressen. Ändringar och kompletteringar i svensk rätt. Fi.
50. En modell för svensk försörjnings-beredskap. Fö.
51. Signalspaning i försvars-underrättelseverksamhet – frågor med anledning av Europadomstolens dom. Fö.
52. Ett stärkt och samlat skydd av välfärdssystemen. S.
53. En ändamålsenlig arbetsskadeförsäk-ring – för bättre ekonomisk trygghet, kunskap och rättssäkerhet. Volym 1 och 2. S.
54. Centraliseringen av administrativa tjänster till Statens servicecenter – en utvärdering. Fi.
55. Vem äger fastigheten. Ju.
56. Några smittskyddsfrågor inom social-tjänsten och socialförsäkringen. S.
57. Åtgärder för tryggare bostadsområden. Ju.
58. Kultursamhället – utvecklad sam-verkan mellan stat, region och kommun. Ku.
59. Ny myndighetsstruktur för finansiering av forskning och innovation. U.
60. Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel 2. Ju.
61. En säker och tillgänglig statlig e-legitimation. Fi.
62. Vi kan bättre!
Kunskapsbaserad narkotikapolitik med liv och hälsa i fokus. S.
63. Sveriges säkerhet i etern. Ku.
64. Ett förändrat regelverk för framtidens el- och gasnät. KN.
65. Bättre information om hyresbostäder. Kartläggning av andrahands-marknaden och ett förbättrat lägen-hetsregister. LI.
66. För barn och unga i samhällsvård. S.
67. Anonyma vittnen. Ju.
68. Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan – eksklyteerinki ja assimileerinki tornionlaaksolaisista, kväänistä ja lantalaisista. *Slutbetänkande*. Som om vi aldrig funnits. Vår sanning och verklighet. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan. Meän tottuus ja toelisuus. *Intervjuberättelser*. Som om vi aldrig funnits. Tolv tematiska forskarrapporter. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan. Kakstoista temattista tutkintoraporttia. *Forskarrapporter*. Ku.
69. Ökat informationsflöde till brottsbekämpningen. En ny huvud-regel. Ju.

70. Ordning och reda – förstärkt och tillförlitlig byggkontroll. LI.
71. Speciallivsmedel till barn inom öppen hälso- och sjukvård. S.
72. En enklare hantering av vattenfrågor vid planläggning och byggande. LI.
73. Genomförandet av vaccineringen mot sjukdomen covid-19 – en utvärdering. S.
74. Förenklade förutsättningar för ett hållbart vattenbruk. LI.
75. Stärkt konstitutionell beredskap. Ju.
76. Vidareanvändning av hälsodata för vård och klinisk forskning. S.
77. Behörig myndighet enligt EU:s avskogningsförordning. LI.
78. Hemlig dataavläsning – utvärdering och permanent lagstiftning. Ju.
79. Arbetsrätten under krig och krigsfara. A.
80. Ett starkare straffrättsligt skydd – mot sexuella kränkningar, bedrägerier i vissa fall och brott med hatmotiv avseende kön. Ju.

Statens offentliga utredningar 2023

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

- På egna ben.
 - Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. [7]
- Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. [8]
- Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. [24]
- Översyn av entreprenörsansvaret. [26]
- Genomförande av minimilönedirektivet. [36]
- Förutsättningarna för en ny kollektivavtalad arbetslöshetsförsäkring. [41]
- Arbetsrätten under krig och krigsfara. [79]

Finansdepartementet

- En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. [2]
- Posttjänst för hela slanten.
 - Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. [4]
- En lag om tilläggsskatt för företag i stora koncerner. [6]
- Staten och betalningarna. Del 1 och 2. [16]
- Ett förbättrat resegarantisystem. [33]
- Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskudsättning. [38]
- En inre marknad för digitala tjänster - kompletteringar och ändringar i svensk rätt. [39]
- En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. [43]
- Övergångsrestriktioner – ökat förtroende för offentlig verksamhet. [45]
- En utvecklad arbetsgivardeklaration – åtgärder mot missbruk av välfärdssystemen. [47].

- Skyddet för EU:s finansiella intressen.
 - Ändringar och kompletteringar i svensk rätt. [49]
- Centraliseringen av administrativa tjänster till Statens servicecenter – en utvärdering. [54]
- En säker och tillgänglig statlig e-legitimation. [61]

Försvarsdepartementet

- En modell för svensk försörjningsberedskap. [50]
- Signalspaning i försvarsunderrättelseverksamhet – frågor med anledning av Europadomstolens dom. [51]

Justitiedepartementet

- Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. [1]
- Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. [3]
- Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. [12]
- En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. [17]
- Datalagring och åtkomst till elektronisk information. [22]
- Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. [25]
- Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. [32]
- Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. [34]
- Nya regler om hållbarhetsredovisning. [35]
- Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseförsök. [37]
- En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. [44]

Vem äger fastigheten. [55]
Åtgärder för tryggare bostadsområden. [57]

Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel 2. [60]

Anonyma vittnen. [67]

Ökat informationsflöde till brottsbekämpningen. En ny huvudregel. [69]

Stärkt konstitutionell beredskap. [75]

Hemlig dataavläsning – utvärdering och permanent lagstiftning. [78]

Ett starkare straffrättsligt skydd – mot sexuella kränkningar, bedrägerier i vissa fall och brott med hatmotiv avseende kön. [80]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. [11]

Organisera för hållbar utveckling. [14]

Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. [18]

Ett förändrat regelverk för framtidens el- och gasnät. [64]

Kulturdepartementet

Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun. [58]

Sveriges säkerhet i etern. [63]

Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalningar, kväner och lantalaiset. Aivan ko meitä ei olis ollukhaan – eksklyteerinki ja assimileerinki tornionlaaksolaisista, kväänistä ja lantalaisista. *Slutbetänkande*.

Som om vi aldrig funnits.

Vår sanning och verklighet.

Aivan ko meitä ei olis ollukhaan.

Meän tottuus ja toelisuus.

Intervjuberättelser.

Som om vi aldrig funnits.

Tolv tematiska forskarrapporter.

Aivan ko meitä ei olis ollukhaan. Kakstoista temattista tutkintoraporttia. *Forskarrapporter*. [68]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en starkt bioekonomi. [15]

Förbud mot bottenrälning i marina skyddade områden. [20]

Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. [27]

Jakt och fiske i renbetesland. [46]

Bättre information om hyresbostäder.

Kartläggning av andrahandsmarknaden och ett förbättrat lägenhetsregister. [65]

Ordning och reda – förstärkt och tillförlitlig byggkontroll. [70]

En enklare hantering av vattenfrågor vid planläggning och byggande. [72]

Förenklade förutsättningar för ett hållbart vattenbruk. [74]

Behörig myndighet enligt EU:s avskogningsförordning. [77]

Socialdepartementet

Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. [5]

Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. [9]

Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. [10]

Patientöversikter inom EES och Sverige. [13]

Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. [23]

Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? [29]

Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. [30]

Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. [40]

Rätt förutsättningar för sjukskrivning. [48]

Ett stärkt och samlat skydd av välfärdssystemen. [52]

En ändamålsenlig arbetsskadeförsäkring
– för bättre ekonomisk trygghet,
kunskap och rättssäkerhet. Volym 1
och 2. [53]

Några smittskyddsfrågor inom social-
tjänsten och socialförsäkringen. [56]

Vi kan bättre!

Kunskapsbaserad narkotikapolitik med
liv och hälsa i fokus. [62]

För barn och unga i samhällsvård. [66]

Speciallivsmedel till barn inom öppen
hälso- och sjukvård. [71]

Genomförandet av vaccineringen mot
sjukdomen covid-19 – en utvärdering.
[73]

Vidareanvändning av hälsodata för vård
och klinisk forskning. [76]

Ett enklare bilstöd. [81]

Ökad kontroll över tandvårdssektorn. [82]

Utbildningsdepartementet

Statlig forskningsfinansiering.

Underlagsrapporter. [19]

Informationsförsörjning på skolområdet.

Skolverkets ansvar. [21]

Samhället mot skolattacker. [28]

Framtidens yrkeshögskola

– stabil, effektiv och hållbar. [31]

Ny myndighetsstruktur för finansiering av
forskning och innovation. [59]

Utrikesdepartementet

Ett modernare regelverk för legaliseringar,
apostille och andra former av intyganden.
[42]